

SCRIITORII ROMÂNI MODERNI

BOGDAN PETRICEICU - HASDEU

SCRIERI LITERARE MORALE ȘI POLITICE

EDIȚIE CRITICĂ CU NOTE
ȘI VARIANTE DE
MIRCEA ELIADE

TOMUL I

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ
ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II”

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

SCRIERI
LITERARE, MORALE ȘI
POLITICE

TOMUL I

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HÂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, DOUĂZECI
ȘI CINCI DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN
COMERȚ, NUMEROTATE DELA 1 LA 25.

BOGDAN PETRICEICU-HASDEU

S C R I E R I LITERARE, MORALE ȘI P O L I T I C E

T O M U L I

EDIȚIE CRITICĂ CU NOTE ȘI VARIANTE

de

MIRCEA ELIADE

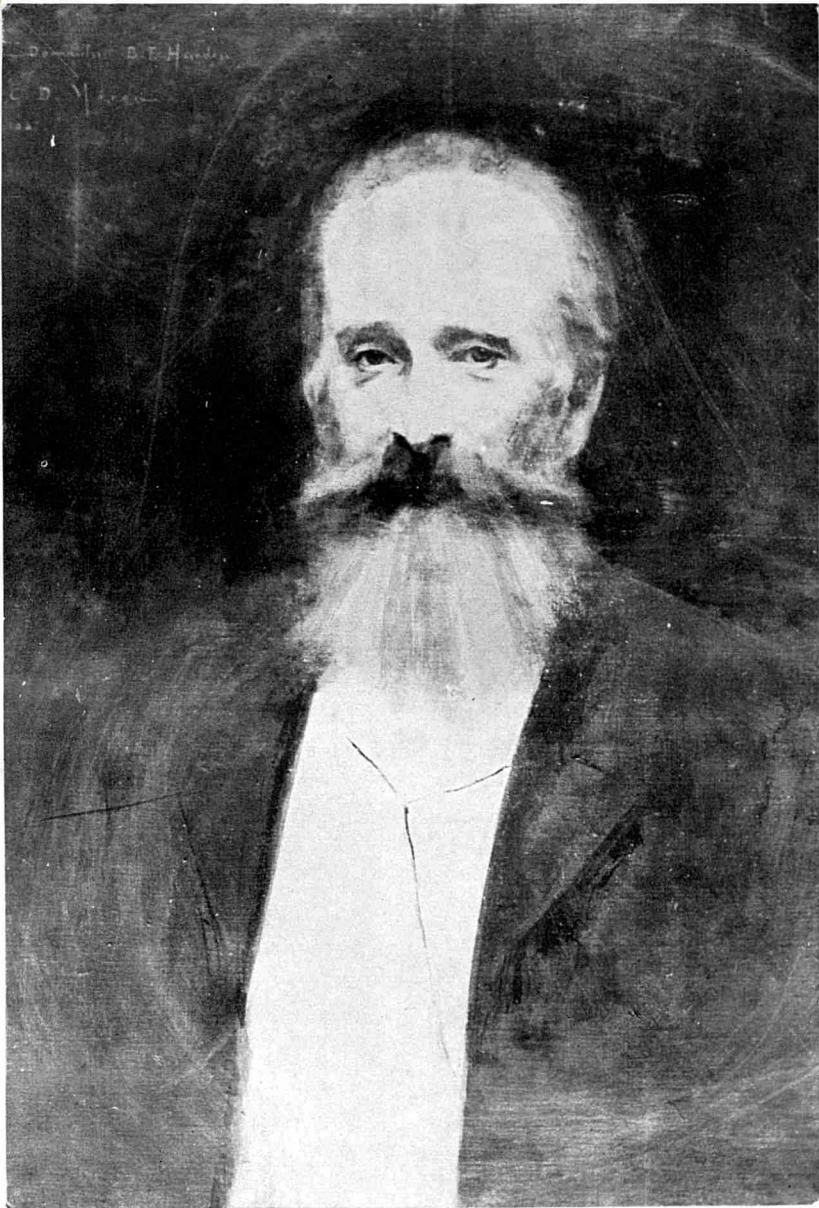
Cu trei plănse afară din text

B U C U R E Ș T I

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ «REGELE CAROL II»
39, Bulevardul Lăscar Catargi, 39

1937

BOGDAN PETRICEICU-HAȘDLU
Portret în ulei, de Mircea, Colecția Academiei Române

P R E F A Ț Ă

Când, în toamna anului 1933, d. profesor Alexandru Rosetti, directorul Fundației pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », ne-a cerut să pregătim o ediție critică din scrierile literare alese ale lui Bogdan Petriceicu-Hasdeu, noi eram destul de înaintați în cercetările preliminare asupra unei eventuale tipăriri a operelor complete ale lui Hasdeu. De mulți ani, profesorul Nae Ionescu se gândea la editarea operelor complete ale genialului și necunoscutului Hasdeu și ne însărcinase pe noi cu pregătirea planului acestei uriașe întreprinderi. Ediția operelor complete ar fi trebuit să cuprindă cam 20 de volume mari, în care absolut toate scrierile lui Hasdeu, publicate și inedite, ar fi fost tipărite în ordine cronologică, după modelul ediției Goethe dela Weimar. Un an de cercetări preliminare ne-a convins că o asemenea monumentală ediție nu este încă posibilă — pentru motivele pe care le vom arăta mai la vale — și, mai ales, nu este oportună, înainte de a face accesibilă marelui public măcar o parte din opera literară și morală a lui Hasdeu. Cu alte cuvinte, înainte de toate era urgentă descoperirea lui Hasdeu de către publicul românesc; era necesară restaurarea acestui uluitor scriitor în istoria literaturii românești și integrarea lui, în locul pe care îl merită, în istoria vieții civile, morale și profetice a veacului XIX românesc. O ediție a operelor complete, distribuită pe cel puțin 20 de ani, ar fi întârziat restaurarea lui Hasdeu în cultura românească. Pe de altă parte, o asemenea ediție cuprinzând absolut toate scrierile lui Hasdeu — așa dar și cele șapte, opt mii de pagini științifice — ar fi fost oarecum inaccesibilă marelui public și ar fi îngreuiat asimilarea acestui genial scriitor, care a făcut tot ce i-a fost posibil în timpul și mai ales spre sfârșitul vieții sale

ca să rămână un izolat și un « neînțeles ». Ceea ce voiam noi, în primul rând, era să se vadă întregul acestei opere uriașe, în aparență haotică și desordonată ; să se ia cunoștință directă de poetul, romancierul, eseistul, moralistul și criticul Hasdeu ; să fie descoperit gânditorul politic, profetul, filosoful istoriei — pe care o soartă turbure l-a ținut treizeci de ani în întuneric. Numai după ce Hasdeu va « reintra în circulație », va fi citit și gustat — ne puteam gândi la ediția monumentală a operelor sale.

De aceea am primit cu bucurie propunerea d-lui profesor Alexandru Rosetti de a pregăti o culegere critică din scrierile literare și morale ale lui Hasdeu. În ceea ce ne privește, n'am renunțat la hotărârea ediției operelor complete. Chiar dacă puterile noastre nu ne vor ajunge s'o ducem până la capăt, nu desperăm de soarta acestei « Opere complete » ; căci ceea ce a fost mai greu — liniile de orientare, bibliografia, « șantierul » — a fost făcut prin ediția de față. Când am început noi lucrul — prin 1932, și încă mai înainte, pe vremea studenției — Hasdeu nu era numai un « necunoscut » și un autor compromis, dar era înainte de toate un autor inaccesibil prin lipsa unei informații temeinice și complete asupra operei sale. Existau, firește, câteva broșuri scrise despre și în jurul lui Hasdeu — dar niciuna din ele nu acoperea toată întinderea operei sale.

Nu e greu de înțeles cauza acestei aproape generale desinteresări față de opera lui Hasdeu. În primul rând, întinderea ei copleșește (cam 12.000 pagini în-quarto mic) ; în al doilea rând, vastitatea științei și varietatea domeniilor străbătute de mintea aceasta genială și neastâmpărată sperie chiar pe cel mai răbdător și mai bine informat critic ; în sfârșit, scrierile lui Hasdeu sunt risipite prin numeroase colecții de reviste și ziare, și neexistând o bună bibliografie a lor, cercetătorul le descoperă după multă trudă și uneori numai din întâmplare. Toate acestea — la care se adaugă lipsa de interes, până mai deunăzi, față de secolul XIX românesc, cu singura excepție a lui Eminescu — au contribuit la înecarea operei lui Hasdeu și poleirea numelui său cu un mit de cinci parale. Se știa despre Hasdeu că a fost « genial », că a fost părintele Iuliei, că era « spiritist » și i se spunea « magul dela Câmpina ». Operei vaste și robuste îi luase locul o falsă aureolă de vizionar și, uneori, gloria câtorva glume și calambururi.

In asemenea condiții de lucru, totul trebuia făcut dela început. Trebuia să-ți faci singur drumul, să-ți creezi singur uneltele. Câțiva ani i-am cheltuit numai cu construirea «șantierului» acestei ediții, șantier care va sluji la ridicarea «Operei complete» de mai târziu. Mărturisim această lungă și anevoioasă muncă nu pentru a ne mândri cu ea, ci pentru ca cercetătorii cari vor veni după noi, cunoscând condițiile în care am fost nevoiți să lucrăm, să nu fie prea aspri față de eventualele lipsuri sau scăderi ale ediției de față.

Având neconținut în minte construcția măreașă a «Operei complete», am ridicat șantierul pe o întindere mult mai mare decât arată aceste două tomuri de față. Gândul nostru era ca, o dată cu publicarea acestor două volume de texte, să apară un volum de extrase (un Fragmentarium distribuit în diferite rubrici), un volum de bibliografie și note critice, și un volum introductiv, cuprinzând monografia noastră: Hasdeu și contemporanii săi. Doi ani după ce am început lucrul efectiv, am fost siliți să restrângem ediția la proporțiile ei actuale. Vieța nu ne îngăduia să ne dedicăm exclusiv acestei munci, care, dacă n'a fost excepțională, a fost în orice caz lungă, spinoasă și, uneori, desnădăjduită. Pe de altă parte, ne-am dat seama că atât timp cât nu ne sunt accesibile toate manuscrisele lui Hasdeu și întreaga sa corespondență cu Iulia, o monografie asupra lui Hasdeu și contemporanii săi e prematură. D. Iuliu Dragomirescu, în grija căruia au fost lăsate manuscrisele lui Hasdeu, a publicat numai câteva scrisori din această, se spune, excepțional de bogată corespondență între părinte și fiică, scrisori fără de care, ne-am convins, nu poate fi scrisă vieța lui Hasdeu. Până când d. Iuliu Dragomirescu nu se va hotărî să editeze această corespondență sau să o pună la dispoziția cercetătorilor, nu vom cunoaște o serie de amănunte personale și, mai ales, opiniile pe care le avea Hasdeu despre contemporanii săi. Am amânat deci această monografie, pentru pregătirea căreia am strâns materiale timp de doi ani — mulțumindu-ne să publicăm un Curriculum vitae și o Introducere, în care expunem pe scurt aspectele mai importante ale operei lui Hasdeu. Tot din cauza zelului cu care d. Iuliu Dragomirescu apără memoria lui Hasdeu, n'am putut folosi, la întocmirea ediției de față, decât trei din cele șase mape de manuscrise depuse la Academia Română. Din motive pe care nu le cunoaștem,

d. Iuliu Dragomirescu a interzis Bibliotecii Academiei Române, printr'o notificare trimisă prin poștărei, accesul celor șase mape cu manuscrise, pe care tot d-sa le depusese în depozit provizoriu cu câțiva ani mai înainte. Notificarea fiind compusă în termeni preciși, Direcția Bibliotecii Academiei Române ne-a interzis și nouă consultarea celorlalte mape. Dacă această ediție apare fără niciun facsimil după manuscrisele lui Hasdeu și fără un fragment dintr'o lucrare inedită din 1859 despre « Coloniiile Romane din Dacia » — vina este, fără îndoială, a noastră ; căci nu ne-am grăbit să luăm fotografiile și copii înainte de notificarea trimisă prin poștărei. Din fericire, d-na E. Dvoicenko a putut transcrie în liniște prețiosul jurnal din tinerețe al lui Hasdeu, precum și fragmente literare scrise în limba rusă — texte pe care le-a tradus și le-a publicat într'o lucrare recentă, de mare folos pentru noi : Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu (Fundăția pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », 1936).

La alegerea materialului acestei ediții am ținut seama, în primul rând, de valoarea și semnificația literară a textelor. De aceea am publicat aproape trei sferturi din opera poetică a lui Hasdeu ; micul roman Duduca Mamuca în cele două redacțiuni ; Răzvan și Vidra cu toate variantele ; lungul și, din nefericire, neterminatul pamflet Mișcarea Literelor în Eșș ; mai multe foiletoane, cronici și articole cu preocupări literare. Am publicat variantele la Poezii și Răzvan și Vidra pentru a pune în lumină preocupările de adevărat « artist » ale lui Hasdeu, veșnic nemulțumit de forma operelor sale, refăcând și perfecționând neîncetat forme și versiuni vechi. Cei cari vor înfrunta truda de a urmări variantele textului lui Răzvan și Vidra vor înțelege ce lungă și sigură muncă de laborator a cheltuit Hasdeu pentru desăvârșirea sa poetică.

Am încercat, apoi, să arătăm eleganța și originalitatea « eseistului » Hasdeu, să reîmprospătăm imaginea lui Hasdeu om de cultură, să-i luminăm vastitatea profetismului său național — publicând texte puțin cunoscute, unele din ele (d. ex. Filozofia portretului lui Țepeș) editate într'un număr restrâns de exemplare și epuizate chiar din anul apariției (1864). Cea dintâi versiune a Micuței, publicată în 1863, n'a fost niciodată tipărită în volum ; nu ne îndoim însă că ea va ajuta « descoperirea » scriitorului Hasdeu, așezându-l, după cum se și cuvine, printre cei mai mari scriitori din câți a avut România până în prezent.

De o deosebită însemnătate ni se pare a fi activitatea ziaristică a lui Hasdeu. Am ales un număr restrâns de articole politice — restrâns, față de numărul enorm al scrierilor sale ziaristice — dar suntem siguri că ele sunt suficiente pentru a-l putea compara cu Eminescu. Aceeași înțelegere uluitoare a realizărilor noastre istorice, același sigur instinct de orientare în politica externă, același naționalism intransigent, aceeași claritate în expunere, eleganță și conciziune. Hasdeu venea pe lângă toate acestea cu nelimitata sa informație istorică, juridică și economică. Hasdeu a fost singurul din generația lui care a crezut într'o misiune istorică a românismului și a demonstrat axele și eficiența acestei misiuni.

N'am publicat, dintre scrierile care intrau în rubricile ediției noastre, Ion Vodă cel Cumplit și Sic Cogito, tocmai pentru că ele sunt, împreună cu Răzvan și Vidra, singurele cărți ale lui Hasdeu care circulă și se găsesc permanent în librării. Am voit cu tot dinadinsul să arătăm celelalte aspecte ale operei lui Hasdeu, care erau ori necunoscute, ori depreciate.

Textele au fost publicate conform ortografiei Academiei Române. Hasdeu însuși și-a schimbat de atâtea ori ortografia, încât nu ne puteam opri la alt criteriu obiectiv. Am păstrat însă grafia acelor cuvinte cărora le corespundea un particularism fonetic: oara, voace, răzaș, Oriinte, Francia, etc. La Addenda și Note și Variante, am păstrat, acolo unde se specifică, forma sum pentru sunt. În general, modificările de ortografie sunt notate la locurile respective, în Note și Variante și Addenda. În pamfletul Mișcarea Literelor din Eși am păstrat forma, literară, monastire, așa cum scria pe atunci, 1862-64, Hasdeu. În Răzvan, conform ediției ultime pe care a îngrijit-o Hasdeu, am pus forma corectă, mănăstire. Acolo unde un cuvânt lipsește, e pus de noi în paranteze drepte. Când un cuvânt se găsește într'o formă ininteligibilă, am pus forma corectă și, între paranteze, forma lui Hasdeu: pozițiune [puseciune].

* * *

*Se cuvine să mulțumim, și pe această cale, profesorului și sfătuito-
rului nostru, Nae Ionescu, prin grija căruia am putut lucra un an în-
cheiat la această ediție. Munca noastră ni s'ar fi părut și mai grea fără
încurajarea și ajutorul profesorului Nae Ionescu. De asemenea, tre-
bue*

să mulțumesc d-lor D. Șandru, asistent universitar, și S. Mazilu, licențiat în filosofie, cari au transcris parte din articolele politice; d-rei Angela Busuioceanu, care a verificat unele indicații bibliografice; d-lor Dan Smântânescu, Alex. Iordan și C. Belgia, funcționari ai Bibliotecii Academiei Române, cari n'au obosit ajutându-mă în decurs de patru ani; d-lui profesor N. Ionescu, fost director al Liceului « Matei Basarab », care mi-a împrumutat din bogata sa bibliotecă exemplarul Micuței și numeroase colecții de ziare vechi. Nu pot încheia această Prefață fără a mulțumi încă o dată d-lui profesor J. Byck, care a citit în întregime corecturile acestei ediții, ajutându-mă să rezolv multe dificultăți, verificând textul lui Răzvan și Vidra și îngrijindu-se să nu se strecoare greșelile de tipar pe care ochii mei nu le mai puteau vedea. D. profesor Alexandru Rosetti, directorul Editurii Fundației pentru Literatură și Artă « Regele Carol II », a purtat ediției de față atâta dragoste, încât nicio mulțumire nu poate fi deajuns.

Mai 1937.

MIRCEA ELIADE

CURRICULUM VITÆ

1838. 26 Februarie. Nașterea lui Tadeu Patriceicu-Hasdeu în comuna Cristinești, județul Hotin, Basarabia. Actul de naștere al lui Hasdeu a fost publicat în traducere românească de Calinic Istrati, *Prin satul Hăjdăilor* (« Junimea Literară », Cernăuți, 1925, Nr. 5—7) și de d-na Ecaterina Dvoicenco, *Inceputurile literare ale lui B. P. Hasdeu* (București, 1936), p. 17—18. Liviu Marian, *Data și locul nașterii lui B. P. Hasdeu* (« Junimea Literară », 1928, nr. 1—3) și *Bogdan Petriceicu Hasdeu. Schiță biografică și bibliografică* (București, 1928), p. 3, a fost printre cei dintâi cercetători ai lui Hasdeu care au stabilit adevărata dată de naștere. Z. C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX* (București, 1899), p. 752 și urm., fixase data de 16 Februarie 1838. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* (București, 1913), p. 16, și alții, acceptă, greșit, data de 16 Februarie 1836. În articolul *Comemorarea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* (« Tribuna Basarabiei », 30 Martie 1936), d. Iuliu Dragomirescu stăruie asupra acestei date: « La 16 Septembrie (?) 1936 s'au împlinit o sută de ani de la nașterea lui Hasdeu ». În articolul *Opera postumă a lui Hasdeu* (« Tribuna Basarabiei », 27 Aprilie), se îndreaptă eroarea de tipar: 16 Februarie 1836.

Despre genealogia lui Hasdeu, cf. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 6—15; L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 3—4; E. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 18—20. Despre strămoșul Nicolaie Hasdeu, « apărător al Vienei la 1683 », Hasdeu publică în *Columna lui Traian*, 1883, p. 366—368, un document păstrat de unchiul său Boleslav, din care reiese ajutorul dat de către Nicolaie, nepotul ex-principelui moldovean Ștefan Petriceicu, la apărarea Vienei, făcând parte

din armata regelui polon Ioan Sobieski. Cf. scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către Bogdan, publicată în traducere românească de I. Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 41—42. Cf. Teodor Bălan, *Noi documente privitoare la familia Hăjdeu* («Analele Dobrogei», VII, p. 115—132. Spița genealogică a lui Hasdeu). Despre Tadeu, tatăl lui Alexandru Hasdeu, cf. Ioan Pelivan, *Tadeu Ivanovici Hăjdău* («Viața Basarabiei», I, nr. 3, p. 55—58); T. S. Bulat, *O scrisoare dela Tadeu Hăjdău* (*ibid.*, nr. 2, p. 55—56); P. P. Panaiteșcu, *Tadeu Hasdeu. scriitor, poet și traducător, etc.* (studiu scris în limba polonă, publicat în *Pamiętnik Literacki*, Varșovia, 1929; cf. *Revista Istorică*, XI, p. 318—321). Despre Alexandru Hasdeu, în afară de notițele mai vechi, vezi acum în urmă L. Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română* («Memoriile Secțiunii Literare», Academia Română, 1932), E. Dvoicenco, *Alexandru Hasdeu și literatura română populară* («Revista Istorică», XXII, nr. 1—3, 1936). Cf. amintirile și opiniile lui Hasdeu asupra părintelui său, în *Chevalerie (Oeuvres posthumes* de Julie Hasdeu, Paris, 1890), p. 259 și urm. O biografie a lui Alexandru, scrisă de Iosif Vulcan («Panteonul Român»), a fost republicată de Hasdeu în *Columna lui Traian*, II, nr. 16 (78), 19 Aprilie 1874, ca prefață la nuvela «Domnia Arnăutului». Opere de Alexandru Hasdeu, în românește: *Domnia Arnăutului* (ed. L. Marian, 1930); *Un filozof mistic* (ed. Majewski, București, 1930). Despre bunica sa, Valeria, cf. *Sic cogito* (ed. «Biblioteca pentru toți»), p. 353 și urm.

1838—1850. Copilăria în «fosta Polonie, Podolie și Volinie» (Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 19).

1848. Moare la Camenița (Podolia) mama lui Bogdan, născută Elisaveta Dauçș.

1850. «A. Hasdeu se stabilește cu toată familia sa în Basarabia, unde fiii săi, Tadeu și Nicolae, devin elevii liceului regional din Chișinău» (Dvoicenco, *op. laud.*, p. 20).

1852 (?). Se înscrie ca student la Universitatea din Harkov. Cf. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 23—25; Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 21—27; L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 4—5; L. Marian, *B. P. Hasdeu și Rusia* (Chișinău, 1925), p. 9. Lista lucrărilor, în rușește și franțuzește, rămase în manuscris: Iuliu Dragomirescu, *Ideile*

și faptele, p. 25. Prima încercare poetică a lui Hasdeu, oda scrisă în rusește pentru țarul Nicolaie I (Dvoicenco, p. 32 și 51).

1852. «Pe la sfârșitul anului 1852 am făcut cunoștința cu d-na Lazareva, văduva polițaiului din Chișinău... Am întâlnit la ea pe d-ra Alina Merjeevski, o fată de vreo 17 ani, nu bogată, dar înzestrată cu o inteligență deosebită și de o frumusețe rară... Copil de 16 ani — eram sigur, căutam să mă conving că Alina mă iubește!...» Din «Jurnalul intim», trad. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 195).

1853. «Disperat de trădarea Alinei, m'am hotărât să-mi înăbuș pasiunea, despărțindu-mă de ea, iar singurul mijloc pentru aceasta era intrarea în serviciul militar» (*ibidem*, p. 198). Alexandru Hasdeu refuză la început. «*Poussé à tout*, cum se zice, de împotrivirea tatălui meu, m'am hotărât să mă sinucid. Secretarul tatălui meu, F. G. Vigură, avea un pistol încărcat. Pândind momentul, când el era la tata, ocupat cu hârtiile, am intrat în camera lui, am luat pistolul de pe perete și, vârînd țeava în gură, am tras... Se vede că Providenței îi datorez viața: faptul că arma nu luase foc m'a salvat... Cugetând, nu mi-am permis să mai încerc o dată voința Celui de Sus: m'am hotărât să aștept» (*Jurnal*, prima redacție; Dvoicenco, *op. laud.*, p. 198, notă).

1853. 29 Iulie. Se adresează «vrăjitorului Panaioti Usturoiu, bulgar de origine», care trăia «în livezile din împrejurimile Chișinăului», întrebându-l «dacă voiu intra curând în serviciul militar». «Niciodată nu voiu uita pe omul acela slab, cu fruntea înaltă și ochii adânciți în cap. A luat în mâini cărțile și a început să-mi ghicească. Iată cuvintele lui (29 Iulie 1853): «Tu vrei să intri în serviciul militar; tatăl tău nu-ți dă voie; el face bine; în curând va veni vremea ta. Tu ești condus de iubire, dar ea e fără rezultate: aceea pe care o iubești, în curând se va căsători cu rivalul tău. În curând ai să te faci ostaș, și norocul te va însoți. Soarta ta depinde de 3 expediții, care te vor ridica foarte mult în opinia oamenilor, și în tinerețe încă vei ajunge la cele mai înalte onoruri» (*Jurnal*, p. 198-199).

1854. 22 Maiu; pleacă din Chișinău, «însoțit de tata, mama vitregă (a doua soție, Tumanova), bunica (Valeria) și de fratele meu Nicolaie» spre Duboșari, granița Basarabiei, ca să-și ajungă regimentul în care fusese primit (*Jurnal* p. 193). Drumul dela Duboșari la

Mirgorod, unde se afla «statul major al diviziei de rezervă a caveriei ușoare» (*ibidem*, p. 201 și urm.).

Aventuri galante, p. 205—206: «Agafița Zorici, compatrioata mea, moldoveancă, care mi-a lăsat o dulce amintire. E o fată de 27 ani, dacă nu mai mult, dar, cu toată vârsta, ce tânără pare, ce atracție respiră frumusețea ei! Am petrecut la ea, cu Nazimov, o singură seară, și aceste câteva ore au produs asupra mea o adâncă impresie!» «Ziua mi-o petreceam, de obicei, jucând biliard cu Cleopin și cu bătrânul Split, sau făcând curte încântătoarei Sonicica, servitoarea d-nei Split, care și ea însăși nu e urfă» (p. 206).

Plecarea din Mirgorod la Noua Odesa, *Jurnal*, p. 207 și urm. Vieța la Noua Odesa, p. 215 și urm.

1854 5 Iunie. Prima scrisoare dela părintele său, anunțându-l că: «Ministerul de războiu prin răspunsul său din 16 Mai, nr. 7798 către guvernatorul de războiu mi-a făcut cunoscut că eu trebuie să te înscriu la rezervă și apoi transferarea ta în armata activă va depinde de succesele tale în studiul tuturor părților serviciului militar» (*Jurnal*, p. 222).

12 Iunie. A treia scrisoare dela Alexandru Hasdeu: «Nu lăsa și ocupațiile literare. Citește, citește mult; de asemenea, scrie mult; dar chibzuiește, prelucrează ceea ce scrii; cultivă-te mai departe singur, pentru care învață neapărat limba germană» (*Jurnal*, p. 223).

28 Iunie. A patra scrisoare: «Scrie și bunicăi Valeria, ca să-ți trimită neapărat pentru echipament 75 ruble argint; scrie-i, că eu deja ți-am trimis atâta, dar mai trebuie tot pe-atât. Și eu i-am scris așa. Ce-i de făcut? Am mințit pentru ca să-ți măresc punga ta» (*Jurnal*, p. 223—24).

5 Septembrie. Ordin urgent de plecare spre Nicolaev.

«— Mi-e indiferent, căpitane, i-am răspuns eu cu sânge rece: «ce are să se întâmple, de aceea nu scapi: se vede că mi-e scris să rămân în cadre. Dvs. știți că sunt fatalist!» (*Jurnal*, p. 226).

La Nicolaev. «Cearta cu Meyendorf și provocarea la duel» (*Jurnal*, p. 228). Cf. V. Cosmovici, *Amintiri din tinerețea lui B. P. Hasdeu, povestite de el însuși*, 1852—1857 («Sămănătorul», 25 Noemvrie 1907, p. 984—989); L. Marian, *B. P. Hasdeu și Rusia*, p. 10.

Despre aventurile sale la Harkov, Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 23 (« înaltul personaj turc »), p. 24 (« caleașca trasă de cei opt ovrei »).

Alte amintiri militare, *Fragmente autobiografice*, Dvoicenco, *op. cit.*, p. 246 și urm.

În anii 1854—56, compune în rusește poezii lirice, fragmente dramatice, și-și scrie *jurnalul*.

1857. Hasdeu trece Prutul. « Ce privește pe fiul meu, care în prezent este foarte bolnav ¹⁾, am onoarea a raporta: a) nu țin minte când anume, dar în vremea general-gubernatorului Ilinschi, dânsul a primit un permis, cu care kneazul Muruzi, Kammerjunkerul Înaltei Curți, l-a adus la Iași și acolo l-a prezentat fostului Caimacam al Moldovei, kneazul Vogorides, care l-a numit judecător la Cahul » (din scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către guvernatorul Basarabiei, trimisă în 27 Iulie 1867, publicată în traducere de Liviu Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, p. 31). Cf. L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*, (« Adevărul Literar », 19 Decembrie 1926). Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele* (p. 26), dă anul 1856 ca dată a trecerii Prutului. Prin tratatul dela Paris (30 Martie 1856), județul Cahul revenise Moldovei, așa că Hasdeu renunță la supușenia rusească. « Ceva mai mult: el luă pașaportul muscălesc și îl trimise sfâșiat la Consulat, declarând că ar vrea să facă tot așa toți Românii din Basarabia. Pentru acest fapt, guvernul moscovit îl osândi chiar, în lipsă, la exil în Siberia, desmoștenindu-l de drepturile ereditare asupra averii părințești și asupra averii unchiului său care n'avea urmași, în total vreo 30.000 galbeni » (Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 27, trimite la *Sentinella Română*, Vineri 30 Septembrie 1866. Este vorba de articolul lui Hasdeu intitulat: *Răspuns la articolul d-lui Boleac*, apărut în *Trompetta Carpaților* din 24 Septembrie 1866 și în care, la p. 64, coloana 7, își face autobiografia ca să-și dovedească lipsa lui de « rusefilie »).

¹⁾ Alexandru Hasdeu invoca acest motiv ca să poată obține un pașaport de trecere în Principate, dela guvernatorul Basarabiei, general-maior și cavaler Platon Alexandrovici Antonovici.

În cursul acestui an își schimbă numele din Tadeu, în Bogdan. Se spune că « de vreo patru spre zece ori s'au încercat Muscalii să pună mâna pe dânsul, fără însă a ajunge la scop » (Iuliu Dragomirescu, *ibidem*, p. 27, citând pe Gr. Popp, *Conspect asupra literaturii române și literaților*, ed. II, 1876, p. 249).

« Domnul Ilășdeu, când au venit în Iași în 1857, sub titlul de principul Petriceico Hășdeu, trăsă la hanul lui Evangheli din dosul Mitropoliei. De aici călăuzit de cele patru volume de *Uricariu*, s'au îndreptat către mine. După puțină vreme l-am îmbrățișat, ba l-am împrumutat și cu 25 galbeni, spre a-și putea urni nevoile ce le avea la hanu... » (Theodor Codrescu, prefața la vol. XIII din *Uricariu*, p. III, citat de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 24).

La Iași, îndură mizerie (B. Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 26, citând *Familia*, 4 Aprilie 1868; Gr. Popp, *Conspect*).

1858. « Prin adresa Nr. 2379 din 8 Martie 1858, i se înmânează opisul nr. 80 al prințului Niculaie Conachi Vogoride, prin care e numit judecător la Cahul » (Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 27). Repede destituit de către chiar oamenii lui Vogoride, pentru că refuză să devină unealta lui politică. (Mai târziu, la București, va ataca vehement pe Vogoride.)

Revine la Chișinău, cu pașaport moldovenesc, eliberat pe numele « Comisului Bogdan Petriceicu-Hasdeu » (L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*).

Noembrie 1858, apare revista *Romania*. « Revista se tipărea în tipografia lui Adolf Bermann cu caractere semicirilice. Au apărut din ea numai 4 numere la 18 și 25/XI și la 2 și 9/XII 1858 » (L. Marian, *Activitatea publicistică a lui B. P. Hasdeu*, Chișinău, 1932, p. 4). Revista era mai mult istorico-filologică și scrisă în întregime de Hasdeu (*ibidem*).

1859. Continuă *Romania*, cu următorul titlu: *Romania. Revista săptămânară sub redacțiune d-lui Bogdan Petriceico-Hăjdău*. S'au tipărit 4 numere (dela 1—26 Ianuarie 1859). Cf. L. Marian, *Activitatea publicistică*, p. 4.

23 Septembrie 1859, dăruiește Bibliotecii Școalelor din Iași vreo 4000 de volume. Adresa din 28 Septembrie, primită din partea lui « Dm. Alexandresco, Departamentul de Culturi și Instrucțiune publică », reprodusă de Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 28.

Apare *Foaea de storiă română. Sub redapciune lui Bogdan Petriceico-Hăjdău*, cu caractere semicirilice.

8 Octombrie 1859. Adresă prin care i se făgăduiește «catedra de istorie, geografie și statistică la școala reală din Iași», cu începere dela 1 Ianuarie 1860. «Iar pentru restul anului curent veți primi o remunerare de 2000 (două mii lei)». Cf. Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 28—29.

(L. Predescu, *Un articol inedit al lui B. P. Hasdeu*, «Moldova Literară» III, p. 13—14. Reproduce articolul *Despre organizarea și completarea bibliotecii naciunali*, scris de Hasdeu în 3 Decembrie 1859; din manuscrisele Bibliotecii Universității din Iași. Despre un alt manuscris dela Iași, cam din aceeași epocă, E. Dvoicenco, *Un studiu necunoscut al lui Hasdeu despre traducerea cărții «De Imitatione Christi» în 1647*, «Revista Istorică, XVIII, 1932, p. 315—329).

1860. 18 Ianuarie; i se comunică ordonanța de numire (*ibidem*, p. 28). «...Fostul Domnitor Cuza l-a numit profesor de istorie și statistică la liceul din Iași și custode la biblioteca națională» (scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către guvernatorul Basarabiei, L. Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, p. 31).

Martie—Iulie, redactează *Foitia de istoria și literatura*. Redesa de Bogdanu Petriceicu Hasdau, profesoriu de istoria la Scoala reala centrala, bibliotecariul scoalelor Moldovei.

În cursul aceluiași an, revine la Chișinău pentru a cumpăra cărți. Consulatul rus din Principate intervine pentru extrădarea lui Hasdeu, care află un ocrotitor în partidul național (L. Marian, *Când și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*).

Pierde posturile sale, prin «intrigi» (I. Dragomirescu, *op. cit.* p. 32).

1861. Colaborări la revistele ieșene (cf. Bibliografia).

Iulie—Septembrie. Misiunea în Polonia, unde a fost trimis împreună cu Panaiteanu. Cf. *Ateneul Român*, Iulie—August, p. 143, publicând fragmente din ziarul polon *Czas*; Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 32—33. Amănunte despre această călătorie, în studiul *Luca Stroici. Fragment din «Călătoriile în părțile Galiei»* («Ateneul Român», Septembrie—Octombrie 1861, p. 157—178). Cf. *Columna lui Traian*, I, nr. 1, p. 4.

Trăiește anevoios; înființează un « Institut privat de educațiune » pentru elevi (L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 8).

1862. 22 Ianuarie: își recapătă postul de profesor colegial superior și de bibliotecar al Universității, retribuit cu o mie de lei pe lună. Adresa Ministerului, Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 33, nota 3.

Scoate la Iași revista *Din Moldova*. Dela tomul II, revista poartă numele de *Lumina*.

« Intră în corespondență cu secretarul-arhivar K. W. Rasp dela « magistratul » (primăria municipiului) din Lemberg, capitala Galiei, dela care primește copii și extrase de documente, privitoare la istoria Românilor » (L. Marian, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, p. 8).

18 Aprilie: scrisoarea Comitetului de Inspecțiune a școalelor din România de dincoace de Milcov, prin care i se atrage atenția asupra « frivolităților » din nuvela *Duduca Mamuca*, publicată de Hasdeu în « Lumina » (reprodusă de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 9).

20 Mai: prin depeșa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice cu nr. 14.845, Hasdeu este destituit din postul de profesor de istorie (*Anuarul Gimnasiului și Internatului din Iasii pe anul scolasticu 1862—1863 publicatu de Directorul T. L. Maiorescu*; citat de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 7).

3—4 Iunie: desbaterile procesului de presă, urmat de achitarea lui Hasdeu. (Apărarea lui Hasdeu, *Lumina*, III, nr. 17, p. 65—74; reprodusă în ediția noastră, vol. I, p. 329—337; cf. Barbu Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 13—20).

1863. Numit de Cuza membru în Comisiunea moșilor mănăstirești. « Ca magistrat în drept el a fost transferat cu decretul ace-luiași Domnitor la București în calitate de membru al Comisiunii mo-șilor mănăstirești, care își terminase acum lucrările, iar după aceea a fost numit director al Arhivelor naționale și președinte al Ateneului român » (scrisoarea lui Alexandru Hasdeu către Guvernatorul Basarabiei, L. Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, p. 31—32). V. Alecsandri intervenise pe lângă A. Odobescu, pe atunci ministru al Cultelor și Instrucțiunii, ca să-l numească pe Hasdeu membru în comisia istorică. Adresa din 8 August, semnată de Odobescu, publicată fragmentar în articolul d-lui Iuliu Dragomirescu *Hasdeu la Bucu-rești* (« Tribuna Basarabiei », 30 Martie 1936).

3 *Noembrie 1863*, apare la București revista săptămânală satirică, *Aghiuță*.

Colaborări la reviste streine, 1862—1864 (cf. Bibliografia). În cursul acestui an, pierde postul de membru al comisiei istorice.

1864. 28 *Februarie*, apare cea dintâi broșură a lui Hasdeu: *Luca Stroici, părintele filologiei române* (« de vânzare la toate librăriile și la administrațiunea *Buciumului*; anunț din *Buciumul*, 12 Martie stil nou). Broșura este tipărirea aparte a unor foiletoane din « *Buciumul* »; aceeași literă, același format de pagină, etc.

14 *Martie*, apare *Filosofia portretului lui Tepeș* (tot la « *Buciumul* »; retipărirea foiletoanelor).

Martie. Fundează « împreună cu refugiatul patriot bulgar și dușman al Turcilor și Grecilor, istoricul G. S. Rakowsky, ziarul politic *Viitorul*, scris în românește și bulgărește, în care pleda pentru identitatea de tendinți și coordonarea de acțiune a ambelor națiuni contra dușmanilor comuni » (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 9).

Inceputul lui *Aprilie*, apare în volum *Micuța* (anunțată în *Aghiuță*, nr. 22, 9 *Aprilie*).

17 *Mai*, încetează *Aghiuță*, suprimată din ordinul ministrului Cogălniceanu.

Mai. În nr. 25 din *Aghiuță* (7 *Mai*) următorul anunț: « D. B. P. Hajdeu propune colaborațiunea sa ca istoric la orișicare foaie română, fiind vederat că o așa colaborațiune curat științifică nu implică de loc simpatie sau solidaritate politică, ci numai simplu va da autorului mijloace de a lucra și de a scoate la lumină un foarte mare număr de descoperiri de cea mai mare importanță pentru istoria română ».

August. Ministerul Instrucțiunii însărcinează pe Hasdeu să editeze *Arhiva Istorică* (cf. *Buciumul*, nr. 265, 4/16 *August 1864*, publică « prospectul pe baza căruia a primit d. Hajdeu postul ce i s'a încredințat »).

« Am fost ministeriabil în 1864, când vodă-Cuza împroprietărise pe țărani și desproprietărise pe Greci » (din *I-a Scrisoare către d. Niculaie Ionescu*, « *Columna lui Traian* », II, nr. 1, 7 *Ianuarie 1871*).

1865. 27 *Februarie*. Conferință la Ateneul Român despre Talmud ca profesiune de credință a judaismului (*Buletinul Instrucțiunii Publice*, I, p. 152).

4 Aprilie. Conferință la Ateneu despre istoria română și istoricii români (*ibidem*, p. 152).

21 Aprilie, Conferință la Ateneu, despre Filimon și Depărățeanu (*ibidem*).

10 Iunie. Se cunună, în biserica Sf. Ilie Gorgani, cu Iulia Faliciu din Roșia Abrudului, dintr'o familie de Moși (*O nevastă româncă*, București, 1903; cf. fragmentele reproduse în ediția noastră vol. II, *Note*).

20 August. Se suprimă *Archiva Istorică* din ordinul ministrului de Instrucțiune Publică, C. A. Rosétti (*Archiva Istorică*, vol. II, p. 176).

Conferință la Ateneu, despre Spătarul Milescu (cf. *Traian*, p. 135).

5 Decembrie. Conferință la Ateneu, «despre trei tipuri dramatice: Șiloc, Gobseck și Moisi» (*Buletinul Instrucțiunii Publice*, I, p. 151).

Compune, sub îndemnul soției sale, cele două drame: *Răzvan* și *Domnița Ruxanda*.

Apar cele dintâi broșuri antisemite, cuprinzând textul conferințelor dela Ateneul Român. Apare *Ioan Vodă cel Cumplit*.

1866. 6 Februarie. Primul număr din revista umoristică și de pamflet politic, *Satyrul*.

După 11 Februarie, ia atitudine hotărâtă contra Principelui strein. Incidentele dela Iași (Aprilie 1866) îl fac să renunțe la această atitudine.

Martie—Mai, scrisori dela Alexandru, publicate în traducere românească de Iuliu Dragomirescu, *op. cit.*, p. 43 și urm.

20 Aprilie. Petiția lui Hasdeu în *Românul* (p. 234), către Ministrul Instrucțiunii Publice, arătând că Tipografia Statului nu-i lucrează *Archiva Istorică*. El ia leafă de redactor, dar nu poate tipări nimic.

5 Iunie. Ultimul număr al *Satyrului*.

Toamna 1866. Premiera la Teatrul Național, a dramei sale istorice *Domnița Ruxanda*, director fiind C. Demetriad, iar printre interpreți: Costache Caragiale, Ștefan Velescu, etc. (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 10).

23 Octombrie. Discurs în sala Slătineanu; «nu despre Evrei va fi vorba acum, ci despre boieri». Publicat în *Românul*, 26 Octombrie. Republicat în *Columna lui Traian*, I, nr. 26, p. 3, 10 Iunie 1870.

Octombrie. Incepe la Ateneul Român cursul public despre istoria dreptului constituțional al Românilor (*Românul*, 24 și 25 Octomvrie

1866: « Miercûri seara la orele 7½, în salonul Ateneului, d. Hajdeu va urma cursul său de *istoria dreptului constituțional al Românilor*. Biletele se vor găsi la intrare o jumătate oră înainte ». Anunțul se repetă). Un fragment publicat, sub titlul *Fraternitatea și Unirea*, în *Buletinul Instrucțiunii Publice*, Octomvrie 1866, p. 620—626.

1867. 10 Februarie. Premiera dramei *Răzvan Vodă*, la teatrul Bossel, de sub conducerea lui Pascaly (L. Marian, *op. laud.*, p. 11—12).

23 Martie. Incepe publicarea lui *Răzvan Vodă* în ziarul *Perseveranța*, condus de Alexandru Candiano. Ultimul foileton, 29 Iunie.

8 Iulie. Ziarul *Sentinella Română* (an. IV, nr. 70) anunță apariția volumului *Răzvan Vodă*.

Vara anului 1867. Călătorie în Transilvania, în deosebi prin Munții Apuseni (*Columna lui Traian*, an. VIII, 1877, p. 184).

În Comitetul Societății « Transilvania ».

Toamna anului 1867. Colaborează cu partidul liberal și scrie articole politice și polemice în ziarul *Românul* (cf. Bibliografia).

Decembrie. Călătorie prin Basarabia de Sud (cf. *O călătorie prin Basarabia meridională*, în *Românul*, 22 Decemvrie).

Decembrie. Ales deputat la colegiul III dela Bolgrad. (*Sentinella Română*, 20 Decembrie 1867, nr. 112, p. 447, publică câteva rânduri « Cătră alegătorii colegiului III dela Bolgrad ». Le spune că a cetit în « Monitorul Oficial » alegerea lui ca deputat și le mulțumește. La colegiul I se alesese Vasile Paruso, la colegiul II, Apostol Mănescu, la colegiul IV, Al. Cociu; cf. *Sentinella*, p. 448.)

1868. Activitate parlamentară (cf. « Monitorul Oficial », 1868 și urm.).

« Am fost ministerial în 1868, când d. Ion Brătianu, ale cărui numeroase rătăcirii iarăși nu vor găsi în mine o oarbă venerațiune de idolatrie, începuse pentru un moment a sgândări idealul Daciei, rupse un moment cu tradițiunea pupărilor coaliționiste și luase pentru un moment o atitudine atât de antiisraelită, încât nu se sfiise, dacă nu altceva, încai a pune în capul prefecturilor celor mai gingașe de peste Milcov pe dd. Leca, Miller și Lupascu... ». (I-a scrisoare către Nic. Ionescu, *Columna lui Traian*, II, nr. 1, 7 Ianuarie 1871).

24 Ianuarie. I se întrerupe discursul la Cameră. În *Românul* din 27 Ianuarie, Hasdeu reproduce pasajul corect, plângându-se că « Monitorul Oficial » i-a modificat ideile, stilul și gramatica.

Februarie—Martie. Discută la Cameră legea organizării armatei. Nu i se îngăduie să-și exprime complet ideile. Scrie în *Românul* din 3 și 6 Martie, articolul *Armata generală*. Rosetti oprește urmarea. Hasdeu votează singur împotriva legii (*Columna lui Traian*, I, nr. 56, 16 Noembrie 1870).

30 Mai, e anunțată în « *Românul* » *Istoria toleranții religioase*, unde apăruse între 28 Ianuarie și 28 Februarie.

Iunie—August. Călătorie de studii în Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria, Franța. (*Traian*, I, nr. 6, p. 24). Cunoaște pe Iosif Vulcan (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 13).

Ales președinte al Societății « *Românismul* ».

Descoperă la Biblioteca Națională din Paris « un exemplar prescurtat al *Basilicalelor* în limba greacă, întrebuințat în România pe la 1400, cam sub domnia lui Mircea și Alexandru cel Bun ». (Din Prefața la ed. *Indreptarea Legei*; cf. *Columna*, II, nr. 18 (80), 3 Mai 1871.)

1869. 16 Aprilie. Apare ziarul *Traian*, de două și trei ori pe săptămână.

Călătorie în Serbia. Caută manuscrise la mănăstirea Opova, Sirmia (*Traian*, nr. 14).

August. Nealegerea lui Hasdeu la Academie (cf. *Traian*, nr. 44, 9 August, p. 176).

16 Octombrie. Scrisoarea din *Traian*, prin care renunță la postul de director, devenind simplu colaborator.

2 Noembrie. Se naște singurul lui copil, Iulia. Naș este Ion C. Brătianu.

15 Noembrie. Ales președinte al Societății « *Românismul* ». (Discursul, *Traian*, nr. 82, p. 330, 18 Noembrie.)

1870. 1 Martie. Apare primul număr din *Columna lui Traian*, cu următoarea informație: « *Traian* a murit. A rămas *Columna lui Traian*... *Columna lui Traian* nu e *Traian*, dar direcțiunea ambelor este aceeași... ».

Articole politice anti-dinastice.

8 August. Arestarea lui Hasdeu, pentru 9 zile, bănuît că ar fi fost amestecat în complotul Candiano-Popescu (cf. *Columna*, 12 August; *Addenda*, vol. II, ediția noastră. Barbu Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 87 și urm.).

August. Primul «rămășag» împotriva *Convorbirilor*. (Texte reproduse în Barbu Lăzăreanu, *op. laud.*, p. 96 și urm.)

26 Septembrie. Discurs despre «Cosmopolitism și Naționalism» la Societatea «Românismul». (Cf. *Columna*, I, nr. 50, 30 Septembrie).

1871. 21 Mai. Următorul «Apel» este publicat în nr. 20 (82) din 24 Mai 1871, al revistei *Columna lui Traian*:

«După patrusprezece luni de o dură viață, *Columna lui Traian* se vede într'un deficit de aproape 100 napoleoni, acoperiți din timp în timp prin împrumuturi, și anume 30 napoleoni datoriti la Banca d-lui Mehedințeanu, 48 napoleoni luați cu girul d-lui Nicu Dimitriu și alți vreo 20 rămăși ca datorie la tipografie.

Rugăm pe toți amicii acestui ziar, care numai el n'a fost și nu este legat cu o clică, combătând fără cruțare în dreapta și 'n stânga tot ce i se pare a fi contrariu Românismului și Democrației — de a ne veni în ajutor prin abonamente și ofrande.

Acest apel este grav și rece, ca și disperarea de a vedea România deschizându-și brațele numai bufonilor streini».

6 Iunie. Discurs la serbarea de pe câmpul Cotrocenilor organizată de Societatea «Românismul» pentru comemorarea a 50 de ani dela revoluția lui Tudor Vladimirescu. (Cf. *Columna*, II, nr. 22).

Iulie—August. Călătorie de studii în Serbia și Ungaria. Descoperă în Serbia prima parte din Pravila lui Matei Basarab. Descoperă *Anonymus Lugoshiensis* la 1 August, la Budapesta (cf. *Columna lui Traian*, II, nr. 30, p. 117). Bine primit de savanții unguri, (*Familia*, 1871, p. 369).

13 Septembrie. Incepe să publice în *Columna* (II, nr. 34) vastul studiu: *Vladislav Basarab. Viața politică, socială, militară, religioasă, juridică, economică și literară a Românilor din Muntenia între anii 1350—1380*.

11 Octombrie. Incepe propriu zis *Istoria Critică: Cartea I, Pământul și poporul*.

22 Noembrie. Incepe al doilea paragraf: *Nomenclatura*.

22 Decembrie. Într'un articol semnat «Comitatul», se anunță transformarea *Columnei lui Traian* în revistă științifică.

«Chemarea politică a *Columnei lui Traian* s'a împlinit...

«Acum trei ani, simțul românesc era batjocorit. Cosmopolitism pe tot largul Daciei.

«Astăzi simțul românesc bate biruitor în toate sânurile, forțând până și pe vechii sugari ai fantomei umanitare a îngâna măcar în aparență apucături mai naționale.

«Astăzi cosmopolitismul s'a turtit întreg într'o biată foiță dela Iași... Când există 30—40 organe politice românești, *Columna* se poate ocupa de educația științifică, literară și industrială a poporului.

«Ca și până acuma, ea [*Columna*] va apare o dată pe săptămână... ca și până acuma, va fi românească și numai românească; dar scuturându-se cu desăvârșire de trista complicitate în lupta fracțiunilor, va avea la tot pasul în vedere creșterea intelectuală, morală și materială a națiunii întregi.

«Dintre științe, vom concentra toată atențiunea noastră mai cu seamă asupra istoriei române și dreptului român...

«Din literatura propriu zisă, vom îmbrățișa orice încercare originală a unei adevărate inspirațiuni...; dar nu vom uita niciodată că sublima sorginte a oricărei literaturi se află pururea vie chiar în gura poporului, mai ales când acesta posedă colosala vigoare de fantezie a națiunii române ».

1872. 10 Aprilie. Apare prima fasciculă, de 13 coale, din *Istoria Critică* (anunțată în *Columna lui Traian*, III, nr. 15, p. 119).

30 Aprilie. Vorbește în numele presei române la înmormântarea lui Heliade Rădulescu. (Discursul publicat în *Columna*, III, nr. 19, 6 Mai, p. 145.)

26 Iunie. În *Columna* (III, nr. 24, p. 191), se reproduce din *Tranșacțiuni Literare*, următoarea notiță:

«Am auzit cu multă satisfacțiune, că are să se instituiască o societate de bărbați influenți și cu valoare științifică, cari să susțină întreprinderea d-lui Hasdeu: *Istoria Critică a Românilor*. Așteptăm cu impaciință constituirea acestei societăți pentru a depune cu toții obolul nostru ».

Intru cât știm noi, ideia unei asemenea societăți o concepușe cu o generoasă expansiune d. Ion Brătianu în timpul ultimei sale petreceri în București; ea găsi însă o vie opozițiune chiar din partea d-lui Hasdeu temându-se că orice specie de patronaj *organizat*, presupunând necesarmente un raport de îndatorire și obligațiune, îi va putea înlăntui mai mult sau mai puțin deplina libertate a cugetării, fără care pierdere sau lăncezește veritatea istorică.

Mai bine: *sărac și curat*, după expresiunea Românului. În orice cas, cu vai și cu chiu, va apare peste puțin a doua făscioară din *Istoria Critică a Românilor* ».

Sfârșitul lui *August*. Apare a doua fasciculă a *Istoriei Critice*.

1 Decembrie. Se anunță în *Columna* apropiata apariție « într'o edițiune executată cu toată eleganța artei tipografice », primul volum de poezii al lui Hasdeu. *Poesie* este apărut, probabil, în primele zile ale anului 1873.

1873. Ianuarie. Apare fascicula III din *Istoria Critică*.

20 Ianuarie. Hasdeu află — « fără ca să ne putem explica motivul unei întârzieri atât de monstruoase » (*Columna*, IV, nr. 3, 1 Februarie 1873) — de abia acum moartea părintelui său, Alexandru Hasdeu. Pe pagina I *Columna* din 1 Februarie, următorul anunț cu litere mari:

« La 9 Noembrie 1872,

În urbea Hotin, a răposat în etate de 61 ani, sdrobit de suferințe morale și fizice, ultimul patriot român din Basarabia,

Alexandru Th. P. Hasdeu,

al cărui sublim discurs despre antica glorie a Românilor, rostit la 1832 abia în vârstă de 21 ani, răsunând din inimă în inimă în întreaga Dacie, espuse pe autor în nefericita-i patrie înstrăinată la un lung șir de goane în tot cursul vieței,

ducând cu sine în mormânt
durerea

de a fi fost *oprit* să respire
măcar o dată și măcar în treacăt
aerul României libere.

Fie-i țărâna ușoară, precum îi va fi eternă memoria! »

3 Februarie. Printr'un decret, Domnitorul Carol îi decernează marea medalie de aur pentru « istoria națională ».

16 Februarie. Parlamentul votează un premiu « pentru continuarea *Istoriei Critice a Românilor* ».

Mai. Apare fascicula a IV-a a *Istoriei Critice*, cu care se termină volumul I.

1874. Ianuarie. Prima fasciculă din volumul II al *Istoriei Critice*.

Vara. « O excursiune științifică în Transilvania », care durează trei luni. Din *Columna*, V, nr. 6, p. 125:

« Excursiunea mea în Transilvania avea trei ținte: întâi, de a intra într'o legătură mai de aproape cu bărbații de știință Sași și Unguri; al doilea, de a cerceta bibliotecile sub raportul acelor publicațiuni pe care nu poate cineva să și le procure în București; al treilea și mai pe sus de toate, de a utiliza avutele archive și colecțiuni de manuscrise de acolo, rămase până acum cu desăvârșire străine istoricilor noștri.

Relațiunile personale cu d. Dr. Teutsch, apoi cu dd. Bielz, Dr. Trauschenfels, Reissenberger, Seivert, Wenrich, în fine cu d. Caroli Szabo și cu d. canonic Francisc Kovacs, cari toți se grăbiră cu o extremă amabilitate a-mi înlesni investigațiunile, au satisfăcut pe deplin prima din acele trei ținte.

Ziarele din Transilvania, atât germane precum și cele maghiare, nu puțin au concurs și ele a-mi face mai ușoară străbaterea sub prăfuitele bolte ale bibliotecelor și archivelor, prezentând publicității scopul călătoriei mele sub culorile cele mai simpatice... ».

14 Octombrie. La ora 7 seara, « în localul Universității... deschide la Facultatea de Litere, după invitația Onor. Ministrului de Instrucțiune Publică cursul de Filologie Comparativă, îmbrățișând limbile sanscrită, zendică, armeană, elenă, latină, albaneză, celtică, germanică, slavică și limbile romanice, toate în raport cu limba română » (*Columna*, IV, nr. 7, p. 188).

Decembrie. Hasdeu anunță (*Columna*, V, nr. 9, p. 240) că, primind cereri, va tipări cursul de Filologie comparativă, în volume de 400 pagini anual. « Cererile se primesc la ziarul *Românul*, la Socec și la autor ».

Despre Hasdeu savant, cf. Prof. Budilowicz, *Journal du Ministère de l'Instruction Public de Russie*, 1874, Decembrie, p. 17 sq.

1875. Apare a doua ediție din *Istoria Critică*. Se prepară o traducere franceză, de către Frédéric Damé.

Titu Maiorescu suspendă cursul de Filologie comparativă.

Columna lui Traian apare în acest an numai în trei fascicule.

Despre Hasdeu, cf. Hugo Schuschardt, *Litt. Centralblatt*, 1875, nr. 12.

1876. 17 Mai. E numit director al Arhivelor Statului, unde rămâne până la 1 Aprilie 1900.

31 Mai. Ministrul Instrucțiunii Publice, Gh. Chițu, reînființează cursul de Filologie comparativă (cf. *Columna*, VII, p. 288; VIII, p. 38—48).

5 Iunie. Hasdeu își începe cursul, și-l va urma « în toate Sâmbetele, în sala amfiteatrului de Drept din Palatul Universității, seara între orele 8—9½ ». (*Columna*, VII, p. 288).

Septembrie. Misiune științifică la Cracovia, trimis de Ministerul Instrucțiunii Publice. « Din cauza călătoriei sale la Cracovia, d. Hasdeu n'a luat parte la numărul de față (*Columna*, VII, Septembrie). Dela numărul viitor, se va începe publicarea prețioaselor rezultate ale acestei călătorii, în care d. Hasdeu a reușit a descoperi toate documentele inedite, relative la istoria română, din vechiul *Archiv Regesc al Poloniei* ». Cunoaște pe Wilhelm Schmidt, Baudouin de Courtenay, Ioan Urban Iarnik.

Despre studiul *Baudouin de Courtenay*, cf. L. Léger, *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1876, nr. 52, p. 410—411.

1877. 13 Septembrie. Ales membru al Academiei Române, secția filologică, președinte fiind Ion Ghica.

Hugo Schuchardt scrie despre *Columna* în *Zeitschrift für romanische Philologie* (1 Bd., 2—3 Heft, p. 481—484).

1878. Septembrie. Participă la al patrulea Congres Internațional al orientaliștilor, la Florența, ca delegat al României (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 16).

Apare în volum cel dintâi tom din *Cuvente den bătrâni*.

N. Caix scrie în *Giornale di filologia romana*, 1878, t. I, p. 55—56, despre articolul « Ghiuj » al lui Hasdeu. Prof. Budilowicz, în *Journal*

du Ministère de l'Instr. Publique de Russie, 1878, Februarie, p. 401—418, despre Hasdeu ca slavist. Cf. H. Meltzl, *Zeitschr. f. vergl. Litteratur*, 1878, nr. 6, p. 535, etc. E. Picot, *La République Française*, 14 Iuin 1878, nr. 2397, etc.

1879. 3 Ianuarie. Se inaugurează stagiunea teatrală din București cu comedia în 2 acte, *Trei crai dela răsărit*, apărută sub numele *Ortho-nerozia* în *Columna*, 1872. « Artiștii cari au creat rolurile principale au fost: Iulian, Panu, Bălănescu, Mateescu și doamnele Froza Sarandi și Romanescu. La a doua reprezentație a comediei au asistat Regele Carol și Regina Elisabeta » (L. Marian, *op. laud.*, p. 16).

Se alege pentru 7 ani secretar general al Academiei Române și secretar al Secției Literare. (Despre Hasdeu la Academie, cf. Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 111 și urm.; discursul de recepție, *Anale*, 1879—1880; cf. t. VII, 1885, secția I, p. 163; 1885—1886, discursuri de recepție; 1885—1886, seria II-a, t. VIII, secția I, p. 197, 203, 213; despre *Etymologicum*, cf. *Anale*, 1884—1885, t. VII, vol. I; 1887—1888, t. X, vol. I. Desbateri, rapoarte, etc., *Anale*, 1895—1896, t. XVIII, p. 402; t. XIX, 1896—1897, p. 321; t. XXIV, 1901—1902, p. 62, etc.)

1880. 10 Aprilie. Academia acordă premiul « I. Heliade-Rădulescu » de 5000 lei aur, pentru cele două prime tomuri din *Cuvente den bătrâni*.

Vara. Călătorie științifică la Londra, studiind manuscrisul *Evangelheliarului* dela 1574, păstrat la British Museum. « În curs de trei săptămâni, lucrând zi după zi, dela 10 oare ante-meridiane până la 5 după amiază, în cea mai gigantică sală de lectură din London, și chiar din lume, eu am citit manuscriptul de două ori și am extras din el tot ce mi s'a părut a fi interesant sub raportul filologic, fie ca archaisme lexice, fie ca fonetică, fie ca forme gramaticale, ca sens, ca sintaxă, ca fraseologie » (cf. *Columna*, Ianuarie 1882, p. 49, 60).

1881. « Hasdeu, admirator al lui Heliade și unul din inițiatorii ridicării unui monument pentru acesta, vorbește în 1881, cu ocazia desvelirii statuiei lui Heliade în fața Universității din București ». (L. Marian, *op. laud.*, p. 16); cf. L. Marian, *Hasdeu și Heliade*, « *Ju-nimea Literară* » XVI, p. 253-259).

Soția și fiica se stabilesc la Paris, unde Iulia își continuă studiile. Apare al treilea tom din *Cuvente den bătrâni*.

Preocupările lingvistice domină întreaga sa activitate.

1882. Reapare *Columna lui Traian* (care încetase în Decembrie 1877), cu alt format, și cu ocupațiuni aproape exclusiv lingvistice. Hasdeu începe să publice o serie de mici monografii lingvistice, care vor fi reproduse anastatic în volumul *Din istoria limbii române* (1883). Dela nr. 1, începe editarea manuscrisului copiat la Londra.

4 Februarie. Ales în unanimitate membru al « Societății de lingvistică din Paris », fiind propus de savanții M. Bréal și Abel Bergaigne (*Columna*, Ianuarie (?) 1882, p. 64).

13 Iulie. « Trimis de Guvernul Român la Paris, pentru a reprezenta România la desvelirea monumentului lui Jules Michelet. Hasdeu pronunță atunci un discurs entusiast, reprodus și comentat cu elogii de cele mai de seamă ziare pariziene. Cu această ocazie, el își vizitează nevasta și fiica... » (L. Marian, *op. laud.*, p. 17). Ziarele pariziene sunt: *Le Temps*, *Le Rappel*, *L'Intransigeant*.

Trece prin Italia. « Este curios că primul document, pe care l-am scotocit în Arhivele din Genova, emană dela un strămoș al meu... » (*Columna*, 1882, nr. 7—9, p. 478).

1883. Se înființează la București « Societatea Presei ». Hasdeu este ales președinte al comitetului.

Aprilie. Candidează la alegerile parlamentare dela Craiova. « Am ținut în Craiova două întruniri. La una au fost peste 1500 de oameni. Toți amicii mi-au spus că discursul meu (improvizat, nu scris) a fost admirabil. În orice caz, am sguduit, am mișcat inimele tuturor, astfel că mulți au plâns când le-am spus, între altele, că: « am pierdut Basarabia, dar am venit să-mi caut un alt cuib în țara Basarabilor ». (Fragment dintr'o scrisoare din 14/28 Aprilie, adresată « Dragelor mele Iulii », publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

« Desele dureri de cap ale Lilichii mă neliniștesc foarte mult. Ce să fie? » (Post-scriptum la aceeași scrisoare).

Mai. Pentru 50 de voturi, Hasdeu eșuiază în alegeri. « Am căzut, dar am căzut într'un mod atât de strălucit încât s'au speriat chiar

dușmanii mei. Deși Chițu nu putea să mă susțină, deși Stolojan m'a combătut cu înverșunare, deși sosisem în Craiova abia cu o săptămână înainte de alegeri, deși adversarii mei au cheltuit mii de franci, pe când eu n'am dat nimănui nici o para frântă, totuși am avut 247 voturi, și mi-au lipsit numai 50 voturi pentru ca să fiu proclamat deputat. Plecarea mea din Craiova a fost un adevărat marș triumfal. 150 persoane, floarea orașului, în 40 birje au defilat după birja mea până la gară prin Craiova întreagă, și la gară toasturi peste toasturi. Fiindcă declarasem că nu voi face politică militantă, ci numai de principii, chiar opoziția a fost cu mine... ». (Fragment dintr'o scrisoare din 3/15 Mai, publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

« Durerile de cap ale Lilicuții mă îngrijesc *grozav*. Ele au o mare influență și asupra miopiei. Să nu lucreze *peste măsură*; are destul timp în viitor! » (Din aceeași scrisoare).

11 Iunie. La desvelirea monumentului lui Ștefan cel Mare, la Iași, în prezența Regelui Carol, rostește și Hasdeu un discurs, în numele societăților profesionale oltenice. Afirmă că « prin opera Regelui Carol I a început să se completeze opera marelui Ștefan » (L. Marian, *op. laud.*, p. 17—18).

Vara. În drum spre Paris (cf. scrisoarea din 3/15 Mai) se oprește « la Pesta mai multe zile pentru a trage o copie de pe o bună parte a manuscrisului ». (*Columna*, 1883, p. 406—407; e vorba de mss. Anonymus Lugoshiensis, pe care îl descoperise la 1 August 1871).

29 Decembrie. Hasdeu e ales membru al Academiei Imperiale de Științe din Petersburg. Diploma publicată de d. Iuliu Dragomirescu în *Tribuna Basarabiei*, 9 Februarie 1937.

1884. 10 Ianuarie. Hasdeu află că a fost ales membru al Academiei Rusești.

« În vara anului 1884, Hasdeu face, din însărcinarea ministrului instrucției publice Gh. Chițu, o lungă călătorie de studii în străinătate, la Viena, München și în special Elveția, unde studiază de aproape organizația școalelor. Despre organizarea și funcționarea învățământului elvețian, Hasdeu înaintează la înapoiere ministerului un lung și documentat raport ». (L. Marian, *op. laud.*, p. 18).

Noembrie. Ales deputat la Craiova, «Jurnalele au și publicat că mi-am dat demisia dela Arhivă pentru a rămâne deputat. E minciună. De Arhivă nu mă las odată cu capul. Măine mă duc la Cameră, fac un discurs și-mi dau demisia din deputat. Dacă Camera va refuza demisia, atunci rămân și deputat și arhivist». (Scrisoare din 2/14 Noembrie, publicată de d. Iuliu Dragomirescu, *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936.)

«Stolojanu a împins pe Cogălniceanu să conteste alegerea mea, sub cuvânt că Directorul Arhivei, ca funcționar, nu poate fi deputat. Erau față în Cameră 120 deputați. Se scoală Cogălniceanu și zice: Contest pe d. Hasdeu, care trebuie să fie invalidat. După lege, o contestare numai atunci se poate lua în considerațiune, când o susțin cel puțin 5 deputați. Președintele întreabă dar: Sunt 5 deputați cari să susțină pe d. Cogălniceanu contra d-lui Hasdeu? Adâncă tăcere. Întrebă încă o dată. Aceași tăcere. Întrebă a treia oară. O voce răspunde: Nu este nimeni contra d-lui Hasdeu. Atunci președintele rostește: Proclam pe d. Hasdeu deputat al Craiovei. Cogălniceanu a rămas ca un caraghios. Stolojanu devenise galben ca ceara. Toți deputații mă felicitau. Tablou!» (Scrisoare din 18/30 Noembrie; *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

18 Decembrie. Iulia îi scrie să renunțe la Arhive — dacă nu se poate altfel — dar să nu-și jignească alegătorii dându-și demisia dela Cameră. (Scrisoare în limba franceză, ca toate ale Iuliei, din 18 Decembrie, publicată în *Tribuna Basarabiei*, 30 Martie 1936).

1885. Lucrează la redactarea primului volum din *Etymologicum*.

1886. Apare primul volum din *Magnum Etymologicum*.

Moare, la Viena, unchiul său Boleslav, lăsându-i drept moștenire «ceasornicul, două țigarete, două peceti, toate documentele familiei Hasdeu și moșia din Basarabia...». (Dintr'o scrisoare a lui B. P. Hasdeu către «dragele sale Iulii», publicată fragmentar de d. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 10, nota 2).

2 Octombrie. La Viena, prezintă la al 7-lea congres al orientaliștilor memoriul: *Sur les éléments turcs dans la langue roumaine*.

1887. Apare al doilea volum din *Magnum Etymologicum*.

15 Decembrie. Apare primul număr din *Revista Nouă*.

1888. 8 Ianuarie. Lungă scrisoare dela Iulia, analizând primul număr al *Revistei Noi*. (Scrisoare publicată de d. Iuliu Dragomirescu, în *Tribuna Basarabiei*, 9 Februarie 1937).

« Mais je suis assez sérieusement malade depuis quelques jours. Oui, je suis malade: tu ne t'en doutes pas, n'est-ce-pas? Ma poitrine est oppressée et me fait très mal, ainsi que mon dos; je tousse d'une toux sèche qui me déchire et me suffoque par moments. Je ne sors pas, je ne chante pas, je prends des sirops, je me fais teindre d'iode le dos et la poitrine, je me lève à 6 heures au lieu de me lever à 4 comme de coutume, et je ne m'en porte pas beaucoup mieux. C'est que le temps ici est déplorable. Après un froid de 8 degrés, une chaleur de 5 à 7 degrés et maintenant un dégel assez froid avec un air imbibé d'humidité; tant que cela durera, je ne puis guère espérer d'amélioration à mon état, qui est, je l'avoue, pénible. Mais bah! tout passe à dix-huit ans, et le travail guerit de tout et tient lieu de santé... ». (Fragment din scrisoarea Iuliei, 8 Ianuarie 1888).

Iulia începuse a aduna materialul pentru teza sa de doctorat la Sorbona: « Filozofia în literatura nescrisă a poporului român, teodiceia, metafizica, logica, psihologia, etica ». (Ionescu-Gion, *Revista Nouă*, I, p. 407). Fără îndoială, subiectul i-a fost sugerat de Hasdeu. Sunt exact preocupările sale dintre 1875—1885.

Lazăr Șăineanu, pe atunci doctorand în Litere la Paris, îi scrie o lungă scrisoare despre sănătatea Iuliei, după ce consultase pe d-rul Percheron, specialist în boli de piept. Ii spune să grăbească aducerea Iuliei în țară. La această scrisoare, Hasdeu îi răspunde astfel: « Iubite amice, nu poți să-ți închipuiești mulțumirea pe care mi-a adus-o scrisoarea d-tale, liniștindu-mă tocmai atunci când aveam mai multă trebuință de liniște, căci nu promisem de mult nicio scrisoare dela familie. Îți sunt recunoscător mai cu seamă pentru că ai întrebat pe însuși d-rul Percheron, și te rog să nu mă uiți și pe viitor. Primit-ai Nr. 2 din *Revista Nouă*? Amic devotat, Hasdeu ». (Scrisoare publicată de Luca Vornea, *Lazăr Șăineanu*, București, 1928, p. 21.)

Primăvara. Hasdeu pleacă la Paris. Aduce pe Iulia la Montreux.
Vara. Iulia la mănăstirea Agapia.

17 Septembrie. Moartea Iuliei.

15 Octombrie. Apar în *Revista Nouă* (an. I, nr. 10) « Quelques poésies tirées du recueil posthume de M-lle Julie B. P. Hasdeu ».

15 Noembrie. Numărul din *Revista Nouă* se deschide cu studiul lui Ionescu-Gion asupra Iuliei. Tot în acest număr, *Povestea Crinului* (p. 414—419) cea dintâi scriere a lui Hasdeu după moartea Iuliei.

1889. 15 Martie. Se tipărește în *Revista Nouă* cea dintâi poezie a lui Hasdeu compusă după moartea Iuliei, *Așteptând*.

17 Septembrie. Scrie poema *La Casa de nebuni*, un an după moartea Iuliei.

Noembrie. Republicând în *Revista Nouă* (nr. 10, p. 367—387) capitole din al doilea volum al *Istoriei Critice* (1874), sub titlul *O introducere în Istoria Universală* — Hasdeu adaogă comentarii în care se întrevăd cele dintâi afirmații spiritiste.

1890. Catedra lui Hasdeu dela Facultatea de Litere este suplinită de Lazăr Șăineanu.

1891. 10 Martie. Sfârșește redactarea celui dintâi studiu din *Sic Cogito: Știința sufletului (Dumnezeu, Nemurire, Destăinuirea)*, pe care îl publică în *Revista Nouă*, III, nr. 11—12.

8 Aprilie. Sfârșește al doilea studiu, *Somnul și sufletul* (publicat în *Revista Nouă*, IV, p. 2—22).

15 Mai. Sfârșește al treilea studiu, *Telegrafia iubirii* (*Revista Nouă*, IV, p. 56—76).

2 August. Redactează al patrulea studiu, *Ipnotismul și spiritismul* (*Revista Nouă*, IV, p. 125—152).

10 Octombrie. Al cincilea studiu, *Materialismul în spiritism* (*ibidem*, p. 254—271).

1892. Apare volumul *Sic Cogito*.

9 Februarie. La Ateneul Român inaugurează seria de conferințe cu *Noi în 1892*.

Iși reia lecțiile la Universitate — unde fusese suplinit de Lazăr Șăineanu — printr'un *Curs general de Filologie Comparată* (manuscrisul, redactat de un student după notele luate la prelegeri, descoperit de noi în biblioteca lui Hasdeu, păstrată la Arhivele Statului).

20 Decembrie. Inaugurează sesiunea conferințelor Ateneului Român prin *Noi și Voi*.

În revista *Ungaria*, care apărea la Cluj, redactată de români maghiarizați, Nic. Putnoky în studiul *Etymologicum Magnum Romaniae și Filologia comparată din Rumânia în prezente* (an. I, 1892, nr. 3, p. 118—121), laudă viața și opera lui Hasdeu, apoi în continuare (*ibid.*, nr. 4, p. 150—156, nr. 5, p. 186—195), critică teoria circulației cuvintelor. În nr. 9 al *Ungariei* (p. 369—373), Nicolau Putnoky publică două note sub titlul: *Ceva limbistic* (I. Sufixul *ós* în l. română; polemică cu Hasdeu. II. Sufix enigmatic și Hasdeu).

1893. 19 Martie. Citește în ședința solemnă a Academiei Române, darea de seamă asupra *Etymologicului*.

Incepe clădirea castelului dela Câmpina.

Apare al treilea tom din *Magnum Etymologicum*.

Polemici și zeflemele — contra lui Maiorescu, Vlahuță, Dobrogeanu-Gherea, Philippide.

1894. 9 Aprilie. Citește înaintea Regelui Carol, la Academia Română, studiul asupra *Basmului*.

Incepe publicarea unor noi studii spiritiste, în *Revista Nouă* (VI, p. 406—418; VII, p. 47—58).

Decembrie. Apare în *Revista Nouă* poemul *Dumnezeu*.

1895. Este proclamat membru onorific al Academiei din New-York.

Ultimele scrieri literare și polemice în *Revista Nouă*, care încetează apariția în Septembrie.

1896. « Hasdeu face, în amintirea fiicei sale moarte, o donațiune de 50.000 lei Academiei Române, din cari aceasta urma să distribue odată la 3 ani premii pentru diferite lucrări, cu subiecte stabilite de Hasdeu. Nu uitase Hasdeu în donațiunea aceasta nici de studenții români basarabeni dela Universitatea din București ». (L. Marian, *B. P. Hasdeu*, p. 19—20).

La Universitate, începe cursul *Elemente dacice în limba română*. (Caietele descoperite de noi la Arhivele Statului).

Se termină castelul « Iulia Hasdeu », dela Câmpina.

1897. Apare volumul *Sarcasm și Ideal*, cuprinzând « ultimii nouă ani de literatură ».

Continuă la Universitate cursul despre Elementele dacice.

Se retrage la Câmpina, venind la București numai pentru lecțiile universitare.

1898. Apare ultimul tom din *Magnum Etymologicum* (vol. IV, *Introducere*).

La Universitate face cursul: *Desvoltare asupra principalelor puncte din vocalismul român ea și oa*. (Manuscrise redactate de studenți, descoperite de noi la Arhivele Statului).

1899. Se retrage dela Arhive. Dr. Istrati, pe atunci ministru al Instrucției Publice, îl decorează și îi acordă o pensie viageră de 1500 lei pe lună.

1900. *Februarie*. Câteva lecții universitare, despre *Elementele dactice ale limbei române*. (Manuscrise studențești, la Arhivele Statului).

Martie. Se retrage la pensie dela catedra universitară.

7 *Decembrie*. Conferință la Ateneu despre *Prieteni cu voie sau fără voie* (cf. *Apărarea Națională* 16 Decembrie).

1901. 7 *Decembrie*. Conferință la Ateneu împotriva propagandei rusești, *Papa dela Neva* (cf. *Apărarea Națională*. 18 Decembrie și urm. Conferință apărută și în broșură aparte).

1902. 13 *Ianuarie*. Discurs la Academia Română asupra lui Heliade Rădulescu.

2 *Iulie*. Moartea soției sale, Iulia. (Cf. *O nevestă româncă*).

Conduce pentru câteva luni (2 Ianuarie—12 Iunie) ziarul *Apărarea Națională*. Ultimele sale articole politice. (Cf. Bibliografia).

1903. Apare ultima sa publicație, *O nevestă româncă*, în care se dau din nou documente spiritiste.

1904. Ultimul său articol: Prefața-scrisoare la volumul *Studii* al lui N. I. Apostolescu.

1907. *Vara*. Agonia lui Hasdeu, singur, uitat, la Castelul din Câmpina.

25 *August*. Moartea lui Hasdeu.

27 *August*. Corpul lui Hasdeu este adus la București și înmormântat în cavoul cimitirului Belu, alături de cele două Iulii. D. Onciul vorbește din partea Arhivelor și a Academiei. (*Anale*, t. XXX, 1907—1908, partea administrativă, p. 29).

29 August. Petre Locusteanu scrie în « Voința Națională » articolul: *Înmormântare de cl. II-a.*

23 Noembrie. Se autentifică la Secția de notariat a Tribunalului Ilfov din București, testamentul lui Hasdeu. Manuscrisele sunt încredințate d-lor C. M. Ciocazan și Iuliu Dragomirescu; de asemenea d-nii Ciocazan și Iuliu Dragomirescu au drepturile de proprietate asupra tuturor operelor literare și științifice ale lui Hasdeu.

INTRODUCERE

1. Tradiția enciclopedică.

Există în cultura românească o tradiție care începe cu Dimitrie Cantemir și pe care am putea-o numi «tradiția enciclopedică». O bună parte din oamenii de seamă, scriitorii mari și profeții culturali ai neamului românesc, se integrează în această tradiție. Gheorghe Lazăr, Ion Heliade Rădulescu, Alexandru Odobescu, Ion Ghica, Bogdan Petriceicu-Hasdeu, Mihai Eminescu, Nicolae Iorga — iar pe un nivel mai jos, V. A. Ureche, Grigore Tocilescu. Niculae Densușianu — toți aceștia continuă, cu geniul sau puterile lor omenești, linia istorică deschisă de mintea vastă a lui Dimitrie Cantemir. Aceleași preocupări variate și contradictorii; aceiași sete de a străbate cât mai multe din geografiile spirituale ale lumii; aceiași activitate multilaterală, uneori grăbită, alteori improvizată, izvorînd însă întotdeauna din dorința de a sili cultura românească să sară cât mai multe etape, înălțînd-o pe «plan mondial», dovedind puterea de creație a geniului românesc. Enciclopedismul a fost, poate, un destin al întregului secol XIX românesc; când trebuia să se creieze un Stat și să se adauge o cultură celorlalte culturi «surori» din Europa. Cățiva oameni trebuiau să facă atunci *tot*, și să facă *repede*. Dar ce voință înspăimîntătoare de creație! Se poate spune că anii 1821—1880 au fost singura jumătate de secol de megalomanie română, când noi ne credeam centrul atenției universale. Ceea ce caracterizează întreagă această epocă este setea de *monumental*, de grandios; orientarea artiștilor și a scriitorilor către cei mai mari maeștrii (izvorul și modelul erau Biblia, Homer,

Cervantes, Shakespeare, Rafael). Apoi, un sincer sentiment de colaborare, de solidarizare în creație; oricine era chemat și erau toți aleși (« scriți băieți! »), pentru că *întreg poporul românesc era un popor ales* (românul era frate bun cu codrul, era viteaz, pur, « poet »). Nu ți se cerea decât să te hotărăști; geniul și virtuțile creatoare erau în tine, întru cât făceai și tu parte dintr'un popor excepțional. Dar nu se hotărau decât foarte puțini...

Optimismul civic și mesianismul românesc se împăcau de minune cu această nebunească voință de creație, cu această « tradiție enciclopedică » popularizată prin 1848 și devenită multă vreme aproape un program oficial. Aceiași voință de creație care făcea un Stat în douăzeci de ani, năzuia să realizeze reforme sociale care « să înmărmurească Europa » (bătrâna Europă « ațintită cu ochii la noi »), inventa o nouă limbă românească (Aruna Pumnul, Heliade Rădulescu) — aceiași voință de creație și de monumental se întâlnește și în opera enciclopediștilor din secolul XIX românesc. Este, de fapt, singurul moment istoric când tradiția enciclopedică coincide perfect cu misiunea și programul pe care și-l impune România modernă. Au fost și mai înainte enciclopediști, și chiar cel mai genial dintre ei, Cantemir; au fost și după a doua jumătate a secolului — dar niciodată n'au cunoscut această perfectă coincidență cu « nevoile zilei », niciodată n'au avut înapoia lor totală aderență a elitelor și a tineretului.

S'a spus mai târziu despre această sete de monumental și megalomanie programatică — ci s'a spus cu mult talent — că era o simplă « maimuțareală a Europei ». Cred că e o judecată pripită; oamenii aceia voiau să *întreacă* Europa, ei se simțeau « zorile unei noi umanități », începeau « un nou ev ». Oamenii Renașterii nu aveau conștiința că maimuțăresc antichitatea — ci că o restaurează; demnitatea lor umană le spunea că pot egala modelele clasicității. Din nefericire, « Renașterea » noastră a fost mai puțin norocoasă; umanismul nostru (descoperirea limbii latine, căci pe cea greacă o cunoșteam mai mult sau mai puțin aproximativ prin dascălii fanarioți) s'a transformat prea repede în filologie și istorie, ca să ne apărăm latinitatea și drepturile istorice; orice valoare latină pe care o descopeream, o transformam în instrument de luptă și de afirmare, niciodată în obiect de

contemplație. Cu toate acestea, *gestul* spiritual, dominant al secolului XIX românesc, este un gest al Renașterii: creații pe mari modele, planuri gigantice, conștiința demnității umane, mesianism românesc. « Dumnezeu era cu noi ».

Această *nerăbdare a creației* caracterizează pe toți marii români din secolul XIX: Bălcescu, Heliade Rădulescu, Hasdeu, Eminescu. Chiar Mihai Eminescu, atât de zgârcit cu paginile sale publicate și pe care critica ni-l dă de exemplu pentru extrema lui conștiinciozitate — este un nerăbdător al creației. Zece mii de pagini manuscrise nu cuprind numai munca lui de șantier, variantele și șlefuirea versurilor sale geniale; cuprind nenumărate nuvele, piese de teatru, pagini de filozofie, folclor, încercări de economie politică și istorie, până și planul unor gramatici comparate. Astfel se pregătea cel mai concentrat scriitor român al veacului! Când se va face o morfologie culturală a sec. XIX românesc, se va vedea cât e de aproape Eminescu de Heliade Rădulescu, Bălcescu și Hasdeu și cât e de departe de Maiorescu și « Junimea ». Cu Eminescu începe totuși o polaritate funestă culturii românești: cărturarii și oamenii politici sunt *pentru* sau *contra* Europei. Înainte de Eminescu — la Heliade Rădulescu și, mai ales, la Hasdeu — cultura românească se situa altfel față de Europa. Avea curajul să se așeze față în față, în raport de egalitate. Nu copiam Europa, nici nu o respingeam — ci ne măsuram cu ea. Hasdeu, marele naționalist, nu are niciun sentiment de inferioritate față de Europa. În articolele sale politice, compara adesea România cu Italia. Nu avea sentimentul că participă la o *cultură mică*, meschină sau modestă (așa cum credea, bunăoară, Maiorescu și Caragiale). De aceia găsim la Bălcescu, Heliade Rădulescu și Hasdeu cea mai bună atitudine spirituală și politică față de Europa pe care o poate avea România modernă. Dela Eminescu încooace, ne zbatem ridicul într'o luptă sterilă: ne acuzăm unii pe alții că suntem « reacționari » sau « occidentalizați », că « mirosim a opincă » sau că « maimuțărăm Parisul » — ca și când *asta* ar fi problema culturii românești. Am arătat în altă parte și de mai multe ori că asemenea discuții (*pro* sau *contra* Europei) n'au niciun rost și că cele mai *românești* genii creiatoare (un Cantemir, un Hasdeu, un Eminescu, un Iorga) s'au realizat tocmai prin asimilarea uneia sau a mai multor

culturii europene. Geniul românesc — ca orice geniu etnic — se manifestă rezistând, opunându-se, alegând și respingând.

Este semnificativ faptul că *toți* creatorii și moralizatorii români care participă la această « tradiție enciclopedică » — au făcut politică, și mai ales gazetărie politică. Ziarul a jucat un rol de frunte în crearea noului Stat românesc. Intocmai ca și în Spania modernă — unde « structura enciclopedică » (Menéndez y Pelayo, Adolfo Bonilla y San Martín) și « eseul » sau « glossa » (Unamuno, Ortega y Gasset, Eugenio d'Ors, Madariaga) sunt genurile dominante, singurele compatibile cu activitatea gazetărească și cu politica — enciclopediștii și profeții secolului XIX românesc s'au cheltuit din belșug în luptele civile și în gazetăria politică. Lucrurile sunt lesne de înțeles. Era o epocă în care « intelectualii », « junii luminați », erau chemați să conducă viața Statului. Respectul literii tipărite stăpânea toate clasele sociale. În același timp, « poporul » era izvorul tuturor energiilor și virtuților; contactul cu el trebuia păstrat permanent și cât se poate de dramatic. Ziarul era o voce — înainte de a fi un program și o enciclopedie.

2. Hasdeu « geniu romantic ».

Dela cele dintâi manifestări ale activității publicistice, Hasdeu se integrează în această « tradiție enciclopedică ». În revistele pe care le scoate pe rând la Iași: *România* (1858—59), *Foaea de istorie română* (1859), *Foiti'a de istoria și literatura* (1860) — dar mai ales în *Din Moldova* (1862—1863), tânărul de douăzeci și ceva de ani uluiește prin mulțimea cunoștințelor sale și prin noutatea științelor pe care le stăpânea. Era o orgolioasă vehemență în titlurile și rubricile prin care își distribuia Hasdeu știința: Diplommatologia, Dreptul Comercial, Archeologia, Glosologia, Isografica, Bibliologia, Odoporica, Iconica, Filologia, Bibliografia, etc. Citate în toate limbile slave, în greacă și latină, în limbile romanice și germană — vastă orientare în economie politică, științele juridice, arta militară, iconografie, științe naturale, lăsau, pe drept cuvânt, impresia unui Pico della Mirandola. După moartea lui Hasdeu, când au putut fi cercetate manuscrisele lui din adolescență, impresia aceasta este și mai bine verificată. Într'un caiet scris pe timpul studiilor la universitatea din Harkow și care cuprinde « pe

întâiele pagini o disertație asupra lui Petru cel Mare scrisă cu litere cirilice », d. Iuliu Dragomirescu, în posesia căruia se află acest caiet, a găsit titlurile și proiectele următoarelor lucrări:

1. « O lucrare în rusește asupra *Doinei*.

2. « *Un mot inédit sur l'existence de Dieu. Lettre à Mr. C-g-n-o*, « par le prince Bogdan Petriceico-Hazdao (publ.).

3. « *Coup d'oeil généalogique sur l'organisation de la nationalité roumaine en général et sur celle du peuple moldave en particulier*. Pour « servir à l'intelligence de notre position extérieure et intérieure vis-à-vis « des étrangers. Par le prince Bogdan Petriceico Hazdao.

4. « *Codex diplomaticus daco-romaniae. Chrisobulaire Daco-roumain. « Uricariu daco-românesc* (cu cirilice) de Bogdan Petriceico Hajdao. « Partea I-a, Genealogia (roumain et français).

5. « *Essai sur l'état primitif des ancêtres des Slaves, des Grecs, des Roumains, des Germains, des Celtes, des Albans, etc.*, par le prince « Bogdan Petriceico H.

6. « *Georges Cuvier: De l'esprit de la paléontologie. Étude philosophie par le Prince.*

« Tot în acest manuscris mai aflăm o lucrare intitulată: *Infini, ebauche d'un diagnostic de l'astronomie*, par le prince Dieu – donné (sic) Petriceiko-Hizdeu.

« Urmează un ciclu de opt poeme și sonete, toate în rusește, sub titlul general de *Dragoș* (1352—1354) și alte poeme cu diferite subiecte istorice românești... În sfârșit tot în acest caiet mai aflăm și o lucrare intitulată: *Loi de l'infini*, problème d'astronomie, purtând nota: « inseré sous le pseudonyme P. B. Petrhas dans la feuille belge *Avancez No. 9* » (Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele*, p. 25). Toate aceste studii și fragmente datează din anii 1852—1854. Hasdeu avea pe atunci 14—16 ani.

Setea aceasta timpurie de a ști tot, și de a ști direct dela sursă — este înobilată la Hasdeu de pasiunea lui romantică pentru *sinteză*, pentru cunoașterea totală a realității. Și această cunoaștere o obține prin metode noi, revoluționare, « magice ». Incercând a face *Filozofia portretului lui Tepeș* (studiu publicat întâi în « Lumina », t. III, 1863, p. 62—64, 75—79, 95—96, sub titlul de *Portretul lui Vlad Vodă Dracu*,

apoi, mai concentrat, în ziarul « Buciumul » Nr. 198, 200 și 201, din 8, 12 și 15 Martie 1864, și tras în broșură aparte) Hasdeu mărturisește: « Iată sfera, asupra cărei ne vom întinde mai pe larg, cu atât mai bucuros că ea este de tot nouă în prelucrarea istoriei române, studiul de față fiind la noi prima încercare iconografică; iară mie unuia, îmi place mai ales a mă îndruma pe căi nebătute » (p. 13 a broșurei).

Hasdeu a rămas toată viața același cercetător « pe căi nebătute ». În paginile enciclopedicei sale reviste *Din Moldova*, Hasdeu a introdus cele mai « revoluționare » mijloace de a cerceta și explica trecutul românesc. Se folosește de orice instrument de investigație istorică, și de altele multe pe deasupra. Era dela început curajos și încrezător. Nu refuza niciun mijloc prin care putea explica sufletul marilor domni români sau întâmplările obscure din trecutul nostru. În « filozofia portretului lui Țepeș » folosește fiziognomia și frenologia. Fruntea mare, trădează inteligența domnitorului; depărtarea dintre sprincene și dunga verticală e semnul « individualizării »; nasul, arată « voință puternică, agerimea minții unită cu o mare încredere în sine »; nările mari, semn de mari « patime »; buzele strânse, dovedesc aceiași voință, și cruzime unită cu dispreț (« buza mare de jos »). Iar în ceea ce privește ochii domnitorului, Hasdeu exclamă: « Uitați-vă bine în ochii lui Țepeș; să nu știți nimica despre celelalte trăsături ale feței, și să vă fie cu totul necunoscută biografia voevodului; ei bine! de pe singura aprofundarea acestor ochi, d-voastră ați putea renaște figura totală, precum Cuvier restaura o lume de pre un osământ! » (p. 30).

Dar în afară de « fiziognomie și frenologie », câte alte științe solicită inteligența și pasiunea lui Hasdeu, în timpul când redacta « Lumina »! (Și, în acei ani, renunțase la multe din studiile și planurile lui din adolescență). Este o uriașă sete romantică de sinteză și enciclopedie, de apropiere curajoase între fapte mult depărtate între ele. Distanțele se pierd în viziunea aceasta romantică, viziune ce concentrează spațiul, creind un Univers de armonii nevăzute și simboluri. Ochiul tânăr al lui Hasdeu vede asemănări nebănuite între toate ordinele existenței. Parcă o plasă magică ar lega lucru de lucru, geniu de geniu, episod de episod. Apucând un fir din această nevăzută plasă ce unifică și organizează întreg Universul de fapte și semne — Hasdeu crede că surprinde sau

reconstitue orice realitate, văzută, nevăzută sau chiar « pierdută ». Instinctul său *romantic* este, de fapt, o concepție magică pe care o găsea, de altfel, la o bună parte dintre marii săi contemporani europeni. Hasdeu credea că poate « restaura » persoana istorică pe care o studia așa cum a făcut cu Vlad Țepeș, urmând numai trăsăturile figurii — și credea în același timp că poate « restaura » trecutul legendar al neamului așa cum a făcut în uimitorul său studiu *Perit-au Dacii?* « Două-trei cuvinte dintr'o limbă pot restaura o lungă obscură fază într'o istorie națională! » (*Viața de codru în Dacia*, « Columna lui Traian », IV, 1872, nr. 13, p. 247).

În acest sens poate fi numit Hasdeu « romantic »; în sensul că era copleșit de o intuiție magică a Lumii și a istoriei. Adică, găsea « corespondențe » și « armonii » între toate ordinele existenței — și credea că poate *vedea* « originile », începuturile, momentele acelea abisale în care se nășteau neamurile, se creiau legendele și se lumina conștiința istorică. Această viziune « romantică » și magică explică pasiunea pe care a consumat-o Hasdeu nu numai în plănuirea lucrărilor monumentale — dar mai ales în cercetarea « începuturilor » istoriei românești. Motivele acestea dominante — « începuturi » și « monumental » — se regăsesc, după cum vom vedea, în întreaga operă a lui Hasdeu. În timp însă ce la contemporanii din țările românești pasiunile acestea « romantice » se opreau la patriotism, libertate și literatură — Hasdeu experimentează viziunea magică a lumii în toată profunda și primejdioasa ei splendoare. Sarcasmul său e luciferic și faustic; setea lui de « origini » depășește simplul devotament pentru cauza românească; planurile lucrărilor sale sunt monumentale. Hasdeu cunoaște o epocă de maturitate și « clasicism » în gândire (chiar în timpul când Julia se prezenta la Sorbona) dar moartea fulgerătoare a fetei îl redă, mai pasionat, viziunilor abisale. Hasdeu — care, până atunci, nu căutase decât « începuturile » și « corespondențele » dintre lucruri — e copleșit de problemele ultime, aproape apocaliptice. Vrea să cunoască etapele din urmă ale sufletului, vrea să știe taina armoniei și a « corespondențelor » cerești. Este o viziune tragică de amurg — care culminează în *Sic cogito*. Dar și atunci când a voit să cunoască lucrurile de dincolo, Hasdeu a aplicat aceeași « metodă magică »; de « restaurare », de

reconstituire, de ghicire a unor realități abisale prin simple « documente » omenești. Hasdeu n'a ajuns spiritist prin metafizică; a ajuns prin « interpretarea » documentelor spirite, prin « probele » (marea lui pasiune, iluzoria lui credință că se apucă de « concret ») obținute la măsura de lemn fără cuie. Este aceeași « metodă » pe care a aplicat-o în toate lucrările sale anterioare: metoda magică, certitudinea că între toate ordinele existenței, văzute și nevăzute, sunt anumite corespondențe, pe care înțelegându-le, « deslegându-le », omul poate pătrunde cu mintea oriunde, și poate vedea atât *începutul* (istoria legendară, folclorul, etc.) cât și *sfârșitul* (viața post-mortem)...

Metoda aceasta « magică » — asupra căreia vom reveni — îi oferea o înțelegere dramatică și grandioasă a istoriei române. Putând să valorifice pe planul istoriei universale atât aparițiile « eroice » din trecutul neamului nostru (oameni cu « destin », descoperiți de romantici), cât și « fenomenele originare » românești (acele « virtuți » naive, creia-toare, exaltate de întreaga gândire romantică) — Hasdeu nu șovăia să înalțe istoria neamului românesc alături de celelalte « istorii » europene. « Ne-am înțeles misiunea pe o scară colosală », mărturisea în prefața *Istoriei Critice*. Nu uita că în timpul lui Ioan Vodă cel Cumplit, Europa întreagă era obosită, înfrântă, stearpă — și că numai în Moldova se înălțau zorile unor vremuri noi; numai un domn român avea curajul să înfrunte « colosul » turcesc. Cu câțiva ani înainte, în revista sa *Din Moldova*, la rubrica « archeologia », publicase în Nr. 3 (p. 33—40) și 9 (p. 34—37, vol. II) un fragment din Cursul de Istorie pe care îl ținea în acel an la Colegiul Superior din Iași: *Conspectul studiilor archeologice, în legătură cu istoria universală și a Românilor*. Este un studiu mai puțin cunoscut al lui Hasdeu, deși luminează precis concepția lui curajoasă asupra misiunii Românilor în Istoria Universală. Când, puțin timp după aceea, scrie în « Buciumul » (Nr. 111): « A sunat momentul ca să jucăm și noi un rol în Europa, și să ne întărim înăuntru, făcându-ne respectați din afară! » (*Comentariu asupra titlului Domnilor români*) — el se gândea mai mult la misiunea pe care trebuie s'o împlinească poporul românesc în Istoria universală, decât la *politică*. Hasdeu avea despre trecutul poporului românesc păreri foarte măgulitoare (Românii creiatori de forme statale; românii

eroici), și era nerăbdător să asiste la marea « deșteptare » națională de după Unire. Se visase o bucată de vreme conducător politic al maselor țărănești și « ales al Națiunii ». Mediocritatea victorioasă a contemporanilor, tehnicile politice barbare ale conducătorilor, l-au desgustat repede. Discursurile sale politice, deși erau înfierbântate și inspirate, aveau prea mult miez, prea multe « idei » ca să poată fi gustate de auditor. Mai mult succes politic au avut lecțiile sale despre istoria Dreptului Constituțional al Românilor (toamna 1866), curs care se ținea în « Salonul Ateneului » și unde Hasdeu a vorbit, între altele, despre « Fraternitate și Unire » (fragment publicat în « Buletinul Instrucțiunii Publice » Oct. 1866, p. 620—626) și despre « Constituția Română » (anunț în « Românul » din 24 Octomvrie 1866). La acest curs public luau parte tinerii care se pregăteau să intre în viața politică, precum și un număr însemnat de funcționari superiori, ofițeri, gazetari, deputați — și asupra acestui auditor ideile lui Hasdeu aveau într'adevăr înfrurire.

Istoricul care credea că « fiecare virgulă în viața umanității are un profund înțeles » (*Armenii în România*, « Columna lui Traian » I, Nr. 33, p. 4) nu-și cruța niciodată efortul de a « reconstitui » o epocă, un personagiu, o legendă, folosind toate documentele (toate « fontănele ») chiar cele, în aparență, cu totul neînsemnate. Această metodă — care a triumfat în *Istoria Critică* — este aplicată și la evenimentele contemporane. Ni s'a păstrat cea mai lungă și mai savuroasă « cronică » a timpului pe care o cunoaște literatura română din acea epocă: *Mișcarea literelor în Eși*, cronică neterminată deși ocupă un mare număr de pagini din « Lumina » (II, p. 89—104; III, 1—16, 50—58). Evident, este vorba de o « reconstituire » în felul lui Hasdeu, adică subiectivă, satirică, pasionată. Probabil că la origina acestei « cronici » se află pizma lui Hasdeu împotriva lui Titu Maiorescu și furia lui că n'a stârnit încă vâlva și nu și-a cucerit încă gloria pe care o aștepta publicând *Din Moldova (Lumina)*. Studiul începe într'un ritm satiric pe care nu-l va folosi Hasdeu decât în revistele sale umoristice dela București. « Până și damele s'au apucat să urmeze nu numai la prelegeri libere, ci chiar la cursul universitar de istorie, înflăcăându-se de dorința de a auzi în ce mod « populele se rebelesc »... Iar în această « Atenă a

României » care este Iașul, Hasdeu nu-și are încă locul pe care îl merită. Și atunci, cu inteligența sa ascuțită, cu sarcasmul său necruțător, cu șarja lui neistovită — «dă seama» de tot ce se întâmplă și se publică în Capitala Moldovei; reviste, spectacole, conferințe, lecții universitare. Lovește în dreapta și în stânga, lovește mediocri și oameni învâțați cu aceeași furie, cu aceeași zeflemea, cu aceeași pasiune. Este cel dintâi «eseu pasionat» pe care îl cunoaște literatura românească. Pentru că Hasdeu încearcă să reconstitue o epocă trecând-o prin sensibilitatea lui jignită, prin marea lui personalitate sufocată de mediocritatea și de suficiența contemporană. Suferința lui personală, era în același timp și suferința inteligenței și a talentului. Luptând pentru supremația valorilor reale — lupta în același timp pentru sine, Afirmând că geniul singur contează — se afirma în același timp pe sine. Pasiunea lui polemică nu era întotdeauna îndreptățită. Dar, în același timp, nu era întotdeauna o polemică «personală»; căci judecând prin personalitatea lui, judeca de fapt prin cel mai «obiectiv» criteriu: inteligența și geniul.

Cu atât mai paradoxal pare, așa dar, atacul său violent împotriva profesorului de istorie universală. «D-l Ionescu zise atunci, între altele, fără ca să zâmbească măcar: «E *absurdă* părerea acelora ce pretind că istoria trebuie să fie «nepărtinitoare». Eu sunt martor ocular și auricular, cum că «absurditatea» a ieșit în adevăr din gura profesorului. Prin urmare, după propria teorie a d-sale, istoria fiind de drit supusă părtinirii, și părtinirea fiind necesarmente lucrul cel mai individual în lume, apoi «însemnătatea istorică» se traduce altfel prin o *însemnătate individuală*. Văratecul e însemnat pentru părtinirea d-lui Ionescu; deci, el posedă o însemnătate istorică... » (t. III, p. 56). De fapt, d. Ionescu mărturisea inocent și arid ceea ce Hasdeu a făcut, fără voia lui poate, în întreaga sa operă istorică. «Părtinirea» d-lui Ionescu era, însă, absurdă și ne semnificativă, pentru că nu era justificată de nicio scânteie de geniu. Hasdeu, care credea în «obiectivitatea» istoriei, ca toți romanticii, care se trudea să aducă cele mai numeroase și mai critice argumente întru susținerea unei ipoteze istorice, ca toți gânditorii «magici» — nu putea accepta «subiectivitatea» unui mediocru. Subiectivitatea geniului, intuiția romantică a totului,

reconstituirea grandioasă a trecutului pe temeiul câtorva risipite documente — era, de fapt, o metodă *obiectivă*. În nenumărate rânduri, și la epoci felurite, Hasdeu se declară apărător al metodei « critice », al obiectivității istorice. Firește, el era omul care respecta sincer « documentul »¹⁾ (marea venerație a romanticilor față de « concret », de acel « cristal » care reflectează o lume întreagă și se află în corespondență cu toate ordinele realității) — dar, după ce-l edita și-l cerceta conștiincios, îl *interpreta* prin inteligență și imaginație, îl silea să « spună » tot ce știa despre locul și timpul de unde a fost rupt. « A citi în trecut și în prezent prin puterea unei colosale imaginațiuni care, bazându-se pe puține fragmente, reconstituie deodată un întreg grandios, — este cea mai sublimă efortă, în care reușește deabia unul dintr'o sută de poeți ! Știința înregistrează numai ceea ce știe ; poezia ghicește ceea ce nu știe ; și se poate întâmpla ca știința să vină mult mai în urmă spre a constata prin fapte ceea ce poezia descoperise deja prin inspirațiune (*Evreul în Shakespeare*, « Columna lui Traian », I, Nr. 14).

Această putere de a « ceti în trecut » este o facultate spirituală, o intuiție globală a unor evenimente strâns legate între ele prin spațiul și timpul magic din care au izvorât. Analizele filologice, cercetarea abstractă și arbitrară a cuvintelor (care sunt « documente » magice, cristale ce reflectă o lume, sâmburi de corespondențe între toate ordinele existenței) nu pot revela « un trecut » adică o realitate organică. Hasdeu, care era el însuși un filolog de frunte, se împotriva net « analogiilor etimologice », simple asemănări exterioare, care nu pătrundeau în miezul textelor. « Nimic nu poate fi, dacă nu mai periculos, cel puțin mai deșert în studiul istoriei, ca patima de a trage consecințe din derivațiuni și analogii etimologice ». (*Limba slavică la Români*, « Traian » Nr. 53, p. 211, coloana 3). Legăturile dintre vieața sufletească și limba unui neam, sunt tot atât de organice ca și legătura ce există între toate activitățile (economice, spirituale, morale) ale acestui neam. Hasdeu avea precis intuiția unității spirituale a vieții

* ...documente adunate de prin toate părțile și grupate mai la vale într'o ordine cronologică, arătându-se cu scrupulositate unde anume se află și supunându-se totdeauna unei riguroase critici » (Introducere la *Archiv Istoric*, « Columna lui Traian », I. nr. 1, p. 4.).

popoarelor — după cum înțelegea caracterul structural al instituțiilor și industriilor ce se nasc și se organizează în lăuntruul unui neam. «Cuvintele lui Stuart-Mill nu pot încăpea în gura economistului francez (Leon Faucher) și nici vice-versa. În fiecare din ei se recunoaște lucrarea cea diferită a preocupărilor de localitate. Literatura din America este plină de scrierile cele mai remarcabile despre sclavagiu, care ar fi un adevărat anacronism în toată Europa, afară numai de Rusia. Astfel economiștii germani insistă mai cu îngrijire asupra referinței agricole-manufacturare, numai și numai pentru că lor le lipsește într'un grad mai simțit elementul fabricant. Cu cât însă și mai tare trebuie să strige Românii, care nu au nici măcar atâta? Tocmai aceasta o facem și noi, dacă n'au făcut-o, din nenorocire, predecesorii noștri, orbiți și amețiți prin sălbateca poezie a unei stări «curat agricole» (*Agricultura și Manufactura*, «Traian», An. II, Nr. 3, p. 10).

Concepția organică și unitară a oricărei realități istorice domină întreaga gândire a lui Hasdeu. De aici și pasiunea lui pentru «începuturi», pentru origini; căci numai intuind precis începuturile unui neam sau ale unei realități istorice (conflicte de rasă, de religie, influențele mediului primitiv; crearea limbilor evolute, etc.) — poți avea într'adevăr voluptatea intelectuală a cuprinderii *totului*, a *întregului*. Numai așa se explică — prin pasiunea lui de a vedea și înțelege realitățile *unitar* — de ce, cu tot individualismul său puternic, Hasdeu acorda totuși importanță numai *colectivului*. De aceea era în politică împotriva «tiraniei» individuale; pentru că tirania sfărâma legile colective, legile istorice. «După mine, și sper că în privința aceasta nu fac decât a exprima și opiniunea d-voastră; după mine, o națiune nu poate fi reprezentată printr'un singur om; și dovada cea mai bună, cea mai logică și cea mai înțeleasă este istoria feluritelor parlamente sau camere; o istorie din care lesne ne încredințăm că nici chiar sute de deputați de frunte nu reprezintă totdeauna cumsecade națiunea ce-i alege; apoi dară cu cât mai vârtos nu poate reprezenta un singur individ, fie cât de mare!» (*Fraternitatea și Unirea*, Fragment din cursul public al lui B. P. Hasdeu despre Dreptul Constituțional al Românilor. «Buletinul Instrucțiunii Publice», Octomvrie 1866, p. 264, coloana 2).

Hasdeu vedea concretul istoric numai în ceea ce era colectiv, organic și *total*. Numai într'o lungă curgere laolaltă, într'o trăire milenară a unei colectivități omenеști — istoricul poate întui *destinul* acestei colectivități. Este în această pasiune pentru «începuturi», «colectivitate», «fenomen original» — aceeași emoție romantică față de «aurora istoriei», față de orice «naștere» grandioasă. Pasiunea romantică pentru etapele germinale, pre-natale, pentru «întunecul» larvar și «somnul» nutritiv, pentru tot ce este «însămânțat», potențial, «inform» (în sensul că era, încă, foarte aproape de matricea care îl zămislise) — străbate opera istorică a lui Hasdeu. Tot ce poate vesti «misiunea» unui popor, «destinul» unui om — în aceste «începuturi» se află. Metoda romantică a «restaurării» întregului dintr'un fragment ce exercită cu deosebire asupra acestor *semne*, asupra acestor «peceți» în care se poate ghici — de către un ochiu care știe că vadă «analogiile» și «corespondențele» — Destinul. . .

3. Hasdeu, scriitor romantic.

«Iară mie unuia îmi place mai ales a mă îndruma pe căi nebătute», mărturisea prin 1863. De sigur; pentru că era «le prince Dieu-donné Bogdan Petriceicu Hasdeu», tânăr genial, os de domn, stăpân pe toate instrumentele cunoașterii romantice, cu un trecut de aventuri amoroase și militare, întocmai ca un erou de al lui Pușchin. «Disprețul meu nebun față de bani și de ziua de mâine» (*Fragmente autobiografice*, traducere de E. Dvoicenco, *Inceputurile literare*, p. 255), nu era numai obișnuita nepăsare a tinereții; era și stilul perfectului erou romantic, care se știe «predestinat» și are încredere în steaua lui. «Mi-e indiferent căpitane, i-am răspuns eu cu sânge rece» notează Hasdeu pe când avea vreo 16—17 ani; «ce are să se întâmple, de aceea nu scapi: se vede că mi-e scris să rămân în cadre. D-voastră știți că sunt fatalist» (*Jurnalul intim*, trad. Dvoicenco, p. 226). Credița în destin este, fără îndoială, una din străvechile și universalele melancolii ale sufletului omenesc. Niciodată, însă, mai mult ca în romantism n'a fost ea mai dramatică și mai obsedantă. Destinul nu mai era atunci resemnarea omului față de întâmplări și nenoroc; era, înainte de toate, credința în mirajul *stelei*, care înalță pe om până la Lucifer. «Nici

chiar Dumnezeu el însuși nu schimbă ceea ce-i scris!», exclamă Vidra când Răzvan își joacă ultima sa carte. Această Vidră care se știe « din neamul acelui groaznic bărbat » Moțoc — erou satanic și tragic, care a obsedat pe Hasdeu încă din tinerețe, și căruia i-a închinat marele său roman *Ursita* — șovăie nedumerită o singură dată în toată drama: când Răzvan, împăcat oarecum cu gândul morții, pleacă la luptă cântând:

Moartea-i mireasă,
 Mormântu-i casă,
 Viermii sânt nași —
 Hai la vrăjmași!

Pentru întâia oară Vidra e turburată, neliniștită. Ea, care credea atât de mult în *steaua* lui Răzvan, care-l mângâiasă cu puțin înainte, încurajându-l:

« Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!
 « Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te 'n steaua ta!...
 « Fii bărbat în orice soartă; și 'n cădere, și 'n izbândă,
 « Privind cu sângele rece la răsplată sau osândă! »

— aceeași Vidră, auzind cuvântul *moarte*, se cutremură; înțelegerea i se întunecă, certitudinile ei se sfărâmă.

« Moarte!.. Moarte!.. Dar ce poate? Moară oamenii cei mici,
 Precum călcâiul turtește mușuroiul de furnici;
 Omul însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s'o poarte,
 Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pismașa moarte!..

(Se gândește)

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriași,
 Dacă 'n rând cu toți piticii, pradă morții vrei să-i lași?
 Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pân' la fiară:
 Vulturul trăește veacuri, iar musca de-abia o vară,
 Și numai omul cel mare, stăpâne, Tu-l osândești
 Ca să moară d'opotrivă cu muștele omenești!..

(Se cutremură)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!.. Orice paiu în astă lume
 Trebui s'aibă vr'o ursită, o țință, vr'un scop anume,

La care-i dator să meargă, de vântul sorții împins,
Și cade numai atunci când este semnul atins!..
Calea lui Răzvan e lungă și de-abia se desfășoară;
Pân' la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară! »

Nu poate să moară; căci toate lucrurile din lumea aceasta au un sens, au un scop, se țin legate între ele printr'o plasă nevăzută de analogii și corespondențe, alcătuesc un întreg — și acest întreg nu poate fi sfărâmat de o întâmplare. Destinul grandios sau mediocru este atât de evident în firea și viața unui om, încât fi este *scris*, pecetluit pe figura lui. Fisiognomia, știința magică, întemeiată pe « corespondențe » — n'a folosit-o Hasdeu în interpretarea portretului lui Țepeș numai ca să apuce « pe o cale nebătută ». A folosit-o pentru că credea în ea, pentru că fi verifica intuiția sa magică și romantică a vieții și fi justifica propriile sale orgolii; « nas de șoim, frunte înaltă », așa era și Hasdeu, om predestinat faptelor mari, geniu universal, care se visase cândva stăpân și Domn. Bașotă, în *Răzvan și Vidra*, face de mai multe ori « analize fisiognomice ». Când apucă de piept pe Târgovețul I, ca să afle cine scrisese cântecul împotriva Domniei, dovedește că știe să cunoască oamenii:

« Tu ai o față cam proastă: frunte jos, gură căscată
Semnele cele mai bune de-o inimă nestrîcată... »

Iar, mai târziu, după ce vede « icoana » lui Răzvan lucrată la Cracovia:

« Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
Nas de șoim! o frunte 'naltă! din ochi inima tresare!
Mai în sfârșit, toată fața numai duh și numai foc!...
Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc... »

Hasdeu n'a lăsat să se strecoare prea multe elemente autobiografice în opera sa. Dar nesfârșita lui sete de glorie și de putere se trădează în toate cuvintele Vidrei, și certitudinea propriului său geniu, a

marelui său destin în țara și cultura românească¹⁾, străbate în multe din « analizele fiziognomice ». Portretul lui Ioan Vodă cel Cumplit îl analizează ca și pe al lui Vlad Țepeș (*Ioan Vodă cel Cumplit*, p. 6—7; despre ochi, p. 18). Iar în *Ursita* (cap. III, *Buciumul*, III, 7 Iulie 1864, p. 1986; în ed. Iuliu Dragomirescu, p. 37), încearcă să ducă mai departe chiar decât Lavater înțelegerea « semnelor » care transfigurează fața unui om, trădându-i firea pentru oricine înțelege acest alfabet magic al fiziognomiei:

« Nu știu dacă toată lumea a observat un lucru: mie unuia mi se pare că nu l-a ghicit nici chiar Lavater. Natura copilului se poate recunoaște când îl vezi plângând. Lacrimile nu desfigurează unele fețe copilărești, ba încă la dau oarecare expresiune blândă, dulce, simpatcă; pe când sunt copii al căror plâns le strâmbă și le schimonosește astfelu toate trăsăturile feței, în cât nu te poți uita la el fără ca să resimți un desgust, o aver-siune, o depărtare involuntară.

Așa era copilul, la care se uita acuma vornicul... »

« Destinul » unui om își are uneori rădăcinile adânc înfipite în acel « sânge » blestemat sau nobil, care se află la « originile » neamului său. Concepte perfect romantice; căci nu mai e vorba acum despre destinul unui Oedip, despre blestemul unui Atrid — ci de o realitate organică, immanentă ființei omenesti, despre o plasmă vie, care face ca anumiți oameni să nu se poată înțelege cu lumea, sau să fie eroi, luciferici, dramatici. Structurile organice, impenetrabile, cu neputință de omologat — structuri care se leagă, de multe ori, de « sânge », de « rasă » — sunt dacă nu descoperite, cel puțin popularizate de către romantici. Nu e numaidacă vorba, la Hasdeu, de influențe literare, deși romanticii

¹⁾ Cât de autobiografice sunt aceste versuri din *Răzvan și Vidra* (act IV:)

« Râmlenii cei din vechime căutau fără 'ncetare

Ca să scoată la lumină tot ce-i bun și tot ce-i mare,

Încât la plug și la sapă găseau adesea bărbați

Cu cari se fălește lumea: pe Catoni și Cincinați...

La voi însă, când o rază

De soare pătrunde 'n țară

Toți se scoală, toți turbează,

Toți voiesc s'o dea afară!.. (arată la Răzvan, și iese) ».

Hasdeu era acea « rază de soare », care a pătruns în țară încrezător în geniul lui, în destinul lui, în sângele lui domnesc — și care, totuși, avea « doi poli de aur în buzunar » când s'a dus la cununie.

ruși și englezi l-au fascinat de timpuriu. Este mai degrabă o participare firească, organică, la acest stil de viață și această structură mentală. Fascinația țiganilor, neam nomad, « sânge » misterios, blestemat, enigmă etnică ale cărei nevăzute fire se leagă de « Faraon din Biblie » (*Răzvan și Vidra*) — fascinația aceasta care a purtat pe Pușchin în aproape legendare aventuri, l-a urmărit și pe Hasdeu.

« Destin », « glorie », « sarcasm » — virtuțile acestea de geniu romantic explică în bună parte viața sa până la căsătorie, și toată activitatea sa literară, științifică și politică până pe la 1870. Sarcasmul era încă un semn al predestinatei izolări între oamenii mediocri, încă o « pecetie » luciferică. Niciun alt scriitor român n'a cântat mai sincer și mai înfierbântat gloria, « setea de a fi tot mai mare și mai mare », « setea de a merge înainte » — ca Hasdeu, în *Răzvan și Vidra*. Și dacă s'a spus despre această dramă că e romantică, lucrul e adevărat în primul rând pentru că e străbătută de « destin » și de « glorie ». S'a spus, de asemenea, că *Răzvan* e « sforăitoare » — pentru că într'adevăr principalii ei eroi vorbesc uneori cu o pasiune delirantă. Dar cât e de perfect romantică această « patimă de a fi mare », această nebulă a ascensiunii, a violentării istoriei, a încrederii într'un destiu imperial! *Răzvan*, convertit destul de târziu la această patimă a măririi, își dă seama de deșertăciunea ei și o mărturisește în ceasul morții. Dar *Vidra* rămâne întreagă, « din neamul acelui groaznic bărbat », Moțoc — până la urmă. Era mamă — și credea în « sânge », în pecetia măririi care trece din frunte în frunte de-a-lungul istoriei.

Mi-se pare că nu se prețuește în deajuns această magnifică dramă, pe care Hasdeu a îmbunătățit-o neconștient, cu dragoste și trudă (cf. *Variantele*). În literatura română, în care patima gloriei și « ambiția » n'au ispitit imaginația niciunuia dintre marii scriitori — doar dacă s'a vorbit despre « parvenire », despre instinctul ignobil al ascensiunii sociale prin imoralitate și muncă de cârtiță — *Răzvan și Vidra* nu rămâne numai o bine construită și admirabil scrisă dramă istorică romantică, dar este unică chiar prin cuprinsul ei. Străbat aici pasiuni și nostalgii necunoscute repertoriului literaturii românești — atât de

săracă în mituri, și atât de bogată în personaje mediocre, « lipite de pământ » sau « desrădăcinate ». Există în *Răzvan și Vidra* un model « imperial », eroic, « pasional » — despre care nu avem niciun motiv să credem că a fost anulat prin depășirea romantismului.

Nu mai puțin romantică în structura ei, deși « modernă » prin tehnică și ritm — este nuvela *Duduca Mamuca*. Ceea ce uluește în primul rând în *Duduca Mamuca* este frăgezimea și spontaneitatea prozei. Are toată rezonanța unei povestiri autobiografice, scrise în fugă, așa cum se scriu spovedaniile. Este aceeași tehnică romantică a « naturalului », a « jurnalului », pe care Hasdeu o folosea, fiindu-i organică, și mai înainte de compunerea nuvelei *Duduca Mamuca*. « N'am nicio pretenție să « sistematizez » schițele mele, de aceea sunt în drept să spun ceea ce îmi vine în minte, adică cum mi se elaborează gândul în cap. Cine n'a scris, sau a scris fără a observa, acela nu poate nici să ghicească ce minunate întorsături face gândirea, până ce se oprește asupra unui oarecare punct; cine, din contra, urmărea, ca pe un copil, dezvoltarea reprezentațiilor sale, acela știe că, începând dela găină, poți să te ridici până la cele mai înalte probleme ale înțelepciunii omenеști » (*Fragmente autobiografice*, trad. Dvoicenco, p. 263). Divagație, așa dar: dar o divagație care te ține aproape de concret, purtându-te odată cu gândul viu, păstrându-te în « natural ». O confesiune directă, plină de « fapte ». Dar este în această confesiune foarte multă experiență romantică. Mai înainte de toate « imoralitatea » ei — eroica ei placidă, « satanismul » celui copilându care încearcă să fie cinic, lucid, silindu-se să pară îmbătrânit înainte de vreme printr'o viziune nihilistă a vieții, așa cum ședea bine oricărui erou romantic. « Imorală » mai e *Duduca Mamuca* și prin « actele gratuite » care abundă în cuprinsul ei. Copilul își propune să cucerească fata gazdei numai pentru că voia să-și verifice tehnica amoroasă. Era o « experiență », una din multele « experiențe » pe care le provocase « inima rece » și « inteligența pustiită » a acestui erou care, ca toți eroii romantici, este și el un « neînțeles », ascunde și el un « mister », poartă și el un « blestem », care-l face să se sinucidă în noaptea nunții, fără niciun motiv. « Murise de mult »; era un « geniu pustiit »; era, în sens romantic, un « nihilist »; nu mai « credea » în nimic în afară de propria lui curiozitate. Nimbul

luciferic al acestui personajiu este unic în literatura română. Și dacă Hasdeu a fost mândru de procesul de presă provocat la tipărirea unor foarte curajoase pasagii în revista *Lumina (Din Moldova)* — mândru și mulțumit că, în sfârșit, numele său este cunoscut și înspăimântă elitele Iașului — apoi el însuși a șovăit un an mai târziu, când a prelucrat a doua versiune, *Micuța*. Multe din « imoralitățile » violente ale nuvelei au fost suprimate. Publicarea textului integral, din 1863, în ediția de față poate fi considerată ca publicarea unui inedit — căci *Lumina* se tipărea într'un număr restrâns de exemplare, și versiunea primă n'a apărut niciodată în volum.

« Ce e de făcut? » se întreabă Hasdeu în jurnalul său intim, pe când avea vârsta eroului din *Duduca Mamuca*. « Încă nimeni nu m'a înțeles complet, eu singur abia mă înțeleg » (Dvoicenco, *op. laud.*, p. 214). Câte elemente autobiografice au colaborat la scrierea acestei nuvele unice în literatura românească! « Neînțeles », « diabolic », ascunzând în orice caz un « mister » pe care nici el nu-l poate pătrunde — eroul lui Hasdeu « fascinează » întocmai ca marii damnați ai literaturii romantice. Femeile nu-i rezistă; le atrage o forță, care este într'adevăr « magică »; pentrucă dacă romantismul a descoperit magia teoretică prin Novalis, magia e presupusă, ca fapt, ca « trăire », în toate experiențele care stau la baza creației romantice. Cosmosul magic al romanticilor trebuia să fie împlinit de o vocație magică, « magnetică », « fascinantă ». Asemenea vrăjitorilor din toate vremurile, asemenea « magnetizatorilor » și mesmerianilor dela sfârșitul veacului XVIII — eroii romantici fascinau prin simpla lor prezență. Nimb luciferic, sarcasm, « mister » sau numai melancolie — prin una din aceste forțe magice erau atrase femeile. « Zău, nu știu ce place femeilor în înfățișarea mea! Nu mi s'a întâmplat să întâlnesc o femeie, care, despărțindu-se de mine, să nu-mi fi mărturisit, și mie și sie-și, că îi plac — și cu toate acestea, eu nu pot să mă laud cu frumusețe: în înfățișarea mea e ceva à la Peciorin » (*Jurnalul intim*, trad. Dvoicenco, p. 225). Peciorin, personajul principal din romanul lui Lermontov: *Un erou al timpului nostru*.

Și cu toate acestea, mai târziu, Hasdeu a început să înțeleagă « ce place femeilor » în înfățișarea sa. « Nas de șoim, frunte înaltă », și,

mai ales, «unicitatea»¹⁾ existenței sale — de geniu universal, de bărbat aprins, de inteligență sarcastică. Deși după căsătorie și-a ritmat puhoiul aventurilor galante — Hasdeu, o mărturisește singur (*O nevastă româncă*), n'a renunțat niciodată la «piccadilele» lui, la verificarea, fără îndoială, gratuită, a vocației sale romantice. Dar căsătoria l-a făcut să descopere, într'adevăr, «Femeia» — pe care o judecase până atunci mai mult în conformitate cu aforismul acesta din *Aghiuță* (p. 62): «Fața unei femei urâte este ca o cetate: artileria așezată pe partea de sus nu lasă a se pune mâna pe partea de jos». Spre sfârșitul vieții, în omagiul pe care îl aduce — chiar de pe catedra Academiei — soției sale (*O nevastă româncă*), Hasdeu recunoaște imensa influență pe care a exercitat-o soția asupra creșterii operei sale. În celebrul monolog din *Răzvan și Vidra*, în drama *Femeia*, în multe poezii — se simte inspirația directă a soției. Hasdeu a descoperit prin ea niveluri feminine pe care nu avea cum să le cunoască scriind *Duduca Mamuca*. A descoperit celălalt pol al «femei»: izvoarele creatoare, rădăcinile, Mamele. Și în această «descoperire» stă tot o virtute romantică; aceeași sete de latențele abisale, de izvoarele plăzmuitoare, de noaptea demetrică.

4. Hasdeu gazetar politic.

Ce însemna a face gazetărie în România, pe vremea când a debutat Hasdeu în viața politică, o spune chiar el în magistralul său pamflet *Ziarele în România* («Satyrul», 3 Aprilie; ediția noastră, vol. II, p. 97—101).

«Pentru a scri o operă originală, un om, fie măcar și un Român, are trebuință de învățătură, de spirit, de meditațiuni, de răbdare. Pentru a putea traduce, el are nevoie de a cunoaște cu perfecție limba sa proprie

¹⁾ «Mai înainte de toate, noi vom mărturi un păcat personal: ne plac Englezii, ne place literatura lor: ne place până și limba cea raucă și desarmionioasă a acestor falnici insulari; ne place tot ce poartă pe sine caracteristicul sigiliu al superbeii Britanii; căci originalitatea a fost totdeauna idolul nostru, și prin urmare ne-ar fi imposibil de a nu admira singura grupă de oameni care nu voește a imita în nemica pe nimeni, preferind în toate a fi ea însăși, o individualitate separată, o notă independentă în concertul umanității...» (*Anglia în Ardeal*, «Românul», 19 Septemvrie 1868).

și limba străină, din care traduce. Pentru a fi ziarist sau, cum se zice, *publicist*, Românul nu are zor de nimic, nici chiar de gramatică! Tot ce-i trebuie sunt ochi, sau urechi, urechi cu cât mai mari cu atât mai bine, și o căpățână în înțelesul material al cuvântului, adică un organ comun tuturor animalelor, și în interiorul căruia se oprează, într'un mod confuz, oarecari asociațiuni de idei. A ști să scrii, nu strică; dar nu e de prima necesitate: ziaristul român preferă a dicta, din dată ce-și poate procura un secretar, iar pentru a dicta ajunge a avea o gură.

« Dar aceste avantagii nu sunt singure și nu sunt cele principale.

« Pe când autorul unei opere originale vorbește numai în propriul său nume; pe când traducătorul vorbește numai în numele unui autor străin; publicistul, chiar cel mai de pe urmă, declamă totdeauna în numele țării întregi, zicându-se a fi expresia cea mai completă a națiunii. Și să observați bine, că nimeni nu-l poate desminti în această privință, afară numai de un alt publicist; căci nimeni altul nu posedă mandatul de reprezentant ai tuturor acelora ce nici nu-l cunosc, nici nu l-au văzut, nici n'au vorbit cu dânsul, nici n'a auzit poate de numele lui!

« Alt avantaj nu mai puțin pretențios este privilegiul ce au ziariștii români de a schimba pe toată ziua ceea ce se numește *principii*. A fi ziarist, este a fi același om în cursul unei singure zile; căci cuvântul *ziar* se trage din cuvântul *zi*. Din dată însă ce a trecut o noapte la mijloc, ziaristul schimbă fața: ceea ce ieri a fost alb, devine negru; *da* se prefăce în *nu*, marele Cuza se transformă în tiranul Cuza, ilustrul Cogălniceanu se transfigurează în trădătorul Cogălniceanu... O noapte la mijloc, nu mai mult!

« Câteodată publicistul stigmatizează, în termeni fulgerători, demoralizarea țării, corupțiunea funcționarilor, abuzurile administrațiunii, etc., etc.... Cetindu-l, ai crede că vorbește un Caton, că auzi pe un Socrate, că vezi pe un Brutus. Desamățește-te! Ziaristul nostru el însuși e înmoroșit în vițuri, e scâldat în corupțiune, e înecat în abuzuri! Ce vreți! între drepturile, cuprinse în calitatea de publicist, se numără și acela de a cere ca alții să fie buni, fără ca să fim buni noi înșine.

« Așa dară, jurnalistul, numai jurnalistul, se bucură în România de prerogativul de a nu ști nimic, de a vorbi verzi și uscate în numele țării, de a nu avea principii, sau mai bine, de a le avea prea multe; și, în fine, de a predica moralitatea de pe însăși tribuna imoralității! Acesta e tipul publicistului român. Sunt excepțiuni, dar excepțiunile nu sunt reguli; și chiar excepțiunile, câte ne întâmpină aci, nu ni se par a fi destul de sigure. Se întâmplă, bunăoară, câte un jurnalist moral, dar ce folos! el nu știe carte. Se întâmplă, pe de altă parte, câte un jurnalist meșter de a scrie, dar fără cea mai mică autoritate morală. Se mai întâmplă câte un jurnalist cu principii nestrămutate, dar vai! acele principii sunt nestrămutate numai

în rătăcirii. Cât privește sacramentalul obiceiului de a îndruga înșiră-te-mărgărite în numele națiunii, o! în această privință vă putem garanta, că nu veți găsi în România nicio excepție ».

Erau, totuși, câteva excepții — și printre acestea se număra fără îndoială chiar Bogdan Petriceicu Hasdeu; care nu făcea gazetărie numai cu talent, ci cu o vastă informație istorică, economică, juridică, și nu scăpăra numai de inteligență, ci avea curaj, « nedepedență » și sinceritate. Hasdeu debutase destul de tânăr în gazetăria politică. Intrase și aici pe calea regală a pasiunii, elanului și mirajului — așa cum debutase în toate tărâmurile de activitate. Era « patriot » și « democrat », și aceste două mari iubiri — de neam și de libertate — nu s'au stins niciodată în sufletul lui uraganic. Protestând odată împotriva afirmației lui Armand Levy, care acuza ziarul *Traian* că ar fi « ante-garda » partidului « Brătianu », Hasdeu nu se sfiește să mărturisească deschis: « Am ținut totdeauna prea mult la demnitatea individuală pentru a nu suferi disciplina nimănui, și am respectat totdeauna prea mult natura umană, pentru a nu disciplina pe nimeni... » (*Traian*, I, Nr. 11, p.42). Iubirea lui de libertate era egalată numai de iubirea sa pentru țară și neam.

Dacă a criticat atâta vreme ¹⁾ cu asprime pe Domnitorul Carol I, a făcut-o pentru că vedea primejduită *libertatea și latinitatea* tânărului Stat românesc. Polemicile crude împotriva lui Cogălniceanu ²⁾, se îndreptau de fapt împotriva « dictaturei » acestui om politic. Nu tolera deloc băta electorală. « *Parlamentul Popa-Tache* » scrie el odată (*Traian*, Nr. 53, 4 Septembrie 1869), surprinzând cu mână de maestru una din cele mai tragice constante ale politicei românești ³⁾.

¹⁾ Vezi nota *Hasdeu și Domnitorul Carol*, dela sfârșitul volumului II.

²⁾ Vezi nota *Hasdeu și Cogălniceanu*, vol. II.

³⁾ Despre afacerea Strussberg: « O discuțiune atât de voluminoasă, la care au concurs cu profuziune toți vorbitorii Camerei, unui grăind câte două zile și cei mai modești câte două oare, a procurat până acum națiunii un singur rezultat pozitiv, și anume că concesiunea în sine, așa cum e votase Camera din 1868, este departe de a fi atât de rea precât de monstruoasă a fost aplicarea-i de către toate ministerele succesive, începând dela Beizadea-Mitică și până la d. Manolache Costache ». Iar în concluzie: « Din nenorocire, în loc de un deznodământ atât de românesc, parlamentul preferă o mare MUȘAMA » (*Columna lui Traian*, II, nr. 10, 8 Martie 1871).

«D. Petre Grădişteanu pierdut-a vechia-i energie? Popa Tache nu mai trăieşte? Impuţinutu-s'au *giambaşii şi hamalii*? Aşa dară, Capitula va merge cu d-l Cogălniceanu, întocmai precum a mers...», (*Traian*, I, Nr. 8, 9 Mai 1869). Lucrurile nu s'au schimbat deloc, şi alături de celelalte neuitate merite, Hasdeu îl mai are şi pe acela de a fi surprins, numai după câţiva ani de vieaţă publică din România unită, această constantă a politicei româneşti.

Impotriva căreia protestează, însă, cu vehemenţă. «Orice încercare de regim personal va găsi în acest ziar un antagonism perpetuu şi implacabil», anunţă el în articolul de fond al primului număr din *Traian*. Cu doi ani mai înainte, în *Sentinella Română* (1 Dec. 1867. An. V, Nr. 105, p. 418) mărturiseşte: «Am colaborat şi voi colabora totdeauna prin articoli politici la toate foile ale căror principii nu sunt în contradicţiune cu credinţele mele democratice nestrămutate...». Iubirea sa de libertate şi de neam îi călăuzesc şi îi justifică toate luptele politice. Îşi dă seama că, în acei primi ani de autonomie politică românească, orice încercare despotică este în acelaş timp reacţionară. Groaza de a vedea din nou ştirbită bruma de libertate cetăţenească şi autonomie naţională, de a asista la reîntronarea fanariotismului politic, deci la o umilinţă naţională — îl obsedează. Orice încălcare de drepturi, este o stingherire a redeşteptării conştiinţei româneşti. Critică «despotismul» lui Cogălniceanu şi «teutonismul» domnitorului Carol din aceleaşi motive patriotice; şi unul şi altul sunt obstacole primejdioase în calea redeşteptării naţionale. Singura mântuire i se pare a fi libertatea şi românismul. «Un om de geniu nu poate fi despot», spune el foarte frumos în *Columna lui Traian* din 23 Martie 1870. (An. I, Nr. 7, p. 1). «O adevărată capacitate nu poate fi personală, ci este eminentamente colectivă; ea cată să fie o *putere reprezentativă* în toată vigoarea cuvântului, după cum o numea Americanul Emerson; ea se pune totdeauna în cea mai strânsă armonie cu necesitatea secolului său şi a naţiunii sale; mai pe scurt, ea este servă, în loc de a fi domn. Dictatorii cei mărunţi de pe malul Dâmboviţei ar trebui să se pătrundă bine de această supremă lege, înregistrată la tot pasul în filosofia istoriei. Un

individ poate să poruncească societății, numai întrucât societatea poruncește individului, ca el să-i poruncească » (*ibid.*).

Dar această « societate » este înainte de toate românească, și are legile ei de creștere, legi organice și specifice, pe care nimeni nu trebuie să le nesocotească. Vorbind despre politica pe care o duce Ion Ghica și prietenii săi, scrie răspicat: « Nu așa se crește o națiune. Ipocrizia conducătorilor formează sclavi idioți, iar nu cetățeni » (*Columna lui Traian*, I, Nr. 12, 9 April 1870). Are groază de orice inmixtiune străină. « Ministerul actual este opera Nemților. Ministerul viitor va fi opera Francilor. Negreșit, este un mare progres, cu ajutorul căruia vom putea ajunge, în fine, la un ministeriu care să fie opera Românilor... » (*Traian*, Nr. 49, pag. 193). Din toate articolele sale din acea vreme, se desprinde limpede teama lui Hasdeu ca nu cumva Domnitorul Carol să încurajeze influența germană și dictatura politicianistă, dând astfel înapoi cu o jumătate de secol mersul firesc al Statului nou românesc. Apărându-se de anumite atacuri guvernamentale, scrie « Ziarele guvernamentale strigă pe toate tonurile că a combate această hidoasă sistemă este a fi contra dinastiei. Dar interesele tronului pot oare diferi vreodată de ale Națiunii? O țară există fără dinastie, pe când o dinastie nu există fără țară: supunerea dinastiei la țară este o consecință logică » (*Traian*, an II, Nr. 7, 20 Ianuarie 1870). « Adus a domni peste un popor liber, Carol I nu-și va găsi amici în cireada slugăriei! Chemat de către Latinii dela Dunăre, românismul este singura forță a Măriei Sale... » (*ibid.*). Din numeroasele și uneori violentele sale atacuri se desprinde acelaș leit-motiv: Domnitorul să țină seama de firea poporului care l-a chemat, și să se identifice cu singura sa posibilitate de creștere organică, *românismul*.

« În regulă generală: străinul devine patriot într'o altă țară numai atunci când popriile sale tendințe anterioare, propriile sale simpatii și antipatii, propria sa idee predominatoare, coincid cu aspirațiunile patriei adoptive » (*Baba Novac*, studiu publicat întâi în *Românul*, 29 Martie 1868 și urmare, reprodus apoi în *Columna lui Traian*, VII, 1876, Aprilie, pag. 145—165; citatul nostru, pag. 165). Către această « coincidență » erau orientate toate articolele lui Hasdeu în care se vorbea despre Domnitor. Nu trebuie judecată critica lui Hasdeu ca o simplă atitu-

dine negativă față de orice făceau « boierii » și « junimiștii » (elemente politice cu care el nu s'a împăcat niciodată). « Noi unii, astăzi ca și la 1865, nu voim nicio dărâmare mai 'nainte de a ști ceea ce se va pune în loc. În politică numai incapacitățile cele mai absolute distrug toate, distrug mereu, distrug în dreapta și'n stânga, și nu edifică niciodată. Prima condițiune pentru ca să se poată clădi ceva solid, ceva frumos, ceva bun, este ca lucrătorii să se înțeleagă nu atât asupra ușoarei operațiuni de a da jos o ruină, pe cât mai ales asupra planului după care să se croiască în urmă un alt edificiu ». (« Buletin interior », *Columna lui Traian*, II, Nr. 36, 27 Septemvrie 1871). Nu e vorba, așa dar, de critică cu orice preț. În luptele sale politice și ziaristice, Hasdeu a arătat de multe ori că are curajul să recunoască meritele adversarului, că nu șovăie să întindă o « mână frățească » dușmanului de ieri. A arătat, mai ales, cât de sincer credea în « idei » și « principii », trecând de multe ori peste hotărâri luate și mărturisite, numai ca să nu păgubească « principiul »¹⁾.

De aceea, în urma evenimentelor dela Iași, din 3—4 Aprilie 1866, când (după spusele ziarului local *Vocea Națională*, din 4 Aprilie, reproduse în *Românul* din 11—12 Aprilie, pag. 2) s'a strigat « Jos Unirea ! » Hasdeu adresează redacției ziarului *Românul* următoarea scrisoare: « Domnule redactore, am fost contra principiului Domnului străin de rasă *nelatină*. De aceea am subscris în plebiscit în registrul contra alegerii principelui Carol I. Astăzi, însă, văzând triste scene de reacțiune petrecute la Iași și prin care se pune în pericol până și marea idee de Unire, ca unul ce am fost și voi fi totdeauna pentru Unire, mă grăbesc a-mi retrage votul, declarând că, *în interesul salvării Unirii*, sunt pentru alegerea lui Carol I » (*Românul*, anul X, Miercuri 6 Aprilie 1866, pag. 3). De altfel, după cum se știe²⁾, atitudinea anti-dinastică a lui Hasdeu s'a atenuat prin 1872—1875; iar spre sfârșitul vieții ajunsese chiar un înfocat dinastic. A înțeles că domnia Regelui Carol I nu era o primejdie pentru românism. A înțeles că anumite « reforme democratice și naționale » sunt pe cale să se îndeplinească. Simpatia lui pentru *latini*,

¹⁾ « Deviza modestului grup de protestanți dela *Columna lui Traian* a fost, este și va fi: « *concordie pe baza principiului !* » (« *Columna* », I, nr. 23, 28 Mai 1870).

²⁾ Vezi nota *Hasdeu și Domnitorul Carol* (vol. II).

în deosebi pentru francezi, a început să se echilibreze, după înfrângerea lui Napoleon III și în epoca de pregătire a alianței ruso-franceze. În schimb, a rămas toată viața un înfierbântat « anti-muscal », cum spunea el. N'a uitat niciodată că e basarabean și că Basarabia este cea mai amenințată provincie românească ¹⁾.

În era « cosmopolită » în care i se părea că trăiește — plină de « generozități », fascinată, ca întreg pașoptismul, de « unitatea omului », de « umanitarism » — Hasdeu luptă din răputeri pentru așezarea istoriei proaspătului Stat românesc pe axele naționalismului. Nu odată afirmă că « naționalismul este o condiție esențială a tuturor creațiunilor mari în sfera ideii. Ceea ce-i originalitatea pentru un individ, este naționalitatea pentru un popor ». (*Cauzele și rezultatele cosmopolitismului*, discurs publicat în *Columna lui Traian*, II, Nr. 7). Structura romantică a lui Hasdeu este încă odată verificată prin această stăruitoare reîntoarcere la « popor », la fenomenul originar etnic, la « individualitatea » de esență organică. Printre « luminații » timpului, printre « cosmopoliții » cari credeau că democrația implică numaidecât ștergerea virtuților etnice — Hasdeu este, în orice caz, un izolat. « Ei bine, în România cuvântul *patriotism* se pare a fi proscris de o bucată de vreme. Oricine-l rostește, se expune neapărat râsului, ironiei, sarcasmului acelora ce-l ascultă. Nimeni nu ne împiedecă de a fi patrioți, dar cu condițiunea cea mai riguroasă de a nu vorbi în veci despre patriotism, de a nu-l menționa, de a nu hazarda măcar o aluziune indirectă... Rânjească cât le place incolorii cosmopoliți, fără simț de naționalitate, fără limbă și fără ideie română; rânjească ei, iar noi vom vorbi despre patriotism, precum nenorocitul în oara de tribulațiune invoacă numele divinității!... ». (*Patriotism și neîncredere*, I, *Românul*, pag. 737, 1 Septemvrie 1868).

În activitatea gazetărească și politică a lui Hasdeu, democrația era organic legată de românism. « Am crezut totdeauna că mântuirea neamului nostru consistă nu în neguroasele sfere ale abstracțiunii,

¹⁾ Liviu Marian, *B. P. Hasdeu și Rusia* (Chișinău, 1925). De altfel, Hasdeu și-a dat foarte bine seama de legile politice noastre externe. « România are cea mai imperioasă trebuință ca Prusia să se certe cu Rusia, căci altfel nu-i mântuire » (*Columna lui Traian*, I, 58, 30 Noemvrie 1870).

ci numai în stindardul cel viu al Românismului...¹⁾. Am crezut totdeauna că acest măreț drapel nu poate fi ridicat sus de niște mâini vestejite, ci numai și numai de puternicul braț al Junimii ». (*Discursul* lui Hasdeu primind președenția societății « Românismul », în ședința din 15 Noemvrie 1869, apărut în « *Traian* », Nr. 82, p. 330). « Există la noi o legiune de oameni pentru cari un Grec, un Turc, un Otentot, un Român — e tot una. Ei pretind că meschina cestiune a naționalităților trebuie să se piarză în grandioasa concepțiune a umanității. Nenorociții, ei nu știu sau nu voesc a ști că adevăratul amic al genului omenesc este numai acela care-și iubește mai înainte de toate propria sa ginte... Fiecare neam reprezintă în concertul total o idee diferită, fără care n'ar putea fi armonie... Amoarea cea adevărată se manifestă numai în concret: creându-și un ideal, sufletul îl întrupează... ». (*Ibid.*).

În acel faimos discurs din 15 Noemvrie 1869, își formulează Hasdeu una din cele mai interesante justificări ale naționalismului: cosmopolitismul este *lenea de a iubi*. De ce să nu iubim atunci întreg Universul, toate stelele și toți urșii polari? Cosmopolitismul este în practică un egoism rafinat, spune el. « E comod de a iubi umanitatea, când aceasta ne scutește de a vedea altceva în lume, afară numai de propria noastră nulitate ». Cosmopoliții spun: întâiu libertate, și apoi naționalitate. Dar ca să poți fi liber, trebuie mai întâiu să exiști, ca român. Babilonienii nu mai există nu în sensul că n'au avut urmași, ci în sensul că nu mai există ca popor. Dușmanul neîmpăcat al românismului e cosmopolitismul, concludă Hasdeu. « Românismul este umanitate, libertate și adevăr. Cosmopolitismul — egoism, sclavie și minciună... Junimea este incapabilă a trăi în minciună și în metafizică: îi trebuie adevăr și viață! » (*Ibid.*).

¹⁾ « Acei ce confundă naționalitățile într'o singură abstracțiune chaotică a umanității, de ce oare să nu facă încă un pas înainte [peste lozinca « o m și om »]: dobitoc și dobitoc? »

« Francesul este om, ca și germanul; Germanul este om, ca și Francesul; dar omul în genere, fie Frances sau German, este animal ca și hiena, care-i desgroapă și-i mănâncă pe furiș cadavrul.

« O consecință logică a patimei de a generaliza... » (*Cosmopolitism și Naționalism*, « Columna lui Traian », an I, nr. 50).

Iar acest « adevăr și viață » îl găsește numai în poporul românesc, « în opincă »¹⁾. Tinerețea singură poate înțelege acest izvor de apă vie. « În momentul de față, numai junimea mai poate salva țara!.. La noi bătrânii sunt obosiți și tinerii dorm: nefericită țară!.. Deșteaptă-te dar, deșteaptă-te cu o oară înaintea, generoasă junime română, aducându-ți aminte că Măria Sa Carol I este tânăr ca și tine: te va înțelege! ». (*Traian*, 12 Septembrie 1869, Nr. 55, p. 217). Exista și atunci o problemă a generațiilor. «...Nu ne putem stăpâni de a nu constata încă odată abisul, lărgit pe zi ce merge, între generațiunea cea veche și generațiunea cea nouă: una mai mult sau mai puțin cosmopolită și cealaltă din ce în ce mai românească! ». (*Traian*, 7 Oct. 1869; cu prilejul rândurilor publicate de Heliade Rădulescu în *Trompeta Carpaților*, în favoarea teatrului grecesc din București). Uneori, glasul lui Hasdeu ajunge profetic. « Apărând cu energie puritatea naționalității noastre, fără a o confunda cu ortodoxia celorlalte popoare ale Orientului; și demonstrând în gura mare că pe pământul Dunării de jos românismul este singura cale de scăpare, fără care vor pieri toți, oricine va cuteza s'o nesocotească, începând dela Tron și până la Opincă!.. ». (*Traian*, an. II, Nr. 13, 7 Februarie 1870). Bătrânii solidarizându-se cu idealurile « cosmopolite », Hasdeu vede toată nădejdea în tinerețe, în « generațiunea nouă » care începea să despice idealul pașoptist, păstrând ideea de « libertate », dar alăturându-i un patriotism total. Orice altă soluție politică e retrogradă, e « reacționară și despotică ». Hasdeu mărturisește răspicat desolidarizarea lui de Statul român pus la cale de bătrâni și de boieri. « Noi respingem cu desăvârșire orice idee de petrificare ». (*Traian*, an. II, Nr. 6, 17 Ianuarie 1870). Este mărturisită aici toată rezistența lui organică împotriva « reacțiunii », a atitudinilor nedemne și neromânești a

¹⁾ « Printre celelalte căi de a dezvolta [conștiința națională], una din cele mai practice, dacă nu singura esențială, ni se pare a fi formarea « femeii ».

« Soția-mumă exercită o dublă influență supremă asupra societății...

« Astăzi, din contra, nimic nu este mai puțin românesc și chiar mai anti-național decât creșterea fetelor noastre... »

« Mai dați viitoarele mume și soție ale copiilor noștri pe mâna jesiților: atâta lipsia! » (*Traian*, nr. 61, p. 245).

conducătorilor politici. Hasdeu avea noțiuni bine precizate asupra națiunii și Statului. Nu găsea altă scăpare — pentru poporul românesc — decât într-o ofensivă a românismului, ofensivă pe care numai «junețea generoasă» o putea înfăptui. Care sunt cauzele victoriei germane? se întreabă el în 26 August 1870 (*Columna lui Traian*, vol. I, Nr. 12, p. 1). Fără îndoială că ele nu stau nici în pușca cu ac, nici în instrucția publică — ci în *spiritul naționalist* al noiei Germanii. Franța imperială era cosmopolită, în loc de a fi latină. «Fi-va Franța republicană altfel?...».

Respingând categoric orice «idee de petrificare», Hasdeu luptă în primul rând contra boierilor ¹⁾ contra «clasei cosmopolite», care era în acelaș timp și «generațiunea veche». O spune chiar el, și de nenumărate ori. «Nu țin cu Rosetti, nu țin cu Brătianu, țin cu *aceia cari astăzi se luptă contra boierilor*». («Discurs» ținut în sala Slătineanu, 23 Octomvrie 1866, publicat în «*Românul*», Miercuri 26 Octomvrie, și republicat în «*Columna lui Traian*», I, Nr. 26, p. 9, 10 Iunie 1870). Dar «boierii» sunt uniți și tari, în timp ce liberalii sunt împărțiți în două tabere, cuziști și roșii («acum în urmă în centru și roșii »).

Încă de pe când publica ziarul umoristic *Aghiuță*, Hasdeu purta o cumplită luptă împotriva boierilor și în favoarea țăranilor. În numărul 7 din *Aghiuță* (pag. 56) coperta arată două mici tablouri: «străjerii sătești; cum au fost, cum vor fi». Într-o parte, țăranii sunt arătați bătuiți cu biciul; alături, țăranii înarmați, trăgând în ispravnic — așa «cum vor fi». Și acest desen satiric nu e cel mai revoluționar din toate câte a publicat Hasdeu în *Aghiuță*. Chiar în numărul următor (p. 57), se află un desen despre «neviolabilitatea» domiciliului». Scene

¹⁾ În articolul de fond din primul număr al lui *Traian*, rezuma astfel atitudinea sa politică: «...în imaginea lui Traian se întrunește ambele elemente ale existenței noastre naționale: românism și democrație».

«Trei date formează totalitatea crezului nostru politic: 1821, 1848, 1866». «Sus meritul personal, jos prerogativa nașterii». Iar în articolul din *Columna lui Traian* I, nr. 23, din 28 Mai 1870: «Scuturați-vă cu o oară înainte de cumetria boierească, îmbrânciți la o parte umilitoarea disciplină, înălțați la o programă lămurită și riguroasă, chemați la o sinceră înfrățire tot ce-i adevărat național și adevărat progresist în România...»

brutale alături de scene extrem de sentimentale; «feciorul boieresc» și sub-prefectul arătați în cele mai sălbătice aspecte; iar țărani idealizați, așa cum se găsesc mai târziu în literatura sămănătoristă. De aici, din *Aghiuță* s'au desprins două «motive de inspirație» de mare circulație în literatura românească modernă; pe de o parte satira caragească, pe de altă parte «țărănismul» literar. Se găsesc în *Aghiuță* un număr impresionant de motive caragealești: scrisoarea de amor¹⁾, dialogurile mahalagești, ridiculul gen Rică Venturiano, și altele, pe care geniul lui Caragiale le-a prelucrat și le-a dat o valoare literară — dar care existau totuși încă din 1864 la Hasdeu. Fără a fi atins vreodată perfecțiunea lui Caragiale, umorul și satira lui Hasdeu înseamnă un vădit progres asupra producțiilor satirice contemporane. Hasdeu se revoltă împotriva unor glume din *Nichipercea* (...Pe unde se p... găina...), afirmând că Cilibi Moise întrece *Nichipercea* «nu numai prin spirit, ci încă prin buna creștere» (*Aghiuță*, Nr. 11, p. 84, 16 Ianuarie 1864). De multe ori lasă să se înțeleagă că humorul și satira lui sunt revoluționare în literatura românească.

Republicând «Discursul» din 23 Octomvrue 1866, Hasdeu adaogă în *Columna lui Traian* și programul pe care a voit să-l impună atunci «marelui partid de acțiune», și care se rezuma în următorul «catechism»: 1. Responsabilitatea ministerială și administrativă; 2. Armarea țării în realitate, iar nu printr'o farsă; 3. Instrucțiunea, iarăși instrucțiunea și tot mereu instrucțiunea poporului, contra căreia conspirase însăși legea organică a țării; 4. Cel mai riguros control financiar; 5. O energică și sinceră combatere a invasiunii evreești; 6. O luptă pe moarte contra amestecului străinilor în afacerile țării;

¹⁾ O «epistolă amoroasă a unui sergent major, comunicată de d. V... son, amic din Brăila», și publicată în *Aghiuță*, nr. 5, p. 52—53, 1 Decemvrie 1863, are toată savoarea caragialească. De altfel, epistola era autentică. Sergentul major a prins pe d. Vellisson, care trimisese această scrisoare (adresată unei evreice «arfoniste») lui Hasdeu — și în numărul 7 din *Aghiuță* (p. 54) apare următoarea telegramă, nu mai puțin caragească. Brăila în 23/12 Decemvrie 1863, 5 ore după amiază: «Sergentul major Nicolae Panu și alți doi m'au bătut mortalmente astăzi în mijlocul pieței și în fața a sute de oameni, scoțând și săbiile. Protestați în numele legilor cui se cuvine. Vellisson». Intr'un articol din *Columna* (I, nr. 9, 30 Martie 1870), expresia: «baioneta cea înțeleginte».

7. Cea mai deplină libertate a cuvântului și cea mai deplină libertate a sufragiului; 8. Un antagonism perpetuu contra tuturor tendințelor boierești... ».

Dragostea față de « țărani » și ura împotriva « boierilor » — care străbate și în operele sale istorice (d. ex. *Ioan Vodă cel Cumplit*) — nu se explică numai prin romantica simpatie față de « popor », de izvorul tuturor formelor originare, de fântâna vie a sentimentelor fundamentale și pure. Mai intervine, firește, și pizma acestui «prince Dieu-donné», care se știa « os de Domn », împotriva unei clase sociale inferioare, impure (fanarioții), anarhice. În numeroase rânduri arată Hasdeu interesele anti-naționale ale boierilor. Pentru ei « Unirea » era începutul declinului. Nu vor mai putea juca rolul « nefast » pe care-l împliniseră dela Brâncoveanu încoace; nu vor mai putea, pe de altă parte, secătui « fântânele vii » ale istoriei neamului, țărănimea. Brusca ascensiune politică (1868—1869) a « partidului boieresc » silește pe Hasdeu, după ce-i biciuise în atâtea satire din *Aghiușă*, să scrie faimoasa lui *Odă la ciocoi*, care a avut un răsunător succes de presă și de public, și care este, fără îndoială, cea mai reușită satiră politică din literatura română. Nu este, de altfel, singura. Pentrucă Hasdeu, după cum făcea « politică » în *Ioan Vodă cel Cumplit*, în *Răzvan* și *Vidra* și în cursul de Drept constituțional — făcea politică nu numai în satirile din *Aghiușă* (cf. *Addenda*, vol. I), dar și în foarte multe din poeziile sale epice. *Complotul bubei*, în afară de caracterul său anti-boieresc, reflectează perfect atitudinea politică a lui Hasdeu din acel an; întocmai ca și « fabulele » și « baladele » sale.

Lupta sa pentru « românism », pe care nu o va abandona niciodată complet, i se pare că dă roade. Înainte chiar de a transforma *Columna lui Traian* în publicație « curat științifică », pe motivul că timpurile sunt acum schimbate, și conștiința națională deșteptată — Hasdeu vorbește despre influența pe care au exercitat-o ziarele și ideile sale.

« O legiune de organe naționaliste, pline de energia juneței și învârtosate de vigoarea credinței pentru care luptă, propagând din toate părțile scânteia Românismului, pe care *Traian* cutezase cel dintâi a o desmormânta de sub noianul fantasmagoriei masonice a lui 48! » (*Columna lui Traian*, II, Nr. 35, « Buletin Interior », 20 Septembrie 1871).

Iar după Congresul Presei Naționale, scrie în «Buletinul Interior» din *Columna lui Traian*, II, nr. 38, 11 Octomvrie 1871:

«Vântul Românismului șueră atât de tare, încât cei mai falnici stejari ai cosmopolitismului de mai deunăzi, cei mai înflăcărați adepți ai lojilor franc-masonice, își pleacă umilite le lor frunți dinaintea puternicului suflu al direcțiunii naționale »¹⁾.

În unul din ultimele sale articole politice, *Carliștii* (23 Martie 1902; ediția noastră, p. 300—304), Hasdeu încearcă o privire generală asupra istoriei românești în timpul Regelui Carol I, și recunoaște că s'a înșelat socotind că «influența nemțească» — atât de limitată, în realitate — va aduce după sine «cosmopolitismul».

Făcând politică — mărturisește singur mai târziu — cu «patimă», Hasdeu judecă totuși faptele cu o uluitoare obiectivitate. De altfel, el însuși își dădea seama de poziția lui cu totul specială în gazetăria epocii. «Ne putem fâli, nu pentru prima oară, că am semnalat totdeauna pe deplin, cu mai multe zile înainte, ultima fază a lurcurilor, fiindcă niciodată nu ne-am pogorît a cerceta situațiunea sub auspiciile oportunității, ci numai și numai în vederea adevărului» (*Columna lui Traian*, I, Nr. 32, 4 Iulie 1870). De câte ori scrie despre politica internă, dovedește un mare talent de simplificare și organizare a faptelor, un precis spirit de critică a informațiilor. În totdeauna rezumă, clarifică, definește. «Fără această caracteristică definițiune, ar fi cu anevoie a înțelege cineva toate câte se petrec și se vor petrece încă în jurul nostru...» (*Columna lui Traian*, «Buletin Interior», anul I, Nr. 44).

¹⁾ De altfel Hasdeu, care mărturisește că iubește Franța iar nu pe «ciocoi franțuși», protestează împotriva unei reprezentări în limba franceză:

«Ceea ce a preocupat Capitala în cursul ultimei săptămâne a fost o reprezentațiune teatrală în folosul răniților francezi de către un grup de diletanți din clasa de sus a societății.

Din fatalitate, n'a dat-o *România* și n'a dat-o *poporul*.

Zicem că n'a dat-o *România*, căci s'a jucat numai franțuzește, ca și când n'am avea o limbă a noastră proprie.

Zicem că n'a dat-o *poporul*, căci toate lojele și primele staluri fuseseră împărțite exclusivamente în cerul amicilor înainte de a se anunța spectacolul, parcă înadins pentru ca nu cumva un *burtă-verde* sau un *mitocan* să cuteze a ședea alături cu un membru al *protipendadei*.

Trist! » (Buletin Interior, 22 Febr. «Columna» II, 8 (70) 1871).

Discută fapte și svonuri recente, dar întotdeauna le caută rădăcinile și semnificațiile, încearcă să prevadă evenimentele, să preîntâmpine nenorocirile. « În economie, ca și în politica pură, nu sunt mai prețioase tocmai rezultatele cele mai apropiate: vai de acel bărbat de Stat, carele își bate capul numai cu momentul de față »¹⁾. (« Ocele în România »,

¹⁾ În articolele sale politice, Hasdeu a dezbătut probleme care au ajuns « actuale » deabia în ultimii ani. Bunoară, proiectul de lege pentru descentralizarea administrativă, judiciară, militară și financiară, pe care îl propune în *Columna ui Traian* din 19 Iunie 1870 (I, nr. 28, p. 1). Sau importanța pe care o acordă armatei (*Traian*, II, nr. 15, 12 Februarie 1870) și care îl face câteva luni în urmă să propună o instrucție pre-militară.

« ...dorind din tot adâncul sufletului ca Românii să revină moralmente bărbăția ostașilor lui Ștefan și ai lui Mircea, am crede totuși o neghiobie de prima ordine, în condițiile științei militare de astăzi, de a cere cu sânge rece o copie materială după instituțiile din epoca arcului și a buzduganului. Ideia noastră va fi românească, însă din secolul XIX... ».

« Introducând exercițiul militar pe o scară generală în Instrucțiunea Publică, ne vom conforma cu însăși baza psihologică a pedagogiei — intima cunoștință a inimei umane... ».

« Ieșit din școala primară, elevul va poseda serviciul ostășesc ca un bun soldat. Absolvind gimnaziul sau universitatea, el va rivaliza în dibăcie și în exactitate cu orice veteran, tras pe sub raniță în curs de doisprezece sau chiar cincisprezece ani » (*Armarea Națională*, « Columna » I, nr. 56, 16 Noemvrie 1870).

Și tot Hasdeu, în « Columna », II, nr. 14, 5 Aprilie 1871, face planul unui sat model: « În loc de a ameți pe bietul țăran prin metafizică, oferiți-i un exemplu de imitat... »

Condițiile satului-model:

I. Condițiuni intelectuale :

1. Școală;
2. Biserică;
3. Serviciu ostășesc.

II. Condițiuni igienice :

1. Locuință și îmbrăcăminte;
2. Spitaluri;
3. Hrană.

III. Condițiuni economice :

1. Institute de credit;
2. Căi de comunicare;
3. Irigațiune și canalizare ».

« N'ar strica și o miniatură de muzeu ».

Columna lui Traian, I, Nr. 13, pag. 2). Numai Eminescu mai avea, alături de Hasdeu, asemenea serioase preocupări în ziaristică: de a căuta rădăcinile istorice ale evenimentelor, de a le preciza semnificațiile și ghici urmările.

Organic în tot ce simțea și gândea, Hasdeu descifra spiritul « românismului » în toate manifestările sufletești ale poporului românesc. El care afirmase că « o ființă se nimicește când își neagă principiul » (*I-a Scrisoare deschisă către d-l Nicolau Ionescu*, « *Columna* », II, Nr. 1, 7 Ianuarie 1871), înțelegea că orice instituție civilă românească trebuie restaurată în conformitate cu structura sa specifică, iar nu « imitată » după forme streine. Nu numai legislația trebuie încheată conform cu spiritul neamului (cf. *Caracterele naționalității române ca baza legislațiunii sale*, « *Românul* », 11, 13, 14, 20, 25 Ianuarie 1868; primul articol publicat în ediția noastră, vol. II, pag. 164—168), dar și armata trebuie organizată conform tradițiilor militare bătrânești (*Armarea generală*, « *Românul* », 3, 6 Martie 1868). Iar în articolul *Poliția rurală* (« *Românul* », 22, 24 Martie 1868) se bucură de vestea că Guvernul cere să se respecte vechile instituții românești. Citează câteva documente, prin care încearcă să dovedească « solidaritatea comunală » românească.

Și toate aceste credințe politice ale lui Hasdeu nu erau numai simple entusiasme sentimentale față de « trecutul și mărirea » neamului românesc. Hasdeu credea în autonomia și impenetrabilitatea creațiilor spiritului etnic. A fost fără îndoială cel dintâi care a vorbit de o « logică națională », de structuri spirituale conforme structurilor etnice. « În adevăr, fiecare popor, ca și fiecare individ, are o logică a sa, adică un mod propriu de a concepe și a desvolta ideile. Logica excentricului Englez diferă de aceea a sistematicului Neamț, melancolicul Spaniol cugetă altfel decât vivacele Francez, și niciunul dintre ei, nici Englezul, nici Neamțul, nici Spaniolul, nici Francezul, nu se pot asemăna în această privință cu fantasticul Oriental » (« *Limba slavică la Români* », cap. I, § 7, *Traian* Nr. 47, p. 188). Destăinuște păreri revoluționare despre scopul și justificarea științei, și vorbește despre o « știință românească ». Iată ce spune într'un articol din 15 Iunie 1870: « Știința românească este: spiritul aplicat către natura națiunii române. Puțin ne pasă de Ottentoți și de Irochezi! Vom fi

osândiți a zace într'o trândavă stârpiciune, din dată ce imaginara groază a fruntariei ne va ținea cu brațele încrucișate ». (*Columna lui Traian*, I, p. 27).

Ceea ce e mai curios, o spune asta Hasdeu, românul cel mai învățat al secolului XIX! Dar o spune după ce a dovedit că-și poate asimila toate metodele de investigație ale spiritului european, dela filologie și numismatică, până la economia politică și istoria dreptului... În orice caz, nu e cea din urmă « contradicție » aparentă care ne întâmpină în gândirea lui Hasdeu. Romantic, dar de o structură romantică polară, Hasdeu încerca adesea să-și domine și să-și « transforme » melancoliile prin acțiune, în deosebi activând împotriva sa însuși. Fie că sunt « eforturi de obiectivizare », fie că sunt « contradicțiile » inerente marilor romantici, fie că sunt pur și simplu polii opuși ai imensului său câmp ideologic — toate acestea dovedesc o robustă personalitate, în care contrariile se pot întregi. Hasdeu, despotul, lupta pentru libertatea și demnitatea individuală; el, prințul, lupta contra aristocrațiilor și pentru opincă; el, omul cel mai universal al vremii sale, lupta pentru cel mai intransigent românism; el, cel mai genial și mai « pasionat » istoric, lupta pentru « adevărul istoric ». În lupta aceasta împotriva lui însuși, a biruit, aproape întotdeauna, el...

5. Concepția istorică.

S'a spus — și judecata aceasta circulă cu insistență — că opera istorică a lui Hasdeu e « haotică ». Astfel pare ea, firește, unui cetitor nepregătit și, mai ales, lipsit de răbdare. Cel care urmărește însă cu atenție paragrafele din *Istoria Critică*, bunăoară, îi pătrunde repede planul general; plan riguros, de o perfectă economie, păcătuind — dacă poate fi vorba de un « păcat » — numai prin proporțiile lui monumentale. Hasdeu însuși și-a dat seama că numeroasele sale monografii complimentare ar putea întuneca, la o pripită lectură, imaginea totală a *Istoriei critice*. În prefața la ediția I-a scrie: « Aplicarea celei mai riguroase metode analitice silindu-mă a descompune toate elementele constitutive ale fiecărei chestiuni până la punctul *non-plus-ultra*, m'a atras vrând-nevrând în episoade mari și mici, de care însă

sunt departe de a mă căi, căci ele mi-au permis a rezolvi într'un mod incidental o mulțime de probleme de cea mai înaltă importanță nu numai pentru Români, dară și pentru studiul universal al istoriei... »

Istoria critică, firește, nu e construită «clasic». Nu avea nimic de a face viziunea romantică a lui Hasdeu — dominată de «monumental» și «originar» — cu o tectonică liniară, mediteraniană. Prin tot ce iubea Hasdeu în istorie («originile», Mamele, plasma amorfă), și prin sensul pe care îl dedia el istoriei românești (Dacii, elementele pre-latine) — nu i-ar fi fost firească o construcție «clasică». Deși în politică milita pentru pan-latinism — structura sa mentală nu era deloc latină. În tot ce a făcut și a scris Hasdeu, nu se ghicește nostalgia spiritului său pentru normele mediteraniene. Asta nu înseamnă, însă, că Hasdeu nu construia după canoane tot atât de riguroase. Dacă *Istoria Critică* ar fi fost sfârșită, caracterul său «gotic» — sau, mai precis, de *Summa historiae* — ar fi fost evident pentru oricine. Paragrafele, episoadele, care astăzi rătăcesc pe un neinițiat — întocmai ca *quaestiones* și *articuli* într'o *Summa* medievală — se întregesc într'o perfectă economie. Trebuie să se țină neconținut prezent în minte planul acestei monumentale lucrări. «În scrierea de față noi am dori să se răsfrângă, sub toate aspectele sale, traiul națiunii române în sec. XIV: lucrarea naturii asupra omului și a omului asupra naturii, endosmosul dintre geniu și mulțime, persistența sângelui, spiritul epocii și așa mai încolo. Am împărțit întreaga materie în șapte cărți: I. Pământul și poporul; II. Tronul și nobilimea; III. Arma; IV. Crucea; V. Economia și Dreptul; VI. Limba și literatura; VII. Concluziuni » (*Planul și metoda*, în *Columna lui Traian*, II, p. 144). N'a fost sfârșită decât prima parte a cărții I-a. Dar se poate reconstitui și a doua parte — «poporul» — care ar fi fost probabil acea *Istorie etnografică a Munteniei* pe care o anunță Hasdeu în *Istoria Critică* (ed. II, p. 199). Căci studiile pe care le publică în *Columna lui Traian*, după apariția fasciculei 1 din volumul II al *Istoriei critice* — studii în care cercetează «originea civilizației», «alfabetul dacic», «paleontologia vestmântului, armei și locuinței în România», originile agriculturii, viniculturii și păstoriei la Români, etc. — nu sunt decât capitole dintr'o vastă monografie asupra preistoriei și etnografiei Munteniei.

Construcția monumentală a *Istoriei critice* a speriat în deosebi pe savanții generațiilor imediat următoare lui Hasdeu. Imensa erudiție adunată în paginile ei, neputând fi decât arareori controlată, a început să fie pusă la îndoială. Nu ne referim la mediocri de specia lui Gh. Panu, care avea curajul să vorbească astfel de Hasdeu: « Nouă deocamdată nu ne trebuie sanscritiști și zendicești ¹⁾ », nouă ne trebuie filologi ai limbelor romanice și slaviști... » (scrisoarea către Iacob Negruzzi; Toroușiu și Cardaș, *Studii și documente*, vol. I, p. 162). Un Gh. Panu judecând pe Hasdeu! Sfătuind să se apuce de filologie slavă pe cel dintâi — și poate cel mai mare — slavist român!.. Ne amintim, însă, că savanți onești, ca Alexandru Phillippide, au fost nedrepti cu știința lui Hasdeu. Că Hasdeu a făcut greșeli, că nu toate etimologiile sale erau justificate — era firesc. Dar A. Phillippide (*Specialistul român*, « Viața Românească », I, 1907, p. 419) pune la îndoială cinstea științifică a lui Hasdeu, insinuând că citează cărți fără să le fi cetit. Uitase pe semne că Hasdeu, atunci când executase într'un pamflet magistral (ziarul *Binele Public*, Martie—Aprilie 1881) cartea elevului său Tocilescu, *Dacia înainte de Traian* — adusese probe zdrobitoare că Tocilescu copiază bibliografia de unde poate, chiar din cataloagele anticarilor. Al. Phillippide se miră că Hasdeu citează, pentru *friguri*, pe Hippocrat, Vico, cartea lui Iov și Mahābhārata — deși este o tendință generală a romanticilor, și în artă și în știință, să dea semnificație amănuntelor vulgare prin citate din izvoare « canonice ». Phillippide insinuează însă lipsa de onestitate a lui Hasdeu pentru că citează Mahābhārata *apud* Muir, *Original sanskrit texts*, London 1863, in 8°, t. 4, p. 314 — adăogând în paranteză: « D-l Hasdeu știe sanscrita ca apa » (*Specialistul român*, p. 418). E greu de precizat câtă sanskrită știa Hasdeu. E ușor de arătat, însă, că Phillippide știa destul de puțină englezească. Pentru că *Original sanskrit texts* nu înseamnă — cum credea

¹⁾ Că avem nevoie de iraniști, de « zendicești » cum spunea Panu, o dovedește faptul că d-l prof. O. Densușianu (*Irano-romanica*, « Grai și suflă », 1923—1924, p. 38—71, 235—250) a încercat să explice prin iraniană, între altele, cuvântul, *stână*, pe care, pe aceeași cale, îl explicase și Hasdeu (*Columna lui Traian*, V, p. 105). Cf. asupra acestor etimologii, A. Rosetti, *Rev. de linguistique romane*, 1927, p. 230, și *Resturi de limbă scito-sarmată* (« Viața Românească », LXXX, p. 114 și urm.)

el — texte sanskrite publicate în *original*, ci pur și simplu o culegere de texte sanskrite *autentice*. Și degeaba se speria că Hasdeu cita pe Muir, pentrucă Muir dedia *traducerea* textelor sanskrite. Nu era deci nevoie să « știe sanscrita ca apa » ca să poată face trimiterea la Muir; era destul să știe bine limba engleză. Și Hasdeu o știa...

Pe asemenea observații — care uneori descopereau profunda ignoranță a chiar acelor care le făceau (cazul Gh. Panu) — s'a întemeiat legenda că știința enciclopedică a lui Hasdeu e necontrolabilă, aproximativă și haotică. Legendă nedreaptă, împotriva căreia au început să se ridice competenții de astăzi — dovedind că Hasdeu a fost cel mai bun editor de texte vechi românești, cel mai învățat român și foarte onest în citate. Ceea ce a contribuit, fără îndoială, la « compromiterea » lui Hasdeu a fost faptul că din atâtea foarte ingenioase ipoteze, numai câteva au rezistat timpului. Dar această timpurie ofilire a ipotezelor este un lucru curent în filologie și istorie. Câte teorii filologice dela 1870 mai sunt acceptate astăzi de știință? Câte ipoteze istorice dela 1870 n'au fost înmormântate după o generație? Scurta viață a unei ipoteze este destinul trist al oricărei « teorii » din științele istorice. Cu toate acestea au supraviețuit — în liniile lor mari — multe din « descoperirile » și « legile » lui Hasdeu. Bunăoară, teoria circulației cuvintelor; existența cuvintelor dacice în limba română; importanța Olteniei în istoria românilor; pluralitatea Basarabilor; ipoteza asupra originii basmului; influența bogomilismului asupra literaturii scrise ¹⁾, și încă alte câteva ipoteze de lucru — sunt și astăzi valide. Dar ceea ce interesează în opera unui istoric nu sunt ipotezele de lucru sau rezultatele pe care le obține — ci *metoda* și *concepția* pe care o formulează el despre valoarea istoriei. Deși n'a avut elevi în adevăratul înțeles al cuvântului — căci Gr. Tocilescu a însemnat un mare pas înapoi ²⁾ — *metoda* lui Hasdeu este astăzi, mai mult ca oricând, acceptată și

¹⁾ Astăzi ipoteza aceasta este depreciată la noi, în urma observațiilor d-lui prof. D. Russo (*Studii bizantino-române*, București 1907). Ne propunem să arătăm, într-o lucrare specială, că totuși Hasdeu a avut dreptate.

²⁾ Unele ipoteze ale lui Hasdeu sunt reluate de prof. Ilie Bărbulescu (d. ex. *Individualitatea limbii române și elementele slave vechi*, București, 1929, p. 494, etc.). Vezi și N. Mustață, *Arhiva*, XXXII, 1, p. 69.

rodită. Evident, nu e vorba de metoda de lucru — care e atât de personală la Hasdeu, datorită în primul rând structurii sale romantice, și în al doilea rând «genialității» sale. Ci de felul de a interpreta anumite realități românești, acordându-le o maximă importanță sau reducându-le la fapt divers. Bunăoară, pasiunea cu care Hasdeu a «militat» încă din prima tinerețe pentru importanța elementului traco-dac în istoria, limba și cultura românească — se poate spune că a rodit magnific în opera lui Vasile Pârvan și a elevilor lui. Când se întreba Hasdeu, prin 1860: *Perit-au Dacii?* — întrebarea aceasta aproape că nu avea sens pentru contemporani. Școala latinistă nu-și epuizase încă tirania și gloria. Altele erau problemele care solicitau pasiunea și inteligența elitelor românești. Hasdeu apare ca un meteor în această dispută în jurul «latinității», a «occidentalizării», a «barbariei». Prin studiul său de tinerețe — care nu era, de altfel, decât o versiune definitivă a altor încercări din adolescență, — prin cercetările care au urmat, Hasdeu încearcă să fixeze pârghia istoriei românilor în alt punct de sprijin. Totul se schimbă, în perspectiva istoriei românești și în justificarea misiunii istorice a neamului nostru, dacă privim din acest unghi. Nu mai suntem pur și simplu un popor romanic; — participăm la un popor *originar*, a cărei glorie precede pe cea a Romei...

Este ușor de înțeles pasiunea lui Hasdeu pentru problema dacă. În primul rând, simpatia romantică pentru «străvechi», primordial, «originar». În al doilea rând, opoziția — tot romantică — față de orice universalism, civil sau spiritual; tendința de a găsi, cu orice preț, structuri organice, autonome, impenetrabile; etnicitate contra universalism (politic, celebrul «cosmopolitism și naționalism» al lui Hasdeu). Fenomenul acesta — de opoziție contra universalismului — deși a fost promovat de Reformă și exaltat de gândirea romantică, are o apariție mult mai frecventă în istorie, bine înțeles de semnificații locale. În epocile de criză ale istoriei unui neam, întoarcerea la «rădăcini», la «originar» și «specific», opunerea sau chiar negarea «universalismului» — este un fenomen deseori verificat. Intoarcerea Indiei la hinduism — «fenomen originar» — și abandonarea budhismului («religie universală»), în timpul marilor invazii turco-mongole

și a valului islamic, care amenința chiar *ființa* spirituală și istorică a națiunii indiene. În timpurile moderne, primejdia care amenință *ființa* indiană este stăpânirea politică și spirituală a unui neam european; de aceea, asistăm astăzi la o « modă » *pre-ariană* în toată gândirea indiană. Se caută cu orice preț o desolidarizare de familia indo-europeană (din care fac parte și Englezii), o ieșire din « universal » — și găsirea unei rădăcini autonome, locale, « etnice ». Fenomen identic în Japonia, unde, în mijlocul secolului trecut, asistăm la redescoperirea religiei naționale, shintoismul, și decadența precipitată a budhismului. « Criza » Japoniei din veacul XIX seamănă cu criza care a străbătut Franța imediat după Revoluție; pe de o parte frenezia libertății, conștiința unei etape aurorale în istorie, pe de altă parte primejdiile din afară. Și atunci chiar aceste valori « abstracte » și universale, care făcuseră gloria Revoluției, valori laice, « umane », au devenit pentru scurt timp « franceze ». Zeița Rațiunii era divinitatea poporului francez, egală Franței (cf. F. A. Aulard, *Le culte de la Raison et le culte de l'Être suprême*, 1793—1794; Paris 1892). « Criza » care va încerca conștiința românească de abia peste câteva generații — o străbătuse Hasdeu încă de pe la 1860. Căci era același amestec de frenezie a libertății (ca în Franța), a « intrării în lume » (asemănare cu Japonia dela jumătatea secolului XIX) — și de primejdie a « înstrăinării » (« invazia », teroarea generației dela 1859—1870 — invazia care amenința Franța pe la 1793—1794), a « dezlăcăinării » (occidentalizarea — criză similară în Japonia).

Toate acestea au contribuit, într'o măsură mai mică sau mai mare, la cristalizarea pasiunii lui Hasdeu pentru « Daci ». De altfel, o generație după el, fenomenul s'a repetat în Franța — unde Camille Jullian scrie Istoria Galiei, afirmând că mult lăudata civilizație romană nu a fost decât un militarism brutal, care a distrus începuturile unei culturi promițătoare, « locale » (celtice). Iar pe la 1900 gândirea spaniolă se « desolidarizează » de latinitate și Roma, prin Unamuno, revendicându-și rădăcini « pasionale » (« africane »; Vizigoții). În Germania și Anglia, atitudinile acestea de autonomie sunt frecvente. În cultura românească, după Hasdeu — care n'a izbutit să-și intereseze contemporanii asupra acestei glorii pre-romane a rasei noastre —

« momentul dacic » trăește cu fervoare numai în strania *Dacie preistorică* a lui N. Densușianu, ca să devină cu adevărat instrument de creație istorică la Pârvan și elevii săi, și mijloc de valorificare etică și metafizică a existenței la Lucian Blaga (« Revolta fondului autohton »). Astăzi, fascinația Dacilor depășește interesul științific; totul ne îndeamnă a crede că setea de « originar » și « local » se va adânci în spiritualitatea românească. De aceea afirmam că *metoda* lui Hasdeu rodește astăzi, și se bucură de o actualitate pe care n'a cunoscut-o niciodată în timpul vieții.

Romantic în filosofia istoriei, pe care o înțelege ca o eternă creștere, o nesfârșită desfășurare — Hasdeu împrumută totuși cărților pe care le citește pe la 1870 o anumită concepție pozitivistă, socotind această continuă desfășurare ca o « evoluție ». (De altfel, în filosofia istorică a pozitivismului au trecut destule elemente romantice). Hasdeu se grăbește însă să precizeze măsura în care se lasă influențat de pozitivism. « Suntem departe de a aparține așa numitei școale pozitviste din Franția... Pozitivismul cel adevărat nu poate respinge direct sau indirect nici pe unul din elementele constitutive ale Universului... A nega spiritul sub simplul cuvânt că nu se demonstrează prin fizică, este o procedură tot așa de nelegitimă ca și negarea materiei sub simplul cuvânt că nu se demonstrează prin metafizică... Doctrina *pozitivă*, după cum ni place nouă a o concepe, probează *materia prin experiment*, probează *spiritul prin raționament*, și probează *prin experiment și prin raționament ceea ce este materie și spirit totodată*, deoarece fiecare țărâm pur sau mixt posedă în parte câte o procedură conformă propriei sale naturi. Medicul carele ar examina ochii prin steoscop și pieptul prin oftalmoscop, ar fi un curios medic. Filozoful carele studiază spiritul pe o cale materială și închide materia în criteriul rațiunii, este un ciudat filozof... Un pozitivism bazat pe istorie trebuie să fie *materialist, spiritualist și deist totodată*... Spiritul și Divinitatea nu numai că predominesc în istoria propriu zisă, dar ele transpiră chiar în antropologie, cea mai materialistă din toate științele care se ocupă cu studiul naturii umane... » (*Materia, spiritul și divinitatea. Pozitivism istoric*, « Columna lui Traian », IV, nr. 8, 1 Iunie 1873, p. 144.) Asemenea afirmații, din partea unui istoric fără nicio simpatie pentru creștinism, și în special

pentru ortodoxie, făcute în plin pozitivism — sunt semnificative. Hasdeu se va mândri cu ele, mai târziu, când le va republica întovărite de completări spiritiste, în *Revista Nouă*. Iar după ce discută ipotezele lui Darwin și Lubbock, Hasdeu ajunge la următoarele concluzii: «...Este dar învederat că pe om îl produsese nu selecțiunea naturală, nu vreo altă lege fizică, nu materia cea neconștiință, ci o cauză intențională, o forță inteligentă, o putere prevăzătoare, având în scop progresul uman în viitor, iar nu mizerabilul *statu quo* al sălbatecului » (*ibidem*, p. 149).

Intr'un studiu următor, *Originea civilizațiunii* (« Columna », IV, nr. 9, Iulie 1873) își precizează concepția providenței în istorie.

Observă că « *progresul uman e numai posibil, nu necesar* » (p. 170), că « selecțiunea providențială nu distruge liberul arbitriu uman și nu înlăturează responsabilitatea morală » (*ibid.*). Decadența Egiptului nu poate fi explicată prin factori climaterici (p. 171). « Factorii climaterici, genealogici și sociali ridică cele de mai multe ori pe ici-colea câte un colțisor al vălului, chiar atunci însă când el aruncă o xie lumină asupra chestiunii ginților, popoarelor, oamenilor mari, totuși rămâne ceva în rezervă, un mic *residuum* mai esențial decât toate, un sâmbure care nu se rezolvă decât prin selecțiunea providențială... ». « Această acțiune a Provedinței, deși continuă, totuși nu impune umanității, ginții, poporului sau individului vreo direcțiune necesară, ci-i facilitează numai posibilitatea de a merge mai bine sau mai iute, posibilitatea de a ajunge mai sus sau mai departe, o simplă posibilitate, rămânând în responsabilitatea omului de a-și împlini misiunea sau de a o neglege, a face mai mult sau mai puțin, a se rădica sau a cădea. Fără Divinitate, civilizațiunea ar sta prea jos; fără liber arbitriu, ar sta prea sus; simultanitatea Divinității cu liberul arbitriu împacănd singură în istorie susul extrem cu josul extrem; iar cât despre puncturi intermediare, ele decurg din presiunea circumfuselor, căci Providința nu schimbă raporturile lucrurilor » (*ibid.* p. 172).

Hasdeu încerca să valorifice moral « progresul » uman, fără să renunțe la prezența imanentă a divinității în istorie. Pe când pregătea volumul II din *Istoria Critică*, și se lupta cu marile probleme ale începuturilor civilizației — simțise nevoia de a-și preciza și pozițiile

sale filozofice Dar n'a făcut-o decât întâmplător. Era prea îndrăgostit de «fapti» sau de «legendă» — ca să încerce dezbateră pe larg a unei teorii filozofice. Rezistența sa împotriva pozitivismului este totuși uimitoare, când ne amintim că primise entuziasmat metodele pozitive în lingvistică și antropologie. Efortul filozofic, în această etapă a lui Hasdeu, se concentrează în evitarea oricărei «teorii unilaterale». A fost unul dintre pușinii români ai secolului XIX care nu judeca lumea «unilateral» — adică nu o socotea, cum spunea el, «exclusiv materială» sau «exclusiv spirituală». Dacă, în această etapă, și-ar fi continuat meditațiile filozofice, ar fi formulat, fără îndoială, o teorie a «planurilor realității».

S'a întors însă, foarte repede, la istorie. Mai precis, la etnografie și preistorie, ca să fie după șase luni fascinat pentru o bună bucată de timp de lingvistică. Renunță la dezbateri teoretice, însă în tot ce scrie se accentuează setea lui romantică de «începuturi», pasiunea lui pentru structurile colective (instituții, obiceiuri, legende), pentru *global*, organic, concret. Acum începe să studieze cu mai multă râvnă folklorul, să-i caute izvoarele, să-i ghicească legile. Este în această aplecare a lui Hasdeu pentru faptul total, colectiv, anonim, originar — o întreagă concepție istorică, pe care epoca lui, a Unirii și a Independenței, nu a asimilat-o. Se promovau atunci «individualitățile» și se căutau în Istoria neamului «figuri» mari — nu instituții și obiceiuri. Concepția istorică a lui Hasdeu — primatul realităților originare, aurorale — nu începe să fie, la noi, decât de acum înainte actuală. Hasdeu se trudea totuși să justifice originalitatea unui popor sau a unei etape istorice în chiar totalitatea istoriei. «...Obiceile cele mai originale, cele mai ciudate în aparență, cele mai excepționale la prima vedere, aparțin în *totalitatea timpilor* umanității întregi, dar în *perioade definite* caracterisă diferite popoare sau regiuni, astfel că — matematiceste vorbind — usul x în totalitatea timpilor este comun lui A, B, C, D, E, F..., însă A și F l-au avut numai în periodul α , D numai în periodul β , B și E numai în periodul y , etc.

Cu alte cuvinte, punctul fundamental de stabilit este: în epoca cutare obiceiul cutare distingea poporul cutare în regiunea cutare». (*Originile Craiovei*, § 14, *Columna lui Traian*, VIII, 1877, p. 344).

Geniu romantic, Hasdeu rămâne înainte de toate unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul românesc. Hasdeu este de altfel singurul care a *trăit* un romantism românesc și a realizat o viziune magică românească. Valorificarea istoriei, înțeleasă ca un izvor de fenomene originare; valorificarea morții, înțeleasă ca pragul de unde încep un nesfârșit număr de « forme » care duc, una prin alta, la ultima perfecțiune: *Dumnezeu* — concepția aceasta magică a existenței și a omului nu a realizat-o niciun român din secolul XIX. Structura magică a gândirii lui Hasdeu se manifestă în toată opera sa: orgoliu și acțiune în viața și în lupta politică, elogiul eroismului și al ambiției imperiale (*Răzvan și Vidra*), încredere în geniul său și în misiunea neamului său, optimism. Restaurând viziunea romantică pe adevăratele sale axe — magia — Hasdeu nu e numai cel mai profund romantic al nostru, dar și unul dintre cele mai însemnate figuri ale romantismului european. După Novalis, este singurul care a avut o intuiție magică a lumii atât de perfectă și de coerentă.

Geniu de o înspăimântătoare vastitate, Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o putea îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere, și foarte puține monumente. Dar planul acestor șantiere sunt suficiente să acorde semnificație istorică unei întregi epoci.

Descoperit cel din urmă dintre toate figurile mari ale secolului XIX, Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească. Destinul lui de abia acum începe...

P O E Z I I

M U Z A

In țări nepătrunse de-a soarelui căi;
Unde ursul calcă peste munți de ghiață;
Se pogoară muza, învălită 'n ceață,
La a friguroasei Canade copii.

- 5 Iată că, din fundul vechilor păduri,
Cântec se strecoară 'n valuri întrerupte,
Zugrăvind cu dușmani sângeroase lupte,
Oglindind nespușii frumuseții nuri.

- Astfel, lumea 'ntreagă falnic străbătând,
10 Oriunde s'avântă cântăreața zină,
Dragostea și slava ca un ec suspină
Cătră ceriuri sboară al omului gând.

1860

IONAȘCU VODĂ

BALADĂ

(1574)

« Robi să nu se facă! Nu voi să mă 'ncurec!

« Piară tot ce-i Turc! »

Astfel Ionașcu Vodă poruncește.

Sbârnâe săgeata, și funebru-i cânt,

5 Acordat în vânt,

Șueră prin carne și-apoi amuțește!

« Stați! Destulă treabă! » — țipă un ciocoi,

Stolnicul Moroi,

Aducând cu sine pe-un vizir sau pașă.

10 « Doamne! » — către Vodă zice umilit, —

« Focu-i potolit,

« Să deschizi acuma și punga vrăjmașă!

« Seraskirul ăsta, ca să nu-l omori,

« O să-ți dea comori:

15 « Gălbenăși de aur parcă rupți din soare!... »

Domnul în urgie strigă: « Măi fărtați!

« Dracului să-i dați

« Turcul și ciocoiul pe-o spânzurătoare! »

Și pe când armașii pe-amândoi în sus

20 Cioarelor i-au dus,

Zise Vodă către ceata-i voinicască:

«Cine vrea să scape țara de necaz,

«Fie bun viteaz

«Și la banul naîbei să nu se gândească!»

1862

FEMEIA INNECATĂ

FABULĂ

Pe mal șezând
Plin de 'ntristare,
Eu petreceam prin gând
Pe rând
5 Necazurile vieții solitare.

« Ce trai
« De răi
« A fi căsătorit!
« Ce dulce armonie
10 « Să tot iubești neconținut,
« Fiind mereu iubit
« Cu duioșie!
« Mai în sfârșit
« Și mie
15 « Imi trebuie o soție,
« Să mor — de bucurie! »

Deodată
Iată
Aleargă oarecine,
20 Dând busta peste mine.

« — Bre, ce-ai pățit, vecine? »

« — Rău

« Și bine!

« Nevasta mi-a căzut în râu:

5 « S'a dus

« Pe apă 'n sus,

« Și-i caut trupul eu! »

« — Cu voia dumitale,

« Ți-a fi, prietene, cam greu,

10 « Căci trebuia s'apuci la vale... ».

« — Învață, măi,

« Doar pe flăcăi

« Ca tine!

« Eu îmi cunosc nevasta foarte bine!

15 « Ea toate le făcea pe dos,

« Și prin urmare bietul val

« A fost silit s'o ducă nu în jos,

« Ci drept la deal:

« Pe placul ei

15 « Să 'nnoate,

« Căci altfel nu se poate! »

Destule sunt asemenea femei,

Dar nu se 'nneacă toate!

1873; prima variantă, 1862

ADEVĂRATUL POET

Doi dușmani fără' astâmpăr în urgie
În inima poetului se bat:
A țărniî din aproape tiranie,
Și-al cerului un   ho depărtat!

5 În jos at  rn   'n greutate lutul;
 În sus se 'nalță-al   nsufl  rii foc...
 Se rumpe inima la tot minutul:
 Vrăjmașii și-au ales același loc!

 Cumplită-i lupta! ea se poate simte!
10 Dar n'   depinge-al graiului penel:
 El zugrăvește plastice morminte,
 Morm  ntul inimii i-ascuns de el!

 Sunt clipe, când văpaia cea sublimă
 Se urcă, strălucind ca meteor:
15 Se pare că splendoarea se d  r  m  
 Pe elementul ce-o poprește'n sbor!

 Sunt clipe când povara t  r  toare
 Intinde falnic orizontul său,
 Și-ascunde 'n ad  ncimi m  reșul soare
20 Al cugetărilor lui Dumnezeu!

Căzut din sfera de lumini nestânse,
Trântit în glodul patimii lumești,
Poetul râde 'n amărîte plânse
Sau geme el în hohote drăcești!

- 5 Idei contrare, cerul și pământul,
Din inima sărmanului detun.
S'adună gloate spre-a'sculta cuvântul...
Și-apoi rostesc osânda: «fi nebun!»

1863

ȘTEFAN TOMȘA VODĂ ȘI VORNICUL ION MOȚOC
ÎN PRINSOARE LA LEOPOLE
(1564)

Ștefan Tomșa Vodă plânge 'n închisoare,
Aruncat în lanțuri și lipsit de soare:
« Ah! de ce, Moțoace, m'ai urcat pe tron? »

Vornicul zâmbește: tulburate șoapte
5 Nu-i însuflă 'n cuget stafia de noapte,
Nici d'obezi se 'ntristă vornicul Ion.

Iat'un ce 'nălbește în firida porții;
« Nu privești, Moțoace, cum se scoală morții?
« Despota cu-o ceată... ah, nu mă lăsa! »

10 Vornicul se uită spre acea negreață,
Vornicu-și sucește corbul de musteață:
« Ești nebun! » el zice la Măria Sa.

Tomșa 'n jos pogoară ochii plini de frică:
« Ne 'nnecăm, Moțoace! au nu vezi nemică?
15 « Sângele se sue... cum de nu simțești? »

Vornicu-și întinde mocăneasca-i țurcă,
Ca pe puf pe-o piatră vornicul se culcă:
« Vremea bună, Tomșo! da voinic mai ești... ».

Bufna jalnic geme; boaltele răsună;
Ceru-i făr' de stele; fulgeră și tună:
« Scoală, ah, Moțoare! iadul s'o deschis! »

Lui Moțoc nu-i grijă, lumea 'n praf se sfarme !
5 Pe 'nnegrite lespezi el ca pașa doarme,
Mângâiet în somnu-i d'un fantastic vis!

Tomșa se 'nfioară: Doamne! o nălucă
Se ridică, crește, de grumaz l-apucă!
« Ajutor, Moțoare, moartea s'o ivit... ».

10 Vornicul se 'ndreaptă, iată-l în picioare:
« Cu plecata frunte un Moțoc nu moare! »
Ș'un braț de aramă 'n Tomșa s'o lovit.

1861

B R A D U L

Când arde soarele de mai,
Când vântul iernii geme,
Mărețul brad pe 'naltul plai
Stă verde 'n orice vreme.

5 O rădăcină de colos
Și-a sfredelit în stâncă,
Și de pe stâncă maiestos
Mai sfredelește încă!

De mult cu blocul de granit
10 El s'a făcut tot una,
Și pe-amândoi neconținut
Îi sguduie furtuna.

Și lemn și piatră la un loc,
Verdeața-i ne 'ntreruptă
15 Aspiră ger, îndură foc,
Cu trăsnetul se luptă!

La piept cu viforul turbat,
La cap cu norul rece,
De-atâția ani nestrămutat
20 El tot așa petrece.

De-ar fi să-i dați în văi adânci
Odihnă desmierdată,
Răpindu-i viscole și stânci
L-ați omorî pe dată!

- 5 Când arde soarele de mai,
Când vântul iernii geme,
Mărețul brad pe 'naltul plai
Stă verde 'n orice vreme!

1872; prima variantă, 1863

TABLOU FLAMAND

BALADĂ

Umblând prin odaie, tatăl cu 'nfocare
Vorbea despre țară, despre Adunare,
Despre Ministere, Dunăre, negoț;
Osândea Prusacul, zicând că-i un câine,
5 Franța se tot schimbă de azi până mâine,
Turcul n'are minte, Moscovitu-i hoț.

Intr'un colț de casă bunătatea mamă
Pieptena pe bietul cățeluș de damă,
Care de durere hămăia mereu.
10 « Ia te liniștește! Mai așteapt'o leacă!
« E rușine, dragă, gura să nu-ți tacă!
« Voi sfârși odată! Nu fii așa rău! »

Fata, dulce floare, care tot visează
Că 'n veci o s'o scalde rază după rază,
15 Și nimic nu știe de brume și nori;
Fata pe fereastră privește 'n grădină,
Urmărind cu ochiul șireata albină,
Care după miere colinda pe flori.

Lângă o măsuță, aproape de fată,
20 Un amic al casei asculta pe tată,

Repetând adesea: negreșit, da-da!
Și fiindcă tatăl nu bagă de seamă,
Pe când cățelușul ocupă pe mamă,
Amicul la fată lacom se uita!...

1863

LUI N. NICOLEANU

Râde omul, cât e june;
Cât e june, omul plânge;
 Și râzând-plângând,
Cântă cântece nebune,
5 Cântă cântece de sânge,
 Cântă vrând-nevrând!

Râsu-i o speranță plină,
Plânsu-i urmă de speranță
 Ruptă din apus;
10 Iar speranța-i o grădină
D'unde cântecul se lanță
 Drept la Cel de sus!

Insă iată fără veste
Focu 'n spuză se preface,
15 Spuza piere 'n vânt:
Când speranța nu mai este,
Tace plânsul, râsul tace...
 Cum vrei să mai cânt!

Am ajuns o căzătură
20 Și privesc cu nesimțire
 Imprejurul meu:
Fără teamă de tortură,

Fără dor de fericire,
Voi să cuget eu!

Suflet veșted, minte rece,
Mi-a rămas atât în lume
5 S'o tot cântăresc:
Orice țipă, orice trece,
Să despoi de mândru-i nume,
Masca să-i răpesc!

Tot ce-i falnic, tot ce-i mare,
10 Tot ce-ți place în natură,
June cântăreț,
Nu-i așa precum se pare!
Totul merge cu măsură!
Totul are preț!

15 Ziua sboară, noaptea vine:
Când din marea vieții june
Vei sosi la mal,
O să vezi și tu ca mine,
Și ca mine tu vei spune:
20 Sarbăd carnaval!

Pân' atunci răsul și jalea
Te 'mpresoară și te 'mbată:
Cântă! nu 'nceta!
Cântecul deschide calea:
25 Cine n'a cântat vreodată,
Nu va cugeta!

1866

ODĂ LA CIOCOI

I

Ca lacoma omidă, ce-și caută o pradă
Pe fragede mlădițe;
Ca neagra lipitoare pe sânul de zăpadă
Al dulcii copilițe;
5 Ciocoiule! un secol, un secol și mai bine,
Setos de dușmănie,
Sugeai în frunză suc și sângele din vine
In blânda Românie!

II

De groază și durere, de muncă și bătaie,
10 In jaf și 'n umilință,
Am tot strigat, dar glasul se 'nneacă și se taie
D'atâta suferință;
Și ca prin codri freamăt, ca murmur în izvoare,
Așa în noi suspinul
15 Mai rămânea el singur să spună cum ne doare,
Cât de cumplit e chinul!...

III

Și tu râdeai, jupâne, cu fală și rânjire;
Râdeai precum un gâde,

Când vede capul jertfei sburat dintr'o izbire,
Se laudă și râde;
Căci nu știai că viața, închisă 'n nemișcare,
E cea mai cu putere;
5 Căci nu credeai c'un suflet se face și mai tare,
Călindu-se 'n tăcere!...

IV

Suspinul, ca scânteia ce cade jos în paie
Sau p'un covor de spice,
Pândind o adiere s'o umfle 'ntr'o văpaie
10 Și 'n slavă s'o ridice;
Suspinul, când poporul întreg din piept îl scoate
Ș'un echo se găsește,
Suspinul, ca scânteia, turbat coprinde toate
Și 'n praf le mistuește!

V

15 Ca un satrap alene lungit într'o grădină
In moale cugetare,
Privind cum se ivește în ziua cea senină
Un nor în depărtare;
Așa privea ciocoiul cu genele adormite
20 Suspinul României,
Și iată că 'ntr'o clipă din neguri grămădite
Dă flacăra urgiei!

VI

Căci el zicea în gându-i, ca toți apăsătorii
In scurta lor vedere:
25 Nu-mi pasă de nimica! Nu mă 'nspăimântă norii!
E aburul ce piere!...

Da! abur este norul, suspinu-i o suflare
Ce 'n aer rătăcește,
Ușoară, nesimțită, gingașă, dar în care
Un trăsnet locuiește!

VII

5 A patruzecea iarnă, a patruzecea vară
S'au dus pe-a vremii roată,
De când prin mii de echuri suspinului din țară
Răspunse țara toată;
Căci sunt anume timpuri, în care o idee
10 Iși află un răsunet,
Și-atunci, ori niciodată, ia foc dintr'o scânteie,
Suspînul naște tunet!

VIII.

Așa cea sântă carte a Bibliei ne spune
Prin tainice cuvinte,
15 C'o trâmbiță de înger odată va să sune
Pe stârvuri și morminte;
Ș'un sunet, numai unul, va face să re 'nvie
Incenușata fire,
Căci timpul este totul: o clipă dintr'o mie
20 Aduce mântuire!

IX

A patruzecea vară 'mbrăcase ieri câmpia
In busuioci și 'n grâne,
De când suspînul nostru smulsese România
Din ghiara ta, jupâne;
25 A patruzecea iarnă în haina-i de mireasă
Se 'ndrumă după vară,
De când suspînul nostru pe litfa n'o mai lasă
A-și bate joc de țară!...

X

- Și țara se deșteaptă, voioasă, zâmbitoare,
Plăpândă, răsfățată;
Jos florile desmiardă, se uită sus la soare,
De raze 'nconjurată;
5 Scăldându-se 'n lumină, din ce în ce mai vie,
Ca trandafiru 'n rouă;
O altă simte viață, o veche bărbăție
Și o putere nouă!...

XI

- Dar ce privesc, o Doamne! Eu cânt și-acum deodată
10 Cutremurul m'apucă;
O ceață se lățește, o brumă 'ntunecată,
O groaznică nălucă:
Ciocoi se rădică, ca hoituri învechite
Din cripta infernală,
15 Și ca 'n trecut se-asează pe holdele 'nverzite,
Răzbiți de flămânzeală!... .

XII

- Nu-i oare vreo părere, vreun joc al fantaziei
Teribila icoană?
Tu n'ai fost mort, jupâne? Sub masca letargiei
20 Scăpat-ai viu din goană?
A țării bucurie la patul morții tale
Să fie o greșală?
Venit-ai iar în lume să 'nfrunți cumplita jale
Cu fața triumfală?

XIII

- 25 Sau poate că natura, sărind din căi bătute,
Din legile-i eterne,

- Când teancul de verdeață, din mii de flori țesute,
Pe țarină s'așterne,
Și filomela cântă, și soarele zâmbește,
Și dragostea visează,
5 Atunci deodată ninge... dar neaua se topește
Sub călduroasa rază!

XIV

- Un mort, ce 'n cursul vieții a secerat blăsteme,
Poporul povestește
Că viermii nu-l mănâncă și nemiloasa vreme
10 In veci nu-l putrezește:
Când vine miezul nopții, când fulgeră și tună,
Din gaura 'ngrozitoare
Strigoiul desmorțește și iese la furtună...
Să fie asta oare?

XV

- 15 Mai știi că mortăciunea se 'ntâmplă câteodată
Să strângă din sprâncene,
Ori ochii să deschidă, ori mâna-i înghețată
S'o lase jos alene,
Și frica ne coprinde... dar amăgirea trece
20 Și nu ne mai înșeală:
Cadavrul nu se scoală, cadavrul este rece,
Mișcare machinală!...

XVI

- O nu! E viu ciocoiul! Nu-i vis, nu-i rătăcire,
Nu-i nea de primăvară!
25 Nu-i spaimă sburătoare, născută 'n zăpăcire
Și gata să dispară!
Nu-i chiar nici letargia, ce lasă o pecete
Pe tristele-i victime!

O nu! E viu ciociul, cu hube și cu pete,
Intocmai ca 'n vechime!...

XVII

Nu s'a schimbat nemica! Aceiași fudulie
De nașteri venetice
5 Din oameni fără nume, goniți de prin Grecia
Și pripășiți aice:
Aceeși goliciune la inimă, la minte,
La cugete române;
De jafuri lăcomie, dispreț de cele sfinte
10 Și lipsă de rușine!!...

XVIII

O nu! E viu ciociul! Nu-i mumie, nu-s moaște!
Priviți-i crunta ghiară!
Și pentru ca de 'ndată să-l poată recunoaște
Nefericita țară,
15 El trage după sine, ca 'n zile de 'nainte,
Invazia străină,
Chemând păgâni și Unguri să danțe pe morminte
In patria română!...

XIX

La luptă dar! La luptă! Să ne vedem de-aproape!...
20 Lăcustele 'ngropate,
De n'ați strivit chiar oul, din fundul negrei groape
Invie mai turbate!
Nu mai greși de-acuma! Trecutul să te 'nvețe!
La vânătoare, frate!
25 La vânătoare! Inșă... jos puștile și bețe:
Să-i bați prin libertate!...

1869

COMPLITUL BUBEI

La descrizione che gli antichi ci hanno lasciata de 'leprosi, fa orrore. Nel 1321 que' miseri si consigliarono che, se tro-
vasser modo di comunicare à tutto il
mondo l'orribil morbo di cui erano
contaminati, potrebbero anch 'essi sa-
lire in signoria ed aver parte nelle
umane grandezze. E però si diedero,
dicesi, a corrompere le acque con pol-
vere velenosi, tanto in Francia che
appresso al Reno...

*Cibbrario, Economia politica del me-
dio evo, lib. III, cap. 2.*

I

Era 'ntr'o bătrână pădure,
De unde vrăjmașa secure
Nu smulse o creangă de brad:
Pe-o stâncă de fulger crăpată,
5 Pe-o râpă de șerpi îmbălată,
Pe-o beznă cu fundul în iad.

In cuibul acei văgăune, —
Precum într'o cronică spune
Din secolul patrusprezeci, —
10 A fost o petrecere mare:
Leproșii din mii de hotare
Veniră pe mii de poteci.

Vedeai o icoană 'grozavă:
Tot bube, pocnind de otravă
15 Pe brațe, pe coapse, pe frunți;

Otrepuri, de mult închegate,
Lipite pe răni destupate,
Ca niște oribile punți!

Obrajii lor, — cronica spune, —
5 Părea ca un foc de tăciune,
Cu spuză 'nvălit împrejur,
Când negrul cu roșul s'alungă,
Trecând pe de laturi în dungă
Alb, vânăt, și galben, și sur!

10 Se-așează pe gânduri în iarbă,
Și buba pe bubă se 'ntreabă:
Cum merge și ce-i de făcut,
In lume să nu mai domnească
Tăria și fala trupească,
15 Frumosul călcând pe cel slut!

Se scoală atunci din grămadă
O fiară, un monstru, o pradă
A unui sarcasm infernal:
Atât de urît că, văzându-l,
20 N'ai pune pe oameni de-a-rândul
Cu cel mai hidos animal!

Se umflă a scoate cuvântul,
Și parcă că vuește mormântul,
Răsună un glas din plămâni,
25 Pe care ca toți să-l auză,
Il trage prin nări și prin buză,
Sudoarea curgând peste răni!...

« De prin puțuri și izvoare
Toată lumea bea, —
30 Așa el zicea, —

Fraților, pricepeți oare
Cugetarea mea?

« Apa-i pentru noi scăpare,
Iute la fântâni,
5 Din glesne și mâni
Dați-le cu mic și mare
Puroaie din răni!

« Toate țările să fie
De sus până jos
10 Și până la os
Un popor de carne vie:
Lepros și lepros!

« Ha, ha, ha! Să vezi atunci
O viță și-un soi,
15 Intocmai ca voi:
Unde-i sântul ca s'arunce
Cu piatra în noi?... »

II

Trecu de-abia o lună,
Buboșii împreună
20 Acum din nou s'adună
In codrul cel spurcat;
Dar nu mai este jale,
Ci răsuri triumfale,
Sunând în deal și'n vale,
25 Ca dracii în sabat!

Aduce fiecare
Cu sine pe spinare
Bucata-i de mâncare
La prânzul canibal:

Nemăcinate grâne
Servind în loc de pâne
Cu vr'un ciolan de câne
Sau un picior de cal!

- 5 Apoi voioasa ceată,
De stârvuri săturată,
Incinge desfrânată
Un danț nerușinat:
Satan rânjind se pune
10 Cu pompă să 'ncunune
Cumplita urciune
Cu groaznicul păcat!...

- Strigați de bucurie,
Săltați de veselie,
15 Căci lepra cu urgie
Se mișcă pas la pas:
Prin târguri și prin sate,
Cu ape 'nveninate,
Ea țările răzbate,
20 Puțin i-a mai rămas!

- Priviți-o cum pătrunde
In turnurile, unde
De-abia se mai ascunde
Seniorul tremurând:
25 Bordeiul și palatul,
Săracul și bogatul,
Opinca și 'mpăratul
O vor simți pe rând!

- Atunci din voi oricare
30 Va fi ușor în stare
Și el s'ajungă mare,
Căci lepra-i chiar pe tron!

Și iată din nemică
Bubosul se rădică
Marchese ori vlădică,
Sau cel puțin baron!

5 Și nu visează nime,
C'o nouă nobilime
Se urcă la 'nălțime
Pe feudalul car!
O bubă moștenită,
10 De secoli învechită,
E cea mai strălucită:
Lepros ereditar!

In urmă, se 'nțelege,
Veți născoci o lege
15 Că nimeni nu s'alege
De nu va fi bubos:
Căci este cu dreptate,
Ca prin majoritate
Rotund să meargă toate
20 Sub cerul luminos!

O goană 'nvierșunată
Se va porni pe dată
In lumea cea curată
Pe bietul nesupus,
25 Ce nu vrea să 'nțeleagă,
Că trebuie o plagă
Să fie țara 'ntreagă,
Când buba șade sus!

Printr'un decret se schimbă
30 Orice idee strâmbă,
Scoțându-se din limbă
Că lepra e un rău;

Și după chip și seamă,
 Pe pânză și pe-aramă,
 Veți face fără teamă
 Bubos pe Dumnezeu!...

III

5 Poporul înconjoară pădurea fără veste
 Și-i pune foc:
 Leproșii pân' la unul, bărbați, copii, neveste,
 Au ars pe loc.

Memoria lor însă pe-o lespede funebră
 10 De-atunci s'a scris,
 Pe care se citește: « Creștini, fugiți de lepră
 Ca de-un abis! »

De câtva timp încoace, furtuna pe morminte
 Cutreerând,
 15 Se sbuciumă a șterge bătrânele cuvinte,
 Străbunul gând.

De lene uită lumea ispitele-i antice,
 Și iar la sfat
 Se grămădesc buboșii, visând să se ridice —
 20 Pân' la Palat!...

1869

SĂRĂCIA

Sărăcia cea flămândă
Ca pușcașul stă la pândă,
Cu cocoșul rădicat:
Dintr'un deget o mișcare,
5 Glonțul sboară cu turbare
Și vânatul a picat!

Munca tare, munca deasă,
Numai dânsa nu mă lasă
Sbuciumându-mă să pier:
10 Tocmai astfel altădată
O cămașă ferecată
Apăra pe-un cavaler!

Dar junia mea, o Doamne,
Face loc sbârcitei toamne:
15 Bătrânețele-au sosit!
Zile reci și fără soare,
Ca un negru șir de cioare
Pe cadavrul părăsit!

Munca geme și suspină
20 Și se roagă la odină, —
Invalid neputincios,

Care după lungi campanii,
Când apar din nou dușmanii,
Fără voie cade jos!

In zadar ca mai 'nainte
5 Imi asvârl trudită minte
 Colo 'n sferele de sus:
Ea se 'naltă o bucată
Și s'afundă desperată,
 Ca lumina în apus!

10 Totuși surdă de durere,
Lumea strigă, lumea cere,
 Lumea strânge birul ei!
Dându-i spirit pentru pâine,
Ea-ți dă oase ca la câine:
15 Schimb de cărnuri și idei!

Și de ți-a secat izvorul,
Te turtește cu piciorul,
 Scuipă ca 'ntr'o cârpă rea;
Căci pe lume n'o atinge
20 Că fitilul, ce se stinge,
 Ars-au numai pentru ea!...

Sărăcia cea flămândă
Stă ca un pușcaș la pândă,
 Cu cocoșul rădicat:
25 Dintr'un deget o mișcare,
Glonțul zboară cu turbare
 Și vânatul a picat!...

1870

VORNICUL IANCU MOȚOC

BALADĂ DIN SECOLUL XVI

Răsturnător în curs de douăzeci de ani, vornicul Iancu Moțoc alungă pe Alexandru Vodă și aduce în locu-i un străin din Germania; dar mai la urmă dând jos și pe acesta, pentru a pune pe tron o nouă creatură, poporul nu-l mai ascultă, ci primește înapoi pe gonitul Alexandru. Vornicul fuge în Polonia, unde însă, după stăruința Porții Otomane, piere descapitat în capitala Galiciei. Testamentul acestei triste celebrități se află până astăzi la Lemberg, în Tabula Municipală, Liber Testamentorum, t. 2, ab anno 1544 ad 1578, p. 225.

La cetatea Leov, în țara leșească,
Va tăia călăul pe-un Român fugar:
Curge tot poporul, lacom s'o privească —
Lacom s'o privească, că-i un lucru rar.

5 Solul din Moldova, trimis ca să ceară
Marfa cumpărată: capul cel tăiat,
Stă cu nerăbdare mai curând să piară —
Mai curând să piară omul vinovat.

Mii și mii de glasuri se pornesc deodată,
10 Ca și când orașul izbucnea de foc:
Vine! vine! vine! și 'nsfârșit s'arată —
Și 'nsfârșit s'arată vornicul Moțoc.

Dânsul alungase pe trei Domni din țară,
Dând apoi cununa unui venetic,
Care 'n holda noastră, ne'mblânzită fiară —
Ne'mblânzită fiară, nu cruța nimic.

- 5 Invățat boierul să sufle și 'ndată
A trânti pe-un Vodă, fie bun sau rău,
Cugeta să-și spele fapta-i cea spurcată —
Fapta-i cea spurcată: Neamțul nătărău.

- Dar sătul Românul, mai crescut la minte,
10 Tot mereu să 'ndure baterea de joc,
Nu-l mai amăgește, meșter la cuvinte —
Meșter la cuvinte, agerul Moțoc.

- Cel ce 'nstrăinase țara prin domnie
In străinătate cată ajutor;
15 Însă chiar străinii sfarmă cu urgie —
Sfarmă cu urgie pe ciocoii lor.

- « Iancule! — îi zice solul din Suceava, —
« Vezi tu cum pățește cel necredincios?
« Astfel toți să moară, cine cuteza-va —
20 « Cine cuteza-va să dea Domnii jos ! »

« — Minți, lingău de câne, gata să iubească,
« Fie chiar murdară, palma de stăpân!
« Mulți tirani zdrobit-au și-o să mai zdrobească...
« Și-o să mai zdrobească puiul de Român.

- 25 « Nu-i aci blăstemul ce mă urmărește;
« Vai, cu mult mai groaznic e păcatul meu!
« Moartea cea mai cruntă nu mă pedepsește —
« Nu mă pedepsește îndestul de greu!

« Când Românul nostru e croit să fie
« Ramură domnească, viță de 'mpărat,
« Eu, nesocotitul, printr'o nebunie —
« Printr'o nebunie, Domn străin i-am dat!... »

- 5 Gâdea mișcă barda. Cârca se despică.
Ceafa după trepte zuruind cădea...
Astăzi este timpul ca lumea să zică —
Ca lumea să zică: așa-i trebuia!...

1870

ȘTEFAN ȘI RADU
CÂNTEC BĂRBĂTESC
(1474)

Bate toba la Craiova
Și s'aude la Moldova
Zicătoare oltenească

I

Ștefan cel Mare,
Acela care
Pereche n'are
Sub sântul soare,
5 Duce o ceată
Moldovenească
In loc de plată
Să-și dobândească
Pradă bogată
10 Și voinicească.

Radu cel Mare,
Acela care
Pereche n'are
Sub sântul soare,
15 I-a pus în cale,
Păzind moșia,
In deal și 'n vale
Cătu-i câmpia,
Cetele sale
20 Din Muntenia...

Mare-i și-i mare
Din ei oricare
Și seamăn n'are
Sub sântul soare;
5 Dar din păcate,
Doi fii d'un tată
Meniți a bate
Lifta spurcată,
Frate cu frate
10 Stau să se bată...

II

Ștefan Vodă pleacă 'n sbor
Pe cea iarbă de mohor
De 'naintea oștilor,
Pân' ce iată că 'ntâlnește,
15 Întâlnește și chitește,
Și chitește vitejește
C'un stejar de buzdugan
Pe cel Radu, Domn Muntean;
Și-l chitește, mări drept
20 Lângă inimă în piept:
Parcă fulgeră și tună,
Sună greu și greu răsună!
Radul stă nevătămat,
Căci la sân mi-i înfășat
25 Cu pieptarul fermecat;
Buzduganul sare 'n vânt,
Apoi cade la pământ,
Iar pe locul ce cădea,
Pământul se deschidea,
30 Și 'n gâtleju-i destupat,
Cu năvală au intrat,
Supt o negură de prav,
Buzduganul cel grozav!

Radu Vodă, mănios,
Își aduce mâna jos,
Și când o rădică sus
Cea măciucă s'a și dus,
5 Despărțindu-se de mână
Ca un trunchiu din rădăcină:
Dar nu merge butucește,
Ci străbate vulturește,
Pân' ce iată c'a găsit
10 Pe cel Ștefan, Domn vestit,
Fără teamă, fără frică,
Fără grijă de nimică,
Numai de Tatăl cel sânt
Ce-i în cer și pe pământ!

15 Ștefan Vodă, cum vedea,
Iute paloșul scotea,
Și de fieru-i oțelit,
Pe unde-i mai ascuțit,
Măciuca s'a poticnit;
20 Ș'apoi iată
Că d'o dată
Dintr'o singură bucată
Două țăndări se făcea,
Una 'n dreapta se ducea,
25 Alta 'n stânga rătăcea,
Și pe locul ce cădea
Toate 'n țărână le trântea
Și 'n pământ se mistuia!

Vezi că cine-i puiu de zmeu,
30 Fie greul cât de greu,
Mi-l ajută Dumnezeu;
Și când doi Români se bat,
Nu-i nici unul mai bărbat!

III

- Pe cel pisc, pierdut în nor,
Sta un șoim nemuritor,
Care-și aducea aminte
Multe zile de'nainte
5 Căci trei veacuri au trecut
De când mă-sa l-a făcut
 Și de-atunci
 Pe munți și 'n lunci
Fost-au iarnă, fost-au vară,
10 Dar el tot trăia în țară,
Fost-au vânturi, fost-au ploi,
Dar el tot ședea la noi.
- Agerul șoiman bătrân,
Frate neamului român,
15 Se uită de sus cu jale
La cei doi voinici din vale,
Și-și grăia în graiul său:
Când eram mai tânăr eu
 Moldovenii
20 Și Muntenii,
 Ardeleni
 Și Bănățeni
Incă nu erau pe lume,
Toți purtând un singur nume...
25 Dare-ar Domnul să mai dea
Iar așa să-i pociu vedea!
- Ștefan Vodă năzdrăvan
Auzea pe cel șoiman:
Auzea frate pe frate;
30 Și dând arma după spate,
Zice: Radule fârtate,
Nu-i cu cale a ne bate!

A ne bate nu-i cu cale,
Că șoimanii plâng de jale!
Arz'o focul dușmănie,
Să rămâi tu la Domnie
5 Și-mi dă fiica-ți de soție:
Cu Domnia-ți n'am ce face,
Dar Domnița mult îmi place!

— Taci, Ștefane bărbărie,
Pe Maria n'o dau ție.

10 — Nu fii câine, Radule,
Radule fârtatule!
Ți-am mai zis o dată, măi,
Tu 'n Domnie să-ți rămâi:
Decât țară dela tine,
15 Iau mai bine
Țări vecine
Dela limbile străine,
Dar nevastă vreau de-o viță:
Porumbel și porumbiță!
20 Dă-mi-o dară să mi-o dai,
Că de nu, amar și vai:
Șoimii plâng; corbii vor ride
Intre noi de ne-om ucide!

— Taci, Ștefane bărbărie!
25 De-ar mai fi orice să fie,
Pe Maria n'o dau ție,
Iar de-ți trebue pământeană,
Ia-ți muiere Moldoveancă!

— Lasă gluma, Radule,
30 Radule, turbatule!
Până-i treaba la cuvânt,
Zicu-ți eu cuvântul sfânt:

Să rămâi tu la Domnie
Și-mi dă fiica-ți de soție
Căci simțesc un aprig dor,
Dor de falnic viitor,
5 Ca să-mi facă ea fecior,
Fecior mie,
Nepot ție,
La doi Domni o seminție,
Bun la sfat și bun la mână,
10 Fire neaoșă română
Din vulturul muntenesc
Cu zimbrul moldovenesc;
Și de-i vrea tu, de nu-i vrea,
Eu mă jur c'o fi a mea!...

IV

15 Lumea-i lume; vremea trece.
Iat'o lună, iată zece,
Iată c'a trecut un an.

La Suceava-i bucurie
C'a făcut Doamna Marie
20 A făcut un băietan.

Crească mândru cât e bradul,
Că-i nepot lui Vodă Radul
Și-i fecior al lui Ștefan!

1870

DORUL

I

Privind tăcuta undă,
Pe gânduri am rămas:
Cât este de profundă
La fiecare pas;
5 Și totuși izvorește
Din depărtate văi,
Apoi se risipește
Prin mii și mii de căi!

Asemenea-i și dorul
10 In pieptul meu sădit:
E depărtat izvorul,
Din care mi-a venit,
Și în multe lumi străine
Cărrile-i s'ascund,
15 Dar revărsat în mine
Cât este de profund!

II

Când razele de soare,
Cătând iubirea jos,
Pe 'mbalsamata floare

Aruncă voluptos
Lumină și căldură,
Eu mă gândesc uimit
Că ele străbătură
5 Un spațiu nefinit!

Și dorul meu își are
Un soare născător;
Un cer fără hotare
Străbate și-al meu dor;
10 Dar prin întunecime,
Pe drumu-i răcoros,
El vine din nălțime
Și cald și luminos!

III

O rază diafană
15 Și undele de-azur,
De nor și buruiană
Lovindu-se 'mprejur,
O sferă 'nveninată
Infruntă ne'ncetat,
20 Dar flacăra-i curată
Și valul e curat!

Așa-i și doru 'n lume!
In negură și spin,
Menite să-l sugrume,
25 Rămâne tot senin;
Nu simte și n'aude
Sarcasmul trivial:
Ispitele-i sunt crude —
Și-i pur ca un cristal!

1870

L U N T R E A

Și râde, și plânge, și 'ntocmai ca luntrea ușoară,
Plutind printre valuri
Departate de maluri
Se sbuciumă inima mea.

5 Când luntrea, o Doamne, se 'nalță și iar se coboară,
Ajunge odată
Mereu legănată
Doritul liman a vedea.

10 Și eu am o țință, dar timpul ce fuge și zboară
Lăsa-mă-va oare
Pe căi mișcătoare
S'ajung șovăind pân' la ea?

Când luntrei se 'ntâmplă că groaznicul vânt o doboară,
Cui pasă să știe
15 In lumea cea vie:
Cu ce și 'ncotro se ducea?

Și 'n mine s'ascunde ferită de toți o comoară:
D'a fi să se 'nnece
In unda cea rece,
20 Măi bine, ah, nu se năștea!

Și râde, și plânge, și 'ntocmai ca luntrea ușoară,
 Departe de maluri
 Plutind printre valuri
Se sbuciumă inima mea!

1870

MUNTELE ȘI VALEA

Nebun, nebun de mii de ori
Acel ce cată grâu și flori
Pe munții rătăciți în nori:
Sunt tari, sunt nați, sunt de granit,
5 Dar fruntea lor cea triumfală
Abia rodește cu sfială
Un mușchiu mărunt și otrăvit.

Priviți, priviți aceste văi,
De râulețe și de căi,
10 De busuioace și de clăi
Brăzdate ca un curcubeu:
Se scaldă struguru 'n lumină,
Și iese mierea din albină,
Și totu-i plin de Dumnezeu!

15 Nu sus, nu sus la cei avuți,
In norii fumului pierduți,
Se nasc fecundele virtuți:
Poporul ce suspină jos
E singur valea roditoare,
20 In care crește grâu și floare,
Bun și frumos!...

1870

F R U N Z E L E

Ut sylvae foliis pronos mutantur in
 annos,
 Prima cadunt
Horatius

Bubue furtuna,
 Una câte una
 Frunzele răpite
 Cad și rătăcesc:

5 Arborul suspină,
 Însă nu se 'nchină,
 Infruntând ispite
 Pieptu-i bărbătesc!

Și la primăvară
 10 O verdeață iară
 Mugurind îmbracă
 Falnicul stejar:

Vântul urlă-geme,
 Trunchiul nu se teme,
 15 Foile când pleacă —
 Altele răsar!

Arboru-i ideia,
 Frunzele-s aceia
 Ce 'nviază țara
 20 Și-o ridică sus:

Când furtuna muge
Și fricosul fuge,
Alții iau povara
Celor ce s'au dus!

1871

FEMEIA CU CĂTELUL

(FABULĂ)

Mi-a venit azi o idee,
Văzând pe pod o femeie,
Intocmai ca țara mea,
Vai de mine și de ea!

- 5 Un copilaș, ca o floare
Ce 'mbobocește la soare,
Abia pășea pe picioare,
Mergând singurel pe pod,
Mereu izbit de norod
- 10 Și făr' ajutor de nime
Croindu-și drum prin mulțime,
Căci mă-sa, muiere rea,
În brațe la sân ținea
O spurcată de cățea,
- 15 Îndopând-o tot cu pâne
De-ți părea mamă de câne, —
Pân' ce pruncuțul sărman
A căzut pe-un bolovan
Și-a spart ceafa mititelul,
- 20 Rămânând numai — cățelul!

Țara mea astăzi ori mâni
Tot asemenea o pate,

Uitând fiii săi Români
Pentru fel de fel de câni,
Aduși din străinătate...

Păcate!

1871

CÂNII ȘI LUPII

(FABULĂ)

Toată deosebirea de organism
între lup și câne se mărginește
în coadă.

Duponchel

Un câne plin de fală,
Numit Buffon,
Celebru liberton,
Scriind istoria ce-i zice naturală
5 Din cartea lui Biuffon,
Făcuse o 'ntrunire de cânime,
Dulăi, prepelicari, zăvozi,
Mai toți nerozi,
Și le grăi din înălțime:

10 « Câni
« Citadini!
« Voi să vă dau un sfat,
« Ca om de stat.
« Să ștergem urmele de barbarie,
15 « De care mi-e rușine mie,
« Căci sunt civilizat.
« Netoleranța ruginită,
« Moștenită
« Din timpii primitivi,
20 « Vă face exclusivi,

- « Uitând că lumea-i azi cosmopolită.
« In secolul acesta liberal
« Nu trebuie și nu se poate
« A nu primi pe lupi la drepturile toate,
5 « Căci după codul natural
« Numit zoologie
« Se știe
« C'acești jupâni
« Și ei sunt tot un fel de câni,
10 « Cu noi de-o singură tulpină:
« Familia canină,
« Având strămoș pe mopsul cel scăpat
« In zile de potop
« Făcând un hop
15 « In Ararat!... ».

- Senzațiune mare
In lătrătoarea adunare!
Cățeii mai ales
Din spirit de progres
20 Se distingeau prin gălăgie,
Chemând pe lupi la hora de frăție.
Un câne ciobănesc atunci a zis:
« Frumos e 'n teorie
« Și 'n vis;
25 « Dar vă poftesc la stâni,
« Ca să vedeți voi armonie
« De lupi și câni! »

- O fabulă pentru Români,
Cam înrudită
30 Cu *chestia israelită* !

1872

V I E R S U L

Homer cânta mânia divinului Achile
 Și Dante Tartarul cânta:
Poetul, când se naște în amărîte zile,
Amar și el ca lumea, nu cântă pe copile,
5 Nici cupa bacchanală nu-l poate îmbăta!

 Și eu câte o dată smulg harpa din tăcere,
 Când sparge Muza pieptul meu,
Căci inima zdrobită răsună prin cădere
Și saltă disperată în spasmi de durere,
10 Scoțând din agonie un țipăt scurt și greu;

O poezie neagră, o poezie dură,
 O poezie de granit,
Mișcată de teroare și palpitând de ură,
Ca vocea răgușită pe patul de tortură,
15 Când o silabă spune un chin nemărginit!

Ar fi o ironie să cânt eu flori și stele
 In veacul nostru pe pământ,
Când ele sunt o larvă, grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste și resbele,
20 Blăstem, urgie, neguri, pucioasă și mormânt!

Lăsați pedestrei proze minciuna curtezană!
 Al cântului entuziasm

Respinge veselia spoită și vicleană,
Când totul împrejuru-i printr'o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm!

Homer cânta mânia divinului Achille

s

Și Dante Tartarul cânta:

Poetul, când se naște în amărâte zile,
Amar și el ca lumea, nu cântă pe copile,
Nici cupa bacchanală nu-l poate îmbăta!

1872

OVIDIU LA GURILE DUNĂRII

TRISTIA, lib. III, eleg. 10

De-ar fi să-și mai aducă aminte de Nasone
In Roma vreo ființă, și dacă fără mine
A mai rămas acolo ceva din al meu nume,
Să știe dar că 'n țara, în care-al mării luciul
5 In veci nu se 'ntâlnește cu zodia 'nstelată,
Aici îmi duc eu traiul în sânul barbariei,
Cu fiarele sarmate, cu Bessii și cu Geții,
Nedemni a le răspunde un echo 'n versul meu!

Cât mai adia vântul răcoritor al verii,
10 Aveam un zid de valuri, prin care ne scutește
De cruda lor năvală curgând la mijloc Istrul;
Vai însă când sosește posomorîta iarnă
Rânjind grozava-i buză, și când începe gleba
A cărunți cu 'ncetul sub marmora de ger!
15 Și crivățul pornește, și neaua umple nordul,
Și cade, cade, cade: nici soarele, nici ploaia
N'o mai tolesc acuma, căci frigul o 'mpietrește;
Și până să dispară un strat, s'așterne altul,
Și-adesea 'n aste cuiburi de ghețuri îndesate
20 Privești într'o grămadă zăpezi din două ierni!

Și-atâta-i de cumplită furtuna deslănțată
Incât răpește case, ducându-le departe,
Și turnuri maiestose în praf le risipește;
Și zguduit atuncea în temelie polul,
5 De spaimă se 'nfioară sălbatecele ginți!

Și barbarul îmbracă nădragi și piei informe,
Cât din a lui făptură de-abia se văd obraji,
Dar până și prin blană dă gerul în putere;
Și pulberea de ghiață pe barbă scânteiază;
10 Și te coprinde groaza, când sloiuri cristaline
Se 'nchiagă printre plete și se ciocnesc cu freamăt
L'a capului mișcare; și 'n vas înghiață vinul
De-l scoți în bolovane păstrând figura oalei,
Și 'n loc a soarbe spumă, mănânci bucăți de vin!

15 Să mai descriu eu oare, cum râurile toate
În poduri le preface suflarea cruntei ierne,
Și-atunci din oboseală c'un strop de apă vie
De vrei să-ți stâmperei setea, spargi întărita ghiață
Săpând adânc o groapă căscată ca un lac!

20 Chiar uriașul Istru, pe care nu-l întrece
A Nilului lărgime, acuma se sbârcește
Sub viscolii de crivăț, și-albastrele-i talazuri
Se fac o scoarță tare, și pe furiș sub dânsa
Se scurge 'n toiul mării prin cele multe guri!

25 Și p'unde mai deunăzi plutea corăbierul,
S'alunecă piciorul săltând fără sfială;
Și-a calului copită izbește cu răsunet
În lespezi făurite din colosale valuri;
Și boii fără frică pe-această nouă punte,
30 Sub care stau închise prăpăstii desfundate,
Alene trag căruța nomadului Sarmat!

- De necrezut, și totuși eu am văzut chiar marea,
Chiar marea 'ncătușată de-un bloc imens de ghiață:
Tăcută, neclintită sub țeasta-i lunecoasă;
Și n'o văzusem numai, dar am umblat eu singur
5 Pe creștete marine călcând ca pe țărână...
De-aveai și tu a trece asemeni mări, Leandre,
Nu te 'nghițea 'n vâlvoarea-i un mai îngust abis!

- Respins de ger, delfinul tot în deșert se 'ncearcă
In aer să tresalte pe-a mării suprafață;
10 Și vântul dela crivăț, trântindu-se cu sgomot,
Turbează făr' să poată un val din loc să miște;
Și vasele, ca 'n cercuri de marmoră coprînse
De ghiața ce le 'ncinge, stau țepene: vâslașul
Talazurile dure azi nu le mai despică;
15 Și 'n unda degerată, cu capete afară
Vezi peștii ce se 'ncrustă, și unii mai trăiesc!

- Atuncea dar când Pontul și Dunărea spumândă
De iarnă 'mbrățișate prin piele de ghiață,
P'a Istrului lucioasă și măturată cale
20 Călări pe cai sălbateci vrăjmașii vin încoace,
Vestind a lor sosire săgețile ce zboară,
Și rămânând drept urmă pământul despuiat!

- Țăranii fug departe, lăsând câmpia pradă,
Și barbarul răpește puțina-i avuție,
25 Tot ce putu să strângă săteanul prin sudoare:
Și carele, și turme, și sărăcia toată!
Apoi pe robi îi leagă cu mâinile la spate...
Se duc, se duc sârmanii, privind cu desperare
In urma lor ogoare ce n'o să le mai vază
30 Și focul ce se 'nalță din șubrede colibe;
Căci barbarul aprinde, doboară, mistuește
Tot ce nu poate duce, tot ce nu vrea să ducă,

Și stoluri de victime sucumbă sub săgeata-i
In vârf încârligată, al cărei fier supsesse
Din ierburi ucigașe un suc înveninat!

- Aci și 'n timp de pace războiul te 'ngrozește;
5 De nu mai vezi pe barbari, e spaima ce ți-o lasă;
Și nimeni nu cutează pe câmp să tragă brazde;
Și țarină uitată rămâne sterp pământul;
Nici desfătutul strugur nu crește 'n umbra viței;
Nici fierbe mustul dulce în 'naltele basinuri;
10 Un pom nu se zărește, pe care ca 'n vechime
Să scrie un Aconțiu cuvinte de iubire;
Pustie, tristă, nudă, nici arbore, nici frunză...
Fugi, fugi de-această țară, tu omule ferice!
Și totuși din întreaga nemărginită lume
15 Aice, ah! aice osânda m'a trimis!

1872

D A R U L D U N Ă R I I

DIN OVIDIU, PONTICE, III, 8

M'am tot gândit, amice, din dunăreana țară
Ce ți-aș putea eu oare la Roma să trămit?
E căutat argintul, sau aurul mai bine,
Dar a-l primi nu-ți place, deprins mereu a da;
5 Și-apoi în aste locuri nici s'au visat comoare,
Abia putând o brazdă să tragă bietul plug!

Pe-al tău vestmânt adesea purpura strălucește:
Purpură strălucită aș vrea eu să-ți ofer;
Dar turmele sarmate dau lână grosolană
10 Și n'ar putea s'o pingă o labă de Sarmat;
Nici fetele nu țese, ci macină la grâne
Sau umblă după apă cu donița pe cap!

Aice blânda viță a strugurului dulce
Nu se 'mpletește verde în jurul unui ulm,
15 Nici arborul nu-și pleacă mlădițele 'ncărcate
De fructe pârguite sub luminosul cer:
Pelinul singur numai inform îmbracă șesul
Și nu rodește câmpul decât amărăciuni!

Pe 'ntregul țărm sinistru al mării furtunoase
20 Cătând o suvenire și negăsind nimic,
Din crudul meu exiliu eu îți trămit o tolbă,

Pe care-am îndesat-o cu scitice săgeți,
Dorindu-ți ca vrăjmașii ce-i fi având să cază
Toți unul câte unul sub otrăvitul fier!

In aste văgăune sălbatece și dure
5 Săgeata 'nveninată e singurul condei,
Ce scrie 'n vastul spațiu poeme sângeroase,
Având în loc de versuri cadavre puse 'n șir!
Resbelul în turbare e Muza dunăreană:
Cu fruntea descrețită primește darul meu!

1872

C I O C Â R L I A

Se duce ciocârlia spre țări mai fericite,
Lăsând mâhnita iarnă cu viscole și ger...
Plăpânda melodie, poete 'mbătrânite,
Cu 'ncetul se retrage ș'iluziile pier!

- 5 Natura cărunțită și-acuma tot mai cată
Pe blânda cântătoare cu cântecu-i pierdut!
Nu mai spera, poete, în inima-ți sfărmată
Să redeștepți avântul doritului trecut!

- 10 Se duce ciocârlia să cânte 'n depărtare,
Acolo unde vara mai poate străluci...
Ce mai aștepți, poete? E ziua de plecare!
Vei mai cânta odată... dar numai nu aici!
-

MATER DOLOROSA

Ești Dumnezeu, Isuse, și mântuești o lume
Prin moartea-Ți născătoare de noile idei;
Dar mamă e Maria... ce-i pasă unei mume
De lume și ne lume, când piere fiul ei?

- 5 Tu mori, Cel făr' de moarte, căci alte cruci Te chiamă
In alte lumi, d'a rândul, pe buni a-i mângâia.
Ești Dumnezeu, Isuse; Maria însă-i mamă:
Piroane, ea le simte; oțet, îl soarbe ea!

- Ș'aleargă rătăcită, turnând Fecioara sfântă
10 Mărgăritari de lacrimi pe calea lui Isus;
Și plânsul nu-i mai seacă, ci-ți pare că s'avântă
S'avântă 'naripată spre sferile de sus.

- Țăranul povestește — a lui e poezia! —
Că din acele lacrimi albina s'a născut:
15 Amar i-e acul; mierea-i e dulce ca Maria;
Și tot pen flori colindă, cătând pe cel pierdut...

1888

A L B Ș I N E G R U

Blânda toamnă dunăreană, desmierdându-ne, s'a dus,
Totu-i alb și-i rece totul: jos, omătul; bruma, sus.
Moartă-i lumea cea albită, peste care, fără față,
Fără nori și fără soare, greu atârnă alba ceață.

- 5 Șerpuește 'n aer fumul și se 'ntinde alburii
Din colibe, troienite ca sicriu lângă sicriu.
In zădar privirea-ți cată negre benghiuri în albeață!
Pân' și umbrele sânt albe pe cea marmură de ghiață!

- Insă iată, ca șireaguri de călugări în sobor,
10 Văz ceva negrind în zare: ciorile pe șes cobor
Și de spânul chip al iernii, vesel croncănind, s'agață...
Mult mai drag mi-e viul negru decât albul fără vieață!

1888

MULTIPLICAMINI

BALADĂ BURGHEZĂ

Hagi Tudose, vechi zaraf,
Și-a logodit acum pe fata;
Căci, de! era fătoiul gata,
Ș'o cere coșcogea un graf.

5 Poveștile băbești ne spun
C'a fost, în vremea cea bătrână,
Un dafin ce 'nchidea pe-o zână:
Era un Wèrtheim, dară, mai bun.

Din Wèrtheim dară, tremurând
10 Și 'ncet, Hagi Tudose scoate —
Nu pe vr'o zână, ci — bancnoate
Și le desfășură pe rând.

Apelpesit și ahtiat,
Le 'nhață graful cu toptanul.
15 Ce-i mai rămâne? Deci la anul
Contesa naște un băiat.

De bucurie nu mai pot
Cel vrednic tată și cea mamă;
Hagi Tudose, mai cu samă,
20 E chiar nebun după nepot.

In sus, în jos, ca zăpăcit,
Nepotul! și mereu nepotul!
Tejgheaua și-a uitat cu totul
Hagi Tudose cel sgârcit.

- 5 Nu-i vorbă, fata și-o iubea,
Dar pe nepot... he, altă treabă!
Mirată, fie-sa-l întreabă:
De ce nu-i astfel și cu ea?

- « De ce? mai știu eu... cum, să-ți zic?
10 « La catastih, negustorește,
« O văd că nu se potrivește:
« Tu mare ești, el este mic.

- « Apoi... apoi... » — Tăcu apoi.
De unde tocmai el să știe
15 Probleme din psihologie?
Și stă, privind la amândoi.

- « El mic, ea mare; la cântar
« Firește-i mai ușor nepotul;
« Mai scurt, de-i măsura cu cotul,
20 « Il poți băga într'un sertar.

« Il poți băga într'un sertar;
« Și dacă-i mic, iar dânsa-i mare,
« E și mai eften, prin urmare... »
Se 'ncurcă bietul tejghetar.

- 25 Sudori pe fruntea-i curg șiroi
Simțindu-și mințile mufluze,
Abia mai mișcă trist din buze
Și stă, privind la amândoi.

Intr'un târziu, ieșind din hal,
El lasă inima-i să zică:
— « Mai dulce-i camăta, chiar mică,
« Decât un mare capital.

- 5 « De 'ntâi un ghem, apoi un vraf,
« Ș'atunci dobânda mai sporește... »

Un strănepot de-acu 'l dorește
Hagi Tudose, vechi zaraț.

1888

AȘTEPTÂND

Din două aripi un avânt,
Din două sonuri un cuvânt,
Din rapsodii o epopee,

Oriunde aș fi, oriunde-i ea,
Noi pururea vom scânteia
Ca una singură idee!

I

Sunt trist, și trist sunt totdeauna.
De când...? de ce să spui de când?
O știe soarele și luna
De-atunci privindu-mă pe rând!

- 5 Sunt trist; nu-mi cereți veselie,
Lăsați-mă să plâng mereu.
A râde eu? ce ironie!
Ce râs grozav a râde eu!

- Sunt trist; și lacrima fierbinte,
10 Din geană-mi veșnic picurând,
Mi-aduce singură aminte
C'am fost eu vesel oarecând!

II

- Un șir de ani, tu rândunică,
Pe vară te 'ntorceai la noi.
15 Eu revedeam pe-a mea Lilică:
Eram o lume amândoi!

Plecai la iarnă; eu aice,
Ca ursu 'n vizuina sa,
Trăiam dormind; dormeam ferice:
Dormind eu te puteam visa!

- 5 In vis iernatec, numai vară
Visam mereu; apoi deștept,
Re'ntoarsă, te primeam eu iară,
Cu flori și frunze, pe-al meu piept!

- Tu ai murit; și totu-i rece,
10 Și totu-i iarnă fără vis;
Dar iată-iată Moartea trece
In sboru-i către paradis...

- Așteaptă-mă, o! rândunică;
Pe vară ducu-mă la voi
15 Să-mi mai revăd pe a mea Lilică:
Să fim o lume amândoi!

III

- Din vierme fluturul se naște
Și tu din mine te-ai născut:
Tu — floare vesel sburătoare,
20 Eu — nu știu ce mahnit și slut!

De pe 'nălțimi nemărginite
Pogoară-te la tatăl tău:
Să te mai văd; ș'apoi, voioasă,
Te-i duce iar la Dumnezeu!

- 25 De m'ai iubit a miia parte
Din cât eu veșnic te iubesc,
Pe-o clipă numai lasă raiul
Și vino 'n sânul părintesc;

Sau, ca o stea cu mii de raze
 Intinde o rază prin eter
 Până la mine să străbată:
 Un capăt jos și altu 'n cer!

5 Desmoștenit de vieața vieții,
 De vrei un pic să mai învii
 Pe negrul jalnicul tău tată,
 De ce nu vii? de ce nu vii?

De o fi acòlo, 'n cea lume
 10 Vr'o piedecă a crudei sorți,
 Oprind pe îngeri să mai vie
 La cei ce, vai! nu-s încă morți;

De-o fi, ei bine! cu al tău zâmbet
 La Dumnezeu te 'nalță drept:
 15 Zâmbește-i cum zâmbeai tu mie,
 Ș'o să te lase... eu te-aștept!

Tu — floare vesel sburătoare,
 Eu — nu știu ce mâhnit și slut:
 Din vierme fluturul se naște
 20 Și tu din mine te-ai născut!

IV

Și nevăzută, ea-mi răspunde:
 — Nu pot veni, dar sânt;
 Fii mângâiat!...
 — Ești unde?... unde?

25 — Nu mă căta 'n mormânt!
 Intr'însul vei găsi o haină,
 Pe mine nu. Mi-e greu
 Să-ți desvălesc a morții taină;

Și de-aș putea, nu vreau!
 Nu vreau, căci trebuie-a ta cruce
 Până 'n sfârșit s'o duci:
 Să suferi!...

- 5 — Numai de m'aș duce,
 Rădic și mii de cruci!
 Să știu că 'n cele lumi senine
 Iar ne-om mai revedea...
 De nu-mi răspunzi, ah! altul cine
 10 Vre un răspuns să-mi dea?
 Întreb pe filosofi de-a-rândul,
 Întreb...

- Nu-i întreba!
 Ei toarnă și răstoarnă gândul,
 15 Dar inimile — ba!
 Cărarea vieții viitoare
 De vrei s'o nemerești,
 Vei ști răbda; ș'oricât te doare,
 Să crezi și să iubești!
 20 Tu vei putea să 'nvingi ispita,
 Căci doar ești tat'al meu!
 A crede și-a iubi, atâta
 Ne cere Dumnezeu...

V

- Cu groază cugetam la moarte
 25 Când tu erai în fața mea:
 « Ce neagră, ce cumplită soartă
 « Să mor lăsând aci pe ea »!
- Tu nu mai ești: murit-au toate!
 De atunci eu mă gândesc mereu:
 30 « Ce dulce vis, ce voluptate,
 « Când ea muri, să mor și eu! »

VI

Câți ucigași ce lumea-i osândește!
De ce un osândit nu se găsește
Pe care eu să-l binecuvântez?
Lovească-mă curând oricum fi place,
5 Dar numai fără greș: un glonț, și pace! —
Atâta mai visez!

Averea-mi s'o răpească el nu poate,
Căci colo 'n cer sunt ale mele toate,
Și pe pământ — orfan eu am rămas;
10 D'aceea, ah! tot rog să se găsească
O mână de-ucigaș prietenească,
La care să mă las.

Ea m'a uitat, a morții dulcea zină,
Ea după care ne 'ncetat suspină
15 Și geme sufletu-mi, ca Prometeu;
Un suflet ce se sbuciumă și țipă,
Dar care 'n veci nu s'a 'ndoit o clipă
C'asa vrea Dumnezeu!

Ar fi ușor printr'o mișcare-a mâinii
20 Să-mi sdrumec țeasta, să-mi sdrobesc plămânii,
Sau un pahar cu-otravă să-mi închin;
Dar a fugi, oricum, e mișelie:
Ostașul cade mândru 'n bătălie
De-i moartea prin Destin.

VII

25 Când vrei să mori, la doftori aleargă mai în grabă!
A lor e să omoare: aceasta-i steaua lor.
Li-i drag să curme-o vieață; și fie chiar de giabă,
Ei spintecă și taie c'un aer zâmbitor:

Nici că simțеști tortura! Călai iertați de lege
 D'a pedepsi cu moartea pe cel nevinovat,
 Ei sunt în omenire mai regi decât un rege:
 Regi fără nici o frică, regi fără' nici un soldat!
 5 Un doftor, cel mai gâde, nu-i greu a mi-l alege:
 Eu vi l-am arătat.

Dar el n'o să mai vie, căci printr'o vorbă numa,
 Rânjind în glumă — dânsu-i acel nelegiuit! —
 Imi ucisese fiica, precum ucide ciuma
 10 Când adiază 'n treacăt spre cel nenorocit!
 Nu, nu, el n'o să vie la patu-mi de durere.

Il opintеște groaza. O, Dante! tu să-i spui
 Cum Ugolin cu dinții rupea pe Ruggieri, —
 Și dinții mei să simtă scrâșnind în capul lui!...
 15 Il las' să tot trăiască, dar versu-mi să-l înfiere
 În veacul veacului!

VIII

Ce sănătos mi-e stârvul! Nimica nu mă doare,
 Și totuși mor.
 Ființa-mi de boală și nu de vârstă moare,
 20 Murind de dor.

Zi după zi apune și noapte după noapte,
 Și eu tot scap;
 Dar nopți și zile 'ntr'una aud ciudate șoapte
 În piept și 'n cap.

25 În orice dimineață, uitându-mă la mine,
 Mă văd mai dus;
 În fiecare seară, grozavă poftă-mi vine
 Să plec în sus.

Cu cât îmi scade carnea, tinzând mereu să moară
 Incet-încet,
 Pe atâta cugetarea-mi s'avântă mai ușoară:
 Sunt mai poet.

5 Vorbesc cu nevăzutul și dânsu-mi povestește;
 Iar eu mă mir:
 De ce, când sus mi-e duhul, jos nu mă mai pornește
 La cimitir?

10 In cer eu sorb prin suflet întreaga veșnicie,
 Ș'aci-s — nimic:
 Bucata-mi pământească încape 'ntr'o cutie...
 Curând un dric!

Trec somnoros prin lume, și numai printre stele
 Mai sunt deștept:
 15 Mă duc! mă duc la tine, lumina vieții mele,
 Nu mai aștept!

IX

E sfântă a ta slovă, și-i drept ca ea să fie
 La maică-ta 'n păstrare, ca moaștele 'n altar,
 Dar cât e scris de tine,
 20 Azi mâna-mi o prescrie:
 Sunt ceasuri mai senine
 În negrul meu amar.

Lungi nopți prescriu, iar ziua tiparul pironește
 Inalta-ți cugetare: foi după foi răsar.
 25 Cu lacrimi și suspine,
 Când tomul se gătește,
 Mă cred mai lângă tine:
 Băut-am un pahar!

Grăbesc! Mai sunt în sticlă vr'o câteva pahare.
Tom după tom, ca raze din cer, voi repezi;
 Și lumea atunci pe tine
 Privească cu mirare,
5 Iar eu, o mărăcine,
 Pe loc m'oi veștezi.

X

Ați fost voi oare la Abrud?
Acolo-s munții o comoară:
In piatră dă ciocanul crud,
10 Mai dă, mai dă a suta oară,
 Tot dă sălbatecul ciocan,
 Sburând scântei ca din balaur:
 Se sparge bietul bolovan,
 Ș'atunci din el s'alege aur.
15 Ce piatră tare fost-am eu!
 Ani mulți Ursita ne'mpăcată
 Mă tot izbea, izbea mereu,
 Pân' ce m'am spart și eu odată;
 Și din trecutu-mi spulberat
20 — Un bolovan în agonie —
 Gemând, în lume-am revărsat
 Odorul meu de poezie!

1889

LA CASA DE NEBUNI

Tăcând c'un semn opresc trăsura,
Tăcând mă sui. Alt semn mai fac.
Plecăm făr' a deschide gura:
Birjarul, eu și caii tac.

5 Căci dobitoacele cuminte
Degeaba le mai ții un spiciu,
Când ele, fără de cuvinte,
Pricep mai repede un biciu.

10 Vreau să vorbesc dar cu nebunii
In falansteru'n care unii
Sunt mari poeți și mari tribuni.
Deci: hai la casa de nebuni!

15 Imi iese doftorul. — Dă-mi pace!
Cu cei mintoși eu n'am ce face,
Ș'aș vrea pe toți să-i pot uita:
Venit-am nu la dumneata...

★

20 In jurul meu se 'ntinde un petec de grădină
Cu flori și pomi, amestec de umbră și lumină;
Iar printre ele falnici, încet, nepăsători
Pășesc, albind ca spectri, superbii visători.

In fund, tot alb ca dâșșii, salcâmul înflorește.
 Nebun și el, mirosu-i în vânt îl risipește.
 Jos la tulpina-i largă, sub desu-i coveltir,
 Stă neclintit un tânăr c'o față de martir.

- 5 Privire mai senină și mai pătrunzătoare,
 Mai multă bunătate pe-o buză zâmbitoare,
 O frunte mai măreață, pe care cu fiori
 Privești un cer cu raze și totuși plin de nori,

- O față mai cu farmec, o față mai oglindă
 10 De 'naltă cugetare și de simțire blândă,
 Și totul gingaș, palid, electro-străveziu...
 Eu n'am văzut-o 'n vieață și nu pot s'o descriu.

- M'apropii. Cătătura-i pe loc mă pironeste.
 Rămâi într'o uimire. El galeș mă privește;
 15 Ș'un glas ce te străbate prin timbru-i fecioresc
 Răsună: Vii la mine. O știu și te iubesc.

- Când pentru 'ntăia dată
 In lumea vinovată
 Al Tatălui cuvânt
 20 S'aduc o vieață nouă
 M'a pogorît, ca rouă
 Din stele pe pământ,

- Căzui mähnit pe pälămidă,
 Căzui pe frunză cu omidă,
 25 Căzui pe buruieni cu spini,
 Și roua cea dumnezeiască
 Din bălării făcu să crească
 Lămâi și rodii și măslini!

Acum pentru a doua oară
Din ceruri Tatăl mă coboară,
Căci răul bântue mai rău;
Mai rău ca oricând altădată
5 Icoana lumii e scăldată
De sânziuri fără Dumnezeu!

M'arăt, strigând să stângă
Văpaia cea nătângă
A groaznicului tun...
10 Vorbesc, și 'ndată gloata
Mă 'mpinge la Golgoata
Și țipă că-s nebun!

Aștept Caiarii să m'apuce,
Aștept să 'nfigă iar pe cruce,
15 Să 'ndoape cu oțet pe Crist.
Prin chin solia-mi se 'mplinește
Prin moarte-mi omul se 'noește,
Și tu-mi vei fi evanghelist.

D'aci vor înceta războaie,
20 Cel tare n'o să mai despoaie
Și nu va mai răbda cel slab;
Știință, artă ș'avuție,
Unite 'n pace prin frăție,
Vor curge dintr'un singur jghiab.

25 In cer m'adastă plata.
Piroanele sunt gata.
Loviți, loviți, mereu!
Mă doare, și-s ferice,
Căci răstignit aice
30 Mă întorc la Tatăl meu!...

*

Un nu știu cine, scund grăscior,
Buzat, cu fața de bujor,
Spre noi înaintează
Și-mi zice: lasă-l că-i ursuz!
5 El tot postește ca Isus
Și veșnic aiurează.

Dar nu te turbura. Pe-aice tot ce este,
E numai visul meu, pe toți eu vă visez.
Dormind vă nascocesc, vă țes ca 'ntr'o poveste.
10 — Dar ce ești tu?
— Ce-s eu? Mă chiamă Chichirez...

A-ți spune tocmai ce-s, nu prea găsesc cuvinte.
In vis, sunt un nebun, de nu m-aș deștepta;
In faptă, când nu dorm, sunt sănătos la minte
15 Ș'am un stomac de lup când are ce mânca.

Să te mănânc sau nu? Ba. Fii acum pe pace.
In vis eu sunt sătul și nu m'auzi urlând.
Nebunii sunt hrăniți, si-a fi nebun îmi place,
De nu m'aș deștepta, căci adormii — flămând.

20 Ce adormire, vai! Când trupul ațipise,
Atunci visez că trec pe lângă un brutar.
Sunt altfel om cinstit, dar ce să faci cu vise?
In vis, îmi pare rău, furai ca un tâlhar.

O jîml'o șterpelii. Mă prinde și m'apucă.
25 Plecăm la comisar. Mă judecă pin vis.
Un polițai visat nu-i oare o nălucă?
O palmă îi cârpesc și dâșzii m'au închis.

Eu fi priveam cu haz, știind că visu-i glumă,
De nu m'aș deștepta, flămând așa cum fui;
Pe-un Cuza de-aș visa, eu îl înjur de mumă,
Ba și-l omor în vis. E vis. Ce-i pasă lui?

- 5 Un mare război urmează dup' aceea:
Toți sbiară că-s nebun, și țup! aici m'aduc...
Că-i vis, o știu, așa-i, dar nostimă-i ideea
Pe cetățeni flămânzi să-i duci la Balamuc!

- De-atunci mănânc ticnit; am carne, pâine, poame,
10 Un singur rău: în vis mă satur îndestul
Ș'apoi visez c'adorm visând că-mi este foame.
Grozav!... Dar iar visez că mă deștept sătul.

- Eram flămând. Acum petrec și-s prea ferice.
Mai râd de cei nebuni, mai râd de mutra ta:
15 Ești cam posac. De-ai fi aevea, eu ți-aș zice
S'adormi și tu. Ha, ha! De nu m'aș deștepta!

- A! iată cineva mai potrivit cu tine:
Moșneag posomorât cu nasul tot pe sus.
Ce vis ciudat! eu, bre, m'aș mulțumi mai bine
20 Pe-un Capșa să-l visez decât d'alde Isus!

*

El pleacă, iar bătrânul, un chip de moaște sfântă,
Surăde și -mi întinde o mână de schelet;
De 'ntâi șoptește 'n cer, privind cu ochii țință
In zarea dintre arbori, ș'apoi mă 'ntreabă 'ncet:

- 25 — L-ai auzit, ce dulce și mângâios vorbește?
— Vorbește cine? unde-i?

— Nici tu n'ai auzit?

Ești surd și tu ca dâșii! Pe toți vă 'nnebunește
Materia cea brută, pe toți v'au asurzit!

Urechea-ți nu-i ureche! Tu nu știi c'ai în tine,
 Ascuns în fundul minții, pitit în duhul tău,
 Un alt auz ce-aude din sferele senine
 Pe spirite, pe îngeri, pe însuși Dumnezeu!

- 5 Tu n'o știi, căci țărâna te 'nlănțue 'n cătușă,
 Căci sufletu-ți robește robia cea mai grea,
 Căci lutu-i pușcărie, din care n'ai vr'o ușă,
 Silit a sparge zidul de vrei să ieși din ea!

- Tu nu-l auzi, sărmane? Și câte el mai spune!
 10 E fiul meu, pe care în lupta la Vidin
 Un glonț îl răpusese, și totuși — o minune! —
 Din ceasul morții sale trăește mai deplin.

Il vezi acum? Privește-l!

— Nu-l văd.

- 15 — Orbire crudă!

Ești unul dintr' aceia ce jură pe tipic
 În lume să nu știe, sub soare să n'audă
 Decât ce 'nvață 'n școală: o buche și nimic!

- Prin văzul căpățanei ești vita, care crede
 20 Că firea dat-au ochii să vezi cum să mănânci!
 La om e ochiu 'n suflet, privind ce nu se vede:
 Mai rază decât raza, el trece și prin stânci!

- Nu-l vezi? E chipeș, mândru, cu nimbul tot lumine,
 O frunte cer sub care doi gemeni curcubei
 25 Cunună două stele ce m'ațintesc pe mine
 Și vin a se răsfrânge duios în ochii mei.

- Sub stele... ah! ce zâmbet! Când piatra lăcrămează,
 Din lacrima-i neștearsă se face-un stalactit;
 Dar va zâmbi ș'o piatră, de i-ar fi dat să vază
 30 Cum dânsul îmi zâmbește de când ne-am despărțit.

Și gura-i se deschide; răsurile și crini s'arată:
 Sunt buze 'n care-mi pare că văd întregul Mai!
 Iar ca parfum — cuvântu-i se 'ntinde și mă 'mbată:
 Ce-i muzică la oameni, la îngeri este grai...

*

5 De fiu-său el îmi vorbea
 Iar eu vedeam pe fie-mea
 Dentâi lucind ca o scânteie
 Apoi ca pasăre de-argint
 Plutind ușor către pământ,
 10 Și iat' o zână de femeie!

 De fiu-său când îmi vorbea,
 Eu auzeam pe fie-mea,
 Dentâi ca unda 'n depărtare,
 Apoi un tril, apoi un cânt,
 15 Sunând din cer pân' la pământ
 Și răsunând în sărutare!

 De fiu-său el îmi vorbea,
 Dar eu eram cu fie-mea,
 Și sufletu-mi în fericire,
 20 Sburând într'un nespus avânt,
 Imi lasă corpul pe pământ
 Rostogolit în nesimțire!

25 De-atunci o duc ca și 'nainte:
 Privesc ce unii dreg,
 Ascult ce alții spun,
 Urăsc pe cei crezuți cu minte,
 Și nu pot să 'nțeleg,
 30 Că n'am ajuns nebun!

1889

GAUDEAMUS

Ce n'est pas d'un sommeil éternel que
s'endort
Le mourant qui s'affaisse en fermant
la paupière...
Iulia Hasdeu

- Când o fi să mă duceți la criptă...
Nu pe mine, ci vasul rămas:
D'ocamdată în vasu-i înfiptă
O făclie sclipind din cel vas
5 O senină
lumină
pe-un ceas;
- Când o fi să-mi roștiți la cuvinte
De iubire, dulceagul volum
10 Ce se 'ndrugă la toți pe morminte,
Ba la unii popasuri pe drum:
Să rămâie
tămâie
cu fum;
- 15 Aș dori să văd fețe voioase
Și s'aud împrejur-mi cântând:
« A scăpat o simțire din oase
« Și din carne scăpat-a un gând,
« Printre glume
20 din lume
plecând! »

- Și cu suflete dragi, cari în soare
Tot adastă sosirea-mi cu jînd,
Eu veni-voi la cea sărbătoare
Pe coșciugul meu, raze 'mpletind,
5 O sglobie
chindie
să 'ntind!
- Să mă bucur, sătul de-a mai plînge...
Ce mai lacrimi vărsai pân' să plec!
10 Aș putea, la un loc de le-aș strînge,
Innotând prin durerea-mi să trec
Și cea groapă
de-o șchioapă
s'o 'nec!
- 15 Să mă bucur, căci omu-i o treaptă
Pe suișul cel fără de-apus,
Și martirul meu cuget așteaptă,
Ieri un vierme și mâine-un Isus,
Cale lungă
20 s'ajungă
mai sus!
- 1889
-

TABLE-D'HÔTE

LA JUBILEUL DE 25 ANI AI REVISTEI „FAMILIA“

- Am tot glumit
Cât am trăit
In birtășița lume;
Și 'n loc de bani,
5 Ca mulți golani
Mâncam plătindu-i glume;
Ș'am tot glumit,
Cât am trăit
La masa cea comună.
- 10 Ș'acum glumesc,
Dar mă grăbesc:
Să plec curând afară.
Un prânz mai prost
Nici c'a mai fost,
15 Nici să mai fie iară!
Am tot glumit
Cât am trăit
La masa cea comună;
Ș'acum glumesc,
20 Dar mă grăbesc:
Mâncați, și poftă bună!
- 1889
-

DUMNEZEU

Avez vous entendu, quand la nuit est sans voiles
 La vaste mer chanter sa chanson aux étoiles ?
 Quelle musique, amis ! Dieu parle en cette voix.
 Sublime créateur de l'infini — son monde —
 Dieu prête à l'océan cette basse profonde
 Et l'océan chante ses lois.

Bonsoir, amis ! Ce Dieu, par qui le flot murmure,
 Par qui tout prend naissance et vit dans la nature,
 Qui fit ce qu'on ne peut ni comprendre ni voir,
 Comme les flots des mers, comme les chœurs les anges,
 Bénissez-le sans cesse et chantez ses louanges.

Au clair de lune, amis, bonsoir !
Julie Hasdeu, Au bord de la mer.

Aș vrea să smulg din mine un cântec, numai unul,
 Un singur de pe urmă: copil întârziat
 Ce nu se naște încă, dar totuși, plin de viață,
 Duioasa mumă-l simte sub inimă svâcnind.

- 5 Un cântec, numai unul, acum la căruntețe,
 Ca Făt-frumos din basmul cu «fost-au-fost un moș»,
 E gârbovit bătrânul, dar fiul cât un munte
 Miratei lumi va zice: dintr'însul m'am născut.

- Un cântec, numai unul... Când soarele-asfințește
 10 Pe-un alt tărâm să treacă, eternul călător
 Pământului îi toarnă lumini mai arzătoare
 Și pleacă, iar odihna s'așterne pe pământ.

Un cântec, numai unul! Dar rima cea cochetă
Aleargă după tineri, și eu s'o prind nu pot;
Iar când, răutăcioasa, s'apropie de mine,
Gândirea mi-o cioplește, ieșind ceva mai mic.

- 5 A, rimă răsfățată! Crezi tu că făr' de tine
Bătrânul nu-i în stare să-și taie din granit
Un cântec ce nu pierе, un imn ursit pe veacuri,
Păretele ciclopіc durat făr' de ciment?

- O rimă, ce-i aceea? E haina de paradă
10 C'un cârd de decorații smălțat și poleit,
Sub care toți de-a-rândul îți par că-s de-o-potrivă,
Și-adesea chiar piticul se leagănă măreț.

- Nu-i poezie rima. Homer ș' Anacreonte,
Virgiliu și Horațiu n'au stat a făuri
15 Pe « *Tisa-plânsu-mi-s'a...* », sonoare chițibușuri
Pe-o cârtiță menite s'o schimbe 'n elefant.

- Artistic e terțetul poemelor dantesce,
Nu-i însă pentru Dante. Gigant cu zurgălăi!
Divina-i Comedie ar fi și mai divină
20 De i-ar lipsi aceste broboade pământești.

Shaekspeare, Shaekspeare cel mare, Shaekspeare cel fără seamăn,
Al cărui geniu soarbe tot neamul omenesc
Precum cristalul prismeі îl vezi sorbind lumina,
Shaekspeare, când cată rimă, vai! nu mai e Shaekspeare.

- 25 Tu fugi de mine? Fie! Îți mulțumesc. Odată
Fugit-ai și de Milton cel orb și prigonit,
Și-atunci, din neputință croindu-și o putere,
A scris el fără rimă sublimul Paradis.

Da, tu-mi plăceai și mie în vremile trecute,
Când te-acățam la viersuri, cum fetele din sat
Acață la cosiță câte-un boboc de floare,
Măcar că fără benghiuri frumosu-i mai frumos.

- 5 Drăguță-i garofița cu frageda-i catrință
Din roșu și din galben, bucăți de catifea;
Drăguț e fluturașul, garoafa sburătoare,
Catifelat și dânsul, și dânsul efemer;

- Dar nu-i garoafă bradul, nici aquila nu-i flutur;
10 Lor nu le trebui roșu și galben și pestriț:
Prin singura-i mărime se 'nalță cel ce-i mare;
Cel mic se 'nzornonează, căci e pipernicit...

- Un cântec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Ași vrea să smulg din mine... Dar unde-i? Nu-l brodesc.
15 Acum îl simț aice, și-l simț deja departe,
Și-l simț că-i pretutindeni, și simț că-l simț mereu.

- Eu nasc o cugetare, și dânsa-și ia avântul
Nimic n'o mai oprește în spațiu sau în timp;
A mea-i și parcă-i alta, căci este fără margini;
20 A mea-i și-i infinită, plutind în univers.

E infinit în mine nu omul cel de carne,
Nu hârca-i infinită, ci cugetarea mea:
Artistul fără astâmpăr ce ne 'nterupt îmi joacă
Pe clapele din creier, cântând ca p'un clavir.

- 25 Și clapele tocite se prenoesc, se schimbă;
La locu-i nu rămâne nici una dup'un an;
Dar eu sunt tot același prin tot ce cugetasem,
Prin tot ce cugeta-voi pe clape noi sau vechi.

Clavirul când se strică, eu mă silesc a-l drege,
 Că m'am deprins cu dânsul, mi-e drag, m'am năvălit;
 Când nu se mai acordă, îl spulber cu mânie,
 Sau fără supărare îl părăsesc și plec.

- 5 Și pleacă cugetarea-mi să-și cate alte clape
 P'un alt clavir...

Poete! pășește mai încet!
 Nu desveli deodată altarul nemuririi:
 Lumina-i ametește pe cei nedumeriți.

- 10 In mine-i infinitul!... Dar eu și Hotentotul,
 Un Cesar, un Platone, un Kant și-un Eschimos
 Suntem aceeași viță: la cel mai crud sălbatec
 S'ascunde 'n cugetare ceva nemărginit.

- Când țiș aceste strofe, eu simț că-i lângă mine
 15 Un scapăr, o scânteie cu chipul lui Darwin,
 Și-adie peste capu-mi, șoptindu-i: « omu-i muscă!
 « Ce-i musca? ce-i o iarbă? și ce-i un bolovan?... »

- Și-a dispărut; iar glasul-i, mai răsunând în juru-mi,
 Cuvinte răsturnate mi-aduce: « musca-i om !
 20 « Din cremene-i o plantă, din plantă-i animalul,
 « Din om un înger naște, din înger un Isus!... »

- Și cufundat în gânduri, privind cu zăpăcire
 O piatră la picioru-mi rostogolită jos,
 Eu o luai în palmă și-o netezii cu milă,
 25 Zicându-i: chiar în tine-i un punct din Infinit!

Prin punct se 'ncepe lumea. Un punct dimensi n'are,
 Nimic mai fără formă și mai nepipăit;
 Dar pune 'l în mișcare, și linia se 'ntinde,
 Și linia-ți dă totul: deci, totul e 'ntr'un punct.

Natura, firmamente, sistemele solare,
Cu toate câte 'n ele și printre ele sunt,
Cu 'nctul se desvoaltă din puncturi se ce mișcă,
Din puncturi ce se mișcă plecând din Dumnezeu.

- 8 Din' Dumnezeu plecate, și ele-s infinite:
Un punct nu se măsoară, fiind nețarmurit;
Din Forța cea mai forță plecând, și ele-s forțe:
Un punct zidește sfera, căci este centrul ei.

- Nu-l înțelege mintea, nu poate să-l cuprinză,
10 Atât de mare este și-i pare-atât de mic:
Minunea fără care în veci nu s'ar pricepe
Tot ce se 'ntemeiază pe-acest nepriceput!

- Așa 'n orice știință izvoru-i poezia.
Chimistul și Astronomul încalecă pe sfinx,
15 Impinși prin miriade de micuri infinite
Ce-i duc la infinitul cel mare: Dumnezeu.

- Și ceea ce născuse pe-acele miriade,
Și ceea ce le 'nnoadă cu Unul infinit,
Și ceea ce le-atrage unite laolaltă,
20 Cea mai supremă lege, e legea de-a iubi!...

Un cântec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, l-am asvârlit în cer;
Din cer mi-l crâmpoțește în creier cugetarea,
Dar nu-i întreg: sfârșitul rămase 'n cer pribeag.

- 25 Și cugetarea-mi plânge, tânjind de umilință:
« Pân' la final — îmi zice — nu-i chip să mă rădic;
« Extazul singur numai atât de sus se 'nalță;
« Extazul, care leagă pe-un om cu Dumnezeu! »

Extazul... ce-i extazul? O clipă seculară,
 În care vezi atâtea trăite și trăind,
 Încât un veac îți pare, nu vrei să crezi, și totuși
 Știința-i nevoită să murmure: așa-i!

- 5 Când omul cade 'n apă și-i gata să se 'nnece, —
 Trecând în panoramă pe denaintea sa
 Întreaga-i viață, viața-i întreagă d'amăruntul
 O simte 'n clipa ceea, o clipă, nu mai mult.

- Când pe-un bolnav l-adoarme un doftor ca să-l taie,
 10 Îi ciopârțește trupul, doar sufletu'n extaz
 Nu știe de durere, petrece, cântă, joacă,
 Trăește luni o clipă, o clipă, nu mai mult..

- Extazul n'are-aface cu clapele din creier,
 Deși 'n clavir răsună, spunându-i ce-a simțit:
 15 O povestire lungă, cuvinte și cuvinte,
 Măcar c'a fost o clipă, o clipă, nu mai mult.

- Extazul mă răpește. Aud Divinitatea:
 « Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
 « De n'aș urzi, pe cine Mi-aș revărsa iubirea?
 20 « Ca să iubesc, Mă sfășii, urzind din Mine lumi!

« Tot ce urzesc din sânu-Mi, e urzitor la rându-i.
 « Pornind din Mine, este un microcosmic Eu,
 « Ce l-am născut să crească în plină libertate:
 « Să se renască singur, mai sus și iar mai sus.

- 25 « Un germen de voință se mișcă chiar în piatră.
 « E adormit, e leneș: o umbră de impuls;
 « Dar când se redesteaptă, miște 'n piatră mușchiul,
 « Iar dela mușchiu la Spirit — se 'ntinde scara 'n timp.

- « Cu cât voința este mai forte, mai călită,
« Cu atâta se iuțește s'ajungă mai curând,
« Căci orice punct se 'ntoarce pe sânu-Mi: să se 'nșire
« In salba de luceferi un nou mărgăritar.
- 5 « Mi-e dragă chiar o piatră; dar un arhanghel! Dânsul
« Din mușchiu, prin suferințe de secoli necurmați,
« Reintră iar în Mine, iubirea înmiită
« Din tot ce el iubise în sutele de vieți!
- 10 « Atâția tați și mume! atâția fii și fiice,
« Surori și frați și soațe și neamuri și amici:
« Iubiri de el trăite, trăite și rămase
« Un ocean într'însul, iubit și iubitor!
- « Și-aceste oceanuri se tot desfundă 'n Mine.
« Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
- 15 « De n'aș urzi, pe cine Mi-aș revărsa iubirea?
« Ca să iubesc, Mă sfășii, urzind din Mine lumi!
- « Arhanghelii din sânu-Mi porniți ca niște puncturi
« De mii și mii de veacuri, apoi filtrați pe rând
« Prin pietre și prin plante, prin animali, prin oameni,
20 « Când se re 'ntorc în Mine, triumfători atleți,
- « Cea rază de iubire, primită la plecare,
« Mai vie și mai vie și-acuma curcubeu,
« Îi sbuciumă, îi fierbe, îi face să urzească,
« Și Eu: din nebuloase îi las a cerne sori!
- 25 « Iar când o omenire pe vre-una din planete,
« Căzută 'n desnădejde, Mă strigă 'n ajutor,
« Dintre arhangheli unul, ca Messia, s'avântă,
« Jertfindu-se să scape nevinovate oi!

«Și jertfa-i Imi închină miresme iubitoare...
 «Mă 'ntrebi: ce-s Eu? iubire. Mă 'ntrebi: ce fac? iubesc.
 «De n'ași urzi, pe cine Mi-ași revărsa iubirea?
 «Ca să iubesc, Mă sfâșii, urzind din Mine lumii...»

- 5 Și când vorbea, Cuvântul, urnind acele puncturi,
 Le răspândea din suflu-i, și fiecare punct
 Lua câte-o figură, un calapod, o formă:
 Materia se încheagă având o forță 'n ea...

- Extazul încetează. Poetul se deșteaptă.
 10 Mai luminos se simte: și 'n el, și 'n preajma lui.
 Frânturi din amintire în creieru-i se-așează,
 Și gândul, ca să toarcă, apucă noul fir.

- Materie și forță! Din Forța cea supremă
 Ce-i numai forță, una, monadă fără țarm,
 15 Orice se desfășoară, orice se desdrumează,
 Rămâne forță, însă c'un straiu de individ.

- Și straiul se transformă. Prin vieți evolutive
 Treptat se subțiază, ajunge străveziu,
 Nepipăit, elastic, întreșut cu forța,
 20 A cărei e pojghiță: un corp molecular.

Naturalistul, care din jos în sus învață,
 Materie visează în universu'ntreg.
 Din sus în jos cu fală privește filosoful,
 Și-i pare numai forță. Se 'nșeală amândoi.

- 25 Poetul singur știe, extaticul prin care
 In jos zâmbește cerul, pământul plânge 'n sus;
 Și el, plăpânda harpă, vibrează totodată
 Cu Dumnezeu-iubirea și cu iubirea-om...

*

Un cântec, numai unul și cel mai de pe urmă,
Voind să-l smulg din mine, îl asvârlii în cer;
Și ca să prind fugarul, sburat-am după dânsul:
Văzui eternitatea... De ce m'am mai întors?

- 5 De ce? Căci fiecărui e dată o solie.
Mai are pân' la țință apostolatul meu.
Răbdare, și 'nainte! Când voi sosi la capăt,
Să cânt cu serafimii:

O, Dumnezeuule!

1894

PROZĂ LITERARĂ

DUDUCA MAMUCA

DIN MEMORIILE UNUI STUDINTE

Aveam șeptesprezece ani; eram studinte în drepturi la o Universitate rusească oarecare, și țineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa d-nei Ana P., veche actoriță în demisiune, a cărei unică fată, domnișoara Maria, copiliță de șasesprezece ani, apăruse atunci de
5 curând pe scenă, culegând din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnișoare.

Eu o numeam « Mamuca », deși era ruscă, ba chiar poate pentru că era ruscă; pe de o parte, ca om, o iubeam; va să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca Român, nu-mi plăceau lucrurile
10 și chiar fetele rusești și, numind pe frumușica mea Mamuca, prin însăși aceasta o românișam și o iubeam oarecum și pe cealaltă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o româncă! Avea niște ochi... culoarea și mărimea nu îmi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriță... Dar de atunci au trecut
15 nouă ani, și'n nouă ani am uitat mai multe feluri de gurițe! N'am uitat numai că Mamuca mea mi se părea a fi foarte frumoasă, nespus frumoasă, neînchipuit frumoasă, frumoasă strașnic!

Contractul de chirie se rostea așa:

« D-l N. N. va plăti d-nei Ana P. câte patruzeci de ruble pe lună,
20 pentru trei odăi și pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între cari și un aluat; idem câte o mâncare serile ».

A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei doamne P., intrai în apartamentele d-sale, despărțite de ale mele prin un lung, îngust și întunecos coridor; făcui o profundă reverință, zâmbii și...

- Ce mai faceți, cucoană?
— Sunt bine; iar d-voastră?
— Nu mai puțin.
— Mă bucur.
- 5 — Duduca nu-i acasă?
— Ii la repetiție.
— Mă rog, cucoană: la câte ceasuri ședeți la masă?
— La două nesmintit.
— Și mâncați...?
- 10 — Se înțelege!
— Eram să vă întreb, dacă mâncați tot aceea ce-mi trimeteți și mie?
— Dară.
— Mâncați cu gust?
— Ce întrebare!
- 15 — O, cât sunteți de fericită de a putea mânca cu gust!
— D-voastră, pe semne, aveți stomac dezorganizat?
— O, nu; dar îmi lipsește gustul de mâncare.
— Poate bucatele nu sunt bune?
— Nicidecum; din contra... dar este un lucru la mijloc, cucoană.
- 20 — Un lucru la mijloc?
— Nu-s deprins a mânca singur; în societate mâncarea se pare mai gustoasă, gustul se pare a fi mai mâncăcios... Aș vrea dară...
— Să ședeți la masă cu noi?
— Dacă nu va fi cu supărare.
- 25 — Putem începe chiar de astăzi. Ați fost asară la teatru?
— Am fost.
— Cum vi s'a părut Marița mea în rolul Gertrudei?
— Nu mi-a plăcut.
— Pentruce?
- 30 — Pentrucă nu mi-a plăcut.
— Aceasta-i o rațiune; însă...
— Domnișoara joacă cu prea mare foc.
— Și de aceea nu vă place?
— Dar; artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul
- 35 pozitiv, rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...

— Dar fi-va el atunci natural?

— Pentru mine.

— Cum așa: «pentru d-ta»?

— Natura mea fiind rece per excellentiam, răceala pentru mine
5 e naturală.

Doamna P. trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriță «*jeune*», ea se socotea capabilă a juca orișicând un rol tânăr; așa dar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mâna pe umăr și, clipind din ochi, zise cu o voce foarte quasidulce:

10 — Oare nu șuguești, amice? Ești rece?

Am lăsat ochii în jos și m'am închinat cu cea mai mare seriozitate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceți?

— Iertați-mă, cucoană; aveți prea mult foc.

15 — Eu?

— Nu sunteți naturală.

Intrând în odaia mea, aprinsei o țigară și mă pusei a medita asupra principiilor juridice ale lui Bentham; deodată ușa a scârțâit și s'a deschis; întorc capul și văd... un nas! un nas în crăpătura ușii, un
20 nas antedeluvian, adică un nas a cărui mărime covârșește în același grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodonteale covârșea pe elefant. Eram să mă sparii: dar auzii tot într-o vreme, răsunând de sub baldachinul nasului, o voce, sau, așa zicând, o sbierare bine cunoscută și care mă făcu să ghicesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

25 — Aicea șade NN?

— Intră, intră, feldeșule! răspunsei din odaie, și baronul von R. se afla deja lângă mine.

Baronul von R., studinte jurist și coleg al meu, era un june Finlandez bogat, scurt, gros, alb, năsos, și cunoscut obștește în societatea universitară sub porecla de «feldeș». Cine nu mai avea porecle!
30 Pe mine, bunăoară, tovarășii mă numeau «spițer», zău nu știu din care cauză: sau pentru că iubeam parfumurile și pomezile, sau pentru că aveam cam adesea nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosibeam din copilărie prin slăbiciunea constituțiunii; sau pentru că
35 curtenisem pe doamna Benedeck, frumoasa spițereasă văduvă, dela

care mi-au rămas până acum, ah! drept suvenire, treizeci și șapte șipușoare, mari și mici, colorate și necolorate...

R. s'a pus înaintea mea într'o poză foarte eroică, cu mâna stângă în șold, cu mâna dreaptă întinsă deasupra capului meu, cu
5 piciorul stâng înapoi și cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă;
cu nasul rădicat și gura căscată. Apoi conversațiunea s'a început așa:

— Șiretule!

— O!

— Desfrânatule!

10 — A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

15 — Dobitocule!

— I! I! Mai stăi și tu. Am sfârșit toate vocalele și am nevoie a
recurge la consune. Măi, ai înnebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, spițerule, să te muți în casa Anicăi?

— Mă tem că-ți place cucoana Ana!

20 — Te provoc la duel.

— Și la duel și la *quadrille*! Desprețuesc numai *solo* și *trio*.

— Unde ți-s pistoalele?

Aveam pe masă două tifle, sucite în forma semilunei; luai una în
mână, și prezentai cealaltă lui R.

25 — Ia lasă gluma la o parte, zise baronul așezându-se. Ți place
mademoiselle Marie?

— *Quelle idée!*

— Nu-ți place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedesvoltat, necopt, neform-
30 mat, nematur, nedeplin, nesfârșit, nepractic, nepragmatic... *ça fait pitié!*

— Vorbești serios?

— Aș fi mare prost de a șugui cu un feldeș. Citit-ai călătoriile lui...?

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

— Trebuia să mă mut undeva.

35 — Din casa lui Stepanov?

— Va să zică tu nu știi nimica!

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Stepanov a căpătat un gust foarte estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urciunii: *les extrémités se touchent*. El ține numai o slujnică, dar frumușică ca o gurie mahometană, și nu numai că o ține, dar încă ține prea mult la dânsa. Se pare însă, că și Frosa lui are un gust nu mai puțin estetic; încât Stepanov, pe care numai doară tu îl poți întrece în privirea fizică, nu plăcea nicidecum bieteii copile. Mutându-mă în casa lui, — sunt norocos cu grisete! — *veni, vidi, vici*: mai pe lung vorbind, chiar dela cea dintâi zi mi-am însușit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Stepanov nu știa nimic despre co-proprietarul său, și începeam deja a spera că voi căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... cam într'amurgul, Stepanov lipsind din casă, gustam în odaia mea, în brațele Forsei, ah... aud bătaia la ușă. — Cine-i acolo? — Pentr'o vorbă de cinci minute, domnule NN. (Era glasul lui Stepanov.) — Binevoiți, domnule, peste cinci minute. Tu înțelegi, amice, greutatea pozițiunii ¹⁾ în care mă aflu. Peste vreo douăzeci de minute Frosa ieși din odaia mea, fără ca să-i fi trecut prin gând că Stepanov, lipovan pățit și priceput, o aștepta mulcom chiar lângă ușa mea. După tragedia ce se petrecuse între dânsii și la care eu nu vream a fi martur, Stepanov intră la mine. — Domnule! — Sluga d-tale! — Te poftesc să te muți din casa mea. — N'oi întârzia a-ți face această plăcere. — Chiar astăzi, domnule! — Ba după ce voi primi bani pentru a-ți plăti luna trecută. — Nu vreau banii d-tale. — Imi plătești dară pentru că m'am silit a-ți perfecționa Frosa d-tale? — În vrâsta d-tale... — Aceste lucruri sunt mai iertate decât în vrâsta d-tale! — Când te muți? — Măine dimineață. — Desdedimineață?... Și așa mai departe. Precum vezi, feldeșule, mutarea mea în casa doamnei P. n'a fost precugetată.

— M'ai răcorit la inimă, spițerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spițer; deși în facultăți nu se învață farmacopeea feldeșilor. Mai adaug a zice că sunt atât de departe de a iubi pe păpușica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ți, a-i

¹⁾ In text: puseciunei [Ed.].

iperboliza meritele tale, iperbolice numai în profil; a... *à propos*, de când oare te-au lepșit grațiile ei?

— De aseară; la teatru.

— La teatru... Hm! Știi c'ar trebui să-i faci un *cadeau*?

5 — *Parbleu!* dar n'o cunosc până acum. Introdu-mă.

— Mai târziu. Nu ești frumos (*c'est peu dire!*) și deci, pentru a plăcea unei femei, trebuie mai înainte de toate s'o previi fără a fi văzut, s'o faci s'admire caracterul și generozitatea ta, să-i apari ca un ideal sublim îmbrobodit într'un real urf. Dintru întâiu trebuie să-i faci un

10 *cadeau* anonim, lăsându-mă pe mine a-i desveli la ureche, parcă un secret, numele galantului adorator, adăogând din parte-mi un lung comentat despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, spițerule, să te strâng în brațe!

— Bucuros; numai ține nasul mai departe.

15 Ne-am sărutat, și R., departe de a ghici pe buzele mele vicleana îmbrățișare a lui Iuda, ieși sau mai degrabă, sbură din odaie, rămâind ca să-mi trimiță fără zăbavă, spre înmânare, cadoul în cestiu.

După ce tovarășul dispăru, m'am uitat la ceasornic: era două fără un pătrar. Chemai pe Fedor, — așa se numea feciorul meu.

20 — Dacă va veni cineva dela baronul R., să vii să-mi spui la cucoana Ana.

Fedor s'a închinat și a ieșit: Rușii se închină chiar când dorm!

M'am uitat iarăși la ceasornic: era două fără zece minute.

— Bre! da încet mai trece timpul! Ș'apoi îmi mai trebuiesc, după

25 teoria probabilității, trei săptămâni pentru ca Mamuca să fie a mea pentru trei ceasuri!

Luai condeiul și înmulții 21 pe 24: a ieșit 504.

— Uită-te, mă rog! Să mă necăjesc eu 504 ceasuri pentru hatărul a 3! Aceasta nu se prea potrivește cu principiile juridice utilitare ale lui Bentham: vreau să creez o școală a parte.

30

— Domnule NN.! cucoana Ana vă poștește la masă.

— Ah! nici n'am auzit cum ai intrat Cati! Ducea s'a întors dela repetiție?

— Da.

35 — Vorbitu-s'a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare... că nu sunteți... adecă...

— În toate mințile?

— Da.

— Și ce a răspuns duduca?

5 — Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Și ce a răspuns cucoana?

— Că învățații sunt totdeauna nebuni.

— Și ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

10 — Și ce a răspuns cucoana?

— A tăcut.

— Bravo! Brutus, drăguță, se făcea prost pentru a putea vârî
cuțitul în pieptul lui Cesare; eu m'oi face prost pentru a putea...
Dar ele m'așteaptă cu masa.

15 La masă, găsii în adevăr, pe cucoana Ana și pe duduca Mamuca
șezând cu șervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c'ai fi având o natură foarte rece, — în-
cepu duduca.

— Natura mea nu vă place?

20 — De fel.

— Atunci nu sunteți femeie.

— Dați-mi voie a nu vă înțelege, domnule filozof.

— Străbunei d-voastre, Evei, plăcuse șarpele, cel mai rece din
toate ființele însuflețite. În orice caz, dacă natura mea nu vă place
25 d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi
matale. Să fi văzut azi dimineață cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lângă care ședeam, m'a pișcat de genunchiu.

— De ce mă pișcați, cucoană?

Intrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca
30 tăcea, dar ochii săi, trecând dela mine la mumă-sa și vice-versa, ex-
primau o curiozitate tragi-comică.

— D-ta vorbești azi niște lucruri..., — începuse cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre alt-ceva. Curcanu-i minunat!

— Ii iepure, domnule! nu-i curcan, întâmpină duduca.

35 — Se cunoaște, că n'ai studiat filozofia.

— De ce?

— Gustu-i subiectiv; gustul se află în noi; și prin urmare iepurele d-voastră e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu simte în acest minut un gust curcănesc!

5 Cucoana Ana, deși cam bosumflată, n'a putut reține râsul.

— Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputință în natură, doamna mea. D-voastră n'ați citit pe Hegel!

Intră Fedor.

10 — A venit feciorul dela domnul baron.

— Mă iertați, cucoanelor! sunt silit a mă lipsi de societatea d-voastră; să lăsăm pe mâine discuțiile noastre filozofice.

Încă nu închisei bine ușa, când am auzit răsunând vocea d-nei P.

— Ce nătărău!

15 — Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi! — îmi zisei și intrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, după vorba noastră, un *cadeau* superb: un « *nécessaire* » femeiesc de eben, încrustat cu aur smălțuit.

20 Li răspunsei prin următoarele rânduri:

« Feldeşule!

« Mâini la ora dreptului penal îți voi raporta despre ispravă.

« Spițerul, *manu proprio* »

25 « P.S. — Trimete-mi chiar acum, sania ta: aș vrea să ies nițel la aer. Știu că ai să șezi la masă, apoi ai să dormi... trăsura ta va fi liberă; prin urmare, aștept ».

Până la acea zi, baronul nu acordase încă nimănui, absolutamente nimănui, favoarea ce-i ceream prin scrisoare. Peste o jumătate de oră o sanie de nucă sta la ușa mea.

30 — La bariera Șchiopului! — strigai vizitiului.

Prin acea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraș, viind a studia la Universitate teoria Dreptății, pentru a nu o aplica apoi niciodată în viața practică.

În cei dintâi doi ani ai studiului juridic, m'am mutat de șapte ori din casă în casă. Voiam, acum, pe conta baronului, a revedea cele șase locuințe trecute, reamintindu-mi *en passant* istoria petrecerii mele în fiecare din ele.

5 — Hoisa! în ulița R.!

Trecui lângă o casă cu două rânduri al cărei *rez-de-chaussée* era ocupat prin cinci blănării! În rândul de sus, la cele două ferești din capăt, am șezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi le ocupa proprietăreasa, femeie frumoasă, dar de patruzeci de ani; văduva
10 unui bogat neguțător, stăpâna a cinci... ba a șase blănării. Am iubit-o două luni; și m'am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femeie de patruzeci ani, sau în genere o blănăriță: ele nu se mai încălzesc!

— Șala! în ulița M.!

15 Iată o casă care nu voi uita-o niciodată. Sus șezusem eu, jos Enrieta, modistă franceză, creatură oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede că oftiga e boala îngerilor. Am mai spus odată, că locul ei era dedesubt, al meu deasupra. Într'o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuet, d-ei fiind bolnavă. Așa s'a început cunoștința. O, zeilor! ce izvor de voluptăți, purure nouă și din ce în ce
20 mai fermecătoare! Ea a murit sau, mai bine zicând, s'a stins peste șapte săptămâni pe brațele mele. Enrieta a fost singura femeie, pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

— Hoisa! În ulița F.!

25 Ha! iată și fericita locuință a d-lui Consilier-titular! realizarea falansterelor lui Fourier. În casa din ogradă ședeam doi studenți și un impiegat, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelozie, fără sfezi, fără intrigi de nesecabilele favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrula tovarăș și cel de pe urmă!

30 Mai rămâneau două case: a spițeresei Benedeck și-a lui Stepanov.

— Destulă plimbare! înapoi!

— Trăiesc cam repede, cam repede, — gândeam în gândul meu, pe când sania se apropia de a șaptea mea locuință, în care, o pot prezice de pe acum, fără a mă abate dela arta romanistului, — eram
35 menit a face fericirea «duducăi Mamucăi».

Gaudeamus igitur
 Juvenes dum sumus:
 Post jucundam juventutem,
 Post molestam senectutem,
 Nos habebit humus!.....

5

Intorcându-mă acasă, am găsit un nou răvășel dela baron. Nerăbdătorul amant pe semne n'a fost în stare a-și îndeplini obișnuita siestă: insomnia este, în toate cercurile vieții, apanajul amorului: călătorii povestesc, în adevăr, că însuși feldeșul — vorba e anume
 10 despre un feldeș — când i se aprind călcăile, uită greutatea pachidermului său, sare, se svârcolește, înnebunește și nu doarme. Baronul îmi scria așa:

« Spițerule !

« Am gândit mult despre modul în care ai putea face mai nimerit
 15 « ca zâna mea să poată ghici numele adoratorului său. S'ar putea ca « ideea mea să nu fie rea. Dacă ea îți va putea conveni, iată esența « ei. Vei putea pune în « *nécessaire* » alăturata aici marcă a neamului « meu, ceea ce lesne va putea stârni curiozitatea ei, și atunci îi vei « putea explica, că, după cunoștințele tale eraldice, ea n'ar putea fi
 20 « decât a baronilor von R.

« Al tău până la moarte, R. ».

Scrisoarea o păstrez până acum ca model de originalitate și de stil, mai cu seamă de stil.

Deacum nu mai este îndoială că feldeșul iubește pe Mamuca mea:
 25 un om teafăr n'ar fi întrebuințat atâtea « pot » și « put ». *Nécessaire*-ul și sania, lucruri la cari nici m'am așteptat din partea sa, vin a sprijini această evidență.

M'am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpețel de hârtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu prezinta decât o stea șapte-
 30 grană, figură foarte ordinară în eraldica șvezească.

Am tras clopoțelul.

Marca mea, din cauza întâmplătoarei mele origini dela un domn moldovenesc oarecare de fericită memorie, înfățișa un *cap-de-bou* cu o stea cincegrană între coarne. O întipări pe ceara tare deasupra scutului baronului, care, adevăc scutul, iar nu baronul, s'a ascuns fript; și închisei hârtiuța în *nécessaire*.

— Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea feldeșului, — îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebuie să mai pun lucrurile la cale așa ca baronul să fie încredințat că Mamuca a primit darul său, că-l iubește (pe dar sau pe baron — tot una!) *incognito*, ba că el a și vorbit cu ea... O așa mistificațiune nu e tocmai grea; să recurgem la vreo grizetă, care mâini la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspirație! R. are o amantă... Fără a mă gândi mult, mă grăbii a scrie următoarea epistolă leșească:

« Moja Kochana Pași!

« Am dovezi autentice despre necredința amantului d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, și-ți voi proba lucrul, ba încă îți voi da mijloace de a te încredința în persoană. În așteptarea răspunsului, care te interesează, cred, mai mult decât pe mine, sunt al d-tale Anonim ».

— Intriga e legată de minune, parcă într'un roman dumasian. Sărmana Leșcuță va juca rolul Mamucăi.

Au intrat Fedor și Cati.

— Ați tras clopoțelul? — întrebă Fedor.

— Da.

— V'am adus mâncarea de seară, — zise Cati.

— Bine c'ai adus-o și bine c'ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat'un lucrușor, Catineuță: trebui să-l dai în mâna duducai. Spune-i că ți l-a înmănat pe 'ntunerice în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea și care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: « La *mademoiselle* Marie pentru reprezentanția de aseară ». Ține secretul până la o vreme, — adaosei vârîndu-i în mână o bancnotă rusească de trei carboave.

— Ce frumoasă lădiță!

Cati ieși cu *nécessaire*-ul, lăsând mâncarea sa pe masă; niște perjă.

— Tu, prostule, du-te în ulița Lopuhin, caută casa cu Nr. 86, întreabă pe doamna Victoria Przikszevska, dă-i în mână, auzi: în mână, această scrisoare, ș'așteaptă răspunsul. Ce ți-am spus?

5 — Că-s prost.

— Adevărat; ș'apoi?

— Ca să mă duc în ulița Lopuhin.

— Minunat! mai departe?

— Să caut casa Nr. 68.

10 — 86, gogomanule.

— 86, cuconașule.

— Și ce să mai faci?

— Să 'ntreb pe doamna Chiftoria Șicșicșicska.

— Victoria Przikszevska, măgarule.

15 — Chiftoria Șicșicșicska, cuconașule.

— întreabă dar numai pe o doamnă văduvă leașcă...; crez că doar n'or fi două văduve lește sub același acoperământ!

— O văduvă leașcă Nr. 86.

— Casa, iar nu văduva, Nr. 86, mă 'nțelegi acum?

20 — Și s'aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

Doamna Victoria Przikszevska sau cum o numea Fedor, Chiftoria Șicșicșicska — al patrulea personaj principial al romanului meu, ego fiind cel dintâiu — văduva unui căpitan ucis la Caucaz, primea dela recunos-

25 cătoarea ocârmuire rusească o pensiune atât de mică, încât, pentru a nu muri de foame spre economia finanțelor Statului, ea era silită a întreprinde negoțul frumusețelor goale și leneșe. In acest mod trecând asemenea căscării dela om la om, Victoria, într-una din zile, a dat peste *Feldeș*, și *Feldeșul* tot atunci dete peste Victoria. — Ah! zise vicleana leașcă, uitându-se galeș în ochii celui mai slut și mai bogat student al Universității, — ah! în zadar am căutat până acum un bărbat care să mă 'nțeleagă! — Oh! răspunse bunaticul baron,

35 topindu-se de focul cochetărilor zambilei celei mai rafinate a orașului,

— oh, în deșert am visat până azi o femeie, care să mă iubească!
 — Nu sunt cu stare! — Nu sunt frumos! — Ai simțiminte dulci, cari
 sunt destule pentru a aprinde amorul femeii! — Ai un chip îngeresc,
 care e deajuns pentru a învăția dorul bărbatului!.. Victoria a le-
 5 șinat și *Feldeșul* s'a apucat s'o trezească prin o detunătură de sărutări,
 însoțite, firește, de gădilitoarea frecătură a piramidalului său nas.
 Rezultatul melodramei a fost că baronul, spre a înlătura sărăcia Le-
 ștei, o luă în întreținere cu o mie de ruble pe an, o trăsură de birjă
 și daruri neprevăzute în buget; iar Leașca, vice-versa, spre a înlă-
 10 tura diformitatea baronului, îi hărăzia de porunceală ceea ce « *le beau*
sexe », după dreptul naturii și al nomenclaturii, ar trebui să hără-
 zească numai bărbaților frumoși sau cel puțin *nostimi*.

R. de mai multe ori invita pe intimii săi amici, între cari eu eram
 primul actor, actor în ambele înțelesurile acestui cuvânt, la ceaiu,
 15 la Victoria. Leașca cânta din piano și din gură; vre-unul din musafiri
 o ajuta din flaut sau din violină; vreo două-trei amice și *con-breslașe*
 ale gazdei, întovărășite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau
 un valț; vreo câțiva studenți sau militari se puneau la pichet sau
 la stos, și seara trecea pe nesimțite spre mulțumirea tuturor. Nu
 20 știu dacă, înconjurată fiind de o societate atât de variată, și scutită
 de gelozia baronului, omul cel mai lesne crezător din lume; nu știu,
 zic, dacă Victoria, alunecându-se pe calea virtuții și aducându-și
 aminte trecutul, nu avea cumva alți amanți secundari, întâmplători
 sau *gratis*. Presumpțiunea juridică mă face a o presupune ca ideal
 25 de credință femeiască. Eu unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată
 curte, nu din amicie pentru baron, nu pentru că frumușica văduviță
 nu mi-ar fi plăcut, ci simplu de lene: Victoria ședea prea departe.
 O dată numai, după a sa dulce rugămintă, i-am scris în album un
 sonet *ex promptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poe-
 30 tică, că fericirea cea mai fericită este de a fi fericit în fericire.

Fedor îmi aduse dela Victoria un bilețel cu cuvântul « *Czekam* », adevă, leșeste, « aștept ».

— Ad'o birjă într'un minut!

Aveam pe masă un *domino*: m'am mascat, am pus în buzunar
 35 scrisoarea baronului cu « pot » și « put » din care am șters cuvântul

« spițer », fiindcă porecla mea era cam universalmente cunoscută; am aruncat pe umere blana; și... iată-mă înaintea intrigatei Lește, într'un salon baronește îmbrăcat, *tête-à-tête*.

— Doamna mea! cine sunt, vei ști mai pe urmă. Deocamdată, să nu pierdem timpul în vorbe. Cunoști această slovă?

— Li arătai scrisoarea.

— O, Doamne! Slova lui R.

— Citește.

— Domnule! cine ești? Spune-mi cine ești? Om sau dimon?

— Sunt prea moral pentru a fi drac; condiția de om îmi convine mai degrabă, dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredința baronului; mâini sau poimâini, doamna mea, ai să fii delăsată; ai să pierzi acele mii de ruble; ai să rămâi cum ai fost mai înainte, în intervalul vieții d-tale între căpitanie și baronie...

— Eu unul sunt în stare a dărâma planurile lui R. și a-ți întări poziția; dar trebuie să-mi dai o ascultare deplină și nemărginită. Te învoiești?

— Ce ceri dela mine, mască?

— Nici bani, nici trup, măcar că ai cheltuit adese din aceste două ucruri fără a trage din ele vreun mare folos. Cer să vorbești, cum te voi învăța eu.

— Mă 'nvoiesc.

— Mâini este balul mascat. Trebui să fii acolo. Baronul are să vie de asemenea, din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua sa amantă, pe care iarăși eu o voi împiedica a ieși din casă. Costumul lui voi ști mâini și ți-l voi arăta în bal. Ceea ce ai să vorbești, vei ști tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă și spune-mi cuvântul « czekam » pentru ca să te pot recunoaște. Ești blondă ca și iubita lui R., ești de aceeași statură... lucrul va merge bine.

— Te 'nțeleg acum; însă cum să te recunosc eu pe d-ta?

— Am uitat lucrul de căpetenie! Vino la nouă oare tocmai; mă vei vedea plimbându-mă cu mâinile pe piept à la Napoleon, ș'apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acuma.

— Cum ai să 'mpiedici pe mutra aceea să vie la bal?

— Vorbește cu respect despre sex frumos. Ca s'o 'mpiedic, e sarcina mea. Adio, Victorie!

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănțui pe R., apoi...

— Apoi?

— Cum ți se pare, oare sunt eu frumoasă?

— Să presupunem că-i așa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a una mie de ruble...

— *Une de mes nuits sera à vous.*

— Lucrurile acestea se rostesc mai bine în franțuzește, decât în oricare altă limbă... Mă 'nvoesc și eu, dacă numai voi avea vreo noapte slobodă. Adio!

10 — La revedere, tiranule!

Mă 'ntorceam acasă mai vesel decât era Alexandru Machedon după bătălia dela Granic. Intr'o singură zi am făcut atâtea încurcături, câte nu lesne le-ar fi putut descurca într'un lung an capul unui Metternich! — De acum sper, — îmi ziceam, gurguțându-mă în
15 sanie și-ascultând monotonul son al zurgălăilor, — de acum sper că Mamuca va fi a mea nu în trei, ci numai în două săptămâni: am câștigat dar șapte zile! Însă cine putea prevedea că baronul R. va veni hurduz-burduz cu cadoul său și cu scrisoarea sa; că Victoria sau Chiftoria se va prinde în capcană așa de ușor ș'asa de strâns!
20 Planul meu de 'ntru 'ntâi era de tot altminte; voiam să fac un asediu strategic, regulat, prelungit: curte, curte... După cum s'au întors lucrurile, văd că cucoana Ana, *Feldeşul* și Leașca vor fi tustrei instrumente pasive, cu al căror ajutor voi pătrunde, fără nici o greutate și 'n timpul cel mai scurt, poate chiar într'o săptămână, în sanctuarul «duducăi Mamucăi». Nu e adevărat cântecul:

« Ochii și sprincenele
Fac toate greșelele... »

Toate greșelele încap în sfera guriței! Ah, guriță, guriță! cum de te-ai ascuns dela ochiul cântecului poporal, care străbate codrii cei mai
30 deși și prăpăstiile cele mai adânci!

*

Toată noaptea am visat niște năzdrăvănii și năzbâții de cele mai năstrușnice, precum se întâmplă în genere, după o zi plină de

agitațiune. Mi se părea a fi femeie și soră cu doamna Przikszevska; du-
 duca Mamuca se metamorfozase în bărbat, ceea ce, în adevăr, i se
 cam prileja câteodată pe scenă; baronul R. mă curta pe mine, adecă
 pe exemplarul meu femeiesc; duduca Mamuca, se înțelege, ca tânăr
 5 curta pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripețiile dramei; știu nu-
 mai că ea s'a încheiat prin două cununii de tot în caracterul visurilor;
 Mamuca s'a însoțit cu Prziszewska și eu cu *Feldeșul*.

La nouă ceasuri mă îndrumai spre universitate. Aveam ora drep-
 tului penal. Profesorul, doctor de legi dela Berlin sau dela München,
 10 — nu țin minte, — un june cu ochelari pe nas, cu nasul ridicat în
 sus de frică să nu-i pice ochelarii, ceea ce — ridicarea nasului — fi era
 lesne de făcut din cauza ușurității căpățânii întregi, — profesorul, zic,
 ne traducea, sub numele de scripte originale, prelegerile dascălilor
 săi nemțești; le traducea din cuvânt în cuvânt, din literă în literă!
 15 Nu degeaba sună un cântec studențesc, compus la Berlin sau la Mün-
 chen, cine mai știe!

So geht's in Academiis
 Da giebt es viel Doctores,
 Plus tamen est in titulis,
 20 Sunt sine fructu flores,
 Gelehrte wenig, Docten viel
 Das lass' mir sehn im Quasi-Spiel,
 Freche Stirn,
 Schwaches Hirn,
 25 Doctores sunt vel quasi,
 Sie lehren nur so quasi...

X, așa se numea profesorul, ne explica, vreau să zic ne memoriza
 acum despre cestiunea «preacurvei», *de adulteriis*, și ne desvolta, ca
 de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cumcă
 30 silnicirea unei femei e fizicește cu neputință. Spre încheiere, el a surâs
 și a zis cu un aer de profunditate: «Eu unul, domnilor mei, mă unesc
 cu opinia lui Feuerbach numai întru cât privește pe bărbații fizicește
 neputincioși». După cum am aflat mai în urmă, pân' și această
 încheiere era literalmente tradusă din nemțește.

— Domnule profesor! mi-ți da voie a cere o deslegare? Deslegare în înțelesul juridic al cuvântului, — zisei ridicându-mă.

— Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul preacurviei, vorbesc numai de *jure patris vel mariti*... prin urmare, este iertat a silnici o fată, adică o femeie fără bărbat, care totodată, ar avea numai o mămă-văduvă.

Făcând această întrebare, eu gândeam, firește, la duduca Mamuca.

— Cestiunea e foarte gravă, — răspunse profesorul, apăsând ochelarii, care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt caz tot atât de neprevăzut în scriptele nemțești ale profesorului. Cestiunea e foarte gravă. În lecțiunea viitoare o voi desbata exegetic cu ajutorul texturilor pozitive și filozofice.

În acest moment răsună clopoțelul, și X ieși din clasă buiguind fraza: « cestiunea e foarte gravă, foarte gravă... ». Pesemne și el avea vreo duduca Mamucă!

— Ei bine, spițerule! făcut-ai ceva? șopti baronul R. abordându-mă.

— Mai mult decât s'ar fi putut aștepta; ea îți rănduește un *rendez-vous* deseară la *bal masqué*.

— *Est-ce possible?*

— I-am spus că ești frumos ca un Persian, că o iubești ca un Turc, că ești înfocat ca un Arab, în fine, te-am prefăcut într'o minune orientală. Spre a nu mă desminți, trebuie să fii mascat și să-ți cunosc costumul mai dinainte pentru ca s'o pot preveni.

— Voiu fi drapat în flutur.

— *Admirable!* Vino¹⁾ la nouă trecute; ea te va aștepta. La bal te voi lămuri mai bine despre toate.

— Cadoul i-a plăcut?

— E încântată.

— Nu ștezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă; am mai multe trebi... Uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Stepanov?

— *Fi donc!* O slujnică...

¹⁾ În text: *vine* [Ed].

— *De gustibus non est disputandum*. Mie îmi plac florile câmpenești, ție florile cu miros. Nasul tău ușor înghite orice arome, al meu se teme de gutunar! Adio!

— *Au revoir, mon cher! Au revoir!*

5 Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia mă depărtai câțiva pași dela columnada universității, intrând în ulița Vanchin, cum deodată zăresc pe Mamuca eșind dintr'un magazin, urmată de Cati, care ținea într'o mână o legătură și în cealaltă o pereche de papucei. Aleasa inimii mele mergea
10 repede înainte, lăsând în stratul de omăt urmele unui picioruș fabulos, și ascunzându-și năsușorul în moșon — asemenea păsăruicii, când își adăpostește căpușorul în căldura aripioarei. Precum vedeți și iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s'o căutăm în omăt și 'n moșon.

15 — Imi pare bine că te-am întâlnit, domnișoară. Sunt sigur că însuși ai fi dorit să mă vezi în *tête-à-tête*, pentru ca să-mi poți face două întrebări despre care ai gândit și ai visat toată noaptea.

— Cum știi dumneata gândurile și visurile mele, domnule NN? întrebă Mamuca cu o voce tremurândă, care dovedea că zisa mea,
20 bazată în parte pe un fapt pozitiv și în parte pe o inducere psihologică, a lovit-o drept în inimă.

— Va-să-zică am ghicit? Nu-i așa? — zisei zâmbind.

— Eu n'am spus aceasta, — apucă înainte Mamuca, lăsând ochii în jos... Înșă aerul de siguranță cu care m'ai abordat a putut cu
25 tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu fățărnicești în zadar, domnișoară; eu sunt un fel de năzdrăvan, e prea greu ca neștine să ascundă orișice dela mine. Dumneata ai gândit și ai visat toată noaptea despre *nécessaire* de eben, ce l-ai primit aseară și despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca dumitale ieri dimineată, când erai la repetiție. Trebuie să recunoști adevărul.
30 — Dumneata mă sperii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre *nécessaire*? De unde această schimbare în manierele dumitale? Ieri aș fi jurat că ești...

— « Poet », cum m'ai numit d-ta, sau « nătărău », cum m'a împodobit doamna Ana. Ieri nu făceam deosebire între curcan și iepure,
53 —

și astăzi citesc în fundul inimelor; ieri mă laudam cu răceala naturii mele șezând într'o odaie călduroasă, și astăzi vorbesc cu foc călcând pe ghiață... Vrei oare să-ți lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preț!

5 — Oho! prețul va fi foarte moderat: de seară la *bal masqué* întrebă-mă și vei afla, cam pe la zece oare. Ieri mă credeai prost, acum mă socoți geniu; peste puține ceasuri mă vei vedea nici una nici alta, dar ceva mijlociu. Așa dar te salut în așteptarea a treiei « schimbări la față ».

10 — Vei fi mascat?

— Nici sufletește, nici trupește, cel puțin pentru d-ta; destul că m'ai văzut în două zile sub două măști: de acum înainte voi fi cum sunt. Mi-i acorda mânușița în semn de revedere?

15 Mamuca îmi întinse mânuța sa, palpitândă de frig sau de emoțiune, nu știu; o strânsei cu aprindere și ne despărțirăm pentru a nu intra în casă împreună. Cati, care, mergând în urma noastră, a înțeles pe jumătate câte ceva din conversație, mă amenință pe furiș cu degetul, ceea ce, în argotul subretelor, însemnează: « ce crai! » sau « ce blăstămat! », două sinonime în limba română, limba — dușmană a monarhismului.

20 Tactica mea ostășească în privința dudușii Mamucăi se baza pe-o observațiune filozofică foarte veche, ce o cunoșteam în teorie prin studiu, mai înainte de a o fi adevărat în practică prin un șir de experimente. Bărbații, afară doar de poeți și încă de poezii cei fameni,
25 când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe-o femeie și adesea o iubesc chiar mai puțin; femeile, din contra, iubesc deobște un ideal, un ce mai presus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jeannele d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sunt bărbații. Scelerateța cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei
30 femei decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoților și tâlharilor celor vestiți nu le lipseau amante de foc, pe când vreun președinte de municipalitate sau vreun prefect de poliție ordinarmente nu sunt iubiți nici chiar de legiuitele lor jumătăți, cari nu găsesc în ei o destulă materie de simțimânt, bun
35 sau rău, ci numai o destulă materie groasă sau grasă. Așa dar,

convins despre patima femeilor pentru extremitățile bărbătești, m'am silit a apărea Mamuca *extrem* sub toate privințele, și eram sigur de a-i fi căzut cu tronc la inimă, chiar să fi fost fizicește mai urît, decât generalul mangiur Ianc-Vanc. Voești oare, cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sepsul frumos? o voești? fii totdeauna *prea*: *prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* dinainte, *prea* dinapoi, tot *prea* și *prea*, în bunătate, în răutate, în idei, în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam!*

10 Credincios sistemului meu, la masă eram *prea* tăcut; și mersul conversațiunii sămăna, prin monotonie și delicateță, cu al unei tragedii franceze în versuri, bunăoară:

Mamuca (către mine) — Vă duceți deseară la bal mascat?

Eu (către Mamuca) — Da.

15 *Ana* (către mine) — Veți fi mascat?

Eu (către Ana) — Nu.

Mamuca (către mine) — Sosu-i prea sărat, nu-i așa?

Eu (către Mamuca) — Da.

Ana (către mine) — Poate vreți mai bine castraveți.

20 *Eu* (către Ana) — Nu.

Mamuca (către mine) — Dimineața a fost foarte rece.

Eu (către Mamuca) — Da.

Ana (către mine) — Aveți obicei de a dormi după masă?

Eu (către Ana) — Nu...

25 Dela masă la universitate, dela universitate la biliard, dela biliard acasă — sunt acțiunile care au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Așteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a ieși încununat... ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac de fel... speram, cum ar zice francezul, *avoir le dessus*; cu un simplu *le dessus* mă mulțumeam mai bine decât cu o mic de cununii! Locul bătăliei era plă-

30 nuit la *bal masqué*, care se făcea obișnuit în cele trei saloane ale clubului; dușmanii mei de nații deosebite erau numeroși: baronul, Przik-szewska, Mamuca; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari începând dela Cocles, întru a-i combate în timpuri și cu arme

35 diferite după oportunitate; sau, potrivit politicei lui Machiavelli, de

a face astfel ca ei să se scarmene unul pe altul, rămânând ca eu să culeg apoi folosurile luptei.

Punct la nouă ceasuri stam lângă ușa salonului întâiu. Eram dominat, adică, pentru ca neologistii să n'o înțeleagă în sens rău, aveam pe față un *domino*. Purtam paltonul în care vizitasem aseară pe Victoria, și țineam mâinile pe piept *à la Napoléon*. Deodată răsună la urechea mea cuvântul: «czekam».

— Te aștept, dragă.

— Baronul e aici?

10 — Trebuie să vie îndată, o să fie costumat în flutur.

— Acea n'are să vie?

— Fii liniștită. Amanta baronului se chiamă Maria P., actoriță, și totodată, lucru de mirare, domnișoară. O cunoști?

— Mă mai întrehi! Cine nu cunoaște creaturi de-acelea!

15 — Fii cu sânge rece. Baronul ți trimise ieri un scump *nécessaire* de eben încrustat cu aur. Până acum el o cunoaște numai din vedere și n'are dela el nici un semn de 'nțelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i că ai primit cadoul, mulțumește-i, făgăduiește-i, șica-nează-l, intrighează-l, fă ce-i vrea, ești meșteră, numai...

20 — Numai?

— Vei strica totul de îndată ce îl vei întreba despre numele meu; trebuiește numai atâta pentru ca el să priceapă că joci un rol străin.

— Și numele tău oare nu-l voi afla niciodată?

25 — Il vei afla după ce m'oiu putea lăuda de a fi binefăcătorul tău. Uitat-ai făgăduința de aseară? Când voi cere împlinirea ei, atuncea vei ști cum mă cheamă.

— Mă iubești dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ți-am promis.

30 — Nu te iubesc, dar îmi placi; și dela plăcere până la iubire e un singur pas; eu unul sunt deprins a urma plăcerii, și'n privirea plăcerii ești datornica mea.

— Nu încă.

35 — Îți vorbesc cu siguranță; dar pune-te ceva în lături; nu vezi cum mă caută fluturul nostru?

Victoria s'a depărtat câțiva pași.

— Iubite *domino*, nu ești cumva spițer?

— Tocmai. Sunt spițer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aici?

8 — Cine? Anica?

— Dă-o dracului! *Mademoiselle* Marie.

— Acum văd că ești un flutur din cunoștințele mele; vreau să
zic un feldeș metamorfozat în flutur, un «avatar», cum ar zice pro-
fesorul nostru de limba sanscrită. Apropos, vrei să-ți vorbesc în limba
10 sanscrită, limba ta națională?

— *Taulati stanas stubdha.*

— *Ksama bhag'dadati driyatai.*

— Bravo. Acum recomandă-mă, frate Spițere, la îngerul
meu.

15 — Trebuie să te previn mai înainte de toate despre un lucru de
prima importanță.

— Spune.

— Îți aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Stepanov?

— Scutește-mă, pentru mila lui Dumnezeu! mi-o repeți de trei
20 sute de ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca s'aud îndată numele acelei
nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeșe, o iubesc. Dar să venim la vorba noa-
stră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva
să ajungă la știrea sa scandalul meu cu Stepanov. Tu înțelegi că,
25 având o fată mare, ea n'ar fi suferit pe un chirigiu... Deci, în con-
tractul nostru mi-am schimbat personalitatea, încât muma și fata
mă cunosc sub nume, poreclă și profesie imagine de Teopomp Pere-
petuevici, student de medicină. Caută dară pentru propriul tău
interes a nu mă desminți.

30 — Îți promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbești despre mine.

— Fie și așa.

— Parola?

— Parola.

35 — Il luai la braț și am înaintat la Przikszevska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înamorat de floarea nurilor tăi și însetat de dorința de a întinde asupra-i splendidele sale aripi.

— *Domino* ți-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimii mele.

5 — Dă-mi dar brațul tău, încântătorule fluturaș, și uită pentru această seară origina ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbește în Europa.

— Vă las să gustați plăcerea dialogului: mă așteaptă alte măști mai puțin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aștepta Fedorul meu.

10 — Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe față acest *domino*, și plimbă-te prin saloane: dar să nu vorbești cu nimeni nici un cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă 'nțelegi?

Apoi reapăruî în salon, în uniformă mea studențească (în țările barbare toți au livrelele lor, începând dela capul Statului) și fără
15 *domino*, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amușitul Fedor a juca bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într'un mod foarte filozofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doilea, ferindu-mă d'a fi însemnat de către feldeș, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Mamuca.

20 — Câte poezii ai mai scris astăzi? mă 'ntrebă o mască.

— La *mascaralac* nu se răspunde.

Inconjurai salonul al treilea.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, — îmi zise în fugă un *domino*.

25 — N'are decât să citească pe « Bolnavul imaginar » al lui Molière și-apoi să-și pue un clistir de apă rece.

Mă 'ntorsei în salonul al doilea.

— Vrei să-ți povestesc viața ta dela leagăn și până 'n seara de astăzi? îmi zise o Circaziană.

30 — Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de ieri și până astăzi. Vezi că taci? Ești dar mufluză de parolă, și te las până a te îndrepta în opinia publică ¹⁾.

¹⁾ Textul este: *te las pân'a nu îndrepta în opinia publică*. Firește, e o greșală de tipar. În versiunea 1864, textul e modificat astfel: *te las ca să te îndreptă în opinia publică*. [Ed.].

Apropiindu-mă de ușa salonului întâiu, văzui intrând două măști proaspete. Una, mai înaltă și mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorît ș'avea pe cap un fel de coroană aurită cu dinți; cealaltă, mai subțire și mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deschis, cu un spențer de catifea pimbie ș'o cunună de flori artificiale pe cap. Câteva cuvinte întrauzite din gura măscuței verzi și adresate către masca mohorîță, mă făcură a ghici pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul d-tale, — zise cea dintâi.

10 — Cum îți place, dar sunt încredințată că peste cinci minute o să începi a căska, — răspunse cealaltă depărtându-se.

Apucai brațul măscuței.

— Ai venit să-mi ceri seama, Marie?

— M'ai cunoscut?

15 Apoi luai brațul Mamucăi, iertându-mi, drept precuvântare la ceea ce mă pregăteam a spune, să strâng [cu] desnădejde micuța-i mână, care tremura în palma mea, după o expresie nouă în asemenea cazuri, ca un peștișor prins în rețea; și ne așezarăm într'un colț al salonului, unde o uriașă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea
20 sa umbră.

Mămuca tăcea.

Când o femeie amuțește deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase; când, veselă și glumeață până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a se juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! Ea au
25 deja iubește, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în școala poeziilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidiu, Petroniu, Propertiu, etc., eu cunoșteam din copilărie, ca pe tatăl-nostru, *meteorologia* amorului; și, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gând: o am! adică: o voi avea!

30 Mănuța Mamucăi se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur și, însemnând numai dosul a două măști cenușii, cari steteau mai aproape de locușorul nostru, prin o repede mișcare, o mișcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnal italian, întipării pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se 'ncepe
35 o iubire și cari, vai! sunt cu neputință mai în urmă.

Mamuca iute își retrase mâna și se sculă în picioare:

— Văz, domnule, că nu meriți încrederea mea; adio!

Atâta numai așteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticește concertat de mai 'nainte.

5 — Adio! Ți-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia să știi: te iubesc! Adio! Adio, Marie!

Zicând aceasta, mă ridicai cu demnitate și dispărui în vâlmășagul măștilor ce năbușeau din ce în ce mai numeroase cu apropierea miezului nopții. Apoi întorsei capul și zării pe Mamuca reasezându-se
10 gânditoare în misterioasa noastră poziție din dosul columnei.

Tocmai atunci trecu lângă mine și feldeșul cu Prziksowska.

— Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ți-to spun-tu ce-to-va-ta, — zisei baronului în argotul studenților, care se cuprindea în aceea ca silabele să se despartă și, după fiecare din ele, să se adauge unul din aceste
15 trei postpuneri: *to*, *ta*, *tu*; anume: *to* după vocalele *e* și *i*, *ta* după celelalte vocale; și *tu* după consune; încât frazul meu însemna simplu: vino că am să-ți spun ceva. Numai optsprezece *burși* în întreaga universitate vorbeau în perfecție și cu o iuteală neauzită în această limbă, ce o numeam *totatutică*. Eu și feldeșul eram recunoscuți ca doctori
20 între ceilalți.

— Cum să las singură pe Maria? — răspunse baronul.

— Trebuie să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă dară pe mine să-i spun eu oarece la ureche.

25 Și trecând din partea Victoriei îi șoptii leșeste:

— *Domino* « czekam », te așteaptă în salonul al doilea, lângă a treia fereastră.

— Va-să-zică dumneata îmi cunoști secretul, domnule NN.?

— Se vede că așa. Lasă 'ndată brațul lui R.

30 Victoria simți că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă și, strângând mâna feldeșului, ea îi zise:

— La revedere, amorașul meu, până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân' atunci nu ne vom mai întâlni, îngerul meu?

— Nu știu; nu pot făgădui: nu atârn de mine.

35 Și Prziksowska lăsă mâna feldeșului.

— Neomenosule! Cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de...

— Indatorire pentru îndatorire, iubite feldeșe. Ți-a venit rândul a-mi dovedi prin fapte prietenia ta. Vezi acea mască verde-pemie
5 din dosul columnei?

— O văz; dar ce-mi pasă mie...

— Ție nu, firește; căci ea... ea nu este Mamuca! dar mult îmi
pasă mie, fiindcă încep a o iubi, și trebuie să-i probez amorul meu,
pân' acum respins, prin un ce eroic, care răpește și supune inimile
10 femeilor. Abordeaz-o și fii scandalos cu ea; eu mă voiu apropia atunci
și te voiu provoca la duel; tu-mi vei da carta-ți de vizită și eu îți voiu
răspunde cu a mea... De la sine se 'nțelege că duelul va fi numai
imaginar! Se cere efectul și nimica mai mult!

— Vei fi mulțumit!

15 Și baronul merse repede spre Mamuca, pe când eu însumi mă fu-
rișai după columnă, auzind și pândind totul, dar fiind totodată ne-
văzut de către biata păsăruică vânată.

— Te cunosc, măscuță, zise von R., așezându-se lângă Mamuca.
Ce de nopți am petrecut împreună! Ce de mai ruble ai stors dela mine!
20 Aș vrea să ne reînnoim cunoștința în astă noapte.

Sărmanul baron nu știa cu cine vorbește.

Auzindu-l, abia îmi puteam reține râsul.

— Te'nșeli, domnule, — răspunse Mamuca cu o voce desprețuitoare
și voia să se scoale.

25 — Ia lasă, puică, marafeturile de o parte, — întâmpină baronul
apucând-o de talie.

În acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără
însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule NN! zise cu tulburare Mamuca. Dumneata mă cu-
30 noști și, prin urmare, ești dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnișoară! Cine ești, domnule? — adausei, pu-
nând mâna pe umărul baronului și măsurându-l cu mândrie dela cap
până la picioare. Cine ești? răspunde!

— Ia, sunt o mască, precum mă vezi, și te poftesc prietene, să-mi
35 slăbești umărul, căci, zău, nu sunt prea răbdător.

— Mă jur, că nu te voi lăsa să faci un pas, — auzitu-m'ai! — mai 'nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarație oare va avea ea urmări? Trebuie s'o știu pentru ca să nu-mi pierd vorba în vânt, domnul meu.

5 — Dacă ești dvorenin, fără îndoială; dacă nu ești nobil, vom găsi alte mijloace.

— Poftim dară!

Baronul îmi întinse carta sa, și eu, lăsându-i umărul, îi detei p'a mea.

10 — Mâini, la opt ceasuri, ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea dumată, domnule NN.

Am rămas iarăși față 'n față cu Mamuca; dar, mulțumită politiceii mele, împrejurările s'au schimbat cu desăvârșire. Acuma, frumoasa mea privea în mine pe un cavaler din evul-mediu, gata a jertfi
15 zilele pentru o singură slabă mișcare a mânuței sale. Cine știe, — gândea ea în sine, — dacă-l voi mai vedea vreodată! Cine poate ghici dacă mâine dimineață glonțul sau sabia adversarului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: și eu, numai eu sunt cauza...

— Toderiță! — zise cu 'nduioșare Mamuca, — tu nu trebuie să te
20 bați, eu nu vreau, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într'o scurtă minută, din « Domnul NN » devenisem Toderiță, din « dumneavoastră », tu.

— Ce auz, Marie? Nu mă 'nșel oare? Tu ai vrea să trăesc? Tu mă iubești?

25 — Făgăduiește-mi că nu te vei bate.

— E cu neputință! Onorul mai presus de toate! Fi-voiu demn de dragostea ta, dacă m'ei vedea tremurând și ascunzându-mă dinaintea armii unui om provocat de cătie mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

30 — Voiu pieri voios, ducând cu mine în mormânt credința că mor iubit de tine!

— O, Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie; de aceea, am o rugămintă...

35 — Ce să fac! Nu știu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trimite la tatăl meu, a cărui adresă o vei găsi între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei, care trece în neamul nostru dela părinți la fii. În saltarul de sus al biroului, vei afla zece mii de carboave în bilete de bancă și actul de danie pe numele tău...

Să nu gândești, domnilor, cum că în adevăr saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morți care nu era să se întâmple, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financiară. În așteptarea biletelor promise în neștiință, prezentai acum Mamucăi inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe capul-de-bou al marcei, iubita mea recunoștea, fără ca să i-o fi spus eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dăruitorul celebrului *necessaire*.

Mamuca plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; și...

Aici glasul ei s'a rupt ca o coardă, din care artistul voiește a scoate niște sonuri mai presus de puterea instrumentului.

— Și? ai zis «și», sufletul meu? N'ai sfârșit încă.

— Și dacă moartea te va cruța...

— Îți voiu jertfi rămășița vieții.

— Nu-ți vei întoarce cuvântul?

— Nici în astă, nici în ceea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe răătăcita doamnă P., pe care am găsit-o, în fine, intrigând pe un consilier de stat cu capul alb și pleșuv ca al sfinților.

Aci ne-am mai strâns de mână ca nealtădată, și mă depărtați, după ce auzisem cuvintele Mamucăi către doamna Ana:

— Hai acasă! Mă doare capul...

Bravo! iată ce se chiamă a face treburi! Ulise în Odiseea n'a fost mai isteț în născocirea și gruparea tehnelor. Mâini, ca două și două = patru, Mamuca trebuie să cază în capcana mea!.. și unde-i acela care s'ar putea lăuda, ca mine, a fi biruit numai în trei zile, fără 'ntrebuințarea vreunei măsuri silnice, o fecioară nici măcar cunoscută de mai 'nainte? Nu-i vorbă că împrejurările au concurs în ajutorul meu; dar nu știu dacă altul ar fi știut să se folosească de ele cu o așa

agerime! dacă n'ar fi scăpat cel puțin una din ele... ș'atunci zidirea întreagă se dărma pe capul lui, ca templul, în care s'a clătinat o singură columnă asupra lui Sampson. Însă lucrul nu e încă adus la capăt... Unde-i Fedor?

5 Astfel cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării în fine în salonul al treilea, strâmtorat într'un colț, de către amăgita Victoria, care, luându-l de pe costum drept mine, îi povestea rusește, franțuzește, leșește și nemțește conversația sa cu von R., și'n zadar cerea dela el povățuiri mai departe,
10 căci ascultătorul Fedor, fiind minte porunca, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată și dumneata, domnule NN.! Fiindcă-mi cunoști taina, spune-mi, pentru mila lui Dumnezeu, ce s'a întâmplat oare cu prietenul dumitale? Inchipuește-ți că de două ceasuri întrebuițez în
15 deșert toată elocvența mea pentru a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Așa-i politica amicului meu, dragă măscuță. El va vorbi la timpul oportun, iar pân' atunci nu vei putea stoarce dela dânsul nimic, de l-ai tăia în bucățele. Oh! crede-mă, doamna mea, amicul
20 meu e mare diplomat!

Și plecându-mă la urechea lui Fedor, care asculta cu uimire laudele ce-i dam și cari el nu le prea înțelegea, îi zisei:

— Ia blana ș'așteaptă afară.

Fedor ieși fuga.

25 — Poznașe lucruri! Chiar de necrezut! — zise Victoria, văzând alergarea lui Fedor. După modul în care el îmi vorbi aseară și'n-astă seară, nu l-aș fi putut socoti ca unealta unui alt; și cu toate astea, văz că dumneata, un copil, — iartă-mi această francheță, — i-ai fi poruncind!

— El e Mefistofeles al meu, neneacă. Citit-ai Faustul lui Goethe?
30 Adio!

Și mă făcui nevăzut.

Ieșind afară, găsii pe Fedor fără palton și fără domino, așteptându-mă cu blana.

— Strigă o birjă; iar singur du-te acasă și culcă-te: eu voi dormi
35 în târg.

— Știi unde șade doftorul Tucia? întrebai pe droșcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu știu, cuconașule! Chiar acum am dus la dumnealui un boier la cărți.

5 — Iute dară!

Și lungindu-mă în sanie, întonai cântecul studinților, făcând să răsunе pustiitele ulițe, și sergenții poliției să despere de a nu mă putea opri ca pe un pedestru...

10 Vita nostra brevis est,
Brevi fininetur:
Venit mors velociter,
Rapit nos ferociter,
Nemini parcetur...

★

15 Doctorul Tucia, un tânăr de douăzeci și trei sau patru de ani, năltuț, subțire, smolit la față, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desemnată, avea una din acele figuri cari plac și se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-știu-ce egoistic, mârșav, viclean; un nu-știu-ce săpat în liniile frunții, în îndoitura nasului, 20 în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârșit, un nu-știu-ce întipărit în toate deodată și cu neputință de a se analiza în amănunțime. Nenorocirea femeilor e de a fi absolut lipsite de adâncimea spiritului. Judecând lucrurile numai după cea dintâi vedere, ele strigau: *Monsieur Tucia est charmant*, și *monsieur* 25 *Tucia* devenise, în câteva luni, doctorul favorit al damelor.

Tucia finea cursul de medicină când eu intrai la drepturi. Ne-am cunoscut la baronul von R., la care toți paraziții universității aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urât să șeadă la masă singuri... cheltuind din pungă.

30 Intr'o zi mesenii povesteau, fiecare în parte, despre *prima sa dragoste*. Unul descria în termenii omerici din stâna lui Eumen în Odiseea, lațul ce-i întinsese *chelărița babacăi*, și cum l-a spăriet

cățelușul mătușicăi, care (cățelușul, iar nu mătușica) n'a mai văzut, pe semne, alți oameni prinși în laț. Un al doilea, după o lungă prefață filosofică-pedagogică, se tânguia de a fi fost introdus la o *onorabilă văduvă*, care trăia din venitul fundului, de către nevrednicul său guvernor de limba franceză. Un al treilea recunoștea cu o naivă francheță, cum că nici își mai aduce aminte timpul, locul și împrejurările celei dintâi bătălii... Când rândul veni la mine, zisei așa: sunt acum patru ani, domnilor, de când gustai pentru prima oară din arborul științei binelui și-al răului. O mamă avea o fată.

10 Și mama și fata ședeau într-o casă de lângă a tătâni-meu. Le vizitam. Amorul platonice cu fata merse prea departe. «Pe la miezul nopții, — zise ea, — vino prin fereastră în odaia mea». Cine mai știe cum s'a întâmplat, că mama, pândindu-ne, a auzit cuvintele fetei. La ceasul hotărât găsesc fereastra deschisă, sar în odaie, întreb: — «Tu ești

15 aice, Emilio?» Imi răspunde o șoaptă: — «Vino încetșor!» Ne culcăm. Rezultatul vă este cunoscut, domnilor; dar ceea ce nu știți e mirarea mea, când Emilia mă dăscălea: «nu așa... ia așa...», etc. După trei oare, petrecute într'un extaz nedescris, profesoara mea mă congediază, tot pe fereastră, de frică «să nu se scoale neneaca». A doua zi revăd pe adevărata Emilie. Inchipuiți-vă împietrirea mea, când o

20 aud scuzându-se, că n'a putut să mă aștepte: «neneaca mă închisese în iatacul său și singură se culcase nu știu unde». Atunci numai am înțeles cine a fost dăscălița mea: mama înlocuise pe fată... Știți oare, domnilor, ce vârstă putea să aibe curajoasa mamă? Cinzeci

25 și șapte de ani, trei luni și opt zile! Am făcut acest calcul pe baza metricei originale! — Un tunet de hohote a răsunat la masă. — Beau în sănătatea lui NN. și a quasi-Emiliei! strigă un student tenor. — Nu mai mă minunează perfecția sa *in arte amandi*: era cine să-l învețe! zise un student bas. — Cine a mai pățit una ca aceasta! țipă

30 un student soprano. — Nu vă mirați, domnilor, întrerupse deodată Tucia, ridicându-se în picioare și 'ntinzându-mi mâna peste masă. Suntem frați de cruce cu NN.: și eu încă dădui peste o mamă în loc de fiică! numai că fata se numea Amalia, iar nu Emilia. — De atunci încoace Tucia se părea a fi prietenul meu cel mai intim, deși niciodată

35 nu l-am invitat la masă, din cauza... că bugetul nu prevedea

cheltuieli extraordinare. Peste o săptămână el îmi descoperi din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar care m'a adus mai târziu la descoperirea unei alte taine, necunoscută de nimine.

- El avea o amantă de care nu știa cum să se mântue. Am promis
- 5 — zicea medicul nostru — că o voi lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înțelegi că ar fi o neiertată nebulie din parte-mi de a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutorea... cum oare să facem? — Pentru ca să te pot sfătui în cunoștința cauzei, ar trebui s'o văd, să-i pătrund caracterul...
- 10 — Pătrunde, frate, ce-i vrea! aș fi fericit de i-ai plăcea... — Și de m'ai putea prinde? — *Pro forma*. — Hai la dansa! — Sofica era frumoșică, copilă de șasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală. Ea iubea pe Tucia ca o nebună. Dintru 'ntăiu, voiam s'o curtez; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărîi cu o generozitate cam
- 15 silită, a fi numai amicul biete fete, cel puțin până la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofica se îmbolnăvește. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă așezai într'o cămăruță învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape vaietele copilei și plânsul mamei. Intră Tucia, scrie o rețetă și trimite pe bătrâna la spițerie. — Să iai,
- 20 dragă Sofică, câte o linguriță de ceaiu la jumătate, numai decât la jumătate de oră; iar eu mă duc, voi veni deseară, mă grăbesc. — Zicând acestea, Tucia sărută pe Sofica și ieși, fără a fi visat măcar despre prezența mea. După ce se întoarse muma cu un șipușor, ieșii și eu, promițând a reveni cât mai curând. Peste o zi mă abat la Sofica:
- 25 ea era moartă! Pe fereastră se afla șipușorul cu rețeta deasupra. Azardul m'a împins a-mi arunca ochii pe eticheta șipușorului: *câte o linguriță de ceaiu dimineața și seara*. Crima lui Tucia apăru întreagă înaintea ochilor mei. Imi adusei aminte cuvintele lui: nu știu cum să scap de ea! Fără a rosti un cuvânt, mă asvârlii din odaie afară și mă
- 30 repezii drept la locuința lui Tucia. — Știu totul, Tucia! Știu totul! — Ce fel de ton? — Sofica a murit! — Fatalitate! o iubeai? — Să iai, dragă Sofică, câte o linguriță de ceaiu la jumătate... Aici Tucia a sărit de pe scaun ca opărit și m'a apucat de mână. — Cine ți-a spus aceste cuvinte? — Mai știu și altele: câte o linguriță de ceaiu dimi-
- 35 neața și seara...

Alergând în goana calului dela Sofica la Tucia, eu mă aflam sub
 înrăurirea unei voci interne, strigânde: răzbună pieirea nevinovatei
 jertfe. Eram o simplă unealtă a simțământului. Cugetarea n'a avut
 nici o parte, cât de mică, la purtarea mea, până la minutul când mă
 5 văzui față cu Tucia și pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea
 dreptății, cerând autopsia răposatei, sau de a mistui în sânu-mi cu-
 noștința crimei, devenind părtașul ei prin interesata mea tăcere.
 Presupunându-se că legile vor pedepsi pe Tucia, au din aceasta va urma
 învierea Soficăi? Ca acuzator al doctorului, în cazul de față, în loc
 10 de a câștiga în opinia publică, oare nu voi fi eu încă bănuît pentru
 nefasonabila mea familiaritate cu niște cusutoare? Și apoi, oare ju-
 decătorul nu mă va întreba: de ce n'ai cercetat rețeta lui Tucia chiar
 când ai auzit cuvintele lui? De ce o așa idee ți-a venit în cap tocmai
 după moartea Soficăi?... Mi-au trebuit numai câteva secunde pentru
 15 a vedea realitatea poziției în care m'am vârît. Propriul folos mai
 'nainte de toate! Îmi zisei drept încheiere. Vieța socială decurgând
 din combinarea intereselor individuale, — urmași mai departe, — da-
 toria omului e de a-și păzi cămașa sa; treaba Providenței e de a face,
 ca păzitorii cămeșilor să aibă nevoie unul de altul. Eu unul mi-oiu
 20 împlini sarcina; Providența împlinească-și pe a sa, cum va ști mai
 bine... Acuma înțelegeți în ce mod, îngropând în mine misterul
 șipușorului, am ajuns a fi creditorul de recunoștință al lui Tucia;
 un creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contrariu naturii — cel puțin
 temut și ascultat.

25 Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Ștosul, pichetul,
 faraonul, vîstul, preferansul domneau despoticește în această socie-
 tate, împăcându-se și urmând unul după altul, ca boierii adunării
 obștești. Căutând un locșor mai retras, zării într'un colț al odăii pe
 celebrul *licențiat în litere dela universitatea de Marocco*, profesorul de
 30 literatură la facultatea filosofică; o personalitate a cărei singură
 vedere, ba chiar numele, aveau privilegiul de a face să rîdă până și
 studentul cel mai posomorît din oricare facultate. Vladimir Aleșchin-
 Uho, — așa se numea individul, — se 'ntorsese atunci de curând din
 străinătate, unde a fost trimis să studieze literele spre a se urca pe
 35 vreuna din cele multe catedre vacante. După o călătorie de doi ani,

el reveni plin de... știință? ba de colb! Universitatea, în care ar
fi studiat, și gradul lui academic, erau pentru toți o chestie tot atât
de obscură ca patria și opera lui Omer. Se știe numai, că'n acea mi-
sterioasă universitate licențiații în litere sunt scutiți de a ști grecește
5 și lăținește, de unde studinții au dedus cumcă ea nu se află în Eu-
ropa, ci doară undeva în Africa, bunăoară la Marocco. Se știe, —
zicea un burș calamburist, — că la Marocco oamenii se îngrijesc mai
mult de picioare, decât de capete: de aceea ne vin de acolo maro-
chinuri bune și licențiați nici de o treabă. La discursul de deschidere
10 toți ascultătorii au dormit. La a doua lecție erau prezinți numai patru
auzitori. Studinții mei știu mai mult decât mine, — a gândit Vla-
dimir în gândul său; dar ce-mi pasă! nu vie măcar nici unul: salariul
merge înainte! Totuși, licențiatul nostru avea ambiția de a se face
cunoscut lumii cu orice preț. După mai multe răzgândiri, el a găsit
15 o cale sigură pentru a ajunge la nemurire, și ca literat, și ca patriot.
Intr'o foaie periodică a început a apărea un șir de foiletoane și de
scrisori, în cari Vladimir vorbea despre tot ce știa: adică, vorbea
despre nemica. După aceea, el scoase la lumină o câtime nemărginită
de cărți elementare mici, prescurtate de pe cărțile elementare mari,
20 făcute de alții. În fine, el a cutezat chiar a deschide un jurnal literar,
în care traducea, ca scrieri originale, articolele *Enciclopediei moderne*
sau ceva asemenea, presărând ici-colo câte un cuvânt propriu. În așa
chip, toți acei, ce știau ei mai puțin decât Vladimir, îl slăveau ca pe
un spirit superior. Pe de altă parte, iroul nostru s'a declarat sprijii-
25 nitor aprins al nenorociților. Din dată ce un țăran beat își strica de-
getul, sau o actriță fără talent se pretindea strâmbătățită, — Vladimir
făcea o loterie, alerga prin târg cu bilete, striga, țipa, rădica țara în
picioare. Ce mare patriot! ziceau acei ce-l vedeau cutrierând orașul
pe ploaie, pe jos, fără cortel și fără caloși. Acuma el ședea pe o ca-
30 napea, gonind cu mâna dela sine fumul, ce se lățea în odaie din cauza
numeroaselor țigări: Vladimir nu fuma din moralitate; el chiar făcuse
într'o vreme o lungă lecție, spre a dovedi că întrebuițarea tiutiu-
nului este contra școlii clasice și caracterizează *devergondajul* roman-
ticilor. În afacerea care m'a atras dela bal-mascarat la Tucia, ajutorul
35 lui Vladimir îmi era destul de trebuincios. Licențiatul dela Marocco

era gazeta oraşului. Prin foiletoanele sale şi prin cursurile sale, nu în universitate, ci în uliţe şi'n casele oamenilor, el răsplinea toate minciunile, câte i se spuneau din dreapta şi din stânga, îmbrobodindu-le în pompoasele haine de *liberalism*, *generositate*, *abnegaţie*, *punctul de onoare*, etc. Eu unul doream ca a doua zi tot târgul să ştie despre duelul meu cu baronul von R. Aşa dar, abordai pe Aleşchin-Uho.

— Despre ce o să vorbeşti în lecţia de mâine, domnule profesor?

— Voi continua, domnule NN., dezvoltarea nerecusabilei argumentaţiuni contra pernicioasei doctrii a sofistilor realiști de a înșinua în literatură, primaminte natura ca principiu de fond şi secundaminte spiritul ca principiu de formă.

— Prin urmare, o să cereşti ca autorii să scrie nenatural şi fără spirit? Înţelesu-v'am oare, domnule profesor?

— Perfeptaminte! Un literator, care se respectă pe sine însuşi, debue necesarmente a fi ideale, iar nu naturale; grav, iar nu spirituale.

— Cuvântul *grav* nu este el oare, în teoria d-voastră, tot una cu *greu*?

— Completaminte; gravitatea fiind naturalmente opozitul levităţii.

— Cât de rău îmi pare că nu voi putea auzi mâine dezvoltările acestei minunate lecţii! *Vraiment impossible de vous entendre!* Peste câteva ceasuri pot să fiu rănit sau chiar ucis! am un duel...

La cuvântul « duel », Vladimir cât să leşine: făcând un pas înapoi, el se împiedecă de un scaun de paie; scaunul se răsturnă peste o măsuţă de mahon, pe care se afla o urnă de bronz cu vreo cinci sute de cărţi de vizită; urna căzu jos pe favoritul lui Tucia, un uriaş motan de Siberia, care rupse la fugă cu coada în sus, asurzind adunarea cu un înfricoşat « mi-a-u »; iar cărţile de vizită se împrăstiară prin odaie astfel încât un « consilier de curte » a nimerit în scuipătoare şi un « cneaz » s'a trezit sub călcâiul unui tânăr zaraf jidan cu straie nemţeşti, cu favoriţi şi fără musteţi, care striga atunci « banco »! O adevărată revoluţie pentru binele public!

— Duelurile-s proibate, domnule NN; începuse Vladimir, revenind din înţepenirea ce l-a fost cuprins, şi uitându-se la triste semne ale opintirii sale.

— Legile, domnule profesor, opresc numai duelurile cu pistol, cu sabie, cu rapieră... ele însă nu prevăd nicio pedeapsă pentru dueluri cu carabină.

— Vă duelați cu carabina?

5 — Firește! arma cea mai potrivită, când omul se bate pentru *una cara bella!*

— Și cine vi-i antagonistul?

— Baronul von R.

10 — Romantic și realist efrenat și așarnat! Tuați-l, domnule! Anihilați-l de pre suprafația pavimentului! Un romantic! un realist! Ma care e cauza duelului?

15 — Baronul a cutezat să fure dela mine papucul amantei mele, o jună... Dar să lăsăm treaba încurcată! Dați-mi voie a vă întreba mai bine dacă nu aveți cumva cu d-voastră un bilet sau o listă de binefacere?

20 — Trei, domnule NN! trei egalmente importanți pentru feliicitatea patriei. Un bilet la beneficiul d-rei Todorov, sublima noastră artistă dramatică, pe care debue s'o îmbărbătam spre progresul artei în Europa; un bilet de loterie în favoarea unui nefelice sacagiu, voliu să zic apeductor, la care a murit unicul său cal în acomplismentul funcțiunilor sale, atât de utili umanității; în fine, o listă de subscriere pentru instaurarea școalelor de musică vocale și instrumentale în toate comunele imperiului, spre regenerațiunea moralității poporului.

25 Am început a căuta prin toate buzunările; apoi zisei cu un aer de desperare:

— Ce păcat c'am uitat punga acasă! cât de bucuros aş lua și eu parte, mai cu seamă în ajunul unei morți, ce mă va surprinde, poate, peste câteva ceasuri, la toate aceste arhipatriotice și protomorale întreprinderi! In orice caz, o să las o sumă cu adresa domniei voastre.

30 Vladimir s'a uitat la ceasornic.

— Bon soir, domnule NN. Sper că ne-om mai revedea.

— Dacă mă va cruța soarta armelor.

— De-ți fi tuat, o să deplor evenimentul într'un foileton.

— Imi veți face o mare plăcere... în cea lume.

35 — Apropos. La câți pași vă duelați?

— La zece, ambele împuşcături de o dată. Eu unul sunt hotărît să înfig glonţul tocmai în nasul baronului... ţinta e destul de mare; pot să aleg o mulţime de puncturi intermediare între vârful şi rădăcina.

— Tuaţi-l! Tuaţi-l! e romantic, realist... tuaţi-l!

5 Zicând acestea, Vladimir dispăru, plămădind deja în capul său drojdiile viitorului necrolog, cu ajutorul căruia numele meu era menit a răsuna dela Nistru până'n Siberia!

După ce toţi musafirii s'au împrăştiat unul câte unul; după ce slugile au strâns mesele verzi şi lămpile, şi-au aşezat scaunele în jurul
10 odăii; după ce am rămas numai eu, doctorul, şi motanul, adormit acuma pe sobă, uitând ruşinoasa dar sănătoasă fugă, la care l-a silit vitejia lui Vladimir; am povestit lui Tucia scurta mea intrigă cu Mamuca, scopul falsului meu duel cu Feldeşul, şi cerui să-mi facă o amputaţie.

— Amputaţie? Innebunit-ai, Spiţerule? D'apoi nu eşti rănit.

15 — Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputaţie tot atât de imaginară! Inchipueşte-ţi, bunăoară, că vezi o bortă cât coala în fruntea mea, şi urmează cu regularitate după cum te învaţă chirurgia. Ş'apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum patru ceasuri şi la opt şi jumătate trebuie să mă duci acasă în cupeaua ta, lungit fără mişcare ca Gustav Adolf după bătălia dela Lutzen. Apucă-te, *parbleu!*
20 Mamuca mă aşteaptă, cum te aştepta într'o vreme răposata Sofica...

Numele Soficăi a produs un efect nedescris. Din negru, Tucia deveni rădăciniu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el ieşi în odaia de alături, aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită şi bortelită
25 ca o sită, comprese, bandaj... şi peste câteva minute eram îmbo-dolit cu trei cozi sau, cel puţin, cu o coadă, şi mă studiam cu mulţumire pe mine însumi în toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d. Maiorescu, filosoful dela Banca Moldovei: « Lumea este o iluziune! »
30 Erau doi inşi amputaţi, unul în oglindă, celălalt înaintea oglinzii... şi niciunul rănit!

— Mai trebuie ceva, Tucia! Sunt prea rumen la faţă pentru un rănit în frunte! N'ai cumva vr'o biloseală?

Doctorul aduse un şipuşor cu prafuri şi mă prefăcu într'o mumie din timpul lui Ramses: mă văzui galben ca şi când îmi mai rămâneau
35 numai trei secunde de viaţă.

— Îți mulțumesc, frate Tucia. Sunt obosit și picur de somn. Unde mă culci?

— Patul te așteaptă în iatacul meu; te previn însă că, cu capul strâns cum ești acuma, o să ai niște vise prea poznașe.

5 — O să ne văz spânzurați pe amândoi, iubite, ca cei doi tâlhari din Evanghelie; și, adevăr grăind, nici suntem cu mult mai buni!

— De ar trebui spânzurați toți câți ne seamănă, crede-mă că n'ar fi cine să ne spânzure!

— Vrei să zici că toți sunt de o potrivă răi?

10 Când omul e trudit și adoarme așa zicând în picioare, un son sau o idee, ce-i lovește auzul sau mintea, devine pentru el ca un punct central, în jurul cărui el rotește și se învârteste, întocmai ca fluturul atras de focul lumânării. «Toți sunt răi... toți sunt răi...», repeta cugetul meu, pe când trupul mi se răsfața pe puful așternutului și
15 ochii se închideau sub îmbrățișarea pleoapelor.

Mă visam că dorm cu fața în sus; când deodată mă simt pe mine însumi deșertat ca prin o mașină pneumatică; ceva mi-a lipsit; o suflare ușoară și dulce s'a ridicat dinăuntru pân' la gâtlejul meu, apoi se sui¹⁾ dealungul limbii, şuieră prin dinți și ieși afară.

20 Gândeam că mă deștept prin vis; dar apoi mă răsândisem, zicându-mi cu curiozitate: ian să vedem ce o să mai fie de acuma?

Suflarea, tâlhărește fugită din pieptul meu, dintru'ntăiu pluti deasupra-mi în armonioase unde, ce părea că șopteau: aa-bebe-cece-dede...; apoi îmbracă chipul unui micuț îngerăș cu aripioare de vrabie și, așezându-se obrăznicește pe vârful nasului meu, începu cu mine o conversație foarte serioasă.

— Cine ești? — întrebai cam cu ciudă pe îndrăznețul călăreț.

— Sunt inima ta, păcătosule!

— Mi-ai răspuns, prietene, prin două gogomănii deodată, încât
30 nu-mi vine a crede ca să fii tocmai a mea. Dintăiu, m'ai făcut păcătos; pe când păcatele sunt însușite inimilor și, prin urmare, am conținut a fi păcătos, din dată ce ți-a plesnit gustul a pribegi din mine. Al doilea, îmi zici că ești o inimă? Dar știi tu, nepricopsitul, ceea-ce

¹⁾ In text: *sânia* [Ed.].

vra să zică o inimă? Ascultat-ai tu vreo lecție de a filosofilor facultății filosofice? Înțeles-ai tu, cap sec ce ești, că o inimă este *πνεῦμα* sau *animus*? că *πνεῦμα* sau *animus* se subdivide în *νοῦς* sau *mens* și în *ψυχή* sau *anima*? că *νοῦς* sau *mens* este inima gânditoare și *ψυχή* sau *anima* este inima simțitoare? Cum dar putut-ai tu să-mi răspunzi mie, unui student din anul al doilea, o dobă de carte, prin substantivul «inima», fără a adăogi unul din cei doi adiectivi «gânditoare» sau «simțitoare»?

— Vorbești din scripte, iar nu din natură, — îmi întâmpină îngerașul meu, bătându-mă înfricoșat cu călcăile sale în nările nasului. Inima e una ca și adevărul; inima e și gânditoare, și simțitoare, fără ca aceste epitete să facă parte din definiția ei; inima e elementul cel mai bun al omului: bunătatea e ceea ce o caracterizează, fie bunătate simțitoare, fie bunătate gânditoare. Eu sunt bunătatea ta; și fără mine nu ești decât un păcătos.

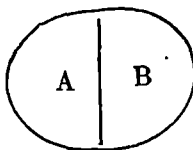
— Ergo, vără-te înapoi în mine pentru ca să mă sfințești!

— N'oi putea să te sfințesc întru cât mă vei asupri prin răutatea trupului tău....

— Apoi de, dragă! sunt la trup așa cum m'au făcut mama și cu tata!

— Ascultă-mă cu aceeași atenție cu care ai ascultat lecțiile filosofilor facultății filosofice, și atunci vei pricepe că nu-ți cer nimica cu neputință. Omul se alcătuiește din două elemente externe: inima sau bunătatea și trupul sau răutatea. Intre aceste două capete se află voința sau individualitatea, *τὸ ego, le moi, das Ich*, cum ziceți voi, pedanții!

Aci îngerașul sbură de pe nasul meu, luă de pe masă un condei și o bucățică de hârtie, scrise un pic și, așezându-se apoi turcește pe bărbia mea, îmi arată următoarea figură:

— Iată un elipsoid: forma mișcărilor universale în genere și ale celor omenеști în parte. Diametrul desparte cele două elemente de mai sus: bunătatea sau hemisfera A și răutatea sau hemisfera B. Puncturile A și B sunt putincioasele focuri ale elipsoidului. Intr'unul
5 din ele trebuie să reșeadă voința omenească, care-și poate alege locul după plac. Dacă ea reșede în A, bunătatea predominеște asupra răutății; dacă ea reșede în B, răutatea predominеște asupra bunătății. Eu pretind de la tine ca să-ți muți voința în punctul A, care sunt eu.

— Ești egoistă, dragă inimioară! Totuși, teoria ta mi-ar plăcea
10 prin geometricitatea sa, de n'aș ști, mândruța mea, că teoriile cele mai simetrice sunt tot încă numai teorii! Invață-mă dară cum s'o pun în practică. Iată greutatea!

— Intreabă pe Ivan de Fellow-schmutzig-nadie, care locuiește pe piscul Monte-bianco în munții Tibetului.

15 Zicând aceste, îngerașul redeveni suflare și se grăbi a intra înapoi în mine; fiind însă că țineam gura închisă, el lesne își făcu drum prin nas; am strănutat și m'am deșteptat... se înțelege tot prin vis.

Mă văd în odaia lui Tucia. Doctorul se ocupa cu o operație neuzită în analele chirurgiei. El tăia un om viu în bucăți mici și arunca
20 fărâmurile într'un mare ceaun cu apă clocotită.

— Ce faci acolo, măi Tucia?

— Am tăiat un subiect.

— Pentru ce?

— Ca să fierb din el o otravă.

25 — Pentru cine?

— Pentru un alt subiect.

— Ai vreun cal de călărie?

— Ii bolnav de ariciu; dar de ce-ți trebuiește?

— Vreau să plec în Tibet.

30 — Numai atâta? apoi încălecă motanul meu.

Deodată văzui pe motanul siberian al lui Tucia crescând cu o repeziciune neînchipuită și prefăcându-se într'un uriaș tigru tibetan. Il încălecai și... pe aici mi-i drumul!

15 Ieșind în uliță, motanul-tigru se uită pe rând în patru părți opuse ale lumii; apoi ținti ochii spre apus; începu a se ridica în aer; și la

fugă, la fugă, la fugă! D'apoi ce fugă! Deasupra mea pluteau norii; dedesubtul meu vedeam apărând și dispărând într'o măreață panoramă Germania, Franța, Oceanul Atlantic, Brazilia, Oceanul Oriental și'n fine iată-mă-s în Tibet, înaintea unui creștet de munți, în mijlocul cărora se înălța un pisc colosal de marmură albă, purtând pe o coastă următoarea inscripție românească, cu litere negre și cu ortografia ardeleană:

ICI.

LVMINA . PERDOMINIREA ; BVNETATEI.

IVANV.

DE . FELLOWV . SCHMVTZIGV . NADIE.

ECCE.

În adevăr, în fața mea, pe vârful piscului, ședea un individ gol ca în ziua nașterii. Înaintea lui se afla un copac, de pe care cădeau neconținut fructele cele mai alese, și o cascadă, ce revârsa în jur băuturile cele mai plăcute. Individul tot muta capul din dreapta în stânga și vice-versa, ca pendula unui ceasornic. Când capul se pleca în dreapta, omul deschidea gura, în care pica de pe copac câte un ananas sau ceva asemenea; când capul se pleca în stânga, gura iarăși se deschidea, primind de la stropiturile cascadei câte o dușcă de șampanie sau iohanisberg.

— Bună ziua, domnule gimnosofist!

— Hm! ce cauți p'acilea?

— Am venit să vă întreb despre modul prin care ați izbutit ca să covârșească în domnia voastră bunătatea asupra răutății, inima asupra trupului?

— Depărtându-mă dela oameni, nenio! Trăind la un loc cu alții, te faci lup; trăgându-te la singurătate, redevii oaie; căci nimeni nu te mușcă și n'ai pe cine mușca!

— Bravo, confratello! de acum înainte mă așez și eu pe acest pisc! Ian să vedem, buni-s ananașii? bună-i șampania?

Abia rostii aceste cuvinte, cum filosoful îmi și întipărise o palmă de cele voinicești, ce mă făcu să mă alunec și să cad de pe pisc într'o

prăpastie adâncă de nouă mii de metri, în fundul căreia miauna și rânjea dinții motanul, îmbrăcat în haine de călugăr! De durere și de spaimă m'am trezit, m'am trezit în realitate... Soarele era sus și Tucia își pomăduia mustețile înaintea oglinzii, cântând o arie din

5 *Costi fan' tutti.*

— Sunt opt oare. Trăsura ne așteaptă. Imbracă-te, leneșule!

— De-ai ști, Tucia, ce vis am visat! Curat o pagină din Hoffmann sau din Edgar Poe.

10 În acest minut un jandar aduse lui Tucia două scrisori: una de o mărime și culoare ordinară, alta în o mică copertă trandafirie și pecetluită cu o inimă de bulină. Doctorul deschise pe cea dintâiu și citi cu glas:

« Iubite Esculape,

15 « Femeiea mea se află *un peu mal* de câteva zile; simte *une migraine terrible*: găsește dar *là-dessus* o oră liberă *pour la voir*.

« Al dumitale amic și serv.

Osip Pojarov »

— Aha! te chiamă polițmaistrul *pour avoir sa femme, là-dessus*; pe semne tulumbele agiei nu mai ajută a stinge focul cucoanei! Ian-
20 citește și scrisorica: ghicesc dela cine-i.

— Spune că voiu veni la 9 și jumătate, — zise Tucia jandarului, care ieși îndată, cu toată vederata sa dorință de a studia mai îndelung cadavroasa mea față și legătură dela cap.

— Ascultă, bădiță, — urmă el către mine, — eu ți-oiu citi răvașul,
25 nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ții secretul.

— Firește! Cum se țin toate secretele de amor între prieteni. Tucia amiroși scrisoarea, zicând: « *mille fleurs* » și apoi citi:

« Tiranule,

30 « Văd cum mă răsplătești pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână de când nu mai vii. Te aștept sau... te voiu desprețui!

« Până acuma a ta credincioasă

« Fani »

« *Postscriptum*. Știi că Osipul nostru se duce la agia dela 9 ceasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu Niculăiță!

« F. »

— Scrisorile părechii polițienești ne sosesc foarte la timp; zise
5 Tucia după o pauză de răzgândire. Falsul tău duel și imaginata ta rană o să facă numai decât o mare svonă prin târg; deci, pentru ca să nu urmeze cumva vreo cercetare legală, eu voi căuta să previu pe Pojarov, cum că totul e o șagă, un rămășag, o jucărie... Gânditu-te-ai la aceasta, bre?

10 — Ba n'am avut când, fârtate; și mă încredințez că eram să fac cât pe ce o strașnică dobitocie, cu toate că sunt legist! Ar trebui să previi pe procurorul... ești oare bine cu dânsul?

— Sunt cât se poate de bine cu soru-sa, pe care o curarisesc de nouă luni... Despre partea lui, fii liniștit!

15 Tucia sună clopoțelul.

— Tu, Gherasime, și cu Gheorghie veți merge cu mine; după
ce vom ajunge la casa d-sale, îl veți scoate din cupea și-l veți duce
pe sus, ca și când ar trage de moarte. Mă 'nțelegi? — zise el camer-
dinerului, care îl asculta cu gura căscată, ca pe un predicator lătesc
20 dela biserica papistașă. Hai acuma! adause Tucia către mine, și am ieșit. Șezând în trăsură, am improvisat următorul cântec în felul tuturor improvisațiilor.

Dracul petrecând prin lume,
Și-a făcut un groaznic nume;
25 Toți fugeau, fugeau, fugeau,
Cum de dânsul auzeau!

În sfârșit, de ciudă mare,
El se zise bolnav tare,
Și, lungindu-se pe pat,
30 Pielea popii a și dat!

Oamenii cu bucurie,
S'au grăbit pe loc să vie,
Și 'ngropându-l cu alaiu,
L-au trimis departe 'n raiu!

De atunci, cu-ocaua mică
 El se plimbă fără frică;
 Și lucrându-și după plac,
 Strigă: « doară nu sunt drac! »

- 5 — Ghicești oare, măi Tucia, de ce dracul a înviat?
 — De pildă?
 — Pentrucă nu luase doftorii!

Aci am ajuns la poarta casei doamnei P.

- Până acum n'am avut trebuință a descrie edificiul respectabilei
 10 mele gazde și personalitățile celorlalți chirigii amabili ai mei megiași.
 Urmând metodului matematic, am definit mai 'nainte de toate centrul; de aci nu-mi va fi greu a plimba o rază împrejur, din punct în punct, și îndată veți avea o circumferință!

- Zidirea întreagă se alcătua din rândul de jos, rândul de sus și
 15 o mansardă. În rândul de sus locuiam peste sală eu și însăși stăpâna casei cu prăsila. În rândul de jos se afla sub mine o bacaliță văduvă după trei bacali, dela care toți studinții cvartalului luau pe datorie țări, sardele *e tutti quanti*; sub Doamna P. — un Francez parfumar cu soția sa, șapte fete și trei băieți, vrâstați treptat, începând dela
 20 patru luni și până la nouăsprezece ani. În mansardă petreceau cu locuință, deasupra mea, două modiste nemțoaice, a căror etate se număra numai de când veniseră din străinătate, și deasupra doamnei P. trei studinți dela școala veterinară.

- Când cupeaua lui Tucia s'a oprit la poartă, parfumarul, *Monsieur*
 25 *Jules*, deschise ușa, scoase capul dela care se răspândea mirosul a nu știu câte sute de esențe, își apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, și rosti cu un aer de Talleyrand: « *Ça doit être que' que chose!* » Tot atunci o mână nu tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din geamurile la o ferăstruică a mansardei, și apoi zării migăind
 30 ca în lampa magică figura unei modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi-de-bou, după cum bunicul Omer numea pe blonda Minerva.

Gherasim al lui Tucia deschise portița cupelei.

— Mai încet! — strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocule? *Mon cher monsieur Jules!* adause el către parfumarul.

Prêtez-nous votre secours ! O mon Dieu ! quel malheur !

— *Que vois-je ! M-sieur Toderitza blessé !*

5 În acest minut amândouă modistele, tustrei veterinarii, proprietărița țârilor, cei zece moștenitori ai parfumeriei cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară !

Bietul Fedor, ce-și închipuia acuma pe stăpânul său în gura morții, își frângea mâinile și își smulgea părul, aducându-și aminte, pe semne, că răposatul nu-i plătise leafa pe trei luni.

10 Veterinarii au început a explica modistelor diferența dintre un om rănit și un câne împușcat.

Franțuzimea necăjea pe Tucia pentru a afla *le pourquoi* al rănei.

25 Cati alergă ca o căprioară sus și se 'ntoarse cu doamna P. și Mamuca. Dar sărmana ducă nici a avut când să zărească bine pe cavalerescul său apărător dela balul mascat: ea a leșinat pe pragul ușii, căzând fără simțiri pe scară ; și îndată grupa privitorilor s'a împărțit în două: modistele, băcălița și francezele au rămas lângă mine ; veterinarii și Francezii s'au aruncat să ajute Mamucăi ; atracția sexului fiind o lege fizică ca și atracția newtoniană !

30 Gherasim m'a ridicat de subsuori, Gheorghe m'a luat de picioare, Tucia îmi sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă uitându-se cu o nespusă îngrijire plină de o sensibilitate curat nemțească la bandajul meu ; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tânără, bălaie ca un *pudel*, îmi ținea mâna stângă, strângând-o convulsiv din
35 o prea mare simpatie ; Francezele ciripeau ; băcălița fosăia : cu astfel de alaiu am fost scos din trăsură. Mamuca, Cati și doamna P. se făcură deja nevăzute odată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaia mea și lungit în așternut. Tucia a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas
30 numai noi.

Nebun de bucurie, am sărit din pat.

— M'ai îndatorat, Tucia, până la mormânt ! îi zisei, sărutându-l în gură cu încântare. Ha, ha, ha ! eram să mor de râs . . . nu de rană ! De-acuma mă desbrac și mă culc. Tu să treci la doamna P. și s'o rogi
35 a mă priveghea în lipsa ta. Apoi du-te la Aleșchin-Uho și povestește-i

duelul cum vei ști mai bine, încredințându-l, totodată, că, rana fiind de moarte, voi putea trăi cel mult până mâine. A propoz, să nu uiți pe polițmaistrul și pe procurorul.

— Las' pe mine!

5 — Poate ți se va înfățișa prilejul de a șopti vr'o două cuvinte la urechea Mamucăi. Spune-i că prezența sa mi-ar ușura durerea... că-ți e cunoscută cauza duelului.

— Și celelalte!

10 Eram deja desbrăcat și întins pe perne, când Tucia luă ziua bună, îmi dori ispravă, și ieși.

Fedor, intrând pe vârful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconașule!

— Of!

— Cuconașule!

15 — Uf!

— Cuconașule!

— Ah!

— Cuconașule!

— Tu... ești... cheamă... pe... Ca-a-ti... Oh!

20 Fedor reveni peste un minut cu slujnica doamnei P.

Făcui lui Fedor semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s'a întâmplat cu d-voastră, domnule! — a început. Cati, ștergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, ca și când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De-ați ști cât de mult suferă duduca! 25 D-ei, de aseară mi-a spus tot! n'a dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă rănit, a leșinat; se pare c'o să aibă friguri, de slăbiciune nu poate sta în picioare... Doftorul care v'a adus pe d-voastră, fi rânduște acum niște doftorii...

— Doftorii?

30 Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Tucia și reamintindu-mi în clipeală istoria Soficăi! Cu mare ce m'am putut stăpâni, și urmași cu vorba mai liniștit, tărăgănând glasul « cu limba de moarte »:

— Dra-gă... a-du... rețe-ta... s'o... văd... ca... să... nu... 35 știe... nime... D'ar... veni...du-du-ca... de... seară.

Sprintioara Cati n'a zăbovit a-mi aduce rețeta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea să mi-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambrae levant.

5 Scrup. j.
 Pulv. Cantharid.

 Scrup. jβ.

 Acet. Morph.

 Drachm. jβ.

10 Sacchar, alb.

 Unc. j.

M. f. atque divide în XII partes aequales.

D. u. La ceas un praf.

18 $\frac{7}{XII}$ Dr. Thuttscha.

15 Admirai trei lucruri în această scurtă rețetă: iscălitura doctorului cu cinci consune la mijloc pentru a exprima un singur son; clasicitatea latinității doftoricești fără finale, și noul metod pentru a înlătura urmările leșinului prin «gândaci de turbat» și celelalte leacuri de același soi!

20 — Tucia mă întrece în vilenie! — gândisem eu atunci. Mie unuia nici mi-a fost venit în cap să-mi înlesnesc biruința Mamucăi prin mijloace medicale! Iată o slujbă nepoftită, dar foarte bine primită.

— Gră-bește-te, dra-gă Ca-ti, la spi-țe-rie...

25 De aci înainte, din nenorocire, lipsește urmarea manuscriptului lui Toderiță NN., colegul meu la Universitatea dela Harcov în Rusia și care, într'un paroxism de misantropie, s'a împușcat aice în Iași sunt câteva săptămâni, a doua zi după ce se cununase cu o ducă înzestrată cu cinzeci mii de galbeni în numărătoare.

30 «Duduca Mamuca» s'a găsit pe masa ucisului, într'o copertă cu adresa mea și cu următoarea scrisorică:

Prietene,

«Ești compatriot și tovarăș al meu; ești cam literat; vei fi și tu mi-santrop ca mine, o prevăd de pe acuma; așa dar, nimeni nu este mai capabil de a mă înțelege și a complecta începutul acestor memorii, ce eu
5 singur nu le-am putut sfârși, viața devenindu-mi prea amară.

«In așteptare, ca să-ți vie și ție gustul a te împușca, al tău T. NN.»

Am primit cu bucurie amicala însărcinare și m'am grăbit a aduna din suvenirile mele și din hârtiile postume ale lui Toderiță știri despre
10 ulterioarele sorti ale Duducăi Mamucăi, d-na Ana P., Victoria Przik-szewska, baronul von R., doctorul Tucia, Vladimir Aleșchin-Uho, etc., etc.; ba încă și despre faimosul motan siberian; din cari pe unii cunoșteam de mai 'nainte în persoană sau prin renume.

Mamuca a căzut în capcana lui Toderiță chiar în ziua închipu-
15 itului duel cu baronul von R. Rețeta lui Tucia, compusă din afion și gândaci de turbat, a făcut minuni în această împrejurare.

A doua zi, Toderiță s'a sculat teafăr din pat; însă n'a eșit pentru buna cuviință, vreo trei zile de acasă și a păstrat cu statornicie legătura dela cap. Aceste trei zile, sau încălce câte o jumătate din ele, au
20 fost pentru el un adevărat paradis al lui Mahomet!

La a patra zi Mamuca începu să-i vorbească despre «necesitatea căsătoriei».

— Ai uitat, iubito, că nu am vârsta legiuită? Să mai așteptăm un an.

25 — Făgăduiește-mi înaintea mamei că mă vei lua; nu-ți cer alta, scumpul meu!

— Apoi lasă; chiar mâine o să vorbim cu cocoana Ana.

După masă, Toderiță își deslegă capul și alergă la baronul von R.

— Ei bine! este ceva nou, Spițerule? Tot târgul vuește despre
30 duelul nostru și despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe *mademoiselle Marie*?

— Ai un noroc fabulos, Feldeşule!

— Sfârșește!

— Așteapt-o astăzi pe la unsprezece de seară, în odaia mea.

— Pe dânsa?

35 — *Parbleu!* Ți-am spus o dată!

— Nu glumești?

— O să vie cu siguranță, totuși...

— Totuși...

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea.

5 — Oare sunt așa de urât?

— Ar fi greu să te poată măguli cineva în această privință!

— Fie cum vrei; mă învoesc; n'am ce face!

— Mai este ceva.

— Spune de odată.

10 — Să nu vorbești cu dânsa.

— Nu te pot înțelege!

— La *bal-masqué* toate glasurele sunt acoperite și se par a fi deopotrivă; acolo, sub mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar
trebuie să-ți spui cu francheță, că ai o voce foarte disarmonioasă,
15 și mă tem ca domnișoara să nu se sperie! E cam deprinsă a leșina.

— Ș'apoi așa are să fie totdeauna?

— Ba numai la început, bădio, până ce-ți vei face o cale bătută...

— Primesc și aceasta; însă dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ți drumul înainte fără a răspunde!

20 — O dragoste originală!

— Cu atât mai bine: te lauzi peste tot locul a fi de școala lui Byron și-a lui Victor Hugo.

— Dar tu, unde vei dormi? Eu unul te previu că-mi păstrez postul până dimineată.

25 — *A la bonne heure!* eu mă voiu pitula unde va da târgul și norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguțător, intră într'amurg în apartamentul lui Toderiță unde îl aștepta Fedor, prevenit de către stăpânu-său; pe când însuși Toderiță juca în biliard, palavragea și
30 râdea ca un nebun, și curțenea trei arfoniste în cafeneaua « *Château aux fleurs* ».

La unsprezece ore punct, Mamuca ieși pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetitor o ușă și... iat-o cuprinsă în brațele baronului. Tot atunci, Toderiță eșia din « *Château aux fleurs* », cântând:
35

Marlborough s'en va-t-en guerre,
Miron-ton.....

Și-și îndreptă pașii acasă!

După ce se sui pe scară, iroul nostru avea înaintea sa două
5 uși: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile
doamnei P. El se oprește, se pare a sta pe gânduri, apoi bate
de trei ori la ușa vechei actorițe, care odihnea de un ceas pe
sânul... Morfeului.

— Cine-i acolo? — răsună dinăuntru o voace speriată.

10 Toderiță deschise ușa, și doamna Ana îl cunoscuse la slaba lucire
a candelii dinaintea icoanei sfântului Metrofan, un sfânt Rus, lucru
de mirare!

— Ce să fie, Domnul meu? O tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

15 Toderiță îi arăta cu mâna patul deșert al Mamucăi.

— Unde-i Maria? O, Doamne!

— Fiica dumneavoastră e în odaia mea, desmierdându-se nițel
cu baronul von R.

Doamna P. sări din pat, uitându-și de tot costumul de noapte,
20 vreau să zic lipsa costumului, și se repezi la ușe.

Toderiță o reținu.

— Încă un pas și-ți pierde pe sărmana fetiță, care se află acum
foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voiu strânge pe toți chirigii, voiui intra cu
25 marturi...

— M'ați înțeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai
'nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea și chiar acum ea își
închipește, pe 'ntuneric, că se află lângă mine! Eu am vândut-o
baronului, am vândut-o, doamna mea, după ce m'am folosit deplin
30 cu brânduja marfei! *Nécessaire*-ul de abanos a fost din partea ba-
ronului, și eu l-am prezintat în numele meu; duelul de mai deunăzi
a fost o poveste; în sfârșit, am întrebuintat mii de viclenii pentru
a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebuie s'o știe! Căutați ca Maria
să nu mă dea de gol: altfel, ea este pierdută!

Doamna Ana izbi ușa și sbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogorî în rîndul de jos, și'n câteva secunde reapăru însoțită de două modiste, trei veterinari, bacalița și *Monsieur Jules* cu tot neamul! Se înțelege dela sine că hainele nocturne ale acestei societăți nu erau nicidecum « ca într'o zi de sărbătoare ».

Toderiță redeveni nevăzut: el merse liniștit înapoi la « *Château aux fleurs* » pentru a sfârși o partidă de piramidă, cântînd, astădată: *Te souviens-tu? disait un capitaine...*

Cînd gloata chirigiilor doamnei P. se ivi cu o mulțime de lumînări înaintea baronului și a Mamucăi... simțul de pudoare și frica legii de presă nu-mi permit a descrie starea în care se afla tocmai atunci fericita păreche. Ovidiu a zugrăvit-o de mult lăținește:

« Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;
Si quando, lateri nunc bene juncta meo est... »

Duduca a leșinat, după obiceiul pămîntului. Feldeșul se învălătuci în odial, se sculă în picioare ca statuia lui Dante, și începu:

— Protestez...

Nu știu ceea ce s'a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Mamuca de soție.

Pe la două după miezul nopții, Toderiță, obosit ca un cal de poștă și tăcut ca un pește, reîntră în stăpînirea apartamentelor sale, porunci lui Fedor să afume în toate colțurile etacului, și adormi apoi, plănuiind modul în care o să vorbească deacum înainte cu baronul, cu Mamuca, cu Victoria, etc.

Feldeșului nici în cap i-a plesnit vreodată să se îndoiască de buna credință a amicului său: interesul doamnei Ana și al Mamucăi a fost, firește, de a nu-l desminți în această privință. Peste o săptămână, baronul zise *Adio* universității și se cunună cu duduca. Toderiță a asistat la biserică, a jucat ș'a băut la nuntă, a fost cel dintăiu a ferici pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, iroul nostru avea o inimă bună. Cununia Mamucăi era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeșului, și el, Toderiță, se simțea a fi singura cauză a fatalității.

Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când bărbatul său nu era acasă.

— A, vicleanule! Tot nu mă uiți?

— Nu uit niciodată pe amicii mei și tocmai de aceea am venit
5 la tine cu o rugămintă.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuțo, dacă ți-a da mâna. Mai 'nainte de a te lua, baronul a avut o întreținută...

— Și dumneata cutezi a-mi povesti niște asemenea mârșăvii?

10 — Fără «Dumneata» și fără «mârșăvii», dragă baroneasă: ne cunoaștem de aproape. Așa dar, biata întreținută, *la povera ragazza*, a rămas acum, din pricina ta, lipsită de pâine și murind de foame. Păcat! Cer dela tine, dela dumneata, dela dumneavoastră, să faci sau să faceți ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului trei mii
15 de ruble!

— Și oare cum crezi tu că eu voi să stăruiesc în favorul unei...

— Te întreb o dată pentru totdeauna: vrei sau nu? da sau ba?

— Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voi descoperi Feldeșului adevărul întrîgii noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... ți-u prea puțin
20 la viață!...

Toderiță s'a sculat să iasă.

— Oprește-te încă un minut! cât ești de sălbatic!

După mai multe vorbe și răzvorbe, Mamuca s'a îndatorat a storcea
25 dela bărbatu-său cele trei mii de ruble. Toderiță a fost însărcinat din partea Feldeșului d'a duce banii la Victoria.

Peste nouă luni dup' acest eveniment, frumoasa Leșcă a născut un fiu, care fu botezat sub numele românesc de Șerban.

Victoria n'a știut niciodată cine a fost masca în palton, care a
30 amăgit-o așa de cumplit. De câte ori ea povestea noului său amant istoria balului mascat, el zâmbea și zicea cu indiferență:

— Mare blăstemat, lua-l-ar toți dracii!

Toderiță n'a trăit cu dânsa mai mult de-un an și a lăsat-o, drept
moștenire, lui Tucia. Intr'o zi, când Victoria era dusă de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipețelul de sub-pat, scoase cele trei
35

mii de ruble și n'a mai dat ochii cu săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu acest prilej un mare număr de învinovățiri, pân'acum dosite, s'au grămădit asupra capului lui Tucia. Unii zic că Tucia se va osândi la lucrări publice; alții susțin cum că va scăpa, fiind sprijinit de cu-

5 coanele cutare, cutare și cutare.

Motanul lui Tucia a murit sunt trei zile în urma unui înfricoșat complot guzgănesc: doctorul socotește aceasta de rău ogur!

Vladimir Aleșchin-Uho, unul din apărătorii lui Tucia pe calea publicității, urmează a scrie foiletoane.

10 A treia zi după quasi-duelul lui Toderiță cu baronul von R. apăruse în foaia «Adevărul» următoarea scrisoare a lui Vladimir, ascuns sub pseudonimul literei S, celei cu două fețe sucite:

«Harcov; 7 Septembrie 185...

15 «Am scris continualmente contra romantismului; am predicat continualmente contra romantismului; leptorii noștri pot dară esepeta, că și cu această ocasiune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra romantismului.

20 «Romantismul și, principalmente, acea frapțiune a lui, ce se denominează *realism*, e plaga societății noastre. Ea pretinde a fi echo al naturii, uitând că omul e microcosmul macrocosmului, după cum zice Spinoza, și, prin consecință, natura e absurdă¹⁾.

«Duelul este unul din resortele favorite ale romantico-realiștilor.

25 «Am scris continualmente contra duelului: am predicat continualmente contra duelului; leptorii noștri pot dară esepeta, că și cu această ocasiune nu ne vom abține de a scrie și de a predica contra duelului.

30 «Duelul și, generalmente, ceiace se denominează punct de onoare, este pesta societății noastre. Unii pretind cum că aceasta innobilează anima, neconsiderând că anima se formează după macrocosmul binelui, cum zice Platone, și, prin consecință, punctul de onoare e absurd... »

Și așa mai departe.

¹⁾ Nu știu, dacă nu cumva s'au furișat în foileton greșeli tipografice: cel puțin, recunoaștem verde a nu înțelege de fel logica lui Aleșchin-Uho.

Vladimir tânguește soarta lui Toderiță, ucis în frunte de către nesuferitul realist von R.; descrie în termenii cei mai patetici minutele sale cele de pe urmă; pune în gura murindului o disertație despre microcosm și macrocosm, înșiră nenumărate minciuni sub numele de Spinoza, Platon, etc., etc., etc.

D-na Ana P. s'a dus an în Finlanda cu ginerele și fiică-sa. Se spune cum că baroneasa ar fi iubind foarte mult pe Feldeșul său, ceea ce dovedește *à posteriori* că și feldeșii au merite ale lor.

Fedor din fecior s'a înălțat la treapta de vizetiu: îl puteți vedea în toate zilele gurguțându-se sus pe capra trăsorii vlădicăi, smeritul Chrisofil Paganopoleus. Fedor încredințează cum că noul său stăpân ar întrece în desfrânare pe răposatul Toderiță... dar cine l-ar mai crede!

Cati a bătut la talpă, cu un drugar dela tipografie, sumușoara ce-i dăruise baroneasa lăsând orașul, și se bucură acum de numărul 666 în registrurile poliției.

D R A M Ă

RĂZVAN ȘI VIDRA

POEMĂ DRAMATICĂ ÎN CINCI CÂNTURI

*Mărire deșartă și iubire de
argint, acestea sunt niște neputinși
iubi ale sufletului.*

MITROP. TEOFIL, Cazania, 44

DEDICAȚIUNE

Sofiei mele

IULIA PETRICEICU-HASDEU

*Cumplita sărăcie ș'invidia vicleană
Danșau în jurul meu :
În inimă durere, și-o lacrimă pe geană,
Și'n piept suspinul greu !*

5

*Tu însă, ca o lampă rămasă mângâiere
Când faclele s'au stâns,
Cu-o rază de iubire sorbeai acea durere,
Secai amarul plâns !*

10

*Suspînul singur numai îmi sta mereu în cale :
Oftam făr' să voiesc,
Ca umbrele, ce'n fața luminii matinale
De noapte ne-amintesc !*

15

*În zilele acelea de sumbră poezie,
Cu-o mână 'n mâna ta,
Am scris această dramă, ce'n vieață-mi o să fie
Ca floarea « nu m'uita » !*

*În stalactit se închiagă o undă, picurată
P'o stâncă ne'ncetat :*

*Așa oftarea-mi lungă aice-i încheată
Suspîn cristalizat !*

5 *Mânia misantroapă a omului în goană,
Sarcasmul infernal,
Le vezi în astă carte, înfipte 'ntr'o icoană
Cu vârful de pumnal !*

10 *Și cui să 'nchin eu oare, când timpul se răzbună,
Echoul amorțit
Din nemilosul viscol pe care împreună
Abia l-am resimțit?*

*O tu, ce chiar suspînul îl împărțezi cu mine,
Făcându-l mai ușor :
Tăiai oftarea 'ntreagă în două mici suspîne,
Unite prin amor !...*

B. P. H.

CÂNTUL I

UN ROB PENTR' UN GALBEN

*In Moldova au cei mici despre
cei mari acest obicei de pier fără ju-
deț, fără vină, și fără samă. Singuri
cei mari judecători, singuri părți și
singuri pliniți de legii. Și de acest
obicei Moldova nu scapă...*

URECHE, sub anul 1564.

F E Ț E L E:

RĂZVAN, țigan desrobit
SBIEREA, boier bătrân
TĂNASE, cerșetor
BAȘOTĂ, mare vătăv
DASCĂLUL
TÂRGOVEAȚA I
TÂRGOVEAȚA II
TÂRGOVEAȚA III

TÂRGOVEAȚA IV
TÂRGOVEȚUL I
TÂRGOVEȚUL II
TÂRGOVEȚUL III
FATA I
FATA II
SLUJITORII dela vătăfie.

O piață în Iași, în fund o biserică, mai încoace o piatră, în laturi case.

TĂNASE (șezând pe piatră)

Miluește-mă, jupâne! Dumnezeu va da 'nzecit
Sufletelor ce se 'ndură de-un sărman nenorocit!

SBIEREA (oprindu-se în drum)

Cum? Ce spui? La sută mia? O camătă minunată!
De-ar fi astfel, toată starea-mi eu ți-aș da-o chiar îndată...
Să știi însă că dând una, n'o mai vezi, n'o mai găsești...

TĂNASE (sculându-se)

Miluește-mă, jupâne, cu ce singur socotești!
Ș'un bănuț o să-mi ajungă... Iată de trei zile 'n gură
N'am luat un pic de pâine, n'am avut o fărmătură...

SBIEREA

De trei zile? Ce minciună!... Ș'apoi cine-i vinovat?
Pentru mine e tot una, de-ai mâncat sau n'ai mâncat...
Un bănuț! Cum nu! E lesne!... Bănișorii nu s'aruncă.
Decât cerșitor, mai bine ia toporul și la muncă.

(Răzvan se arată în fund și se oprește din dosul lui Sbierea.)

TĂNASE

Vai, jupâne! vai, jupâne!... Nu cerșește un Român,
Nu cerșește cât mai are un pai de nădejde 'n sân!

Nici eu nu cerșeam, jupâne, pe când aveam vitișoare,
 Ș'un pământ cât trage plugul, ș'o prispuliță la soare;
 Dar vecinii, din rea pismă, la judecată m'au tras,
 Ș'acum iată-mă-s, jupâne, gol pe poduri am rămas!...
 Copilașii plâng de foame...

SBIEREA

Copilașii!... Vrea să zică
 Tu ești un nebun de frunte? După ce n'ai chiar nimică,
 Te mai apuci de prăsilă... Auzi! Ii trebui copii!
 Un neam de netoți... Dă-mi pace! Ducă-se pe la pustii!

TĂNASE (așezându-se)

Of, of, of!... Și tu, jupâne, o să dai de vreo ispită!

(Sbiera face trei cruci mari de 'naintea bisericii și se depărtează, fără a
 băga de seamă că i-a căzut o pungă din chimir.)

RĂZVAN

Așa cruci evlavioase, așa față răstignită,
 Așa 'nchinăciuni plecate, până la brâu și mai jos,
 Nu făcea nici sfântul Petre, nici însuși Domnul Hristos!
 Bre! Jupânul ăsta crede că drept la rai o să meargă,
 Pe când dracii după dânsul cu limba scoasă aleargă!...

(Face câțiva pași și ridică de jos punga.)

Aoleu! O punguliță!... Ba-i un săculeț cam greu!...
 Il va fi pierdut boierul cel cu zor de Dumnezeu...
 Măi, oprește-te, jupâne!... Stăi, jupâne, de m'ascultă!...

SBIEREA (din afară)

La naiba! Ți-am spus o dată că nu-mi place vorba multă!
 Un singur pas nu poți face făr' să dai de vr'un calic!...
 Fugi! N'am bani! N'am o groșită! N'am nemic, nemic, nemic!

RĂZVAN

Nemic n'are sărăcuțul! Așa zice!... Prin urmare,
 Omul neputând să piarză tocmai lucrul ce nu-l are,

Punga nu-i a lui. Atuncea... fie dar a cui o vrea,
De vreme ce toată lumea mi se leapădă de ea...

(Numără: unu... cinci... opt...)

Douăzeci, și toți cu găuri! Parc'ar fi să-mi povestească
Cum se desmierdau, sărmanii, în salba sărbătorească,
5 Pe-un grumaz de țărăncuță, grăsuliu și răsfățat,
Pân'ce ghiara ciocoimii din carne i-au înhățat!...
De-ar avea banii o limbă, lucrurile ce ne-ar spune
Pe mulți albi i-ar face negri, ca cel mai negru tăciune...
Nu! Eu nu vreau astă pungă!... Și chiar foame de mi-ar fi,
10 Pâinea astfel cumpărată mă tem că m'ar otrăvi!...
Moșule!

TĂNASE

Ce vrei?

RĂZVAN

Jupânul nu ți-a dat lescaie frântă?
Uite! Eu îți dau o pungă... Scoală, moșule, și cântă!

TĂNASE

15 Dela un Țigan pomană?

RĂZVAN

Dec! Și totuși pe boier,
De-ți da o scârbă de-aramă, tu l-ai fi urcat în cer?

TĂNASE

E Român, oricum...

RĂZVAN

Jupânul e Român? Vai, ce ocară!
20 Te 'nșeli, moșule! El este piatră, lemn, strigoii sau fiară,
Dar numai Român nu-l chiamă, că mult mai Român sunt eu!...

Nu căta că-ți pare searbăd și pârlit obrazul meu!...
 Că nici noaptea nu-i bălană, dar pământul odihnește;
 Că și pâinea de secară este neagră, dar hrănește!
 Ș'apoi, moșule, eu unul nu-s Țigan de rând, mă jur,
 5 Nu, nu, crede-mă. În pieptu-mi bate suflet de vultur.
 Măiculița fu Româncă...

TĂNASE

Moldoveancă?

RĂZVAN

Se 'nțelege.

TĂNASE

Moldoveancă? Ce-auz, Doamne! Dar asta-i o fărdelege:

10 Unde s'au aflat
 Că s'a 'mpreunat
 Corbi cu turturele
 Șerpi cu floricele,
 Urși cu căprioare
 15 Și norii cu soare?...

O porumbiță să 'ndure un bărbat cioroi...

RĂZVAN

Taci, măi!

Că simțesc cum intră 'n mine 'șaptezeci de năbădăi!...
 N'atinge țărâna mamei, că nu mai știu ce-o să fie!
 20 Mi se 'ntâmplă multe pozne, când sunt cuprins de mânie.
 Eu nu-s Țigan... ți-am mai spus-o!... Nu mă mai tot zăpăci!...
 Mai pe scurt, na, iată banii!... Pleacă dracului d'aci!

TĂNASE

Dela un șerb nu voi cere, nu voi lua niciodată:
 Ursita-mi e neferice, dar a ta-i chiar blestemată.
 25 De mi-ar fi să mor de foame, mâna mea n'o voi păta,
 Primind milă dintr'o mână, care... nici ea nu-i a ta!

RĂZVAN

Eu șerb? dar bată-te focu, mitropolitul Năstase
 Nu știi oare că la moarte-i pe toți robii săi iertase?...
 Singurul vlădică 'n lume, sau cel puțin la Români,
 Care nu voia ca frații să fie slugi și stăpâni,
 5 Fiind tot un os ș'o carne... Așa scris-au în diată,
 Poruncind să plece slobozi toți Țiganii săi deodată;
 Toți, moșule, pân' la unul; bărbați, copii și muieri...
 S'a spart lanțul! De-atunci, iată, două ierni și două veri
 Eu sbor în stânga și'n dreapta, ca voioasa ciocârlie
 10 Pe care n'o mai-poprește ferecata colivie.

TĂNASE

Ești Țigan pe jumătate, nu ești rob...

RĂZVAN

Asta-i nemic.

Mai este ceva. Văzut-ai?...

TĂNASE

Ce?

RĂZVAN

15 Un Țigan grămătic?

TĂNASE

Grămătic? nu!... nu, băiete... N'am văzut, căci nu se vede,
 Și chiar de-aș vedea cu ochii, pare-mi-se că n'aș crede.

RĂZVAN

Țiganii sunt tot ce-ți place: șelari, fierari, potcovari...

TĂNASE

Calăi...

RĂZVAN

Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sunt rari!
Dar grămătic, ba... Ei bine! Numai singur eu supt soare,
Dintre mii de țigănine, știut-am să 'nvăț scrisoare,
Sârbească și românească, încât ajunsei de mic
5 In casa mitropoliei cel mai isteț grămătic...
Grămătic, moșule dragă!... Acuma ia dară banii,
Și te rog a nu mă pune într'un hal cu toți Țigani...

TÂNASE.

Dar acești bani, măi băiete, vor fi un lucru... furat.

RĂZVAN

Așa-i! Tocmai! Ai dreptate! Ai vorbit adevărat!
10 Toți banii din țara noastră poartă, moșule, pe sine
Semnul furilor ce-i pradă, printre lacrimi și suspine,
Dela noi, dela opincă, dela omul cel sărman,
Ș'apoi nū vor să ne-arunce în obraz un gologan!
Sburători ce sug în umbră! Javre, moșule, d'acelea
15 La cari omenească-ți pare numai fața, numai pielea,
Iar sufletul pe dobândă fu luat dela satan,
Cu tocmeală să se 'ntoarcă mai murdar și mai viclean!

TÂNASE

Bine, bine spui, băiete!...

RĂZVAN

Lucru furat! ai dreptate!
20 Inșă n'oiu fi eu acela care va pradă pe-un frate!
Mama, buna măicuțiță, din mormânt ar tresări,
De-ar ști că 'n pieptu-mi se mișcă păcatul de-a tâlhări!...
Dar la naiba frunza verde! Ce să mai tocăm degiabă?
Iată banii, mulțumește, du-te, caută-ți de treabă!
25 Află, moșule, atâta: fie banii chiar furați,
Copilașii tăi te-așteaptă fără pită și 'nsetați!...

TĂNASE (luând punga și sculându-se)

Bogdaprosti, măi băiete!..., Bogdaprosti! Rău îmi pare

Ca să văz o lighioană c'un suflet atât de mare!

De-ai fi Român, cale-vale! dar Țigan, păcat! păcat!

Tat'-tău o fi fost, băiete, o groază de blestemat

3 De-au întortochiat pe mă-ta în lingușirile lui...

Multe dragostea mai face pe fața pământului!

E curat un fel de boală, ce de noi când se lipește,

Pe Român mi-l țigănește, pe Țigan mi-l românește,

Toate lucrurile 'n lume cu susul le pune 'n jos:

10 Ingerul urît se pare, ucigă-l crucea frumos!...

— Dar eram să uit, băiete, de-a te 'ntreba cum te chiamă?

RĂZVAN

Pe mine Răzvan... Smaranda chiema pe drăguța mamă;

Muri an... ba nu! trăiește! trăiește 'n cugetul meu,

Și va trăi totdeauna, până voi trăi și eu!...

TĂNASE

15 Dumnezeu să mi-te-ajute, precum tu m'ajuți pe mine;

Zilele tale să curgă tot zile lungi și senine;

Iar nevoia să doboare pe oricine-ți va fi dușman!...

Rămâi sănătos, băiete!... Ce păcat că ești Țigan!...

(pleacă murmurând: Răzvan, Răzvan, Răzvan... apoi se întoarce)

Știi ce? Mi-am luat de samă... Nu-mi trebuie punga întreagă.

20 Mi-ajunge ș'un singur galben, zău așa, Răzvane dragă!

Mai sunt mulți săraci, băiete, și eu n'aș vrea de prisos,

Pe când se sbuciumă frații, simțind cușitul la os!

(scoțând punga)

Na!...

RĂZVAN

Dar, moșule...

TÂNASE

Ascultă, nu mai face vorbă lungă!
Mai împarte tu ș'altora pâine din această pungă.

(Ia un galben și dă sacul lui Răzvan)

Fă pe gândul meu, căci altfel, zău, nu primesc nici un ban...
Acuma, mă duc, băiete... Mare păcat că-i Țigan!...

(iese)

RĂZVAN

5 Bietul om!... Ce fudulie! Ce vorbe late! Ce toană!
Cineva, privind, l-ar crede că-i un împărat în goană!
Ce dispreț! D'abia ne vede... Taica lui n'a fost Țigan!...

(se uită în jur cu pază, apoi scoate din sân o hârtie)

Lumea-și bate joc de mine! Râde lumea de Răzvan!...
O să râz și eu de lume!... Da, vom râde fiecare:
10 Ea de mine cu trufie, eu de dânsa cu turbare!...

(Lipește hârtia pe un stâlp și iese, pe când ușa bisericii se deschide, venind mai mulți, dintre care dascălul se oprește lângă hârtie, iar ceilalți se grămădesc.)

TÂRGOVEAȚA I

Uf! Nu mai stau pe picioare de necăjită ce sânt!
Zău, nu-i prea bună zăbava, fie locul cât de sfânt.
Părințelul Agaftanghel ar fi un preot cu minte,
Dar lungește, vai!... Te face să fugi chiar de cele sfinte.

TÂRGOVEAȚA II

15 E mai deștept popa Tacu dela sfântul Nicolai;
În două vorbe ți-arată calea 'n iad și calea 'n raiu,
Ș'apoi îți zice: alege-ți! — și 'ntr'o suflare sfârșește:
De-ți place iadul sau raiul, cum vrei, el nu te silește...

(Dascălul, stând lângă hârtie, începe a râde cu hohot)

TÂRGOVEAȚA I

Dar tu ce râzi, măi fârtate, singur, chiar ca un smintit?
Te știam om de ispravă! Doară n'ai înnebunit?
Spune, ce scrie pe-acolo?

TÂRGOVEȚELE

Cine scrie și cum scrie?

TÂRGOVEȚUL II

5 Nu cumva iarăși vr'un cântec, rânjind de biata Domnie?

TÂRGOVEȚUL III

Sau poate vr'o păcăleală, pe vornici? pe logofeți?

DASCĂLUL

"*Εγνων, άνέγνων, κατέγνων*: niște cai verzi pe păreți!...

TÂRGOVEȚUL I

Ești nerod, și pace bună! Eu nu-s cărturar ca tine.

TÂRGOVEȚUL II

Nici eu!

TÂRGOVEȚUL III

10 Nici eu!

TOȚI

Chiar niciunul!...

DASCĂLUL

Așa să fie!

TOȚI

Vezi bine!

DASCĂLUL

Vai de țară!

TÂRGOVEȚUL I

Tu citește!

TÂRGOVEȚUL II

Ești dascăl!

TÂRGOVEȚUL III

E treaba ta!

TÂRGOVEAȚA I

Curând! Curând!

TÂRGOVEAȚA II

5

Zi o dată!

CELELALTE

Nu mai putem aștepta!

DASCĂLUL

Fiindcă voi nu știți carte...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Dar faceți gură...

TOȚI

10

Ei bine?

DASCĂLUL

Căci din păcate, a Românului făptură
Este...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Să sbiere cu câtu-i mai nătărău...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

De voi mi-e milă...

TOȚI

Ei bine?

DASCĂLUL

Voiu citi eu.

TÂRGOVEȚUL I

5 Citește!

TÂRGOVEȚUL II

Da! Da!

TÂRGOVEȚUL III

Începe!

TÂRGOVEȚELE

Ascultare! Ascultare!

TÂRGOVEȚUL I

Eu port bumbac în ureche. Ridică-ți glasul mai tare...

TÂRGOVEȚUL II

10 Dar nu răcnî, că pe mine mă cam supără la cap...

TÂRGOVEȚUL III

Mai în sfârșit, hai o dată, mișcă-ți barba cea de țap!

DASCĂLUL (citește)

Frînză verde de negară!
De când domnește în țară
Petru-Vodă ștechiop și slut,
De răs țara s'a făcut!...

15

TOȚI

De răs țara s'a făcut! Da, da, da!
 Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEAȚA I

Petru-Vodă șchiopătează, dar nu-i slut!

TÂRGOVEAȚA II

5 Ba-i chiar frumușel la față ca Fătul cel din poveste!
 Nu, nu, nu este!

TÂRGOVEȚII

Tăceți, găștelor, o dată!

TÂRGOVEȚELE

Auzi, obraznici, mojici!

DASCĂLUL

Ori m'eți asculta, sau altfel mă duc și vă las aici...

TÂRGOVEȚII

Ba nu... Citește! citește!

TÂRGOVEȚELE

10 Noi găște? Noi?... Ce ocară!

TÂRGOVEȚUL I

Tăceți sau plecați!

TÂRGOVEȚUL II

Firește!

TÂRGOVEȚUL III

Da, da! Afară! Afară!

DASCĂLUL

Vreți să m'ascultați o dată?

TÂRGOVEȚUL I

Negreșit! Nu ne pricepi?

TÂRGOVEȚUL II

Citește! Haide! Tăcere!

TÂRGOVEȚUL III

Apoi dară ce nu 'ncepi?

DASCĂLUL

5

Frunză verde de negară!
Vodă doarme în cămară,
Iar boierii tot furând,
Își fac trebile pe rând!

TOȚI

10

Își fac trebile pe rând! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară!
Norodul plânge și sbiară,
Dar în cer și pe pământ
Nu-l aude nici un sfânt!

TOȚI

15

Nu-l aude niciun sfânt! Da, da, da!
Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

DASCĂLUL

Frunză verde de neg...

TÂRGOVEAȚA I (Întrerupând)

Haide! iarăși frunză de negară?
 Ce Doamne! Tot numai una?... Ca și când n'ar fi într'o vară
 Feluri de feluri de frunze!...

TÂRGOVEAȚA II

Viorele, rosmarini...

TÂRGOVEAȚA III

5 Garofițe, busuioace...

TÂRGOVEAȚA IV

Trandafiri, brândușe...

TOATE

Crini...

TÂRGOVEȚUL I

Tăceți o dată, că-i poznă!

TÂRGOVEȚUL II

O să vă luăm la goană!

TÂRGOVEAȚA I

10 Auzit-ai, soro, vorbe!

TÂRGOVĂȚUL III

Bre! Doar' nu ești o icoană?

TÂRGOVEAȚA II

Dar nici dumneata un vodă, ca să ne batjocorești!

DASCĂLUL

Vreți să citesc mai departe? Nu vreți?...

TOȚI

Ba da, să citești!

DASCĂLUL

Frunză verde de negară! ›
 Decât un Domn de ocară,
 Iar boieri mișei și hoți,
 Mai bine la dracu toți!

TOȚI

5 Mai bine la dracu toți! Da, da, da!
 Hi, hi, hi! Ha, ha, ha! Hi, hi! Ha, ha!

TÂRGOVEȚUL I

Măi! Oare tocmai la dracu?... Să nu fie?... Știi... Mai lasă...

TÂRGOVEȚUL II

Ba nu! Nicidecum! La dracu!

TÂRGOVEȚUL III

La dracu cei ce ne-apasă!

TÂRGOVEȚUL I

10 Fie și la dracu, totuși... vr'o vorbă mai cu papuci...
 De pildă: la cel cu coadă și cu coarne să te duci;
 Se 'nțelege că-i tot dracul, dar ocară-i mai cioplită...

DASCĂLUL

Aș! Cu coarne și cu coadă poate să fie ș'o vită!
 Mai bine dar drept la dracu!

TÂRGOVEȚUL II

15 Mai bine, pe legea mea!

MAI MULTE VOCI

Ho! Incet! Vine vătavul!

TÂRGOVEAȚA I

O să dăm de vr'o belea!...

(Se arată Bașotă, înconjurat de slujitori.)

DASCĂLUL

Sosește nenorocitul, tocmai când vorbeam de vite:
Se 'ntâmplă, zău, câteodată cimilituri potrivite.

BAȘOTĂ

Oameni buni! Ce stați aicea? Ce veste? Ce v'ați oprit?
Cu ce scop?... A! o hârtie! Să vedem, ce s'a citit?

TÂRGOVEȚUL I

5 Va fi o carte domnească...

TÂRGOVEȚUL II

O cazanie...

TÂRGOVEȚUL III

O rugă...

BAȘOTĂ

Slujitori! să fiți cu pază, ca nici unul să nu fugă!...
Parc'aș fi sigur că-i iarăși vr'un cântec nerușinat.

TÂRGOVEȚUL I

10 N'aș crede!

TÂRGOVEȚUL II

Nu-l mai citește!

TÂRGOVEȚUL III

Foarte rău ne-am încurcat...

BAȘOTĂ (apropiindu-se de placard și silabisind: frun... frunză... verde...
de negară... de când... dom... dom... domnește....)

Cum? Impotriva domniei? Impotriva stăpânirii?
Și voi toți sunteți în gloată părtași ai nelegiurii?

A! v'am prins, litfe spurcate! Vi-i dragă vieța sau ba?
Să-mi spună dar adevărul, pe cine l-oiu întreba!

(Apucă de piet pe târgovețul I)

Tu ai o față cam proastă: frunte jos, gură căscată,
Semnele cele mai bune de-o inimă nestricată...
5 Pune dar mâna pe cuget, ș'arată-mi cine l-a scris
Acest cântec ce cutează pe-un Vodă să-l iea în răs?

TÂRGOVEȚUL I

Iartă-mă, jupân vătave... măria ta și stăpâne...
Eu nu știu chiar nemicuța... de nu-i așa, să fiu câne...
Eu am sosit acușica... Sunt omul cel mai smerit...
10 Eu nu știu carte, jupâne... Nu eu, altul a citit...

(Răzvan, intrând pe nesimțite, se amestecă în gloată.)

BAȘOTĂ

A citit? Dar cine-anume? Care dintre toți? Arată!

TÂRGOVEȚUL I (arată la Dascăl)

Acesta, jupân vătave...

BAȘOTĂ

A! Ființă blestemată!

DASCĂLUL

Da, da! Cam așa, jupâne! Ce să zic? Eu am citit.
15 Dar nu cu voie veghiată: chiar dumnealor m'au poftit...
Cercetează-i și-i întreabă... Nu sunt eu cel cu pricina.
A citi când nu te lasă, de! a cui să fie vina?

BAȘOTĂ

Oameni buni! Acuma dară, ca să văz ce-i de făcut,
Vă mai întreb, cum anume a citit acest limbut?

TÂRGOVEȚUL I

Curat pe moldovenie...

TÂRGOVEȚUL II

Negreșit! Cum se citește!

BAȘOTĂ

Drace! nu-i aci 'ntrebarea. Eu știu că moldovenește,
 Dar citit-a oare iute? Fără a se 'nvălmășa?
 5 Resfirat? Limpede? Neted? Repede?

MAI MULȚI

Așa! așa!

BAȘOTĂ

Așa-i, hoțule? Ei bine! Acuma ce-mi vei răspunde?

DASCĂLUL

Hoț! *Γνωθι σαυτόν*, jupâne. Eu nu doresc a m'ascunde.
 Citit-am cum este rostul; vezi bine că nu'n zadar
 10 Am tot învățat la buche. Sunt dascăl! Sunt cărturar!

BAȘOTĂ

Ticălosule! Cum, doamne, nu ți-e greu, nu ți-e rușine
 Să-mi spui mie la palavre, când vorbești tocmai cu mine?...
 Eu! eu vătavul cel mare, mă 'nțelegi tu cine-s eu?
 Mâna dreaptă a lui Hatman, carele la rândul său
 15 Este și el mâna dreaptă a lui Vodă... Prin urmare,
 Vreau să-ți spui, cap făr' de crieri! că eu, vătavul cel mare,
 N'aș putea citi prea iute ceea ce alții au scris.
 Ș'apoi tu! tu s'o poți face? Ar fi un lucru de râs
 Un dascălaș, o nemică, tu să mă 'ntreci chiar pe mine?
 20 Aceasta-i peste putință! Aceasta nu se cuvine!...
 Deci, judecata ți-e scurtă, fiind foarte 'nvederat,
 Că cine-i foarte obraznic este foarte vinovat.

Tu ai scris cântecul ăsta! Te cunoști după sprânceană:
 Un nas ascuțit de vulpe, o bărbuță vicleană,
 Ochi mici și buză subțire... chiar un chip de fariseu!
 Vezi că te-am ghicit? Pe mine nu mă 'nșeli tu, fătul meu!...
 5 Slujitorilor, luați-l! E bun de spânzurătoare!

RĂZVAN

Mai stați! De ce-i așa pripă? Turci, Tătari sunteți voi oare
 De săriți dintr'o năvală grabnic a ne spânzura?
 Jupân vătav, mână dreaptă! Mă rog nu te supăra!
 Să fie oare cu cale, în țara moldovenească,
 10 A omorî pentr'un cântec o ființă omenească?

BAȘOTĂ

Țigan! Cioară! Faraoane!

RĂZVAN

Fie toate cum vei vra,
 Dar pe bietul om, jupâne, iartă-l, nu-l mai spânzura!
 El nu-i faraon, nu-i cioară; e Român, îți este frate...

TÂRGOVEȚII

15 Are dreptate Țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ

O să-l învăț eu îndată! Să mă 'nfrunte ș'un netot?
 Băieți! Pe-amândoi luați-i! Spânzurați-i bot la bot!

RĂZVAN

Zău? Ce spui? Așa-i povestea? De minune! Foarte bine...
 Atunci lăsați-l pe dascăl, și luați-mă pe mine;
 20 El nu-i vinovat, sărmanul; cântecul făcut-am eu;
 L-am scris, l-am lipit și pace! De nu-i bun, îmi pare rău...
 Ce priviți așa la mine? Doară nu-s o arătare...

MAI MULȚI

Tu ai scris?

RĂZVAN

Chiar eu, firește.

BAȘOTĂ

Lucru vrednic de mirare.

Un țigan să scrie stihuri, n'aș fi crezut-o... Ce-i drept,
Mutra-i oarecum arată suflet ager și deștept...

5 Vrea să zică, ș'acea doină din săptămâna trecută... ?

RĂZVAN

Foaie verde magheran,
Logofotul e 'viclean...

Da, da, jupâne vătave! Tot de mine e făcută...

TOȚI

Bre!

BAȘOTĂ

10 Ciudat! Să știe carte o jivină de țigan!

RĂZVAN

Ba poate că'ntrec, jupâne, pe mulți boieri din Divan...

BAȘOTĂ

Slujitori! lăsați pe dascăl, măcar că eu cu arcanul
Pe toți dascălii i-aș prinde ș'aș spânzura cu toptanul;
Căci ei răzvrătesc norodul, ei învață pe cei mulți
15 C'ar trebui ca boierii să umble goi și desculți;
Și chiar ăst țigan n'ar merge astăzi la spânzurătoare
De n'ar fi fost nici un dascăl ca să-l pună la scrisoare...
Cată dar, dascăle, cată! Scăpat-ai cum ai scăpat,
Dar păzește-te de dracul, c'o să dai de vr'un păcat!...
20 Acuma tu, faraoane, răspunde-mi dar d'ocamdată,
De ce te-apuci tu d'o treabă poprită și neiertată?
O faci oare dela tine? sau cineva ți-o fi spus?

RĂZVAN

Apoi de, jupân vătave, Stan e jos și Oprea-i sus!
 Dumneata mereu ne spânzuri, și-astfel trăiești boierește;
 Eu fac doine și doinițe, ca să-mi petrec țigănește;
 Fiecare cu ce poate!... Nu-i dat dreptul orișicui
 5 Să pună 'n ștreang omenirea în mijlocul târgului!...
 Și-apoi acest drept, jupâne, dacă mi s'ar da și mie,
 Eu n'aș omorî niciunul, ca să pot ierta o mie.

BAȘOTĂ (surâzând)

Șiret Țigan!... Dar nu-i lesne a scăpa pe-un osândit!
 Fapta ce tu ai făcut-o e un lucru de gândit.
 10 A necinsti cârmuirea, a batjocori Divanul,
 Poate numai doară Vodă, sau măria sa Sultanul...
 Totuși, dragul meu, o lege, un vechiu și sfânt obicei,
 Te-ar scoate din gura morții... Ești înșurat sau holteiu?

RĂZVAN

Ba nu-s înșurat, jupâne...

BAȘOTĂ

15 Mare noroc! Ești fericit!
 Ai putea să scapi cu zile... În pravila țării zice
 Cum-că de-osândă se iartă pe cine-l ia de bărbat
 O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...
 Așa-i obiceiul nostru, datina cea strămoșească.
 20 Acuma rămâne numai vr'o fată să se găsească...

(cătră târgovețe)

Printre voi nu este oare?

FATA I

Sunt eu.

FATA II

Și eu.

BAȘOTĂ

Minunat!

Două fete cum se cade? Nu-i așa? De măritat?

FATA I

Negreșit!

FATA II

Fără 'ndoială!

BAȘOTĂ

5 Prea bine. Spuneți-mi dară,
Care dintre voi, de milă, nu va lăsa ca să piară
De-o caznă foarte cumplită acest băiat priceput?
Insuși eu voi face nunta, după cum am mai făcut,
Mi-eți fi ciraci....

FATA I

10 Iertăciune! Eu una nu vreau, jupâne!...
Un bărbat Țigan! O Doamne! Cum se poate!... E rușine!

FATA II

Și nici eu!... Ferească Sfântul!... Mai bine foc și potop!
S'ajung de povestea lumii? Eu, fată de potropop?...

RĂZVAN

15 Așa-i? Atunci de ce dară eșit-ați voi amândouă,
Răsărind în sus deodată, ca ciupercile când plouă?
Ca să ne cântați cu ison că sunteți de măritat?

FATA I

De ce!... Iată!... Să se știe!...

FATA II

Ce Țigan nerușinat!

RĂZVAN

Măi! Le-ați auzit cu toții dela mic și pâ'n' la mare!
 Astfel dar, de-acu 'nainte veți ști bine fiecare,
 Spunând-o 'n toată Moldova, spre știința tuturor
 Dela Nistru pâ'n'la munte, că cine sunt dumnealor!
 5 Mirese de porunceală ce-ar vrea bărbați să-și găsească...
 Iar dumneaei mai cu seamă, o fată potropopească!

(Toți râd cu hohote)

SBIEREA (intrând)

Ce oameni lipsiți de minte. Să răză chiar de prisos:
 Și fără nici o dobândă, și fără nici un folos.

RĂZVAN

Ai văzut, jupân vătave, că nu-i nici o fată 'n lume
 10 Ca să nu se înfioare, când aude de-al meu nume...
 Frumoasă-i legea străbună, ce iartă pe-un vinovat,
 Dacă poate să-l iubească un înger fără păcat;
 Frumoasă-i legea străbună, care pricepe c'o ceață
 Se pierde, când o răzbate o rază de dimineată;
 15 Frumoasă-i legea străbună, care crede că nu-i rău
 Alesul unei ființe curate ca Dumnezeu!...
 Frumoasă-i legea străbună... dar dânsa nu-i pentru mine,
 Precum într'o florărie nu-i loc unui mărăcine,
 Precum într'o sărbătoare nu-i loc unui cerșitor.
 20 Precum în svonul de râsuri nu-i loc plânsului de dor;
 Căci numai cerul primește, sub streășina-i milostivă,
 Scaiu și floare, catifeaua și sucmanul d'o potrivă!...
 Eu Țigan! eu... o, jupâne! Decât vai, decât amar,
 Mai dulce-i spânzurătoarea! Nu mai aștepta'n zadar!...

(In acest interval Sbierea, zărind capătul pungii ieșit din cămașa lui Răzvan,
 se pipăe cu îngrijire la chimir.)

BAȘOTĂ

25 Pentru cea de 'ntâi greșală, moartea ștreangului e mare...
 Slujitori, acum d'o dată... duceți-mi-l la 'nchisoare.

SBIEREA (smulgând punga din sânul lui Răzvan)

Sacul meu, jupân vătave! Iată-l, săculețul meu!

(se pune a număra banii)

BAȘOTĂ

Cum? Așa să fie oare? L-ai furat? Tu?

RĂZVAN

Ba nu eu.

TÂRGOVEȚUL I

Țiganul la mal se 'nneacă!

TÂRGOVEȚUL II

5

Țiganul își dete 'n petec!

TÂRGOVEȚUL III

Zi că-i un Țigan, și pace!

TÂRGOVEȚELE

Un ticălos! Un besmetec!

SBIEREA

Fost-au două-zeci de galbeni... Numai nouă-spre'ci mai sânt!...
Unde-i unul? unul? unul?... Dați-mi-l de sub pământ!

BAȘOTĂ

10

Unde-i galbănul, Țigane?

SBIEREA

Un gălbănaș, rupt din soare,
Strălucitor, fără găuri, ferecat... M'auzi tu oare?

BAȘOTĂ

De ce nu răspunzi, Țigane?

SBIEREA

De ce mă nenorocești?

RĂZVAN

Apoi de!... iartă, jupâne... Galbănu-ți nu-l mai găsești...
In locu-i va fi o pâine într'o colibă săracă...

SBIEREA

Eu nu te 'nțeleg! Eu nu știu!... Scoate-mi-l din piatră seacă!

BAȘOTĂ

5 Țiganul e prea obraznic. Am fost cu dânsul prea blând.
Slujitorilor, luați-l! Spânzurați-l mai curând!

SBIEREA (apucând pe Bașotă de mână)

Mai stăi, jupâne vătave! Nu te grăbi! Mai așteaptă...
Spânzură-l, dar mai 'nainte fă-mi o judecată dreaptă.

BAȘOTĂ

Ciudat, boierule dragă! Apoi ce-ți pot face eu?

SBIEREA

10 Cum ce? Vreau sfânta dreptate... Cum ce? Dă-mi galbănu-l meu!..
Uitat-ai pravila țării? obiceiul? canoane? lege?...

DASCĂLUL

In ce guri încap legea!

SBIEREA

In gura mea, se 'nțelege!...

15 Ascultă, jupân vătave... Nu mă lăsa păgubaș!..
Sau Țiganul să-mi întoarcă acel galbăn... gălbănaș...
Ori de nu... atunci, jupâne, stăpânul să mi-l plătească...
Astfel este obiceiul, pravila moldovenească...

BAȘOTĂ

Al cui ești tu, măi Țigane? Cine e stăpânul tău?

RĂZVAN

Sunt Țigan iertat, jupâne; Țiganul lui Dumnezeu!

SBIEREA

Iertat? cu atât mai bine! Dup'a legii glăsuire,
Băiatul mi se cuvine în loc de despăgubire,
Așa-i, jupâne vătave!... Pravila zice curat:
Furul să se dea aceluia dela care a furat.
Dă-mi-l rob.

RĂZVAN

Eu rob?

SBIEREA

Vezi bine.

BAȘOTĂ

Adecă, oricum să fie,
Vrei, boierule, să-l capeți jidovește în robie.
Știi c'un Țigan, chiar de laie, se plătește orișicând
Peste două-zeci de taleri, pe când ăsta nu-i de rând:
E frumos și știe carte...

SBIEREA

Știe carte?

BAȘOTĂ

Foarte bine.

SBIEREA

Tocmai așa rob îmi trebui. Este tocmai pentru mine.
Îmi va ține catastișe, socoteli și daraveri.
Dă-mi-l după legea țării...

DASCĂLUL

Cea făcută de boieri!

SBIEREA

Nu știu de cine-i făcută, dar știu că-i foarte cu cale.

BAȘOTĂ

Atuncea se schimbă treaba... Să-ți spui verde dumitale

C'aș avea și eu nevoie de-un Țigan așa de rar.

5 Cam cutezător, cam țațoș, dar deștept și cărturar.

Nu 'nțeleg, nu pot pricepe și nu vreau ca el să fie

Bună pradă pentru altul, pe când îmi place și mie...

Deci, ia-ți galbănu din parte-mi, iar eu pe Țigan mi-l iau.

SBIEREA

Nu, jupâne! Niciodată! Nu, nu, nu! Nu vreau! Nu vreau!...

10 Vinovatul să-mi plătească! Nu altul! Nu orișicare!

BAȘOTĂ

Boierule! Știi prea-bine, cine-i vătavul cel mare?...

SBIEREA

Dec! și eu la visterie fost-am ftori-cămăraș!

BAȘOTĂ

Boierule! Află dară că postelnicul mi-e naș...

SBIEREA

Dar apoi și eu, jupâne, cu logofătul sânt rudă...

BAȘOTĂ

15 Boierule! Nu m'aprinde! Mă faci să plesnesc de ciudă!

SBIEREA

Plesnește! Eu nu te 'mpiedec... Dar Țiganu-i tot al meu!...

BAȘOTĂ

Boierule! Taci din gură, căci mă jur că eu... eu... eu...

RĂZVAN (către popor)

Căinii osul ca s'apuce, corbii stârvul ca să 'mpartă,
Boierii ca să robească, unii cu alții se ceartă!...

TÂRGOVEȚUL I

Se 'nțelege!

TOȚI

5

Așa este!

SBIEREA

Ii vezi, jupâne vătav!

Taie-i pe toți! Nimicește moșicimea cu nărav!
Dar pe Țigan dă-mi-l mie.

RĂZVAN

Stați, boieri! Vorba-i degiabă!

10

Nu m'eți robi voi pe mine! Nu m'eți robi! Mai de grabă
Veți pune 'n lanțuri furtuna, cu tunete și cu ploii,
Decât s'ajung eu vr'odată rob la unul dintre voi!...
Jupâne! Eu cer osânda. Spânzurătoarea m'așteaptă.

15

Mi-am bătut joc de Domnie: e cea mai grozavă faptă!...
Cineva poate să răză de sfinți și de Dumnezeu,
Dar de Vodă, nu... Ei bine! Dă-mi, jupâne, ștreangul meu!

BAȘOTĂ

Slujitorilor, luați-l!... Ba nu...

(lui Sbierea la o parte)

Boierule dragă.

20

Uită cearta, căci, pe cinste, am glumit, a fost o șagă,
Un nemic. Dumneata, frate, cu logofătul ești neam,

Și chiar la logofeție eu o judecată am
 Cu nește răzași... Un petec... Nu-i tocmai o treabă mare...
 Mă 'nțelegi... Să fim prieteni... O pricină de hotare...

(se strâng de mâini cu căldură)

RĂZVAN

5 Ce mai așteptați voi dară? Ce stați? Ce vă mai gândiți?...
 Calăi ce pe robi ucideți, pe cei slobozi îi robiți!

TOȚI

Are dreptate Țiganul! Țiganul are dreptate!

BAȘOTĂ

Slujitori! Dați-mi afară toate gurile căscate!

(Slujitorii gonesc poporul, care se depărtează cu nemulțumire.)

TÂRGOVEȚUL I

Lasă-mă, jupân vătave, să văz cioroi spânzurat!

CEILALȚI

Și eu și eu!...

BAȘOTĂ

10 Ba la naiba!

SBIEREA

Afară dela mezat!

BAȘOTĂ

Așa-i! Acum sântem singuri! Nimeni nu-mi mai stă la spate,
 Ca să strige că-i cu cale sau că nu este dreptate...
 Slujitorilor, la lucru!... Apucați-l pe Țigan!

RĂZVAN (lăsându-se în mâinile slujitorilor)

15 Mă dau eu singur, jupâne.

BAȘOTĂ

Treaba merge găitan.

Legăți-mi-l și duceți-l!...

RĂZVAN

Intins la spânzurătoare!

5 Omul om, să fie slobod, decât rob, mai bine moare;
Ș'apoi moartea-i înviere pentru cel desprețuit!

SBIEREA

Aleu! Vorbește 'ntr'aiurea... Necum să fi 'nnebunit!...

BAȘOTĂ

Prietene! Ia-ți Țiganul, și nu uită mai cu samă
Pricina cea de hotare...

RĂZVAN (sbuciumându-se cu disperare)

Unde ești, o! mamă! mamă!

C Â N T U L I I

R Ă Z B U N A R E A

*Țiganul și călășul
Au fost gândirea mea ;
Stăpânul, arendașul,
Și legea lor cea grea...*

C. BOLLIAC.

F E Ț E L E :

RĂZVAN, Căpitan de haiduci	MOȘ-TĂNASE
RĂZAȘUL } ceauși de haiduci	HOȚUL I
VULPOIU }	HOȚUL II
VĂSCAN GANEA, boier	HOȚUL III
VIDRA, nepoata vornicului Moțoc	CIOBANUL
SBIEREA	HAIDUCII

Un crâng în codrul Orheiului în Basarabia. În fund un părau.
Mai încoace un trunchiu răsturnat. În laturi stânci.

HOȚUL I

Ian să-mi spuneți, ce să facem ca să mai scurtăm din vreme?

HOȚUL II

Face-vom ce face frunza, când prin codru vântul geme;
Ori vom face izvorul, când aruncă spuma lui,
Scăpărând argint din undă, pe verdeța crângului;
5 Sau să facem ca securea, când fieru 'n copaciu lovește,
Iar copaciul nu se lasă, luptându-se bărbătește;
Frunza, securea, izvorul, toate ne cântă cu dor:
Să cântăm și noi ca frunză, ca secure, ca izvor!

HOȚUL III

Cântecul să fie freamăt, troscot, șoaptă, toate 'ntr'una;
10 Blând ca sărutarea mumei, crunt și groaznic ca furtuna!

HOȚUL I

Să cânte Răzașul dară!

RĂZAȘUL (oftând)

De ce nu, de-aș avea cui,
Ștergându-mi plânsul cu plânsul, cum se scoate cuiu prin cuiu!...
Dar ce zic! Nu sânt eu numai, care suferă și plânge;

N'oiu fi singur eu, în care doina-mi cugetul va frânge;
 Tot ca mine varsă lacrimi, despuiați și nevoiași,
 Toți acei ce 'n țara noastră se mândresc a fi răzași,
 Păstrând ca o moaște sfântă, crisoave, peceți, urice,
 5 Putrezite de vechime și 'n cari cu fală se zice
 Că, scăldându-se în sânge, moșii și strămoșii lor
 Au câștigat ca răsplată câte-o brazdă de ogor!...
 Tune, fulgere, trăsnească, cu potopul și pojarul!
 Mult-mare mi-este mânia! Mi-este mare-mult amarul!

HOȚUL I

10 Eu am auzit, bădiță, c'adecă și la Munteni
 Ar fi răzași ca și-ai noștri, numiți acolo moșneni...

HOȚUL II

Sânt și 'n Ardeal, măi fârtate; ba și 'n țara ungurească;
 Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzășească.

RĂZAȘUL

Apoi oriunde să fie, tot o soartă, tot un drac!
 15 Tot vecinii mi-i înșeală, tot vecinii mi-i desbrac;
 Vecini de cei cu putere, cu căftane daurite,
 Numai fir, numai mătasă, numai cu samur blănite;
 Vecini dintr'aceia care, c'o 'mbrâncire, c'un cuvânt,
 Satul întreg plin de vieță mi-l prefac într'un mormânt!
 20 Vecini dintre cari acum, de-i văz în cale-mi, îi spintec,
 Și hohotesc spintecându-i...

HOȚUL III

Dar tu ai uitat de cântec.

RĂZAȘUL

Ba n'am uitat. Vrut-am numai sângele-mi să-l pui în joc,
 Și-astfel, pomenind trecutul, să pot cânta mai cu foc.

(Își drege glasul, își apasă cușma pe frunte și cântă)

Frunză verde de sălcie!
 Bat-o scârba răzășie!
 Eu credeam că-i boierie,
 Și-i curată calicie!
 5 Ani întregi m'am judecat,
 Sănătatea mi-am mâncat,
 Și nimic n'am câștigat,
 Eu umblam la judecată,
 Copiii-mi plângeau pe vatră,
 10 Nevasta-mi era uitată! .
 Dar acuma Dumnezeu
 A făcut pe gândul meu,
 Ca să-mi mai răzbun și eu!
 Pentru dalba haiducie,
 15 Pentru mândra voinicie,
 M'am lăsat de răzășie,
 Ș'am ales judecători,
 Cei stejari nestrămbători,
 Ca să-mi fie frățiori!

TOȚI

20 Numai codrulețul drag
 Dă dreptate la sărac!
 Numai arcul după spate
 Dă săracului dreptate!

HOȚUL I

25 Zi, Răzașule 'nainte! Zi 'nainte! Nu mai sta!
 Că să știu că piere lumea, tot cu drag te-aș asculta!

HOȚUL II

Zi 'nainte! Zi 'nainte! Să te-auză sfântul soare!

HOȚUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frământă! Mi-e și cald, mi-e și răcoare!

RĂZAȘUL (ia arcul în mână și cântă)

30 Frunză verde lemn sucit!
 Și de când m'am haiducit,
 Dragu-mi-i drumul cotit
 Și de umbr' acoperit.

Când văz pe ciocoiu viind,
 Mă fac broască pe pământ.
 Imi așez săgeata 'n vânt,
 Și mi-l iau la căutare,
 5 Dela cap pân' la picioare,
 Fără ah, fără cruțare!
 Și chitesc, și socotesc,
 Și cuget, și mă gândesc,
 Pe unde să-l nemeresc:
 10 La retezul părului,
 Din dosul ișlicului
 Unde-i greu ciocoiului!

TOȚI

Las' să moară ca un câne
 Că mult te-a căsnit pe tino!
 15 Las' să moară ca o fiară,
 Că mult geme biata țară!...

(Se arată, trecând puntea pârăului, Ganea și Ciobanul)

HOȚUL I

Un boier aice 'n codru!

CEILALȚI (apucând armele)

Un căftan!... Sântem trădați!

CIOBANUL

20 Liniștiți-vă, că doar ne cunoaștem, măi fărtați!
 Eu vi-l aduc pe credință: eu vi-s chezaș și povață;
 Voi aveți lipsă de galbeni, el are lipsă de brață...

GANEA

Care-i căpitanul vostru?

RĂZVAN (ieșind dintre tufe)

Ce-ți trebuie? Ce poștești?

GANEA

Pe Căpitan...

RĂZVAN

Căpitanul? sânt eu; dar tu cine ești?

GANEA

Dumneata? Să fie oare? Sabia cea de văpaie,
De care tremură țara?

RĂZVAN

Numai pe cei răi ți taie.

GANEA

5 Dumneata Răzvan?

RĂZVAN

Ei bine, știi acum cine-s eu;
Spune-mi dar și tu, jupâne, cum se cheamă ciocul tău?

GANEA

Nu-i vorba de nume...

CIOBANUL

10 Lasă! ți-oiu spune eu, căpitane.
Din botez Văscan ți zice, iar după poreclă Gane;
Feciorul lui Osip Gane ce fusese căminar...

GANEA

Eu n'am venit în pădure, ca să vorbim în zadar.
Lucrul, care nu zorește trebui isprăvit îndată...
Nu 'ncepe nicio zăbavă... Află că iubesc o fată...

RĂZVAN

15 Atunci du-te la vr'un popă, dintre cei ce pentr'un zlot
Cunună soră cu frate și mătușă cu nepot!
N'ai ce căta pe la mine,
Preoțit de cruda soarte
Ca să cunun al-de tine

Numai cu duhul de moarte!
Așa dar pleacă, jupâne; pleacă, vesel c'ai scăpat...
Însă de-ai venit aice cu vr'un scop înveninat...

(pune mâna pe pumnal)

CIOBANUL

5 Nu-l speria, căpitane... Boierii sânt slabi la fire:
Brațul, haina, mintea, fața, inima, totu-i subțire.

RĂZVAN

Urmează-ți vorba, jupâne. Te-ascult...

GANEA

Apoi îți spuneam
C'am îndrăgit pe-oarecine, firește fată de neam;
Din nenorocire totuși ea n'are mamă, nici tată,
10 Ș'unchiu-său vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,
Luându-și de gând s'o 'nchiză călugăriță la schit...
O faptă nelegiuită! Un lucru nepilduit!

RĂZVAN

Sărmana!... Dar zestrea-i mare?...

CIOBANUL

Avuții nenumărate!...

RĂZVAN

15 Sărmana!... Mori după dânsa?

CIOBANUL

Lângă Nistru patru sate!...

GANEA (dând lui Răzvan o pungă)

Iată trei sute de galbeni. Alți trei sute, negreșit,
O să-ți aducă ciobanul, după lucrul săvârșit...

RĂZVAN

Cum o chiamă pe sărmana?... Pe iubita cea bogată?

GANEA

Nu-i vorbă...

CIOBANUL

O chiamă Vidra... Știi? A lui Moțoc nepoată...
Și cin' oare n'o cunoaște!

RĂZVAN

Da! Am auzit și eu...

HOȚUL II

Un fătoiu ce călărește și 'mpușcă chiar ca un smeu.
Intr'o zi am întâlnit-o alergând la vânătoare...
E voinică, n'am ce zice! Și-i frumoasă ca o floare...

RĂZAȘUL

Știut! După ce-i din osul acelui vornic Moțoc,
De care Moldova 'ntreagă mi se temea ca de foc!

GANEA

Căpitane! Noi în vorbe pierdem vremea fără treabă...

RĂZVAN

Se 'nțelege! Tu ai sete s'apuci zestrea mai în grabă!...
Spune-mi însă mai 'nainte, pentru banii ce ne-ai dat,
Ce fel de marfă anume să-ți dea codru 'ntunecat?

GANEA

Chiar acuma, căpitane, zece călărași în silă
Târâsc la călugărie pe nefericea copilă...
Mănăstirea nu-i departe... S'o smulgi din mâinile lor...
Dă-mi-o mie...

RĂZVAN

Te iubește?

CIOBANUL

Așa! Nu-i ceva ușor!

Vidra-i o fată semeață, bâcsită cu fudulie,
Care n'o să bage 'n samă nici chiar pe sfântul Ilie!...
5 Să iubească pe jupânul? Dec! Să-și pună pofta 'n cuiu...
Boierul știu c'o iubește, dar nu ea pe dumnealui!...

GANEA

După cununie, lasă! și iubirea o să vie...
Dar grăbește, căpitane...

RĂZVAN

Așa-i! După cununie!
10 Adevărat. Eu uitasem c'asta-i lege pe la voi:
Numai zestrea înainte, iar iubirea mai apoi!
Mai apoi? ba nu! iubirea nu mai vine niciodată,
Unde dintre două inimi, una-i boarfă cumpărată!...
Dar, mai în sfârșit, ce-mi pasă!...

CIOBANUL

15 Curat așa zic și eu:
De nu se iubesc boierii, pentru dâșșii e mai rău.

RĂZVAN

Băieți! Mergeți cu jupânul. Ați auzit ce poștește.
Simbria-i destul de bună: faceți treaba voinicește...

CIOBANUL

Sănătate, căpitane!...

GANEA

20 Niciodată n'oiu uita
Slujbulița cea frumoasă ce-o mi-i face dumneata,

Și-ți făgăduesc pe cinste, că dacă din întâmplare
Vei fi prins de cârmuire, te scap eu din supărare:
Sânt cumnat cu pârcălabul, iar vornicii amândoi
Mi-s cam rude de departe...

RĂZVAN

5 Ciocoi sânt tot ciocoi!

(căt're Răzașul care vrea să plece cu ceilalți)

Răzașule! Mai așteaptă...

RĂZAȘUL

Poruncește.

RĂZVAN (luându-l de-o-parte)

Cată bine.

De-i pricepe că miroasă...

RĂZAȘUL

10 A trădare? Las' pe mine!

RĂZVAN

Dar nu v'atingeți de Vidra... E femeie.

RĂZAȘUL

Chiar să vrei,

Răzașul nu se pogoară la bătaie cu femei!

(Ganea, Ciobanul și haiducii ies)

RĂZVAN

15 Femeie!... Precum pojarul se naște dintr'o scânteie,
Așa m'aprinde pe mine ciudată vorba: femeie!...
Femeie! De când pe dânsa o făcuse Dumnezeu,
El nu mai face nimica, fermecat de lucrul său,

Și privind cu mulțumire la lumea cea zâmbitoare,
Zice: eu sânt rădăcină, dar femeia este floare!...
Femeie!... Și totuși omul, de lăcomie târit,
Iubește nu pe femeie, ci aurui-cântărit...
5 Pentru dânsul e femeie moșia cea măsurată,
O sculă prețeluită sau o pungă numărată!...

(Se aude afară un glas, strigând: Răzvan! Răzvan!)

Mă chiamă?... Cine să fie...

TĂNASE (arătându-se dintr'o parte)

A! Iată că te-am găsit!

RĂZVAN

Stăi!... Tu ești... Mi-aduc aminte... Ești acel nenorocit,
10 Carele la Iași pe poduri oboseai strigând « jupâne »,
Pân' să capeți o lescaie sau o fărâmă de pâne!...
Te cunosc, deși de-atuncea trecut-au un veac întreg:
Trei ani cumpliți de robie...

TĂNASE

Robie? Nu te 'nțeleg!

15 Te știam slobod, băiete; sprinten ca o rândunică;
Bătându-ți joc de necazuri... Zău! nu mai pricep nemică...

RĂZVAN

Da! O robie de spaimă, cum numai duhul cel rău,
De-ar putea să biruiască, ar robi pe Dumnezeu!
Fost-am șerb, fost-am în lanțuri, ș'acum inima-mi suspină
20 Întâlnindu-te pe tine, căci tu, tu ai fost pricină!...

TĂNASE

Eu?

RĂZVAN

Tu, moșule! Tu singur! Asta 'n veci eu n'oiu uita...
 Ș'apoi iată-mă-s în codru, haiducind din vina ta;
 Și mâini de-mi va fi ursita să mor pe spânzurătoare,
 Ți-o voiu datora tot ție...

TĂNASE (făcând semnul crucii)

5 Poznă!... Nu glumești tu oare?...
 Să știu c'asa-i adevărul, o clipă n'aș zăbovi,
 Dându-ți pieptul meu drept țință, să te poftesc a lovi!...

RĂZVAN

Tu! da, tu ești o unealtă a puterii fără nume,
 Care Țese nevăzută toate lucrurile 'n lume,
 10 Astfel c'ades muritorul, bun ca blândul mielușel,
 Face rele peste rele, făr' s'o știe singur el!...

TĂNASE

Dar ce spui?...

RĂZVAN

Ți-aduci aminte nenorocita de pungă,
 Din care luași un galbăn, zicându-mi c'o să-ți ajungă,
 15 Că sunt mulți sărmani în țară, că nu-ți place de prisos,
 Pe când se sbuciumă frații, simțind cuțitul la os?...
 Moșule! Făcând aceasta, puteai să prevezi tu oare
 C'o să mă cufunzi pe mine în robia 'ngrozitoare?...
 Ei bine! căzut în fiare pentr'un galbăn ce-a lipsit,
 20 De primeai tu punga 'ntreagă, eu scăpam nepedepsit!...
 Ha, ha, ha! Ș'apoi mai strige căpăținele 'nțelepte
 C'omul știe tot ce face, știe tot ce-o să-l aștepte,
 Uitând c'un flutur de seară, ce trece repede 'n sbor,
 Este 'n stare să răstoarne toată prevederea lor!...
 25 O faptă cât de frumoasă, ca o floare cu otravă,
 Tăinuește câteodată peirea cea mai grozavă!...
 În sfârșit, tu ești pricină!...

TĂNASE

Dar de ce, copilul meu,
Să nu mă vestești în clipă, lăsându-mă 'n locul tău
Insuși eu să 'ncarc robia pe căruntețele mele,
Și scăpându-te pe tine, să port lanțuri cât de grele?...
5 Un Țigan ce miluește pe-un neputincios bătrân,
Zică tot ce-i place lumea, este chiar ca ș'un Român...

RĂZVAN

Haide! Ce-a fost, se trecuse... Spune-mi acum, iubite,
De ce-ți târăști tu la codru oasele cele 'nvechite?
Cum de ți-ai lăsat copiii?

TĂNASE

10 Ba copiii m'au lăsat.

RĂZVAN

Te-au lăsat? Nu-mi vine-a crede!...

TĂNASE

Săracii au răposat.
In țara noastră cea mare și bogată, măi băiete,
Sânt Români ce pier în foame! sânt Români ce mor de sete!...
15 Astfel în toată Moldova, păcătosului Tănas
Nici un sprijin, nici un razăm, nici un scut n'a mai rămas,
Decât numai să-și însemne pieptul cu cea sfântă cruce
Și zicându-și « Doamne-ajută! » calea codrului s'apuce;
Căci de-o bucată de vreme, cerșitorind pe meidan,
20 Auzeam mereu tot vorbe de căpitanul Răzvan...

RĂZVAN

Cum? La Iași?...

TĂNASE

La Iași, băiete, se vorbește despre tine
Felurite verzi și uscate, câte nici în cap nu-ți vine!

Unii te laudă foarte, ca pe-un strălucit viteaz;
 Alții, adică boierii, te sfâșie cu necaz;
 Iar Țiganii tăi... iertare! O să-mi pui lacăt la limbă,
 C'altă orice i-aș mai face, degiaba! tot nu se schimbă!...

RĂZVAN

5 Zi, moșule! Zi 'nainte... Eu nu mă supăr de loc.

TÂNASE

Ei bine, Țiganii sbiară că tu ești al lor proroc:
 Tu o să-i scoți din cătușe, tu o să-i speli din păcate,
 În tine-i toată nădejdea, fără tine nu-i dreptate;
 O nebună de Țigancă le-a spus c'a visat prin somn
 10 Că tu o s'ajungi odată nu numai jude, ci Domn!...

RĂZVAN

Ciudat!

TÂNASE

O blestemăție! Auzi cine să domnească!
 Insuși dracul nu croește minciună mai Țigănească.
 Dar nu-i vorba de Țigancă... Apoi precum fți spusei,
 15 Rămâind singur în lume, fără copilașii mei,
 Fără milă și 'ndurare, fără căpătâiu și vatră,
 Mai rău de cât chiar Țiganii ce colindează cu șatră,
 M'am pus pe gânduri, băiete: gânditu-m'am, răzgândit,
 Ș'acum iată-mă-s aicea, bucuros că te-am găsit...
 20 Nu căta că-s vechi de zile: în tinerețele mele
 M'am bătut cu multe litfe care de care mai rele,
 Ba Leși, ba păgâni, ba Unguri, ba Frâncii de-ai lui Despot,
 Și ce-am învățat atuncea, n'am uitat încă de tot...
 Mă vezi prăpădit, dar altfel această mână secată
 25 Tot ar mai putea trimite dușmanului o săgeată...
 Decât să mor în orașe de cruzimea celor răi,
 Mai bine vroi în pădure prin mine să piară ei!...

O ființă cât de slabă sporește când își răzbună!
Încearcă-mă și pe mine... Sânt haiduc și pace bună!

RĂZVAN

Așa te vreau, moș Tănase! Ș'o să vezi peste puțin,
C'orașu-i o leghioană și numai codru-i creștin...
5 În oraș totu-i robie; cel mai mic și cel mai mare,
Toți ca unul poartă lanțuri, toți ca unul gem în fiare;
Fiecare slugărește, și niciunul nu-i stăpân;
Insuși Domnul cu rușine pleacă fruntea la păgân!...
Pe când aicea stejarul lângă buruiiană crește,
10 Dar fie cât de puternic, el pe dânsa n'o robește;
Iar sălbaticile fiare, ce flămânde rătăcesc,
Omoară sărmana jertfă pe care mi-o nemeresc,
Dar n'o 'njugă cu năpaste, ca fiara cea omenească,
Care prada-i n'o ucide și n'o iartă să trăiască!...
15 În oraș totul se 'ngroapă și putrezește de viu
În locuința-i îngustă și rece ca un sicriu,
Unde suflarea se curmă, unde văzduhul lipsește,
Unde cărămidă, lespezi, lut și piatră te 'nvălește;
Pe când aicea verdeața ne ține loc de păreți,
20 Ne-acopere numai frunza și numai cerul măreț,
Iar jos s'așterne covorul, văpsit cu mii de văpsele
Ce singură firea-l țese din ierburi și floricele!...
Lumea totuși de departe ne numește cu fiori
Ucigași, împușcă 'n-lună, hoți, tâlhari, omorători...
25 O nu, moșule! Nu crede! Așa fost-au totdeauna
Că de cel gonit se leagă cleветirea și minciuna,
Precum mușchiul se lățește pe-un copaciu pe care-l tai,
Și nu-l lasă pân' ce viermii nu-l prefac în putregaiu!
Săracul țăran ce-și perde vițișoarele sau plugul,
30 Robul osândit ce fuge, blestemând biciul și jugul,
Toți cei slabi, izbiți de soartă, de nevoi înconjurați,
Află 'n codru mângâiere și ne dau nume de frați.
Când privești Moldova întreagă părăsită în jaf și 'n silă,

Pe cei buni în neputință, pe cei răi fără de milă,
 Veneticul și păgânul, cel de neam și cel bogat,
 Numai ei având dreptate și la Vodă și la sfat,
 Căciuliți de toată lumea, fără grijă de nemică...
 3 O! atunce-ți pare bine când deodată se ridică
 Spaima de haiduci în țară, născuți din al țării chin,
 Precum o durere crudă naște 'n piept câte-un suspin!

TÂNASE

Urmează, frate Răzvane! Mai vorbește! Mai vorbește!
 Focul cuvintelor tale m'alină, mă răcorește!
 10 Sânt vorbe de sus, băiete, iar nu de-un om pământean!
 O Doamne! Să iasă tocmai dintr'o gură de Țigan!...

VULPOIU (de departe)

Căpitane! Căpitane!

RĂZVAN

Ce veste?

VULPOIU (târînd după dânsul pe Sbierea)

O caracudă!

15 Am pescuit-o acuma pe-uscat fără multă trudă...

RĂZVAN

Sbierea? In mâinile mele?

SBIERIA

Chiar Răzvan!... Vai!... Sânt topit!...

TÂNASE

Te cunosc și eu prea bine!

SBIERIA (căzând în genunchi)

Și dumneata?... Am murit!...

20 Sfinte Petre!... Sfântă Ana!... Mucenice Spiridoane!...

Scăpați-mă din peire!... O să vă dau trei icoane,
Tot de aramă poleite cu aur... sau cu argint!...

VULPOIU

Drace! Nu știam eu singur c'am pus mâna chiar pe un sfânt!
L-am găsit în drum la stânga, într'o căruță stricată;
5 De gras ce-l vezi, de departe mi se păru că-i o roată;
Dar fiindcă vrea să fugă, îi dădui un bobârnac,
Și simții atunci de-aproape că 'n roată-i ascuns un sac.
Deci acum, căpitane, poți să-i dai răvaș la dracul,
Că tot ce-a fost bun într'însul, nu mai este: iată sacul!...

SBIEREA (frângându-și mâinile)

10 Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș'un ort!
Sânt pierdut!... Prea sfântă Troiță! Maică precistă!... Sânt mort!

TÂNASE

Dați-mi cinevași o armă, căci poftesc cu pofta mare
Să-i număr, tot unul unul, vr'o zece mii pe spinare!

RĂZVAN

Eu Țigan, și iată cine se laudă că-i Român...
15 Fraților! Priviți-l bine: eu sânt rob, dânsu-i... stăpân!..

TOȚI

Stăpân?...

RĂZVAN

Boierule, scoală!... Nu-i frumos și nu-i cu cale
Să 'ngenunchezi de 'naintea unui rob al dumitale.
Jupânului, ce-i cu dreptul d'a ședea chiar în Divan,
20 Nu se cade să se plece de frica unui Țigan...
Scoală dar ca ș'altădată, scui pă-mă și palmuește,
Că Vodă nu-ți cere sama, și pravila nu te-oprește!

Scoală dar ca ș'altădată, și pune pe-argații tăi
 Ca să-mi dea și dâșii palme, ca să mă scuipe și ei!
 Țara 'ntreagă nu-i a voastră?... Codru sau oraș, ce-ți pasă?
 Oricând ș'oriunde, jupâne, sânteți tot la voi acasă!

(Sosesc Vidra, Ganea, Răzașul și ceilalți hoți.)

RĂZAȘUL

5 Căpitane! Îți aducem pe nepoata lui Moțoc.
 E cam cu nărav ciocoica: n'o auzi vorbind de loc...

VULPOIU

Bre! Ce de mai boierime! Doi jupâni ș'o jupâneasă!

HOȚUL I

Parcă-i la curtea domnească!

HOȚUL II

O adunare aleasă!

RĂZAȘUL (privind la Sbierea)

10 Haida-de! Dar ăsta cine-i?... De când maica m'a făcut,
 N'am întâlnit niciodată om mai pocit și mai slut!

HOȚUL I

O gadină!

HOȚUL II

O șopârlă!

HOȚUL III

O năpârcă 'nveninată.

RĂZVAN

15 Tăcere! Să fiți cu toții marturi la o judecată.
 Ăst boier, pe care-acuma îl vedeți ingenunchiat
 Și care la Iași se plimbă mândru ca un împărat...

SBIEREA

Nu, nu, nu...

VULPOIU

Taci, caracudă!

RĂZVAN

5 Ăst boier prin răutate
 Intrece gadini, șopârle și năpârci înveninate...
 Ca painjinul ce țese pe furiș vicleanu-i ciur,
 Și-l întinde, și-l anină, și-l acață pe 'mprejur,
 Și drept din mijloc pândeste, pironit în neclintire,
 Așteptând să-i intre gâza în capcana-i cea subțire,
 Apoi lacom se repede, bucuros c'au înșelat,
 10 Și-o tot rumpe, și-o tot vără în stomahu-i desfumat,
 Și iar își cârpește ciurul, și iar la pândă s'așează,
 Și iar ochește 'n tăcere, nouă pradă să-i mai cază —
 Astfel și boierul ăsta e painjinul sătul,
 Gata să-și mai dreagă cursa, tot strigând că nu-i destul!

SBIEREA

15 Nu, nu...

VULPOIU

Taci, că te ia naiba!

HOȚUL I

Nici iadul n'o să-l primească!

RĂZVAN

20 Insă din jertfele sale, nu-i alta ca să-l urască
 Cu furie mai cumplită, cu foc mai înverșunat,
 Decum Răzvan îl urăște, setos de-a fi răzbunat!
 Pentr'un galbăn, ce pe drumuri l-am găsit pe neașteptate,
 El, cu pravila-i în mână și pe buză-i cu dreptate,

Mă ia rob... rob pentr'un galbăn, și mă face nevăzut
 Intr'un beciu, de muzezeală în mocirlă prefăcut,
 Unde mă legase' n zgardă, ca pe-un câine' n bătătură...
 Il urăsc cu cea mai cruntă și nepovestită ură!...

(Vidra face o mișcare de groază)

TĂNASE

5 Răzbunare! Răzbunare!

HOȚII

Furcă!

RĂZVAN

Da! voesc și eu
 Să-mi răzbun; dar moartea' n furcă i-ar fi prea puțin...

SBIEREA (căzând jos)

Valeu!

RĂZVAN

10 Cruce, țepă, glonț, săgeată... Nu-i destulă răzbunare!
 Vreau o altfel de pedeapsă; o pedeapsă și mai mare...

RĂZAȘUL

Căpitane! Ian sfârșește! Că de cât să mai aștept,
 Mai bine-acum dintr'o dată să-i înfig măciuca în piept!

RĂZVAN

Măi Vulpoiule, rădică-l!...

SBIEREA (când îl scoală Vulpoiul)

15 Vai mie!... Răzvine frate!...

Mă jur c'am lăsat acasă catastișe ne'ncheiate...
 Iartă-mă!... Tocmai pe tocmai!... Fost-ai rob, te iert și eu...
 De vrei, îți voi da ș'un zapis... Martur mi-este Dumnezeu!...

RĂZVAN

Vulpoiule, du-l din codru! Scoate-mi-l pân' la răspânte,
Arată-i drumul cel mare, și zi-i aceste cuvinte:

Iată dreapta, iată stânga, iată jos și iată sus;

Alege la deal, la vale, la răsărit, la apus;

5 Răzvan te-avusese 'n palmă, și numai c'un semn de mână

Ar fi putut să te facă praf, pulbere și țărână...

Totuși uite! Nu-ți lipsește nici un fir din perii tăi...

Să trăiască codrul verde!... Pleacă slobod unde vrei...

(Vidra e foarte mișcată)

TĂNASE

Cum? Il ierți? Il lași să scape?...

RĂZAȘUL

10

Căpitane! Mi se pare

Că tu-ți cam petreci cu glume, și-ai uitat de răzbunare!

RĂZVAN

Răzbunarea cea mai crudă, este când dușmanul tău

E silit a recunoaște că ești bun și dânsu-i rău!...

RĂZAȘUL

15

Astea nu se trec la mine! Doară nu-s o fată mare,

Ca să cred că răzbunarea nu-i decât o sărutare!...

Noi l-am prins, al nostru-i dară, al codrului, nu-i al tău!

Nu-l iert eu, bată-l să-l bată!...

VULPOIU

Și nici eu nu-l iert!

HOȚUL I

Nici eu!

HOȚUL II

20

Bagă sama, căpitane! Noi nu te-am ales pe tine,

Ca să te pupi cu boierii și să ne dai de rușine!

O VOCE

Țiganul se prea-gurguță!

ALTĂ VOCE

Se cunoaște că-i Țigan!

MAI MULTE VOCI

Țigan! Chiar Țigan!...

RĂZVAN

Țiganul nu mai este căpitan!

(Scoate din brâu o bardă poleită)

5 Când voi m'ați pus peste codru dându-mi în mână securea,
Juratu-mi-ați să m'asculte lunca, drumul și pădurea.
Iată barda ce-a pătat-o jurământul cel viclean;
Dați-o unui alt mai vrednic, care nu va fi Țigan!
Puneți dintre voi pe-acela care-i meșter să vă 'nvețe
10 A năvăli 'n slăbiciune, a vă izbi 'n bătrânețe,
Sau pe-o singură furnică să dați iureș câte doi!
Așa căpitan vă trebui, dar Răzvan nu-i pentru voi!

(Aruncă barda și voeste a ieși)

RĂZAȘUL

Haide, haide, căpitane! Te iuțești peste măsură!
Nu te pierdem noi pe tine pentru astă pocitură!

(privește încruntat la Sbieră, apoi ridică de jos securea și o dă lui Răzvan)

15 Iată barda, ia-ți-o iarăși, fă ce-ți place, fă cum știi...
Dar eu unul... of, măicuță!... l-ași tăia fășii-fășii!

VULPOIU

Să trăiască căpitanul!

TOȚI

Căpitanul să trăiască!

TĂNASE

Da, da! Și de țigănie să nu se mai pomenească!

RĂZVAN (către Sbierea)

Stăpâne, acuma pleacă!...

SBIEREA

Să plec?... Cum?... Adevărat!...

O, ce om! Ce piatră scumpă! Ce suflet de matostat!...
 5 Dar fiindcă scapi de moarte pe-un creștin foarte cucernic,
 O să te blagoslovească Dumnezeu a-tot-puternic!...

RĂZVAN

Fugi, boierule, de-aice! Fă-mi și tu pe placul meu!...
 Mi-e scârbă s'aud din gură-ți numele lui Dumnezeu!

VULPOIU (împingând pe Sbierea)

Mișcă! Mișcă, caracudă!

SBIEREA

10 Ba nu... Mă rog! Fără pripă!...
 Mai avem o socoteală... Numai un cuvânt... O clipă!...
 Dați-mi sacul meu!... Răzvane!... Nu mă sărăci de tot!...
 Taleri trei mii patru sute cincizeci și șapte ș'un zlot!

(iese ghiontit de Vulpoi)

VIDRA (înaintând și întinzând mâna către Răzvan)

15 Aș fi mândră, căpitane, ca să strâng o mână, care
 Nu voește să-și răzbune decât numai prin iertare!...

RĂZVAN

Mâna mea?... Această mână, desmierdată de cuțit,
 Arsă de foc și de vânturi bătută neconținut,
 Spălată de ploii și grindini, aspră și neagră din fire,
 Cuteza-va ea s'atingă mâna-ți albă și subțire?...

VIDRA

De când oamenii din codru răpitu-m'au după drum,
N'am oftat, n'am zis o vorbă, fost-am mută pân' acum,
Oprind lacrima pe geană și 'nnecând în piept suspine,
Ca să nu pogor pe Vidra pân' la ei și pân' la tine...

5 Dar nu-i pasăre pe lume să nu cânte mai cu dor,
Când ziua-i plină de soare și cerul e fără nor;
Nu-i femeie să nu-și simță inima-i în turburare,
Când s'așterne de 'nainte-i luminând o faptă mare!...
10 Rob, Țigan, haiduc, de-oriunde soarta să te fi adus,
Un suflet c'al dumitale își va face loc în sus!

(Răzvan rămâne ațintit)

TĂNASE

Aferim! Ce mai mueire! De-ar fi mulți boieri ca tine...

GANEA

Ce faci, dragă jupâneasă? Cine-ar crede!... E rușine!
Nepoata marelui vornic și fiica unui spătar,
Dumneata să stai de vorbă... ce 'njosire!... c'un tâlhar!...

RĂZAȘUL

15 Căpitane! Căpitane!... Fă-ți cu mine o pomană:
Dă-mi voie măcar dintr'însul să-ți fierb de prânz o tocană!

HOȚII

Da, da! Să-l tăiem îndată!...

RĂZAȘUL

Să-l bucătim mărunțel,
Ca să nu se mai cunoască de-a fost boier sau vițel!...

RĂZVAN (ieșind din gândire)

20 Cum? De ce-i așa urgie?... Lăsați-l în bună pace!...
El nu v'a făcut nemica...

RĂZAȘUL

Nu cumva! Iată ce-mi place!
Doar n'ai fost surd, căpitane?... Nu-l mai apăra 'n zadar!...
Nu l-ai auzit tu singur că te numește tâlhar?...

RĂZVAN

5 Eu tâlhar?... Dar cine-a zis-o?... Răzvan nu putea s'auză.
Căci simțirea-i se pierduse, rătăcindu-se pe-o buză
Din care sorbea cu 'ncetul cuvinte ce-mi par mereu
Că tot încă sună, sună și răsună 'n jurul meu!...
O tu, femeie măreață! tu un înger! tu o zână!
Tu, ivire minunată ce-mi rasai ca o lumină!
10 Să te mai auz o dată că locul meu este sus...
Așa c'ai spus-o? Mai spune-mi! Mai spune-mi încă!...

VIDRA (cu sfială)

Am spus...

RĂZVAN

15 Ai spus!... Eu credeam că 'n lume nu va fi nicio ființă
Ca să-și cufunde privirea sub gunoiu de umilință,
Pân' la omul care 'n vieță-i n'a gustat de nicăiri
Decât despreț și nemilă, batjocură și loviri!...
Dar știi tu oare puterea ce-o au cuvintele tale,
Luminându-mă ca raza străcurată jos în vale,
20 Unde de-ale nopții umbre, supt un val întunecos,
Ascundeau în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?...
Tu mi-ai dat o lume nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
C'un cuvânt, c'o vorbă numai, cu suflarea gurii tale,
Ca Domnul Hristos pe Lazăr tu din moarte m'ai sculat!...
Ce putere! Ce minune!...

RAZAȘUL

25

Căpitanu-i fermecat!

RĂZVAN

Dar tu stai și taci acuma?... Îți pare rău dumitale
 C'ai picurat o nădejde peste un noian de jale?
 Poate-ți mai aduci aminte, cine ești?... Ei bine dar,
 Nici eu n'o să uit atuncea că Răzvan e un tâlhar!

(către Ganea)

5 Sânt tâlhar!... Așa-i jupâne? Ei da! Sânt tâlhar! Firește!...
 Am înțeles cum mă chiamă, ș'o să mă port tâlhărește...

(aruncând jos o pungă)

Na, boierule! Ia-ți punga!...

GANEA

Ba nu! Ia-ți-o dumneata...
 Îți mai datoresc trei sute... Crede-mă că n'oi uita...
 10 Ciobanul o să-ți aducă.

RĂZVAN

Nu-mi pasă de datorie!
 Iată banii tăi, jupâne! Dă-mi o altfel de simbrie!
 O simbrie tâlhărească! Las' prin cântec să ți-o spui:
 Numai cântecul deschide cugetul haiducului!

15 P'un deal, p'un colnic
 Mergea un voinic,
 Voinicul voinicilor
 În țara piticilor:
 Cu fața voinică
 20 Ș'o inimă mică!
 Lângă el mergea
 Și la el privea,
 Și mereu ofta,
 Poate că-l iubea
 25 O copilă dalbă
 Cu galbeni în salbă,

5 O dulce fetiță
 Cu flori în cosiță,
 Cu raiu în guriță!
 Amândoi mergea,
 Și mergând grăia
 Și grăind zâmbea,
 Când iată
 D'odată
 10 Pe drum mi s'arată,
 Stând în calea lor
 Vătavul haiducilor,
 Căpitanul hoților,
 Groaza veneticilor!
 15 Și cum mi s'arată,
 Privește la fată,
 O vede și iată:
 I se face milă
 De biata copilă!
 20 Și zice apoi
 Cătră cel ciocoi,
 Cătră cel voinic,
 Voinic de nemic:
 Calea e a ta,
 25 Mândra e a mea,
 Și de nu mi-o dai,
 Hai la luptă, hai!

(Vidra își pune mâna pe frunte)

TĂNASE

Uf, uf, ce inimă mare! Păcat, zău, că nu-i creștin!...

GANEA

Eu nu 'nțeleg, căpitane... Ce vrei? Ți-oi plăti deplin...

RĂZAȘUL

Nu 'nțelegi ce este lupta?

GANEA

30

Lupta?

RĂZAȘUL

Lupta voinicească:

Unul pe altul să-mi apuce, ș'apoi să mi se trântască!

GANEA

Dar căpitanu-i mai tare... mai umăros... mai cu piept...
Lesne poate să mă bată... nu se cade... n'ar fi drept.

RĂZVAN

5 A! jupânului, pe semne, îi place lupta nemțește?
Dați-i săbii dumisale: să-și aleagă ce poștește!...
Pentru mine-i chiar tot una: ne vom bate cum va vrea;
De-oiu muri, nu-i mare treabă, iar de nu, Vidra-i a mea!

(scoate paloșul, pe când Răzașul dă pe al său lui Ganea)

Apucă spata, jupâne!...

GANEA (scoțând paloșul)

10 Din dragoste!

CIOBANUL

Patru sate!

RĂZVAN (năvălind)

Apără-te!...

VIDRA (descoperindu-și fața și punându-se între amândoi)

Nu, Răzvane!... N'ai cu cine!... Nu te bate!...

C Â N T U L I I I

NEPOATA LUI MOȚOC

*Să nu te blăsteme cineva:
s'ajungi slugă la cai albi
și stăpân femeie s'aibi!*
ANTON PANN

F E Ț E L E:

RĂZVAN, ostaș leșesc

VIDRA, iubita lui

RĂZAȘUL } tovarășii lui
VULPOIU }

SBIEREA, prins în război

HATMANUL

MINSKI

PIOTROWSKI } căpitani

ISCOADA MUSCĂLEASCĂ

OSTAȘUL I

OSTAȘUL II

OSTAȘUL III

CĂPITANI ȘI OSTAȘI LEȘEȘTI

O tabără leșească la marginile țării muscălești: corturi, tunuri,
arme.

(Trei ostași, din cari I și II duc pe cel al treilea, greu rănit)

OSTAȘUL I

Mulți Muscali ucis-ai oare?

OSTAȘUL II

Cu sabia?

OSTAȘUL I

Cu ce vrei!

OSTAȘUL II

Cu sulita două sute și cu paloșul vr'o trei!

5 Opt sau nouă-zece sute... Poate și mai mult!...

OSTAȘUL I

De sigur!

OSTAȘUL II

Dar tu?

OSTAȘUL I

N'am ucis niciunul. Nu-mi place. N'am vrut eu singur!...

Rănit-am însă vr'o mie... Tu mă știi că-s cam voinic:

10 Tot răni de cele mai grele, dela cap pân' la buric...

OSTAȘUL II

Vezi, așa sântem noi Leșii!

OSTAȘUL I

Trăiască țara leșească!

Muscalul de-ar fi cu dracul, tot nu-i chîp s'o biruiască!...

OSTAȘUL III

5 Of!... Eu mă sfârșesc cu zile... și voi ca niște nebuni,
Când nu tremurați în tufe, vă desfățați în minciuni!...
Ah! duceți-mă la doftor: încai moartea să mă scape...

(Câteșitrei ies la dreapta, pe când la stînga se arată Minski și Piotrowski.)

MINSKI

Uite, măi! Inima'n mine plesnește, gata să crape!
Sângele mi se rădică și se suie în obraz
De ciudă, de 'ntărâtare, de durere, de necaz!
10 Cum ți se pare, iubite? într'o tabără crăiască,
Tocmai în mijlocul nostru și 'n țara noastră leșească,
Un străin, o venitură, un om fără căpătâi,
Un nătărău din Moldova să fie tot cel de'ntăiu?
Pe când eu zac la o parte, lăsat fără nicio treabă,
15 Uitat ca o jucărie, ca un copil, ca o babă!

PIOTROWSKI

Ce vrei! *Ut verum dicamus*, mărturisește și tu
C'acest *vir Valachus* este *strenuissimus*...

MINSKI

Ba nu!

Eu nu recunosc aceasta! Nu se chiamă vitejie
A nu se teme de moarte numai din obrăznicie!
20 Un nu știu cine ca dânsul, un mojić necunoscut,
Nu-i este iertat a face lucrurile ce-a făcut!
Să cuteze el s'apuce steagul muscălesc cel mare...
Aceasta m'aruncă 'n friguri, în furie, în turbare!...

Să pătrunză chiar în cortul voievodului rusesc...
 O! aceasta-i grozăvie! Sânt gata să 'nnebunesc!
 Șpune singur tu, fârtate, dacă nu era mai bine
 Niște astfel de izbânde să se fi făcut de tine?
 5 Sau de-un altul orișicare... iar de mine mai ales!...
 Spune, spune tu!...

PIOTROWSKI

Firește! *Non est in dubio res.*
 Inșă, *carissim' amice*, așa va fi totdeauna
 Că *virtus* nu-i alta 'n lume decât *prospera fortuna*.
 10 Răzvan e *felix ad casum*! Totu-i merge găitan!
 E noroc. *Venti faventes*!

MINSKI

Tot Răzvan! Răzvan! Răzvan!
 Tabăra leșească 'ntreagă mi-l înalță și-l ridică,
 Iar despre noi nu s'aude, nu se vorbește nemică!...
 15 Dreptu-i oare, ca 'ntr'o țară, în care eu sânt născut,
 Un venetic fără nume să fie mai cunoscut?!...
 Zici că-i noroc?... Nu-i aceasta!... Nici noroc, nici vitejie!
 Este altceva, iubite, ș'o să ți-o spun numai ție...
 Eu sunt sigur ș'aș fi gata chiar să jur c'acest Răzvan
 20 E frate...

PIOTROWSKI

Frata cu cine?

MINSKI

Cu...

PIOTROWSKI

Dic quaesio!

MINSKI

Cu satan!

PIOTROWSKI

Ce spui, *Domine mi Deus* !... Dar de-unde s'o știi aceasta?...

MINSKI

O vei ști și tu ca mine... Spune-mi, văzut-ai nevasta
Imbrăcată bărbătește, haine negre, chip bălan,
Care întovărășește ne 'ncetat pe acest Răzvan?

PIOTROWSKI

5 Am văzut-o... E frumoasă! *Virgo facie concina,*
Perdecora, pervenusta...

MINSKI

Ha, ha, ha! Asta-i pricina!
Răzvan zice că-i e soră, dar eu pot să-ți dovedesc
C'acea muiere-i chiar dracul, numai botu-i femeiesc!
10 Dânsa-i o fermecătoare ce cu farmecele sale
Are puterea pe-oricine să 'ntunece, să-l înșale,
Să-i iea văzul, să-l orbească, să facă noapte'n amiaz,
Incât s'o crezi că-i frumoasă și pe Răzvan că-i viteaz!...

PIOTROWSKI

Ce-i drept, *Sanctissimus Thomas* în *Summa Theologiae*
15 *Firmat* asemenea fapte, iar *Petrus Hispanus* scrie
Cum că *foemina* și dracul sânt *affines* oarecum:
Dracul e foc, iar femeia iese dintr'însul ca fum...

MINSKI

Crede-mă c'acea muiere, orice-i spune, orice-i zice,
Orice-i vrea, e însuși dracul...

PIOTROWSKI

20 Taci, că iată vin aice
Alii duo Valachi, ce-i tot văd mai-mai de-un an
Conjunctissime vivendo nedespărțiți de Răzvan...

MINSKI (privind în partea de unde vin Răzașul și Vulpoiul)

Piha! Ce făpturi ciudate! Ce ființi nesuferite!
 Ce mișcări respingătoare! Ce obrazuri necioplite!
 Eu unul îți spui atâta că de-oi fi vr'odată crai —
 Lucrul este cu puțință, — ei bine, de trei ori vai
 5 Ce legi aspre n'aș mai face, ca să dau peste hotară
 Și să gonesc într'o clipă toți Moldovenii afară!
 Însă toți! Toți pân' la unul! Niciun om! Niciun picior!
 Numai pe Răzvan, el singur, l-aș lăsa... ca să-l omor!

RĂZAȘUL (cântând de departe)

Vom imblăți la săcară
 Până 'n mândra primăvară
 10 Ș'om ieși la codru iară,
 În capătul șesului,
 La marginea drumului.
 În calea Armeanului!

MINSKI (dulce)

15 Să trăiți, voinici!

VULPOIU

Prea bine; mulțumim...

RĂZAȘUL

Și sănătate,
 Căci în lume sănătatea e mai bună decât toate!

MINSKI

20 Mă prea-bucură 'ntâlnirea... Doream să vă văz de mult...
 Eram să vă 'ntreb un lucru...

RĂZAȘUL

De nu-i fi lung, eu te-ascult,
 Fiindcă noi, Moldovenii, știm așa că vorba lungă
 E nebulie de crieri și sărăcie de pungă.

MINSKI

Aș dori s'aflu... Pe cînte, Răzvan al vostru mi-i drag
 Și... vorbind c'un oarecine... făcut-am un rămășag...
 Ca să nu-l pierd... mă pricepeți... vreau să zic... îmi trebui mie...
 În sfârșit, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie
 5 Va fi avut în Moldova viteazul cel strălucit,
 Ostașul cel mai de frunte, bărbatul cel mai vestit,
 Podoaba taberei noastre, un luceafăr, o minune!...

VULPOIU

Drace! Vreți numai atîta?...

RĂZAȘUL

Taci, Vulpoiule! Nu-i spune...

VULPOIU (zâmbind)

10 Ba să-i spui! Dece să piarză săracul un rămășag?
 Mai vîrtos cînd știu acuma că Răzvan ți este drag!..
 Învață dar dela mine, că slujba ce-o avusese
 În țara Moldovei este dintre cele mai alese;
 O treaptă atît de 'naltă, încât era mititel
 15 Boierul cel mai puternic, cînd se punea lângă el...

PIOTROWSKI

Admirandum!

MINSKI

Dar ce slujbă? Cum se chiamă?

RĂZAȘUL

Măi, ți-ajungă!
 Că ne-am înțeles odată de-a nu face vorbă lungă...
 20 Sînt cam iute. Bagă sama!...

VULPOIU

Las', Răzașule!... Eu vreau

La toate câte dorește, să-i pot răspunde pe șleau.

Că doar nu ne cercetează cu vr'un scop de răutate,

Mai cu seamă când iubește pe Răzvan ca și pe-un frate...

5 Așa dar, mă 'ntrebi ce slujbă? Cum se cheamă?... Fel de fel!

Unii căpitan îi zice, alții-i zice vătășel...

Dar treapta-i mult mai de frunte, prin putere și simbrie,

De cum pe la voi aice este chiar o hătmănie!...

PIOTROWSKI

Capitaneus pedestris?

VULPOIU

10 Ba și chiar călare ades:

Pedestrima la strâmtoare și călărima la șes...

În codru se pedestrește, pe câmp încalecă iară:

Astfel este rânduiala oștilor la noi în țară.

MINSKI

Dar avea moșii?

VULPOIU

15 Ha drace! L'asta eu nu m'am gândit!...

(după o tăcere)

Cât poate da o moșie, Răzvan căpăta 'nzecit...

Adecă cevași ca dijmă, în bani, în grâne și 'n vite,

Ce trebuia la poruncă să-i dea toți pe negândite...

PIOTROVSKI

Și-ți fi avut multe *pugnās*, *videlicet* bătălii?

VULPOIU

20 O! se 'ntâmpla câteodată și 'ntr'o zi două sau trii,

Cât ținea vremea de vară, căci în urmă, la iernatec,

Ne hodineam cum fac Turcii; obiceiul îndemânatoc!

MINSKI

Dar spune-mi, acea femeie...

RĂZAȘUL (cu furie)

La dracu! La nouă draci!

La nouă sute!...

MINSKI

Ce-ți trebui? Ce vrei, voinice?...

RĂZAȘUL

5

Să taci!

Bată-te mama pădurii! Te mai legi și de muiere?

MINSKI

Ba nu; doream să știu numai...

RĂZAȘUL

Zău, mai bine fă-mi plăcere,

Ori ne lasă tu aicea, sau noi te lăsăm aici!

MINSKI (cătră Piotrowski)

10

Haidem, tovarășe!

PIOTROWSKI

Ergo...

MINSKI

Să fiți sănătoși, voinici!

(Iese cu Piotrowski)

RĂZAȘUL

Bună treabă!... Pizma, ura, zavistia, vrăjmășia,
Și nici un pai de răsplată pentru toată vitejia,

Iată câștigul cel mare, ce Răzvan l-a dobândit
De când părăsise țara și codrul blagoslovit!
Vai de dreptatea leșească! Vai de bunătați streine!
Ne-am păcălit, măi fârtate! Rău ne-am păcălit!...

VULPOIU (gânditor)

Vezi bine!...

RĂZAȘUL

Mai înțelept moș Tănase, când zicea oftând cu foc:
Tu fă ce-ți place, Răzvane, dar eu o să stau pe loc.
Nu las Moldova, și pace! foamete, sete, rușine,
Aice să sufăr toate, căci e cuibul meu!...

VULPOIU

10 Vezi bine!...

RĂZAȘUL

Și eu, Vulpoiule dragă, trebuia verde să-i spui,
Iar nu să caut orbește buricul pământului,
Uitându-mi de răzășie!... Poate că prin judecată,
De mai rămâneam în țară, tot o câștigam o dată.
15 Hrisoavele mele iată-s!

(scoate din sân o legătură)

Aici trei urice sânt

Dela Alexandru Vodă și dela Ștefan cel Sfânt,
Pe cari le stropesc cu lacrimi, le șterg de praf cu suspine,
Și le știu pe din afară, făr' să fi citit!

VULPOIU

20

Vezi bine!...

RĂZAȘUL (sărută și apoi ascunde legătura)

Ii ziceam eu: măi Răzvane, nu pleca! nu fi nebun!
Decât orice traiu în lume, traiul codrului-i mai bun!...

Of! Nu vru să mă 'nțeleagă!... Și tu știi a cui e vina?
Așa-i când tace cocoșul, lăsând să cânte găina;
Așa-i când capra-i în frunte, poruncind în loc de țap;
Așa-i când bărbatu-i coadă; așa-i când muierea-i cap!
5 Din dobitoacele toate, numai matca la albine
N'are cusur ca stăpână... Celelalte, vai!

VULPOIU

Vezi bine!

RĂZAȘUL

Dracul ne trimise 'n cale pe nepoata lui Moțoc!
Sărmanul Răzvan acuma nu-i om, ci-i un năpârstoc,
10 Pe care Vidra nu-l mișcă și-l întoarce fără preget,
Și la dreapta, și la stânga, nu cu mâna, ci c'un deget!...
Ș'apoi eu nu dau cu gândul, oricât de mult chibzuesc,
De ce Vidrei nu-i plăcuse obiceiul haiducesc?

VULPOIU

M'am gândit și eu l'aceasta, ș'am ajuns drept încheiere
15 Să cred că Vidra-i smintită, ca orișicare muiere,
Iar Răzvan, de-a fost odată cu o minte de bărbat,
De când ascultă pe Vidra și dânsul s'a deochiat;
Căci nebunia s'acață mai rău ca un mărăcine
Și trece ca o căscare dela om la om...

RĂZAȘUL (gânditor)

20 Vezi bine!

VULPOIU

Este 'nvederat că Leahul nu face haz de Răzvan...
Ș'apoi de-ar mai ști, o Doamne! că nu-i creștin, ci-i Țigan...
Oho! L-ar goni departe! Ba cu dânsul și pe tine...
Iată cum ne duce Vidra, trăgându-l de nas!

RĂZAȘUL

Vezi bine!

VULPOIU

Leșii au o lege-anume: un om de neam țigănesc
 Să nu calce cu piciorul pe pământul cel leșesc...
 Alte neamuri să poștească, orișicând sau orișicine.
 Iar Jidovii, mai cu seamă, sânt ca 'n țara lor...

RĂZAȘUL

Vezi bine!

ISCOADA (arătându-se din fund)

Creștini cucernici...

VULPOIU

Ce-ți trebui?

ISCOADA

V'am văzut, de nu mă 'nșel.

Umblând cu Răzvan...

RĂZEȘUL

La naiba! Nici tu nu te 'mpaci cu el?

ISCOADA

Nu mă 'mpac? Iartă-mă, Doamne! Eu nici nu 'nțeleg ce-i ură:
 A iubi pe toți creștinii mă 'nvață Sfânta Scriptură...
 Așa dar, vă rog să-mi spuneți într'un chip cuviincios
 Unde poci oare să-l aflu, în numele lui Hristos?...

(zărind pe Răzvan, care se apropie)

Dar ce văd! Iată chiar dânsul!... Dumneata ești, mi se pare,
 În toată creștinătatea luptătorul cel mai tare?
 Ca sabia lui Arhanghel, ca toiagul lui Aron,
 Praștia lui David prorocul, buzduganul lui Samson...

RĂZVAN

Sânt Răzvan...

ISCOADA

E de nevoie, nimenea ca să n'o știe,
Să vorbim precum vorbise Moise cu Iehova...

RĂZVAN (către Vulpoiul și Răzașul, făcându-le semn să plece)

Fie!

RĂZAȘUL

5 Crede-mă c'ar fi mai bine ca și pe noi să ne lași.
Ai mulți dușmani... Chiar Muscalii nu-ți sunt așa de vrăjmași
Ca Leahul cel pizmătareț, care alta nu visează
Decât el să se ridice și toată lumea să cază...

RĂZVAN

10 N'aveți grijă! Fiți în pace!... Puteți să vă depărtați:
Brațul meu e lângă mine și sabia-i lângă braț...

VULPOIU (depărtându-se cu Răzașul)

Haidem, Răzașule dragă! Să-i spunem Vidrei aceasta:
Cine pe noi nu ne-ascultă, o s'asculte pe nevasta...

RĂZVAN

Sântem singuri. Ce vrei?

ISCOADA

15 Jură de-a nu spune nimănui
Taina cea de mântuire ce-am venit ca să ți-o spui

(Răzvan face un semn de învoire)

Nu-i așa! Eu vreau anume pe crucea prea lăudată,
Pe cei doisprezece apostoli și pe maica cea curată,
Pe cele șapte biserici, pe cei patruzeci de sfinți,

Pe soborul din Nikeia cu trei sute de părinți,
 Pe-o sută cincizeci de psalmuri, pe șaptezeci de tâlcovnici,
 Pe toți fericiții pusnici și mucenici și duhovnici,
 Și pe ieslele, la care se 'nchinăra cei trei crai,
 5 Să-mi juri mai întâi de toate că Leșilor nu mă dai...

RĂZVAN

Tu nu ești Leah prin urmare?

ISCOADA (făcând cruce)

Dumnezeu să mă păzească
 De-a fi eretic ca Leșii de legea papistășească!...
 Dar dumneata, ca și mine, ești pravoslavnic curat,
 10 Și slujind în astă țară, faci cel mai mare păcat,
 Precum zice sfântul Pavel...

RĂZVAN

Așa! Iarăși cele sfinte?
 Tu ești Muscal! Numai dâșii sunt meșteri cu jurăminte
 Tot cruci și tot evanghelii să 'nșire ca din fuior
 15 Chiar atunce când li-i gândul să ne 'nșele mai ușor!...
 Ce vrei? Ce cauți pe-aice! Dela cine vii și de-unde?
 Ce faci în oastea leșească și ce-ai cu mine?... Răspunde!...

ISCOADA (văzând pe Vidra, care se apropiase și se pusese în fața lui)
 Acest om... astă muiere... muierea nu-i tocmai om,
 După cum mărturisește fericitul Chrisostom...

RĂZVAN

20 Taci!

ISCOADA

Femeia-i cam limbută: ea nu pricepe ce-i taina;
 Vorba-i lungă ca și coada, coada-i lungă ca și haina,
 Precum arată prorocul!...

RĂZVAN (apucându-l de barbă)

Zău, nu mă mai stăpânesc!

ISCOADA

Nu mă necinști!... Sunt preot și părinte sufletesc...

RĂZVAN

5 Zici că ești preot?... Dar spune-mi, popei i se cade oare
Să-și arunce jos veșmântul, călcând rasa sub picioare,
Și prin fapta cea mai neagră să mânjească sfântul dar,
Iscoadă 'n întreaga lume, preot numai în altar?

ISCOADA

10 Fiule! Eu nu văd răul de-a lucra cu stăruință
Pentru sfântul țar și pentru pravoslavnică credință.
Păcatu-i al dumitale, care, fiind Moldovean,
Îți dai sufletul în ghiara Leahului celui viclean,
Popor depărtat de lege, oi rătăcite din turmă
Și pe cari o să-i strivească judecata cea din urmă,
La un loc cu Filistenii și cu Gog și cu Magog...
Ș'apoi făcându-le astea, unde-i folosul, mă rog?

RĂZVAN

15 Eu caut numai la cinste...

ISCOADA

Fleacuri! Treabă de cuvinte!
Folos, cinste, tot aceea, deși se chiamă altminte!
Așa dar, ce fel de cinste dobândit-ai, de când ești,
Ca Nemvrodul din Scriptură, floarea cetei diavolești?

VIDRA

20 Are dreptate, Răzvane! Iat' a treia bătălie,
In care brațul tău varsă ploi de sânge pe câmpie,
Ș'apoi unde-i mulțumirea și răsplata ce-o primești,

Rădicând pe brazda morții clăi de stârvuri dușmănești?...
Pe când tu goneai vrăjmașul, dând cu pieptul la năvală,
Alții mulți s'ascund în umbră. de-unde răsărind cu fală,
Ii vezi mari, îi vezi în frunte, lăudați, slăviți, aleși,
5 Iar tu rămâi tot în urmă, ca o slugă printre Leși!

RĂZVAN

Și tu, Vidro?

ISCOADA

Jupâneasa vorbit-au dumnezește!
Câte-o dată prin femeie Duhul cel Sfânt ne vorbește;
De pildă, Ana, Iudita, Estera... mai în sfârșit,
10 Este 'nvederat că Leahul de loc nu te-a răsplătit...
Rusul știe mult mai bine să dea orișicui dreptate...

RĂZVAN

Taci! Destul!

VIDRA

Vorbește!

ISCOADA

Țarul îți dăruiește trei sate...

VIDRA (cu dispreț)

15 Bogăție? Nu-i aceasta!

ISCOADA

Trei sate lângă Kazan
Și, cât va ține războiul, o treaptă de căpitan...

VIDRA (mișcată)

Căpitan?

ISCOADA

Mai pe d'asupra, pentru creștineasca faptă,
După moarte fericirea ș'un locaș în raiu te-așteaptă...

RĂZVAN

Nu primesc!

VIDRA

5 Ce spui, Răzvane! Dar de ce să nu primești?..
Nu-i puțin căpitania în oștile muscălești.
Tu nu ești născut aicea; poți să mergi în lumea 'ntreagă.
De Leși n'ai nicio nevoie și nemica nu te leagă..
Cată-ți norocul aiurea, dacă nu-l găsim aici!

RĂZVAN

Am jurat!

ISCOADA

10 Dar jurământul nu se dă la eretici.
Deci, mitropolitul nostru pe dată o să-l deslege,
Judecând după soboare și dumnezeiasca lege,
Precum anume se scrie în sfântul Nomocanon,
15 Citește cap paisprezece soborul din Chalkedon,
Cap treizeci și trei sau patru sobor din Laodikia,
Asemenea capul două sobor din Antiohia...

RĂZVAN

20 Fugi, popă fără credință, ce legea ți-o iai în răs!
Fugi, și spune celor jăvre ce la mine te-au trimis
Că Răzvan nu vrea să guste dreptatea voastră rusească,
Pentru care lumea toată-i o marfă negustorească,
Iar omul se socotește ca vita, ce-un precupeț
O cumpără 'n așteptare s'o desfacă mai cu preț!
Numai la voi vrednicia prin cumpănă se cunoaște,
Deprinși a vinde cu dramul până și sfintele moaște,

Și cu mâna pângărită rămășița unui sfânt
A schimba, după tocmeală, pe aur sau pe argint!...
Fugi de-acî!...

VIDRA

5 Dar uiți, iubite, că de ar fi oricum să fie
Muscalu-ți dă chiar îndată cîntea de căpitanie...
Vei fi căpitan, Răzvane!... Căpitan, aceasta-î mult!...

ISCOADA

Și trei sate mari...

RĂZVAN

Lipsește! Mi-e greu să te mai ascult!...

VULPOIU (venind iute, turburat)

Topenie! Grozăvie! Bazaconie!...

RĂZVAN

10 Ce este?

VULPOIU

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!...
Vezi pe hatmanul acolo, stînd la vorbă și la sfat,
De toată căpitănimea ocolit și 'nconjurat?

(Iscoada se uită unde arată Vulpoiul și fuge în partea cealaltă)

RĂZVAN

Ei bine, ce mă privește?

VULPOIU (cu necaz)

45 Ei bine! Ba zău nu-i bine!...
Ei vorbesc și pun la cale și se 'ntreabă chiar de tine...

RĂZVAN

De mine? Ce nălucire!

VULPOIU

Căpitanii într'un gând

Îți tot caută pricină și te defaimă pe rând;
Unul cere să te scoată din oaste, altul din țară,
Al treilea chiar din lume te-ar da bucuros afară,
Iar hatmanul mi-i ascultă, neclintit ca un butuc;
De multe ce tot aude, s'a făcut și el năuc!

VIDRA

Vezi, Răzvane, ce greșală de-a ne vesteji aice,
Pe când într'o altă parte ai putea să fii ferice?
Hai în oastea muscălească! Atâta ne-a mai rămas...
Te-așteaptă căpitănia, de-i face numai un pas...

VULPOIU

Vine hatmanul... Privește! S'au oprit în două rânduri...
E posomorît bătrânul: se cunoaște că-i pe gânduri,

RĂZVAN

Fie ce-a fi, las' să fie!... Eu unul tot ce-am jurat
Păstrez cu fruntea senină și cu cugetul curat!
Jurământul nu-i o glumă, născută printre pahare
Și, de-o dată cu beția, răsuflată prin uitare;
Jurământul pentru mine este mândrul curcubeu,
Ce leagă josul cu susul și pe om cu Dumnezeu!...

VIDRA

Ba mai bine-i o unealtă, o păpușă, o momeală,
Prin care cel ce nu crede pe toți ceilalți fi înșeală!...

(Se pune de o parte. Vin Hatmanul, Piotrowski, Minski, mai mulți căpitani, și în urma lor Răzașul).

MINSKI

Știu bine, sunt foarte sigur și de tot încredințat
Că tabăra n'o să guste hotărîrea ce-ai luat...

PIOTROWSKI

Asciscere peregrinos, multe primejdii aduce:
Pe străini lasă-i în coadă, *sapientissime* duce...

HATMANUL

Cine pentru noi se luptă, nu-i străin, ci-i pământean...
Eu te căutam pe tine, viteazule căpitan.

RĂZVAN

5 Poate mă iai drept un altul, hatmane prea-luminate.
Eu nu-s căpitan...

HATMANUL

Aceasta-i cam puțin; după dreptate
Ar trebui să fii hatman, căci chiar băătăia de-azi,
Nu eu, tu ai câștigat-o, viteazul cel mai viteaz!

RĂZVAN

10 Iartă-mă...

HATMANUL (ridicând buzduganul)

Deci, în puterea semnului de hătmănie,
Răsplătind măcar în parte minunata-ți bărbăție,
Căpitan pe câmpul luptei te rădic și te vestesc,
În fața taberei mele și prin numele crăesc!

(Muzica militară intonează un marș triumfal. Vulpoi sare în sus,
Răzașul își freacă mâinile.)

RĂZVAN

15 Eu?... Dar cum... În ce cuvinte...

MINSKI (cu căldură)

Căpitane, eu aș cere
Să te faci chiar polcovnic! Aș leșina de... plăcere!
O dorință 'nvăpăiată mă tot roade ne'ncetat,
Ca dup' atâtea războaie să te văd... înaintat!...

PIOTROWSKI (sărutând pe Răzvan)

Satisfactionis causa, și eu te sărut acuma,
Știindu-te *dignum esse* chiar *amplitudine summa* !

HATMANUL

Insă nici căpitănia, mă jur pe acest buzdugan,
Nu-i ceva destul de mare pentru brațul lui Răzvan.
La seimul cel mai de-aproape, țara o să te primească,
Spre mai deplină răsplată, în boierimea leșească...
Voi stărui și eu însumi și toți prietenii mei...
Dar pân' atunci, căpitane, spune-mi singur, ce mai vrei?

RĂZVAN

Nu pot mulțumi... n'am vorbe, hatmane prea luminate...

HATMANUL (zâmbind)

10 A, da! Mi-am adus aminte! Printre prăzile luate
In tabăra muscălească, găsit-am un moldovan,
Un boier, un om de frunte, judecând după căftan,
Deși de' multă vechime nu mai are nici o față,
Iar din ceaprazuri sclipește ici-colea d'abia vr'o ață...
15 Ți-l dăruiesc...

(Răzvan se închină, Hatmanul și căpitanii încep a ieși.)

MINSKI (întorcându-se iute)

Căpitane! In veci nu m'oiu sătura
Toate bunurile lumii cu toptanul a-ți ura,
Și văzându-te pe cale la o treaptă și mai 'naltă,
Inima-mi de bucurie saltă, saltă, saltă, saltă...

(Iese. Răzvan încrucișează mâinile pe piept și rămâne nemișcat pe
gânduri. Vidra îl privește în tăcere.)

VULPOIU

20 Iată 'n sfârșit, căpitane, ești chiar căpitan acum!
Și 'n pădure, căpitane, fuși căpitan oare cum,
Astă-zi însă, căpitane, ești mai cu căpitănie!

RĂZAȘUL

Bată-l norocul să-l bată! Hai să facem o beție!

(tărăște afară pe Vulpoi, cântând)

Frunză verde de castan!
 Căpitanu-i căpitan!
 Tan! tan! tan!
 Tan! tan! tan!
 Căpitanu-i căpitan!
 Frunză verde de castan!...

RĂZVAN

Iartă-mă, scumpo iubită!... Chiar fericirea ne-apasă,
 Când deodată, ca un fulger, pe sărmanul om se lasă!...
 Simț în mine-o greutate... Doresc și nu pot s'o crez...
 Nu-i cumva vr'o nălucire? Poate dorm? Poate visez?...

VIDRA

Cum? Atâta veselie? Pentru ce?... Pentr'o nimică?
 Căpitan! Ce mare treabă!... Căpitanu-i o furnică!...
 Veselească-se Răzașul sau Vulpoi, făpturi de rând,
 Care pentru-un paiu sunt gata a se tăvăli cântând!...
 Dar tu?... Tu s'o faci, Răzvane?... Căpitanii într'o oaste
 Sunt atâția, că 'n mulțime se lovesc coaste la coaste...
 Căpitan!... O jucărie!... Căpitan!... E un covrig,
 După care colindează bieții copilașii pe frig.

RĂZVAN

Ce? Căpitanu-i o glumă? Intr'o tabără crăiască?
 Dar ce fel de lucru-ți trebui, care să te mulțumească?...
 Au nu mă 'nvățai tu, Vidro, a merge chiar la dușman,
 Câștigând prin viclenie tot cîntea de căpitan?...
 Nu-mi spuneai tu dineoare, cu mânie și muștrare,
 Că 'ntr'o tabără domnească căpitanu-i lucru mare?...
 Lămurește-mă, iubito, unde vrei tu să m'aduci?
 Nu-i de mult de când în codru, cu o ceată de haiduci,

Numele-mi suna prin țară, ca o seceră ce sună
Când retează buruiana să crească iarba cea bună!
Eu credeam atunci că 'n lume nu-i chip să fie pe-aiuri
O zodie mai ferice ca traiul unei păduri,
5 Unde brazii și stejarii, uriași din vremea veche,
Infruntând mii de furtune, viteji fără de păreche,
Mi se 'nchinau cu răbdare, m'apăra și m'asculta,
Pân' ce din sânul lor verde nu m'a smuls voința ta!...
Te văzui... iubirea șterge tot ce-i place ca să șteargă:
10 Lăsat-am cărări înguste ș'am ieșit la calea largă,
Uitat-am codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,
Venit-am în țări străine, cum ai spus și cum ai vrut...
Astăzi norocu-mi zâmbește: sânt căpitan și pe cale...

VIDRA

De-a fi boier ca toți Leșii: o boierime de jale!

RĂZVAN

15 Hatmanul mă socotește, de ceilalți sânt căutat,
Numai tu pe bucuria-mi tragi un vâl întunecat,
Pe când c'un ceas mai 'nainte erai de-o altă părere...
Nu sânt un copil, de care să-și bată joc o muiere!

VIDRA

Da! O muiere din neamul acelui groaznic bărbat,
20 Care numai c'o 'mbrâncire patru Domni a răsturnat,
Ș'al căruia falnic sânge clocotește cu putere,
Ca talazurile mării, în pieptul meu de muiere!
Ah, ascultă-mă, Răzvane! Și 'ntre firile de jos
Foarte mulți sunt tari de mână ș'au un suflet inimos,
25 Dar totuși rămân ca broasca cea cufundată 'ntr'o baltă,
De-unde numai câteodată, ieșind pe uscat, tresaltă,
Privește la mândrul soare, se 'ntinde pe-un verde strat,
Sughiță 'n sine cu poftă văzduhul lin și curat,

Incât ai crede, văzând-o, c'a priceput țe-i lumina
 Și nu mai poate să guste întunerecul și tina,
 Pe când n'a trecut o clipă: iată broasca înapoi
 Se 'ntoarce iarăși în nopte, în mocirlă și 'n noroi!...

5 Vitejia cea mai mare, inima cea mai aleasă,
 Mii de bunătați cu care nu știu cine te 'nzestrasă,
 Sânt, iubitele, ca fierul ruginit și fără preț,
 Până când încape 'n mâna lucrătorului isteț
 Ce-l apucă strâns în clește, îl curăță pe carbune,
 10 Și dintr'o grămadă neagră mi-l vezi scoțând o minune,
 Strălucită ca oglinda, gingașă încât suflând
 Suflarea-i întipărită pe luciul cel plăpând!
 Acel lucrător, Răzvane, se numește...

RĂZVAN

Se numește?

VIDRA

15 Setea de-a merge 'nainte... Iată ceea ce-ți lipsește,
 Acea sete care frige și 'nghieață inima mea!
 Dar trebui s'o aibi, Răzvane!. Eu voiesc, și-o vei avea...
 Atunce când buza Vidrei obrazu-ți pârlit l-atinge,
 Ochii mei în ochii-ți cată, mâna mea pe mâna-ți strânge,
 20 Sufletul meu desfășoară
 Câte-o părticea mereu
 Ce pe furiș se strecoară
 Adânc în sufletul tău!
 Vidra-i pentru tine 'n lume
 25 Ca izvoarele de munte
 Ce fac Dunărea să spume
 Din păraele mărunte...

VULPOIU (vine șovăind)

Hi, hi! Dunăre!... Departe!... Căpitane, eu sunt beat,
 Ș'aș vrea să-ți spui, căpitane, un lucru foarte ciudat...

Adecă-te, căpitane... zău, n'are nicio păreche...
 Dar lasă-mă, căpitane... ca să ți-o spui la ureche...

RĂZVAN

Spune...

VULPOIU

Apoi, căpitane, știi Leahul cel blăstămat?...
 5 Știi cela ce-ți strângea mâna?... Căpitane, eu sânt beat!...
 Știi, se vără 'n om ca musca?... Știi, chiar cu nepusă masa?...
 Hi, hi! Știi Leahul acela? Iubește pe jupâneasa!

RĂZVAN

Vidra?

VIDRA

Eu?

VULPOIU

10 Da, da, da. Vidra!... Mi-a spus că-i place de foc!
 Zău așa! Chiar acușica!... Ha, ha, ha! Ce dobitoc!...

(Minski se arată în fund)

Dar iată-l! Intreabă-l singur! Bată-l năbădaica Leahul!
 Hi, hi, hi!... Mi-e somn!... Mi-e lene!... Ba nu! Mă doare stomahul!...

(iese)

RĂZVAN (mergând iute înaintea lui Minski și apucându-l de mână)

15 Ascultă-mă, cum te chiamă!... Știi un lucru? Știi sau ba?
 Noi trebuie să ne batem!...

MINSKI

Dar pentruce?

RĂZVAN

Nu 'ntreba!...

Pentru ce?... Pentru că... pentru... pentru că, privind la tine,
Simțesc un fel de simțire... mai în sfârșit nu mi-e bine!...
O să ne batem chiar astăzi... chiar acuș! M'ai auzit?...

MINSKI

Cum așa? Nu pot pricepe, tovarășe prea-iubit...

Eu nu ți-am făcut nimica... Să ne batem nu-i cu cale...

Spune mai întâi pricina?

RĂZVAN (cu furie)

Nu-mi plac ochii dumitale!

Mă supără, mă 'ntărătă, m'aprind... Nu mai pot vorbi!...

MINSKI (zâmbind cu dulceață)

Numai atâta? Ei bine... atunci, când ne-om întâlni,

Mă jur a-mi închide ochii... O să mă feresc de ceartă...

Dar sânt grăbit... Am o treabă... Mă duc... Iartă, iartă, iartă!..

(fuge)

RĂZVAN (cu desgust)

Ce mișel!...

VIDRA

Mă mir, Răzvane, văzându-te temător.

Nu cumva m'ai crede 'n stare pân' la viermi să mă pogor?...

RĂZVAN (luând-o de mână cu aprindere)

Și palaturi aurite, ș'un acoperiș de paie,

Când flacăra le cuprinde, fac tot un fel de văpaie:

Iubirea-i un foc, iar focul, oricât de jos ar veni,

E grozav când izbucnește, și-i lesne a izbucni!

Mi-ești dragă și 'n toată lumea gălesc cu puțință toate,

Dar dragoste fără teamă, nu se poate, nu se poate!...

VIDRA (arătând în urma lui Minski)

Cugetă acum, iubite, de-i cinste pentr'un Răzvan
O biată căpitănie: și dânsul e căpitan! .

OSTAȘUL (aducând pe Sbierea, care vine cu capul plecat și numără pe degete)
Robul dela hatman... .

(se închină și iese)

RĂZVAN

Sbierea!... .

SBIEREA (ridicând capul, cu bucurie)

Tu ești, Răzvânică dragă?...
Și dumneata, jupâneasă?... Parcă văd o pungă întreagă!..

RĂZVAN

Te rog să ne spui și nouă, prin ce minune 'ncăpuși,
Așa departe de țară, tocma 'n tabără la Ruși?

SBIEREA

10 Încăpui ca două 'n patru... Ce întrebare! Nu știi oare
Că tabăra muscălească este foarte încăpătoare?
Ș'apoi, mai având necazuri, slăbisem mai mult de-un șfert:
Carnea spânzură pe mine curat ca un sac deșert...

RĂZVAN

Eu te 'ntreb prin ce 'ntâmplare te găsești în astă țară?
Cum de te-au luat Muscalii?

SBIEREA

15 Dela Tătari mă luară...

RĂZVAN

Dar Tătarii?

SBIEREA

Mă robise mai an-țărț, când au trecut
 Prin moșia mea Flămânzii, o moșie lângă Prut.
 Asta n'ar fi fost nimica, să nu fi luat cu mine
 Un chimir cu trei fișicuri pline, pline, pline, pline:
 Cel dintâi era cu taleri, altul numai cu florinți,
 Al treilea galbeni, galbeni de cei ungurești cu zimți!...
 Ce chimir!... De piele neagră, și bagă bine de seamă,
 Avea 'n juru-i acățate zece năsturași de-alamă...

RĂZVAN (zâmbind)

Tătarul dela Moldova, Muscalul dela Tătar,
 Dela Muscal te ia Leahul, și-ar fi cu puțință iar
 Dela Leah să te ia Neamțul, încât astfel într'o zi
 Deodată cine mai știe prin ce țară te-ai trezi!...
 Oare nu era mai lesne, cu puțină cheltuială,
 Să te răscumperi din lanțuri și să scapi de târbăceală?

SBIEREA

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! Ar fi mai bine să crap!
 O asemenea prostie nici nu mi-a trecut prin cap!
 Ce-mi pasă că nu sunt slobod, când stăpânul mă hrănește?
 Iar pân' atunci în Moldova venitul meu crește, crește...
 Și-apoi eu am totdeauna o nădejde 'n Dumnezeu
 Că sfântul mereu mă scapă, fără să-i dau nici un leu,
 Decât numai câteodată vr'o lumânare de ceară,
 Care, de frica scumpetei, o fac la mine la țară...

RĂZVAN

Du-te, boierule, du-te! Nădejdea te-a mântuit...
 Intoarce-te la Moldova, fără să fi cbeltuit!
 Te iert pentru-a doua oară...

SBIEREA (făcând cruce)

In sfârșit, o Doamne sfinte!

RĂZVAN

Te-am mai iertat în pădure...

SBIEREA

Bine că-mi aduci aminte.

Răzvănășe, cer dreptate! Ar fi un păcat să tac...

Hoții tăi atunci în codru mă despoiară de-un sac.

5 Fii și tu om cum se cade, fă-ți o pomană deplină:

Nu te bucura, drăguță, de-o avuție străină..,

Dă-mi înapoi săculețul! tu știi c'a fost peste tot

Taleri trei mii patrusute cincizeci și șapte ș'un zlot...

VIDRA (luând pe Răzvan la o parte)

Vezi! Invață dela dânsul patima ce vrea să zică!

10 Acest om pentr'o lescaie, acest om pentr'o nemică

Va suferi cu plăcere fără să scoată un suspin,

Robie, lanțuri, rușine, bățai, închisoare, chin...

SBIEREA (zâmbind cu mândrie)

O da, da...

VIDRA

Și-orice adaos, orice spor de bogăție

15 În loc ca să-l mărginească, fi dă o poftă mai vie,

O dorință mai setoasă ș'un avânt mai arzător

De-a vedea lucind în ladă-i sunător pe sunător!

SBIEREA

O așa... așa...

VIDRA

Așterne de 'nainte-i ca zăpadă

20 Covoare cu pietre scumpe, aur și argint grămadă...

SBIEREA (cu desfătare)

Și...

VIDRA

Dânsul tot n'o să-ți zică: stăi! acum-a-s mulțumit!

SBIEREA

Hai-de-de-de! Na! Firește! Doară n'am înnebunit!

VIDRA

O! dacă și tu, Răzvane, ai simți așa de tare
Mândra patimă de-a crește tot mai mare și mai¹⁾ mare,
Precum Sbierea mii de galbeni din nemic a secerat,
Tu dintr'o căpitanie ai ajunge împărat!...

SBIEREA

Atunci mi-ei da și dobânda... Acum însă, deocamdată,
Să ne răfuim cu sacul. Fii datornic bun de plată...
Răzvănică, sufletele, să nu uiți că ești creștin...
Numai camătă s'ar face nouă sute pe puțin...

RĂZVAN

Nu!... Departe dela mine toate patimile care
Cu lăcomia lui Sbierea au vr'un fel de-asemănare.

VIDRA (respingându-l cu dispreț)

Fugi! Mi-e milă și mi-e jale! Mic, tot mic și iarăși mic!
In deșert din înjosire eu mă 'ncerc să te rădic!
Du-te dar de te 'nvârtește în îngusta-ți vizuină:
Cearcă-ți mintea 'n întunerec, scaldă-ți sufletul în tină!
Eu te las! Te las, Răzvane! Om tâmpit și sfiicios!
O prăpaste ne desparte: eu prea sus și tu prea jos!

(Vrea să iasă, Răzvan se repede după dânsa. Sbierea strigă: Sacul meu!
sacul meu!)

¹⁾ Textul este: *tot mai mare și mare* [Ed.]

CÂNTUL IV

INCĂ UN PAS

*Pentru țigani s'au nls multe, ca să nu fie primiți
Căci rușine Eteriei a fi cu Țigani uniți,
Căci luându-se Elada, de vor fi și ei ostași
Vor cers cu tot cuvântul și ei să fie părtași...*
BELDIMAN, Jalnica tragodie.

F E Ț E L E:

RĂZVAN, polcovnic leșesc
VIDRA, nevasta lui
RĂZAȘUL
VULPOIU

| SBIEREA
HATMANUL
BAȘOTĂ

RĂZAȘUL

Nu mai pot, bată-l năpatea! De-atâtica timp în șir
Să nu vezi o sărmăluță, ci tot numai borș cu știr!
Destulă străinătate!

(arată la gât)

M'am săturat pân' aice:

5 De amărită ce mi-e vieața, nu mai știu cum i-aș mai zice!...
Șase veri și ierni vr'o șapte, nu o lună saú un an,
De când parc'aș fi o umbră după pașii lui Răzvan;
Ba zău, chiar umbra fârtate, când e lumină, s'ascunde,
Pe când eu rămân cu dânsul, amândoi oricând ș'oriunde!...
10 Haiducit-am împreună și 'mpreună am trecut
In astă țară leșească, unde dracul s'a născut!
Cu Muscalii, cu păgânii, nu vr'un an și nu vr'o lună,
Șase veri și ierni vr'o șapte bătutu-ne-am împreună!

VULPOIU (cu desplăceer)

15 Haide! Cineva te-ar crede că numai voi amândoi
Ați făcut și mari și late! Dar uitat-ai pe Vulpoiul?

RĂZAȘUL

Orice-i zice tu, acuma, fostul nostru harambașă
Ajuns-au obraz de cinste, cât un vizir sau un pașă;

E polcovnic, e om mare, și ca mâini o să-l privim
 Înălțându-se deodată și mai ceva!... Aferim!
 Nu-i vorbă... I se cuvine!... N'a câștigat de pomană!
 Chiar săptămâna trecută a mai căpătat o rană
 5 In lupta cea cu Tătarii...

VULPOIU

Aș! D'abia l-au sgâriat!
 Sărutare de săgeată... Nu-i lucru de speriat...
 Dec! A fost rănit și dânsul într'o singură bătaie,
 După ce trecuse teafăr prin douăzeci de războaie.

RĂZAȘUL

10 Dar să lăsăm toate astea... Nu știu ce voiam să-ți zic...
 Aa! Uite pe fereastră!... Privește!... Nu vezi nimic?...

(cântă, arătând cu mâna)

Cu miros de vioarele
 Trandafiri și micșunele,
 Bate vântul țării mele!
 15 Bate-ai, vântule, curat,
 Să alini al meu oftat!
 Bate-ai, vântule, ușor,
 Să-mi mai treacă din cel dor!
 Bate-ai, vântule, cu foc
 20 Să mă muți din acest loc!

Așa-i, Vulpoiule dragă! Tare mă furnică dorul
 Țărișoara-i prea aproape: de-i asvârli cu toporul,
 Dai de brazda românească!... Nu mai este pe-unde fui:
 Pe la Muscali, pe la dracu, pe la tatăl dracului!
 25 Și-apoi astăzi în Moldova nu mai e nîcî Petrea Șchiopul,
 Prietenul ciocoimii, bat'o focul și potopul!
 Alt vodă stătuse 'n locu-i, un stăpân mai omenos,
 Care șade sus, dar ține cu norodul cel de jos!
 Cică-l cheamă Aron-Vodă... un voinic, un flăcăiandru,
 30 O viță lăpușnenească: feciorul lui Alexandru...

Știi? Cel Alexandru-Vodă ce mânca boieri de vii,
 Incât îi făcea de groază bejenari pe la pustii!...
 Așa dar, pe-aci mi-e drumul. Trec prin foc și prin furtună!
 Să mai stea Răzvan și singur... Nu rămâi și pace bună!...
 3 Mă duc la Iași cu hrisoave...

(scoate din sân o legătură)

Iată-le! Aice sunt
 Ispisoace și direse chiar dela Ștefan cel Sfânt!...
 E cam veche legătura, de mare mult ce-i purtată,
 Dar n'o las de lângă mine, n'o las cu capul o dată!
 10 O voi strânge tot la sânu-mi, cât voi umbla pe pământ,
 Și 'n urmă dând ortul popei, o voi duce și 'n mormânt!

(sărută legătura și o ascunde)

Voiu merge iar cu proțapul, o să vorbesc cu domnia,
 Doară va da Sfântulețul să-mi întoarcă răzășia...

VULPOIU

Drace! Nu cumvași ai crede c'o să rămâi numai eu?
 15 Culcă-te pe-acea ureche! Nu cunoști tu gândul meu.
 Orice țipenie 'n lume un sfânt are sau o sfântă:
 Pe tine, vezi bunăoară, răzășia te frământă,
 Pe mine mă prigonește frumusețea codrului,
 Când ședeam cântând din frunză la umbra stejarului.
 20 Tu a tale, eu a mele, ficine ale sale!...
 Uite, zău, când mi se 'ntâmplă de 'ntâlnesc viind în cale
 Un ciocoiu ca o fetiță, mititel și curățel,
 Lins la ceafă, dres la față, sprintenel și spălățel,
 In sfârșit, o pocitură dintre cele guri căscate, —
 25 Mă 'nvoaltă, mă răsuțește ca să-i dau pe după spate!...
 Când privesc într'o livadă copăcelul ofticos,
 Cu crengi tocite de-omidă și cu trunchiul găunos,
 Hoțomanul meu de cuget mă gâdilă și-mi șoptește:

Nu-i așa că 'n codrul nostru ciuperca mai bine crește?
 Când aud o păsăruică ciripind pe vr'un zaplaz,
 Mi se pare ciripirea-i că, zău, n'are niciun haz,
 Căci mi-aduc aminte bine... of, of, of, mi-aduc aminte
 5 Cum ciripea dineoare, cum ciripea mai 'nainte,
 Cum ciripea la pădure prin rărișul cel din crâng...
 Și când mi-o aduc aminte, pe loc îmi vine să plâng!

(intră Răzvan, cu brațul stâng oblojit)

RĂZAȘUL

Polcovnice!

RĂZVAN

Ha? Ce treabă?

RĂZAȘUL

10

Dă-mi drumul să plec de-aice.

VULPOIU

Și eu...

RĂZVAN

Mă lăsați pe mine?

VULPOIU

Ba nu... totuși... cum am zice...

RĂZVAN

15

Ce? Nu vă mai place dară al armelor meșteșug?
 În loc de sabia lată vreți la sapă și la plug?
 Vi s'a urît cu războaie? Pofiți odihnă?...

RĂZAȘUL

Nu încă...

RĂZVAN

Poate vi-i foame? Vi-i sete?... N'aveți cușmă sau opincă?

VULPOIU

Nu...

RĂZVAN

Atunci care-i pricina!

RĂZAȘUL

Apoi dă, ce să vorbesc:

5 Mi-e dor de țara Moldovei, de căminul strămoșesc...

VULPOIU

Și mie...

RĂZVAN (furios)

Așa, nemernici!... Cum? Vouă vi-i dor de țară!...

Dar eu? Ce-s eu? Ce? Răspundeți!... Sânt o gadină? O fiară?

Oare inima-mi cernită, ca o rază dup' un nor,

10 Nu plânge și ea, sărmana, de focul celui dor?

Numai voi iubiți Moldova?... Dor de țară!... Dor de țară!...

Rândunicele când pleacă, se gândesc la primăvară,

Ca să se 'ntoarcă voioase iar în cuiburile lor,

Și numai omul, el singur, să nu simță niciun dor!

15 Fugiți! Lipsiți de 'nainte-mi...

VULPOIU

Polcovnice...

RĂZVAN (lovind cu piciorul în pământ)

Dor de țară!

RĂZAȘUL (scărpinându-se la cap)

Zău, n'ai cuvânt să te superi...

RĂZVAN (punând mâna pe sabie)

Ieși afară! Ieși afară!...

(Răzașul și Vulpoiul ies prin o ușă, pe când Vidra intră prin alta)

VIDRA

Ce 'nsemnează astă larmă?

RĂZVAN

De 'ntâi, să mă liniștesc!

VIDRA

Ești turburat?

RĂZVAN

5 Nu-i nemica... Nu pot să mă stăpânesc...
Dor de țară!... Sânt cam iute...

(strigă)

Măi, Răzașule! Vulpoiul!...

VIDRA

Dar ce vrei să faci, iubite?

(Vulpoiul intră cu sfială)

RĂZVAN (dându-i mâna)

Fie pace între noi!...

10 Celalalt de ce nu vine?...

VULPOIU

Aș! El fulgeră, trăsnește,

După cum știi că-i e firea: când se supără, plesnește!

RĂZVAN

Spune-i că-l rog să mă ierte... Mi-ați vorbit într'un ceas rău.
Cât despre plecarea voastră, o să vedem mai târziu.

VULPOIU

Să trăiești!

(iese)

VIDRA

Aș vrea să aflu și eu cu tot dinadinsul
Ce-i și cum?

RĂZVAN

Am fost la hatman...

VIDRA

5 A! Și ce-ai făcut la dânsul?

RĂZVAN

Dragă, o să-ți spui în urmă lucrurile ce-am grăit:
Ajungă-ți acum d'odată că ieșii foarte mahnit...
M'arunc pe cal ca vârtejul, înfig în coastă-i un pinten,
Murgul scutură din coamă, sboară vesel, fuge sprinten,
10 Și cu cât sălta mai tare, și cu cât mai mult sărea,
Mișcarea-i cea furioasă simțeam că mă răcorea,
Până ce-l lăsaî în voie, asvârlind din mâni căpăstru:
Calul, născut în Moldova, mă duse drept pân' la Nistru.
Nistru, apă românească, ce spumegă printre stânci,
15 Ingropând dușmanii țării în vâlvorile-i adânci!
Nistru, ale cărui unde altădată 'n zile grele
Apărau în loc de tunuri hotarele țării mele!
Nistru!... Nistru!... Pân' acumă știut-am să mă feresc
De-a trece pe lângă țarmu-i, ca să nu mă ispitesc!
20 Și să nu-mi aduc aminte că rămâi în țări străine,
Pe când scumpa mea Moldova nu-i departe dela mine!
Astăzi însă de nevoie mă simții împins la mal,
Căci dorul țării răzbate pân' și sufletul de cal!...
Nainte-mi se desveliră, șerpuind ca un balaur,
25 Holde și câmpii, în care, jucând pîntre spice de-aur,

Se zăreau, ca pietricele presărate pe-un inel,
 Bosoioac și garofiță, toporaș și ghiocel,
 Iar prin ele 'n depărtare, un Român muncind la soare,
 Falnic, rumân, plin de vieată, se părea și el o floare!...

5 Le văzui acele locuri și din văz le sărutai,
 Țara-mi, unde însuși iadul par-că se prefăce 'n rai!..
 Numai tu poți înțelege, numai tu, Vidro iubită,
 Poți simți cu ce durere am trecut eu prin ispită
 Și, scăldând calul în spume, dela țărmul fermecat

10 Eu și dânsul, fără voie, amândoi ne-am depărtat!...
 Viu acasă... d'abia însă pus-am piciorul, și iată
 Vin Răzașul și Vulpoiul de 'naintea mea d'odată,
 Neștiind că 'n pieptu-mi arde cel pojar îngrozitor,
 Și-mi vorbesc de țara noastră, și-mi grăesc de-al țării dor!
 Ei să plece la Moldova! Dor de țară! Dor de țară!...
 Iară sângele meu ferbe! Furia m'apucă iară!...

VIDRA

Vrea să zică, tu, Răzașul, calul vostru și Vulpoiul,
 Sănateți tocmai de-o potrivă, tot un fel și tot un soi?

RĂZVAN

Cum așa?

VIDRA

20 Inima voastră se vaietă și suspină
 Dup' o pulbere deșartă, o bucată de țărână,
 Un pământ uscat și rece, de ierburi acoperit,
 Printre cari o floriceică de 'ntâmplare a răsărit!..
 Asta-i iubirea de țară? De-așa iubire mi-e jale,

25 De-așa ființă mi-e milă...

RĂZVAN

Tu iar cu visele tale!...

VIDRA

Vise! Nu oricine poate să viseze-al Vidrei vis!...
 Când te-am întâlnit în codru și 'ntâlnindu-te mi-am 'zis:
 Acest hăiduc o să 'ntreacă trândăvita boierime, —
 Eu visam... ș'astfel de vise altul nu visează nime!
 5 Când te-am smuls la lumea largă din ascunsu-ți adăpost,
 Impingându-te 'nainte, iarăși visul meu a fost!
 Și-acum eu visez, Răzване, când mi se pare ciudată
 Iubirea țării ce numai prin buruieni se desfată!...
 Omul ce-și iubește țara cu adevăratul dor,
 10 Nu-i pasă de lutul țării, ci de-al țării viitor!
 Năzuește pân' la stele, fă-te tot și tot mai mare,
 Și slava-ți o să mărească țara ta din depărtare,
 Precum luminosul soare,
 Din locașu-i depărtat,
 15 Sparge făr' să se pogoare
 Valul nopții 'ntunecat!
 Fie Răzvan orișunde, el tot țara și-o iubește,
 Dacă prin faptele sale se ridică și uimește,
 Incât împrejurii face pe străin și pe păgân.
 20 Să șoptească cu mirare: multe poate un Român!...

(Sbierea se arată în ușă)

RĂZVAN

Tu, Jupâne? Cum? Și-aice?...

SBIEREA (frecându-și mâinile)

Da, da! Ș'aice! Ș'aice!

De ce nu? Viu din Moldova ca să te fac mai feric...
 Jupâneasă foarte scumpă, nu știi încă, negreșit,
 25 C'uncheșelul dumitale nu mai este?... S'a sfârșit:
 Și-a încheiat catastihul, isprăvind de cheltuială,
 Căci și vieța omenească-i tot un fel de socoteală...

VIDRA (cu răceală)

A murit? Ce spui, jupâne? Și dumneata cum o știi?

SBIEREA

De vr'o câțva timp încoace eram vecini la moșii...
 Când mă 'ntorsei din robie, cu dobânzi întârziate
 Cumpărai pe lângă Nistru niște câmpuri nelucrate...
 Apoi bine, jupâneasă, dumneata acuma ești
 5 Deplină stăpânitoare moștenirii părintești:
 Patru sate, două iazuri, mii de vite rămătoare,
 Șapte mori, o herghelie, și-o pădure... Nu vinzi oare?

VIDRA

Dumneata ai vrea să cumperi?

SBIEREA

Ieften; bani în țară nu-s;
 10 Cu Turcii, cu bir, cu dajdii, toți gălbănașii s'au dus...

RĂZVAN

Nu! Noi nu vindem nemica! Voiu lăsa pe Leși mai bine
 Ș'o să m'așez românește, în țara mea și la mine...

VIDRA

Așa? Nu cumva, Răzvane, să ne 'nchidem într'un sat,
 Gustând vieța de câmpie și văzduhul cel curat
 15 Intr'o cușcă mojicească, plină cu miros de varză,
 In casă grămezi de teancuri și pe-acoperiș o barză?
 Tu o să petreci, iubite, vânând potârnică și lupi,
 Eu purtând grije de turme, de țarină și de stupi,
 Iar vătavii, pârclăbii și vecinii de moșie,
 20 Văzându-ne, o să zică: ce bună gospodărie!...
 Frumos traiu! plăcută soartă! Noi, o Vidră și-un Răzvan,
 Să 'nlemnim stând la o parte, nemișcați ca un buștean!..

SBIEREA

Este foarte potrivită socoteala dumatile:
 Decât a sta la moșie, mult mai bine cu parale...

RĂZVAN

Dar ascultă, dragă Vidră, și 'n Moldova ca ș'aici
Se dă cuvenita cinste la ostași și la voinici...

SBIEREA (clătinând din cap)

Hem! s'ar putea ca ș'acolo să te primească polcovnic...
Însă la Români o slujbă nu-i tocmai lucru statornic!

VIDRA

- 5 Să văd eu, cum se 'ncovoaie cu sfială un Răzvan
Pe lângă cei mai din coadă boierași dela divan,
Pentru ca dintr'înșii unul, c'o inimă mai miloasă,
Ca la un câine din curte să-i arunce niște oasă?
Ba poate că și pe Vidra, pe nepoata lui Moțoc,
10 O să mă trimiți, cu lacrimi să mă duc într'un noroc
La nevasta vr'unui vornic sau la vr'o logofeteasă,
Care n'ar putea la mine să fie nici fată 'n casă!...
Așa se capătă slujba, când tu te pleci ca s'o cei,
În loc d'ai sili prin fapte să te caute chiar ei!
15 Nu, nu! Las' ca țara noastră să simță durerea crudă
Că 'n sânu-i omul de frunte în deșert îl vezi c'asudă,
Și din cupa desnădejdiei bând ocară, bând amar,
Lucrează și zi și noapte, lucrează tot în zadar,
Căci mișeii, ca o strajă, cârma țării împresoară,
20 Și pe-oricine nu-i dintr'înșii, mi-l resping și mi-l doboară!

SBIEREA

Ca unul și-unul fac două, vorbit-ai drept și frumos:
Pe mine, zău, tot mișeii din visterie m'au scos.
Mulți mișei sânt în Moldova! Dumnezeu să te ferească
Eu ș'oricare om de treabă poate să se prăpădească!...

(către Răzvan)

- 25 Așa dar vinde-ți moșia, să n'ai bătaie de cap...
Uite, eu ca un prieten, aș vrea numai să te scap...

RĂZVAN (luând pe Vidra la o parte)

Iubită Vidră, mai lasă... De ce-i astă grabă mare?
Eu nu ți-am spus încă toate... Mai este o 'mprejurare.

(cu răceală către Sbierea)

Vino mai târziu, jupâne... Mai târziu!

SBIERIA (cu umilință)

Vă las... Vă las...

5 Mă 'ntorc într'o jumătate, ba nu! Intr'un șfert de ceas.

(se depărtează, apoi se oprește în ușă, se mai închină odată și iese)

VIDRA (cu tărie)

Fie! Eu ți-am spus, Răzvane, ș'acum îți voi spune iară
Că Vidra nu vrea să plece ca să se 'ngroape la țară...

RĂZVAN

Bine! Nu ne vom întoarce! Vreau și eu să-ți dovedesc
Cât de mare ți-e puterea și cât de mult te iubesc...

VIDRA

10 Dar oare vieța-mi întreagă nu-i destul să-ți dovedească
În toată clipa, că Vidra știe și ea să iubească?
Eu nu mă gândesc, Răzvane, eu nu mai pot cugeta
Eu nu mai pricep nimica decât înălțarea ta.

RĂZVAN

15 Nu vom pleca la Moldova; mă supun voinței tale;
Dar lumea-i încăpătoare; s'alegem o altă cale;
La Nemți, la Turci sau aiurea, oriunde-mi vei porunci
Atâta-i cu neputință de-a mai rămânea pe-aci...

VIDRA

Și de ce-i cu neputință?

RĂZVAN

Știi c'am fost la hatman...

VIDRA

Bine...

RĂZVAN

Acum el n'o mai ascunde ș'o spune la orișicine

C'o să fie cu Moldova un război înfricoșat...

- 5 Astăzi la dânsul acasă ne-a chemat pe toți la sfat,
 Ne spuse de 'ntâi că Leșii sânt rău cu țara nemțească,
 Ș'având legături cu Turcii ar dori să le păzească;
 Ne mai spuse c'Aron-Vodă, noul Domn moldovenesc,
 10 Ține 'mpotriva Turciei cu 'mpăratul cel nemțesc;
 Ne-a mai spus altele multe, înșirând vr'o patru oare,
 Și 'nsfârșit, drept încheiere, ne-au arătat o scrisoare,
 În care craiul îi zice să fie gata pe loc
 A trece hotarul țării cu sabie și cu foc...
 M'ai lăsa tu oare, Vidro, ca brațul meu să izbească
 15 Un piept de Român? S'aprinză o colibă românească?

RĂZAȘUL (intrând zăpăcit)

Vine hatmanul! El însuși!...

(iese)

VIDRA

Eu te las a cugeta

Că... lovind pe-un Domn netrebnic, vei scăpa chiar țara ta...

(Vidra iese prin o ușă, pe când prin alta intră hatmanul)

HATMANUL (privind în urma Vidrei)

Este sora dumitală? Acea femeie vitează

- 20 Ce te 'nsoțește 'n războaie, înfruntă moartea, veghează
 Pe câmpul de bătălie, în rând cu ostașii mei,
 Pe cari ades fi întrece?... Minune dintre femei!

RĂZVAN

Este Vidra...

HATMANUL

Astădată cerul a fost cu dreptate,
Dând o asemenea soră la un asemenea frate...

(se așează, se gândește, apoi după o tăcere)

Fiind c'astăzi dimineață ne certasem oare-cum,
5 Tu nu te-așteptai, sânt sigur, să ne mai vedem acum?...

RĂZVAN

Nu, hatmane. Neașteptată e numai cinstea cea mare
De-a te vedea 'n locuința unui om fără 'nsemnare...

HATMANUL

În întâlnirea ce-avurăm, pare-mi-se că-mi spuseși...?

RĂZVAN

Și ți-o mai spui înc'odată că-mi dau vieța pentru Leși
10 Ș'oriunde mă vor trimite, le voi sluji cu credință
Dar nu mă bat cu Românii... nu; asta-i peste putință!...

HATMANUL

Polcovnice! Bagă seama că, mai mult ca orișicând,
Ești dator tocmai acum să te jertfești chiar nevrând.
Ajutorul dumitale, decât altul orișicare,
15 Ni-i cu totul de nevoie în această 'mprejurare.
Dumneata cunoști Moldova; țara ș'oamenii cunoști,
Locurile, rânduiala, tot ce trebui pentru oști...
Războaiele se câștigă nu numai prin vitejie;
Ades mai mult ca prin brațe se face prin dibăcie...

RĂZVAN (posomorîndu-se)

20 Am înțeles! Prin urmare, vouă vi-i trebuitor
Un om vândut, o iscoadă, un mișel, un trădător...

HATMANUL

A, polcovnice! Se poate să-mi faci astfel de dojene?
 Dumneata ești Leah acuma, căci *patria ubi bene*,
 După cum zice Latinul, și nu mai ești Moldovean:
 Poți să te bați cu Moldova, făr' a te numi viclean...

RĂZVAN

5 Hatmane, Latinul zice... dar fii bun de-mi tălmăcește,
 În cuibul meu, la Moldova, nu se 'nvață latinește...

HATMANUL

Țara este unde-i bine...

RĂZVAN

Așa?... Păcătos Latin

10 Cine iubea de-o potrivă pe-un frate și pe-un străin,
 Zicând că țara-i o turtă, încât să poată stomahul
 Leah a mă face pe mine, sau Muscal să facă Leahul!
 Nu, hatmane! Niciodată!... Fie pâinea cât de rea,
 Tot mai dulce mi se pare, când o știu din țara mea!...

HATMANUL (sculându-se)

15 Vrea să zică, ești statornic în hotărîrea luată
 De-a ieși din sânul nostru?

RĂZVAN

Da. Și-o mai spun înc'o dată:
 Dar mă jur că de nevoie și cu părere de rău:
 Dumneata singur ai face tot așa la locul meu...

HATMANUL (așezându-se după o tăcere)

20 Pe castelanul Piotrowski îl cunoști; rudă cu mine,
 În războaie totdeauna s'a bătut destul de bine,
 Fiind dintre cei de frunte și la luptă și la sfat.
 Nu-i bătrân, nu-i fără stare, este foarte învățat...

Ei bine! eu, cum s'ar zice, aş putea să pun la cale
Ca nepotul meu Piotrowski să ia sora dumitale...

RĂZVAN (sculându-se)

Pe Vidra? El o iubeşte? Ți-a spus?

HATMANUL

Nu...

RĂZVAN

5

El nu ți-a spus?...

HATMANUL

Piotrowski o să m'asculte: tânărul e prea supus...

RĂZVAN (liniștindu-se) .

Bine! O să 'ntreb pe Vidra... Vom vedea ce-o să ne zică!...
El nu ți-a spus că o iubeşte? Să fi spus... Dar nu-i nemică...

HATMANUL

10 Ș'aceasta nu-i încă totul. Ca să leg cu țara mea
Pe viteazul cel mai mare din câți am putut vedea,
Eu, eu hatmanul, sânt gata să-ți dau în căsătorie
Pe fiica mea...

RĂZVAN (mișcat)

Cum? pe fiica-ți...

HATMANUL

Așa, polcovnice...

RĂZVAN

15

Mie?

HATMANUL

Nu mă mir că te uimește...

RĂZVAN

Da! Ș'o s'uimească pe toți!
Hatmane! Eu în Moldova știi oare ce am fost?

HATMANUL

Ce?

RĂZVAN

Hoț!

HATMANUL (sculându-se cu mirare)

5 Hoț? O, Doamne!...

RĂZVAN

Hoț de codru! Să răpească și s'omoare,
Nu făcea brațul meu alta... Imi mai dai pe fiica-ți oare?

HATMANUL

10 Trecutul nu ne privește... Să privim ce este azi:
Eu te văd boier, polcovnic, ostașul cel mai viteaz;
Când țara mea-ți datorează izbânde strălucitoare,
Iar cine caută pete, le găsește chiar în soare,
Eu îți dau pe fiica-mi!

RĂZVAN

Însă... gândește-te...

HATMANUL (așezându-se)

M'am gândit.

RĂZVAN (după o tăcere)

15 Hatmane prea luminat! În Biblie ai citit
Că Faraon din Eghiptet s'a 'nfundat cu păcătoșii
Din voia dumnezeiască în undele Mării Roșii?

HATMANUL

Dar ce 'nsemnează 'ntrebarea?

RĂZVAN

Astfel pieri Faraon;
Puțini dintr'ai săi scăpară din acel grozav canon;
Totuși o altă pedeapsă dela urgia cerească,
5 O pedeapsă și mai crudă, au trebuit să primească.
Dumnezeu îi osândise în urma celui potop
Mii de veacuri să colinde, fără țintă, fără scop,
Alungați din țară 'n țară, din loc în loc ca o turmă,
Disprețuiți de noroade ca lucrul cel mai din urmă,
10 Și 'nvârtindu-se pe drumuri, până la groaznica zi
Când trâmbița judecății din cer o vor auzi,
Și-atunci lumea despletită, ca muierea vinovată,
O să strige: Doamne! Doamne! mai iartă-mă ș'astă-dată!

HATMANUL

Polcovnice! Vino 'n fire...

RĂZVAN

Acel neam nenorocit
15 La Dumnezeu în osândă și la oameni huiduit,
Suferă cu nepăsare mânia ursitei sale.
Bărbații lor nu știu alta, decât să fure, să 'nșale,
Tăvălindu-se 'n minciună, în mișelii cufundați,
20 Iar femeile ajută, și chiar întrec pe bărbați,
Vânzând drumașilor floarea tinerețelor plăpânde,
Ș'apoi sufletul Satanei, când alta nu se mai vinde,
Căci soarta lor e să vânză... nu le pasă, ce și cui!

HATMANUL

Țigani?

RĂZVAN (ștergând sudoarea de pe frunte)
Tatăl dumitale a fost Leah?

HATMANUL

Ce vrei să-mi spui?

RĂZVAN

Insă maica dumitale, se zice c'a fost Maghiară?

HATMANUL

Polcovnice! Ce 'ntrebare? Unde mergem?

RĂZVAN

5

Așa dară,

Ești Maghiar?

HATMANUL

Ba Leah; dar totuși prea-ciudate mi se par
Acele vorbe fără noimă...

RĂZVAN

Ești Leah! Vai, nu ești Maghiar!...

10

Neamul se ia după taică! După taică! Biata mamă
De loc nu se socotește, de loc nu se bagă 'n samă!...

Sărmana maică ce poartă copilu 'n sângele său,
Ca să-i dea suflare vieții duce chinul cel mai greu,
Cu cântecul ei ne 'nvață, cu laptele-i ne nutrește;

15

Când plângem noi, ea, drăguță, c'un zâmbet ne liniștește
Și plânge de bucurie, văzându-ne că zâmbim;
Maica, cea dintâiu ființă pe care noi o iubim.
Cea dintâiu ce ne iubește, nu-i nemică! Totu-i 'tată!
O, dreptate omenească! O, dreptate blestemată!...

HATMANUL (cu îngrijire)

Polcovnice! Tu mă sperii... Ești bolnav... Ești rătăcit...

RĂZVAN

Maică-mea a fost Româncă. Tată-meu... Mai în sfârșit,
Eu... eu sânt Țigan!

HATMANUL

O Doamne! Tu Țigan?... Nu-mi place gluma!...

RĂZVAN

Da! Țigan, Țigan!... Ei bine, să te mai vedem acum!

HATMANUL (își pune mâna pe frunte, se gândește, apoi după o tăcere,
în cursul căreia Răzvan îl privește ațintit)

5 Intreaga țară leșească...

RĂZVAN (apucându-l iute de mână)

Taci, hatmane! Nu uita

Cine-s eu, ș'adu-ți aminte și cine ești dumneata!...

În vieață numai o dată întâlnii în neagra-mi cale

Una singură ființă cu simțirea dumitale,

10 Ce din falnica 'nălțime a nașterii boierești

Privind cu ochii cu care tu, hatmane, mă privești,

Cu mâna-i îmi strânse mâna și-mi vorbi cu omenie.

Acea ființă e Vidra... nu soru-mea, ci soție.

HATMANUL (sculându-se și rezemându-se de umerii lui Răzvan)

Am făcut, ca Leah și hatman, tot ce 'n putință mi-a stat,

15 Și nemic, nemic în lume, din parte-mi n'aș fi cruțat,

Ca să câștig țării mele pe iubitul meu tovarăș...

Dar nu-i chip! Să fim prieteni! Mâna ta!... spuindu-ți iarăși

Că primeam cu bucurie un ginere ca Răzvan!...

VULPOIU (intrând iute)

Polcovnice! Dela țară un boier... Un Moldovan...

(Lasă să intre Bașotă și iese. Răzvan face o mișcare de mirare. Bașotă,
văzând pe hatman, se oprește în ușă.)

HATMANUL

Boierule din Moldova! Nu te cunosc pân' acumă,
 Și totuși te rog dă-mi voie ca să-ți spun o vorbă numa...
 Norodul vostru se zice c'oareșicând ar fi venit
 Și s'ar trage tocma-tocma din Râmul cel prea-vestit;
 5 Dar cum oare vreți ca lumea să v'asculte, să vă crează,
 Când întreagă firea voastră cu totul se depărtează
 Din obiceiul acelor oameni ageri și vârtoși,
 Pe care voi cu trufie ni-i arătați ca strămoși?
 Râmlenii cei din vechime cântau fără 'nctare
 10 Ca să scoată la lumină tot ce-i bun și tot ce-i mare,
 Incât la plug și la sapă găseau adesea bărbați
 Cu cari se fălește lumea: pe Catoni și Cincinați...
 La voi însă, când o rază
 De soare pătrunde 'n țară,
 15 Toți se scoală, toți turbează,
 Toți voiesc s'o dea afară!...

(arată la Răzvan și iese)

BAȘOTĂ (încinându-se)

Cer iertare; viu d'a-dreptul dela drum și plin de prav,
 Mă chiamă...

RĂZVAN

Știu cum te chiamă, jupâne mare vătav!

20 Ne cunoaștem foarte bine.

BAȘOTĂ (încinându-se)

Luptându-te cu Mureșcalii

Umplut-ai Moldova 'ntreagă de numele dumitale,
 Și slava ce-o câștigaseși nu puțin a mai crescut
 Prin vestea că mai în urmă și pe Tătari i-ai bătut;
 25 Deci, icoana mătăluței, la Cracovia lucrată
 Și care, cum ești acumă, întocmai astfel te-arată,
 Stăpânul meu Aron-Vodă o ține 'n palatul său.

Unde cu multă plăcere putut-am s'o văd și eu;
 Și cum o văzui, pe dată zis-am: mare, mare, mare!
 Nas de șoim! o frunte 'naltă! din ochi inima tresare!
 Mai în sfârșit, toată fața numai duh și numai foc!...
 5 Căci pe cei aleși de soartă eu unu-i ghicesc pe loc...

RĂZVAN

Nasul meu, ochii și fruntea vor fi fost de tot altminte;
 Așa dar nu-i de mirare că nu-ți mai aduci aminte!...
 Ș'apoi altceva mai este; eu eram atât de mic,
 Incât vătavul cel mare, zărind un sărman pitic,
 10 Nu vrea nici să-l bage în seamă sau d'aproape să-l privească,
 Ș'ar fi putut cu piciorul ca pe-o muscă să-l turtească!
 Piticul însă de-atuncea, speriat de-un vis grozav,
 N'a uitat și n'o să-l uite, pe-acel puternic vătav...
 Dar lăsând acestea toate, spune-mi cinstite jupâne,
 15 Ce 'ntâmplare, ce furtună te-o fi aducând la mine?

BAȘOTĂ (îchinându-se)

Măria sa Aron-Vodă, din voia lui Dumnezeu
 Moșteanul țării Moldovei, domnul și stăpânul meu, —
 Ba și naș, căci mai deunăzi, din părinteasca sa milă,
 Mi-a făcut nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă, —
 20 Mă trimite cu solie la polcovnicul Răzvan,
 Ca să-i spui că-l chiamă țara, dându-i un loc în divan...

RĂZVAN

În divan?...

BAȘOTĂ (îchinându-se)

Sântem în luptă cu puterile păgâne,
 Și după câte se spune, o să mai vedem ca mâne
 25 Că și Leahul trece Nistrul Turcului în ajutor.
 Un război atât de strașnic nu-i tocmai lucru ușor!

Deși Nemții și Muntenii sânt legați cu noi frățeste,
 Deși oști avem destule, deși hrana nu lipsește,
 Totuși este trebuință și de-un hatman ispitit:
 Stăpânul meu Aron-Vodă, la dumneata s'a gândit...

RĂZVAN (iute)

5 Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman? Mai spune dar înc'o dată!...
 Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce 'ntâmplare neașteptată!...

BAȘOTĂ (încinându-se)

Sărut mâna. Merg la gazdă și stau gata orișicând
 La porunca dumitale... Cred c'o să plecăm curând?...

(Iese cu multă umilință, pe când Vidra se arată în altă ușă, oprindu-se
 fără a fi văzută de Răzvan.)

RĂZVAN (după o tăcere)

10 Acest om fără dreptate de nu m'arunca 'n robie,
 Eu n'aș fi cătat lumină la codru și 'n haiducie;
 De nu mă ducea norocul în umbra negrei păduri,
 Pe minunata mea Vidră n'aș fi 'ntâlnit-o aiuri;
 De nu iubeam o femeie cu o inimă semeață,
 N'aș fi găsit în războaie un nume și-o nouă vieață!...
 15 Acest om, fără s'o știe, m'a ridicat pân' aci:
 O Doamne! căile tale cine le poate ghici!
 Tu, ce pe dușmanii noștri ades ni-i faci o unealtă,
 Prin care ne 'mpingi cu 'ncetul la ținta cea mai înaltă!

VIDRA (apropiându-se)

Jupâne! Jupâne hatman!

RĂZVAN (strângându-i mâna)

Tu o știi?

VIDRA

Ți-a mai rămas
 Să faci pe calea mării un singur, un singur pas!

RĂZVAN

Un pas?

VIDRA

Ca s'apuci cu fală scaunul lui Ștefan cel Mare
Și patruzeci mii de oaste să te-aștepte 'n ascultare,
Bucuroși a 'nfige lancea, în ce parte-i va îndrepta
5 Un deget al mâinii tale, o vorbă din gura ta!

RĂZVAN (turburat)

Scaunul lui Ștefan cel Mare?

VIDRA

Ștefan cel Mare, iubite!

RĂZVAN (punând mâna pe brațul cel legat)

Știi tu oare că Tătarii poartă săgeți otrăvite?...
Astă rană...

VIDRA (zâmbind)

10 Astă rană?... Ei bine?... Ce-i?... Să vedem?
Te temi de moarte, Răzvane?... De când asta?...

RĂZVAN

Da, mă tem!...

Nu mă temeam mai 'nainte, până ce cu desfătare
Nu gustai, Vidro iubită, din fagurul de-a fi mare!

VIDRA

15 Așa-i, Răzvane, că-i dulce?

RĂZVAN

O, nepoata lui Moțoc!
Sufletul meu fără de tine n'ar fi cunoscut de loc
Astă simțire ciudată, ce-l îndeamnă să dorească
Jos la picioarele sale toată lumea să privească!...

VIDRA

Și numai tu ca un munte ce primește cel de'ntâi
Mândrul soare, pe când noaptea stă culcată peste văi!...

RĂZVAN

O da! Voiesc a fi mare, precum Sbierea cu grămadă
Voiește movile de-aur numai la dânsul în ladă!

(Sbierea scoate capul prin ușa din fund)

5 Insă rana! Brațu-mi arde... O săgeată cu venin!

SBIEREA (înaintând)

Vindeți? Dacă dați mai ieftin, eu plătesc acum peșin.

CÂNTUL V

MĂRIREA

*Aşa s'a plătit şi lui Răzvan răd
ce-l făcuse şi el lui Aron-Vodă.*

MIRON COSTIN, Cap. II.

F E Ţ E L E :

RĂZVAN, hatman moldovenesc
VIDRA
BAŞOTĂ
SBIEREA

TĂNASE
RĂZAŞUL
VULPOIU
ŞOLTUZUL

} căpitani

UN COPIL

MAI MULŢI CĂPITANI ŞI TÂRGOVEŢI

Palatul lui Răzvan în Iaşi

(Răzașul șade gânditor, fluierând o doină, cu capul plecat pe mână.
Afară se aud din depărtare împușcături de tun.)

VULPOIU (intrând)

Bună ziua, căpitane!

RĂZAȘUL

Ziua rea, nu ziua bună:

Unde vezi tu bunătate, când tot fulgeră și tună?

Măi Vulpoiule, nu-i bine...

VULPOIU

5

Te prea poftesc mai întâiu

Să te 'nveți a nu mai zice nici « Vulpoiule », nici « măi »!

Sânt căpitan ca și tine, și nu-s căpitan degeabă:

Te rog dar să-mi zici de-acuma: căpitane...

RĂZAȘUL

10

Mare treabă!

Nu cumva să-ți zic « jupâne » sau « boierule »? Ce spui!

Mai așteaptă! Deocamdată pune-ți, dragă, pofta 'n cui!

Leahul ne trimete 'ntr'una ghiulele peste ghiulele,

Noi stăm închiși în cetate ca dobitocul în piele,

Merinda se 'mpuținează, iarbă de pușcă mă tem
 Că peste două-trei zile de leac n'o să mai avem,
 Și tu te gândești acuma, moară-stricată! dihane!
 A da lege și poruncă ca eu să-ți zic: căpitane?...

VULPOIU

5 Te sperie Leahul?... Asta-i?... Apoi pe pace să fii,
 Noi ne-am înfrățit cu dânșii.

RĂZAȘUL

Dar tu de unde o știi?...

VULPOIU

Drace! Vulpoi ce nu știe? Ascultă, să-ți spui pe față,
 Măria sa Aron-Vodă trimis-au azi dimineață,
 10 Chiar pe Bașotă vătavul drept la hatmanul leșesc...

RĂZAȘUL

Și crezi tu?...

VULPOIU

Cu bună seamă! Nicidecum nu mă 'ndoiesc!...
 Leșii sunt gata la pace... Vrei dovezi? Ei bine, iată!...
 Dintâi cetatea Sucevei nu s'a luat niciodată
 15 Și, prin urmare, nici astăzi nu se ia ușor;
 Apoi Bașotă vătavul e un faimos vorbitor,
 Și deci, îndrugând la fleacuri, pe Leși o să-i ametească,
 Că-i știut ce fel de poamă-i înțelepciunea leșească;
 În sfârșit, dușmanul vede că nu-i glumă cu Răzvan,
 20 Cunoscându-l din aproape că-i suflet de hoțoman!...
 Așa dar la dracu lupta, ducă-se naibei vrăjmașul,
 Târgu-i rupt, pacea-i făcută, n'ar strica nici aldămașul;
 Cârșmăreasa nu-i departe: o măsură doi șalăi
 Cotnar din via domnească...

RĂZAȘUL

Măi Vulpoiule...

VULPOIU

Iar « măi »?

Nu poți să zici: « căpitane »?... Zău c'o s'ajungă la ceartă!..

RĂZAȘUL

5 Bre, n'am văzut pân' acuma o făptură mai deșartă,
Trăsni-te-ar căpitănia, căpitane mare fleac!
Sânt sute de semne rele, iar bune nu-s nici de leac.
Hatmanul nostru, de pildă, când intră, când vrea să iasă...
Mereu se tot poticnește, intrând și ieșind din casă...

VULPOIU

Dec! Astea sânt semne bune!

RĂZAȘUL

Semne bune?

VULPOIU

Negreșit!

Este rău când omul cade, iar nu când s'a poticnit...

RĂZAȘUL

Vezi că ș'altceva mai este...

VULPOIU

Orișicâte mi s'ar spune,

15 Tălmăcind cum se cuvine, toate semnele sânt bune!

TĂNASE (intrând)

O veste, copii!... O veste!...

VULPOIU

Căpitani, iar nu copii!

Te rog, căpitan Tănase, ca și dumneata s'o știi...
Am ajuns și eu odată să fiu un obraz în lume,
Și tocmai acumă nimeni nu vrea să-mi zică pe nume!

RĂZAȘUL

5 Ce veste?

TĂNASE

O veste mare. Vătav Bașotă 'n sfârșit
Impăcă treaba cu Leșii, și Domnul a iscălit...
Avem pace chiar la vreme: ne lîpseau hrana și pravul
Nu era chip a mai merge...

VULPOIU

10 Isteț mai e și vătavul!

RĂZAȘUL

Cu Leșii? Asta-i nemică!... Mai este Turc și Tătar...

VULPOIU

Haida-de! Ei sînt departe... Grije le porți în zadar...

TĂNASE

Ba nu-i vorbă că-s departe; dar Leșii se 'ndatorează
A ne tocmi și cu dînșii...

RĂZAȘUL

15 Cine-i nebun ca să-i crează!

(Afară se aud strigăte: să trăiască Aron-Vodă)

VULPOIU

Aron-Vodă să trăiască... Auziți, ce chiú? ce zvon?
Mult mai iubește norodul pe Măria sa Aron!

TĂNASE

Adică, orice s'ar zice, e un Vodă cum se cade;
 Pe sărăcimea o cruță, pe cei cu caftan îi rade,
 Iar nu lasă pe ciocoiul, fără fund și fără dop,
 Să despoaie toată țara, cum făcea Petrea cel Șchiop!...
 5 Inșă nu-i lucru temeinic a norodului strigare,
 Sânt bătrân. Văzui cam multe... Strigau alții și mai tare:
 Să trăiască Lăpușneanul, și-l vicleniră urf;
 Despot-Vodă să trăiască, ș'apoi mi l-au omorât;
 Să trăiască Ștefan Tomșa, și-l goniră ca pe-un câne;
 10 Ioan-Vodă să trăiască, și-l dete 'n ghiare păgâne...
 Intr'o clipă Lăpușneanul, Tomșa, Despot și Ion
 Fură sus și jos d'odată... Vai și de Vodă Aron!
 Una crede ș'altă spune, iar face din zăpăcire
 Necrezute și nespuse: așa-i Românul din fire.

RĂZEȘUL

15 Bine-ar fi s'avem odihnă! După ce dela divan
 Mi-am câștigat judecata, mulțumită lui Răzvan,
 Cum aş mai sbura, bădiță, să-mi mai văz de răzășie!...

VULPOIU

Nu-ți este greu, căpitane, ca să spui o nerozie?
 Eu unul, din ziulica de când m'am căpitănit,
 20 Uitat-am nu răzășia, ci chiar codrul înverzit!...
 Ș'aice-s ca și 'n pădure, având puterea de-a face,
 Fără frică de pedepse, tot ce vreau și tot ce-mi place.
 Neghiobii, ce nu m'ascultă, stau la pândă de-i ochesc,
 Ș'apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid și mi-i globesc...
 25 Sântem oameni, căpitane, pentru cari totul e lesne,
 Căci lumea cea mai mărunță nu ajunge nici la glesne.
 Venit-au apa la moară! Vom măcina cât putem:
 Să ne folosim de timpuri când alții de noi se tem!...
 Ce să te mai plângi atâta pentr'un paiu de răzășie,
 30 Când acuma țara 'ntreagă e pentru noi o moșie!...

RĂZVAN (intră foarte turburat)

Bine că sânteți aice!... Unde-i Vidra?... Ascultați!...
 Mergeți!... Pe toți căpitanii pe dată să mi-i chemați!...
 Eu v'am fost ca ș'un părinte!... Adunați-i mai în pripă!...
 Timpul sboară!... Mai de grabă!... Intr'o clipă! într'o clipă!...

(iese prin ușa din stânga)

VULPOIU

5 Ha, ha! Înțeles-ați oare vr'un singur cuvânt măcar?
 Mă tem că hatmanul nostru e cu trei roate la car...

RĂZAȘUL

Ce-ți spuneam eu dineoară? Tot la vorba ceea vine:
 Poticneala-i mare lucru... Măi Vulpoiule, nu-i bine!...

VULPOIU (furios)

Măi? Iar măi?

TĂNASE

10 Noi pierdem vremea, tot la fleacuri înșirând...
 Haidem! Pe toți căpitanii să-i adunăm mai curând,
 Hatmanul știe ce face. El învață, el răspunde.
 Este datoria noastră ca să-l ajutăm oriunde...
 Eu știu că 'n țara Moldovei unul e Răzvan, mă jur!
 15 Păcat că-i Țigan... La dracu!... Asta-i singuru-i cusur!
 (Ies toți prin ușa din fund, pe când pe cea din stânga intră Răzvan și Vidra.)

RĂZVAN

Da! S'au împăcat cu Leșii...

VIDRA

Și cu păgânii?...

RĂZVAN

Firește!

VIDRA

Trebuia tu să-i dai sfaturi.,.

RĂZVAN

Dela mine nu primește...

Atâta-i mai rău! Iubito, cată drept în ochii mei!

Drept!... Așa!... Spune-mi acumă, nu citești nimic în ei?

VIDRA (cu nedumerire)

5 Sânt tulburi...

RĂZVAN

Tulburi?... Atâta?... Foarte bine! Vrea să zică

Nici Aron-Vodă în ochii-mi n'a putut citi nemică!...

Ochii mi-au fost cu credință...

(strângând pumnii și cu glas înecat)

Vidro! Vidro!... Eu voiesc

10 Negreșit una din două: sau moarte, ori să domnesc!

VIDRA

Asta-i și dorința Vidrei... Insă trebuie amânată...

Nu-i timp...

RĂZVAN

Astăzi, astăzi, astăzi; sau astăzi, ori niciodată!

Aron se 'mpacă cu Leșii și cu ajutorul lor

15 Se 'ntărește la domnie, pe când eu sughiț și mor!

Aron se 'mpacă cu Leșii, și sabia-mi nu mai poate

Prin dușmani să mă slăvească, iar slava duce la toate!

Aron se 'mpacă cu Leșii... Fără nume, fără tron,

Ce fac eu? Răspunde-mi, Vidro!... Așa dară, jos Aron!

VIDRA

20 Nu te grăbi, mă 'ngrijește o presimțire ciudată,

Și presimțirea femeii nu se 'nșeală niciodată.

RĂZVAN

Vorbe seci!

VIDRA

O nu, Răzvane! Chiar astăzi eu am visat
O vedenie grozavă, un lucru înfricoșat...
Maica ta 'n haine cernite din mormânt pășea spre mine,
5 Ochii-i se 'nnecau în lacrimi, pieptu-i gemea de suspine,
Și durerea-i plămădită cu mânia la un loc,
Imi striga din gura-i moartă: piei, nepoata lui Moțoc!...

RĂZVAN

Vise! O nimica toată! Luptătorul, care 'n vieață
Intâlnește la tot pasul însăși moartea față 'n față,
10 Incât i se par acuma d'o potrivă morți și vii,
Nu-l tulbură o nălucă ce sperie pe copii!...
Ș'apoi unde-i acea Vidră, care-mi tot spunea odată
De-a nu fi ca mici părae, ci ca Dunărea cea lată?
Unde-i acea Vidră, care zi și noapte mă 'nvăța
15 Că pân' și iubirea țării e pofta de-a se 'nălța?
Unde-i acea mare Vidră, ale căreia cuvinte,
Ca o sământă măruntă, îmi cădeau adânc în minte,
Și din tainicele brazde ale sufletului meu,
Prinzând rădăcini cu 'ncetul, desvelindu-se mereu
20 Ieșir' acuma deodată, pline de suc și de vieață,
Râzând de viscoli, ca bradul încins cu sute de brață?
Unde-i Vidra?... De 'nainte-mi stă un chip tremurător,
Ce de spaimă crede 'n umbre și plânge de spaima lor...
Așa? Tu, ce-ai fost în stare, cu 'mbrânciri neconținute
25 Pân' la marginea mării să m'aduci pe nesimțite,
Tocmai astăzi, când ajungem la doritul nostru mal,
Te 'ngrozește fața mării ce ridică val pe val?...
Află dară, că degeaba unda muge, vântul geme;
Răzvan, împins pân' aice, de furtuni nu se mai teme,

Și călcând cu desperare peste undă, peste vânt,
Va ști să meargă 'nainte: sau la tron, ori la mormânt!...

(Intră Răzașul, Vulpoiul, Tănase și mai mulți căpitani)

VIDRA

Mă duc să mă 'nchin, Răzvane... Numai în zile de goană
Omul uită necredința și 'nțelege o icoană!...

(Iese)

CĂPITANII

5 Să trăiești!

RĂZVAN

Nu-î timp de vorbe!... Pe când viteazul Mihaiu
Scaldă Țara Muntenească, dela Giurgiu pân'la plaiu,
In sângele de năpărcă al urdiilor păgâne;
Pe când Jigmon Ungureanul, la hotarele române,
10 Păscut cu noi împreună de șarpele veninos,
Iși pune pieptul în luptă pentru crucea lui Hristos;
Pe când Neamțul, Frâncul, Papa, țările creștine toate,
S'au unit ca să doboare spurcata păgânătate;
Numai Leșii cei sburdalnici sânt cu Turcul înțeleși,
15 Iar Domnul Aron al vostru s'a tocmit argat la Leși!
Sânțeți Români, și Românii n'au suferit niciodată
Pe fruntea Domnilor țării măcar o singură pată!
Un Vodă-i un fel de doftor, și norodul, frații mei,
Nu-i dator să fie jertfa doftorilor celor răi!...
20 Mulți Domni avuse Moldova; cei buni au domnit o vieață,
Ceilalți au purtat cununa o singură dimineăță;
Căci făcându-se lumină și soarele fiind sus,
Poporul da jos pe-acea pe cari poporul i-a pus!...
Un Vodă, ca orișicine, își ia plata după faptă...
52 M'ați înțeles? Vremea trece...

CĂPITANII

Jos Aron!...

RĂZVAN (arătând ușa)

Țara v'așteaptă!

(Căpitanii ies, afară de Vulpoi și de Tănase)

VULPOIU

Să-l ucidem?

RĂZVAN

5 Nu, lăsați-l!... Domnii când nu mai domnesc
S'aseamănă cu strigoii: ei umblă, dar nu trăesc...

VULPOIU

Bine!...

RĂZVAN

După ce-l veți prinde, să dați semne din pistoale!

VULPOIU

10 Înțeleg!... Ș'apoi să facem ca norodul să se scoale
Ș'adunându-se cu gloată, mic și mare pe maidan,
Să sbiere dobitocește: trăiască Vodă Răzvan!...

RĂZVAN

Pe Bașotă...

VULPOIU

Știu! Cu dânsul voi avea chiar eu a face:
De mult îl pândesc de-aproape, că nici de frică nu-mi place!...

(iese)

TĂNASE

15 O să plec și eu îndată, numai o vorbă să-ți spui...
Faci rău!...

RĂZVAN

De ce?

TĂNASE

Apoi bine, nu se cade orișicui
A ședeia pe scaunul țării...

RĂZVAN

Ce 'nsemnează?...

TĂNASE

5

Proasta minte

Ar vrea să 'ndulcească vorba și nu găsește cuvinte...
Dă-mi voie să-ți spui pe față...

RĂZVAN

Spune verde, moș Tănas!

TĂNASE

10

Despot fu Grec, Ioan-Vodă fu Armean și Iancu Sas...
Dar orișicum pân' acilea, din mila dumnezeiască,
Noi n'am avut niciun Vodă... știi! Țara o să cârtească.
Ce să-i faci!... Mai bine hatman. Să nu fi fost tată-tău...!

RĂZVAN (incrunțat)

Cum?...

TĂNASE

Apoi de! Bătrânețe!... Să ne ierte Dumnezeu!...

(iese)

RĂZVAN

(se așează cu capul plecat pe mâini, apoi se scoală, face în tăcere câțiva
pași prin odaie, se oprește pe loc)

15

Nu-i greu încă patru zile de-a ne mai lupta 'n cetate
Pân' ce tabăra lui Jigmon va lovi pe Leși la spate...

D'ocamdată, pân'atunce, nu ne temem de păgâni:
 Ramazanul lor mai ține tocmai două săptămâni...
 M'am gândit bine la toate... Câte griji și câte trude
 Numai ca s'apuci domnia!...

(cu tulburare)

5

Dar pistolul nu s'aude!...

(ascultând)

Nu!... Tot nu!...

(Își freacă fruntea, se așează iarăși pe divan și pleacă capul pe mâini)

VIDRA (intrând încet)

Acum, iubite, nu-i timp a mai cugeta!

Steaua lui Răzvan e mare: încrede-te 'n steaua ta!...

Fii bărbat în orice soartă; și 'n cădere, și 'n izbândă,

10

Privind cu sângele rece la răsplată sau osândă!

RĂZVAN (sculându-se)

Tu n'ai auzit pistolul?

VIDRA

De nu vei avea noroc,

Blăstemul o să izbească pe nepoata lui Moțoc,

Care din cupa mării s'a străduit să te 'mbete.

15

Și nici ea nu-i vinovată! Nu!... Sânt neamuri cu pecete

În cari Dumnezeu sădește vr'un bine sau vr'un păcat,

Ș'apoi toți d'același sânge îl moștenesc ne 'ncetat!

Neamul lui Moțoc nu poate s'aibă altă cugetare,

Decât numai-numai-numai văpaia s'ajungă mare!...

RĂZVAN

20

Tu n'ai auzit pistolul?... Pistol!... Nu l'ai auzit?

Spune!

(cu furie)

Ureche! Ureche!...

(afară se aude o împușcătură)

A! De-acuma s'a sfârșit!

Sânt Domn! Trăiască domnia!...

(cu amărăciune)

Cât de lesne, cât de iute
Se răstoarnă Domnii țării, cel mult în zece minute!

(către Vidra)

5 Dar tu nu mai spui nemica? Mai dinioară mi-ai zis
Nu știi ce... ba mi se pare... de!... îmi povesteai un vis...
Mai spune-mi-l încă o dată...

VIDRA (îngenunchind)

Îți mulțumesc, Doamne Sfinte,
C'ai auzit cu 'ndurare o rugăciune fierbinte!...

(se scoală)

10 Crezut-ai dară, Răzvane, că se poate speria
De niște deșerte vise chiar o inimă c'a mea?
Gândit-ai oare, iubite, c'o nălucă muierască
Ar putea glasul mării în pieptu-mi să-l năbușească?...
Vântulețul, ce-adiază printre vițe din lăstar,
15 Rămâne fără putere în fața unui stejar,
Pe care numai furtuna îl sgudue și-l sfăramă...

RĂZVAN

Furtună?

VIDRA

Cea mai cumplită!

RĂZVAN

Ești Doamnă, Vidro...

VIDRA

Sânt mamă!...

Aiei copilul se mișcă... Simțindu-l în sânul meu,
Uit toate și văd acuma, văd că-s femeie și eu!...

(afară se aud strigăte: să trăiască Răzvan-Vodă)

RĂZVAN

Ascultă, iubito Vidră! Ascultă, scumpo soție!...
5 Sângele nostru din leagăn va moșteni o domnie!...

(intră Șoltuzul și mai mulți târgoveți)

ȘOLTUZUL (încinând lui Răzvan pe o tablă de argint struguri și
spice de grâu)

După datina străbună, rămasă dela mai mari,
Eu, șoltuzul ot-Suceava cu cei doisprezeci pângari,
Aleși ca să fim în fruntea târgoveților d'aice,
Dorim Măriilor Voastre ani mulți și vieață ferică,
10 Încât să 'ncingeți Moldova, asemenea unui brâu,
Numai cu livezi de struguri, numai cu câmpii de grâu;
Căci norodul, dând domnia, se mulțumește cu poame,
Ca să nu piară de sete și să nu moară de foame,

RĂZVAN

Primesc din mâinile voastre prinosul de bun ogur,
15 Ș'a fi părintele țării făgăduesc și mă jur:
Nu voi uita niciodată, c'a Românului tărie
Este plugul și cântarul mai pre sus de boierie...

ȘOLTUZUL

Tot după vechi obicei, păstrate din veac în veac,
Ales-am din sânul nostru băiatul cel mai sărac,
20 Pentru ca Măriei Tale din gura-i copilărească
Să dea, fără să se teamă, o povață bătrânească...
Copile, sărută poala îmbrăcămintei domnești,
Și cum vei putea mai bine, orația s'o citești!

BĂIATUL (după ce sărută mâna ce-i întinde Răzvan)

Măria Ta!
Nu te supăra,
Că fii bun a ne asculta!
Îți vom spune cam multe
5 Și mărunte,
Dar tot lucruri plăcute,
Să fie drag orișicui să ne asculte,
O sută de ani să domnești,
Pe dușmani să-i biruești,
10 Pe vrăjmași să-i pedepsești
Pe Turci
Să-i pui în furci,
Pe Tătari
Să-i pui în pari,
15 Pe Leși și pe Cazaci
Să-i dai la draci,
Alta să nu le faci;
Pe Unguri și pe Nemți
Tot acolo să-i trimeți:
20 Ș'asa mai departe,
Ca toți să-și aibă parte,
Ș'asa înainte
Ca toți să 'nvețe minte,
Ș'asa rânduri-rânduri
25 Ca toți să se puie pe gânduri!...
Dar cu Moldovenii tăi,
Măcar de-o fi și răi
Măria Ta să fii bun cu ei;
Și de-i vedea unii și desculți,
30 Măria Ta tot să-i ascuți;
Căci norodul e cam năzdrăvan:
Face multe pozne într'un an;
Și țara-i cam nebună:
Face multe pozne și 'ntr'o lună.
35 Ba la 'ndemână
Și 'ntr'o săptămână;
Iar de nu te-i păzi,
Chiar într'o zi
Multe-i auzi!

RĂZVAN (dându-i o pungă)

Destul! Să trăiești, băiete!...

(intră Răzașul, Tănase și mai mulți căpitani)

RĂZAȘUL

Măria Ta! Sănătate!

Isprăvit-am toată treaba fără multă greutate;
P'Aron-Vodă la răcoare în spătărie l-am pus;
5 Boierii, Mitropolitul, pe toți la palat i-am dus;
Mai în sfârșit, lucru-i gata!

RĂZVAN

Unde-i Bașotă?

RĂZAȘUL

El are

Pe Vulpoiu cu toată ceata de vânători în spinare.

RĂZVAN

10 Bine, dragii mei tovarăși!... Stăpânirea-mi în curând
La toți și la fiecare va da răsplată pe rând...

SBIEREA (intrând iute, speriat, pierzând răsuflul, cu o lădiță în mână)

Jupâne!... Mărite Doamne!... Scapă-mă! Norodul pradă!
Sinete, zapise, țara, lumea-i în această ladă!...

RĂZVAN

15 Liniștește-te jupâne, Averea-ți chiar pe maidan
O poți lăsa fără grijă în zilele lui Răzvan...

SBIEREA (răsuflând mai ușor și făcând semnul crucii)

In ladă tot e mai sigur!... Părăluța cere pază:
Mai bine s'o ții sub cheie, ca nimene să n'o vază...

VIDRA

Doamne, soțule, stăpâne! Nu mă mai pot opri!...
Intr'un glas cu țara întreagă, viu a-ți ura și a-ți dori

O domnie fericită... Ba înc' aş mai vrea ca mâne
 Tu să legi într'o cunună toate țările române,
 Incât dela Marea Neagră pân' la falnicul Carpat
 Să nu domnești ca un Vodă, ci ca Răzvan împărat!

CĂPITANII

5 Da, da, da! Impărăție!...

TĂNASE (trist)

Ar fi bine d'ocamdată
 Să rămânem cu Moldova!

SBIEREA

Ce om fără judecată!
 Dar Moldova-i sărăcită! Nu-i chip altfel s'o cârpești
 10 Decât unind laolaltă mai multe țări românești...
 Două și două fac patru: cea mai dreaptă socoteală...

RĂZAȘUL

Vulpoiul avuse dreptate... Nu mai cred în poticneală!...
 Toate semnele sunt bune!... Măria Ta, la palat
 Ne-așteaptă Mitropolitul cu toți boierii din sfat...

RĂZVAN

15 Să mergem! Voiesc acumă din gura domniei mele
 Țara s'audă nădejdea d'a scăpa din zile grele.

SBIEREA (cu umilință)

Stăpâne prea-milostive, unde-i merge, merg și eu:
 Lada mea e 'n siguranță numai lângă Domnul meu...

(Toți se pregătesc a ieși)

VULPOIU (întră cu spaimă)

Pierduți!...

TOȚI

20 Ce veste?

VULPOIU

Vătavul...

TOȚI

Ce-i?...

VULPOIU

Bașotă...

TOȚI

Zi!...

VULPOIU

5

Trădare!

Scăpă din mâinile mele, deschise poarta cea mare,
Leșii au umplut cetatea!...

(Sbierea cade mort, fulgerat de apoplexie)

RĂZAȘUL (clătind din cap)

Poticneala!...

TĂNASE

Eu știam

10

Că nu se cădea s'apuce scaunul țării orice neam.

VIDRA (luând pe Răzvan de mână)

Iubite! Nu sta pe gânduri... Când soarta te prigonește,
Fii mândru chiar în cădere!...

CĂPITANII

Măria Ta! Poruncește!...

VIDRA

15

Și ce s'așteptați voi oare dela viteazul Răzvan,
Decât paloșul în mână, și 'nainte la dușman?

RĂZVAN (scoțând sabia)

Să trăiască neagra moarte! Ne cunoaștem foarte bine!...
Cine vrea s'o strângă 'n brațe, iată calea! După mine!...

Moartea-i mireasă,
Mormântu-i casă,
Viermii sânt nași
Hai la vrăjmași!...

(iese urmat de căpitani)

VIDRA

Moarte!... Moarte!... Dar se poate? Moară oamenii cei mici,
Precum călcâiul turtește mușuroiul de furnici;
Omul însă, care lumea pe palmă-i ar vrea s'o poarte,
Zodia-i, scrisă pe frunte, respinge pismașa moarte!...

(se gândește)

Dumnezeule puternic! De ce mai faci uriași,
Dacă 'n rând cu toți piticii, pradă morții vrei să-i lași?
Cum? Cereasca ta dreptate se pogoară pân' la fiară:
Vulturul trăește veacuri, iar musca de-abia o vară,
Și numai omul cel mare, stăpâne, Tu-l osândești
Ca să moară d'opotrivă cu muștele omenești!...

(se cutremură)

O, nu, nu! Răzvan nu moare!... Oricе paiu în astă lume
Trebui s'aibă vr'o ursită, o țință, vr'un scop anume,
La care-i dator să meargă, de vântul sorții împins,
Și cade numai atunci când este semnul atins!...
Calea lui Răzvan e lungă și de-abia se desfășoară:
Pân' la capăt e departe... Răzvan nu poate să moară!
Nici chiar Dumnezeu el însuși nu schimbă ceea ce-î scris!...

(iute)

În genunchi, Vidro!...

(îngenunchiază și ridică ochii în sus)

Iertare!...

(cu spaimă, punând mâna la ochi)

Visul meu!... Grozavul vis!...

(sculându-se cu tărie)

Și de ce eu stau aici, când Răzvan înfruntă focul!?...
Dați-mi armă! Lângă dânsul, în primejdie mi-e locul...

(se repede la armătura de pe perete și se oprește)

Dar copilul meu, o Doamne!

(se cutremură)

Ce-aud?

5

(Din spațiu răsună o voce ca un ecou:)

Dar copilul meu?

(Vidra cu groază își întoarce fața spre ușă, ca și când ar vedea pe
cineva acolo)

Muma lui Răzvan!... Mă 'ntreabă... Și ce-i pot răspunde eu?

(făcând semnul crucii)

Piei, nălucă, piei! Sânt mamă!

(face un pas îndărăt)

Nu te-apropia!

(răsună iarăși ecoul):

10

Sânt mamă!...

(Vidra sdrobotită de emoțiune se aruncă pe divan)

Ea vrea dinte pentru dinte! Muma mumei cere samă!...

(face o mișcare și se scoală cu energie)

Oare nu mai sunt eu Vidra?

(abătută)

E cumplit al mumei dor!...

(Pe prag apare Răzvan, greu rănit, ținut de Vulpoiu și de Răzaș. Vidra se
repede înainte-i)

A! Scăpat! Ce fericire! Tu!

RĂZVAN (cu glas slab, pe când Vulpoiu și Răzașul îl pun pe divan)

Am biruit și mor!...

(arătând la cadavrul lui Sbierea)

Nu-mi ziceai tu oare Vidro, să fiu întocmai ca Sbierea?

Eu cu cinstea și mărirea, el cu prada și averea!

(Vidra îngenunchiază și-și ascunde fața în mâini)

Dar ce-i mai trebuie acumă mii de galbeni în grămezi?

Ce-mi folosește domnia? Pe-amândoi aci ne vezi

Praf, pulbere și cenușă!... Nebuni ce din lăcomie,

El pentru o biată lescae, eu pentr'un ceas de mândrie,

Necruțând nemica 'n lume, neștiind nemica sfânt,

Uitam că viața-i o punte dintre leagăn și mormânt!

(cu durere)

Mi se 'ntunecă vederea, dar văd ceva de departe...

O jumătate din mine de cealaltă se desparte...

Ah, veniți, veniți cu toții!... Unde-i bătrânul Tănas?

RĂZAȘUL

Apărându-te pe tine, mort în luptă a rămas!

(Vulpoiu plânge)

RĂZVAN (în agonie)

Țigan!... Țigan!... Apă!... Apă!...

(cade mort peste Sbierea)

RĂZAȘUL

Decât o așa domnie,

Mii de tunete, mai bine-i un petec de răzășie!

Smeul smeilor să 'ncapă într'o șchioapă de mormânt!...

VULPOIU (cu spaimă)

Nu vezi că-i moartă și Vidra? N'a zis un singur cuvânt,

Nicio vorbă, niciun țipăt, privind pe Răzvan că moare!...

VIDRA (sculându-se liniștită)

Voi puteți vorbi ș'a plânge!...

VULPOIU

Doamnă!...

VIDRA

Pe voi nu vă doare!...

RĂZAȘUL (cu furie)

Dar tu l-ai ucis, ciocoaică! Tu la moarte l-aduseși!

5 O să mi-o plătești acuma, tune-fulgere!

(Scoate cuțitul și voiește s'o lovească)

VIDRA (cu sânge rece arătând la ușă)

Să ieși!

(Răzașul lăsă mâna în jos și pleacă capul)

ALEXANDRU HASDEU
(1811 1872)

Portret în ulei, colecția Academiei Române

A D D E N D A

POEZII

ELOGIUL CASTRAȚIUNII¹⁾

D. Flechtemnacher e rugat a aranja muzica, căci altfel...

Intr'o istorie turcească
Citit-am pe'ntre flori de cuc,
C'oricine burta vrea să-și crească
Pe dată facă-se eunuc.
5 D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit și tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preț să fiu castrat!

Un pântecuț ce nu te lasă
10 S'aibi altă grijă de nimic,
Îți dă un aer, că nu-ți pasă
De omul slab, ce-ți pare mic.
D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit și tulburat:
15 De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preț să fiu ca... Strat!

Istoria turcească zice
C'au fost eunuci viziri și pași,
Ș'lnalta Poartă fu ferice
20 Având la cârmă oameni grași.

¹⁾ *Aghiuță*, an II, n. 10 [8 Ianuarie 1864], p. 78; semnat: ... n ... o ... u.

D'aceea, domnilor, d'aceea
Sunt năcăjit și tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice [preț] să fiu castrat!

- 5 Ș'apoi eu unul crez ca'n dogma,
Că individul rotofeu,
Murind, în rai va merge toema...
Și raiul nu e'n drumul meu.
D'aceea, domnilor, d'aceea
10 Sunt năcăjit și tulburat:
De mult mă sbuciumă ideea
Cu orice preț să fiu ca... Strat!

Scris în ziua de Sf. Ioan.

UN VIS¹⁾

*Miezul nopții s'a ivit
 Și prin lume-a răspândit
 Ceata visurilor dalbe:
 Visuri negre, visuri albe,
 Ce îngână până'n zori
 Pe sărmanii muritori,
 Alecsandri.*

Deputații vin la treabă,
 Ca să primească degiabă,
 Câte doi galbeni pe zi;
 In dealul Mitropoliei
 5 Viitorul României
 Curând se va limpezi.

De grabă ușa'n laturi dați,
 Să intre domnii deputați!

De 'ntâi, ei nu vor să crează
 10 Că țara se administrează:
 Voesc un aspru control!
 Comisii parlamentare
 Se trimit din Adunare
 Să dea Guvernul de gol.

15 De grabă ușa'n laturi dați,
 Să intre domnii deputați!

Camera țipă că Stege
 Finanțele nu 'nțelege,
 Deși-i altfel bun băet;

¹⁾ *Aghiuță*, an II, n. 11 [16 Ianuarie 1864] p. 81—82.

Dela el danțul se 'ncepe...
Cauza lesne se pricepe:
Știți că banii-s cu magnet!

5 Degrabă ușa'n laturi dați
Să intre domnii deputați!

Apoi se trece la Culte,
Unde se zice că multe
Și mari abuzuri s'ascund;
Monăstirile 'nchinete
10 Trebuie din scurt apucate
Până'n al lăzilor fund.

Degradă ușa'n laturi dați
Să intre domnii deputați!

15 Acuma haidem la trupe,
Cătă a nu ne 'nterupe:
Ș'aci poate vom găsi
Dela fân, dela ciuboate,
Dela remont, dela toate,
Vr'un clenciu d'a ne folosi.

20 Degrabă ușa'n laturi dați
Să intre domnii deputați!

Nici chiar Orbescul nu scapă!
Ii vine rândul să 'ncapă
Și dânsul la răfuiri:
25 Să dea Camerei pe seamă
Spre-a se zeciui la vamă
Șosele, poduri, clădiri.

Degradă ușa'n laturi dați
Să intre domnii deputați!

30 Acuma dup'atâta trudă
Boierii crapă de ciudă
Că nu mai au ce căta...
Cer cuvânt — unul strigară —
Partea penitenciară
35 Uitarăm a constata.

Degradă ușa'n laturi dați,
Să intre domnii deputați!

5 Cinci comisari se trimete,
Panu, Sturdza și Rosetti,
Iancu Ghica și Știrbei;
Inchisorile să vază,
De-s bune, de sunt în pază,
Și costă pe an câți lei.

10 Degradă ușa'n laturi dați,
Să intre domnii deputați!

Visul aci se sfârșește:
Un purice mă trezește:
Incât chiar fără să vreau
Am lăsat în pușcărie
15 Cinci capi din Oligarhie,
Inchiși prin refrenul meu!

Degradă ușa'n laturi dați,
Să intre domnii deputați!

E V L A V I A ¹⁾

Sunt un călugăr păcătos
 Ascuns supt trista rasă:
 Imi place vinul spumegos
 Zâmbind colea pe masă;
 5 Beau cel local din poloboc,
 Din sticlă — malvazie...

Și toate astea la un loc
 Fac eă-la-vie!

Sunt un călugăr cerșetor
 10 Purtând desagi pe spate:
 Intrec în cărți pe-un cartofoi,
 Intrec pe zece, frate!
 Lanscnetul, ștosul, orice joc
 Primesc cu veselie...

15 Și toate astea la un loc
 Fac eă-la-vie!

Sunt un călugăr umilit
 În cap cu comănacul:
 Supt chip de puică de iubit
 20 Mă 'mpac cu însuși dracul;
 Pe Tinca o sărut cu foc,
 Pe Safta — cu beție...

Și toate astea la un loc
 Fac eă-la-vie!

¹⁾ *Aghiufă*, II, n. 13 [Februarie 1864], p. 97—98.

Sunt un călugăr făr' de neam
In mână cu metanii;
Nemic mai sfânt pe lume n'am,
Nemic mai sfânt ca banii;
* Căci banii îmi aduc noroc
In orice-mi place mie...

Și toate astea la un loc
Fac eű-la-vie!

D. COGĂLNICEANU¹⁾

1.

Lui Rosset
 Zice el:
 O să vezi —
 Zice el —
 5 Că al meu —
 Zice el —
 Minister
 Zice el —
 Va urma —
 10 Zice el
 Orice sfat —
 Zice el
 Ce-mi va da —
 Zice el
 15 Foaia ta —
 Zice el.

2.

Lui Boleac
 Zice el:
 Să mă crezi —
 20 Zice el
 C'orișicând —
 Zice el —
 Și'n orice —
 Zice el —

¹⁾ *Aghiușă*, II, n. 14 [13 Februarie 1864], p. 111.

Cu Rosset —
Zice el —
Sunt dușman —
Zice el
5 Iar al tău —
Zice el —
Serv plecat —
Zice el!

3.

La boieri
10 Zice el:
Sunt boier —
Zice el:
La țărani
Zice el:
15 Sunt țăran —
Zice el:
Și oricui
Zice el:
Țiu cu voi —
20 Zice el...
Și mereu
Zice el —
Zice el —
Zice el!!

O DOINĂ POSTUMĂ¹⁾

Nu aveam o șchioapă de pământ să-mi fie
Locul meu... acuma-mi stăpânesc mormântul;
Și nu îndrăznește ciocoiul să vie
Să-mi stoarcă pământul!

5 Alergam ca vita, mânat de poruncă...
Mă desfăt acuma'n ticna boierească:
Ar vrea și nu poate ciocoiul la muncă
D'aci să m'urnească!

Mă bătea boierul... acum nu mă bate
10 Nici vântul, nici raza fierbintelui soare;
Timpul n'a șters încă semne de pe spate,
Dar nu mă mai doare!

Imi lipsea cămașa pe ger și pe ploaie
Când ședea ciocoiul lângă calda-i vatră;
15 Acum port o haină, care nu se moaie:
Țărână și piatră!

Frații și copiii, ce-au rămas în ghiară,
Din a lor durere auzindu-mi cântul,
Dela ciocoime atâta să ceară
20 Cât mi-a dat mormântul.

¹⁾ *Aghiupă*, an II, n. 15 [20 Februarie 1864], p. 113.

DRUMUL DE FIER ¹⁾

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

De când drumul cel ferat
De Cameră s'a votat,
5 Fiecare deputat
Vr'un peșcheș a câștigat!

Frunză verde treanca-fleanca,
Să trăiască Salamanca!

Nu-i destul c'avem ciocoi;
10 Ne mai trebui lanțuri noi:
Să tot curgă ca șiroi
Cărduri de străini la noi!

Frunză verde buruiene,
Să trăiască Mavroghene!

15 Dând la plată înzecit
Decum alții au plătit,
O s'avem un drum pocit,
Cum nici nu s'a auzit.

Frunză verde treanca-fleanca,
20 Să trăiască Salamanca!

Țara strigă pân'la cer,
Oameni'n robie pier:
Cerem legi dela boier...
El ne dă un drum de fier!

¹⁾ *Aghiuță*, an. II, n. 17 [5 Martie 1864], p. 129.

ODĂ LA PLECAREA D-LUI BOTEZ-FLORESCU, SUPRANUMIT «TOLOLOI»¹⁾

- De astăzi încetează toate,
 Și Camera nimic nu poate:
 Nici să mai cerem în zădar!
 Deci luni patru pân'acuma
 5 Ea a lucrat la drojdii numa
 Și i-a rămas de lucru spuma...
 Dar
 Cum oare Camera să facă
 Când Tololoi la țeară pleacă?
- 10 D'acuma chestia rurale
 S'a sprăvălit d'a dura 'n vale:
 Nici să mai cerem în zădar!
 Deși mereu țăranii sbiară,
 Deși de mult întreaga țeară
 15 E în primejdie să piară...
 Dar
 Cum oare Camera să facă
 Când Tololoi la țeară pleacă?
- Mă crează cineva, nu crează, —
 20 Budgetul nu se mai votează:
 Nici să mai cerem în zădar!
 Deși Guvernul nu mai știe
 Prin ce minune să se ție
 Făr'o lescae 'n visterie...

¹⁾ *Aghiufă*, an II, n. 17 [5 Martie 1864], p. 131.

Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la țeară pleacă?

Reforma cea electorală
5 Și cea constituțională...
Nici să mai cerem în zădar!
Stă Adunarea 'n nemișcare
Lipsindu-i omul său cel mare
Cu capul gol ca o spinare...

10 Dar
Cum oare Camera să facă
Când Tololoi la țeară pleacă?

TREISPREZECE! ¹⁾*O baladă în genul lui Schiller*

1.

Dela Galați la Mărășești
Când drumul dărâmatu-s'au,
El cu condiții boierești
In antrepriză datu-s'au,
5 Ca să se facă o șosea!

2.

Coconul Lascar Catargiu,
Mufluz c'un mare pânțec,
Tot plănuia de timpuriu
Cum punga să și-o vindece:
10 El antrepriză a luat!

3.

Ministrul, ce p'atunci a fost,
Ceruse o garanție;
Dar Catargiu nu-i tocmai prost,
Căci dete drept cvitanție:
15 • Răspunde toată starea mea! •

¹⁾ *Aghiuiță*, II, n. 18 [12 Martie 1864] p. 143—144.

4.

D'aci el banii a primit
Din visteria Statului,
Ș'acum se pune pe gândit
La tactica furatului:
5' Să dreagă făr'a cheltui!

5.

Pe'n fabrica dela Galați
Sunt oase ce se leapădă,
Și care dela fabricanți
Oricine vrea — le capătă
10 Cu prețuri ca și făr' de preț!

6.

Coconul nostru cum sosea,
Ia oase dela fabrică,
Și face, frate, o șosea
Ciclopică, cantabrică,
15 Numeasc'o singur cum va ști!

7.

Dar oase — lucru îndrăcit! —
Tot nu ajung de-a-binele;
Și drumul nu s'a isprăvit:
Mi-l rîd pîn' și găinele...
20 Habar nu are Catargiu!

8.

Istoria nu s'a curmat;
D'aci să vezi frumoasele!
Ministrul rău s'a întărtat,
S'au întărtat și oasele...
25 Ce-a fi, — n'o să ghiciți în veci!

9.

Guvernul cere bani mereu:
Dar Catargiu cu zâmbete
Mi-l tot amână ca Ovreu
Din Sâmbete în Sâmbete,
5 Zicându-i: «eu avere n'am!».

10.

Iar oasele mi-l muștră 'n vis
Supt chipuri prea-fantastice;
Am auzit că el le-a zis
Cuvinte cam sarcastice:
10 «Sunt carne, și de oase răd!».

11.

Deci, pân'acum nici minister,
Nici stafiile Iadului,
Nu 'nfrișează pe boier,
Semeț ca vârful bradului!
15 Dar așteptați și veți vedea!

12.

Căci este scris în prorocii:
«Coconul cu șoselele
În casa pentru datorii
O să-l mănânce ielele».
20 Așa-i și scris, așa-i și drept!

13.

Dela Galați la Mărășești,
Nici iernile, nici verile,
În veci să nu călătorești,
Nici nopțile, nici serile:
25 Căci vai de capul tău!

CONJURAȚIUNEA LUI FIASCO ¹⁾

Epopie în 156 de versuri

Sumar: Să plâng sau să râd? Să tac sau să spui? — Ce sunt boierii și unde e Iisus al d-lui Rosetti? — Enumerațiunea luptătorilor Români și... Ovrei, dar nu Turci, și nici Turlaci. — Un nume țigănesc, care nu se împacă cu poezia. — Cum oglinzile servesc la formarea poporului. — Discursul d-lui 5 Manolache Epureanu din care se naște un nor... fără ploaie. — Discursul d-lui Costafor, care se sfârșește prin cuvântul «în zădar!». — Discursul d-lui Arsachi, alunecos ca și capul d-lui. — D. Boierescu desleagă nodul lui Gordias. — D. Cogălniceanu e responsabil chiar pentru păcatele lui Adam. — Situațiunea d-lui Docan față cu șampania, și efectele acestei 10 situațiuni. — Cine a rămas de răs?

Imi vine a plânge; dar trebui să râd:
Căci lucruri ciudate în Cameră văd;
Aș tace... dar pofta-mi puind-o în cui,
Când vorba-i de țeară — nu pociu să nu spui.
15 Am limbă, am gură, am voace, am piept:
Voi râde, voi spune... ce dar mai aștept?

Să știți că ciociul, în faptă'n cuvânt,
Ca dracul, înșeală supt forma de sfânt;
Ș'ades, judecând de pe îmbletul său,
20 Biet omul mi-l crede că-i chiar Dumnezeu!
Rosetti, bun'ooară, odată ni-a spus,
Că vede'n Bibesco un alt Iisus;
Și, tare'n credința-i, urmează d'atunci
La zece,... mai multe zecimi de porunci!

¹⁾ *Aghiuță*, n. 19 [19 Martie 1864], p. 148—150.

Rosetti-i o pildă: sunt alți mai cu cap,
Cari, toate ca toate, de lațuri nu scap;
Deunăzi poporul întreg românesc
Era să se... lasă să vă povestesc.

- 5 Boierii în taină ținură divan:
Oteteleşano și Iancu Docan,
Arsachi, și Cornea și cel Costafor
Pe care Ovreei de rabin îl vor,
Un domn Niculesco, un domn Boieresc,
- 10 Doi frați Epureni (frați, nu mă 'ndoiesc),
Și alții, pe care tu dacă-i cunoști,
Știi bine că nu sunt nici ageri, nici proști,
Dar ceea ce se zice: nici-turc-nici-turlac,
Ce dară?... proverbul o spune, eu tac!
- 15 S'adună boierii la Otetele...
Un astfel de nume e chiar o bele:
În dreapta, în stânga, îl strâmb, îl sucesc...
Degiaba! că versul e tot țigănesc!
Voi spune dar numai, că locul vestit,
- 20 În care ciocoi acuma au venit,
Era un salon cu atâtea oglinzi,
Încât nu vedeai nici părete, nici grinzi!
- Se uită boierii în sus și în jos,
Se uită din față, se uită din dos:
- 25 Oglinzile fac că oricare ciocoi,
Răstrânt de lumină, se schimbă în doi,
În patru, în zece... mai mulți Niculești,
Mai mulți Costafori și mai mulți Boierești!
Sărmanul Arsachi privea în oglinzi
- 30 Vr'o zece ca dânsul pleșuvi și fără dinți,
Iar frații-Epureni de sigur că'n veci
N'au dat pân' acuma de alți douăzeci!
Boierii se 'ngâmfă și strigă în cor:
«Aci în salon e întregul popor!»
- 35 Apoi cel mai mare dintre doi Epureni
Începe: «Boieri moldoveni și munteni!
«Pân'azi cu Guvernul am fost noi prea buni,
«Făcându-i o sumă de concesiuni.

«Nu-i vorbă, că buna credință era
 «D'a nu da nemic și nemic d'a lucra,
 «Nu-i vorbă... dar fie oricum, ę probat,
 «Că multe am dat și prea mult am lucrat!
 5 «Acuma vă 'ntreb: de-om merge tot așa,
 «Ei tot vor mai cere, și tot vor lua;
 «Incât la sfârșit vom ajunge și noi
 «A fi patrioți... coplesți de nevoi!

Tăcere. Pe frunți se lățește un nor.
 10 In fine, cuvântul și-l ia Costafor:
 «Eu crez, că poziția noastră oricum
 «Nu-i tocmai așa de gravă acum.
 «De 'ntâi să vedem: ce-am făcut? multe legi,
 «Din cari pentru țeară nimic nu alegi!
 15 «Control? pensiuni? posturi? drumuri de fier?
 «Acestea-s menite chiar pentru boier!
 «Moșii închinat?... ne pasă puțin,
 «Că doare p'un popă, ș'un popă străin!
 «Instrucția?... vorbă! n'or merge la școli
 20 «Clăcașii bătuți, fără parte și goli!
 «Din legea penală am scos la pustii
 «Constrângerea pentru... o știți... datorii!
 «In fine, o zic, o repet, o declar:
 «Să nu desperăm de p'acum în zădar!

25 Vorbi Epureanul, vorbi Costafor;
 Vorbește Arsachi de vorbele lor:
 De'ntâi recunoaște că ei amândoi
 Sunt vrednici d'a fi 'mbrățoșați de ciocoi;
 Că unul și altul au spus adevăr,
 30 Deși se cam iau în opinii de păr;
 Apoi el urmează: «In oricare cas,
 «Mai mult de făcut de p'acum a rămas.
 «E legea rurală, e votul întins...
 «D'om da noi și astea, curat că ne-am stins!
 35 «Dar e și mai rău, să se afle cumva,
 «Că noi legi acestea nu vrem a le da.
 «Aș vrea a le da, și aș vrea să nu dăm:
 «Politica cere mereu s'amânăm!

- Adâncă tristețe cuprinse pe toți,
Căci toți d'opotrivă sunt mari patrioți.
D'odată se scoală cel om Boieresc
Și zice: «Al vostru eu chiar mă numesc.
- 5 «Admir ce-au vorbit oratorii tus-trei,
«Și are dreptate oricare dintre ei.
«Noi mult am lucrat... ne-am făcut populari;
«Dar jocul a fost tot cam joc de coțcari.
«Poporul repetă ca un papagal,
- 10 «C'al său Parlament e nespus liberal.
«Dați jos ministerul, zicând orice'ți vrea:
«Găsirea de clenciuri, nu-i sarcină grea.
«Din noi să alegem un nou Cabinet,
«Și atunci vom lucra... vom lucra la buget;
- 15 «Iar legea rurală și votul lărgit
«Vor sta 'n așteptare d'un timp fericit;
«Și Camera tot din plămâni va sbiera:
«— Guvernul s'opune, Guvernul nu vra! ».
Aplauze răsună. Oglinzile crap.
- 20 «Halal Boerescu! ce cap, bre! ce cap! »
Indată se scrie trei coale de blam,
In care 'ncepând dela tata Adam
Păcatele toate făcute pân'az
Lui Cogălniceanu s'aruncă 'n obraz!
- 25 Boierii citesc, recitesc, iar citesc,
Adaogă, schimbă, îmbunătățesc,
Pun virgule, puncturi, exclamațiuni;
In fine, fac sute și mii de minuni,
Voind ca să fie perfect al lor op,
- 30 Și astfel s'ajungă d'a-dreptul la scop, —
Să cază ministrul, să cază în praf:
Căci suferă țeara prin lipsa de jaf,
Căci geme poporul văzând cu fiori
Că i se anunță un alt viitori!
- 35 Acuma ciocoi la masă se pun ¹⁾:
Bucatele-s bune și vinul e bun!
Să bea, să mănânce: hrisovul din ceri
Atâta de lucru a dat la boieri!

¹⁾ In text: 'Acuma ciocoi la masa sa pun [Ed.].

- Pe stridii șampania curge spumând,
 Butelcele iute despare pe rând,
 Și iată, pân'ce s'a adus *bla-manja*,
 Docan binișor să 'mbătase deja,
 5 Ș'atuncea promite, crezându-se treaz,
 Că'n Cameră el va citi, ca viteaz,
 Chiar mâini moțiunea... Ș'acestea zicând,
 Se plecă pe masă ș'adoarme curând!
 În vis îi apare ministrul primar,
 10 Ce-i cade 'n genunchi și-l tot roagă 'n zădar,
 Să nu-l pedepsească, că-i mare păcat...
 Dar mândrul Docan doarme ne 'nduplecat!

- Aci mă opresc, căci am vrut să descriu
 Aceea ce alții ori știu, ori nu știu;
 15 Pe când rezultatul e prea cunoscut:
 Ciocoi degiab'au mâncat și-au băut!
 A doua zi'n Cameră, după-al lor plan,
 Citește propunerea bietul Docan
 Și cere ca blamul să fie votat...
 20 Atunci prim-ministrul zâmbind s'a sculat,
 Și-a șters ochilarii, din ochi a clipit,
 Și zise: «mă credeți că sunt fericit;
 «De nu vă mai plac și de nu mă mai vreți
 «A merge p'acasă de îndată puteți!»
 25 Ciocoi în clipă se moaie de tot
 Și blamul în fașă muri făr' de vot,
 Încât chiar de răs au rămas tuturor:
 Arsachi, Docan, Epureni, Costafor...

SĂ VORBIM ROMÂNEȘTE! ¹⁾

Cugetarea românească
Are portul românesc:
Nu lăsați dar s'o ciuntească
Cei ce limba ni-o pocesc.

- 5 Când Românul se 'ndârjește
Din țâțână când mi-l scoți,
El-'ți toarnă românește
Un blăstem de șapte coți.
Când de dragoste s'aprinde
10 El vorbește lin și blând,
Incât dorul te cuprinde
Dulcea-i vorbă ascultând.

- Niciodată altă limbă,
De pre buze românești,
15 Nu se 'ndoaie, nu se schimbă
După gândul ce gândești.

- La mânie, la iubire,
La suspin și chiuit,
După chiar a noastră fire
20 Graiul nostru e croit.
La iubire, la mânie,
La chiot și la suspin,
România-i România
Cu fagur și cu pelin.

¹⁾ *Amicul Familiei* (Gherla) cursul III, semestrul II, 4/16 Decembrie 1879, p. 94—95.

Sucind limba românească,
Stricând graiul strămoşesc,
După moda franţuzească,
Sau cu modul latinesc,
Ne-am strâns minţile cu fracul
Şi simţul ne-am îmbrăcat
Cu haina, de unde dracul
Copiii şi-a înţărcat.

Românimea cât trăieşte
Graiul nu şi-l va lăsa;
Să vorbim dar româneşte.
Orice neam în limba sa!

ALEXANDRINAE NUGAE ¹⁾

Poetul nu mai este bun
 Decât la regi să fie slugă
 Și să-i tot spele cu săpun
 De lingușire și de rugă,
 5 Făcând din pupăză — păun!

Iar de cumva el nu se 'njugă
 A scrie versuri kiar pe-un tun
 Sau pe vr'o brânză de Azugă,
 Atunci semețul căpcăun
 10 Se vede 'mpins că o svârlugă
 Și Curtea-i strigă că-i nebun...

Indrugă dar prostii, îndrugă,
 Trecând ca fumul de tutun;
 Dar Neamțul îți va zice: — Pun!

‘Ο Βασιλίσκος

¹⁾ O copie transcrisă cu litere majuscule — ca să nu se recunoască grafia autorului — se găsește în Mapa I din manuscrisele lui Hasdeu, depuse la Academia Română. Nu avem de știre dacă această poezie a fost publicată undeva. După conținut, pare a fi scrisă între anii 1869—1871, când Hasdeu purta cunoscutele polemici antidinastice în *Traian* și *Columna lui Traian*. (Ed.).

APĂRAREA LUI B. P. HASDEU ÎN PROCESUL DE PRESĂ AL NUVELEI «DUDUCA MAMUCA» ¹⁾

În procesul de presă, intentat «Luminii» de către d-l procuror al curții criminale, pentru episodul Emilei, înșirat în romanțul «Duduca Mamuca»; pronunțat în 3 Iunie 1868.

Maxima de nihilo nascitur historia . . .

Propertius; II, 1

Dupre toate legile lumii, D-lor, o singură vină, fie ea cât de grea, numea-
scă-să ea crimă, delict, contravenție, sau altfel; o singură vină, fie ea cât
de pipăită, nu poate atrage asupra-și două pedepse. Bazându-mă pe acest
principiu juridic universal, aș fi în dreptul meu a respinge din capul locului,
în câteva cuvinte, procesul, ce mi se oferă prin bunățatea d-lui procuror.
Aș putea să vă spun că, fiind profesor la Colegiul Superior de aici, am fost
destituit, încă dela 18 a lunii trecute, tocmai din cauza pasagiului foi mele,
pentru care voiți să mă mai judecați o dată; nenorocitul pasaj despre Emilia
și mumă-sa! nefasta pagină 43! Destituția mea, D-lor, este o amendă mai
mare decât toate câte le prevede o lege de presă, și, pe de-asupra, ea este
pentru mine chiar un fel de pedeapsă de moarte. D-voastră știți că, dupre legile
scolastice, profesorii colegiali se numesc pe vieață. Oare-i așa? Deci, desti-
tuția unui asemenea este curmarea vieții lui, ca și tăierea capului. Tot dupre
acele legi, ca profesor colegial superior, eram îndreptățit a avea până la
moarte câte 1000 lei pe lună. Am acuma 26 de ani și, prin urmare, dupre
teoria probabilității și dupre table de mortalitate, lesne pot să mai trăiesc,
cu voia d-lui procuror, cel puțin 24 de ani. Așa dară, destituția mea este
ca și o amendă de 280.000 lei, cuveniți pe 24 ani. Unii din D-voastră nu
mi-ar îngădui, poate, decât 12 ani de viață de acum înainte? Fie, D-lor,
și mai jos! fie numai 6 ani; și tot încă legea presei nu statornicește nici
pentru o crimă o amendă de 70.000 lei! Iată ceea ce mi-au făcut Emilia

¹⁾ *Lumina* III, n. 17, p. 65—74; *Apărarea Redactorului*.

și cu mumă-sa! Ați avea tot cuvântul, D-lor, numai doară a mă jeli; iar nu ca să mă aruncați colac peste pupăză într'o pricină de mai 'nainte judecată și osândită, ba încă ce fel!

Totuși, D-lor, am trei puternice motivuri pentru a nu mă mărgini cu argumentul de mai sus: globirea și înmormântarea mea prin destituție.

5 1. Am fost dat afară fără a fi întrebat și ascultat, fără a se fi împlinit formalitățile prescrise, hurduz-burduz, cum nu se mai face nici peste Dunăre! Nu recunosc dar această purtare a d-lui Ministru de Culte și a feluritelor consilii și comitaturi de instrucție publică mari și mici, dincoace și dincolo

10 de Milcov; n'o recunosc, fără numai ca un act *ab irato*, cum zic legiștii, în contra căruia îmi rezerv dreptul a protesta la oportunitate. 2. Procesul de față este pentru mine cel dintâi proces de presă, adică, pentru un jurnalist el este ca și cea dintâi bătălie pentru un ostaș sau cea dintâi punere în acu-

15 zare pentru un procuror. N'ași dori ca lupta mea să se pară a fi prea ușoară. Voesc eu însumi a-mi închipui măcar, că acuzatorul meu e un adversar primejdios și plin de putere; și că, pentru a veni la capăt, îmi trebuiește toată ghibăcia unui bun gladiator! 3. A fi acuzat nu este încă a fi criminalist. Cine ar mai fi sfânt, dacă o singură pără ar ajunge la rostirea osândei; zicea împăratul Julian. Așa dar, un acuzator primește asupra-și o sarcină foarte

20 grea și adesea neplăcută, citând pe cineva înaintea tribunalului: el trebuie să dovedească vina, sau altminteri devine vinovat el însuși! Nu mă voi mulțumi, D-lor, cu absoluția D-voastră dacă ea nu va fi însoțită de tragerea la răspundere a d-lui procuror pentru neîntemeiata călcare a liniștii unui cetățean. Mai pe scurt, din cele spuse vă încredințați, nu numai că nu mă

25 acaț de destituția mea din postul de profesor, ca de un mijloc de a scăpa de nepărtinitoarea D-lor voastre judecată, ci, tocmai din contra, încă cer eu însumi a se desbata cu toată scumpătatea procesul, care mi-a procurat plăcerea de a mă afla înaintea acestui respectabil tribunal; o cer, D-lor, pentrucă resping cu desăvârșire validitatea destituției mele; pentrucă

30 prin apărarea mea se va reinălța caracterul foii mele; și, mai în sfârșit, pentru a cădea nevinovăția mea pe capul învinovățitorului meu.

D-l procuror zice că pasajul de pe pagina 43, în Nr. 15, în care eu descriu, în ce mod o mamă a economisit pe fiică-sa Emilia, înlocuind-o pe 'ntunerice în privirea amantului; d-l procuror zice că acest pasaj *à la Paul de Kock*,

35 înșirat în romanțul meu «Duduca Mamuca», ar fi contrar moralității publice, și s'ar osândi prin un articol oarecare din legea presei. Deocamdată, să lăsăm însuși articolul de o parte, pentru a reveni asupra-i mai în urmă cu niște arme tot atât mai lovitoare.

Dintru întâi să cercetăm numai: pasajul este el oare moral sau nemoral?

40 și dacă voi isbuti să vă probez, D-lor, că el nu e nici decum nemoral, apoi atunci las pe toți d-nii procurori să-mi găsească articli, prin care s'ar putea opri... ce? ceiace nu este nemoralitate! Aflăm o singură cale, pe care e cu

putință a se constata moralitatea sau nemoralitatea publică a pasajului despre Emilia și mumă-sa; anume să căutăm în ce mod primeau alte pasajuri de acest soi popoarele vechi și nouă, străinii și Români. Aveți, D-lor, vreun alt mijloc de constatare? Cred că nu mi-l puteți arăta; căci, dacă
 5 pasajul în chestie are nenorocirea a nu plăcea în minutul de față unui domn cutare sau cutare, aceasta e încă departe și prea departe de a fi un argument de nemoralitate publică, ci numai de gust individual. Istoria literaturilor și judecata cea sănătoasă, iată ceiace mă va ajuta a dovedi onorabilului tribunal că lucrurile nu sunt atât de negre, precum ele s'au părut a fi res-
 10 pectabilului d. procuror; și apoi, după aceea, bucurosi voi trece și la legea presei, și la răspunderea acuzatorilor, și la orice veți voi, D-lor!

Ar trebui să vorbesc trei zile și trei nopți în șir, pentru a putea enumera o a miie parte din pasajurile analoage și încă mult mai descoperite, *ce ne'n-*
 15 *tâmpină* în literatura veche. Exemplul cel mai obștește cunoscut și, totdeo-
 dată, cel mai cu greu de a se osândi, este, fără îndoială, « Cântarea Cântărilor » a înțeleptului Solomon. Citit-ați, D-lor, pe Grecul Aristofan?—să nu-l citiți cumva. căci veți fi siliți altminte a intența un proces de presă
 20 cenușii celebrului comic. Din Latini, Ovidie, Petronie, Apuleiu, Plaut, etc., vor trebui amendați cu nu știu câte mii de lei și surguniți la monastire pe nu știu câte luni, pe temeiul articlilor d-lui procuror! Apoi trecând la lite-
 25 raturile moderne, nici veți fi în stare a închipui vreo pedeapsă destul de aspră pentru Francezul Rabelais. Italianul Boccacio, Englezul Shakespeare, Neamțul Goethe, etc. Și cu toate astea, D-lor, acești autori se numesc *per*
excellentiā clasici și se recunosc de toată lumea, ca modeluri, ca urieși, ca luminile literelor! In literatura română aș putea să vă citez, D-lor, mai
 30 multe *nemoralități* din « Bondarul », din « Nichipercea », din scrierile d-lui V. Alexandrescu-Urechea, etc.; dar mă tem, ca să nu le tăgăduiți, cam cu drept, însușirea de literați și să nu vi se pară poznaș a auzi aceste nume
 obscure după ce am înșirat pe căpeteniile literare antice și moderne. Așa
 35 dară, D-lor, voi alege numai pe fruntașii junei noastre literaturi: d-nii Alexandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi... și, fără a mă mulțumi cu o simplă menționare a opurilor acestor genii naționale, voi aduce chiar textele lor, deși sunt sigur că, nu se află aice nimeni care să nu le fi citit și admirat în mai multe rânduri. Eu unul știu bine, D-lor, că aș preferi a
 40 petrece în iad cu un d. Alexandri, Negruzzi, Eliad, Beldiman, Conachi..., decât să casc gura în împărăția cerului în societatea unui « Bondar », « Nichipercea » sau d-l Alexandrescu-Urechea! Totuși, mai înainte de a începe cu citațiile mele, sunt dator a vă preveni, D-lor, că mi s'a fost hărăzit prea puțin timp, abia câteva zile, pentru a pregăti apărarea mea contra unei
 acuzații care, de ar fi ea temeinică, m'ar aduce la o osândă de mai multe
 luni, în puterea articlilor d-lui procuror. Astfel, îmi era de tot cu neputință,
 într'o singură săptămână sau ceva mai bine, a extrage din autorii români

toate pasajurile de felul celui încriminat în foaia mea ; am cules dară numai precât îmi adusei aminte în rejeune ; două trei bucăți... însă tot încă prea deajuns, pentru a demonstra deplin una din două : sau pasajul meu e nevinovat și atunci e vinovată acuzația lui ; sau pasajul e vinovat și atunci sunt

5 vinovați toți autorii noștri cei mai de frunte, prin care se fălește literatura română, fără care ea ar semăna cu acea irocheză sau otentotă, și cu care bucuros aş împărți, D-lor, în orice împrejurare, și laurul, și culpa !

De curând s'a tipărit aice, în Eși, vodevilul d-lui Alexandri, reprezentat de mai 'nainte pe scenă și intitulat : « Rusaliele în satul lui Cremenene ». Prive-

10 ghetorul Resvrătescu e zugrăvit curtenind pe frumoasa vătăviță Susana. Iată dialogul :

« *Resvrătescu*. Susano, știi una ?

« *Susana*. Ba nici două.

15 « *Resvrătescu*. Imi vine să mă prind argat la voi.

« *Susana*. Pentru ce ?

« *Resvrătescu*. Pentru vorba ceea : Decât a bărbatului mai bine a argatului ».

D-voastră înțelegeți foarte bine, D-lor, ce vra să zică : « decât a bărbatului, mai bine a argatului ». Mă mir, zău, cum de nu strigă d-l procuror : « acesta e un principiu anti-social ! Bărbații se desmoștenesc în favoarea argaților ! ian să căutăm la articlii legii presei ! ian un proces ! etc. ».

20

În « Cârlanii », vodevilul d-lui Negruzzi, jucat la teatru ieșean în 1849 și reprodus prin tipar în 1857, adică deja sub aspra domnie a legilor de presa,

25 un tânăr cuconaș, Lionescu, cere în versuri dela o tânără țărăncuță, Voichița, ca să-i deie... iată să vedeți ce anume să-i deie :

« *Voichița*. Nu te 'nțeleg. Spune ce vrei dela mine, cuconașule ?

« *Lionescu*. Când babaca la neneaca

Vre un mic favor cerea,

30 Neneaca cu bucurie

Dorința îi împlinea ;

Tu fă cum făcea neneaca,

Eu voi face ca babaca ».

Iată, D-lor, în piesa d-lui Negruzzi, întâlniți încă o neneacă ca și în romanțul meu ; ba încă o neneacă, care face nu știu ce cu babaca, așa ca s'o știe și copiii ! Acest pasaj este el oare mai moral decât quasi-nemoralitatea mea ? Să însemnați, D-lor, că elevii gimnaziali au jucat în ist-an această piesă sub direcția d-lui Maiorescu !

35

După d-nii Alexandri și Negruzzi, se cuvine un locșor d-lui Bolintineanu, primul poet de peste Milcov, cum zic unii și alții. Ei bine ! în romanțul său

40

«Manoil», tipărit la Iași nu tocmai așa de mult, eroul este zugrăvit primind în odaia sa un cârd de acele fete ce n'au nume în societate, în următorul chip:

«Abia intrarăm în casă, și lacheul îmi anunță sosirea unei fiice a Vinerei. Zisei să intre.

5 — Cum te chiami, drăguliță? o întrebai...

— Din ce târâmurii vii, neiculiță? îmi răspunse ea. Aleo! una este Zlatca Evreica, dela munte până la Dunăre, în țara Românească...

După aceasta veni una, încă copilă, încă novice: timidă și sperioasă ca o păsărică prinsă în laț. Ea pleca ochii și părea că roșește de meseria ce
10 o uneltea. Aceasta veni însoțita de mumă-sa. O mumă ce-și aducea copila, să o sacrifice pe altarul viciului! o mumă!...

Ușa se deschise; toată adunarea bătea în palme.

Era Mărioara.

— Cine-i stăpânul casei? mă întrebă ea.

15 — Iată-l! îi răspunse unul; Manoil...

— Vede? întrebă ea pe un june.

— Vede, îi răspunse acesta.

— Lovește colea! îmi zise Mărioara, întinzându-mi mâna.

— Ce ai întrebă de văd?

20 — Nu înțelegi limbajul nostru?... ai bani? iată ce am întrebă. Dar iată Creața, Despinca, Fata-Cucoanei!... Să trăiască Sultanul!... ah! cât am să te iubesc!...

— De mâine înainte.

— De mâine? nu voi... din astă seară... ».

25 O mamă, D-lor, care-și vinde fata, e mai nemorală decât cea care se jertfește gratis în locul ei, ca în romanțul încriminat din foaia mea! D'apoi Zlatca, Marioara, Creața, etc.!! De ce dară nimeni nu s'a sculat și nu se scoală contra nemoralității d-lui Bolintineanu? De ce d-le procuror?

Am ajuns acum și la ilustrul Eliad, unul din părinții literaturii și fun-
30 datorii jurnalismului la Români. Intr'una din foile sale, d-lui satirizează sistemul ortografic al unui oarecare ministru de finanțe, zicând:

«D-l Sarsailă cu iataganul de brâu scrise într'o zi *camăta*, și dete unui subaltern să citească. Acesta era mai așa de păcătos la scris și la citit ca și d-l Sarsailă (pentrucă: *tel maître, tel valet*, zice Francesul). Vorba li era despre
35 criza financială și despre creșterea dobânzilor sau a cametei; pe hârtie era scris: «se întinde foarte mult *camăta*... ». Subalternul citi: «se întinde foarte mult ca mătă... ». «Ba ca mătă », strigă infuriat d-l Sarsailă... ».

Iată dar, sub pana d-lui Eliad, o femee «care se întinde foarte mult »; ba încă tocmai o mamă, ca și în pasajul romanțului meu, cel căzut în ochiul
40 d-lui procuror! Ce obscenitate! Ce nemoralitate! Ce delict! Revoltă-se

acuzatorul meu și șteargă pe Alexandri, Negruzzi, Eliad, de pre fața pământului, înlocuindu-i prin doctori și licențiați de acei cari n'or să aibă în veci procese de presă dintr'o cauză foarte simplă: ei sau nu scriu nimica, sau scriu nimica! încât li se aplică maxima cea străbună: *ex nihilo nihil fit*.

- 5 Sunt acum doi ani, D-lor, de când d-l ban Alecu Balica publică din manuscrisul «Eterea» [al] celebrului nostru poet epic Beldiman. Nu mai departe decât pe una din cele de 'ntăiu pagine, mă întâmpină următorul portret al junelui fiu al postelnicului Rizu:

- 10 « Ingâmfat în a sa slavă, ades la curte mergea,
 « Iar maică-sa după dânsul în gura mare plâncea;
 « Bocindu-se ruga grecii, și pe mare și pe mic,
 « Să nu-l lase să se culce noaptea fără ghigilic,
 « Franzolă, pui de găină, ciorbă să-i dea de mâncat,
 « Și noaptea două saltele să-i aștearnă de culcat;
 15 « Un pruncar așa în oaste, ce dracul ar fi lucrat?
 « Știu, că dacă-l prindea Turcii prea mult s'ar fi bucurat ».

- O Doamne! și legea presei să fi suferit în 1861 o astfel de apologie a obiceielor turcești! Și editorul, venerabilul d. cavalier Balica, n'a fost tras înaintea feței procurorului de atunci! E vederat, D-lor, că în doi ani România
 20 a făcut un mare progres juridic: mai deunăzi se trecea cu vederea dragostea turcească; astăzi se pune în acuzație pân' și o intrigă curat europeană, ca cea din «Duduca Mămuca»!

- Dar cea ce întrece toate citațiile de mai sus, lăsând departe în urmă pe d-nii Alexandri, Negruzzi, Bolintineanu, Eliad, Beldiman...; cea ce covârșește cu o mie de poști istoria Emiliei și cu mumă-sa; sunt faimoasele poezii
 25 ale lui Conachi. Cine oare nu le cunoaște! Voi să recitesc, D-lor, numai una din ele:

- « Aseară, de-un veac trecut,
 « Să gust' hazul m'ai făcut,
 30 « O! doamna mea cea miloasă;
 « Și să cred că n'ai oprit
 « Nici un lucru nejertfit
 « Din câte ai mai frumoasă:
 35 « Ochi, guriță, piept și sin,
 « Voi la care eu mă 'nchin,
 « Și tu rai ascuns prea tare,
 « Pomeniți neconținut
 « Cât sbucium și vânzolit
 40 « Ați avut cu luptă mare.

* Cum simțeam că se bătea
 * Inima ei subț a mea,
 * Cu răsufieri îndesite:
 * Piept pe piept tot apăsând,
 * Gurița gură mușcând,
 * Țițișoare desvălite... *.

Poezia lui Conachi, precum vedeți, D-lor, nu e o sadea-descriere a dragostei, ci însăși mecanica voluptății: un curs practic! Ș'apoi știți oare cine a fost editorul? o damă, principesă Vogoride, al cărei simțământ moral este, în ori-ce caz, mai desvoltat decât al ori-și-cărui bărbat, fie și al unui... procuror.

Scrierile lui Conachi sunt în mâinile tuturor și nimeni nu se scandalizează! Fost-a vre-o-dată măcar o vorbă despre procese de presă, despre articlii legii, etc.? Intreb pe însuși acuzatorul meu și d-lui... tace!

Dupre câte am spus, judecați, D-lor, dacă bietul pasaj de pe pagina 43 a foii mele ar fi călcând cât de puțin așa numita moralitate publică? Un romanist, un poet, un istoric sunt portretisti ai societății: vinovați-s ei oare, zugrăvind-o cum ea este? În vodevilul d-lui Alexandri e nemoral priveghetorul Resvrătescu, iar nu d-l Alexandri; în piesa d-lui Negruzzi e nemoral cuconășul Lionescu, iar nu d-l Negruzzi; în epopeea lui Beldiman sunt nemorali Turcii, iar nu Beldiman; și așa mai departe. În romanțul meu cine oare este nemoral? acel tip studențial, care e înfățișat ca eroul intrigii; tip, ce ușor se poate adevăra, din nenorocire, în toate universitățile Europei; iar nici de cum romanistul! Desvăbind în toată golitatea lor, înaintea poporului atenian, mârșavele desfrânări ale lui Timarc, Eschin zice: « Nu e vina mea, dacă în tabloul unei asemenea vieți mi este cu neputință a alege trăsături și culori morale... o să fiu silit a-une-ori a-mi îngloda graiul »! Iată teoria școlii realiste în literatură! Iată pentru ce Cântarea cântărilor, Aristofan, Ovidie, Petronie, Apulei, Plaut, Boccacio, Shakespeare, Rabelais, Goethe, Alexandri, Negruzzi, Eliad, etc. nu sunt răspunzători pentru caracterele, depinse în opurile lor; nu sunt și nu pot fi nemorali! Nemorali sunt aceia ce se recunosc pe sine în atari caractere și le prigonesc sau defaimă din egoism! Nemorali sunt aceia, ce n'ar voi ca lumea să-i afle cine sunt!

Mai 'nainte de a păși în materie, o să vă fac, D-lor, o observație de prima importanță, prin care se va proba văzând cu ochii, ce preț poate să aibe acuzația de nemoralitate publică, intentată pasajului despre Emilia și muma-sa. După teoria d-lui procuror, ar fi nemoral a scrie despre lucruri nemorale. Oare puteți tăgădui, d-le acuzator, acest rezumat al cuvintelor d-voastre? Nu puteți. O știam de mai înainte! Ei bine, D-lor; dacă d-voastre veți găsi cu cale părerea d-lui procuror, apoi atunci parcă înșivă nu

înscrieți și publicați pe toată ziua actele cele mai neertate, atârinate de jurisdicția tribunalului. Eu am scris numai despre dragoste, pas grand'chose; pe când d-voastre desfășurați omorurile, furtisagurile, otrăvirile, incestele, etc., etc. Oare cine ar fi mai vinovat? Au de ce d-l procuror nu vă inten-

5 tează d-lor voastre un înfricoșat proces de presă? Oricine mă acuză pe mine pentru a fi depins devergonđaful unei babe cată numai decât să acuze și pe judecătorul, cel ce înregistrează sute și mii asemenea petreceri! D-voastre sunteți confracți ai mei, D-lor! D'apoi încă însuși d-l procuror, acuzând scrierea nemoralităților, scrie despre nemoralități și, prin urmare, se acuză

10 pe sine însuși! Iată la ce urmări conduce învinovățirea ce mi se face! Oare vă mai dă mâna, D-lor, a crede în nemoralitatea publică a paginei 43?

Din desvoltările de mai sus decurge, firește, acea necesară consecință, că o lege de presă sau că se zădărnicește, lăsând să se furișe în ea un articol oprit de a scrie despre vițuriile societății; sau că ea își înțelege cercul de

15 activitate, păstrând tăcere asupra acestui punct. Legislația română ne înfățișează în treptata sa formare ambele aceste faze. Legea presei din 1856 datorită lui Ghica Vodă, oprește pe autori, § 44, lit. j « a ataca moralitatea publică », și statornicește la caz de delict, § 45, art. 9, « închisoare la mnaștire dela 5 zile până la 5 luni, iar amendă dela 50 lei până la 1000 lei ».

20 Această lege a avut puterea sa numai până la promulgarea unei nouă la 1 Aprilie 1862. Intre 1856 și 1862, în curs de 6 ani, întâmplatu-s'a vr'un singur proces de presă pentru scrieri nemorale? Nu! și nici a putut să se întâmple, precum ați văzut, D-lor, căci ar fi trebuit să cază sub aceiași osândă toți câți scriu, mari și mici! Legea presei de an a înlocuit pe cea

25 veche, și astăzi ea este singură în vigoare. Păstrat-a ea dispozițiile § 44 lit. j și § 45 art. 9 din legiurea lui Ghica Vodă? Nici cătu-i negru supt unghie! Vă întreb acuma, D-lor, care e mai bun argument al neaplicabilității unei legi, decât acela, când ea se anulează fără a se fi aplicat vre-o dată? Aceasta e o recunoaștere oficială, D-lor! Așa dar, și judecata cea sănătoasă,

30 și istoria literaturilor, și până și votul Obșteștii Adunări apără pe autori contra unei acuzații procuroriale de a fi atacat moralitatea publică. E curios acuma să aflăm, pe ce oare s'ar fi bazând învinovățitorul meu?

§ 50 din legea presei din 1862 se rostește: « Publicarea sau reproducerea « făcută cu rea credință a unor vești mincinoase, a unor documente închi-

35 « puite, falsificate sau pe nedrept atribuite altora, când niște asemenea « vești ar fi de natură a tulbura liniștea publică, sau a vătăma morala pu- « blică, sau ar fi de natură a aduce dispreț asupra agenților autorității publice, « va fi pedepsită cu o închisoare de la o lună până la un an, și cu o amendă « dela 50 până la 1000 lei ». Iată pravila, D-lor, ce buna voință a d-lui pro-

40 curor, în lipsa altora, a aplicat-o către pasajul despre Emilia și mumă-sa. Articolul repetește de două ori cuvântul « vești » și apasă asupra zicerii « documente »: un romanț ca « Duduca Mămuca », fire-ar el, D-lor, o colecție

de *vești* și de *documente*? Unde e glosarul juridic, care ar fi înzestrat pe d-l procuror cu această curioasă definiție? Articolul hotărăște o pedeapsă *minimum* o lună și *maximum* un an, pe când legea cea veche pentru atacuri contra moralității publice, răsuflată fără a se fi aplicat, nu cere decât *minimum* 5 zile și *maximum* 5 luni. Intre 5 zile și o lună, între 5 luni și un an, ce mare deosebire, doveditoare totalei deferinți între delict! Și nici e de mirare, D-lor, o pedeapsă atât de aspră pentru *vești mincinoase* și *documente închipuite, falsificate* sau *pe nedrept atribuite altora*: și nu numai atât, ci încă *publicate* sau *reproduse cu rea credință*!! Acest delict e prevăzut prin însuși Codul Penal, § 253, Nr. 1, 2, 3... «despre plastografie, jurământul «mincinos, mărturia mincinoasă și vicleană». Pentru mila lui Dumnezeu, D-lor, lăsați să se mai citească o dată, de două, de zece ori pasajul incriminat! Citiți-l din scoarță 'n scoarță, din stânga în dreapta, din dreapta în stânga, de sus în jos, de jos în sus, în toate direcțiile putincioase... Cuprinde el oare măcar o umbră de toate aceste imputări?!

Acuma, D-lor, judecați între mine și d-l procuror. Sfârșesc prin cuvintele lui Demostene în procesul său cu Afob: «Cer și rog, o! judecătorilor, să vă «amintiți legile și jurământul, ce l-ați depus mai 'nainte de a vă urca pe «tribună!».

B. P. H.

N O T Ă

La rostirea acestei apărări a fost față un public nepilduit până acuma în sala Curții Criminale, în cauze de presă: toată *smântâna* Eșului, dupe expresia unui din auzitori; peste două sute de persoane, a căroră simpatie pentru pârftul isbucnea la tot pasul prin murmure de mulțumire.

După o desbatere, urmată în două zile consecutive, 3 și 4 Iunie, majoritatea tribunalului, respingând pâra d-lui procuror, a venit la următoarea încheere:

«Curtea Criminală cunoaște pe D-l Hâjdeu *nevinovat* de acuzația, «ce i s'a întins, și prin urmare, hotărăște: ca să rămâie *liber de «răspundere* în acest caz.

«Membrii: D. Gherghel, L. Catargiu,
V. Forescu, S. Mano».

Intreb acuma pe toți Românii amici și neamici: cu ce drept destituitu-m'a D-l fost ministru de Culte din postul de profesor colegial, pentru o scriere judecătorește recunoscută ca nevinovată? Inșă, acest *tel* ne pregătim a-l *descurca* mai cu adinsul în unul din numerii viitori.

B. P. H.

M I C U Ţ A

TREI ZILE ŞI TREI NOPTI DIN VIAŢA UNUI STUDENT

Un an mai târziu, în 1864, la Bucureşti, Hasdeu publică în revista humoristică pe care o conducea, *Aghiuşă*, o nouă versiune a nuvelei *Duduca-Mamuca*; de astă dată, sub titlul *Micuţa. Trei zile şi trei nopţi din viaţa unui student*. În acelaş an, nuvela apare în volum, la « Typografia Cesar Bolliac », unde se tipărea şi *Buciumul* şi *Aghiuşă*. Este un volumaş în 16, de 102 pagini, care poartă sus, de-a supra titlului, indicaţia: « Poveşti d'a lui Aghiuşă ». Tot pe copertă, se găsesc două citate:

Da mihi fallere, da justum sanctumque videri...

Horatius

10 *Was ever woman in this humour won?
I'll have her... but I will not keep her long!*

Shakespeare

O scurtă prefaţă prezintă această nouă versiune.

« Doamnelor şi Domnişoarelor!

15 « Fiindcă nu vă mai pot înşela eu, invidia şi egoismul nu-mi permit a lăsa ca
« să vă înşele alţii: aşa dară m'am decis a vă închina o doftorie contra violenţilor
« bărbăteşti.

« Darurile, eroismul şi suferinţa sunt trei magnete pentru a atrage simpatia
« femeii. Ei bine! Feriţi-vă a da peste daruri false, peste eroism fals, peste sufe-
20 « rinţă falsă...

« Să nu o păţiţi ca Micuţa, sau şi mai rău!

Autorul

Doctor Artis amandi ».

POVEȘTI D'A LUI AGHIUȚĂ.

MICUȚA.

TREI ZILE ȘI TREI NOPTI
DIN VIAȚA UNUI STUDENT.

DE

BOGDAN PETRICEICO-HAJDEU.

Da mihi fallere, da justum sanetumque vediri.

HORATIUS.

Was ever woman in this humour won?

I'll have her. . . but I will not keep her long
SHAKSPEARE.

1864

Typografia Cesar Bolliac Strada Seaune Nr 40.

BUCUREȘTI

Coperta volumului

MICUȚA

www.dacoromanica.ro

Micuța a fost republicată în foiletonul *Epocei Literare* în 1896, și a apărut încă o dată în volum, cu ortografie înnoită, în 1923. În « Biblioteca Universală », precedată de două notițe ale lui Caragiale (54 pagini, petit in 8°). Textul este în general corect reprodus, cu excepția câtorva grave erori, care mutilează uneori înțelegerea pasajului întreg (d. ex. « te salut în așteptarea a treiei » *schimbări la față* — este tipărit: « te salut în așteptarea a trei schimbări la față », p. 25).

Reproducem versiunea din 1864, păstrând cât mai mult din particularitățile de limbă și de ortografie pe care le accepta Hasdeu atunci. Am păstrat, așa dar, formele: încungiurată, sum (sunt), cătat (căutat), oara (ora), ochilari, giunățate, duple, lămpel, etc. N'am păstrat anumite monstruoziități grafice care nu corespundeau nici unui particularism fonetic demn de a fi menționat (« z » din « d »; « i » și « e » mut; diftongurile prin accent, etc.). Dealtfel, chiar Hasdeu, în versiunea 1864, are ortografia nesigură și incoherentă. Scrie « frances » și « franceză »; « cupea » și « cupeu », etc. Greșelile de tipar abundă; o parte din ele s'au transmis și retipăririi din 1923.

M I C U Ţ A

TREI ZILE ŞI TREI NOPTI DIN VIAŢA UNUI STUDENT

ZIUA ÎNTÂIA

Aveam şaptesprezece ani; eram student în drepturi la o Universitate germană oarecare, şi ţineam cu chirie trei odăi *au premier* în casa d-nei Ana Pacht, veche actoriţă în demisiune, a cărei unică fată, domnişoara Maria, copiliţă de şasesprezece ani, apăruse atunci de curând pe scenă, culegând
5 din capul locului aplauzele publicului iubitor de... domnişoare.

Eu o numeam «Micuţa», deşi era Nemţoaică, ba poate chiar pentru că era Nemţoaică: pe de parte, ca om, o iubeam; va să zică o iubeam pe de o parte; pe de altă parte, ca Român, nu-mi plăceau lucrurile şi chiar fetele nemţeşti şi, numind pe frumuşica mea Micuţă, prin însăşi aceasta o româ-
10 nizam şi o iubeam oarecum şi pe de altă parte.

Ce-i dreptul, era frumoasă! Era frumoasă ca o Româncă! Avea nişte ochi... culoarea şi mărimea nu îmi aduc bine aminte! Avea un păr... de seama ochilor. Avea o guriţă... dar de atunci au trecut mulţi ani, şi 'n mulţi ani am uitat multe feluri de guriţe! n'am uitat numai că Micuţa mea
15 mi se părea a fi foarte frumoasă, neînchipuit frumoasă, frumoasă straşnic!

Contractul de chirie se rostea aşa: «D-l Ghiţă Tăciune va plăti d-nei Ana Pacht câte patruzeci de fiorini pe lună, pentru trei odăi şi pentru câte cinci feluri de bucate la prânz pe zi, între care ş'un aluat; idem câte o mâncare serile ».

20 A doua zi după mutarea mea în casa stimabilei doamne Pacht, intrai în apartamentele dumneaei, despărţite de ale mele prin un lung, îngust şi 'ntunecos coridor, făcui o profundă reverinţă, zâmbii şi...

— Ce mai faceți, cucoană?

— Sunt bine; iar d-voastră?

— Nu mai puțin.

— Mă bucur.

5 — Ducea nu-i acasă?

— Îi la repetiție.

— Mă rog, cucoană; la câte ceasuri ședeți la masă?

— La două nesmintit.

— Și mâncați, ..?

10 — Se înțelege!

— Eram să vă 'ntreb dacă mâncați tot aceea ce-mi trimeteți și mie?

— Da.

— Mâncați cu gust?

— Ce întrebare!

15 — O, cât sunteți de fericită de a putea mânca cu gust!

— D-voastră, pe semne, aveți stomah desorganizat?

— O nu; dar îmi lipsește gustul de mâncare.

— Poate bucatele nu sunt bune?

20 — Nicidecum; din contra... dar este un lucru la mijloc, cucoană. Nu
sum deprins a mânca singur: în societate mâncarea se pare a fi mai gustoasă,
gustul se pare a fi mai mâncăcios... Aș vrea dară...

— Să ședeți la masă cu noi?

— Dacă nu va fi cu supărare?

— Putem începe chiar de astăzi. Ați fost aseară la teatru?

25 — Am fost.

— Cum vi s'a părut Maria mea în rolul Gertrudei?

— Nu mi-a plăcut.

— Pentru ce?

— Domnișoara joacă cu prea mult foc.

30 — Și de aceea nu vă place?

— Da; artistul ar trebui să fie totdeauna rece, rece ca dreptul pozitiv,
rece ca litera legilor, rece ca pandectele, rece ca...

— Dar fi-va el atunci natural?

— Pentru mine.

35 — Cum așa pentru d-ta?

— Natura mea fiind rece, receala pentru mine e naturală.

Doamna Pacht trecuse peste patruzeci de ani; cu toate acestea, ca veche actoriță « *jeune* », ea se socotea capabilă a juca ori-și-când un rol tânăr; așa dar, pentru a vedea dacă sofismul meu e sincer, ea îmi puse mâna pe
5 umăr și, clipind din ochi, zise cu o voce foarte quasi-dulce:

— Oare nu glumești, amice? Ești rece?

Am lăsat ochii în jos și m'am închinat cu cea mai mare serioșitate.

— Plecăciune, cucoană.

— Vă duceți?

10 — Iertați-mă, cucoană; aveți prea mult foc.

— Eu?

— Nu sunteți naturală.

Intrând în odaia mea, aprinsei o țigară și mă pusei a medita asupra principiilor juridice ale lui Bentham, care cel dintâi a descoperit că omul
15 poate să facă tot ce-i place; de odată ușa a scârțâit și s'a deschis; întorc capul și văd... un nas! un nas în crăpătura ușei, un nas antediluvian, adecă un nas a cărui mărime covârșește în acelaș grad mărimea nasurilor vulgare, precum mastodonte covârșea pe elefante. Eram să mă sperii; dar auzii tot într'o vreme, răsunând de sub baldachinul nasului, o voce
20 sau, așa zicând, o sbierare bine cunoscută, și care mă făcu să ghicesc pe loc pe proprietarul colosalului nas.

— Aicea șeade Tăciune?

— Intră, intră, feldeșule! răspunsei din odaie, și baronul Rosen se afla deja lângă mine.

25 Baronul Rosen, student jurist și coleg al meu, era un june bogat, scurt, gros, alb, năsos, și cunoscut obștește în societatea universitară sub porecla de « feldeș ». Cine nu mai avea porecle! Pe mine, bunăoară, tovarășii mă numiau « spițer », zău nu știu din care cauză: sau pentru că iubeam parfumurile și pomăzile, sau pentru că aveam cam adesea nevoie de felurite doftorii, ca unul ce mă deosibeam din copilărie prin slăbiciunea constituțiunii;
30 sau pentru că curtasem pe doamna Benedeck, frumoasa spițereasă văduvă, dela care mi-au rămas până acum, ah! drept suvenire, treizeci-și-șapte flacoane, mari și mici, colorate și necolorate...

Rosen s'a pus înaintea mea într'o poșă foarte eroică, cu mâna stângă
35 în șold, cu mâna dreaptă întinsă deasupra capului meu, cu piciorul stâng

înapoi și cel drept înaintat în depărtare ca de o palmă; cu nasul rădicat și gura căscată. Apoi conversațiunea s'a început așa:

— Șiretule!

— O!

5 — Desfrânatule!

— A!

— Craiule!

— E!

— Vicleanule!

— U!

— Dobitocule!

— I! I! Mai stăi și tu. Am sfârșit toate vocalele și am nevoie a recurge la consune. Măi, ai înebunit tu?

— Cum de ai îndrăznit, spițerule, să te muți în casa Anicăi?

15 — Mă tem că-ți place cucoana Ana?

— Te provoc la duel.

— Și la duel, și la quadrile! Desprețuesc numai solo și trio.

— Ia lasă gluma la o parte; zise baronul așezându-se. Îți place mademoiselle Marie?

20 — Quelle idée!

— Nu-ți place?

— Cum vrei să-mi placă o copilă, un ce nedesvoltat, necopt, neformat, nematur, nedeplin, nesfârșit, nefinit, nepractic, nepragmatic... Ța fajt pitié!

— De ce dar te-ai mutat în casa Anicăi?

25 — Trebuia, frate, să mă mut undeva.

— De ce n'ai rămas în casa lui Klumpen?

— Vrea să zică tu nu știi nemica?

— Despre ce?

— O! o istorie foarte lungă! Află că Klumpen a căpătat un gust foarte
30 estetic, de când i-a murit femeia, care era modelul urfciunii: les extrémités
se touchent. El ține numai o slujnică, dar frumușică ca o cadână mahometană, și nu numai c'o ține, dar încă ține prea mult la dânsa. Se pare însă
că și Frosa lui are un gust nu mai puțin estetic; încât Klumpen, pe care
numai doară tu îl poți întrece în privința fizică, nu plăcea nicidecum bieteii
35 copile. Mutându-mă în casa lui, — sum norocos cu grisete! — *veni, vidi,*

vici; mai pe lung vorbind, chiar dela cea dintâi zi mi-am însușit *jus servitutis quae in faciendo consistit* asupra Frosei. Trei luni de zile Klumpen nu știa nimic despre co-proprietarul său, și începeam deja a spera că voiu căpăta în curând *jus prescriptionis*, când deodată... Și așa mai departe. Precum

5 vezi, Feldeșule, mutarea mea în casa doamnei Pacht n'a fost de bună voe.
— M'ai recorit la inimă, spițerule!

— Mi-am făcut datoria, ca spițer; deși în facultăți nu se 'nvață farmacopeea feldeșilor. Mai adaug a zice, că sum atât de departe de a iubi pe păpușica ta, încât voi fi gata a-i vorbi în favoare-ți, a-i iperboliza meritele

10 tale, iperbolice numai în profil; a... à propos, de când oare te-au smintit grațiile ei?

— De aseară la teatru.

— La teatru... Hm! Știi c'ar trebui să-i faci un prezent?

— Parbleu! dar n'o cunosc pân'acum. Introdu-mă.

15 — Mai târziu. Nu ești frumos (c'est peu dire!) și deci, pentru a plăcea unei femei, trebui mai 'nainte de toate s'o previi făr' a fi văzut, s'o faci s'admire caracterul și generozitatea ta, să apari ca un ideal sublim îmbrobodit într'un real urât. De 'ntru'ntâi trebui să-i faci un prezent anonim, lăsându-mă pe mine a-i desvălui la ureche, par'că un secret, numele galantului adorator,

20 adăogând din parte-mi un lung comentariu despre ilustrele tale merite.

— Minunată idee! Vino, spițerule, să te strâng în brațe!

— Bucuros: numai ține nasul mai departe.

Ne-am sărutat, și Rosen, departe de a ghici pe buzele mele vicleana

25 îmbrățișare a lui Iuda, eși sau, mai de grabă, sbură din odae, rămâind ca să-mi trimiță fără zăbavă, spre înmânare, cadoul în cestiune.

După ce tovarășul despăru, m'am uitat la ciasornic: era două fără un patrar.

— Domnule Ghiță! cucoana Ana vă poștește la masă.

— Ah! nici n'am auzit cum ai intrat, Cati! Duduca s'a întors dela re-

30 petiție?

— Da.

— Vorbitu-s'a ceva despre mine?

— Cucoana Ana a spus că i se pare că nu sunteți... adecă...

— În toate mințile?

35 — Da.

— Și ce a răspuns duduca?

— Că aceasta nu se poate spune despre un poet.

— Și ce a răspuns cucoana?

— Că învățații sunt totdeauna nebuni.

5 — Și ce a răspuns duduca?

— A tăcut.

— Și ce a răspuns cucoana?

— A tăcut.

La masă găsii pe cucoana Ana și pe duduca Micuța șezând cu șervetele pe genunchi.

— Am auzit, domnule, c'ai fi având o natură foarte rece, — începu duduca.

— Natura mea nu vă place?

— Deloc.

15 — Atunci nu sunteți femee.

— Dați-mi voe a nu vă 'nțelege, domnule filosof.

— Străbunei d-voastre, Evei, plăcuse șerpele, cel mai rece din toate ființele. În orice cas, dacă natura mea nu vă place d-voastre, am fost destul de fericit pentru ca ea să placă neneacăi matală. Să fi văzut azi dimineață
20 cu ce ochi dulci...

Cucoana Ana, lângă care ședeam, m'a pișcat de genunchiu.

— De ce mă pișcați, cucoană?

Intrebarea mea a fost pronunțată cu o naivitate perfectă. Duduca tăcea, dar ochii ei, trecând dela mine la mumă-sa și vice-versa, exprimau
25 o curiozitate tragi-comică.

— D-ta vorbești azi nește lucruri... începu cucoana Ana.

— Ei bine! să vorbim despre alt-ceva. Curcanu-i minunat!

— Ii iepure, domnule! nu-i curcan; întâmpină duduca.

— Se cunoaște că n'ați studiat filosofia.

30 — De ce?

— Gustu-i subiectiv; gustul s'află în noi; și prin urmare, iepurele d-voastre e curcan pentru mine, de vreme ce subiectul meu simte în acest minut un gust curcănesc!

Cucoana Ana, deși cam bosumflată, n'a putut reține răsul.

35 — Ai un spirit de contrazicere nepilduit, domnul meu.

— Contrazicerea e cu neputință în natură, doamna mea. D-voastră, n'ați citit pe Hegel!

Intră Ditrich — așa se numea feciorul meu.

— A venit sluga dela domnul baron.

5 — Mă iertați, cucoanelor! sum silit a mă lipsi de societatea d-voastre; să lăsăm pe mâine discuțiile noastre filosofice.

Încă nu închisei bine ușa, când am auzit răsunând vocea doamnei Pacht:

— Ce nătărău!

10 — Lucrurile merg bine. Norocul ajută pe nătărăi! — îmi zisei și 'ntrai în odaia mea.

Baronul — model de bunomie — îmi trimise, duple vorba noastră, un prezent superb; un « nécessaire » femeesc d'eben, încrustat cu aur smaltat.

Ii răspunsei prin următoarele rânduri:

« Feldeșule!

15 « Măini la oara dreptului penale îți voiu reporta despre rezultat.

« Spițerul, *manu proprio* ».

« P. S. — Trimite-mi chiar acum sania ta: aș vrea să es nițel la aer. Știu c'ai să ștezi la masă, apoi o să dormi. . . trăsura va fi liberă; prin urmare, aștept ».

20 Până la aceea zi, baronul nu acordase încă nimerui favoarea, ce-i ceream prin scrisoare. Peste o jumătate de oră o sanie sta la ușa mea.

— La bariera Blinde-Kuh! strigai viziteului.

Prin aceea barieră am fost făcut prima mea intrare în oraș, viind a studia la universitate teoria Dreptății, pentru-a nu o aplica apoi niciodată în viața
25 practică.

În cei două doi ani ai studiului juridic, m'am mutat de șapte ori din casă 'n casă. Voiam acum, pe conta baronului, a vedea cele șase locuințe trecute, reamintindu-mi en passant istoria petrecerii mele în fie-care din ele.

— Stânga!

30 Trecui lâng'o casă cu două rânduri a cărei rez-de-chausée era ocupat prin cinci blănării. În rândul de sus, cele două ferești din capăt, am șezut eu trei luni fără patru zile. Celelalte odăi ocupa proprietăreasa, femei frumoasă, dar de patruzeci de ani; văduva unui bogat neguțitor. Am iubit-o

două luni; și m'am jurat de atunci a nu mai iubi în veci o femeie de ani patruzeci, sau în genere o blănăreasă.

— Dreapta!

Iat'o casă, care nu voi uita-o niciodată. D'asupra ședeam eu, dedesupt
 5 Enrieta, modistă franceză, creatura oftigoasă, dar atât de încântătoare, încât mă făcea a crede, că oftiga e boala îngerilor. Intr'o seară trimite la mine, rugându-mă a nu face vuet, d-ei fiind bolnavă. Așa s'a început cunoștința. O, zeilor! ce isvor de voluptăți, purure noue și din ce în ce mai ferme-
 cătoare! Ea a murit, sau, mai bine zicând, s'a stins peste șapte săptămâni
 10 pe brațele mele. Enrieta a fost singura femeie, pe care mă pot lăuda a fi iubit până la moarte.

Stânga!

Ha! iată și fericita locuință a d-lui concilier-titular! realizarea falan-
 15 sterelor lui Fourier. In casa din curte ședeam doi studenți și un împiegat, și toți ne bucuram deopotrivă, fără gelosie, fără certe, fără intrigi, de nescabilele favoruri ale doamnei, al cărei bărbat era al patrulea tovarăș și cel de pe urmă!

— Destulă plimbare! înapoi!

Intorcându-mă acasă, am găsit un nou revășel dela baron:

20 « Spițerule!

« Am gândit mult despre modul, în care ai putea face mai nemerit, ca
 « zina mea să poată ghici numele adoratorului său. Dacă ea îți va putea
 « conveni, iată-i esența. Vei pune în *nécessaire* alăturata aici marcă a nea-
 « mului meu, ceea ce lesne va putea stârni curiositatea ei, ș'atunci îi vei
 25 « putea esplica, că, duple cunoșcințele tale eraldice, ea n'ar putea fi decât
 « a baronilor Rosen.

« Al tău până la moarte R. ».

Scrisoarea o păstrez pân'acum ca model de originalitate și de stil, mai
 cu seamă de stil: ceva *à la* d-l Rosetti!

30 D'acum nu mai este îndoeală că *Feldeşul* iubește pe Micuța: un om teafăr n'ar fi întrebuințat atâtea « pot ». *Nécessaire*-ul și saniea, lucruri la care nici m'am așteptat din parte-i, vin a sprijini această evidență.

M'am uitat la marca lui R., întipărită pe un căpețel de hârtie parfumată *couleur rose*. Scutul stemei nu presinta decât o stea șeptegrană, figură foarte ordinară în eraldica șvezească.

Am tras clopoțelul.

- 5 Marca mea, ca și numele meu, ca și natura mea, înfățișează un *tăciune*. O întipări pe ceara tare d'asupra scutului baronului, care, adevă scutul, iar nu baronul, s'a ascuns fript; și 'nchisei hârtiuța în *nécessaire*.

- Această idee poate nu mi-ar fi venit în minte fără scrisoarea Feldeșului — îmi zisei în mine. Adevărata dragoste e inventivă! Acum trebue să mai
10 pun lucrurile la cale așa ca baronul să fie încredințat, că Micuța a primit darul său, că-l iubește (pe dar sau pe baron — tot una!) *incognito*, ba că el a și vorbit cu ea... O așa mistificațiune nu e tocmai grea; să recurgem la vre-o grizetă, care mâini la *bal-masqué*... Ah, Doamne, ce inspirație! Rosen are o amantă... Făr'a mă gândi mult, mă grăbii a scri următoarea epistolă
15 polonă:

« Moja Kochana Pani!

- « Am dovezi autentice despre necredința amantului d-tale. Permite-mi a veni chiar îndată, și-ți voi proba lucrul, ba încă îți voi da mijloace d'a te încredința în persoană. În așteptarea răspunsului, care te interesează,
20 crez, mai mult decât pe mine, sum al d-tale Anonim ».

— Intriga e legată de minune, par'că într'un roman dumasian. Sermana Leșcuță va juca rolul Micuții.

Au intrat Ditrich și Cati.

— Ați tras clopoțelul? întrebă Ditrich.

- 25 — Da.

— Să v'aduc mâncarea de seară? zise Cati.

- Nu, dragă; dar bine c'ai venit tocmai acum. Eram să trimit să te cheme. Iat'un lucrșor, Catincuță: trebui să-l dai în mâna duducai. Spune-i că ți-a înmănat pe 'ntunerice, în coridor, un om pe care nu l-ai putut vedea
30 și care a fugit, rostind numai aceste cuvinte: « La mademoiselle Marie pentru reprezentația de aseară ». Ține secretul pân' la o vreme, — adaosei vârîndu-i în mână o bancnotă de cinci fiorini.

Cati eși cu *nécessaire* și, firește, cu bancnota.

— Tu, prostule, du-te în ulița Lorch; caută casa nr. 86, întreabă pe doamna Victoria Przikszevska, dă-i în mână, auzi: în mână, această scrisoare, cerând să răspundă. Ce ți-am spus?

— Că-s prost.

5 — Adevărat; ș'apoi?

— Ca să mă duc în ulița Lorch.

— Minunat! mai departe?

— Să mă duc mai departe?

— Ba spune mai departe!

10 — Să caut casa nr. 68.

— 86, gogomanule.

— 86, cuconășule.

— Și ce mai faci?

— Să'ntreb pe doamna Chiftoria Șieșieșicska.

15 — Victoria Przikszevska, măgarule.

— Chiftoria Șieșieșicska, cuconășule.

— întreabă dar numai de o doamnă văduvă polonă; crez că doară n'o fi două văduve polone sub același acoperimânt.

— Văduvă polonă nr. 86.

20 — Casa, iar nu văduva, nr. 86, mă'nțelegi acum?

— Și s'aduc un răspuns.

— Să nu spui cumva cine te-a trimis.

— Atâta?

— Fuga!

25 Doamna Victoria Przikszevska sau, cum o numia Ditrich, Chiftoria Șieșieșicska, — al patrulea personagiu principale al romanului meu, *ego* fiind cel dintâi, — văduva unui căpitan austriac ucis în Ungaria, primia dela recunoscătoarea ocărmuire o pensiu ne atât de mică, în cât, pentru a nu muri de foame spre economia finanelor Statului, ea era silită a întreprinde
30 negoțul frumsețelor goale și leneșe. În acest mod trecând, asemenea căscărei, dela om la om, Victoria, într'una din zile, a dat peste *Feldeș*, și *Feldeșul* tot atunci dete peste Victoria. — Ah! zise vicleana Polonă, uitându-se galeș în ochii celui mai slut și mai bogat student al Universității, — ah! în zădar am cătat pân'acum un bărbat, care să mă n'țeleagă! — Oh! răspunse
35 bunaticul baron, topindu-se de focul cochetăriei celor mai rafinate, — oh,

în deșert am visat până azi o femeie, care să mă iubească! — Nu sum cu stare! — Nu sum frumos! — Ai simțimente dulci, cari sunt destule pentru a aprinde amorul femeii! — Ai un chip îngeresc, care e deajuns pentru a învăpăia dorul bărbatului!... Victoria a leșinat și *Feldeșul* s'a apucat s'o trezească prin o detunătură de sărutări, însoțite, firește, de gâdilitoarea frecătură a piramidalului său nas. Resultatul melodramei a fost, că baronul spre a înlătura sărăcia Polonei, o luă în întreținere cu două mii de fiorini pe an, o trăsură de birjă și daruri neprevăzute în budget; iar Polona, vice-versa, spre a înlătura diformitatea baronului, îi hărăzia de porunceală ceea ce

5 «le beau sexe», după dreptul naturei ș'al nomenclaturii, ar trebui să hărăzească numai bărbaiților frumoși sau, cel puțin, *nostimi*.

Rosen de mai multe ori invita pe intimii săi amici, între cari eu eram primul actor, actor în ambe înțelesurile acestui cuvânt, la ceaiu, la Victoria. Polona cânta din piano și din gură; vre-unul din musafiri o ajuta din flaut

15 sau din violină; vr'o două-trei amice și *con-breslașe* ale gazdei, întovărășite de *nenorocitorii* lor, încingeau o polcă sau un valț; vr'o câți-va studenți sau militari se puneau la pichet sau la ștos, și seara trecea pe nesimțite spre mulțumirea tuturor. Nu știu dacă, încungiuată fiind de o societate atât de variată, și scutită de gelosiea baronului, omul cel mai lesne-crezător

20 din lume; nu știu, zic, dacă Victoria, alunecându-se pe calea virtuții ș'aducându-și aminte trecutul, n'a avut cumva alți amanți, secundari, întâmplători sau *gratis*. Presumpțiunea juridică mă face a o presupune ca ideal de credință femească. Eu unul, pe cinste, nu i-am făcut niciodată curte, nu din amicie pentru baron, nu pentru că frumușica văduviță nu mi-ar fi

25 plăcut, ci simplu de lene; Victoria ședea prea departe. Odată numai, după a sa dulce rugămintă, i-am scris în album un sonet *ex promptu*, în care ziceam, pare-mi-se, cu o pompă prea poetică, că fericirea cea mai fericită este de a fi fericit în fericire.

Ditrich îmi aduse dela Victoria un bilețel cu cuvântul «Czekam», adecă,

30 leștește, «aștept».

— Ad o birjă!

Aveam pe masă o mască: m'am mascat, am pus în buzunar scrisoarea baronului cu «pot», din care am șters cuvântul «spițer», fiindcă porecal mea era cam universalmente cunoscută, am aruncat pe umere blana; și... iată-

35 mă înaintea întrigătei Polone, într'un salon baronește îmbrăcat, *tête-à-tête*.

— Doamna mea! cine sum, vei ști mai pe urmă. Deocamdată, să nu perdem timpul în vorbe. Cunoști această slovă?

Îi arătai scrisoarea.

— O, Doamne! slova lui Rosen.

5

— Citește.

— Domnule! cine ești? Spune cine ești? Om sau dimon?

— Sum prea moral pentru a fi drac; condiția de om îmi convine mai

degrabă; dar vorba nu e despre personalitatea mea, ci numai despre necredința baronului: mâini sau poimâini, doamna mea, ai să fii delăsată; o să

10

perzi acele mii de fiorini; ai să rămâi cum ai fost mai 'nainte, în intervalul vieții d-tale între capitanie și baronie... Eu unul sum în stare a dărma planurile lui Rosen ș'a-ți întări poziția; dar trebui să-mi dai o ascultare deplină și nemărginită. Te învoești? Mâini este balul mascat. Trebui să fii

15

acolo. Baronul are să vie de asemenea, din îndemnul meu, pentru a întâlni pe noua sa amantă, pe care tot eu o voi împiedeca a eși din casă. Costumul lui voi ști mâine și ți-l voi arăta în bal. Ceea ce ai să vorbești, vei ști tot atunci. După ce vei veni, abordează-mă și spune-mi cuvântul « czekam » pentru ca să te pot recunoaște. Ești blondă ca și iubita lui Rosen, ești de aceeași statură... lucrul va merge bine! Vino la nouă oare tocmai; m'ai

20

vedea plimbându-mă cu mâinile pe piept à la Napoleon, ș'apoi am să fiu necostumat, cum mă vezi acuma.

— Ascultă, mască. Dacă vei izbuti a-mi înlănțui pe Rosen, apoi...

— Apoi?

— Cum ți se pare, oare sum eu frumoasă?

25

— Să presupunem că-i așa, pentru a ne feri de dispute economico-politice despre valoarea relativă a două mii fiorini...

ZIU A A DOUA

Toată noaptea am visat niște năzdrăvăanii și fantasmagorii de cele mai curioase, precum se întâmplă, în genere, după o zi plină de agitațiune. Mi se părea a fi soră cu doamna Przikszevska; ducea Micuța se metamorfozase în bărbat, ceea ce, în adevăr, i se cam prilejuia câteodată pe scenă; baronul Rosen mă curta pe mine, adecă pe exemplarul meu femeesc; ducea Micuța, se 'nțelege, ca un tânăr ce era, curta pe Victoria. Nu mi-amintesc toate peripețiile dramei; știu numai că ea s'a încheiat prin două cununii

30

de tot în caracterul visurilor; Micuța s'a însoțit cu Przikszevska și eu cu Feldeșul.

La 9 ceasuri mă 'ndrumai spre universitate. Aveam oara dreptului penale. Profesorul — un june cu ochilari pe nas, cu nasul rădicat în
5 sus de frică să nu-i pice ochilarii, ceea ce — rădicarea nasului — îi era lesne de făcut din cauza ușurității căpățânii întregi, — profesorul ni esplica acum importanta cestiune *de adulteris*, și ne desvolta, ca de pe carte, teoria celebrului criminalist german Feuerbach, cumcă violarea unei femei e fisicește cu neputință. Spre încheiere, el a
10 surăs și a zis cu un aer de prōfunditate: «eu unul, domnilor mei, mă unesc cu opinia lui Feuerbach numai întrucât privește pe bărbații fisicește neputincioși ».

— Domnule profesor! mi-ți da voe a cere o deslegare? deslegare în înțelesul juridic al cuvântului; — zisei rădicându-mă.

15 — Mai ales, domnule.

— Legile romane, în cazul adulterului, vorbesc numai *de jure patris vel mariti*. . . prin urmare, este iertat a viola o fată, adecă o femeie fără bărbat care, totodată, ar avea numai o mumă-văduvă?

Făcând această întrebare, eu gândeam firește, la duduca Micuța.

20 — Cestiunea e foarte gravă; — răspunse profesorul, apăsând ochilarii care se pregăteau, pare-se, a sări de pe nas, pentru a întâmpina la cazul meu prin un alt *caz*. Cestiunea e foarte gravă. În lecțiunea viitoare o voi desbate exegetic cu ajutorul testurilor positive și filosofice.

25 În acest moment răsună clopoțelul, și profesorul eși din clasă buiguind fraza: «cestiunea e foarte gravă, foarte gravă... ». Pe semne, și el avea vre'o duduca Micuță!

— Ei bine, spițerule! făcut-ai ceva? șopti baronul Rosen abordându-mă.

— Mai mult decât s'ar fi putut aștepta; ea își dă un rendez-vous deseară la bal masqué.

30 — Est-ce possible?

— I-am spus că ești frumos ca un Persian, că ești înfocat ca un Arab, c'o iubești ca un Turc, nici mai mult nici mai puțin; în fine, te-am prefăcut într'o minune orientală. Spre a nu mă desminți, trebuie să fii mascat și să-ți cunosc costumul de mai 'nainte, pentru ca s'o pot preveni.

35 — Voi fi drapat în flutur.

— Admirable! Vino ¹⁾ la 9 trecute; ea te va aştepta. La bal te voiui lămuri mai bine despre toate.

— Prezentul i-a plăcut?

— E încântată.

5 — Nu şezi azi cu mine la masă?

— Iartă-mă; am mai multe trebi... uitat-ai amorul meu pentru Frosa lui Klumpen?

— Fi donce! o slujnică...

10 — De gustibus non est disputandum. Mie îmi plac florile câmpeshti; şi florile cu miros: nasul tău uşor înghite orice arome, al meu se teme de guturaiu! Adio!

— À revoir, mon cher! à revoir!

Mai tăgăduiască cineva cum că norocul nu e *causa causans* a tuturor noroacelor! Abia făcui câţiva paşi dela columnada universităţii, intrând
15 în uliţa Milchbrei, cum deodată zăresc pe Micuţa eşind dintr'un magazin urmată de Cati, care ţinea într'o mână o legătură şi în cealaltă o păreche de papuci. Aleasa inimii mele mergea repede înainte, lăsând în stratul de zăpadă urmele unui picioruş fabulos, şi ascunzându-şi năsuşorul în moşon
— asemenea păsăruicii, când îşi adăposteşte căpuşorul în căldura aripioarei.
20 Precum vedeţi, şi iarna are o poezie a sa, diminutivă ca a lui Alecsandri, pe care trebui s'o căutăm în zăpadă şi în moşon.

— Imi pare bine că te-am întâlnit, domnişoară. Sum sigur că însuşi ai fi dorit să mă vezi în tête-à-tête, pentru ca să-mi poţi face două întrebări despre care ai gândit ş'ai visat toată noaptea.

25 — Cum ştii dumneata gândurile şi visurile mele, domnule Ghiţă? întrebă Micuţa cu o voce tremurândă, care dovedia că zisa mea, basată în parte pe un fapt pozitiv şi'n parte pe o indicare psihologică, a lovit-o drept în inimă.

— Va-să-zică am ghicit? nu-i așa? zisei zâmbind.

— Eu n'am spus aceasta, apucă înainte Micuţa, lăsând ochii în jos...
30 Înşă aerul de siguranţă cu care m'ai abordat a putut cu tot dreptul să mă minuneze.

— Să nu făţărniceşti în zădar, domnişoară; eu sum un felu de năzdrăvan; e prea greu ca neştine să ascundă ori-şi-ce dela mine. D-ta ai gândit ş'ai

¹⁾ In text: *vine* [Ed.].

visat toată noaptea despre nécessaire d'eben, ce l'ai primit aseară și despre curtea ce mi-ar fi făcut neneaca dumitale eri dimineață, când erai la repetiție. Trebui să recunoști adevărul.

— Dumneata mă sperii, domnule! Cum de ai putut pătrunde în cugetul meu? Cum de ai aflat despre nécessaire? De unde această schimbare în manierile dumitale? Eri așa fi jurat că ești...

— «Poet», cum m'a numit doamna Ana. Eri nu făceam deosebire între curcan și iepure, și astăzi citesc în fundul inimilor; eri mă laudam cu răceala naturii mele șezând într'o odaie călduroasă și astăzi vorbesc cu foc călcând pe ghiață... Vrei oare să-ți lămuresc această cimilitură?

— Cu orice preț!

— Seara la bal masqué întreabă-mă și vei afla, cam pe la zece oare. Eri mă credeai prost, acum mă socoți geniu; peste puține ciasuri mă vei vedea nici una nici alta, dar ceva mijlociu. Așa dar te salut în așteptarea a treiei «schimbări la față».

Micuța îmi întinse mânuța sa, palpitând de frig sau de emoțiune, nu știu; o strânsei cu aprindere și ne despărțirăm pentru a nu intra în casă împreună.

20 Tactica mea ostășească în privința dudușei Micuței se baza pe-o observațiune filosofică foarte veche, ce o cunoșteam în teorie prin studiu mai 'nainte de a fi adevărit în practică prin un șir de experimente. Bărbații, afară doară de poeți, și încă de poeții cei fameni, — când iubesc o femeie, o iubesc numai ca pe o femeie, și adesea o iubesc chiar mai puțin; femeile, 25 din contra, iubesc deobște un ideal, un ce mai pe sus de natura omenească, un înger sau un drac, ca Jannete d'Arc din veacul de mijloc, dar niciodată un bărbat cum sunt bărbații. Scelerateța cea mai neagră atrage mai degrabă amorul unei femei, decât o onestitate mediocră a unui nici-turc-nici-turlac. De aceea hoților și tâlharilor celor vestiți nu le-au lipsit amante de foc, pe 30 când un președinte de municipalitate sau un prefect de poliție ordinarmente nu sunt iubiți nici chiar de legiuitele lor jumătăți. Voești, oare cititorule, ca să te iubească sexul, sau, cum zice d-l Cipar, sepsul frumos? o voești? fii totdeauna *prea*; *prea* în dreapta, *prea* în stânga, *prea* în mijloc, *prea* de 'nainte, *prea* de 'napoi, tot *prea* și *prea*, în bunătate în răutate, în idei, 35 în fapte, în vorbe, în aprindere, în răceală, *in omnibus rebus et aliis quibusdam!*

Credincios sistemelor mele, la masă am fost *prea* tăcut; și mersul conversațiunii sămăna, prin monotonie și delicateță, cu al unei tragedii franceze în versuri; bunăoară:

MICUȚA (*către mine*) — Vă duceți deseară la bal?

5 EU (*către Micuța*) — Da.

ANA (*către mine*) — Veți fi mascat?

EU (*către Ana*) — Nu.

MICUȚA (*către mine*) — Sосу-i prea sărat, nu-i așa?

EU (*către Micuța*) — Da.

10 ANA (*către mine*) — Poate vreți mai bine castraveți.

EU (*către Ana*) — Nu.

MICUȚA (*către mine*) — Dimineața a fost foarte rece.

EU (*către Micuța*) — Da.

ANA (*către mine*) — Aveți obiceiul de a dormi după masă?

15 EU (*către Ana*) — Nu...

Dela masă la universitate, dela universitate la biliard, dela biliard acasă: sunt acțiunile care au umplut timpul meu până la opt oare de seară. Așteptam cu nerăbdare minutul bătăliei, din care speram a eși încununat... ba tocmai nu, căci cununiile nu-mi plac de fel: speram, cum ar zice Francesul, *avoir le dessus*: cu un simplu *le dessus* mă mulțumiam mai bine decât cu o mie de cununii! Locul bătăliei era plănuir la bal masqué, care se făcea obișnuit în cele trei saloane ale clubului; dușmanii mei, de nații deosebite, erau numeroși: baronul, Przikszevska, Micuța; stratagema mea consta, ca a tuturor hatmanilor mari, începând dela Cocles, întru a-i combate în timpuri și cu arme diferite duple oportunitate; sau, potrivit politicei lui Machiavelli, de a face astfel, ca ei să se scarmene unul pe altul, rămânând ca eu să culeg apoi folosurile luptei.

25 Punct la nouă ciasuri stam lângă ușa salonului de'ntăiu. Aveam pe față un domino. Purtam paltonul, în care visitasem aseară pe Victoria, și țineam mâinile pe piept à la Napoleon. Deodată răsună la urechea mea cuvântul «czekam».

— Te aștept, dragă.

— Baronul e aice?

— Trebui să vie îndată, o să fie costumat în flutur.

35 — *Aceea* n'are să vie?

— Fii liniștită. Amanta baronului se chiamă Maria Pacht, actoriță, și totodată, lucru de mirare, domnișoară. O cunoști?

— Mă mai întrebi! Cine nu cunoaște creaturi de-acelea!

— Fii cu sânge rece. Baronul ți trimise eri un scump nécessaire d'eben
5 încrustat cu aur. Până acum el o cunoaște numai din vedere și n'are dela ea niciun semn de înțelegere. Cată să joci bine rolul Mariei. Spune-i c'ai primit cadoul, mulțumește-i, făgăduiește-i, șicanează-l, intrighează-l, fă ce-i vrea, ești meșteră; numai...

— Numai?

10 — Vei strica totul de 'ndată ce îl vei întreba despre numele meu; trebuiește numai atâta, pentru ca el să priceapă că joci un rol străin.

— Și numele tău, oare nu-l voi afla niciodată?

— Uitat-ai făgăduința de aseară? Când voiu cere împlinirea ei, atu
vei ști cum mă chiamă.

15 — Mă iubești dară?

— Ba.

— Apoi nu vei cere niciodată ceea ce ți-am promis.

— Nu te iubesc, dar îmi placi; și dela plăcere pân' la iubire e un singu
pas; dar pune-te ceva în lături: nu vezi cum mă caută fluturul nostru?
20 Victoria s'a depărtat.

— Iubite, domino! nu ești cumva spițer?

— Tocmai, sum spițer din casa Anicăi tale.

— Ea-i aici?

— Cine? Anica?

25 — Dă-o dracului! mademoiselle Marie.

— Acum văd că ești un flutur din cunoștințele mele; vreau să zic, un
feldeș metamorfozat în flutur, un « avatar », cum ar zice profesorul nostru
de limba samscrită.

— Bravo! acum recomandă-mă, frate spițere, la îngerul meu.

30 — Trebui să te previn, mai 'nainte de toate, despre un lucru de prima
importantă.

— Spune.

— Iți aduci aminte istoria mea cu Frosa lui Klumpen?

— Scutește-mă! pentru mila lui Dumnezeu! mi-o repeți de treisute de
35 ori pe zi! nu te pot întâlni fără ca să auz îndată numele acelei nenorocite!

— Ce să fac, dragă Feldeșe! o iubesc. Dar să venim la vorba noastră. Mutându-mă în casa cucoanei Ana, mă temeam ca nu cumva s'ajungă la știrea-i scandalul meu cu Klumpen. Tu înțelegi că, având o fată mare, ea n'ar fi suferit pe un locatar... Deci, în contractul nostru mi-am schimbat

5 personalitatea, încât muma și fata mă cunosc sub nume poreclă și profesie imaginare de Teopomp Perepetuevici, student de medicină. Caută dară, pentru propriul tău interes, a nu mă desminți.

— Îți promit.

— Mai bine de toate, nici să vorbești despre mine.

10 — Fie și așa.

— Parola?

— Parola.

15 Il luai la braț ș'am înaintat la Prziksiewska.

— Frumoasă mască! iată generosul tău adorator, celebrul flutur înarorat de floarea nurilor, tăi, și însetat de dorința de a întinde asupră-i splendecele sale aripi.

— Domino ți-a spus adevărul cel mai pur, idolule inimii mele.

— Dă-mi dar brațul tău, încântătorule fluturaș, și uită pentru această seară origina ta orientală, pentru a vorbi cum se vorbește în Europa.

— Vă las să gustați plăcerea dialogului: m'așteaptă alte măști mai puțin poetice.

Zicând acestea, mă repezii în sală unde mă aștepta Ditrich.

— Lasă blana în garderobă, îmbracă paltonul meu, pune pe față acest

25 *domino*, și plimbă-te prin saloane: dar să nu vorbești cu nimene niciun cuvânt, chiar de ai asurzi de întrebări. Mă'nțelegi?

Apoi reapărui în salon, ca un personaj din nou venit, lăsând pe amușitul Ditrich a juca bine-rău, dar în tăcere, și prin urmare într'un mod foarte filosofic, vechiul meu rol.

Am trecut în salonul al doilea, ferindu-mă d'a fi însemnat de către Feldeș, care șoptea nu știu ce la urechea falsei sale Micuțe.

30

— Poète! vous cherchez des sujets? mă'nțebă o mască.

— J'en trouve un bien mauvais devant moi.

Incongiurai salonul al treilea.

— Spițereasa Benedeck moare după tine, — îmi zise în fugă un

35 domino.

— N'are decât să citească pe *Bolnavul imaginar* a lui Molière: *saignare, purgare, clystaelizare!*

Mă 'ntorsei în salonul al doilea.

— Vrei să-ți povestesc viața ta dela leagăn și până'n seara de astăzi?
5 îmi zise o Circaziană.

— Te iert pentru depărtatul trecut: spune-mi numai ceea ce am făcut de eri și până astăzi. Vezi că taci? ești dar mufluză de parolă, și te las ca să te îndrepti în opinia publică.

Apropiindu-mă de ușa salonului întâiu, văzui intrând două măști proaspete. Una, mai înaltă și mai grasă, purta o rochie lungă de atlas mohorît
10 ș'avea pe cap un feliu de coroană aurită cu dinți; cealaltă, mai subțire și mai mică, era îmbrăcată în rochie scurtă de atlas verde deschis, cu un spențer de catifea pimbie ș'o cunună de flori artificiale pe cap. Câte-va cuvinte, intrauzite din gura măscuței verzi și adresate către masca mohorîită,
15 mă făcură a ghici pe ambe.

— Lasă-mă să intrighez un pic pe nătărăul dumitale, — zice cea de'ntâi.

— Cum îți place, dar sum încredințată că peste cinci minute o să începi a căska; — răspunse cealaltă, depărtându-se.

Apucai brațul măscuței.

20 — Ai venit să-mi ceri seama, Marie?

— M'ai recunoscut?

Apoi luai brațul Micuței, iertându-mi, drept precuvântare, a-i strânge mînuța, care tremura în palma mea, după o espresie nouă în asemenea casuri, ca un peștișor prins în rețea; și ne așezară într'un colț al salonului,
25 unde o uriașă columnă arunca asupra-ne binefăcătoarea sa umbră.

Micuța tăcea.

Când o femeie amuțește deodată în ajunul unei răstălmăciri amoroase: când, veselă și glumeață până atunci, ea pleacă ochii în jos, sau se face a juca cu aliseda ceasornicului... e semn bun! ea au deja iubește, au presimte răsăritul dragostei. Crescut în școala poeziilor latini, adăpat la adâncele izvoare erotice ale lui Ovidie, Petronie, Propertie, etc., eu cunoșteam din copilărie, ca pe tatăl-nostru, *meteorologia* amorului; și, văzând tulburarea fetei, îmi zisei în gând: o am!

Mînuța Micuței se afla tot încă în a mea. Mă uitai în jur și, însemnând
35 numai dosul a două măști cenușii, cari steteau mai aproape de locușorul

nostru, prin o repede mișcare, o mișcare, a cărei repejune se poate alătura doară cu lovitura unui pumnar italian, întipări pe degetele copilei o sărutare de foc, ca toate acelea prin cari se 'ncepe o iubire și cari, vai! sunt cu nepu-
tință în urmă.

5 Micuța iute își retrase mâna și se sculă în picioare:

— Văz, domnule, că nu meriți încrederea mea; adio.

Atâta numai așteptam, pentru a pune în lucrare planul, artisticește concertat de mai 'nainte.

— Adio! Ți-am spus fără cuvinte, prin o singură sărutare, ceea ce trebuia
10 să știi: te iubesc! Adio! adio! Marie!

Zicând aceasta, mă rădăcăi cu demnitate și despărui în vâlmășagul măș-tilor ce năvăleau din ce în ce mai numeroase cu apropierea miezului nopței. Apoi întorsei capul și zării pe Micuța reșezându-se gânditoare în misterioasa
noastră poziție din dosul columnei.

15 Tocmai atunci trecu lângă mine Feldeșul cu Przikszezwska.

— Vi-to no-ta că-ta am-tu să-ta ți-to spun-tu ce-to va-ta; zisei baronului în argotul studenților, care se cuprindea în aceea, ca silabele să se despartă și după fiecare din ele să se adauge unul din aceste trei postpuneri: *to, ta, tu*, anume: *to* după vocalele *e* și *i*, *ta* după celelalte vocale; și *tu* după consune;
20 încât frazul meu însemna simplu: vino că am să-ți spun ceva. Numai opt-sprezece *burși* în întreaga universitate vorbeau în perfecție și cu o iuteală neauzită în această limbă, ce o numeam *totatutică*. Eu și Feldeșul eram recunoscuți ca doctori între ceilalți.

— Cum să las pe Maria? răspunse baronul.

25 — Trebui să-mi faci această slujbă pentru zece minute.

— Dar, scumpul meu...

— Lasă-mă dară pe mine să-i spun eu oarece la ureche.

Și trecând din partea Victoriei, îi șoptii leșește:

— Domino «czekam» te așteaptă în salonul al doilea, lângă a treia
30 fereastră.

— Vra-să-zică d-ta îmi cunoști secretul, domnule Ghiță?

— Să vede că așa. Lasă brațul lui Rosen.

Victoria simți că orice împotrivire la cererea mea ar fi fost primejdioasă și, strângând mâna Feldeșului, ea îi zise:

35 — A revedere, amorașul meu; până la viitorul bal mascat.

— Cum? pân'atunci nu ne vom mai întâlni, îngerul meu?

— Nu știu; nu pot făgădui: nu atârn de mine.

— Neomenosule! cum să nu ai tu milă de patima mea, de focul meu, de chinul meu, de... ,

8 — Îndatorire pentru îndatorire, iubite Feldeșe. Ți-a venit rândul a-mi proba amicitia ta. Vezi acea mască, verde-pimbie din dosul columnei?

— O văz; dar ce-mi pasă mie... ,

— Ție nu, firește; căci ea... ,ea nu este Micuța! dar mult îmi pasă mie, fiindcă încep a o iubi și trebuie să-i dovedesc amorul meu, până acum respins, 10 prin un ce eroic, care răpește și supune inimile femeilor. Abordează-o și fii scandalos cu ea; eu mă voi apropiia atunci și te voi provoca la duel; tu-mi vei da carta și eu îți voi răspunde cu a mea... Dela sine se 'nțelege că duelul va fi numai imaginar! Se cere efectul și nemica mai mult!

15 — Vei fi mulțumit!

Și baronul merse repede spre Micuța, pe când eu însumi mă furișai după columnă, auzind și pândind totul, dar fiind totodată nevăzut de cătră biata păsăruică.

— Te cunosc, măscuță, zise Rosen, așezându-se lângă Micuța. Ce de mai 20 fiorini stors-ai dela mine! Aș vrea să ne reînnoim cunoștința...

Sărmanul baron nu știa cu cine vorbește. Auzindu-l, eu abia îmi puteam reține râsul.

— Te 'nșeli, domnule; răspunse Micuța cu o voce desprețuitoare și voia să se scoale.

25 — Ia lasă, puică, marafeturile la o parte, întâmpină baronul, apucând-o de talie.

În acest moment apărui eu, parcă trecând din întâmplare, fără însă a mă uita la actorii scenei.

— Domnule Ghiță! zise cu tulburare Micuța. D-ta mă cunoști și, prin 30 urmare, ești dator a mă apăra.

— Până la moarte, domnișoară! Cine ești, domnule? adausei, puind mâna pe umărul baronului și măsurându-l cu mândrie dela cap până la picioare. Cine ești? răspunde!

— Ia sum o mască, precum mă vezi, și te poftesc, prietene, să-mi slă- 35 bești umărul, căci, zău, nu sum prea răbdător!

— Mă jur, că nu te voi lăsa să faci un pas, auzit-m'ai! — mai 'nainte de a-mi declara numele tău.

— Această declarație oare va avea ea urmări? Trebui s'o știu pentru ca să nu-mi pierd vorba în vânt, domnul meu.

5 Baronul îmi întinse carta sa, și eu, lăsându-i umărul, îi detei p'a mea.

— Măini la opt ceasuri ne vom întâlni, domnule baron.

— Pentru plăcerea dumitale, domnule Tăciune.

Am rămas iarăși față 'n față cu Micuța; dar, mulțumită politicei mele, împregiurările s'au schimbat cu desăvârșire. Acuma frumoasa mea privea
10 în mine pe un cavaler din evul-mediu, gata a jertfi zilele pentru o singură slabă mișcare a mânuței sale. Cine știe — gândea ea în sine, — dacă-l voi mai vedea vreodată! cine poate ghici dacă mâini dimineată glonțul sau sabia adversarului nu-l vor întinde mort pe câmpul luptei: și eu, numai eu sum cauza...

15 — Ghiță! zise cu 'nduioșare Micuța, — tu nu trebui să te bați, eu nu vreau, eu nu-ți dau voie.

Precum vedeți, într'o scurtă minută, din « Domn » am devenit Ghiță; din « Dumneavoastră », tu.

— Ce auz, Marie? Nu mă 'nșel oare? Tu ai vrea să trăiesc? tu mă iubești?

20 — Făgăduște-mi că nu te-i bate.

— E cu neputință! onorul mai presus de toate! fi-voiu demn de dragostea ta, dacă m'ei vedea tremurând ș'ascunzându-mă de 'naintea armei unui om, provocat de către mine însumi?

— Dar dacă el te va ucide?

25 — Voiu peri voios, ducând cu mine în mormânt credința, că mor iubit de tine!

— O Doamne!

— Această întâlnire, oh! poate să fie pentru noi cea de pe urmă, Marie; de acea, am o rugămintă...

30 — Ce să fac! nu știu ce să zic!

— Dacă baronul mă va ucide, trămite la tatăl meu, a cărui adresă o vei găsi între hârtiile mele, acest inel cu marca familiei, care trece în neamul nostru dela părinți la fii. În saltarul de sus al biroului, vei afla zece mii de fiorini în bilete de bancă și actul de danie pe
35 numele tău...

Să nu gândești, domnilor, cum că, în adevăr saltarele mele ar fi văzut vreodată măcar zece mii de parale; însă, în ajunul unei morți care nu era să se 'ntâmpale, interesul meu cerea ca să dau o idee cât mai frumoasă despre starea mea financiară. În așteptarea biletelor promise în neființă, presintai
5 acum Micuțai inelul meu; ceea ce era încă o viclenie; căci de pe tăciunile marcei, iubita mea recunoștea, fără ca să i-o fi spus eu însumi, călcându-mi oarecum fireasca modestie, cine anume e dăruitorul celebrului *nécessaire*.

Micuța plângea sub mască.

— Recondu-mă acum la mama; și... .

10 Aici glasul-i s'a rupt ca o coardă, din care artistul voește a scoate nește sonuri mai presus de puterea instrumentului,

— Și? ai zis «și», sufletul meu? n'ai sfârșit... .

— Și dacă moartea te va cruța... .

— Iți voi jertfi rămășița vieții.

15 — Nu-ți vei întoarce cuvântul?

— Nici în astă, nici în acea lume!

După un jurământ atât de pompos, începurăm a căuta prin saloane pe rătăcita doamnă Pacht, pe care am găsit-o, în fine, intrigând pe un consiliar-de-stat cu capul alb și pleșuv ca al sfinților.

20 Aci ne-am mai strâns de mână ca nealțădată, și mă depărtai, după ce auzisem cuvintele Micuțai către d-na Ana:

— Hai acasă! mă doare capul... .

Bravo! eată ce se cheamă a face treburi! Ulise în Odisea n'a fost mai isteț în născocirea și gruparea stratagemelor!

25 Astfelu cugetam eu cu mândrie, căutând pe feciorul meu în toate unghiurile clubului, până ce-l zării, tocmai în salonul al treilea, strâmtorat într'un colț de cătră amăgita Victoria, care, luându-l de pre costum drept mine, îi povestea rusește, franțuzește, leșește și nemțește conversația sa cu Rosen, și'n zadar cerea dela el povețuiri mai departe; căci ascul-
30 tătorul Ditrich, fiind aminte porunca, nu răspundea nici prin cel mai mic cuvânt.

— Ah, iată și d-ta, domnule Ghiță! Fiindcă-mi cunoști taina, spune-mi, pentru mila lui D-zeu, ce s'a întâmplat oare cu prietenul d-tale? Inchipu-
iește-ți, că de două ciasuri întrebuințez în deșert toată elocvința mea pentru
35 a scoate din gura lui măcar un singur son.

— Aşa-i politica amicului meu, dragă măscuţă. El va vorbi la timpul oportun, iar până atunci nu vei putea storce dela dânsul nimic, căci amicul meu e mare diplomat!

5 Şi plecându-mă la urechea lui Ditrich, care asculta cu uimire laudele ce-i dam şi cari el nu le înţelegea, îi zisei:

— Ia blana ş'asteaptă-mă afară.

Ditrich eşi fuga.

10 — Ciudat lucru! chiar de necrezut! — zise Victoria, văzând alergarea lui Ditrich. De pe modul, în care el vorbi aseară şi'n ia-seară, nu l-aş fi putut socoti ca unealta unui alt; şi cu toate astea, văz că d-ta, un copil, — iartă-mi această francheţă, — i-ai fi poruncind!

— El e Mefistofeles al meu, neneacă! Citit-ai Faustul lui Goethe? Adio!

Şi mă făcui nevăzut.

15 Eşind afară, găsii pe Ditrich fără palton şi fără domino, aşteptându-mă cu blana.

— Strigă o birjă; iar singur du-te acasă şi culcă-te: eu voi dormi în târg.

— Ştii unde şade doftorul Negus? întrebai pe droşcar, suindu-mă în sanie.

— Cum să nu ştiu, cuconaşule! Chiar acum am dus la d-lui un boier la cărţi.

20 — Iute dară!

Şi lungindu-mă în sanie, întonai cântecul studenţilor, făcând să răsunе pustiitele uliţe şi sergenţii poliţiei să despere de a nu mă putea opri ca pe un pedestru...

Z I U A A T R E I A

25 Doctorul Negus, un tânăr de douăzeci şi trei sau patru de ani, nălţuţ, subţire, smolit la faţă, coroiat la nas, cu ochi mari, sprâncenat, cu o frunte destul de bine desemnată; avea una din acele figuri care plac şi se par frumoase la întâia vedere, mai cu seamă pentru un nefizionomist, dar resping pe un cunoscător prin un nu-ştiu-ce egoistic, mârşav, viclean; un nu-ştiu-ce săpat în liniile frunţii, în îndoitura nasului, în trăsăturile buzelor, în schimositura zâmbetului, în focul ochilor; mai în sfârşit, un nu-ştiu-ce întipărit
30 în toate deodată şi cu neputinţă de a se analiza în amănunţime. Nenorocirea femeilor e de a nu aprofunda nemica. Judecând lucrurile numai pe d'asupra,

ele strigau: « Monsieur Négus est charmant ! » și *monsieur* Négus devenise, în câteva luni, doctor favorit al damelor.

5 Negus finea cursul de medicină, când eu intrai la drepturi. Ne-am cunoscut la baronul Rosen, la care toți paraziții universității aveau facultatea lor... de a mânca, fiindu-le urât să șteadă la masă singuri... cheltuind din pungă. De atunci încoace Negus, care n'a zăbovit de a recunoaște în mine o natură cu totul necapabilă de a crede în filosofia morală, s'a făcut prietinel meu cel mai intim, deși nici-odată nu-l invitam la masă, din cauza... că budgetul nu prevedea cheltueli extraordinare; și peste o săptămână el îmi descoperi din amicie o taină, cunoscută de toată lumea, dar
10 care m'a adus mai târziu la descoperirea unei alte, necunoscută de nemine.

Negus avea o amantă, de care nu știa cum să se desfacă. Am promis, — zicea medicul nostru — că o voi lua a doua zi după doctorizarea mea... am promis înaintea marturilor... înțelegi, c'ar fi o neiertată nebulie din
15 parte-mi d'a-mi închide viitorul pentru totdeauna... Ea-i cusutoreasă... cum oare să facem? — Pentru ca să te pot sfătui în cunoștința cauzei, ar trebui s'o văd, să-i pătrund caracterul... — Aș fi fericit de ai putea încă să-i plăci... — Și să mă prinzi; nu-i așa? Hai la dansa! — Sofiica era o frumușică copilă de șasesprezece ani, delicată, melancolică, sentimentală.
20 Ea iubia pe Negus ca o nebună. Dintru'ntâi, voiam s'o curtez; dar văzându-mi munca zădarnică, mă hotărâi, cu o generositate cam silită, a fi numai amicul biete fete, cel puțin pân' la o vreme. Peste o bucată de timp, Sofiica se îmbolnăvește. Viind tocmai atunci, din întâmplare, eu mă așezai într'o cămăruță învecinată, cu capul plecat pe mână, pentru a nu auzi de aproape
25 vaetele copilei și plânsul mumei. Intră Negus, scrie o rețetă și trimite pe bătrâna la spițerie. — Să iai, dragă Sofiică, câte o linguriță de ceaiu la jumătate, numai decât la jumătate de oră; iar eu mă duc, voi veni deseară, mă grăbesc. — Zicând acestea, Negus sărută pe Sofiica și eși, fără a fi visat măcar despre prezența mea. După ce se 'ntoarse muma cu o sticlură, eșii și eu, promițând a le revedea cât mai curând. Peste o zi mă abat la Sofiica! ea era moartă. Pe fereastră se afla sticlura cu rețeta de-asupra. Azardul m'a împins a-mi arunca ochii pe eticheta sticlurei: *câte o linguriță de ceaiu dimineața și seara*. Crima lui Negus apărui întreagă înaintea ochilor mei. Imi adusei aminte cuvintele lui: nu știu cum să scap de ea! Fără a rosti
30 un cuvânt, mă svârlii din odaie afară și mă repezii drept la locuința lui Negus.

— Știi totul, Negus ! știu totul ! — Ce fel de ton ? — Sofiica a murit ! — Fatalitate ! o iubeai ? — Să iai, dragă Sofiică, câte o linguriță de ceaiu la jumătate... Aici Negus a sărit de pe scaun ca opărit și m'a apucat de mână. — Cine ți-a spus aceste cuvinte ? — Mai știu și altele: câte o linguriță de
5 ceaiu dimineața și seara...

Alergând în goana calului dela Sofiica la Negus, eu mă aflam sub înrăurirea unei voci interne, strigânde: răsbună peirea nevinovatei jertfe. Eram o simplă unealtă a sentimentului. Cugetarea n'a avut nici o parte, cât de mică, în purtarea mea, până la minutul, când mă văzui față cu Negus și
10 pus în trista alternativă: sau de a-l acuza înaintea dreptății, cerând autopsia răposatei, sau de a mistui în sânu-mi cunoștința crimei, devenind părtaș prin interesata mea tăcere. Presupunându-se că legile vor pedepsi pe Negus, au din aceasta va urma învierea Sofiicăi ? Ca acusator al doftorului, în cazul de față, în loc de a câștiga în opinia publică, oare nu voi fi eu încă bănuir
15 pentru nefasonabila mea familiaritate cu niște cusutorese ? Și apoi, oare judecătorul nu mă va întreba: de ce n'ai cercetat receta lui Negus chiar când ai auzit cuvintele lui ? de ce o așa idee ți-a venit în cap tocmai după moartea Sofiicăi ?... Mi-a trebuit câteva secunde pentru a vedea realitatea poziției în care m'am vârit. Propriul folos mai 'nainte de toate ! îmi zisei drept
20 încheere. Vieța socială decurgând din combinarea intereselor individuale, — urmai mai departe în mine — datoria omului e d'a-și păzi cămeașa sa ; treaba Provedinții e d'a face ca păzitorii cămeșilor individuale să aibe nevoie unul de altul. Eu unul mi-oiu împlini misia ; Provedința îplinească-și
25 pe a sa, cum va ști mai bine... Acuma înțelegeți, în ce mod, îngropând în mine misterul sticlutei, am ajuns a fi creditor de nu iubit — ceea ce ar fi contra naturei, — cel puțin temut și ascultat.

Intrând în salon, văzui numai tot mese de joc. Ștosul, pichetul, vistul, domniau despoticește în această societate, împăcându-se și urmând unul după altul, ca boerii adunării obștești. Căutând un lo-
30 cușor mai retras, zării într'un colț al odăii un individ, care se caracteriza prin aceea că în toată vieța sa el n'a fost nemica alta decât numai sadea jurnalist.

Nemine n'a putut afla vreodată, unde și din ce părinți s'a născut, sau unde și când a studiat, sau ce știa și ce nu știa domnul Wahlstimme. Când
35 d-lui scrise primul său articol într'o foaie periodică oarecare, lumea a citit

cele dintâi rânduri, apoi a aruncat ochii asupra iscăliturii, și asvârli numărul ziarului, zicând numai atâta: ce secătură!

Wahlstimme a urmat a scri, oamenii au urmat a nu citi scrierile lui; și cu toate astea, el ajunsese în fine a-și face o reputație de jurnalist! ajunsese la aceia, ca semnătura lui să devină în ziar un lucru tot atât de neapărat ca titlul sau ca indicația tipografiei! ajunsese a fi respectat chiar de acei și mai cu seamă de acei cari nu l-au citit niciodată!

Atunci Wahlstimme a început a purta pantaloni infinitamente scurți și plete infinitamente lungi, ca semne de liberalism extrem; a început a nu răspunde la nemica și a întreba despre toate, după obiceiul oamenilor mari; și s'a otărit a funda o foaie a sa proprie, în care se cuprindeau regulat următoarele:

1. O revistă politică interioară, al cărei înțeles era: dacă nu mă veți asculta, veți peri.
- 15 2. Un articol de fond, care voia să zică: veți peri, dacă nu mă veți asculta.
3. O revistă esterieară, în care se afirma, pe basa depeșilor telegrafice sau a foilor străine celor mai veridice, că, bunăoară, Garibaldi a încetat din viață.
- 20 4. Corespondințe, adecă minciuni iscălite de către autorii lor, ceea ce dovedește, orișicum, un mare curaj moral.
5. Indemnări de a subscri în favoarea, de pildă, a Beduinilor cari n'au mijloace de a înființa o Operă în centrul Africei; dar mai adevărat numai în favoarea redacțiunii.
- 25 6. Facte-diverse...

Eu credeam a nu fi de prisos, ca duelul meu cu Rosen să figureze în faptele diverse ale domnului Wahlstimme; așadar îl abordai cu aerul de aceea profundă admirațiune, ce se cuvine unui mare literat, mare patriot, mare om de Stat, mare filantrop!

— Imi pare bine că vă întâlnesc, domnule Wahlstimme! poate nu ne vom mai revedea.

— De ce?

— Mâini dimineată mă bat în duel.

— Cu cine?

35 — Cu Finlandezul baron Rosen, coleg al meu de facultate.

— Nu-l cunosc.

— Un june temerariu, care a cutezat să susțină odată în societate, că dumneata...

— Ce?

5 — O! dar lucrul nu merită d'a fi raportat.

— Din contra, din contra! a susținut, zici d-ta, că eu...

— Voiu repeta dară chiar cuvintele baronului: «d-l Wahlstimme a isbutit să pară a fi ceea ce nu este».

10 Jurnalistul s'a făcut că nu aude cuvintele mele, și reîncepu interogatoriul:

— Cu ce armă vă bateți?

— Cu carabina.

— Curios! și la câți pași?

— La zece.

15 — Care e motivul duelului?

— Baronul a cutezat să fure dela mine papucul amantei mele.

— Cine e amanta dumitale?

— O jună Albinosă, cu ochii roșii ca trandafirul și cu părul mai alb decât crinul!

20 — Imi dați voe a anunța evenimentul chiar în foaia de mâine?

— Dacă aceasta vă face plăcere!

— Eu voi presupune în articolul meu că d-ta ai ucis pe baronul Rosen; întâmplându-se cumva altminte, voiu rectifica faptul în foaia de poimâini.

— Atunci să presupuneți mai bine, că baronul m'a ucis pe mine.

25 — Mă unesc și cu asta.

Wahlstimme ceru o bucată de hârtie, scrise câteva rânduri, și rugă pe Negus de a le trimite pe dată la tipografia ziarului...

Iată dar, că dela a doua zi eu nu mai esistam pentru publicul Germaniei întregi, și chiar pentru oricine citea nemțește!

30 După ce toți musafirii s'au împrăștiat unul câte unul; după ce slugile au strâns mesele verzi și lămpile, și au așezat scaunele în giurul odăii; după ce am rămas numai eu și doctorul, i-am povestit scurta mea intrigă cu Micuța, scopul falsului meu duel cu Feldeșul, și cerui să-mi facă o amputație.

35 — Amputație? Innebunit-ai, spițerule? d'apoi nu ești rănit?

— Vrei să zici, doctore, că am o rană imaginară? Ei bine! fă-mi o amputație tot atât de imaginară! Inchipuiește-ți, bunăoară, că vezi o gaură cât-
 5 colea în fruntea mea, și urmează cu regularitate după cum te învață chi-
 rurgia. Ș'apoi îndată, fără zăbavă; sunt acum șase ceasuri și la opt și giu-
 mătate trebuie să mă duci acasă în cupeul tău, lungit fără mișcare ca Gustav
 Adolf după bătălia dela Lutzen. Apucă-te, parbleu! Micuța mă așteaptă,
 cum te aștepta într-o vreme răposata Sofiica...

Numele Sofiicăi a produs un efect nedescris. Din negru, Negus deveni
 rădăcinu. Fără a întâmpina prin un singur cuvânt, el eși în odaea de alături,
 10 aduse un plastir, o bucată de pânză ceruită și bortelită ca o sită, corpii,
 comprese, bandaj... și peste câteva minute eram îmbodolit la cap ca un
 pașă turcesc cu trei cozi, și mă studiam cu mulțumire pe mine însumi în
 toate oglinzile salonului, zicând, ca junele d-lui Maiorescu în cursul său
 public: «Lumea este o iluziune!». Erau doi inși amputați, unul în oglindă,
 15 celălalt înaintea oglinzii... și niciunul rănit!

— Mai trebuie ceva, Negus? Sum prea rumen la față pentru un rănit
 în frunte! N'ai cumva vr'o biloseală?

Doctorul aduse o sticlă cu prafuri și mă prefăcu într-o mumie din timpul
 lui Ramses: mă văzui galben ca și când îmi mai rămâneau numai trei secunde
 20 de viață.

Nu mai era timpul de a ne culca; soarele s'a rădăcat sus. Ni s'a servit
 ciocolată și Negus ordonă a se înhăma caii. Tocmai atunci un curieriu ne
 aduse ziarul *Wahrheit* (Adevărul), foaia celebrului Wahlstimme, unde am
 găsit între altele:

«Un eveniment deplorabile a avut loc chiar în momentul în care scriem
 aceste rânduri. Doi studenți străini, Finlandezul baron Rosen și Moldova-
 labul Gbiță Tăciune s'au certat din cauza papucului unei june Alhinose.
 Lucrul a ajuns la o provocățiune, și duelul a urmat astăzi în zori de
 zi, la zece pași cu carabina. D-l Tăciune a căzut mort. Noi de-
 30 plângem această catastrofă, cu atât mai mult că nenorocitul june Mol-
 dovalah a fost un amic intim al nostru și un admirator sincer al ideilor
 noastre politice».

Abia avui timpul a striga «bravo!» văzându-mă ucis cu atâta sânge-
 rece de către viteazul jurnalist, cum iată sosind o altă novitate: un jandar
 35 cu două scrisori, una de o mărime și culoare ordinară, alta în o mică copertă

trandafirie și pecetluită cu o inimă de bulină. Doctorul deschise pe cea de 'ntâi și citi cu glas:

« Iubite Esculape!

« Femeea mea se află *un peu mal* de câteva zile; simte *une migraine terrible*; găsește dar *là-dessus* o oară liberă *pour la voir*.

Al Domniei Tale amic și serv,

« Mapppsch »

— Spune că voi veni la 9 și jumătate, zise Negus jandarului, care eși îndată, cu toată vederata sa dorință de a studia mai îndelungat cadavroasa mea față și legătura dela cap.

— Ascultă, bădiță; — urmă el către mine, — eu ți-oi citi și celălalt răvaș, nu-i vorbă; însă te rog din amicie, să ții secretul.

— Firește! cum se țin toate secretele de amor între prieteni.

Negus amiroși scrisoarea, zicând: « mille fleurs! » și apoi citi:

« Tiranule,

« Văz, cum mă răsplătești pentru sacrificiile mele. Iată o săptămână decând nu mai vii. Te aștept sau... te voi desprețui!

« Până acuma a ta credincioasă

« Fani »

« *Postscriptum*. Știi că bărbatul nostru se duce la tribunal dela 9 ciasuri. Te sărut de o mie de ori, scumpul meu!

« F. »

— Scrisorile procurorului cu soția sa ne sosesc foarte la timp; zise Negus după o pauză de răs gândire. Falsul tău duel și imaginara ta rană o să facă numai decât o mare zvonă prin târg; deci, pentru ca să nu urmeze cumva vreo cercetare legală, eu voi căuta să previu pe Mapppsch, cum că totul e o glumă, un rămășag, o jucărie... Gânditu-te-ai la aceasta, bre?

— Ba n'am avut când, frate; și mă 'ncredințez, că eram să fac cât pe ce o strașnică dobitocie, cu toate că sunt legist!

Negus sună clopoțelul.

— Tu, Max, și cu Johann veți merge cu mine; după ce vom ajunge la casa d-lui, îl veți scoate din cupeu și-l veți duce pe sus, ca și când ar trage de moarte. Mă 'nțelegeți? — zise el camerdinerului, care-l asculta cu gura căscată, ca pe un predicator latinesc dela biserica papistașă. Hai acum!

5 adause Negus către mine, și am eșit.

Șezând în trăsură, am improvizat următorul cântec în felul tuturor improvisațiilor, și care zugrăvia planul meu în privința Micuței:

*Dracul, petrecând pe'n lume,
Și-a făcut un groznic nume :
10 Toți fugia, fugia, fugia
Cum de dânsul auzia !*

*In sfârșit, de ciudă mare,
El se zise bolnav tare,
Și, lungindu-se pe pat,
15 Pielea popii a și dat !*

*Oamenii cu bucurie,
S'au grăbit pe loc să vie,
Și 'ngropându-l cu alaiu,
L-au trimis departe'n raiu !*

*De atunci, cu-ocaua mică
El se plimbă fără frică :
Și lucrându-și după plac,
20 Strigă: « doară nu sum drac ! ».*

Aci am ajuns la poarta casei doamnei Pacht.

25 Până acum n'am avut trebuință de a descrie edificiul respectabilei mele gazde și personalitățile celorlalți chiriași, amabili ai mei megieși. Urmând metodelui matematic, am definit mai 'nainte de toate centrul; de aci nu-mi va fi greu a plimba o rază împrejur, din punct în punct, și 'ndată veți avea o circonferință!

30 Zidirea întreagă se alcătua din rândul de jos, rândul de sus și o mansardă. În rândul de sus locuiam peste sală eu și însăși stăpâna casei cu prăsila. În rândul de jos se afla sub mine o băcăneasă văduvă după trei

băcani, dela care toți studenții cfartalului luau pe datorie țări, sardele, etc.; sub d-na Pacht — un Frances parfumar cu soția, șapte fete și trei băeți, vrâstați treptat, începând dela patru luni și până la nouăsprezece ani. In mansardă petreceau cu locuință, deasupra mea: două modiste, și
5 deasupra d-nei Pacht: trei studenți dela școala veterinară.

Când cupeul lui Negus s'a oprit la poartă, parfumarul, Monsieur Jules, deschise ușa, scoase capul dela care se răspândea mirosul a nu știu câte sute de esențe, își apăsă pe ceafă scufica de lână albastră, și rosti cu un aer de Talleyrand: «Ça doit être que' que chose!». Tot atunci o mână nu
10 tocmai de cele mici a început a șterge de sudoare unul din gîmurile dela o ferestruică a mansardei, și apoi zării migălind ca în lampa magică figura unei modiste, *Fräulein Gretchen*, cea cu ochi-de-bou, după cum bătrânul Omer numia pe blonda Minervă.

Max al lui Negus deschise porțița cupeului.

15 — Mai încet! strigă doctorul. Nu vezi în ce stare se află rănitul, dobitocele? Mon cher monsieur Jules! adause el; prêtez-nous votre secours! O mon Dieu! quel malheur!

— Que vois-je! M'sieur Ghitza blessé!

In acest minut amândouă modistele, câte și trei veterinarii, proprietă-
20 reasa țărilor, cei zece moștenitori ai parfumeriei cu mancele și muma lor, Cati și feciorul meu erau deja afară!

Bietul Ditrich, ce-și închipuia acuma pe stăpânul său în gura morții, își frângea mânilor și își smulgea părul, aducându-și aminte, pe semne, că răposatul nu i-a plătit leafa pe trei luni.

25 Veterinarii au început a explica modistelor diferența dintre un om rănit și un câne împușcat.

Franțuzimea năcăjia pe Negus pentru a afla *le pourquoi* al ranei.

Cati alergă ca o căprioară sus și se 'ntoarse cu doamna Pacht și Micuța. Dar sărmana ducă nici a avut când să vază bine pe cavalerescul său apă-
30 rător dela balul-mască: ea a leșinat pe pragul ușii, căzând fără simțiri pe scară; și îndată grupa privitorilor s'a împărțit în două: modistele, băcăneasa și Francezele au rămas lângă mine, veterinarii și Francezii s'au aruncat să ajute Micuței: atracția sexului fiind o lege fizică ca și atracția newtoniană!

Max m'a ridicat de suptuori, Johann m'a luat de picioare, Negus îmi
35 sprijinea capul, *Fräulein Gretchen* îmi ținea mâna dreaptă, uitându-se la

mine cu o nespusă îngrijire, plină de o sensibilitate curat nemțească; *Fräulein Annchen*, modista cea mai tânără, bălae ca un *pudel*, îmi ținea mâna stângă, strângând-o convulsiv din o prea mare simpatie; Francesele ciripiau; băcăneasa sforăia: cu astfel de alaiu am fost scos din trăsură, Micuța, Cati și

5 d-na Pacht se făcură deja nevăzute odată cu partea bărbătească a societății. Cu ochii aproape de tot închiși, fui suit în odaea mea și lungit în așternut. Negus a rugat apoi pe toți să iasă, a tras zăvorul ușii, și am rămas numai noi.

Nebun de becurie, am sărit din pat.

— M'ai în datorat, Negus, până la mormânt! îi zisei, sărutându-l în gură

10 cu încântare. Ha, ha, ha! era să mor de râs... nu de rană! Deacuma mă desbrac și mă culc. Tu să treci la d-na Pacht și s'o rogi, s'o rogi foarte mult a mă priveghea în lipsa ta.

— Las' pe mine!

— Poate ți se va înfățișa prilejul de a șopti vr'o două cuvinte la urechea

15 Micuței. Spune-i că presința sa mi-ar ușura durerea... că-ți e cunoscută cauza duelului.

— Și celelalte!

Eram deja desbrăcat și întins pe perne, când Negus luă ziua bună, îmi dori ispravă, și eși.

20 Ditrich, intrând pe vârful degetelor, se apropie de mine.

— Cuconașule!

— Of!

— Cuconașule!

— Uf!

25 — Cuconașule!

— Ah!

— Cuconașule!

— Tu... ești... chiamă... pe... Ca-ti... Oh!

Ditrich reveni peste un minut cu slujnica d-nei Pacht.

30 Făcui lui Ditrich semn cu mâna ca să iasă.

— Ce nenorocire s'a întâmplat cu d-voastră, domnule! — a început Cati, ștergând lacrimile ce-i curgeau din ochi, cași când ea ar fi mâncat o oca de hrean. Cine ar fi crezut! De ați ști cât de mult suferă duduca! D-ei, de aseară mi-a spus tot! n'a dormit toată noaptea..., astăzi văzându-vă

35 rănit, a leșinat; se pare c'o să aibă friguri, de slăbiciune nu poate sta în

picioare... Doftorul, care v'a adus pe d-voastră, fi rânduește acum niște doftorii . . .

— Doftorii?

5 Eram cât pe ce să mă arunc din pat, auzind despre doftoriile lui Negus și reamintindu-mi în o clipă istoria Sofiicăi! Abia m'am putut stăpâni, și urmai cu vorba mai liniștit, trăgând glasul * cu limba de moarte *:

— Dra-gă... a-du... rece-ta... s'o... vād... ca... să... nu... știe... nime... D'ar... veni... du-du-ca... de... seară.

10 Sprintioara Cati n'a zăbovit a-mi aduce receta. Fiind prea bolnav pentru a o putea lua în mână, rugai pe frumoasa mea să mi-o ție înaintea ochilor și apoi citii:

Rp. Ambrae levant.

Scrup. j.

Pulv. Cantharid.

15 *Scrup. jβ.*

Acet. Morph.

Drachm. jβ.

Sacchar. albi.

Unc. j.

20 *M. f. atque divide în XII partes aequales.*

D. u. La un cias un praf.

18 7 XII Dr. Negus.

.

25 Până aci am reprodus din cuvânt în cuvânt, chiar din literă în literă, manuscriptul lui Ghiță Tăciune, coleg al meu dela universitatea ***, carele s'a împușcat sunt acum câteva săptămâni, și cum s'a împușcat! tocmăi în noaptea cununiei sale cu o domnișoară, frumoasă ca un înger, de spirit ca un demon, și înzestrată — ceea ce lipsește și îngerilor și demonilor, — cu cincizeci mii de galbeni în numărătoare!!

30 * Micuța * s'a găsit pe masa răposatului, într'o copertă sub adresa mea și cu următoarea epistolă:

« Prietene,

« Sinuciderea mea este un anacronism. Adevăratul ei moment a trecut sunt deja șapte ani. Deatunci eram mort în idee, și dacă nu mă ucideam în realitate, cauza era că nu voiam ca lumea să poată presupune din parte-mi
5 măcar o umbră de pusillanimitate. Oamenii ar fi zis: el s'a ucis pentrucă nu și-a putut face o poziție în societate, pentrucă suferia de lipse, pentrucă... și așa mai departe. Ei bine! Îmi trebuia cincizeci mii de galbeni; îmi trebuia o soție ca fecioara căria fi las numele meu, și nemica al meu afară de mine; îmi trebuia toate astea pentru ca să capăt, în fine, dreptul de a mă împușca.
10 L-am câștigat scump acest drept! Ce va spune lumea? Aș dori prea mult s'o pot ghici. Nu-i rămâne până nici clenciul de a mă declara de nebun, căci atunci o vor desminți lungile mele diplome de doctor în legi și licențiat în litere!! Așa dar, oamenii vor fi siliți a crede, fără alte comentarii, că m'am împușcat simplu pentrucă am obosit de a trăi. Causa ți se pare, poate,
15 a fi cam curioasă? Crede-mă, amice, cine trăește prea-repede, ostenește întocmai așa, ca acela care aleargă prea iute; și unul și altul ajung la scopul lor mai curând decât broaștele țestoase ale umanității! dar odată ce au ajuns la scop, ei nu mai au ce face...

« Îți las un manuscript pe care nu l-am sfârșit, fiindcă m'am oprit, din
20 întâmplare, pe descrierea recetei; și atunci mi-a venit ideea de a rămânea comic până și în ajunul sinuciderii: e foarte natural a muri vorbind de recete! Tu ai cunoscut toate personajele « Micuței »; deci, adună-ți suvenirile, și sfârșește singur acest scurt episod din scurta mea viață!

« Al tău — vorbă să fie — Ghiță! ».

25 Am primit cu bucurie amicala însărcinare a nenorocitului meu — vorbă să fie — Ghiță, și, cu ajutorul hârtiilor sale postume, am reușit a complecta cele « Trei zile și trei nopți din viața unui student ».

Micuța a căzut în lațul lui Tăciune chiar în ziua imaginarului duel cu baronul Rosen. Receta lui Negus, compusă din opium și gândaci de turbat,
30 a făcut minuni în această împrejurare.

A doua zi, Tăciune s'a sculat teafăr din pat, dar n'a eșit din casă vr'o două zile, păstrând astfel buna cuviință și... legătura dela cap. Aceste două zile au fost pentru el un adevărat paradis al lui Mahomet, redus la o singură *hurie*.

În a treia zi Micuța începu să-i amintească despre « necesitatea cununiei ».

— Ai uitat, iubito, că nu am vârsta legiuită; să mai așteptăm un an, sau... doi ani.

— Promite-mi înaintea mamei: nu-ți cer altceva, scumpul meu!

— Să promit?... bine!... chiar mâine o să vorbim cu cocoana Ana.

5 După masă, Ghiță își deslegă capul și alergă la baronul Rosen.

— Ce nou, Spițerule? Tot târgul vuește despre duelul nostru și despre rana ta. Văzut-ai astăzi pe Maria?

— Ai un noroc fabulos, Feldeşule!

— Spune mai degrabă!

10 — Așteapt-o pe ea azi în odaia mea, pe la unsprezece de seară.

— Pe ea?

— Ți-am spus odată.

— Nu glumești?

— Pe cinste; totuși...

15 — Totuși?

— Să nu cumva să aprinzi lumânarea.

— Oare să fiu așa de urât?

— Mă poți crede, că eu unul nu te voiu măguli în astă privință.

— Fie cum zici; mă învoesc; n'am ce face!

20 — Mai este ceva.

— Mai este?

— Să nu vorbești cu Micuța.

— Nu te pociu înțelege!

25 — La bal-mască toate glasurile sunt acoperite și se par deopotrivă; acolo sub mască, ai putut scăpa cu una cu două... dar trebui să-ți spui cu francheță, că ai o voce foarte nemusicală, și mă tem ca domnișoara să nu se sperie! E cam deprinsă a leșina.

— Ș'apoi tot așa are să fie?

— Ba numai la început, bădiță, până ce-ți vei face o cale bătută...

30 — Primesc și asta; însă, dacă ea singură va începe a vorbi?

— Urmează-ți drumul fără a răspunde!

— O dragoste originală!

— Cu atât mai romantică!

35 — Dar tu, unde vei dormi? eu unul te previu că-mi păstrez postul până dimineața.

— A la bonne heure! eu mă voiu pitula unde va da târgul și norocul!

Baronul, parfumat ca o calfă de neguțător, intră într'amurg în apartamentul lui Ghiță, unde-l aștepta Ditrich, prevenit de către stăpănu-său; pe când însuși Ghiță juca în biliard, palavragia și râdea ca un nebun, curtând trei arfoniste în cafineaua « *Châteaux aux fleurs* ».

- 5 La unsprezece ore punct, Micuța eși pe vârful degetelor din odaia sa, trecu cu mare pază coridorul, deschise încetisor o ușă și... iat-o cuprinsă în brațele baronului. Tot atunci, Ghiță eșia din « *Châteaux aux fleurs* », cântând:

Marlborough s'en va-t-en guerre,
Miroton

- 10 Și-și îndrepta pașii acasă!

După ce se sui pe scară, eroul nostru avea înaintea sa donă nși: cea din dreapta ducea în odăile lui, cea din stânga în odăile d-nei Pacht. El se oprește, pare a sta pe gânduri, apoi bate de trei ori la ușa vechei actorițe, care odihnea de un ceas pe sânul... Morfeului.

- 15 — Cine-i acoloa? răsună dinăuntru o voce speriată.

Ghiță deschise ușa, și d-na Ana îl recunoaște la slaba lucire a candelii dinaintea icoanei sfântului Sigfried, cel cu istoria zmeului.

— Ce să fie; Domnul meu? o tragedie!

— Ba numai o melodramă, doamna mea!

- 20 Ghiță îi arătă cu mâna patul deșert al Micuței.

— Unde-i Maria? o Doamne!

— Fiica d-voastre e în odaia mea, în convorbiri misterioase cu baronul Rosen.

- 25 Doamna Pacht sări din pat, uitându-și de tot costumul de noapte, vreau să zic lipsa costumului, și se răpezi la ușa.

Ghiță o reținu.

— Încă un pas și-ți perde pe sărmana fetiță, care se află acuma foarte înaintată pe calea norocului.

— Adevărat spui! voi strânge pe toți chiriașii, voi intra cu marturi...

- 30 — M'ați înțeles de minune; însă mai este ceva la mijloc. Mai 'nainte de a fi a baronului, Maria a fost a mea și chiar acuma ea își închipuește, pe 'ntuneric, că se află lângă mine! Eu am vândut-o baronului, am vândut-o doamna mea, precum se vinde un faeton puțin usat, dar eșit din modă. Necesariul de abanos a fost din partea baronului... și eu l-am prezentat în

numele meu; duelul de mai deunăzi a fost o poveste; în sfârșit, am întrebuințat mii de violenții pentru a ajunge la scopul meu... Baronul nu trebui s'o știe! Cătați ca Maria să nu mă dea de gol: altfel, ea este perdută.

5 D-na Ana isbi ușa și sbură pe scara ce ducea la mansardă; de aci ea se pogorî în rândul de jos, și'n câteva secunde reapăru însoțită cu două modiste, trei veterinari, băcăneasa și Monsieur Jules cu tot neamul! Se înțelege dela sine că hainele nopturne ale acestei societăți nu erau nici de cum « ca într'o zi de sărbătoare ».

10 Ghiță redeveni nevăzut: el merse liniștit înapoi la « Château aux fleurs » pentru a sfârși o partidă de chegle, cântând astădată: « Te souviens-tu? disait un capitaine... ».

Când gloata chiriașilor doamnei Pacht se ivi cu o mulțime de lumânări înaintea baronului și a Micuței... simțul de pudoare și frica legii de presă nu-mi permit a descri starea în care se afla tocmai fericita păreche. Ovidiu
15 a zugrăvit-o de mult lăținește:

« Nunc juvat in teneris dominae jacuisse lacertis;

Si quando, lateri nunc bene juncta meo est... ».

Duduca a leșinat, duple obiceiul pământului. Feldeșul se învălătuci în plapumă, se sculă în picioare ca statua lui Dante, și începu:

20 — Protestez...

Nu știu ceea ce s'a petrecut mai departe, afară numai de rezultatul care a fost îndatorirea baronului de a lua pe Micuța de soție.

Pe la două după miezul nopții, Ghiță, obosit ca un cal de poștă și tăcut ca un pește, reintră în stăpânirea apartamentelor sale, porunci lui Ditrich
25 să afume, — nu știu pentruce, — în toate colțurile iatacului, și adormi apoi, plănuiind modul în care o să vorbească deacum înainte cu baronul, cu Micuța, cu Victoria, etc.

Feldeșului nici în cap i-a plesnit vreodată d'a se îndoi de buna-credință a amicului său: interesul d-nei Ana și al Micuței a fost, firește, de a nu-l
30 desminți în această privință. Peste o săptămână, Baronul zice *adio* universității și se cunună cu duduca. Ghiță a asistat la biserică, a jucat și a băut la nuntă, a fost cel întâiu a ferici pe tineri.

Oricât de nepăsător în alegerea mijloacelor, eroul nostru avea o inimă bună. Cununia Micuței era o fatalitate pentru vechea amantă a Feldeșului,

și el, Ghiță, se simțea a fi singura cauză a fatalității. Peste câteva zile, el vine la noua baroneasă, pe când baronul său nu era acasă.

— A, vicleanule! tot nu mă uiți?

5 — Nu uit niciodată pe amicii mei și tocmai de aceea am venit la tine cu o rugămintă.

— Refuz, orice să fie.

— Vom vedea, cucuțo, dacă ți-a da mâna. Mai 'nainte de a te lua, baronul a avut o întreținută...

— Și d-ta cutezi a-mi povesti niște asemenea mârșăvii?

10 — Fără «D-ta» și fără «mârșăvii», dragă baroneasă: ne cunoaștem de aproape. Așadar, biata întreținută, *la povera ragazza*, a rămas acum, din pricina ta, lipsită de pâine și murind de foame. Păcat! Cer dela tine, dela d-ta, dela d-voastră, să faci sau să faceți ca baronul să-i dea pentru asigurarea viitorului șase mii de fiorini!

15 — Și oare cum crezi tu că eu voi stărui în favorul unei...

— Te întreb odată pentru totdeauna: vrei sau nu? da ori ba?

— Nu; de o mie de ori, nu!

— Chiar astăzi voi descoperi Feldeșului adevărul intrigei noastre: ne vom bate, vei rămânea poate văduvă... eu unul ți-u prea puțin la vieață...

20 Ghiță s'a sculat să iasă.

— Oprește-te! încă un minut! cât ești de sălbatic!

După mai multe vorbe și răsvorbe, Micuța s'a îndatorat a storce dela bărbatu-său cele șase mii de fiorini. Ghiță a fost însărcinat din partea Feldeșului d'a duce banii la Victoria.

25 Peste nouă luni după acest eveniment, frumoasa Polonă a născut un fiu, care fu botezat sub numele românesc de «Șerban».

Ghiță n'a trăit cu Victoria mai mult de-un an și a lăsat-o, drept moștenire, lui Negus. Într-o zi, când ea era dusă de-acasă, doctorul deschise cu o cheie falsă sipețelul de sub pat, scoase cele șase mii de fiorini, și de atunci
30 n'a mai dat cu ochii de săraca jertfă. Astăzi ei se judecă. Cu această oca-siune, un mare număr de învinovățiri, până acum dosite, s'au grămădit asupra capului lui Negus. Unii zic că se va osândi la lucrări publice; alții susțin, cumcă va scăpa, fiind sprijinit de cucoanele cutare, cutare și cutare.

35 Jurnalistul Wahlstimme e unul din apărătorii lui Negus pe calea publicității.

NOTE ȘI VARIANTE

P O E Z I I

Hasdeu publică cea dintâi culegere de poezii în 1873. Este un volum de IV + 140 pagini, în 16°, intitulat: *Poesie* (București, Typographia Laboratorilor Români, 19 Strada Academiei). Pe copertă se află următorul *motto* din Petöfi: *S ki űj utat tőr ; gaz es tűske várja...* « Cine rumpe o cale nouă, așteaptă pulbere și scaeți... ». Volumul se deschide cu o *Prefață* a autorului, pe care o reproducem:

« Niciodată n'aș fi cutezat a scoate la lumină această anatomie a suferințelor mele, dacă nu știam că unora le place sumbra și violenta pictură a lui Caravaggio, în care vezi numai oase și mușchi în loc de frageda și catifelata carne.

Genul imperios al inspirațiunii mele poetice oferă aspra idee sub o formă dură.

Mai multe bucăți din colecțiunea de față, bunăoară « Viersul », « Lui N. Nicoleanu », și altele, explică până la un punct țâțânele sociale, pe cari se mișcă acest fenomen psihologic.

De câte ori mi s'a întâmplat a fi dulce și molatec, mă miram eu însumi.

Iată o prefață, în care un autor se face fără milă propriul său critic! »

În ediția noastră am publicat textul definitiv, așa cum se află el în culegerea de *Poesie*. Variantele care urmează arată deosebirile dintre versiunile prime — tipărite în periodice — și volumul din 1873.

MUZA. Tipărită în *Foița de istorie și literatură*, Iași 1860, p. 117. N'a fost publicată în volum. După știința noastră, n'a mai apărut în altă revistă condusă de Hasdeu, sau la care colabora el.

IONAȘCU VODĂ. Cea dintâi versiune publicată în *Din Moldova*, vol. I (Iași, 1862), p. 12:

- 5 *Sângele roșește câmpul din belșug,*
 Otomanii fug —
 Iată că-i ajunge oastea românească!
 «Zmeilor, ucideți!» sună tot mereu:
 Vai, amar ș'aleu!
 D'o așa năvală Domnul te ferească!
- 10 *«Robi să nu se prinză: nu voiu să mă'ncurc!*
 Taie tot ce-i turc!»
 Astfel Ionașcu-Vodă poruncește.
 Pală duce hora, al săgetei cânt
 S'acordează'n vânt
 Și în piept de dușman falnic amuțește:
- 15 *Nu mai vezi păgâni; vreau să zic, de-i cați,*
 Ii privești culcați
 Iarba înnegrită d'azi li-i așternutul...
 Inima-mi tresare, când în cărți citesc,
 Cât de bărbătesc
- 20 *Fostu-ni-a odată, fostu-ni-a trecutul!*
- D'unde până unde un boier:*
 Zanea vistier,
 Aducând cu sine un vizir sau pașă.
 «Doamne!» — către Vodă zice umilit —
- 25 «Focu-i potolit:
 «Să deschidem dară punga cea vrăjmașă!
- «Bogătașul ista, capu-și spre-a păstra,
 «Poate număra
 «Pietre scumpe, aur și argint — comoare!»
- 30 *Domnul cu iușeală strigă: «Măi fătași!*
 «Dracului să dați
 «Turcul și boierul pe-o spânzurătoare!»

FEMEIA INNECATĂ. Prima variantă, publicată în *Din Moldova*, an. I (1862), n. 2, p. 27—28:

Era Bahluiul mare.
Pe țarm șezând,
In gând,
Pe rând,
5 Treceam niajunsurile vieții solitare,
— « D'aș fi căsătorit! »
— Spusei atunci destul de tare —
« Ce trai
« De rai
10 « Să tot iubești și tot să fii iubit
« Neadormit!
« Ce dulce armonie!
« De-acuma dar, oricum să fie,
« Imi trebui mie
15 « O soție
« Nurlie,
« Durdulie,
« Hazlie,
« Vie,
20 « In scurt, cu merite — o mie:
« Să mor de bucurie! »

D'o dată
Iată
25 C'aleargă în spre mal
Un oarecine,
Dând busna peste mine:
La față — om, la fugă — cal,
Altminteri nătărău!
— Bre, ce-ai pățit, vecine?
30 Pe semne doagele nu ți-s depline?
— Rău și rău
(Răspunde călătorul meu)
Nevasta mi-a luat-o drăguțul de părău:
S'o dus! tot mări-dus!
35 Și-i caut trupul eu!
— Ți-a fi, prietene, cam greu;
Căci trebuia s'apuci la vale
A cursului bătută cale,
Iar nu pe-aici în sus!
40 — Invață alții, măi;

Doar pe flăcăi
 Ca tine!
 Femea mi-o cunosc prea bine!
 Ziceam că «sânt », țipa că «nu-s »;
 5 Mergeam spre răsărit, striga că «spre Apus »;
 L'amiaz i se părea că-i noapte;
 Și astfel pentru toate!
 Deci
 Să 'nțelegi
 10 Că ea pe veci
 Nu poate
 În chip obicinuit să 'nnoate;
 Și râul să fi fost oricât de furios.
 Săracul val
 15 Fu nevoit s'o tragă nu în jos,
 Ci tot la deal:
 Să scape bucuros.

Versiunea pe care o tipărim noi a apărut în *Columna lui Traian*, an. III, Nr. 11, (13 Martie, 1872), p. 81, și a fost republicată în volumul *Poesie* (p. 20 122—124) cu o singură variantă:

p. 7, r. 12: Învață alții, măi,

ADEVĂRATUL POET. Publicată în *Din Moldova (Lumina)*, II, n. 7, p. 9—10.

ȘTEFAN TOMȘA VODĂ ȘI VORNICUL ION MOȚOC. Publicată 25 întâiu în *Lumina*, II (Iași, 1863), n. 11, p. 84—85.

BRADUL. Prima versiune publicată în *Lumina*, III (Iași, 1863), n. 17, p. 80, republicată întocmai în *Aghiușă*, n. 24 (București, 3 Mai 1864), p. 182:

Văzut-ați mândrul brad în plaiu
 Stând verde 'n orice vreme,
 30 Sau arde soarele de Maiu,
 Sau vântul iernei geme!
 El falnic suferă pe rând
 Și arșița și ghiața,
 Și fulgerul pe 'n stânci sburând,
 35 Și viforul și ceața...

Acuma 'n douăzeci de ani
De chinuri ne'nterupte,
El s'o deprins cu-ai săi dușmani,
S'o înrudit cu lupte!

Să-i dați odihnă 'n locul șes,
În liniștita vale...
Lipsit de traiul său ales,
El s'ar usca de jale!

Versiunea din *Poesie* (p. 119—121), pe care am tipărit-o în ediția noastră,
a apărut întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 17, 24 Aprilie 1872.

TABLOU FLAMAND. Versiunea din *Lumina*, III, n. 17, p. 80 — intitulată *Un tablou Flamand* — a fost reprodusă și în *Aghiușă*, n. 24 (3 Mai, 1864), p. 181, sub titlul: *Un tablou de familie*. Față de textul din *Poesie* (p. 107—108), care se află în ediția noastră, versiunea din 1863 prezintă următoarele variante:

p. 14, r. 4: *Osândeă pe Turcul*, zicând că-i un câine,
r. 5: *Franța se preface* de azi până mâine,
r. 6: *Neamțu-i fără cuget*, Moscovitu-i hoț.
r. 9: *Care 'n nerăbdare* hămăia mereu.
r. 11: *Îi rușine*, dragă, gura să nu-ți tacă!
r. 12: *Apoi zău, Jujucă*, nu fii așa rău...

Restul poemei — p. 14, r. 13—20, p. 15, r. 1—4 — este complet schimbat:

Fata, dulcea floare, neatinsă de-albine,
Ședea lâng' o masă, cu fața în mine,
Cu foc de purpură pe obraji de crin;
Eu țineam în mână o carte uitată:
Când priveam la mamă, când pândeam pe tată,
Și 'nnotam cu ochii 'n al copilului sin!..

Tablou Flamand a mai fost publicat în *Columna lui Traian*, an. III, n. 18 (3 Mai 1872), de astă dată într-o formă foarte apropiată de cea pe care o va avea în volumul *Poesie*. Sunt numai două variante:

p. 14, r. 16: *Privia pe fereastră în mica grădină*,
p. 15, r. 2: *Însă când bătrânul nu băga de seamă*,

LUI N. NICOLEANU. Apărută întâiu în *Satyruț*, n. 5 (București, 6 Martie, 1866) sub titlul *Amicului meu San-Huang-Ki* și semnată Puang-Hon-Ki. (După cum se știe, San-Huang-Ki era pseudonimul chinezesc al lui N. Nicoleanu, iar Puang-Hon-Ki, al lui Hasdeu). Reprodusă apoi în

Familia, V (1869) n. 29, p. 338—339, sub titlul *Amicului meu N. N.* Față de textul din *Poesie* (p. 138—140), versiunea din *Satyrul* prezintă următoarele variante:

- 5 p. 16, r. 1: *Cât e june, omul plânge*
 r. 2: *Râde omul, cât e june*
 r. 4: *El în cântec plânsu-i stînge,*
 r. 5: *Râsu-i în cântec depune:*
 r. 7: *Râsul e speranță plină*
 r. 8: *Plânsu-i rază de speranță*
 10 r. 9: *Până n'a apus*
 r. 11: *D'unde cântecul se 'nalță*
 r. 18: *Oare cum să cânt?*
 r. 19: *Dar eu sum... ș'orice ființă*
 r. 20: *Are-un scop în armonie*
 15 r. 21: *Cu destinul său:*
 r. 22: *Desbrăcat de suferință,*
 p. 17, r. 1: *Nemișcat în bucurie*
 r. 2: *Voi să cuget eu !*
 r. 4: *Care altă soartă 'n lume*
 20 r. 5: *Vrei să-mi nimerești?*
 r. 6: *Fără numai, tot ce trece*
 r. 12: *Nu e astfel cum se pare*
 r. 13: *Totul are o măsură!*
 r. 20: *Ies din carnaval!*
 25 r. 21: *Pân' atunci, în răs și 'n jale,*
 r. 22: *Prin speranță te îmbată*
 r. 24: *Cântecul deschide cale*

ODA LA CIOCOL. « In Februarie 1869 *Oda la boieri* a fost publicată în ziarul *Românul*; coalițiunea cu aristocrația din 1868 se rupsesse și acea din 30 1870 nu se încordase încă.

« Reprodusă în broșură, această poezie s'a vândut atunci numai în București în trei mii de exemplare.

« Acum este timpul s'o scoatem din nou la lumină, de astădată în *Columna lui Traian*, un organ decis a nu se contrazice în vecii vecilor ».

35 Cu aceste cuvinte era prezentată *Oda la boieri* în « *Columna lui Traian* » an. I, nr. 23 (28 Mai, 1870), p. 2. Intr'adevăr, această satiră politică avusese un deosebit succes la apariție. Textul din *Românul* (19 Februarie 1869,) fusese retipărit într'o broșură aparte: *Oda la Boiari. 1848—1869* de B. Petriceicu-Hâjdeu (București, Tipografia C. A. Rossetti, Str. Colței No. 42; 40 14 pagini în 16°). Pe copertă, se afla următorul citat din Ioan Neculcea:

« Așa socotesc eu cu firea mea acesta prostă: cândă va vré Dum-nedeu se facă se nu fie rugină pe feră, și Turci în Țarigrad se nu fie, și lupi se nu mănânce oile în lume, atunci pôte nu voră fi nici Fanarioț în Moldova și nici în țera Muntenescă, nici voră fi boiari, nici voră puté mânca aceste doué țeri așa cum le mănâncă... ».

Paginile 3—4 ale broșurii cuprind justificarea^{*} politică a autorului:

« În ultimele ședințe ale fostei Camere, ajungând și eu a înțelege perfecțiunea noiei stări de lucruri în România, am apărat cu mult zel ministeriul actual.

Am demonstrat atunci, cu procesele-verbale ale Parlamentului în mână, cum că cabinetul d-lui Dimitrie Ghica păcătuse la fiecare pas contra națiunii și contra Constituțiunii, numai din dorința de a-și realiza programa primitivă, împăcând toate partidele.

Astfel amicii politici ai d-lor Beust și Andrassy au fost trimiși să ne reprezinte la Paris și la Constantinopole: națiunea română insultată pentru împăcarea partidei austro-maghiare.

Astfel desființarea districtului de Bolgrad, propusă și patronată în modul cel mai imperativ, până a face din ea o cestiune ministerială: constituțiunea română insultată pentru împăcarea partidei gubernatorului dela Chișinău.

Astfel d-l Macedonski pus contra legii în capul armatei și devenit apoi singura cauză a dizolvării unei reprezentațiuni naționale: țara și pactul fundamental insultate pentru împăcarea unei partide anonime, în misterele căreia inițiasse pe d-l prim-ministru o epistolă ocultă dela Paris...

Incetând de a fi deputat și persistând totuși în simpatiile mele pentru oamenii astăzi la putere, de vreme ce nu-i mai pot apăra de pe tribună, m'am decis da a le adresa o odă ».

Înainte de a fi republicată în « Columna lui Traian », *Oda la Boiari* a fost reproducă de revista « Familia », an. V (1869), n. 9, p. 98—100.

Față de versiunea din *Poesie* (p. 48—55) — unde este intitulată « Odă la Ciocoi », și pe care am tipărit-o în ediția noastră — *Oda la Boiari* prezintă următoarele variante:

p. 18, r. 5: *Boiarule ! cinci veacuri, cinci veacuri și mai bine*

r. 7: *Sugeai tu 'n frunză suc și sângele din vine*

r. 11: *De jaf și umilință,*

p. 19, r. 1: *Ce vede capul jertfei sburat dintr'o izbire,*

r. 5: *Căci nu credeai c'un suflet se face mult mai tare,*

r. 15: *Ca un satrap, la umbră lungit într'o grădină*

r. 17: *Privind cum se ivește când ziua e senină*

r. 21: Și iată într'o clipă furtuna sparge cerul

r. 22: Cu flacăra urgiei...

r. 19: Așa din adormire nesocotea boiarul

r. 20: Suspînul României!..

5 [rândurile 19—20 din versiunea definitivă sunt, în prima versiune, rândurile 21—22, și viceversa].

p. 19, r. 26: *Un abure* ce pierе!..

p. 20, r. 1: *Un abure e norul*, suspînul-i o suflare

r. 5: *A douăzecea iarnă, a douăzecea vară*

10 r. 8: Răspunse lumea toată

r. 19: Căci vremea este totul:

r. 21: *A douăzecea vară* 'mbrăcase ieri câmpia

r. 22: În busuioc și 'n grâne

r. 25: *A douăzecea iarnă* în haina-i de mireasă

15 p. 21, r. 9: Dar ce privesc, o Doamne! Eu cânt și deodată

r. 13: *Boierii* se rădică, ca hoituri învechite

p. 22, r. 1: Când *teancuri* de verdeață, din mii de flori țesute,

r. 2: *Câmpiile* așterne

r. 6: Și *teama încetează*!..

20 r. 15: *Sau poate că cadavrul* se 'ntâmplă câteodată

r. 23: O nu! E viu *boiarul*! Nu-i vis, nu-i rătăcire,

r. 25: Nu-i *spaima* sburătoare, născută 'n zăpăcire

r. 26: *Grăbită* să dispară!

r. 27: Nu-i chiar nici letargia *lăsând o paloare*

25 p. 23, r. 1: O nu! E viu *boierul*! *La trai și la culoare*

r. 6: Și pripășiți *p'aice*;

r. 7: Aceeași goliciune *de inimă, de minte*,

r. 8: *De cugete române*;

r. 11: O nu! E viu *boierul*! Nu-i mumie, nu-s moaște!

30 r. 23: *N'om* mai greși d'acuma! Trecutul să *ne* 'nvețe

r. 25: *La vânătoare*! Însă... *nu puștele și bețe*:

La sfârșitul *Odei la boiari* este indicată data precisă a compunerii: 11 Februarie 1869.

35 Versiunea publicată în «Columna lui Traian» cuprinde câteva noi variante, în afară de acelea pe care le-am notat mai sus; se observă însă și forme care au fost păstrate în redacțiunea definitivă. Pentru simplificare, vom însemna cu A textul *Odei la boiari*, și cu B textul definitiv, care se află în ediția noastră.

p. 18, r. 5: varianta A

40 r. 7: » »

r. 10: » »

- p. 19, r. 1: var. A
 r. 2: Se *bucură* și râde
 r. 5: var. B
 r. 8: Sau p'un *polog* de spice,
 r. 15: var. A
 r. 17: » »
 r. 19—23: var. A
 r. 26: var. B
- p. 20, r. 1: *Un abur este norul*, suspinu-i o suflare
 r. 5: var. A
 r. 7: De când prin mii de *glasuri* suspinului din țară
 r. 8: var. A
 r. 19: Căci timpul este totul: o *oară* dintr'un *secol*
 r. 22: var. A
 r. 23: » »
 r. 25: » »
- p. 21, r. 8: Și cu *puterea* nouă
 r. 9: Dar ce *zăresc*, o Doamne! Eu cânt și deodată
 r. 13: var. A
 r. 25: *Au nu cumva* natura, sărind din căi bătute,
- p. 22, r. 1: Când *teancul* de *covoare*, din mii de flori țesute,
 r. 2: var. A
 r. 3: Și *filomela* cântă, și soarele *clipește*
 r. 6: var. A
 r. 12: Din *bolta* 'ngrozitoare
 r. 15: var. A
 r. 23: var. A
 r. 25: Nu-i *spaima* sburătoare, născând din zăpăcire
 r. 26: var. A
 r. 27: Nu-i chiar nici letargia ce 'nfițe o *paloare*
- p. 23, r. 1: var. A
 r. 6: » »
 r. 7: » »
 r. 8: » »
 r. 12: » »
 r. 17: Chemând *Evrei* și *Unguri* să *salte* pe morminte
 r. 20: *Locusta* cea 'ngropată,
 r. 21: De *nu-i strivești* chiar oul, din fundul negrei groape
 r. 22: *Răsare* mai *turbată*!
 r. 23: *Am mai pățit adesea*! Trecutul să *ne* 'nvețe
 r. 26: *Ci sacra libertate*!..

COMLOTUL BUBEI. Întâiul titlu al acestei balade era: *Congiura-
șiunea leproșilor*. Așa se tipărește în ziarul *Traian*, n. 97 (31 Decemvrie
1869), p. 391—92. Titlul *Complotul Bubei* apare la publicarea celei de a
doua versiuni, în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 20 (82) din 24 Mai 1871.

5 Această versiune, cu o singură modificare, trece în volumul *Poesie* (p. 37—45).

Congiurașiunea leproșilor, din *Traian*, începe cu o strofă care a fost su-
primată în versiunea ulterioară:

10 *O cronică, scrisă de mână
Pe-un petec de piele bătrână,
Ni spune un lucru ciudat.
Cinci veacuri și șeaze decade,
Din care un an se mai scade,
Cu 'ncetul de-atunci au sburat.*

15 p. 24, r. 1: Era 'ntr'o veche pădure,
r. 7—12: [complet schimbate]:

20 *In cuibul acel neferice —
Precum cronicarul ti zice
La leatul mai sus arătat, —
A fost o petrecere mare;
Leproșii din patru hotare
Veniră în cărduri la sfat !*

p. 25, r. 8: Trecând pîntre ele în dungă
r. 13: *Ca 'n lume să nu mai domnească*
r. 15: [se termină cu un semn de întrebare]
25 r. 22: *Se umflă să scoată cuvântul,*
r. 30: [lipsește]

p. 26, r. 5: [lipsește]
r. 10: [lipsește]
r. 15: [lipsește]
30 r. 16: *Unde-i sfântul ca s'arunce*
r. 21: *In codrul cel uitat;*

p. 27: r. 3: *Pe lângă os de câne*
r. 13: *Strigați cu bucurie,*
r. 14: *Săltați cu veselie,*
35 r. 23: *Acum se mai ascunde*

Stăpânul tremurând:
r. 32: *Căci lepra e pe tron!*
p. 28, r. 22: *Se va porni din dată*
r. 23: *Pe lumea cea curată*

- r. 24: *Rebelul* nesupus
r. 28: Când buba *este* sus!

Versiunea publicată în *Columna lui Traian*, 24 Mai 1871, are următoarea indicație: *Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogheni, Maiorescu, Negruzzi, Pogor, etc.*

Singura variantă a acestei versiuni este:

- p. 26, r. 16: Unde-*s* *sfinții* ca s'arunce
r. 17: Cu *pietrele* 'n *voi?*..

SĂRĂCIA. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 14 (20 Aprilie 1870), p. 4. Față de textul din *Poesie* (p. 59—61), o singură variantă:
p. 30, r. 2: *Stă ca un pușcaș* la pândă,

VORNICUL IANCU MOȚOC. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 16 (30 Aprilie 1870), p. 2—3. Republicată, fără variante, în *Poesie* (p. 62—65).

ȘTEFAN ȘI RADU. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, n. 41 (23 August 1870), p. 2—3. Este una din puținele poezii pe care Hasdeu le datează: *Pușcăria din Văcărești, 16 August*. Asupra arestării sale ilegale, Hasdeu a scris în *Columna lui Traian*, an. I, n. 40 (19 August 1870) un articol, pe care îl reproducem în al doilea volum al acestei ediții. Numărul 40 al *Columnnei*, apărut cu mare întârziere — numărul precedent poartă data de 2 August 1870 — aduce această informație abonaților: « In curs de opt zile d. Hăseu a suferit toată rigoarea arestului. Nu voim totuși ca abonații noștri să se poată plânga », etc. Se oferă *Istoria toleranței religioase* abonaților pe un an și șase luni, și *Răzvan și Vidra* celor pe trei luni.

Versiunea scrisă în « *Pușcăria din Văcărești* » are următorul motto din *Cid-Campeador* ;

*Asis' parten unos d'otros
como la unia de la carne...*

pe care tot Hasdeu îl traduce: « Așa se despart unii de alții, ca unghia dela carne... ».

Ștefan și Radu, într-o nouă versiune, apare în *Revista Nouă*, an. I, nr. 5 (15 Aprilie 1888), purtând data: « Mărțișor 1888 ». Această formă, în afară de o singură, neînsemnată, modificare, se retipărește în volumul *Sarcasm și Ideal* (București, 1897), p. 160—166. Față de versiunea definitivă, pe care am reprodus-o în ediția noastră, textul din *Columna lui Traian* prezintă următoarele variante:

- p. 35, r. 15: *Ii pune 'n cale*
 p. 36, r. 1: *Mare și mare*
 r. 2: *E fiecare*
 r. 7: *In loc d'a bate*
 5 r. 10: *Vor să se bată...*

Înainte de r. 11, un vers care lipsește în versiunea definitivă:

- Frunză verde de bujor !*
 r. 14: *Pân' ce iată că lovește*
 r. 15: *Întâlnește și lovește*
 10 r. 17: *Cu cumplitu-i buzdugan*
 r. 19: *Și-l izbește, mări drept*
 [rândurile 21—22, inversate]
 r. 24: *Căci la piept e înfășat*
 Cu pieptarul ferecat
 15 r. 25: *Ferecat și fărmeat;*
 r. 26: *Buzduganul zboară 'n vânt*
 r. 28: *Iar pe unde se proptea*
 r. 29: *Pământul se desface,*
 p. 37, r. 2: *Iși aruncă mâna jos*
 20 r. 4: *O măciucă s'a și dus,*
 r. 6: *Ca un lemn de rădăcină,*
 r. 8: *Ci străbate pășărește*
 După r. 10: *De nimene biruit,*
 r. 19: *Măciuca s'a potrivit*
 25 r. 21: *De o dată*
 r. 26: *Și pe unde se trântea*
 r. 27: *La pământ toate turtea,*
 r. 28: *Pân' ce s'a turtit și ea !*

După r. 28, următoarele versuri care lipsesc în versiunea definitivă:

- 30 *Ca tulpina bradului —*
 Buzduganul Radului !
 Ca trunchiul stejarului —
 Măciuca Ștefanului !
 Dar să fie nouă brazi,
 35 *Nu se teme un viteaz;*
 Și stejarii la voinic,
 De-ar fi nouă, tot nemic;
 r. 29: *Că pe cine-i pui de zmeu*
 p. 38, r. 1: *Pe un pisc, pierdut în nor,*
 40 r. 3: *Carele ținea aminte*

- r. 6: De când mă-sa l-a născut,
 r. 8: *In munți și 'n lunci*
 r. 13: *Șoimuleanul cel bătrân*
 r. 15: *Se uita cu foc de jale*
 r. 17: *Și gândea în gândul său*
 r. 19: *Nici Muntean*
 r. 20: *Nici Moldovean*

[lipsesc r. 21—22]

- r. 23: *Incă nu știam în lume*
 r. 24: *Căci aveau un singur nume...*

Versiunea aceasta, din *Columna lui Traian*, se încheie cu rândul 26. Lipsesc, așa dar, 59 de versuri; aproape două pagini din textul ediției noastre. Hasdeu avea dreptate să-și dateze a doua versiune — din *Revista Nouă* — «Mărțișor 1888», căci era, într'adevăr, nu numai o redactare revizuită, dar și o considerabilă sporire a acestui «cântec bătrânesc».

Textul din *Revista Nouă* are o singură variantă față de forma definitivă:

- p. 39, r. 2: *Că și șoimii plâng de jale!*

DORUL. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 52 (19 Octomvrie 1870), p. 4. Față de textul din *Poesie* (p. 56—58), prima versiune prezintă următoarele variante:

- p. 41, r. 12: *Din care l-am primit,*
 r. 17: *Când razele din soare,*
 p. 42, r. 15: *Și unda cea d'azur,*

LUNTREA. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, nr. 53 (25 Octomvrie 1870), p. 2. Variante față de textul definitiv (*Poesie*, p. 66—67):

- p. 43, rândurile 2, 3, inversate
 p. 43, r. 6: *Așa legănată*
 r. 7: *Ajunge odată*
 r. 9: *Și sufletu-mi are o țintă, dar timpul ce zboară*
 r. 14: *Când luntrea se 'ntâmplă că groaznicul vânt o doboară,*

MUNTELE ȘI VALEA. Publicată în *Columna lui Traian*, an. I, n. 55 (19 Noemvrie 1870). Variante față de textul din *Poesie*, (p. 33—34):

- p. 45, r. 6: *D'abia rodește cu sfială*
 r. 18: *Poporul care geme jos*

FRUNZELE. Tipărită în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 7 (69), 15 Februarie 1871. Republicată, fără nicio modificare, în *Foaia Societății Româ-nismul*, an. II, n. 2—3, p. 149, apoi în *Poesie*, p. 1—2.

FEMEIA CU CĂTELUL. Apare întâiu în *Columna lui Traian*, an. II, nr. 32 (94), 30 August 1871; retipărită în *Foaia Societății Românișmul*, an. II, n. 2—3, p. 150. Variante față de textul din *Poesie*, (p. 26—27):

p. 48, r. 10: *Fără ajutor de nîme*

5 După r. 14, următoarele două versuri:

*Și pe ea o priveghia
Să nu pară numai ea,*

CĂINII ȘI LUPII. Apare întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 4 (24 Ianuarie 1872). Față de textul definitiv din *Poesie* (p. 116—118), pe care l-am reprodus în ediția noastră, versiunea din *Columna* prezintă următoarele variante:

p. 50, r. 7: *Buldogi*, dulăi, prepelicari, zăvozi,

r. 18: *Ce-i moștenită*

p. 51, r. 9: *Și ei sunt câni*

15 r. 12: *Având strămoș pe mopsul, ce-a scăpat*

r. 23: *Frumos în teorie,*

Ultimele două versuri lipsesc.

Pentru a arăta legătura dintre Evrei și Nemți, Hasdeu — în *Poesie* — scrie: *Kestia israelită*.

20 VIERSUL. Tipărită întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, n. 15 (10 Aprilie 1872), p. 113. Retipărită în *Poesie* (p. 23—25). Variante:

p. 52, r. 6: *Și eu câte odată smulg harpa-mi din tăcere*

OVIDIU LA GURILE DUNĂRII. Tipărită în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 29 (15 August 1872), p. 233; apoi tot acolo, în textul *Istoriei Critice* (* *Columna* *, III, nr. 34, p. 318—319; 1 Decembrie 1872). Retipărită în *Familia*, an. IX, nr. 32 (19/31 August 1873), p. 369—370. Față de versiunea definitivă (*Poesie*, p. 111—115), textul din *Columna lui Traian* prezintă următoarele variante:

p. 54, r. 8: *Nedemni să le răspunză* un echo 'n versul meu!

30 r. 9: *Cât mai adie vântul răcoritor al verii,*

p. 55, r. 7: *Cât din a lui făptură abia se văd obrații,*

r. 14: *Și 'n loc a soarbe spuma, mănânci bucăți de vin!*

r. 17: *Și-atunci din oboseală de vrei să-ți stâlperi setea*

r. 18: *C'un strop de apă vie, spargi întărita ghiață*

35 p. 56, r. 1: *De necrezut, și totuși sunt martorul pe care*

Nemica nu-l împinge s'ascunză adevărul,

Și trebui să mă crezi; eu am văzut chiar marea

r. 5: Pe *culmile* marine călcând ca pe țărână

r. 16: Vezi peștii ce se 'ncrustează, și unii mai trăiesc!

Textul din *Familia* prezintă variantele: p. 55, r. 17—18; p. 56, r. 1, 5, 16. Varianta p. 56, r. 1 este ușor modificată:

5 Și trebui să mă *credeți*; eu am văzut chiar marea...

DARUL DUNĂRII. Tipărită întâiu în *Columna lui Traian*, an. III, nr. 30 (1 Septembrie 1872), p. 249; *ibidem*, nr. 34, (1 Decembrie 1872), p. 319, în textul *Istoriei Critice*. Față de textul din *Poesie* (p. 129—131), versiunea din *Columna* are următoarea variantă:

10 p. 58, r. 17: *Hameiul* singur numai inform îmbracă șesul

CIOCĂRLIA. În volumul de *Poesie*, (p. 127—128). Nu știm dacă, și unde, această poezie a mai fost publicată înainte.

MATER DOLOROSA. Tipărită în *Revista Nouă*, an. I, nr. 2 (15 Ianuarie 1888), p. 76; republicată în *Amicul Copiilor*, an. II, nr. 5 (August 1892), p. 159. Față de versiunea definitivă (*Sarcasm și Ideal*, 1897, p. 159), textul din *Revista Nouă* prezintă următoarele variante:

15 p. 61, r. 2: Prin moartea *ce dă viață* la noile idei

r. 8: Piroane, ea le simte; *oțetul, dânsa-l bea!*

r. 12: *Inaripat în sboru-i*, spre sferele de sus.

20 r. 14: Că din acele *picuri* albina s'a născut

ALB ȘI NEGRU. Publicată, sub titlul *Din Iarnă*, în *Revista Nouă*, an. I, n. 3 (15 Februarie 1888), p. 103; tipărită din nou în *Amicul Copiilor*, an. I, nr. 13 (Octombrie 1891), p. 306. În volumul *Sarcasm și Ideal* (p. 154), are titlul *Alb și Negru*.

25 Variante din *Revista Nouă*;

p. 62, r. 3: Moartă-i lumea *sărbezită*, peste care, fără față,

r. 7: În zădar *privirea cată* negre bengiuri în albeață!

MULTIPLICAMINI. Tipărită în *Revista Nouă*, an. I, nr. 4 (15 Martie 1888), p. 149; are subtitlul «Baladă realistă». Față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 155—157), versiunea din *Revista Nouă* are următoarele variante:

30 p. 63, r. 2: Și-a logodit *acuma fata*;

r. 3: Căci, de! era *de mult ea gata*,

r. 4: Și-o cere — *mai ales* — un graf.

35 p. 65, după r. 4:

«*De cât un mare capital,*

«*Mai dulce-i cămăta, chiar mică,*

«*Căci fără muncă se rădică,*

«*Crescând ca spuma fără val.*

p. 67, r. 7: Un strănepot acum dorește

AȘTEPTÂND. Tipărită întâiu în *Revista Nouă*, an. II, nr. 3 (15 Martie 1889); republicată în *Sarcasm și Ideal*, p. 170—178. Este cea mai realizată și mai întinsă poemă — scrisă în desnădejdea morții lui — pe care Hasdeu
 5 se 'ndură s'o publice. Din aceeași epocă datează și poezia inedită *Afară vâjâia furtuna* (« Flacăra », 17 Ianuarie 1913; reprodusă de Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu*, p. 132—33, notă). De fapt, se poate considera *Afară vâjâia furtuna* ca cea dintâi ciornă a poemei tragice de mai târziu, *Așteptând*.
 10 Dar câtă deosebire între versurile sălbatece, crude, exasperate din *Afară vâjâia furtuna* — și forma dură, și împăcarea filosofică, din *Așteptând* !

Afară vâjâia furtuna
 Lucind zigzaguri de scânteii;
 El cugeta, ca 'ntotdeauna,
 Cu ochii pe portretul ei,
 15 Portretul moartei lui copile,
 Portretul îngerului său !
 El cugeta: De-atâtea zile,
 De-atâtea nopți chem moartea eu !
 Căci moartea-i vieață pentru mine,
 20 Căci vieața-mi este un blestem,
 Căci vreau să mor, și nu mai vine
 Dorita moarte ce-o tot chem !

Furtuna vâjâia mai tare
 Și fulgeră mai îndesat;
 25 El cugeta cu 'nduioșare
 La trăsnetul ne 'nduioșat:
 Ah, doar i se va face milă
 De chinul meu nemărginit !
 Mai roagă-l tu, a mea copilă,
 30 Să-mi curme dorul cel cumplit.
 Căci moartea-i vieață pentru mine,
 Căci vieața-mi este un blestem,
 Căci vreau să mor și nu mai vine
 Dorita moarte ce-o tot chem !

35 Furtuna urlă mai turbată
 Și fulgerele se 'ntețesc;
 El cugetă la dulcea-i fată
 Privind la chipu-i îngereșc

Și murmură: De-ar vrea să dea
Din cele trăsnete ce sbier
În pieptu-mi numai o scânteie,
Atâta rog, atâta cer!

Căci moartea-i vieță pentru mine
Căci vieța-mi este un blestem,
Căci vreau să mor și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!

Furtuna iată că 'ncetează
Și-acum pe cerul limpezit
Se plimbă 'nvoioșat o rază
A soarelui desbrobodit.
Dar mai grozav în pieptu-i tună,
Îi sparge inima de tot
Și strigă mintea lui nebună:

— Trăsnească-mă, căci nu mai pot!
Căci moartea-i vieță pentru mine,
Căci vieța-mi este un blestem,
Căci vreau să mor și nu mai vine
Dorita moarte ce-o tot chem!

Variante din *Revista Nouă*, față de textul definitiv:

p. 66, r. 13: Un șir de ani, ca rândunică

r. 14: Pe vară tu veneai la noi.

p. 71, r. 14: Și dinții mei să-i simță scrâșnind în capul lui!..

p. 73, după r. 6, urmează aceste versuri, care au fost suprimate în versiunea definitivă:

Cea de pe urmă foaie din mândra-ți moștenire
Să fie și din vieță-mi cea de pe urmă zi;
Și când voi pune «Fine»,
S'adorm cu fericire,
Ca numai sus cu tine
Să mă mai pot trezi!

LA CASA DE NEBUNI. Publicată în *Revista Nouă*, an. II, nr. 8 (15 August 1889), p. 287—291; datată 17 Septemvrie 1889 (?). Versiunea aceasta prezintă, față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 179—185) următoarele variante:

p. 74, r. 2: Mă sui tăcând, și-alt semn mai fac

r. 5: Căci dobitoacelor cu minte

r. 6: La ce să le mai ții un spiciu

r. 8: Pricep din deget sau din biciu?

- r. 10: *Și plec la casa de nebuni,*
 r. 11: *La falansteru 'n care unii*
 r. 12: *Sunt mari poeți și mari tribuni.*
 r. 13: *Eu n'am venit la dumneata;*
 5 r. 14: *Din cei cu minte n'am ce face,*
 r. 15: *Și-aș vrea pe toți să-i pot uita!*
 r. 18: *Cu flori și pomi, amestec din umbră și lumină;*
 r. 19: *Iar printre ele falnic, încet, nepăsători,*
 r. 20: *Pășesc, albind ca spectri, măreții visători.*
 10 p. 75, r. 1: *În fund, tot alb la haină, salcâmul înflorește.*
 r. 2: *Nebun și el, mirosu-i degeaba-l răspândește.*
 r. 7: *O frunte mai măreață, în care cu fiori*
 r. 11: *Dar totul gingaș, palid, electro-străveziu...*
 r. 12: *Îl văd și-acuma mi pare, și nu pot să-l descriu!*
 15 r. 14: *Rămâi ca stan de piatră. El galeș mă privește:*
 r. 15: *Ș'un glas ce te străbate prin noate-i feciorești*
 r. 16: *Mă 'ntrebă: Vii la mine? Ce vrei și cine ești?*
 [r. 20 în locul r. 21, și viceversa]
 r. 28: *Năramze, trandafiri și crini!*
 20 p. 76, r. 14: *Și să mă 'nfigă iar pe cruce*
 r. 15: *Iubesc și sufăr, căci — sunt Crist.*
 r. 17: *Prin moartea-mi omul se 'nnoește*
 r. 18: *Și tu să-mi fii evanghelist.*
 r. 25: *În cer ne-așteaptă plata.*
 25 r. 30: *Mă 'nnalț la Tatăl meu!..*
 p. 77, r. 8: *E numa 'n capul meu; grădină, casă, voi,*
 r. 9: *Eu vă visez pe toți, vă Țes ca 'ntr'o poveste;*
 De nu m'aș deștepta, c'ați și pierit apoi.
 r. 11: *— Ce-s eu? Nu prea găsesc cuvinte.*
 30 r. 12: *[A-ți spune tocmai ce-s, ... — lipsește]*
 r. 17: *În vis m'am săturat și nu m'auzi urlând.*
 r. 21: *Atunci visez că trec pe lângă cel brutar.*
 r. 24: *O jimblă i-o ștersei. Mă prinde și m'apucă.*
 r. 25: *Mă duc la comisar. Mă judecă prin vis.*
 35 p. 78, r. 7: *Că-i vis, o știu, dar totuși e nostimă ideea*
 r. 11: *Ș'apoi visez c'adorm visând — vai! — că mi-e foame.*
 r. 16: *S'adormi și tu. Răzând, de nu m'aș deștepta!*
 r. 20: *Pe-un Capșa să-l visez decât p'alde Isus!*
 r. 23: *De-aci șoptește'n aer, privind cu ochii Țintă*
 40 r. 26: *N'am auzit pe nimeni...*
 p. 79, r. 5: *Tu nu știi, căci țărâna te 'nlănțue 'n cătușă,*
 r. 10: *E fiul meu, pe care 'n bătaie la Vidin*

- r. 12: Din ceasul morții, *dânsul* trăiește mai deplin.
 r. 20: Că firea *ți-a dat* ochii să vezi cum să mănânci!
 r. 23: Nu-l vezi? E *falnic*, mândru, cu nimbul tot lumine,
 r. 24: *Pe-o frunte-cer* sub care doi gemeni curcubeii
 r. 27: Sub stele... ah! ce zâmbet! *O piatră* lăcrămează,
 r. 29: Dar *ar zâmbi* ș-o piatră, de i-ar fi dat să vază
 p. 80, r. 2: Sunt buze 'n *care îți pare că vezi* întregul Mai!
 r. 3: Iar ca parfum — cuvântul *se 'ntinde și te 'mbată*;
 r. 11: De fiu-său *el* îmi vorbea
 r. 15: *Plutind ușor către pământ*
 r. 21: *Lăsa jos* corpul pe pământ
 r. 30: *Cum încă nu-s nebun!*

GAUDEAMUS. Tipărită în *Revista Nouă*, an. II, nr. 9 (15 Septembrie 1889), p. 335—36. Variante față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 168—169):

- p. 81, r. 1: *Când o fi ca să duceți la criptă*
 r. 2: *Nu pe mine, căci eu nu mă las*,
 r. 3: *Dar pe vasu-mi, în care-i înfiptă*
 r. 4: *Cea făclie sclipind din cel vas*
 r. 9: *De iubire, sau altfel oricum*,
 r. 10: *Ce se țin la toți pe morminte*,
 r. 11: *Ba la unii se spun și pe drum*
 r. 15: Aș dori să văz fețe voioase
 r. 18: *Și din care scăpat-a cel gând*

p. 82, r. 9: *Ce de lacrimi vărsai pân 'să plec!*

TABLE-D'HÔTE. Tipărită în *Sarcasm și Ideal*, p. 187.

DUMNEZEU. Apărută întâiu în *Revista Nouă*, an. VII, nr. 3 (Decembrie 1894), p. 83—84. Față de textul definitiv (*Sarcasm și Ideal*, p. 193—201) această versiune prezintă următoarele variante:

- p. 84, r. 2: *Și cel mai de pe urmă, ascuns ca un copil*
 r. 3: *Ce nu se poate naște și totuși, plin de vieță*
 r. 6: Ca Făt-frumos din basmul *c'o babă ș'un moșneag*
 r. 8: Miratei lumi *să-i zică*; dintr'însul m'am născut.
 p. 85, r. 8: *Ca zidul cel ciclop durat fără de ciment?*
 p. 86, r. 12: Cel mic se 'nzorzonează, *căci este mititel*
 p. 87, r. 16: *Ce-adie peste capu-mi, șoptindu-i: « omu-i muscă »!*
 p. 88, r. 2: Cu toate *ce-s în ele și printre ele* sunt,
 r. 11: *Miracol fără care în veci nu s'ar pricepe*
 r. 24: Dar nu-i întreg: *finalul rămase pribegit*.
 p. 90, r. 5: « Mi-e dragă chiar o piatră; dar un arhanghel! *care*
 p. 91, r. 6: Le răspânda *prin suflu-i, și fiecare punct*.

RĂZVAN ȘI VIDRA

[*Răzvan-Vodă* începe să apară în foiletonul ziarului *Perseveranța* Joi 23 Martie 1867 (an. I, nr. 6), și continuă până în nr. 33 (29 Iunie 1867). Se tipărește în volum în cursul aceluiași an. Nu cunoaștem decât ediția a II-a: *Răzvan-Vodă. Dramă istorică în 5 acte în versuri* (București, Tipografia
 5 Lucrătorilor Asociați, 1867; VI + 152 pagini, în 8°). Cu toate încercările noastre, n'am putut găsi un exemplar din ediția I; în bibliografiile publicate până în prezent, nu sunt indicate decât ediția II și edițiile ulterioare. De altfel, rămân câteva lucruri turburi în ceea ce privește prima tipărire a acestei drame istorice; *ediția II* este indicată pe o bucată de hârtie, lipită
 10 pe coperta interioară, deasupra următoarelor cuvinte: *Ediția II, revăzută, îndreptată și adăugată cu arii românești de d. Flechtenmacher.*

Intr'adevăr, textul acestei ediții a II-a nu diferă prea mult de versiunea publicată în foiletonul *Perseveranței*. Revizuirii radicale și adăugiri importante apar de abia cu ediția a III-a, unde până și titlul este schimbat: *Răzvan
 15 și Vidra, Poemă dramatică în cinci cânturi* (București, Typographia Lucrătorilor Asociați, 1869; VI + 186 pagini, în 16°). După șaisprezece ani. Hasdeu publică o nouă ediție, cu mici schimbări de text: *Răzvan și Vidra, Poemă dramatică în cinci cânturi* (Edițiunea IV, București, Editura Librăriei Socec, 1895; 203 pagini, în 16°). Această ultimă redac-
 20 țiune a fost reprodusă în ediția noastră. După moartea lui Hasdeu, *Răzvan și Vidra* a mai fost reeditată, dar aceste reeditări (în special cea din « Biblioteca pentru toți ») cuprind grave erori.

Toate edițiile apărute în timpul vieții lui Hasdeu sunt însoțite de note. În ediția II, aceste note se găsesc în josul paginilor; în ediția III și IV, notele
 25 sunt tipărite la urmă. De asemenea, ediția III și IV cuprind, tot la urma volumului, un: *Apendice. Modeluri de vechea limbă și versificațiune română*. Sunt publicate texte din Psaltirea Diaconului Coresi, Miron Costin, Dosoftei și Varlaam. În ediția noastră n'am mai produs acest *Apendice*. Am tipărit însă integral toate notele din ediția II, III și IV, indicând în care ediție au
 30 fost introduse fiecare din ele.

Ediția a II-a are următoarea *Prefață*:

« Această dramă este, sau cel puțin aș fi dorit să fie, o producere literară, psihologică și istorică.

Din punctul de vedere literar, am avut a mă lupta cu dificultatea ver-
 35 sificațiunii, sporită astă dată prin o altă dificultate și mai mare, anume aceea de a scri în limba românească din secolul XVI, fără neologisme și fără invensiuni moderne.

În privința psihologică, mă îngreua varietatea caracterelor ce le introdusei în cadrul dramei mele: caracterul înfocat, generos, eroic și impresionabil

al lui Răzvan; caracterul ambițios, imperativ și orgolios al Vidrei; caracterul avar și laș al lui Sbierea; două caractere de țaran românesc, personificate în Moș-Tănase și în Răzașul; în fine, nu știu dacă am reușit, dar intenția mea a fost de a da fiecărui personaj, chiar și dintre cele mai
5 secundare, câte o nuanță proprie și obiectivă.

În fine, în privința istorică, avui în vedere două preocupățiuni de o potrivă importante: istoria epocii în genere și istoria lui Răzvan în parte.

Din cronicarii noștri noi știm numai atâta, că finitul secolului XVI a fost unul din perioadele cele mai oligarhice din analele României. Această luptă
10 de ură între boieri și popor, între cei avuți și cei săraci, între cei apăsăți și cei ce apăsau, eu m'am încercat a o face pe cât se putea mai plastică în actele I și II. În zadar ar voi cineva să mă acuze de aluziuni la actualitate: mai repet o dată, eu am voit a depinge aristocrația și democrația românească din secolul XVI, iar nici de cum mărăiturile partidelor de astăzi. Afară
15 de aceasta, pentru a completa tabloul istoric al epocii, am găsit loc de a schița unele instituțiuni și obicei, neatinse de cronicarii noștri, dar conservate, din întâmplare, în documente, în legislație, sau în tradițiuni.

Cât privește istoria lui Răzvan în specie, răposatul Bălcescu scrisese în *România Literară* o biografie foarte erudită a acestui brav aliat al lui Mihai.
20 I-a scăpat însă din vedere două împrejurări destul de interesante; anume, de 'ntâi că muma lui Răzvan fusese Româncă; și al doilea, că Răzvan a fost pe lângă Aron-Vodă nu agă, ci hatman, după mărturia lui Miron Costin.

În sfârșit, mă vor întreba unii: de ce n'am lăsat pe Răzvan să domnească cinci luni, precum a domnit în realitate? și de ce nu i-am permis a muri
25 în țeapă?.. Răspunsul e lesne de făcut. Pe de o parte, într'o dramă cinci luni este un singur moment, iar pe de altă parte nemic nu poate fi mai puțin dramatic decât o țeapă. Istoria ne spune în bloc că Răzvan domni foarte puțin și muri într'un mod tragic în urma unei bătălii cu invazia polonă; ei bine! opera mea nu contrazice deloc aceste două fapte sintetice! ».

30 În ediția a III-a, Hasdeu renunță la această interesantă *Prefață*, mulțumindu-se numai cu câteva rânduri de prezentare:

« O operă curat literară, care dobândește onoarea unei a treia edițiuni după un interval d'abia de un an, nu are trebuință de o prefață; căci chiar
dacă scrierea ar fi rea, și tot încă autorul se mulțumește, că opiniunea publică
35 s'a înșelat de 'mpreună cu dânsul și, prin urmare, nu are cui face scuze, obiectul ordinar și stereotip al tuturor introducățiunilor ».

Ediția a IV-a are următoarea *Prefață*:

« A treia edițiune din *Răzvan și Vidra* de vreo zece ani și mai bine nu se mai află în vânzare. Acuma, când Casa Socec et Cie mi-a propus de a
40 scoate această a patra edițiune, fusei întrebat dacă nu cumva doresc a face

o nouă prefață. Atunci mi-am adus aminte că am o veche socoteală de limpezit cu d-l P. P. Carp, de pe vremea când domnia-sa « făcea pe grozavul » în literatură. Sunt aproape treizeci de ani, amândoi tineri încă, noi am lucrat fiecare ce a știut și cât a putut: eu scrisesem pe *Ioan-Vodă cel Cumplit* și pe *Răsvan*; iar d-l Carp le-a criticat pe ambele, asigurând cu seriozitate că ele și autorul lor nu prețuesc la un loc două parale. Este în-
 5 vederat că eu nu puteam să mă supăr și n'am răspuns. Cu timpul, *Ioan-Vodă cel Cumplit* a devenit o carte clasică, pe care învață elevii în școală. *Răsvan*, la rândul său, ajunge la a patra edițiune, după ce mai în toți anii
 10 s'a reprezentat pe scenă, rămânând până astăzi în repertoriul teatral. S'a întâmplat însă într'un mod sistematic o poznă: de câte ori se afișa *Răsvan*, se găsea la moment vreo foiță care, chiar în ajunul primei reprezentațiuni, reproducea articolul d-lui P. P. Carp, ca să facă adevăc cunoscut că: Aristotele și Schopenhauer au spulberat pe Hasdeu. Pentru ca foițele de acest
 15 soi u să nu-și mai dea în zadar o asemenea osteneală, public eu însumi, în fruntea edițiunii de față, acel memorabil articol; și-l public întocmai, din literă în literă, cu logica lui, cu erudițiunea lui, cu stilul lui, cu ortografia lui, cu toate ale lui, iarăși fără a-i răspunde. Citească-l oricine, citească-l o dată, de două ori, de trei ori, pentru a *se monta* astfel sub impresiunea
 20 lui, o impresiune directă și imediată, și apoi *montat* să citească pe *Răsvan* și *Vidra*. Să vedem, ce o să se zică atunci despre pretinsul verdict al lui Schopenhauer și al lui Aristotel, pe lângă cari, cu aceiași drept, s'ar mai putea invoca autoritatea lui Confucius. Eu unul, mai de 'nainte, nu mă sfiesc de a mulțumi d-lui Carp, plătindu-i cu legiuta dobândă, acum când
 25 amândoi suntem bătrâni, o poliță din tinerețe; plătind-o cu aceeași franchetă și cu același cavalerm care ne-au distins boier-boierește totdeauna pe amândoi, fie în bine, fie în rău, fie cu știință, fie cu pospau, după cum e și boierul ».

Începând cu ediția III — care, repetăm, prezintă mari deosebiri față de
 30 textul anterior, și poate fi considerată ca o versiune nouă — *Răsvan* și *Vidra* poartă pe copertă și pe pagina de gardă următorul motto din *Cazania* (1644) Mitropolitului Teofil: *Mărirea deșartă și iubirea de argint, acestea sunt nește neputințe iuși ale sufletului* — motto care se păstrează și în ediția IV.

Față de textul definitiv — ediția IV, reproduc întocmai în ediția noastră —
 35 există deci trei texte anterioare, pe baza cărora am alcătuit variantele:

1) textul din *Perseveranța* care în lipsa unui exemplar din ediția I, poate fi considerat ca reproducând aidoma această ediție;

2) textul din ediția II (1867);

3) textul din ediția III (1869).

Versiunea din *Perseveranța* și versiunea publicată în ediția a II-a sunt aproape identice; același lucru se poate spune despre versiunile ediției III și IV.

5 In variantele care urmează, *am notat întâiu deosebiriile dintre ediția II și textul definitiv*; căci toate aceste deosebiri se găsesc întocmai și în textul din *Perseveranța*. Acolo unde textul din *Perseveranța* prezintă variante față de ediția II, le-am indicat prin paranteze [], indicând întotdeauna titlul revistei, d. ex.: [*Perseveranța*, p. ... r. ...]. Deci, de câte ori se întâlnește o indicație la *Perseveranța*, să se știe că forma aceasta este mai veche decât
10 ediția II. In ceea ce privește variantele textului ediției III față de versiunea definitivă, le-am notat tot în paranteze: [Ediția III].

Textul ediției noastre este reproduș aidoma după ediția IV. Am păstrat cât mai multe din grafiile care aveau o justificare fonetică; d. ex. calău, părău, vătav, răzaș, sânt (sunt), litvă, etc.

15 *Dedicațiune*. Se tipărește de abia în ediția III-a, ea lipsind în edițiile anterioare. Față de textul definitiv al acestei poezii, așa cum îl aflăm în ediția a IV-a, versiunea ediției III prezintă următoarele variante:

- p. 155, r. 5. Tu însă, ca o lampă rămasă 'n mângâiere
r. 13. In oarele d'acelea de sumbră poezie,
20 r. 17. Precum se 'nchiagă unda, de veacuri picurată
p. 156, r. 9. Al unor viscoli cari, cu ține de 'mpreună
r. 10. Atuncea le-am simțit?

25 Ediția a II-a, spre deosebire de cele ulterioare, are la începutul dramei, imediat după prefață, tabloul tuturor personagiilor (*Persoanele*; în edițiile ulterioare, *Fețele*); în timp ce la celelalte ediții se indică personagiile fiecărui Cânt în parte (ediția a II-a cunoaște *Acte*, nu *Cânturi*).

30 Răzvan, țigan
Vidra, nepoata lui Moțoc
Sbierea, boier bătrân
Moș Tănase
Bașotă, mare vătăf
Răzașul {
Vulpoi { Hoți
Hatmanul polon
35 Minski {
Piotroski { ofițeri poloni
Un boier tânăr
Un spion muscălesc
Un cioban

Un șoltuz
 Un copil
 Burgezi, burgeze
 Hoți, ostași poloni, etc.

- 5 Acția se raportă la anii 1580—1595. Actele I, II și V se petrec în Moldova; actele III și IV în Polonia.

ACTUL I

Ed. II: *Scena reprezintă o piață în Iași. În fund fațada unei biserici de stil bizantin bastard. Pe avantscenă, de'naintea bisericii, o piatră. În laturi*
 10 *se zăresc edificii de arhitectură turcă.*

TĂNASE (șezând pe piatră, cu capul plecat și cu desagii la picioare)
 SBIEREA (venind încet și numărând pe degete).

- p. 159, r. 1. *Miluește-mă jupâne; nu 'ntoarce privirea ta*
 r. 2. *Pentru una, Cel ce vede cu înzecit își va da!*

15 SBIEREA (oprindu-se):

- r. 3. *Ce spui? Zece pentru una? O camătă minune*
 r. 4. *Insă altfel este fapta, și altfel în vorbă se spune...*
Află dară că, dând una, n'o mai vezi, n'o mai găsești!

[Ed. III: p. 159, r. 3. Cum? Ce spui? *Mîia la sută? O camătă minunată!*]

20 TĂNASE (sculându-se și stînd în fața lui Sbierea)

- r. 6. *Un bănuț îmi va ajunge, că de trei zile în gură*

SBIEREA: r. 9. *De trei zile? Ce minciună!.. Ș'apoi eu nu-s vinovat!*

- r. 11. *Un bănuț! Cum nu! E lesne!.. Baniî 'n vînt nu se aruncă!*
 r. 12. *Decît să cerșești, mai bine ia toporul și la muncă.*

25 [Ed. III: r. 10. *Pentru mine-i chiar tot una, de-ai mâncat sau n'ai mâncat...*]

Ed. II lipsește: Răzvan se arată în fund și se oprește din dosul lui Sbierea.

- r. 14. *Cît mai are 'n cap o țintă sau vreo nădejde 'n sân!*

[Ed. III: r. 15. *Nu cerșește cît mai are vreun pai de nădejde 'n sân!*]

p. 160, r. 1. *Am lucrat și eu, jupâne, când avusei vîtișoare,*

- 30 r. 4. *Ș'acum, vai jupâne! d'abia cu zile am rămas!..*
 r. 5. *Copilașii plîng de foame, trei băieți și o fetică...*

După p. 160, r. 5, în ed. II se indică:

Scena II

TOT ACEIA ȘI RĂZVAN (venind cu un aer distrat și oprindu-se din
 35 dosul boierului):

- r. 6, lipsește în Ed. II.
 r. 8. Auzi! *Iți* trebui copii!
 r. 9. Un neam de *calici* !..

TĂNASE (*clătind din cap și reazăzându-se*).

- 5 (Sbierea face trei cruci mari de 'naintea bisericii și se depărtează *țarțos*...)
 Înainte de r. 14, indicația:

Scena III

MOȘ TĂNASE și RĂZVAN

RĂZVAN (*arătând în urma lui Sbierea*)

- 10 r. 11. Așa cruci evlavioase, așa față *umilită*.
 r. 12. *Așa 'nchinări prea-plecate*, până la brâu și mai jos.
 r. 13. Nu făcea nici sfântul Petre, nici *chiar Iisus Christos* !
 r. 15. Pe când *dracul* după dânsul cu limba scoasă *aleargă*!..
 [Ed. III, r. 15: Pe când dracul după dânsul cu limba scoasă *mi-aleargă*!..]
 15 r. 16. Aoleu! O *punguliță*!.. *Ba* un săculeț cam greu!..
 r. 17. El va fi pierdut *jupânul* cu *frica* lui Dumnezeu...
 (*strigă tare*)
 r. 18. Măi, oprește-te, *jupâne*!.. *Jupâne, stăi* de m'ascultă!..
 r. 21. Fugi! N'am bani! *Du-te încolo*! N'am nemic, nemic, nemic!

20 RĂZVAN (*cu ironie*)

- r. 22. *N'are nemic* sărăcuțul! *Trebuie să-l crez*!.. Prin urmare
 r. 23. Omul neputând să *piarză* tocmai lucrul ce *nu are*,
 p. 161, r. 1. *Punga* nu-i a lui? *El însuși mi se leapădă de ea*
 r. 2. *Iar alt stăpân nu s'arată*... *Să fie dară a mea*!..
 25 r. 3. *Galbeni douăzeci, din care cei găuriți sunt de veste*,
 r. 4. *C'or fi fost ei altă dată în salba unei neveste*
 r. 5. *Sau pe sinul unei puice dela țară*... și apoi
 r. 6. *Au trecut prin jaf și silă în sacul unui ciocoi*!..
 r. 8. Pe cei albi i-ar face negri, ca cel mai negru *cărbune*!..
 30 [Perseveranța, r. 8: *Ar face pe omul alb negru* ca cel mai negru *cărbune*!..
 r. 10. *Pâinea, ce mi-aș cumpăra-o cu ăști bani*, m'ar otrăvi!..

(*Către Tănase*)

- r. 15. TĂNASE (*considerând pe Răzvan cu atenție*)
 Dela un Țigan pomană? *Nu*!

- 35 r. 16. RĂZVAN
 Cum?... Și *p'acel* boier

- r. 17. *Pentr'o singură groșită l-ai fi slăvit pân' la cer?*
 [Perseveranța, r. 18: E Român, oricum să fie]
- r. 19. *Ciocoiul e Român? Vai, ce ocară!*
 [Perseveranța, r. 19: E Român? Vai, ce ocară]
- 5 r. 20. *Te'nșeli, moșule! El este ori o piatră, sau o fiară,*
 [Perseveranța, r. 20: *El Român? Te'nșeli! El este sau o piatră, sau o fiară*]
- r. 21. *Dar Român nu, niciodată!.. Mai Român, o da, sum eu!..*
- p. 162, r. 1. *Nu căta că este oacheș și pârlit obrazul meu,*
 10 r. 2. *Că și noaptea nu e albă, dar pământul odihnește,*
 r. 3. *Că și pâinea de secară nu e albă, dar hrănește!..*
 [Perseveranța, r. 3: *Căci și pâinea de secară nu e albă, dar hrănește!..*]
- r. 4. *Ș'apoi, moșule, eu nu sum un Țigan de rând, mă jur!*
 r. 5. *Nu, nu, crede-mă! În pieptu-mi bate-un suflet de vultur!*
- 15 [lipsesc r. 10—15].
- r. 15. *O porumbiță să aibe un bărbat cioroi...*
 [Ed. III, r. 15: *O porumbiță să-și aibe de bărbat cioroi...*]
 [Perseveranța, r. 17: *Taci, moșule! Taci!*]
- r. 19. *N'atinge țărâna mamei, că nu știu, zău, ce-o să fie:*
- 20 r. 20. *Nu mai răspund pentru mine, când sum cuprins de mânie!..*
 [Ed. III, r. 20: *Mi se 'ntâmplă multe poze, cându-s cuprins de mânie!..*]
- r. 21. *Eu nu sum Țigan... ți-am spus-o!.. Nu mă mai necăji!..*
 r. 22. *Mai pe scurt, na, iată banii!.. pleacă odată d'aci!..*
- r. 23. TĂNASE (cu despreț)
- 25 Dela un rob nici voiui cere, nici voiui lua vreodată:
- r. 24. *Soarta mea e neferice, dar a ta e blăstemată!*
 r. 25. *Să știu c'oiu muri de foame, mâna mea nu voiui păta*
 r. 26. *Primind milă dintr'o mână, care nici ea nu-i a ta!*
- p. 163, r. 1—9. *Eu rob? Dar bată-te focul, eu sum slobod ca oricine!*
 30 *Kir Anastase vlădică, murind, m'a iertat pe mine,*
Și d'atunci, moșule, iată două erne și trei veri
Gust mândria d'avea aripi, ca o pasere în ceri!
Sbor la stânga, sbor la dreapta, ca voioasa ciocărlie,
Pe care n'o mai poprește fecrata colivie!..
- 35 r. 13. *Mai este ceva. Văzut-ai vreun Țigan grămătic?*
 r. 16. *Grămătic?... nu!.. Să-ți spui verde, că n'am văzut pân' acuma...*
 r. 17. *Grămătic în țara noastră este om!.. chiar om!.. nu gluma!..*
- r. 19. TĂNASE (cu indignațiune)
- p. 164, r. 2. *Dar gramatici, nu!.. Ei bine! află că eu avui parte*
 40 r. 3. *La monastire la Putna să'nvăț tot felul de carte*

- r. 4. Serbească și românească, și-astfel fusei de mic
 r. 5. *La kir Năstase vlădică cel mai isteț gramatic!..*
 r. 7. *Ți-am dovedit că eu nu sum un Țigan ca toți Țiganii...*
 [Ed. III, r. 7: Și te rog a nu mă pune d'arândul cu toți Țiganii!..]
 5 r. 8. Dar acești bani, măi băiete, vor fi furați... nu-s ai tei
 r. 9. Vor fi furați! Ai dreptate... Vor fi furați de acei
 r. 10. Ce tot fură dela țară, dela mine, dela tine;
 r. 11. D'acei ce mănâncă miera muncitoarelor albine;
 r. 12. D'acei ce ne storc vieața; ș'apoi unui biet sărman
 10 r. 13. Nu se 'ndură să-i arunce în obraz un gologan!..
 r. 14. Vor fi furați! Ai dreptate! Vor fi furați de acelea
 r. 15. Javre la cari omenească este numai doară pielea,
 r. 16. Iar sufletul cu dobândă e luat dela satan,
 [Ed. III: r. 16: Iar sufletul în dobândă fu luat dela satan].
 15 r. 17. Pentru ca să se 'ntoarcă mai murdar și mai viclean!..

TĂNASE (emoționat)

r. 19. RĂZVAN (continuând)

Vor fi furați! Ai dreptate!

- r. 20. *Insă nu sum eu acela care fur dela un frate!*
 20 [Ed. III, r. 20: Insă n'oiu fi eu acela care despoaie p'un frate!]
 r. 21. Mama, buna măicuțiță, ar tresări în mormânt,
 r. 22. Dacă m'ar crede în stare a fura măcar prin gând!..
 r. 23—24. Ș'apoi judecă tu singur, nu fură nimeni în lume
 Pentru ca să dea la altul, fără să-l știe pe nume,
 25 Fără ca vreodinioare să-l fi văzut undeva,
 Fără ca din toată punga să-și lase 'ncai o pară!..
 Dar zău, nu mă tot aprinde! Ce să mai vorbim degiabă!
 Iată banii: mulțumește, du-te și cată-ți de treabă!
 [Perseveranța, r. 23: Dar ce să vorbim degiaba! Sângele în cap mi se urcă!]
 30 r. 24. Iată banii: mulțumește, du-te și nu mă încurcă!..]

(văzând îndoiala lui Tănase)

- r. 25. Moșule! Să-ți spui atâta: de-ar fi banii chiar furați
 r. 26. Copilașii tăi te-așteaptă goi, flămânzi și însetați!..

p. 165, r. 1. TĂNASE (luând punga)

- 35 Bogdaprosti, măi băiete!.. Ce păcat, ce rău îmi pare,
 r. 2. C'un Țigan poate să aibe un suflet așa de mare!
 r. 4. (strânge dăsații și se scoală)
 Tat'-tău va fi fost, băiete, un ștregar, un blăstemat
 r. 5. De s'a aprins mă-ta sărmana în lingușirile lui!

[Ed. III: De-au întortochiat pe mă-ta 'n *lingușiturele* lui!..]

r. 7. *Dragoste ! curat o boală, ce de om când se lipește*

r. 9. Toate lucrurile 'n lume *pune cu susul în jos* :

r. 10. Ingerul urît se pare, *dracul se pare frumos !..*

5 [Perseveranța, r. 9: Toate lucrurile 'n lume *mi le răstoarnă pe dos !..*]

[Ed. III: r. 9. Toate lucrurile 'n lume *pune cu susul în jos*].

r. 11. (*vrea să plece, apoi se oprește*) :

Dar eram să uit, băiete, *a te 'ntreba* cum te chiamă !

r. 13. Muri an... ba nu ! trăiește ! trăiește 'n *inima mea*

10 r. 14. Și va trăi totdeauna *ca într'un leagăn în ea !..*

r. 15. Dumnezeu *să te ajute*, precum tu m'ajută pe mine

r. 16. Zilele tale *să fie* tot zile lungi și senine ;

r. 20. Mi-ajunge *un* singur galben, zău, așa Răzvan dragă !

r. 21. Mai sunt mulți săraci, și *nu voi*u ca eu *să am de prisos*

15 r. 22. Pe când se sbuciumă *alfii*, simțind cuțitul la os.

r. 23. RĂZVAN (*cu desplăcere*) :

p. 166 după r. 2. (Ia o *monetă* și dă punga lui Răzvan)

r. 3. Fă *cum eu îți spui*, căci altfel, zău, nu primesc nici un ban...

S c e n a I V

20 RĂZVAN (*singur*) :

r. 5. Bietul om !.. Ce fudulie ! *Ce apucături mărețe !*

r. 6. Cineva *l-ar putea crede*, că-i un împărat în *zdrênțe !..*

r. 7. Ce despreț ! *Ce vorbe late !.. Tată-său n'a fost Țigan !..*

r. 8. Lumea-și bate joc de mine ! *Lumea râde de Răzvan !..*

25 după r. 10 (*Lipește hârtia de un stâlp și se retrage*, pe când ușa bisericii se deschide, ieșind mai mulți *burgezi și burgeze*).

S c e n a V

Mai mulți burgezi și burgeze

[Inainte de ediția III, « Dascălul » nu era notat aparte printre personagii ;
30 el era « Burgesul I ». Așa dar, în primele redacțiuni nu erau *trei* « târgoveți »,
ci *patru* « burgezi » ; și anume :

burgezul I	Dascălul
burgezul II	târgovețul I
burgezul III	târgovețul II
35 burgezul IV	târgovețul III

Trebue să se țină seamă de aceasta intervertire de personagii, pe care noi nu o putem semna la tot pasul, ci numai în acele pasagii unde am reprodus varianta versului. Ed.]

(*Burgezul I se oprește lângă placard, iar ceilalți formează grupe*).

BURGEZA I

r. 11. Uf. Nu mai stau pe picioare *de* obosită ce sânt!

r. 12. Zău, *nu-mi prea place* zăbava, fie locul cât de sfânt!

5 r. 13. *Părintele Ioniță est un preot* cu minte

r. 16. In două vorbe ți-arată calea *la iad și la raiu*;

r. 17. Și apoi îți zice: *alege!* — *Și cu aceasta sfârșește.*

[Ed. III, r. 17. Și apoi îți zice: *ia seama!* — și 'ntr'o suflare sfârșește!

între r. 17-18 (BURGEZUL I, *stând lângă placard, începe a râde cu hohot*).

10 p. 167, r. 1. BURGEZUL II (*abordând pe Burgezul I*)

Măi! Dar tu ce râzi acolo, singur, chiar ca un amintit?

[Ed. III, p. 167, r. 1. *Dar tu ce-mi râzi, măi fârtate, singur, chiar ca un smintit?*].

r. 3. Spune, *ce scrie acolo?*

15 r. 5. Nu cumva iar *or'un nou cântec, răsând de biata Domnie?*

BURGEZUL I (cu ironie)

Veniți, citiți, înțelegeți, și atunci o să vedeți.

între r. 11—12. BURGEZUL III

Nici eu nu prea.

20 BURGEZUL IV

Ba eu de loc!

BURGEZUL I

Ha! ha! Nici unul?

r. 13. Nu, vezi bine!

25 p. 168 după r. 5. CELELALTE BURGEZE

între r. 6 și p. 169, r. 12: BURGEZUL I

Fiindcă voi nu știți carte; fiindcă voi faceți gură;

Și fiindcă, din păcate, a Românului făptură

Este d'a fi mai obraznic, cine e mai nătărău;

30 *Mi-e milă de voi...*

TOȚI

Ei bine?

BURGEZUL I

Ei bine, voi citi eu;

BURGEZUL II

Citește !

BURGEZUL III

Da ! da !

5

BURGEZUL IV

Incepe !

BURGEZELE

Ascultare ! Ascultare !

BURGEZUL II

10

Eu port lână în ureche ! Rădică glasul mai tare...

BURGEZUL III

Dar nu sbiera, că pe mine mă cam supără la cap...

BURGEZUL IV

Mai în sfârșit, tu citește nici prea tare, nici prea slab !

15

BURGEZUL I (*tușește, apoi începe a citi*)

p. 170, r. 3. Petru-Vodă schiopătează ; dar slut nici de cum nu este!
 [Perseveranța, r. 3; ... dar slut nicidecum nu este].

r. 5. *Ba e frumușel la față, chiar ca Fătul din poveste !*

p. 171, r. 1. BURGEZUL I

20

Măi ! Vreți s'ascultați sau nu vreți ?

r. 2. BURGEZUL II

Negreșit ! Ce mai întrebi !

r. 4. BURGEZUL IV

Ei bine ! De ce nu 'ncepi ?

25

r. 5. BURGEZUL I (*citește*)

r. 11. BURGEZUL I (*citește*)

p. 172, r. 1. *Iată !.. Iarăși frunză de năgară ?*

r. 2. Ce Doamne ! Tot numai una ? *Par'că n'ar fi într'o vară.*

r. 4-9. BURGEZA II

30

Rosmarin sau busuioc !

BURGEZUL II

Pe semne că la muiere limba nu-și află un loc !

r. 10. BURGEZA I (*cu indignație*)

r. 11. BURGEZUL IV

Bre! Doar! nu vei fi o doamnă!

p. 173, r. 1. BURGEZUL I (*citește*)

5 r. 7. BURGEZUL II

Măi! oare vorba la dracu să nu fie foarte groasă?

r. 8. BURGEZUL III

Nu, nu! Nici decum! La dracu!

r. 10. BURGEZUL II

10 Fie și la dracu, totuși n'ar strica cuvinte dulci;

[Ed. III, r. 10: Fie și la dracu, totuși mie-mi plac vorbe mai dulci]

r. 11. De pildă: la cel cu coarne și cu coadă să te duci;

r. 12. Se 'nțelege că-i tot dracul, dar vorba e mai cioplită...

r. 13. BURGEZUL I

15 Ba cu coarne și cu coadă poate să fie ș'o vită!

r. 15. BURGEZUL III

Mai bine, pre legea mea!

[Ed. III, r. 15. Mai bine, pre legea mea!]

r. 16. Ho! Incet! Vine vătavul!.. Să nu dăm de vr'o belea!

20 p. 174, r. 1-2. BURGEZUL I

Sosește nenorocitul, tocmai când vorbeam de vite

Se 'ntâmplă câte o dată vorbe foarte nimerite!

Scena IV

după r. 2. (*Tot aceia, BAȘOTĂ mai mulți slujitori*),

25 r. 3. Oameni buni! Ce stați aice? Ce este? Ce v'ați oprit?

r. 4. Cu ce scop?... A! o hârtie!.. Să vedem, ce ați citit?

[Ed. III, p. 174, r. 4. Cu ce scop?... A! o hârtie!.. Să vedem, ce-i de citit?].

BURGEZUL II

30 r. 5. Ia, o poruncă domnească.

r. 9. Sunt sigur, că este iarăși vr'un cântec nerușinat!..

r. 10. BURGEZUL II

Ba nu, zău!..

r. 11. BURGEZUL III

Nu mai citește!

r. 14. *Voi toți sunteți laolaltă părtași ai nelegiurii!*

p. 175, r. 1. *Vă am în mâinile mele!.. Vi-i dragă vieța sau nu?*

5 r. 2. *Spuneți-mi dar adevărul! Iute!.. Măi, răspunde tu!*

r. 3. *Tu ai o față cam proastă; fruntea jos, gura căscată,*

r. 4. *Semnele cele mai bune d'o inimă nestricată...*

[Ed. III, p. 175 r. 4. *Semnele cele mai bune d'o inimă nestricată...*]

r. 5. *Pune dar mâna pe cuget, și spune-mi, cine a scris*

10 r. 6. *Acest cântec, ce cutează pe Vodă să-l ia în răs?*

[Ed. III, p. 175 r. 6. *Acest cântec, ce cutează p'un Vodă să-l ia în răs?*]

r. 8. *Eu nu știu nimic... zău nimic... de nu-i așa, să fiu câine!..*

r. 11. *A citit? Care anume? Cine a citit? Arată!*

r. 12. BURGEZUL II (*arătând la BURGEZUL I*)

15 Acesta jupân vatave... *chiar acesta!.. uite, iată!..*

r. 15. *Dar, zău, nu de bună voe: tot dumnealor m'au silit...*

r. 16. *Cercetează și întreabă... Nu sunt eu cel cu pricină!*

[Ed. III, p. 175 r. 16. *Cercetează și-i întreabă... Nu-s eu cel cu pricina!*]

r. 17. *A citi când nu te lasă, nu crez să fie vr'o vină!*

20 [Ed. III, p. 175 r. 17. *A citi când nu te lasă, să fie oare vr'o vină?*]

după r. 17: *S c e n a V I I*

Tot aceia și RĂZVAN (mestecându-se în grupa burgezilor)

BAȘOTĂ (*către popor*)

25 p. 176, r. 1. *A citit moldovenește...*

r. 3. *Nu e aci întrebarea. Eu știu, că moldovenește!*

3. 4. *Dar citit-a oare iute? Făr' a se împedeca?*

[Ed. III, p. 176, r. 4. *Dar citit-a oare iute? Fără d'a se 'nvălmășa?*]

r. 5. *Inșirat? Limpede? Neted? Repede? Cu foc?*

30 r. 6. *Da, da!*

r. 7. BAȘOTĂ (*către Burgezul I*)

Cu foc, hoșule?... Ei bine! La asta ce-mi vei răspunde?

Cu foc? Auzi!..

r. 8. *Hoș, jupâne! Eu nu vreau a mă ascunde!*

35 r. 9. *Am citit cum se cuvine, că doară nu în zădar*

[Ed. III, p. 176, r. 9. *Citit-am cum este rândul; vezi bine, că nu 'n zadar*]

r. 11. *Obraznicule! Cum, Doamne, nu ți-e greu? Nu ți-e rușine*

r. 12. *Să-mi spui tu aste palavre? Să vorbești astfel cu mine?..*

[Ed. III, p. 176, r. 12. *Să-mi spui tu mie palavre, când vorbești tocmai cu mine?*]

40

r. 13. Eu! eu vataful cel mare! mă 'nțelegi, *cine sum eu?*

[Ed. III, p. 176, r. 14. Măna dreaptă a lui Hatman, carele la *locul său*]

r. 17. *Eu nu pociu citi prea iute ceea ce un altul a scris!*

[Ed. III, p. 176, r. 17. N'aș putea citi prea iute ceea ce *un altul a scris* !]

r. 21. Deci, judecata e scurtă. *Este foarte vederat,*

[Ed. III, p. 176, r. 21. Deci, *judecata-ți* e scurtă, fiind foarte vederat,]

r. 22. *Că tu ești foarte obraznic și ești foarte vinovat,*

p. 177, r. 1. Tu ai scris cântecul ăsta! *Te văd eu după sprânceană!*

r. 2. *Tu ai nas ca de vulpe, ai o bărbie vicleană,*

r. 3. *Ochi mici, buză subțire...* chiar un chip de fariseu!

r. 4. *Vezi, că te cunosc?* Pe mine a mă 'nșela este greu!..

r. 6. RĂZVAN (cu naivitate):

Mai stați! *De ce așa grabă?* Turci, Tătari sunteți voi oare,

r. 7. *De vă arătați îndată gata a ne spânzura?*..

r. 9. Să fie oare cu cale, *pentru'o goală secătură*

r. 10. A *spânzura așa de lesne un pui de om?* o făptură?..

[Ed. III, p. 177, r. 14. El nu-i faraon, nu-i cioară; *ți Român, îți este frate...*]

r. 16. O să-l învăț eu *dreptate!* Să mă 'nfrunte un netot?..

r. 19. Atunci *lăsați dar* pe dascăl și luați-mă pe mine;

r. 20. El nu-i vinovat, sărmanul; cântecul *l-am* făcut eu;

p. 178, r. 1. Chiar eu, *vezi bine!*

r. 3. Un Țigan să scrie stihuri, *eu n'aș fi crezut!*.. Ce-i drept,

r. 4. *Mutra ta par'că* arată *ceva* ager și deștept...

r. 6. RĂZVAN (întrerupându-l)

Foaie verde *maieran,*

r. 10. Ciudat! să știe carte un *blăstemat* de Țigan!

r. 15. C'ar *fi bine* ca boierii să umble goi și desculți;

r. 17. *Să nu* fi fost nici un dascăl, ca să-l *învețe* scrisoare!..

[Ed. III, p. 178, r. 17. *Să nu* fi fost nici un dascăl, ca să-l pună la scri-soare!..]

r. 18. Cată dar, dascăle, cată! *Ai scăpat cum ai scăpat,*

r. 19. Dar păzește-te de mine, c'o să dai de vr'un păcat!..

r. 20. Acuma tu, faraoane, *răspunde-mi deocamdată,*

r. 21. De ce te-apuci tu d'o treabă *oprită* și neiertată?

r. 22. O faci oare de la tine, sau cineva *te-a* fi pus?

[Ed. III, p. 178, r. 22. O faci oare de la tine, sau cineva *ți-a* fi spus?]

p. 179, r. 1. RĂZVAN (cu bonomie)

Apoi de, jupân vătave, *unui-i jos altu-i sus!*

[Ed. III, p. 179, r. 1. Apoi de, jupân vătave, *unu-i jos, altu-i sus!*

- r. 2. Dumneata mereu *tot* spânzuri ș'astfel trăiești boierește,
 r. 3. Eu fac *cântece* și *doine*, ca să-mi petrec țigănește;
 r. 4. Fiecare cu ce poate!.. *Nu este dat* orîșicui
 r. 5. *Dreptul d'a ucide oameni* în mijlocul târgului!..

5

(se scarpină la cap)

- r. 6. Ș'apoi acest drept, jupâne, *uite!* de mi s'ar *da mie*,
 r. 7. Eu n'aș *ucide* niciunul, ca să *pociu ierta* o mie!
 [Ed. III, p. 179, r. 7. Eu n'aș omori niciunul, ca să *pociu ierta* o mie!]
 r. 8. Șiret Țigan!.. *Nu e lesne a ierta p'un* osândit!
 10 [Ed. III, p. 179, r. 7. Șiret Țigan!.. Dar nu-i lesne *d'a scăpa p'un*
 osândit!]
 r. 9. Fapta, ce tu ai făcut-o *este* un lucru *cumplit!*
 [Ed. III, p. 179, r. 9. Fapta, ce tu ai făcut-o, *îi* un lucru de gîndit!]
 r. 10. A necinsti cîrmuirea, a *nesocoti* divanul,

15

după r. 11. (după o pauză)

- r. 12. *Cu toate astea* o lege, un vechiu și sfînt obicei,
 r. 14. *Nu sunt* înșurat, jupâne...
 r. 16. Ai putea să scapi cu zile!.. *Este o lege, ce zice*,
 [Ed. III, p. 179, r. 16. Ai putea să *fii* cu zile!.. În pravila țarei zice,]
 20 r. 17. *Că de osîndă* se iartă, pe cine-l *vrea* de bărbat
 [Ed. III, p. 179, r. 17. Cum-că de osîndă se iartă, pe cine-l *vrea* de
 bărbat]

r. 19. *Așa este* obiceiul, datina cea strămoșească!r. 22. FATA I (*iese înainte, complimentând*)

25

r. 23. FATA II (*iese înainte cu mâinile în golduri*)p. 180, r. 2. *Sunteți* fete cum se cade? Nu-i așa? De măritat?r. 7. *D'o moarte grea și grozavă p'acest* băiat priceput?[Ed. III, p. 180, r. 7. *D'o caznă foarte cumplită, acest* băiat priceput?]r. 10. FATA I (*lăsând ochii în jos*)

30

r. 12. FATA II (*cu mîndrie*)Și nici eu!.. Ferească Sfîntul!.. *O coșofană!* un rob!..[Ed. III, p. 180, r. 12. Și nici eu!.. Ferească Sfîntul!.. *O batjocură!*
 un rob!..]r. 14. *Așa?* Atunci de ce doară *ați ieșit* voi amîndouă,

35

r. 15. *Cu atîta fudulie, ca să ne răspunde-ți nouă,*r. 16. *Cîntînd din tobe și surle, că sunteți* de măritat?r. 17. FATA (*cu confuzie*)De ce!.. *asa!*.. să se știe

r. 18. FATA II (*cu insolență*)

p. 181, r. 1. RĂZVAN (*către popor*)

r. 2. *Așa dar d'acum 'nainte să știți bine fiecare,*

[Ed. III, p. 181, r. 2. Astfel dar d'acum 'nainte, veți ști bine fiecare,]

r. 3. *Și să mai spuneți ș'altora, spre știința tuturor,*

[*Perseveranța*, r. 3: *Să spuneți și altora să fie știut tuturor*].

r. 5. *Fete de neam și de cinste, ce-ar vrea bărbați să-și găsească...*]

r. 7. *S c e n a V I I I*

Tot aceia și SBIEREA

SBIEREA (intrând)

r. 8. *Fără dobândă, degiaba, fără nici un folos!*

r. 9. RĂZVAN (*cu melancolie*):

Ai văzut, jupân vatave, că nu este fată 'n lume

r. 10. *Care să nu s'oferască auzind de al meu nume!..*

[Ed. III, p. 181, r. 10. *Ca să nu se 'nfioreze, când aude d'al meu nume!..*]

r. 11. *E frumoasă acea lege, ce iartă p'un vinovat,*

[Ed. III, p. 181, r. 11. *Frumoasă-i legea străbună, ce iartă p'un vinovat,*]

r. 13. *E frumoasă acea lege, care știe, că o ceață*

r. 14. *Se pierde, când o străbate o rază de dimineață;*

r. 15. *E frumoasă acea lege, care crede, că nu-i rău*

r. 16. *Omul ales d'o ființă, curată ca Dumnezeu!..*

r. 17. *E frumoasă acea lege... dar nu este pentru mine,*

r. 18. *Precum într'o florărie nu-i loc pentr'un mărăcin!*..

[r. 19—22 lipsesc].

r. 23. *Eu Țigan! eu... o jupâne! Decât tot vai și amar,*

r. 25. *Pentru cea de 'ntâiu greșală moartea 'n streang ar fi prea mare*

r. 26. *Slujitori! deocamdată duceți-l la închisoare!*

p. 182, r. 2. BAȘOTĂ (*cu asprime, către Răzvan*)

Cum? Așa să fie oare? Ai furat? Tu?..

r. 3. RĂZVAN (*cu liniște*)

r. 5. *Țiganul își dă în petec!*

r. 7. *Un ticălos! Un desmetec!*

[Ed. III, p. 182, r. 7. *Un ticălos! Un desmetec!*]

r. 8. *Au fost douăzeci de galbeni... D'abia nouă-spre'ci mai sânt!..*

r. 9. *Unde-i unul? unul? unul?... Să mi-l dai de supt pământ:*

r. 11. *Un gălbănaș ca un soare!*

- p. 183, r. 3. În locu-i *este* o pâine într'o colibă săracă...
- r. 7. SBIEREA (*iute apucând pe Bașotă de mână*)
- r. 9. Ciudat, boierule dragă! Apoi *ce vrei să-ți fac eu?*
- r. 10. SBIEREA (*cu aprindere*)
- 5 Cum ce? Vreau sfânta dreptate!.. Cum ce? Vreau galbănul meu!..
- r. 12. În ce *gură 'ncăpu* legea
- r. 13. SBIEREA (*gesticulând*)
- r. 14. *Jupân vatave, ascultă!*.. Nu mă lăsa păgubaș!..
- 10 r. 16. Ori de nu; atunci, jupâne, *stăpănu-său să-mi plătească!*..
[Ed. III, p. 184, r. 1. Al cui ești tu, măi Țigane? *Cum se cheamă domnul tău?*]
- r. 2. RĂZVAN (*cu mândrie*)
- r. 3. SBIEREA (*cu bucurie*)
- 15 r. 4. *Să mi-l dai rob chiar pe dânsul* în loc de despăgubire!..
- r. 6. Furul *se dă aceluia*, dela care a furat!
- r. 7. RĂZVAN (*cu groază*)
- r. 9. *Firește!*
[Ed. III, p. 184, r. 9. *Firește!*]
- 20 r. 10. Vrei, boierule, să-l capeți *foarte ieften* în robie.
[Ed. III, r. 10. Vrei, boierule, să-l capeți *foarte lesne 'n obăcie!*]
- r. 16. *Știe bine.*
- r. 18. SBIEREA (*cu mulțumire*)
- r. 20. *Așa este* legea țarei...
- 25 [Ed. III, p. 185, r. 5. Cam cutezător, *cam jalnic*, dar deștept și cărturar.]
- r. 6. Nu 'nțeleg, nu *pociu* pricepe, și nu *voiu*, ca el să fie
- r. 7. Bună pradă *pentr'un* altul, pe când îmi place și mie!..
- r. 8. Deci, *îți dau eu acel galben*, și robul va fi al meu.
[Perseveranța, r. 8: *Chilipir, îți dau eu acel galbăn*, și robul va fi al meu!]
- 30 [Ed. III, p. 185, r. 8. Deci ia-ți galbănul din parte-mi, și robul va fi al meu]
- r. 9. SBIEREA (*cu iușeală*)
- r. 11. Boierule! Știi prea-bine, *că sunt* vătavul cel mare...
- r. 12. Dec! și eu la visterie *am fost* ftorî-cămăraș!
- 35 r. 13. Boierule! Află *însă*, că postelnicul mi-e naș!..
- p. 186, r. 1. Boierule! Taci din gură, *că mă fac leu-paraleu!*..
[Ed. III, p. 186, r. 1. Boierule! Taci din gură, *că mă fac un paraleu!*..]

r. 2. RĂZVAN (*cu amărăciune către popor*)

r. 4. *Așa este !*

r. 5. TOȚI (*cu sgomot*)

r. 7. Taie-i pe toți! Nimicește p'acești mojiți cu nărav!

5 r. 10. Nu m'eți robi voi pe mine! *Mă jur că nu !* Mai de grabă
[Ed. III, p. 186, r. 10. Nu m'eți robi voi pe mine! *Mă jur că nu !* Mai de grabă]

r. 16. Dar de Vodă, nu... Ei bine!.. *Voesc să-mi dai șteangul meu !*

r. 18. (*luând pe Sbierea la o parte*)

10 r. 19. *Să uităm cearta !* Pe cînste, a fost o glumă, o șagă,

p. 187, r. 2. Cu nește răzași!.. Un petec... Nu-i tocmai un lucru mare...

r. 4 (*se strâng de mâini cu afecție*)

RĂZVAN (*iritat*)

[r. 6 lipsește].

15 r. 7-8: *A vedea trebele tărei d'aproape nu li se cade !*

(*Slujitorii gonesc pe burgezi și burgeze, cari se depărtează cu nemulțumire*).

BURGEZUL II

Lasă-mă, jupân vatave, să văz Țigan spânzurat !

20 r. 11. *Ba afară ! afară, neam blăstemat !*

după r. 11:

S c e n a I X

Tot aceia, fără burgezi și burgeze

r. 13. Ca să țipe că-i dreptate sau că nu este dreptate...

r. 14. Slujitorilor! la lucru!.. Apucați p'acest Țigan!

25 r. 15. RĂZVAN (*cu liniște dându-se în mâinile slujitorilor*)

Mă las eu singur, jupâne !

p. 188, r. 2. Legați-mi-l și să-l duceți drept...

r. 3. RĂZVAN (*pe când slujitorii îl leagă*)

Drept la spânzurătoare !

30 r. 4. *Un om ce vrea om să fie, decât rob mai bine moare !..*

[Ed. III, p. 188, r. 4. Omul *ce vrea om să fie*, decât șerb mai bine moare !]

r. 6. SBIEREA (*cu îngrijire*)

Păcat ! Vorbește 'ntr'aiurea !.. Să nu fi înnebunit !..

r. 7. Prietene! Ia-ți Țiganul, și să aibi de dânsul parte...

35 [Ed. III, p. 188, r. 7. Prietene! Ia-ți Țiganul, *c'asa i-a fost scris în soartă !*

r. 8. *Duceți-l drept la boierul !..*

[Ed. III, p. 188, r. 8. *Duceți-l drept la boierul !..*]

r. 9. *Cum? Eu rob? O, moarte, moarte !*

[Ed. III, r. 9. *Cum? Eu rob? O, moarte, moarte !*]

ACTUL II

- 5 *Scena prezintă un crâng în codrul Orheiului în Basarabia nordică. În fund se vede printre arbori un pârâu, curgând de pe o stâncă, iar pe avanscenă un trunchiu, răsturnat în chip de lavișă.*

Scena I

MAI MULȚI HOȚI (lungiți pe iarbă)

- 10 p. 191. r. 1. *Ian spuneți-mi, ce să facem, ca să mai treacă din vreme?*
 r. 2. *Să facem ce face frunza, când prin codru vântul geme;*
 r. 3. *Ori să facem ca izvorul, când aruncă unda lui,*
 r. 4. *Scăpărând argint din spume, pe verdeața codrului;*
 r. 6. *Și copaciul nu se lasă, luptându-se bărbătește!*

- 15 după r. 8. HOȚUL II

Să trăiești ! Așa îmi place.

[Ed. III, p. 191, r. 10. Bland ca *dulcea* sărutare, crunt și groaznic ca furtuna !]

- r. 9-11. HOȚUL I

- 20 *Dar cine din noi să cânte?*

HOȚUL II

Cine? Mai încape vorbă ! Cine arde mai fierbinte !

RĂZAȘUL (sculându-se)

Eu.

- 25 TOȚI

Da. Să cânte Răzașul !

- r. 12. *Jalea mea o să vă spui,*
 r. 13. *Ca să-mi șterg plânsul cu plânsul, cum se scoate cuiu cu cuiu,*
 r. 14. *Dar ce zic ! Nu sum eu singur, care suferă și plânge ;*
 30 p. 192, r. 1. *Nu sum singur eu, pe care doina mea îl va atinge ;*
 [Ed. III, p. 192, r. 1. N'oiu fi singur eu, în care doina-mi inima va frânge ;]
 r. 4. *Toți acei ce, ca o moaște, păstrează în sân urice,*
 r. 6. *Că strămoșii lor, în lupte râuri de sânge vărsând,*

[Ed. III, p. 192, r. 6. *Că strămoșii lor în lupte, rduri de sânge vărsând,*]

r. 7. Au câștigat ca răsplată câte-o brazdă de pământ l..

r. 9. Mult mare mi-este mânia! *mult mare mi-este amarul f..*

r. 10. Eu am auzit, bădiță, *cum că și pe la Munteni*

5 r. 15. Tot vecinii îi înșeală, tot vecinii îi desbracă!

r. 16. Vecini de cei cu putere, cu caftane aurite

r. 18. Vecini dintr'acea care, cu o vorbă, c'un cuvânt

r. 19. *Un sat întreg, plin de vieață, îl prefac într'un mormânt!*

r. 20. Vecini, dintre cari acum de văz ore unul, mi-l spintec,

10 r. 21. *Și tot zâmbesc spintecându-l...*

r. 23. Ba n'am uitat! *Am vrut numai să-mi pui sângele în foc,*

r. 24. *Vorbind de trecut, ca astfel să pociu cânta mai cu foc!*

p. 193, r. 27. HOȚUL III

Uf, uf, uf! Rău mă frământă!

15 HOȚUL IV

Mi-e și cald! mi-e și răcoare!

p. 194, r. 17. S c e n a I I

Tot aceia, un boier tânăr și un cioban, apoi Răzvan

HOȚUL I (*sărind în picioare*)

20 r. 18. CEILALȚI (*sculându-se și apucând armele*)

r. 19. Liniștiți-vă, că doară mă cunoașteți... suntem frați!

r. 20. Eu vi-l aduc pe credință: eu sum chezaș și povață!

r. 22. BOIERUL

Care este căpitanul?

25 r. 23. RĂZVAN (*ieșind dintre arbori*)

p. 195, r. 2. BOIERUL (*cu mirare*)

Dumneata? Așa să fie? Dumneata biciul de spaimă,

[Ed. III, p. 195, r. 2. *Dumneata? Să fie oare! Biciul de groază și de spaimă.*]

30 r. 3. De care se teme țara?..

r. 4. *Numai cei răi să se teamă.*

[Ed. III, p. 195, r. 4. *Numai răii să se teamă.*]

r. 6. Ei bine, acum știi cine sum eu;

r. 7. Spune-mi dar și tu, jupâne, *cum este numele tău?*

35 r. 12. BOIERUL (*cu impaciencă*)

r. 13. *Lucrul, carele m'aduce, trebuie isprăvit îndată...*

[Ed. III, p. 195, r. 13. *Lucrul, carele m'aduce, trebuie isprăvit îndată...*]

- r. 15. RĂZVAN (*întrerupând*)
 r. 19. Ca să cunun *d'al* de tine numai cu duhul de moarte!..
 p. 196, r. 5. *La ei haina*, mintea, fața, inima, totu-i subțire!..
 r. 6. RĂZVAN (*liniștindu-se*)
 5 r. 7. Apoi îți *ziceam*,
 r. 8. *Că iubesc* pe oarecine, firește față de neam.
 r. 9. Din nenorocire *însă*, ea n'are mamă și tată
 [Ed. III, p. 196, r. 9. Din nenorocire totuși, *n'având nici mamă, nici tată*,]
 10 r. 10. Și unchiu-său, *vrând s'apuce o avere însemnată*,
 [Ed. III, p. 196, r. 10. *Unchiu-său* vrea să-i răpească moștenirea cea bogată,]
 r. 11. *S'a hotărît s'o închiză* călugăriță la schit...
 r. 12. *Ce faptă neomenoasă!* Ce lucru neauzit!..
 15 r. 13-16. RĂZVAN (*cu ironie*)
 Sărmana!.. Dar zestrea-i mare!.. *Iubești prea mult*
 pe orfană?..
 Sărmana!.. *Mori după dânsa!*.. *O vrei cu zestre?*.. *Sărmana!*
 r. 17. Iată trei sute de galbeni. Alți trei sute, și mai mult,
 20 r. 18. O să-ți aducă ciobanul, *când lucrul va fi făcut*..
 p. 197, r. 2. BOIERUL (*cu desplăcere*)
 r. 3. CIOBANUL (*întrerupând*)
 r. 4. *Cine oare n'o cunoaște*
 r. 6. Un fătoi ce călărește și *împușcă* ca un smeu
 25 r. 9. Știut! După ce-i *nepoată* acelui vornic Moțoc,
 [*Perseveranța*, r. 10: *De care tremura țara și păgânii ca de foc!*]
 r. 10. *De care se ferea țara și păgânii* ca de foc!
 r. 12. *Negreșit!*.. *Te arde setea* s'apuci zestrea mai în grabă!..
 r. 14. *Ce lucru vrei tu anume dela codru 'ntunecat?*
 30 [*Perseveranța*, r. 14: *Ce fel dorești tu anume dela codru 'ntunecat?*]
 [Ed. III, p. 7, r. 14. *Care lucru vrei anume dela codru 'ntunecat?*]
 r. 15. Chiar acuma, căpitane, zece călărași cu silă
 p. 198, r. 2. CIOBANUL (*râzând*)
 Așa! Nu-i lucru ușor
 35 r. 3. Vidra-i o fată semeață, *umplută* cu fudulie,
 [Ed. III, r. 3. Vidra-i o fată semeață, *ticsită* cu fudulie,]
 r. 4. *Care n'ar băga în seamă* nici chiar pe sfântul Ilie!..
 r. 6. *Dumnealui* știu c'o iubește, dar nu ea pe *dumnealui*..
 r. 9. *Ha, ha!* După cununie!

r. 10. Adevărat! Eu uitasem, *c'ășa-i* legea pe la voi:
[Ed. III, r. 11. Numai *zestrile* 'nainte, iar iubirea mai apoi!..]

r. 13. Unde dintre două inimi *una este* cumpărată!..

[Ed. III, r. 13. Unde dintre două inimi *una-i marfă* cumpărată!..]

5 după r. 18. *Dar pe Vidra s'o aduceși dintru'ntâi în acest loc,*
Ca să văz și eu nepoata acelu vornic Moșoc,
Ce-mi tot răsturna în țară domnie peste domnie,
Cum se răstoarnă plăcinta după tavă pe tipsie!

r. 19. CIOBANUL (*vrând să plece*)

10 r. 20. *Slujba cea mare, ce astăzi mi-o vei face dumneata.*

p. 199, r. 1. *Iți făgăduesc pe cinste că, dacă din întâmplare*

r. 2. *Vei fi prins de cârmuire, te scap eu din închisoare:*

r. 4. *Imi sunt rude de departe...*

r. 5. RĂZVAN (*cu desgust*)

15 r. 7. *Ce poruncești?*

r. 8. RĂZVAN (*încet, luându-l la-o parte*)

î. 9. *De-i pricepe că miroase a trădare...*

r. 10. RĂZAȘUL (*punând mâna pe cuțit*)

Las' pe mine!

20 r. 13. Răzașul *nu se pogoară a se bate cu femeie!*

(*Răzvan face semn cu mâna, și toți ies*).

S c e n a I I I

RĂZVAN (*singur*)

r. 15. Așa m'aprinde pe mine *numai cuvântul: femeie!...*

25 r. 16. Femeie! De când pe dânsa *a făcut-o* Dumnezeu,

p. 200, r. 1. *Și privind cu mulțumire la înveselita lume,*

[Ed. III, r. 1. *Și privind cu mulțumire către 'nbobocita lume,*

r. 2. Zice: eu sânt ziditorul, dar femeia este *culme!...*

[Ed. III, r. 2. Zice: eu sunt *temelia*, dar femeia este *culme!...*]

30 r. 3. Femeie!.. *Și totuși omul, de lăcomie orbî,*

r. 4. *Iubește nu pe femeie, ci aurul cântărit...*

r. 5. Pentru dânsul e femeie *o moșie măsurată.*

[*Perseveranța, 2-5: Ce-i femeia pentru dânsul? o moșie măsurată*]

r. 8.

Scena IV

RĂZVAN și MOȘ TĂNASE

TĂNASE (arătându-se în fund)

r. 9. RĂZVAN (oprindu-l)

5 r. 12. Te cunosc, deși d'atuncea a trecut un veac întreg:

r. 14. TĂNASE (mișcat)

r. 16. Bătându-ți joc de robie... Zău! nu mai pricep nemică...

r. 19. *Am fost rob, am fost în lanțuri, ș'acum inima-mi suspină*r. 20. *Întâlnindu-te pe tine, carele ai fost pricină!..*10 [Ed. III, r. 20. *Întâlnindu-te pe tine, carele fuseși pricină!..*]

r. 21. TĂNASE (cu mirare)

p. 201, r. 1. Tu, moșule! Tu singur! Ș'apoi tot din vina ta

r. 2. *Iată-mă's haiduc de codru, numai pentru a scăpa!*r. 4. *Tot tu o să fii pricina... tot tu!..*

15 r. 5. TĂNASE (exasperat)

*Eu?.. Glumești tu oare?..*r. 7. *A-ți da pieptul meu drept țință, rugându-te a lovi!..*

r. 8. Tu! Numai tu ești de vină, îndemnat de oarba soarte,

[Ed. III, p. 201, r. 8. Tu! Numai tu ești unealta, îndemnat de cruda soarte,]

20 r. 9. *Ce amestecă, împletește și întortochează toate,*[Ed. III, r. 9. *Ce amestecă și 'npletește și 'ncurcă faptele toate,*]r. 10. *Astfel că adesea omul, bun ca blândul mieluşel,*r. 11. *Face mii de fapte rele, fără' s'o știe însuși el!..*

r. 13. RĂZVAN (continuînd)

25 Ți-aduci aminte *afurisita* de pungă,

r. 15. Că sunt mulți sărmani; că nu vrei, ca tu să aibi de prisos

r. 16. Pe când se sbuciumă alții, simțind cuțitul la os?..

r. 17. Moșule! făcând aceasta, puteai să gândești tu oare,

r. 18. C'o să măi cufunzi pe mine în robie 'ngrozitoare?..

30 r. 20. De luai tu punga 'ntreagă, eu scăpam *nebănuit*!..r. 21. Ha, ha, ha! Ș'apoi mai strige *capetele* înțelepte,r. 22. *Că omul știe ce face și la ce să se aștepte,*r. 23. *Uitând că'n lume adesea un fluture, ce trece 'n sbor,*r. 24. *E în stare să răstoarne toată prevederea lor!..*35 r. 26. *Învălește câte o dată o amăgire grozavă!..*

p. 202, r. 1. TĂNASE (cu durere)

r. 2. *Tu nu m'ai vestit în clipă, pentru ca în locul tău*

- r. 6. *Zică lumea tot ce-i place, este, zău, ca ș'un Român!..*
 r. 7. *Haide! Ce-a fost, nu mai este!.. Spune-mi, moșule, mai bine,*
 r. 8. *De ce târăști tu la codru oasele tale bătrâne?*

r. 10. TĂNASE (*lăcrămând*)

- 5 r. 14. *Sunt Români, ce mor de foame! sunt Români, ce mor de sete*
 r. 15. *Astfel în toată Moldova lui păcătos moș-Tănas*
 r. 16. *Nici un sprijin, nici un razâm, nici un scut nu i-a rămas,*
 r. 18. *Și zicând « Doamne-ajută! » calea codrului s'apuce!..*
 r. 19. *De o bucată de vreme, cerșitorind pe maidan,*
 10 p. 203, r. 1. *Unii te laudă foarte, ca pe-un mare viteaz;*
 r. 2. *Alții, adică boierii, te ocărăsc cu năcaz;*
 r. 4. *Că orice alta i-aș face, degeaba! ea nu se schimbă*
 [Ed. III, r. 4. *C'alta orice nu i-aș face, degiaba! tot nu se schimbă!..*]
 r. 7. *Tu o să-i scoți din rușine, tu o să-i speli de păcate,*
 15 r. 14. *Dar nu e vorba de asta!.. Apoi, precum îți spuneam,*
 r. 15. *Rămâind singur în lume, fără copii, fără neam,*
 r. 18. *M'am pus pe gânduri, băiete! m'am gândit, m'am răsgândit,*
 r. 19. *Ș'acum iată-mă-s în codru, bucuros că te-am găsit*
 r. 22. *Cu Leși, cu păgâni, cu Unguri, cu Nemții d'ai lui Despot.*
 20 [Ed. III, r. 23. *Și ce-am învățat p'atuncea, n'am uitat încă de tot!..*]
 r. 24. *Mă vezi prăpădit, dar altfel această mână uscată*
 r. 27. *Mai bine aice 'n codru prin mine să moară ei!*
 p. 204, r. 1. *O ființă cât de slabă, e tare când își răzbună!*
 r. 2. *O să mă vezi și pe mine!.. Sunt haiduc, și pace bună*

25 r. 3. RĂZVAN (*cu entuziasm*)

- Așa te voi, barbă albă! Ș'o să vezi peste puțin,*
 r. 4. *Că orașu-i leghioană și numai codru-i Român!..*
 [Ed. III, r. 5. *În oraș totu-i șerbie; cel mai mic și cel mai mare,*]
 r. 7. *Fiecare este slugă, și nici unul nu-i stăpân;*
 30 r. 8. *Insuși Domnul cu rușine se robește la păgân!..*
 r. 12. *Omoară sărmana jertfă, pe care o nemeresc,*
 r. 13. *Dar n'o înjugă 'n robie ca fiara cea omenească,*
 [Ed. III, r. 13. *Dar n'o 'njugă 'n obăcie, ca fiara cea omenească*]
 r. 14. *Care prada-i n'o ucide, și n'o lasă să trăiască!..*
 35 r. 22. *Ce însăși firea îl țese din ierburi și floricele*
 r. 23. *Lumea însă de departe ne numește cu fiori*
 r. 24. *Hoși și ucigași de oameni, tâlhari și omorători!..*
 r. 25. *O nu, moșule! Nu crede! Așa a fost totdeauna.*
 r. 27. *Precum mușchiul se lățește pe copaciu, pe care-l tai,*
 40 r. 29. *Săracul țaran, ce pierde vițișoarele sau plugul,*

- r. 30. *Neferice rob*, ce fuge blăstemând biciul și jugul,
 r. 31. Toți cei slabi, izbiți de soartă, *amărîți și apăsăți*,
 [Ed. III, r. 31. Toți cei slabi, izbiți de soartă, *de năpăști*
înconjurați.]
 5 r. 33. Când privești *toată Moldova aruncată 'n jaf și 'n silă*;
 [Perseveranța, r. 33: Când privești *întreaga țară aruncată 'n jaf și silă*]
 p. 205, r. 5. O! atunci *îți* pare bine, când *d'o dată* se ridică
 r. 9. *Unda cuvintelor tale m'alină*, mă liniștește!..
 [Ed. III, r. 9. *Unda cuvintelor tale m'alină*, mă liniștește!..
 10 r. 11. (cu un fel de năcaz)
 O Doamne! *să iasă ele din gura unui Țigan!*..

S c e n a V

Tot aceia, VULPOIU, SBIEREA

15 VULPOIU (de departe)

- r. 13. Ce este?
 r. 14. VULPOIU (târând pe Sbierea)
 r. 16. RĂZVAN (cu mirare)
 r. 17. SBIEREA (speriat)
 20 r. 18. TĂNASE (posomorât)
 p. 206, r. 2. *De aramă poleită cu aur... ba cu argint!*..
 r. 4. L-am găsit *pe drum la stânga*, într'o căruță strîcată;
 r. 6. Dar fiindcă vrea să fugă, îi *dedei un bobârnac*.
 r. 7. Și simții atunci d'aproape, *că roata are un sac!*..
 25 r. 10. SBIEREA (murmură frîngându-și mâinile)
 Taleri trei mii patru sute *opt-zeci și șapte ș'un ort!*..
 r. 12. TĂNASE (cu indignație)
 Dați-mi *cineva o armă*, căci poftesc cu poftă mare
 r. 13. Să-i număr *eu câte unul* vr'o zece mii pe spinare!
 30 r. 14. RĂZVAN (cu tristețe)
 [Perseveranța, r. 14: Eu Țigan și iată cine e *boier și e Român*]
 r. 15. *Eu rob la un om ca dânsul*, și el să-mi fie *stăpân!*..
 r. 16. TĂNASE și VULPOIU (consternați)
Dânsul?..
 35 r. 18. *Ca să 'ngenunchezi, stăpâne, lângă robul dumitale!*
 r. 19. *Un boier, ce are dreptul d'a ședea chiar în Divan,*

- r. 21. Scoală dar ca altă dată, scui pă-mă și pălmuește,
 p. 207, r. 1. Scoală dar ca altă dată, și pune ș' argații tăi,
 r. 2. Ca și dâșii să-mi dea palme! ca să mă scuipe și ei!
 r. 3. Țara 'ntreagă e a voastră!.. Codru sau oraș? Ce-ți pasă!
 r. 4. Orișicând și orișunde, ești tot la tine acasă!..

Scena VI

Tot aceia, boierul cel tânăr, Vidra, mai mulți hoji

(Boierul șoptește ceva Vidrei, care nu-i răspunde nemica, ci se uită cu sfială și cu curiozitate în toate părțile)

- 10 r. 16. Ăst boier, pe care astăzi îl priviți îngenunchiat,
 p. 208, r. 1. SBIEREA (tremurând)
 r. 2. VULPOIU (amenințându-l)
 r. 5. Ca painjinul, ce țese într'ascuns vicleanu-i ciur,
 r. 6. Il întinde, și-l anină, și-l acață împrejur
 15 r. 8. Așteptând să cază musca în capcana cea subțire
 r. 10. Ș'o tot rumpe ș'o îndeasă în stomacu-i desfundat,
 r. 11. Și iar își cârpește ciurul, și iar se pune la pândă,
 r. 12. Și iar ochește o pradă să treacă ca să se prindă...
 r. 13. Astfel boierul acesta, de-l vedeți gras și umflat,
 20 [Ed. III, r. 13. Astfel și boierul ăsta, de-l vedeți plin și rotund,]
 r. 14. Să știți bine, că și dânsul multe muște a mâncat!..
 [Ed. III, r. 14. Să știți bine, că și 'ntr'ânsul musculițele s'ascund!..
 r. 19. Cu nestâmpărul mai grabnic, cu focul mai dușmănesc,
 r. 20. Cu setea de răzbunare, cu care eu îl urăsc!
 25 r. 22. El, cu pravila în mână și pe buză cu dreptate,
 p. 209, r. 3. Unde mă ținea în zgardă, ca pe-un câine 'n bătătură...
 r. 4. Il urăsc cu o nespuză și nepovestită ură!..

(Vidra face o mișcare de oroare)

TĂNASE (exasperat)

- 30 r. 12. RĂZAȘUL (cu bruschete)
 r. 13. Mai bine acum îndată să-i dau cu măciuca în piept!
 r. 14. RĂZVAN (arătând la Sbierea)
 r. 15. SBIEREA (când îl scoală Vulpoiul, cu desperare)
 r. 16. Mă jur c'am lăsat acasă socoteli neîncheiate!..
 35 r. 17. Iartă-mă!.. Tocmai pe tocmai!.. Mi-ai fost rob: te iert și eu!..
 r. 18. De vrei, îți voi da ș'un zapis!.. Martur este Dnmnezeu!..

p. 210, r. 1. Vulpoiule du-l din codru! *Scoate-l până la răspânte.*

[Ed. III, r. 4. Alege la deal, la vale, în răsărit, în apus !

r. 5. Răzvan te *avuse* 'n palmă și numai c'un semn de mână

r. 7. Totuși uite! nu-ți lipsește *un fir dintre* perii tăi!..

5

(Vidra e foarte emoționată)

r. 10. RĂZAȘUL (cu asprime)

r. 11. Că tu îți petreci cu glume ș'ai uitat de răzbunare!

r. 15. Ca să cred că răzbunarea e un fel de sărutare!..

[Ed. III, r. 15: Ca să cred că răzbunarea... îi un fleac de sărutare !]

10

r. 16. Ciocoiul este al nostru și nu e numai al tău !

r. 17. Nu-l iert eu, bată-l năpasta!..

r. 20. Ține minte, căpitane, că noi n'am ales pe tine

p. 211, r. 1. O VOCAL DIN GRUPA HOȚILOR

r. 4. RĂZVAN (cu demnitate)

15

D'azi înainte Țiganul nu mai este căpitan

r. 5. Când m'ați pus vataș de codru, dându-mi în mână securea

r. 6. Ați jurat, c'o să m'asculte lunca, drumul și pădurea !

(aruncă barda jos)

[Ed. III, r. 6. Jurară-ți c'o să m'asculte lunca, drumul și pădurea !]

20

r. 7. Iată arma, ce-a pătat-o jurământul cel viclean ;

r. 9. Puneți dintre voi p'acela, cine-i meșter să vă învețe

r. 10. A lovi în slăbiciune, a izbi în bătrânețe

[Ed. III, r. 10. A năvăli 'n slăbiciune, a se izbi 'n bătrânețe]

r. 11. Sau p'o singură furnică a da iureș câte doi!

25

după r. 12. (voește a ieși)

r. 13. RĂZAȘUL (oprindu-l)

r. 1. TĂNASE (cu mulțumire)

Da, da! Și de țigănie să nu i se mai vorbească !

r. 3. SBIEREA (cu neîncredere)

80

Să plec?... E adevărat!..

r. 7. RĂZVAN (cu indignare)

r. 10. SBIEREA (impotrivindu-se)

r. 13. Taleri trei mii patru sute optzeci și șapte ș'un ort!..

Scena VII

Tot aceia, fără Sbierea și Vulpoi

VIDRA (înaintând cu demnitate și întinzând mâna către Răzvan)

- 5 r. 14. Aș fi mândră, căpitane, *de a strânge mâna*, care
r. 15. *Știe să ierte dușmanul și nu știe să-l omoare...*

RĂZVAN (cu confuzie)

- r. 18. Spălată *numai de ploaie, neagră și aspră* din fire,
r. 19. *Să cuteze a atinge mâna-ți albă și subțire?*
10 [Ed. III, r. 19. Cuteza-va ea s'atingă mâna-ți *dalbă* și subțire?..]
p. 213, r. 1. De când oameni din codru *m'au răpit mergând* pe drum,
r. 2. N'am oftat, n'am zis o vorbă, *am fost mută până acum*,
r. 5. Dar nu-i pasăre pe lume *ca să nu cânte* cu dor,
r. 6. Când ziua *e luminoasă* și cerul *e fără nor*;
15 r. 7. Nu-i femeie *să nu simță* în inima-i *o mișcare*,
r. 8. Când s'așterne de 'nainte-i *strălucind* o faptă mare!..
r. 9. Rob, Țigan, *orice ș'oriunde* soarta *să te fi adus*
[Ed. III, r. 9. Șerb, Țigan haiduc, *d'oriunde* soarta *să te fi adus*,]
după r. 10. (Răzvan *rămâne extaziat de emoție*)
20 r. 11. Aferim! Ce mai *muier!* *Iată o Româncă verde!*
[Ed. III, r. 11: Aferim! Ce mai *muieri!* *Ia'o Româncuță verde.*]

r. 12. BOIERUL (cu indignație)

Ce faci, dragă jupâneasă? *Ce rușine!* Cine-ar crede!..

[Ed. III, r. 12: Ce faci, dragă jupâneasă? *Ce rușine!* Cine-ar crede!..]

25 r. 15. RĂZAȘUL (cu furie)

Căpitane! Căpitane!.. *Fă-mi și mie o pomană!..*

r. 16. Dă-mi voie măcar dintr'ânsul să-ți *fac* de prânz o tocană!

r. 19. *Așa ca să nu se vază*, de-a fost boier sau vițel!..

[Ed. III, r. 19. *Incât nici să nu se vază*, d'a fost boier sau vițel!..]

30 r. 20. RĂZVAN (ieșind din distracție)

Cum?.. *De ce astă urgie?*.. Lăsați-l în bună pace!..

r. 21. El *nu ne-a făcut* nemica...

p. 214, r. 1. *Cum nu!* *Ce are a face.*

r. 3. *L'ai auzit și tu însuși*, că te numește tâlhar!..

35 r. 4. Eu tâlhar?.. *Cine-a zis-o?*.. Răzvan nu putea s'auză,

r. 5. Căci *simțirea-mi se pierduse*, rătăcită pe o buză

r. 7. *Că tot mai răsună încă și 'n mine și 'n giurul meu!..*

(către Vidra)

- r. 14. *Care s'arunce* privirea-i, sub gunoiu de umilință,
 r. 15. *La un om, ce 'n toată viața* n'a gustat de nicăiri
 r. 16. Decât despreț și nemilă, batjocură și ocări !..
 [Ed. III, r. 16. Decât despreț și nemilă, batjocură și 'mbrânciri...]
 5 r. 17. Dar știi tu oare puterea, *ce au* cuvintele tale,
 r. 18. Luminându-mă, ca raza, *ce pătrunde într'o vale*,
 [Ed. III, r. 18. Luminându-mă, ca raza, străcurată printr'o vale,]
 r. 19. *Unde umbra cea de noapte, sub vălu-i întunecos*,
 r. 20. *Ascundea* în adormire tot ce-i bun, tot ce-i frumos?..
 10 r. 21. Tu mi-ai dat o *viață* nouă, mi-ai deschis o nouă cale!
 r. 24. Ce putere! *Ce putere!*
 r. 25. RĂZAȘUL (*cu nemulțumire*)
 p. 215, r. 1. RĂZVAN (*după o pauză, cu descurajare*)
 Dar tu taci! Tu taci acum?.. Îți pare rău dumitale,
 15 (*Vidra întoarce capul*)
 r. 3. *Poate că-ți aduci aminte*, cine ești? Ei bine dar,
 r. 4. *Să-mi aduc și eu aminte*, că Răzvan e un tâlhar
 [Ed. III, r. 4. *Să n'uit dar nici eu atuncea*, că Răzvan îi un tâlhar!]
 r. 5. (*către boierul cel tânăr*)
 20 r. 6. *Acuma știu cum mă chiamă*, ș'o să mă port tâlhărește...
 r. 8. BOIERUL
 Ba nu!.. *Ia-o dumneata!*..
 r. 10. Ciobanul *ți-i va aduce!*..
 (*urmează recitarea*)
 25 p. 216, după r. 10. *Păunașul codrilor*,
 r. 27. *Uf, uf, ce inimă mare!* Păcat, zău, că nu-i *român!*
 r. 28. BOIERUL (*cu confuzie*)
 r. 29. RĂZAȘUL (*frecându-și mâinile*)
 r. 30. BOIERUL (*cu naivitate*)
 30 p. 217, r. 1. RĂZAȘUL *Luptă* voinicească
 r. 2. Unul pe altul s'apuce, și apoi *să mi-l trântească!*
 [Ed. III, r. 2. Unul *p'altul* să-mi apuce, ș'apoi să mi se trântească!]
 r. 3. Dar căpitanu-i mai tare... *e mai spătos*... mai cu piept!..
 r. 4. Lesne poate să mă bată... nu se cade... *nu e drept!*..
 35 RĂZVAN (*cu ironie*)
 r. 7. Pentru mine *e tot una*: ne vom bate cum va vrea;
 r. 8. D'oiu muri, nu-i mare treabă; *de nu*, Vidra e a mea!

(scoate *sabia*, pe când Răzașul dă pe *a sa Boierului*)

r. 9. Apucă *arma*, jupâne!..

[r. 10—11, lipsesc].

VIDRA (cu energie, descoperindu-și *fața* și punându-se
între Răzvan și boier):

Nu! Opriți-vă îndată!

Lupta voastră pentru mine d'ar fi cât de n'fricoșată,

Ea totuși e o nemica pe lângă lupta, ce eu

O simțesc cum răsuțește, cum rădică sânul meu!..

Nu, Răzване! Nu te bate! Nu, căci Vidra nu-ți dă *voe*!..

Las' boierul să trăiască: tu de moartea-i n'ai nevoie!..

Aruncă *arma* din mână!.. Răzване, ți poruncesc!..

RĂZVAN (lăsând jos *sabia*)

Imi poruncești?..

VIDRA (după o *sforțare*)

Ah, Răzване!.. Răzване, eu te iubesc!..

[Ed. II, r. 13. Nu, Răzване!.. Nu, Răzване!.. Nu te bate...]

ACTUL III

p. 221. *Scena prezintă un câmp în apropierea unui loc de bătălie, în partea nordică a Poloniei, la marginile Moscovei. În fund se văd corturi.*

Scena I

Trei ostași *poloni* (din cari I și II duc în *litieră* pe cel d'al treilea, greu rănit).

[Ed. III: Trei oștași, din cari I și II duc pe cel d'al treilea, greu rănit.]

r. 1. Mulți *Muscali* ucis-ai *astăzi*?

r. 2. Cu *ce armă*?

r. 4. Cu *sulița* două *sute* și cu *sabia* vr'o *trei*!

r. 5. *Cinci-zece sute* în *totul*... poate și mai *mult*!..

[Ed. III, r. 5. Opt sau nouă *sute* n' *totul*... Poate și mai *mult*!..]

r. 6. *Sunt sigur*!

[Ed. III, r. 6. *Sunt sigur*!]

r. 9. *Însă am rănit* vr'o *mie*... Tu mă știi, că *sum* *voinic*!..

p. 222, r. 3. *Muscalul* de-ar fi ca *dracul*, tot nu-i *chip* să *biruiască*!..

r. 4. OSTAȘUL III (cu *voce murindă*)

Of!.. Eu mă sfârșesc cu *totul*... și voi, ca nește *nebuni*,

[Ed. III, r. 4. Of... Eu mă sfârșesc cu *totul*... și voi, ca niște *nebuni*,]

- r. 5. Când nu tremurați în tufe, *vă 'ntreceți spuind minciuni!*..
 r. 6. Ah! duceți-mă la doftor!.. *Mai de grabă... mai de grabă...*
 [Ed. III, r. 6. Ah! duceți-mă la doftor!.. *Incai să mor mai de grabă!..*]

S c e n a I I

- 5 r. 7. *Uite! inima în mine moare, plesnește și crapă!..*
 [Ed. III, r. 7. Uite, măi! Inima 'n mine plesnește, *fierbe și crapă!..*]
 r. 8. Sângele mi se ridică, *mi se urcă în obraz,*
 [Ed. III, r. 8. Sângele mi se ridică și *mi se suie 'n obraz*]
 r. 9. De ciudă, *de amărire, de durere, de necaz!*
 10 r. 10. Cum ți se pare *aceasta!* într'o oștire crăiască,
 [Ed. III, r. 10. Cum ți se pare, iubite, *ca într'o tabără crăiască,*
 r. 11. Tocmai în mijlocul nostru, *în țara noastră leșească,*
 r. 13. *Un Moldovean... el să fie totdeauna cel de 'ntâi,*
 r. 17. *Că acest Valachus este vir fortissimus...*
- 15 r. 18. MINSKI (*cu mânie*)
 [Ed. III, r. 23. Aceasta m'aruncă 'n friguri, în furie și 'n turbare!...]
 p. 223, r. 1. Să pătrună *el în cortul voevodului rusesc!..*
 r. 3. Spune singur tu, *iubite,* dacă nu era mai bine
 r. 4. *Nește asemenea lucruri* să se fi făcut de tine?
 20 [Ed. III, r. 4. *Nește asemenea izbânde* să se fi făcut de tine?]
 r. 5. Sau de *orișicare altul?*.. iar de mine mai ales!..
 [Ed. III, r. 5. Sau *d'un altul orișicare...* iar de mine mai ales!..
 r. 8. Dar, *carissime* amice, așa va fi totdeauna,
 r. 9. Că *virtus nu este alta* decât **prospera fortuna!**
 25 r. 10. Răzvan e **felix ad casum!** *Toate îi merg* găitan!
 r. 13. Tabăra *noastră întreagă* îl înalță și-l ridică,
 r. 19. (*se uită în jur, apoi cu o voce misterioasă*)
 Eu sum sigur ș'aș fi gata a jura, c'acest Răzvan
 r. 23. PIOTROWSKI (*cu curiozitate*)
- 30 r. 24. MINSKI (*încet*)
- p. 224, r. 1. PIOTROWSKI (*speriat*)
- Ce spui, **Domine mi Deus!**.. De unde o *știți* aceasta?..
 r. 4. Și *care 'ntovărășește mereu* pe acest Răzvan?..
 r. 7. MINSKI (*cu un aer triumfător*)
- 35 r. 9. *Că acea muiere este dracul sub chip femeesc!*
 r. 11. Are *putere* p'oricine să 'ntunece, să-l înșale,

r. 17. Dracul e foc, iar femeea *se poate zice că-i fum...*

[Ed. III, r. 19. Orice-î vrea, *îi însuși dracul...*]

r. 21. Alii duo Valachi, ce-i tot văz mai de un an

r. 22. Conjunctissime vivere *pe lângă acel Răzvan...*

5 p. 235, r. 1. MINSKI (*privind cu groază în partea de unde vin Răzașul și Vulpoiul*)

r. 2. Ce mișcări *neomenoase* ! Ce obrazuri necioplite !..

r. 4. Lucrul este cu puțință — ei bine ! *atuncea vai*

r. 5. Ce legi aspre *aș* mai face, că să dau peste hotară

10 r. 6. Și să gonesc într'o clipă toți Moldovenii *din țară !*

[Ed. III, r. 6. Și să gonesc într'o clipă toți Moldovenii *din țară !*]

după r. 8.

S c e n a I I I

Tot aceia, RĂZAȘUL VULPOIU

RĂZAȘUL (*fredonând de departe*)

15 r. 15. MINSKI (*cu o voce dulce*)

r. 18. Căci *sănătatea în lume* e mai bună decât toate !

r. 19. Mă *bucură* întâlnirea... Doream să vă văz de mult...

r. 21. *Intreabă, dar măi pe scurt !*

[Ed. III, r. 21. *Intreabă, dar măi pe scurt !*]

20 r. 23. *E sărăcie* de crieri și sărăcie de pungă !

p. 226, r. 1. *Aș dori să aflu numai !.. Răzvan îmi este foarte drag*

[Ed. III, r. 1. *Aș dori să aflu... Ei bine... Răzvan al vostru mi-i drag*]

r. 2. Și vorbind *cu oarecine, am făcut* un rămășag,

r. 3. Ca să nu-l pierd... mă pricepeți... *adecă, îmi trebuie mie*

25 r. 4. *Să-mi spuneți, ce fel de slujbă sau ce fel de boierie*

r. 5. *Avusese în Moldova acest viteaz strălucit,*

r. 7. *Podoaba oștirii poastre, mai în sfârșit o minune !*

r. 8. VULPOIU (*cu naivitate*)

r. 10. Ba să-i spui ! Dece *săracul să piarză* un rămășag !

30 [Ed. III, r. 11. Mai vartos, *știind* acuma, că Răzvan *îi* este drag !..]

r. 13. *Este în țara Moldovei* dintre cele mai alese ;

r. 14. O treaptă atât *de mare*, încât era mititel

[Ed. III, r. 14. O treaptă atât *de mare*, încât era mititel !]

r. 15. Boierul cel mai puternic, când se *afla* lângă el !..

35 r. 18. RĂZAȘUL (*silindu-se a stăpâni mânia*)

Măi, ajungă !

r. 19. Că ne-am înțeles odată *a nu face vorbă lungă !..*

p. 227, r. 1. VULPOIU (*cu ironie*)

- r. 2. La toate câte mă 'ntreabă, să-i pociu răspunde pe șleau!
 [Ed. III, r. 2. La toate câte dorește să-i pociu răspunde pe șleau!]
 r. 3. Că doar nu cearcă să aște cu vr'un scop de răutate,
 5 r. 4. Mai cu seamă că iubește pe Răzvan ca pe un frate!..
 r. 7. Dar slujba e mai de frunte prin putere și simbrie
 r. 8. De, cum pe la voi aice este o căpitănie...
 r. 10. Ba și călare ades:
 [Ed. III, r. 10. Ba și călare -i ades:]
 10 r. 12. În codru se pedestrește, ieșind încalecă iară:
 r. 13. Așa este rânduiala oștilor la noi în țară!..
 r. 15. Ha drace! La asta nu m'am gândit!..
 r. 16. (după o pauză)

- Cât poate da o moșie, el căpăta înzecit...
 15 r. 17. Adecă ceva și ca dijmă, în bani, în vite, în grâne,
 [Ed. III, r. 17. Adecă cevași ca dijmă, în bani, în vite și 'n grâne,]
 r. 18. Ce era dator pe dată să-i numere orișicine!..
 [Ed. III, r. 18. Ce trebuia la poruncă să-i dea pe loc orișicine!..
 r. 20. O! se 'ntâmpla câteodată într'o zi două și trii...
 20 r. 21. Cât ținea vremea de vară și pe urmă, la iernatec!
 r. 22. Ne odihneam cum fac Turcii: obicei în demânatec!
 [Ed. III, r. 22. Ne reposam cum fac Turcii: obicei în demânatec!]

p. 228, r. 2. RĂZAȘUL (*întrerupând cu furie*)

- r. 4. MINSKI (*cu mirare*)
 25 Ce este? Ce vrei, voinice?..
 r. 5. RĂZAȘUL (*lovind cu piciorul în pământ*)
 r. 7. Ba nu; am vrut să știu numai...

după r. 12:

S c e n a I V

VULPOIU și RĂZAȘUL

- 30 p. 229, r. 2. De când părăsi Moldova și codrul blagoslovit!
 r. 9. Aci o să sufăr toate, căci e cuibul meu!..
 r. 11. Așa se cădea a face și mie și orișicui;
 r. 12. Iar nu să caut orbește capătul pământului!
 [Ed. III, r. 12. Iar nu să caut orbește capătul pământului!]
 35 r. 13. Să-mi uit eu de răzășie!.. Poate că prin judecată,
 r. 14. Hrisoagele mele iată-s!
 [Ed. III, r. 14. Hrisoagele mele iată-s!]

- r. 18. *Ce eu le tot spăl* cu lacrimi, *mătur de praf* cu suspine,
[Ed. III, r. 18. Pe cari le stropesc cu lacrimi, *mătur de praf* cu suspine,]
r. 21. *Îi ziceam eu: măi Răzvane, n'asculta ce alții spun!*
[Ed. III, r. 21. *Îi ziceam eu: măi Răzvane, n'asculta tu ce alți-ți spun!*]
5 r. 22. *Decât orice traiu în lume, traiu 'n codru e mai bun...*
p. 230, r. 4. *Așa-i când bărbatu-i coadă, și muiera este cap!...*
r. 6. *N'are cusur ca femeie... Ce lealalte vai!*
[*Perseveranța*, r. 10: Pe care Vidra-l tot mișcă, *învârtindu-l fără preget.*]
r. 10. Pe care Vidra *îl* mișcă și-l întoarce fără preget,
10 r. 12. Și apoi eu nu dau cu gândul, oricât de mult *mă gândesc*,
r. 14. M'am gândit și eu *la asta*, ș'am ajuns *la încheere*,
r. 15. *Cumcă* Vidra e *nebună*, ca orișicare muieră,
[Ed. III, r. 15. Și cred că Vidra-i *nebună*, ca orișicare muieră,]
r. 16. Iar Răzvan, *d'a fost vrodată* cu o minte de bărbat,
15 r. 17. De când ascultă pe Vidra, *cu totul s'a deochiat*;
r. 21. *Este vederat*, că *Leșii nu prea fac haz* de Răzvan...
r. 22. *Dar apoi ce-ar mai fi oare, să mai afle că-i Țigan!...*
r. 24. *Iată ce ne face Vidra, ducându-l de nas!*
p. 231, r. 2. *Leșii au o lege aspră*, c'un om de neam țigănesc
20 r. 4. Alte neamuri să poștească, orișicând și orișicine

după r. 6.

S c e n a V

Tot aceia, spionul muscălesc, apoi Răzvan

- r. 12. Nu mă 'mpac! Iartă-mă Doamne! *Eu nu știu ce este ură:*
r. 15. *Unde aș putea să-l aflu, în numele lui Hristos?...*
25 (*zărind pe Răzvan, care se arată în fund*)
r. 18. *Ești sabia* lui arhanghel, *ești toiagul* lui Aron,
r. 19. *Piatra* lui David prorocul, *sau măciuca* lui Samson...
p. 232, r. 2. *E de nevoie ca să vorbim fără marturi,*
[Ed. III, r. 2. *E de nevoie, ca să vorbim fără marturi,*]
30 r. 3. *Precum vorbise Iehova cu Moise...*
[Ed. III, r. 3. *Precum vorbise Iehova cu Moise...*]
r. 4. RĂZVAN (*către Vulpoiul și Răzașul*)
Dați-vă 'n laturi.
[Ed. III, r. 4. RĂZVAN (*către Vulpoiul și răzașul*) *Dați-vă 'n laturi.*]
35 r. 5. RĂZAȘUL (*cu o jumătate-voce*)
r. 10. Brațul meu e lângă mine și paloșul lângă braț...

după r. 12.

*S c e n a V I**Răzvan și spionul muscălesc*

după r. 15. (Răzvan face un semn afirmativ)

p. 233, r. 5. Să-mi juri mai întâi de toate, că la Leși n'o să mă dai...

5 r. 12. RĂZVAN (*întrerupându-l*)

r. 15. Tocmai atunci când li-i gândul să ne 'nhațe mai ușor...

[Ed. III, r. 15. Chiar atuncea când li-i gândul să ne 'nhațe mai ușor!..]

r. 16. De ce ai venit aice? Dela cine și de unde?

[Ed. III, r. 16. Ce vrei? Ce cauți p'aice? Dela cine vîi și d'unde?]

10 r. 17. Ce cați în oastea leșească? Ce vrei cu mine?.. Răspunde!..

*S c e n a V I I**Tot aceia și Vidra (îmbrăcată bărbătește)*

SPIONUL (văzând pe Vidra, care se apropiase și se puse în fața lui):

15 [Ed. III între r. 17-18: Iscoada (văzând pe Vidra, care se apropiase și se puse în fața lui.)]

r. 18. Acest om... astă muier... muierea nu este om,

r. 19. După cum mărturisește sfântul Ion Chrisostom...

r. 20. RĂZVAN (*posomorîndu-se*)20 r. 21. SPIONUL (*continuînd*)*Femeia e limbută: ea nu pricepe ce-i taina!*p. 234, r. 3. RĂZVAN (*consternat*)

Zici că ești preot?.. Dar spune-mi, un preot poate el oare

[Ed. III, r. 3. Zici că ești preot?.. Dar spune-mi, preotul iertatu-i oare]

25 r. 4. Să lepede jos vesmântul, călcând rasa sub picioare,

r. 6. Iscoadă în toată lumea, popă numai în altar?

[Ed. III, r. 6. Iscoadă 'n întreaga lume, popă numai în altar?]

r. 8. Pentru Rusia și pentru pravoslavnică credință

[Ed. III, r. 8. Pentru Rusia și pentru pravoslavnică credință]

30 r. 14. Ș'apoi făcând toate astea ai vre un folos, mă rog?

[Ed. III, r. 14. Ș'apoi făcând toate-acestea unde-i folosul, mă rog?]

r. 16. Cinste. Acestea sunt vorbe.

r. 17. Folos, cinste, e tot una, judecând mai de aproape...

[Ed. III, r. 17. Folos, cinste, tot aceea, deși se numește altminte!]

după r. 21, *Lovind ceata muscălească, ce fuge d'un singur om,
Cum se sparg stoluri de vrăbii de 'naintea unui șoim
Sau precum o săgeată zboară la vânătoare,
Se izbesc din deal la vale iepurii și căprioare,
Și care e mulțumirea și răsplata ce-o primești?*

[Ed. III, după r. 21. *Lovind oastea muscălească, ce fuge d'un singur om,
Spartă ca stoluri de vrăbii, de 'naintea unui șoim,
Sau precum, când o săgeată sbârnăie la vânătoare,
Se trântesc din deal în vale iepurii și căprioare !..]*

p. 235, r. 2. Pe când tu *împrăști spaima*, dând cu pieptul la năvală,
r. 3. Alți mai mulți s'ascund în umbră, de unde *ieșind* cu fală
[Ed. III, r. 3. Alți mai mulți s'ascund în umbră, d'unde răsărind cu fală]
r. 7. Jupâneasa *a vorbit* dumnezeiește!
r. 9. *Precum prin Ana, Iudita, Estera*, mai în sfârșit

r. 13. VIDRA (*imperios*)

r. 18. VIDRA (*emoționată*)

p. 236, r. 1. Și *pe d'asupra*, pentru creștineasca faptă,
[Ed. III, r. 11. Deci, mitropolitul nostru pe dată *va să-l deslege*,]
r. 13. *Precum sunt scrise anume la sfântul Nomocanon*
[Ed. III, r. 13. *Precum anume sunt scrise în Sfântul Nomocanon*]
r. 14. *De pildă* cap. paisprezece soborul din *Halkedom*
[Ed. III, r. 18. Fugi, și spune *tuturora*, ce la mine te-au trimis,]
r. 20. Pentru care lumea toată *e marfă* negustorească;
r. 21. *Pentru care* omul *este* o vită, ce-un precepeț
r. 22. O cumpără și *pe urmă* o vinde și mai cu preț
r. 23. *Pentru care vrednicia* prin cumpănă se cunoaște...
r. 24. *Voi ce târguiți* cu dramul până și sfintele moaște

p. 237, r. 1. Și cu mâna *vânzătoare* rămășița unui sfânt.
[Ed. III, r. 2. A schimba, după tocmeală, *în aur sau în argint !..]*
r. 5. Muscalii *îți dau* îndată cinstea de căpitănie
[Ed. III, r. 5. *Muscalii-ți dau* chiar îndată cinstea de căpitănie!..]

după r. 8.

Scena VII

Răzvan, Vidra, Vulpoi

[Ed. III, r. 13. -De toată *căpitănimea-i* ocolit și 'nconjurat?]

r. 14. Spionul se uită la *dreapta* unde arată Vulpoi și *dispare*
în partea *opusă*.

[Ed. III, r. 17. De mine? Ce *rătăcire* !]

p. 238, r. 4. Al treilea chiar din lume *ar vrea să te dea afară*
r. 5. Iar hatmanul *îi ascultă* neclintit ca un butuc;

[Ed. III, r. 7. Vezi Răzvane ce greșeală d'a ne vesteji p'aice,]
r. 10. Te-așteaptă căpitănia, de-i face un singur pas...

r. 13. RĂZVAN (*decisiv*)

r. 16. Și d'o dată cu beția, răsuflată în uitarea:

5 r. 19. VIDRA (*sarcastic, punându-se la o parte*):
Ba mai bine o unealtă, o păpușe, o momeală,

după r. 20:

S c e n a I X

*Tot aceia, hatmanul, Piotroski, Minski, mai mulți ofițeri poloni și în urma lor
Răzașul*

10 r. 21. MINSKI (*continuuând conversația cu hatmanu*):

Sum sigur și foarte sigur, hatmane prea-luminat,

r. 22. *Că oștirea n'o să guste hotărârea ce-ai luat...*

[Ed. III, p. 239, r. 1. Asciscere peregrinos, multe primejdii ni-aduce:]

r. 2. *Pe străini lasă-i la urmă, sapientissime Duce...*

15 r. 3. *Oricine apără țara, se numește pământean...*

r. 4. *Eu te căutam pe tine, iubitul căpitan!*

[Ed. III, r. 4. *Eu te căutam pe tine, iubitul căpitan!*]

după r. 4. RĂZVAN (*salutând*)

r. 7. *Aceasta e puțin; după dreptate.*

20 r. 10. RĂZVAN (*cu confuzie*)

E prea mult...

r. 14. *În fața oștirei mele și în numele crăesc!*

r. 15. (*Auzind aceasta Vulpoiul sare în sus, Răzașul își freacă
măinile*).

25 [Ed. III, r. 15. *Vulpoiul sare în sus, Răzașul își freacă măinile.*]

RĂZVAN (*pe când ofițerii îi strâng mâna*)

Eu?... Dar cum... Prin ce cuvinte...

r. 16. MINSKI (*cu efusiune*)

r. 17. *Ca să te faci polcovnic!.. Aș leșina de plăcere...*

[Ed. III, r. 17. *Să te mai faci polcovnic! Aș leșina de plăcere!..*]

30 r. 18. *O dorință 'nvăpăiată mă muncia neconținut,*

r. 19. *Că dup' atâtea răboaie să te vedem mulțumit!..*

p. 240, r. 1. *Satisfactionis te sărut și eu acum,*

- r. 3. *Insă nici căpitănia nu mi se pare a fi*
 r. 4. *O treaptă destul de mare pentru a te răsplăti;*
 r. 5. *La seimul cel mai d'aproape, țara o să te primească,*
 [Ed. III, r. 5. *La seimul cel mai d'aproape, țara-mi o să te primească,*]
 r. 6. *Drept răsplată mai deplină, în boierimea leșească...*
 r. 10. *A da! o să-ți mai dau încă cevași pe neașteptate...*
 r. 11. *În tabăra muscălească am găsit un Moldovean;*
 r. 12. *E de tagma boierească, socotind după caftan,*
 r. 14. *Și din ceprazuri rămase d'abia vr'o câte-va ață...*

după r. 15 (*Răzvan salută. Hatmanul și ofițerii încep a se retrage.*)

MINSKI (*întorcându-se iute, cu o figură radioasă*)

- r. 17. *Toate bunurile lumii a-ți dori și a-ți ura;*
 r. 19. *Inima-mi de bucurie, uite! saltă, saltă saltă...*
 după r. 19. (*Iese. Răzvan încrucișează mâinile pe piept și rămâne nemișcat,*
pe gânduri. Vidra îl observă în tăcere)

Scena X

Răzvan, Vidra, Vulpoi, Răzașul

VULPOIU (*cu gesturi de o satisfacție burlescă*)

p. 241, după r. 1. (*Tărăște afară pe Vulpoi, fredonând.*)

r. 6-7 [*lipsește*].

după r. 7:

Scena XI

Răzvan și Vidra

(*Vidra se apropie*)

RĂZVAN (*ieșind din confuzie*)

[Ed. III, după r. 7, RĂZVAN (*ieșind din uitare și văzând-o pe Vidra*)]

- r. 8. *Iartă-mă scumpo iubită!.. Și fericirea ne apasă,*
 r. 10. *Simț în mine-o greutate... aș vrea și nu pociu să crez...*
 r. 13. *Căpitan! Ce mare lucru!.. Căpitanu-i o furnică!..*

[Ed. III, r. 13. *Căpitan! Ce mare lucru!.. Căpitanu-i o furnică!..*]

r. 15. *Care pentr'un paiu sunt gata să moară bând și cântând!..*

[Ed. III, r. 15. *Care pentr'un paiu sunt gata a muri bând și cântând!..*]

r. 17. *Sunt atâția că 'n mulțime nici unul nu se cunoaște...*

[Ed. III, r. 17. *Sunt atâția că 'n mulțime nici unul nu se cunoaște...*]

r. 18. *Căpitan!.. O jucărie!.. Căpitan!.. E un cârlig,*

[Ed. III, r. 18. *Căpitan!.. O jucărie!.. Căpitan!.. E un cârlig,*]

r. 19. *Cu care se poate prinde numai peștele cel mic!..*

[Ed. III, r. 19. *Cu care se poate prinde numai peștele cel mic!..*]

r. 20. RĂZVAN (cu mirare)

Cum? Căpitanu-i o glumă într'o oștire crăiască?

după r. 21. VIDRA:

5 Când omul, urcând o scară, ca s'ajungă undeva,
N'a trecut decât o treaptă sau două trepte d'abia,
Și partea de sus a scării de trecut îi mai rămâne,
S'oprește el oare 'n cale-i, zicând: destul pentru mine?!

[Ed. III, după r. 21. VIDRA:

10 Când omul urcă vr'o scară, poftind s'ajungă undeva,
Ș'a trecut d'abia o treaptă sau două trepte d'abia
Iar partea de sus a scării de pășit îi mai rămâne,
El nu se poprește 'n cale-i, zicând: destul pentru mine!]

r. 22. Dar nu mă 'nvățai tu însăși, ca să mergem la dușman,

[Ed. III, r. 22. Dar nu mă 'nvățai tu, Vidro, d'a merge chiar la dușman,]

15 r. 24. Nu-mi spuneai mai dineoare, cu mânie și muștrare,

r. 25. Că 'ntr'o oștire domnească căpitan e lucru mare?..

r. 27. Nu e mult de când în codru, în fruntea unor haiduci,

p. 242, r. 1. Numele-mi suna departe, ca o seceră, ce sună,

r. 2. Când taie iarba stricată, ca să scape pe cea bună!

20 [Ed. III, r. 2. Când retează buruiana, de crește iarba cea bună!]

r. 3. Eu credeam atunci, că 'n lume nu mai poate fi aiuri

[Perseverența, r. 3: Și credeam că 'n lume nu mai poate fi aiuri.]

[Ed. III, r. 3. Eu credeam atunci, că 'n lume nici nu poate fi p'aiuri]

r. 4. O zodie mai dorită ca vieța unei păduri,

25 r. 5. Unde brazii și stejarii viteji fără de păreche,

r. 6. Ce 'nfruntă mii de furtune, uriași din vremea veche,

[Ed. III, r. 6. Ce 'nfruntă mii de furtune, viteji fără de păreche,]

r. 7. Mi se 'nchina cu răbdare, m'apăra și m'asculta,

r. 10. Am lăsat cărări înguste ș'am ieșit la calea largă,

30 r. 11. Am uitat codrul, Moldova, tot ce-a fost, tot ce-a trecut,

r. 12. Ș'am venit în țări străine, cum ai vrut și când ai vrut!..

r. 13. Acum norocu-mi zâmbește: sunt căpitan și pe cale...

r. 14. VIDRA (întrerupând)

r. 16. Numai tu pe bucuria-mi tragi un vâl neașteptat,

35 r. 17. Pe când c'un ceas mai 'nainte erai de altă părere...

[Ed. III, r. 17. Pe când c'un ceas mai 'nainte erai d'o altă părere...]

r. 18. Nu sum un copil, cu care să se joace o muier!

r. 19. Dar acea muier este neamul aceluia bărbat,

[Ed. III, r. 19. Da! O muier ce-i neamul aceluia groaznic bărbat,]

40 r. 20. Carele în țara noastră patru domni a răsturnat,

- r. 22. *Ca talazurile 'n mare, în pieptul meu de muiere!*
 r. 23. *Ah, ascultă-mă, Răzvane! Pîntre oamenii de jos*
 r. 24. *Foarte mulți sunt tari la mână și c'un suflet înimos,*
 r. 25. *Și totuși stau ca o broască, cufundată într'o baltă,*
 5 [Ed. III, r. 25. *Dar totuși rămân ca o broască, ce-i cufundă 'ntr'o baltă,*
 r. 26. *De-unde numai câteodată ieșind la raza cea caldă.*
 [Ed. III, r. 26. *D'unde numai câteodată iese la raza cea caldă,*
 p. 243, r. 2. *Și nu poate să mai guste întunericul și tina,*
 [Ed. III, r. 2. *Și nu poate să mai guste întunericul și tina,*
 10 r. 3. *Dar vai! n'a trecut o clipă: uite broasca înapoi*
 [Ed. III, r. 3. *Pe când n'a trecut o clipă; iată că broasca 'napoi*
 r. 6. *Mii de bunătați cu care întâmplarea te 'nzestreață,*
 r. 8. *Până ce nu 'ncape 'n mâna unui lucrător isteț,*
 [Ed. III, r. 8. *Până când nu 'ncape 'n mâna lucrătorului isteț,*
 15 r. 9. *Care-l apucă cu clește, îl curăță pe cărbune,*
 r. 10. *Și dintr'o grămadă neagră îl vezi scoțând o minune,*
 [Ed. III, r. 11. *Strălucită ca oglinda și gingașă 'ncît suflând,*
 r. 12. *Suflarea se 'ntipărește pe luciul cel plăpând!*
 r. 16. *Acea sete, care arde și 'nghieață inima mea!..*
 20 [Ed. III, r. 16. *Acea sete, care fierbe și 'ngheață inima mea!]*
 r. 18. *Atunci când buzele Vidrei de obrazul tău s'atinge,*
 [Ed. III, r. 18. *Atunci când buza Vidrei d'obrazu-ți părut s'atinge,*
 r. 19. *Ochii mei în ochi-ți cată, mîna-mi pe mîna ta strînge,*
 r. 20. *Din sufletu-mi câte-o parte se deslipește mereu,*
 25 r. 22. *Și pe furiș se strecoară adânc în sufletul tău!..*
 r. 24. *Vidra este pentru tine ca izvoarele de munte,*
 r. 26. *Ce fac Dunărea spumoasă din pâraiele mărunte...*

după r. 27.

S c e n a X I I

Tot aceia și Vulpoi (șovăind)

- 30 p. 244, r. 5. *Știi cela ce-ți strîngea mîna?... Știi un măgar încălțat?..*
 [Ed. III, r. 5. *Știi cela ce-ți strîngea mîna?... Știi, asinul încălțat?..*
 r. 7. *Hi, hi! știi Leahul acela?... Știi, că vrea pe jupâneasă?*
 [Ed. III, r. 7. *Hi, hi! știi Leahul acela?... Știi, că vrea pe jupâneasă?*

după r. 7. RĂZVAN (turburat)

- 35 r. 13. *Hi, hi, hi!.. Mi-e somn... mi-e lene!.. Măi Leahule! Te ia dracul!*
 după r. 13 (iese rînjind și amenințând de departe pe Minski).

S c e n a X I I I

Răzvan, Vidra și Minski

RĂZVAN (mergând iute înaintea lui Minski și apucându-l de mână cu violență)

5 r. 14. Ascultă-mă, cum te chiamă!.. Știi tu un lucru sau ba?

după r. 15. MINSKI (*speriat*)p. 245, r. 1. RĂZVAN (*scuturându-l de mână*)r. 5. Eu nu ți-am făcut nimica... *A ne bate nu-i cu cale...*r. 9. Numai atât? Ei bine... *De câte ori m'oiu zări,*10 între r. 10—11 (*profitând de mirarea lui Răzvan care îi lasă mâna*).între r. 11—12 (*iese iute cu salutări repezite*).

S c e n a X I V

Răzvan, Vidra

r. 13. Mă mir, Răzvane, văzându-te *răvnitor*!15 [Ed. III, r. 13. Mă mir, Răzvane, văzându-te *răvnitor*!]între r. 14—15. RĂZVAN (*luând-o de mână cu pasiune*)r. 17. *Răvna este foc, iar focul, d'orișiunde ar veni,*[Ed. III, r. 17. *Răvna este foc, iar focul, oricât de jos ar veni,*]r. 20. Dar dragostea fără *răvnă* nu se poate, nu se poate!..20 [Ed. III, r. 20. Dar dragostea fără *răvnă* nu se poate, nu se poate!..]p. 246, după r. 2. *E căpitan ca și tine, ba încă mai cu vechime!**Vezi dară, că bucuria-ți a fost chiar o micșorime!*

S c e n a X V

25 *Tot aceia, un ostaș și Sbierea (care intră cu capul plecat și numărând pe degete)*r. 3. *Iată robul, căpitane, pe care în dar ți l-a dat**Și ți-l trimite acuma hatmanul prea luminat...**(salută și se retrage).*

S c e n a X V I

*Tot aceiași fără ostaș*r. 4. Sbierea! *Rob al meu!*..

r. 5. Tu ești, Răzvănășe dragă?..

[Ed. III, r. 5. Tu ești, Răzvănășe dragă?..]

35 r. 6. Și dumneata, jupâneasă?.. *Parcă vază o pungă întreagă!..*r. 7. Te rog să ne spui și nouă, prin ce *poznă* încăpuși

r. 9. SBIEREA (cu naivitate)

r. 10. Că tabăra muscălească e foarte încăpătoare?

r. 11. Ș'apoi, *având și necazuri, am slăbit* mai mult d'un șfert:

r. 13. Eu te 'ntreb, prin ce minune te găsești înastă țară

5 p. 247, r. 2. Prin moșia mea... *greșală!.. prin o moșie la Prut!*[Ed. III, r. 2. Prin moșia mea... *greșală!.. prin o moșie la Prut!*]r. 5. *Un fășic numai cu taleri*, altul numai cu florinți,[Ed. III, r. 5. Cel dintâi *numai* cu taleri, altul numai cu florinți,]r. 6. Al treilea *numai* galbeni de cei ungurești cu zimți!..10 [Ed. III, r. 6. Al treilea *numai* galbeni de cei ungurești cu zimți!..]r. 7. Ce chimir!.. De piele neagră, *ș'am* băgat bine de seamă,r. 8. *C'avea 'n juru-i acățate zece nasturi de alamă...*,[Ed. III, r. 8. *C'avea 'n juru-i acățate zece nasturi de alamă...*]r. 11. Dela Leah să te ia *altul*, încât astfel într'o zi15 r. 12. D'odată cine mai știe *în ce țară* te-ai trezi!..r. 14. Să te răscumperi din lanțuri și să scapi de *tăvăleală*.

r. 15. SBIEREA (cu spaimă)

Cum? Să mai plătesc? Vai mie! *N'aș fi făcut-o în veci!*r. 16. *Sunt de doi ani în robie, și d'ar fi și douăzeci,*20 r. 19. Ș'apoi eu am totdeauna *nădejde în Dumnezeu*,

r. 20. Că Sfântul o să mă scape, fără să-i dau nici un leu,

r. 21. Decât numai *doară* poate vr'o lumânare de ceară,

r. 23. RĂZVAN (cu ironie)

p. 248, r. 1. RĂZVAN (continuând)

25 r. 2. SBIEREA (iute)

r. 3. Răzvânașe, cer dreptate! *Nu este chip ca să tac...*

r. 4. Hoții tăi atunci în codru mă despoiară de sac!

r. 6. Nu te bucura drăguță, de o avere streină...

r. 8. Taleri trei mii patru sute *optzeci* și șapte ș'un zlot...30 între r. 8—9. VIDRA (luând pe Răzvan la o parte cu *aprinde*)

r. 14. VIDRA (continuând)

Și *fiecare* adaos de bogăție

r. 16. O dorință mai setoasă, un avânt mai arzător

r. 19. *Aruncă-i tot ce cuprinde pământul,*35 [Ed. III, r. 19. *Aruncă-i tot ce cuprinde pământul,*]r. 20. *Și pietrele nestimate, și aurul, și argintul...*[Ed. III, r. 20. *Și pietrele nestimate, ș'auru 'n grămezi, ș'argintul...*]

r. 21. SBIEREA (cu voluptate)

Și... și...

- p. 249, r. 1. Dânsul *n'o să-ți spuie*: acuma *sum* mulțumit!
 [Ed. III, r. 1. Dânsul tot *n'o să-ți spuie*: *stăi*! acuma-s mulțumit!]
 5 r. 2. *Haide-de-de-de*! Firește! Doară *n'am* înebunit!
 [Ed. III, r. 2. *Haide-de-de-de*! Firește! Doară *n'am* înebunit!]
 r. 3. *Dacă și tu, o Răzvane*, ai simți așa de tare
 r. 4. *Dulcea* patimă d'a crește tot mai mare și mai mare,
 [Ed. III, r. 4. *Dulcea* patimă d'a crește tot mai mare și mai mare,]
 10 r. 5. Precum Sbierea mii de galbeni din nemic a *adunat*,
 [Ed. III, r. 6. Tu dintr'o căpitănie *ridicate-ai* împărat!..]
 r. 9. Răzvănică! Sufletele! *Nu uita*, că ești creștin...
 [Ed. III, r. 9. Răzvănică! Sufletele! *Nu uita*, că ești creștin...]
 r. 10. Numai camătă *ar* face nouă sute pe puțin...

15 r. 11. RĂZVAN (cu scârbă)

după r. 12, în ediția II, se termină actul.

- [Ed. III, r. 15. Du-te dar de te 'nvârtește 'n *păcătoasa-ți* vizuină:]
 [Ed. III, r. 16. *Cearcă* mintea 'n întunec, scaldă-ți sufletul în tină.]

ACTUL IV

- 20 p. 253. *Scena prezintă o cameră modestă în locuința lui Răzvan, într'un orășel polon la hotarele Moldovei. O ușă în fund, alta la stânga, o fereastră la dreapta.*
 [Ed. III. *Locuința lui Răzvan într'un orășel leșesc la marginea Moldovei.*]

S c e n a I

25 Răzașul și Vulpoiul

- r. 1. Nu mai pociu bată-l năpastea, *de atâta* timp în șir
 [Ed. III, r. 1. Nu mai pociu, bată-l năpastea, *d'atâtica* timp în șir]
 r. 2. Să nu *văz* o sărmăluță, ci tot numai borș cu știr!
 [Ed. III, r. 2. Să nu *văz* o sărmăluță, ci tot numai borș cu știr!]
 30 r. 5. De *amară* ce mi-e vieața, nu mai știu cum i-aș mai zice!..
 r. 6. Șase veri și *șase ierni*, nu o lună, *nu un an*,
 [Ed. III, r. 6. Șase veri și *șase ierni*, *nici-o lună nici-un an*,]
 r. 7. *De când, întocmai ca umbra*, mă țin *lipcă de Răzvan*;
 r. 8. Ba *chiar și umbra*, fârtate, când *nu-i* lumină s'ascunde,
 35 [Ed. III, r. 8. Ba zău *chiar și umbra*, fârtate, *când nu-i* lumină s'ascunde,]
 r. 9. *Iar eu tot rămân* cu dânsul, *orișicând și orișiuunde*!..

- r. 10. *Am haiducit împreună și 'npreună am trecut*
 r. 12. *Cu Muscalii, cu păgânii, nu un an și nu o lună,*
 r. 13. *Șase veri și șase ierni ne-am bătut tot împreună!..*
 [Ed. III, r. 13. *Șase veri și șase ierni bătutu-ne-am împreună*]
 r. 14. *Haide! Cineva ar crede, că numai voi amândoi*
 [Ed. III, r. 14. *Haide! Cineva te-ar crede, cumcă numai amândoi*]
 r. 15. *Ați făcut și mari și late! Dar unde pui pe Vulpoi?*
 r. 16. *Oricum să fie, acuma fostul nostru harambașă*
 r. 17. *A ajuns obraz de cinste, cât un vizir sau un pașă:*
 10 p. 254, r. 1. *Îi polcovnic, ți om mare, și ca mâini o să-l privim*
 [Ed. III, r. 1. *Îi polcovnic, fi om mare, și ca mâni o să-l privim*]
 r. 2. *Iacată așa d'o dată mai de-hai, mai ațerim!..*
 [Ed. III, r. 2. *Înălțându-se deodată și mai pe sus!...Ațerim!..*]
 r. 3. *Nu-i vorbă... i se cuvine... nu câștigă de pomană!*
 15 r. 4. *Chiar săptămâna trecută a căpătat și o rană*
 [Ed. III, r. 4. *Chiar săptămâna trecută căpătat-a chiar o rană*]
 r. 6. *Aș! D'abia s'a sgâriat!*
 r. 7. *Îl sărută o săgeată... Nu-i lucru de speriat!..*
 r. 10. *Dar să lăsăm toate astea!.. Nu știu, ce eram să-ți zic...*
 20 r. 22. *Țărișoara e aproape: de-i arunca cu toporul,*
 [Ed. III, r. 22. *Țărișoara-i chiar aproape: de-i asvârli cu toporul,*]
 r. 23. *Dai de brazda românească!.. Nu mai sum pe unde fui:*
 r. 25. *Ș'acuma nici în Moldova nu mai este Petrea Șchiopul,*
 [Ed. III, r. 23. *Ș'apoi astăzi în Moldova nu mai șade Petrea Șchiopul*]
 25 r. 27. *Nu, nu! Este un alt Vodă, un Vodă mai omenos,*
 r. 28. *Care șade sus, dar ține tot cu norodul de jos!*
 [Ed. III, r. 28. *Care deși-i sus, dar ține tot cu norodul de jos!*]
 p. 255, r. 1. *Știi! Cel Alexandru-Vodă, ce mânca ciocoi de vii,*
 r. 2. *Încât fi făcea de groază să fugă pe la pustii!..*
 30 r. 3. *Așa dar, p'aci mi-e drumul! Nu rămân și pace bună!*
 r. 4. *Să mai stea Răzvan și singur... Ce naiba tot împreună!...*
 r. 5. *Mă duc la Iași cu hrisoage...*
 [Ed. III, r. 5. *Mă duc la Iași cu hrisoage...*]
 r. 7. *Zapise și ipisoace chiar dela Ștefan cel Sfânt*
 35 r. 9. *Dar n'o las de lângă mine, uite, cu capul o dată!*
 [Perseveranța, r. 11. *Și 'n urmă, dând pielea popei, o voi duce și 'n mormânt...*]
 r. 12. *Voi merge la Aron-Vodă, o să vorbesc cu domnia,*
 [Ed. III, r. 12. *Voi merge dar l'Aron-Vodă, o să vorbesc cu domnia*]
 40 r. 13. *Doară va da Sfântulețul să-mi dobândesc răzășia!..*
 [Ed. III, r. 13. *Doară va da Sfântulețul ca să-mi câștig răzășia!..*]
 r. 14. *Drace! Nu cumva ai crede, c'o să rămâi numai eu?*

- [Ed. III, r. 14. Drace! Nu cumva *tu-i crede*, c'o să rămâi numai eu?]
 r. 16. *Orice om în astă lume are un sfânt sau o sfântă*
 r. 17. *Vezi pe tine, bunăoare, răzășia te frământă,*
 [Ed. III, r. 17. *Așa bunăoare pe tine răzășia te frământă*]
 5 [Ed. III, r. 20. Tu a tale, eu a mele, fie-cine 'și ale sale!..]
 r. 21. Uite, zău, când mi se 'ntâmplă *a 'ntâlni cumva în cale*
 [Ed. III, r. 21. Uite, zău, când mi se 'ntâmplă *să 'ntâlnesc cumva 'și în cale*]
 r. 23. Lins la ceafă, *alb* la față, sprintenel și spălățel,
 10 [Ed. III, r. 23. Lins la ceafă, *slab* la față, sprintenel și spălățel,]
 r. 27. Cu crângi *roase* de omidă și cu trunchiul găunos,
 p. 256, r. 3. Mi se pare ciripirea-i *că nu are* niciun haz,
 r. 5. Cum ciripia *altădată*, cum ciripia mai 'nainte,
 după r. 7. (*își șterge ochii cu mâneca*).

15

S c e n a I I

Tot aceia și Răzvan (cu brațul stâng legat)

RĂZAȘUL (*întâmpinându-l la ușa din fund*)

- [Ed. III, după r. 7. Intră Răzvan cu brațul stâng *legat*]
 r. 9. Ha? *Ce este?*
 20 r. 13. VULPOIU (*cu confuzie*)
 Ba nu... *însă...* cum s'ar zice...
 r. 14. Ce? *Acuș* nu vă mai *place* al armelor meșteșug?
 p. 257, r. 4. RĂZAȘUL (*cu bruschetă*)
 r. 8. Dar eu? *Ce sum eu?* *Răspundeți!*.. Sum o gadină? O fiară?
 25 [Ed. III, r. 8. Dar eu? Ce-s eu? *Ce-s?* *Răspundeți!*.. Sunt o gadină?
 O fiară?]
 r. 10. Nu plânge și ea, sârmana, *de acel puternic dor?*
 r. 13. Ca să se 'ntoarcă voioase iar *la cuiburile lor,*
 [Ed. III, r. 13. Ca să se 'ntoarcă voioase iar *la cuiburile lor,*]
 30 r. 14. *Și omul se poate oare să nu simță acel dor!*
 [Ed. III, r. 14. *Ș'omul poate oare singur să nu simță nici un dor!..*]
 p. 258, după r. 2. (Răzașul și Vulpoiul ies prin *ușa din fund*, pe când Vidra
 intră *prin ușa din stânga*).

35

S c e n a I I I

Răzvan și Vidra

după r. 8.

*Scena IV**Tot aceia și Vulpoi (intrând cu sfială)*RĂZVAN (*strângând mâna lui Vulpoi*)

p. 259, r. 1.

VULPOIU (*cu veselie*)

5 după r. 1.

*Scena V**Răzvan și Vidra*r. 6. Dragă, o să-ți spui *îndată* lucrurile ce-am vorbit;r. 7. Ajungă acum *atâtea*, că ieșii foarte măhnit...r. 15. Ingropând dușmanii țării în *vâlvoarele-i* adânci!10 [Ed. III, r. 15. Ingropând dușmanii țării în *vâlvoarele-l* adânci!]r. 16. Nistru, ale cărui unde *în zilele cele grele*r. 17. Apărau în loc de *armă* hotarele țarei mele!r. 18. Nistru!.. Nistru!.. *Până astăzi am știut* să mă ferescr. 21. Pe când scumpa mea Moldovă *e aice lângă mine!*15 r. 23. Căci dorul țării răzbate *până și suflet de cal!..*r. 25. Holde și câmpii, *în care pîntre spicele de aur*[*Perseveranța*, p. 260, r. 1, Se zăreau, ca pietricele ce *nconjoară un inel*]r. 2. Bosoioe și garofiță, *rosmarin și ghiocel*,[Ed. III, r. 2. Bosoioe și garofiță, *rosmarin și ghiocel*,]20 r. 5. Le văzui acele locuri, și din văz *o sărutai*r. 6. *Țara, unde* însuși iadul s'ar putea *preface 'n rai!..*r. 10. *Și eu și el fără voie*, amândoi ne-am depărtatr. 11. Viu acasă... d'abia însă *pusei piciorul, și iată*[Ed. III, r. 11. Viu acasă... d'abia însă *pusei piciorul și iată*]25 r. 12. *Vulpoi și Răzașul vine în fața mea deodată*,r. 13. Neștiind că 'n pieptu-mi arde *un pojar îngrozitor*,[Ed. III, r. 13. Neștiind că 'n pieptu-mi arde *pojarul îngrozitor*,]r. 14. Și-mi vorbesc de țara noastră, *de al țării noastre dor!*[Ed. III, r. 14. Și-mi vorbesc de țara noastră, *și-mi vorbesc d'al țarei dor!*]30 r. 17. VIDRA (*sarcastic*)[Ed. III, r. 18. Sunteți *toți chiar d'o potrivă*, tot un fel și tot un soi?]între r. 18—19. RĂZVAN (*cu mirare*)r. 22. Un pământ *rece și umed*, de ierburi acoperit,[Ed. III, r. 22. Un pământ *umed și rece*, de ierburi acoperit,]35 r. 23. *Printre care din întâmplare o floare a răsărit!..*r. 26 RĂZVAN (*cu impăciență*)

p. 261, r. 1. VIDRA (cu mândrie)

Vise!.. Nu poate oricine d'a visa al Vidrei vis!..

r. 5. Când te-am smuls la lumea largă din *ascunsul adăpost*,
[*Perseveranța*, r. 9. *Cela ce-și iubește țara cu adevăratul dor*]

8 r. 10. Nu cată la lutul țarei, ci l'al țarei viitor!
[Ed. III, r. 10. *Nu cată la lutul țarei, ci l'al țarei viitor*!]

r. 11. *Inalță-te, fă-te mare, năzuește pân' la stele*,
[Ed. III, r. 11. *Inalță-te, fă-te mare, năzuește pân' la stele*.]

10 r. 12. Și slava-ți o să se verse și asupra țarei tele.
[Ed. III, r. 12. Și slava-ți o să se verse și asupra Moldovei tele,]
[Ed. III, r. 17. Să fie Răzvan oriunde, el tot țara și-o iubește,]

r. 19. Incât face împrejurii pe străin și pe păgân
[Ed. III, r. 19. Incât îndeamnă împrejurii pe străin și pe păgân]

r. 21.

S c e n a V I

15 Tot aceia și Sbierea (intrând pe ușa din fund și oprindu-se)

r. 21. Cum, jupâne? și aice?..

r. 22. Și aice! și aice!

r. 25. Că uncheșul dumitale nu mai este? S'a sfârșit,

r. 27. Căci și vieața omenească e un fel de socoteală...

20 r. 28. VIDRA (cu indiferență)

A murit? Ce spui, jupâne? Dumneata de unde știi?

[Ed. III, r. 28. A murit? Ce spui jupâne? Și dumneata cum d'o știi?]

p. 262, r. 5. Deplină stăpânitoare a averii părintești:

r. 9. SBIEREA (iute)

25 Ba nu, nu! Eu sum sărac!

[Ed. III, r. 9. Ba nu, nu! Eu sunt sărac!]

r. 10. Aș dori cu trup și suflet, dar vai! nu-i chip ca s'o fac...

Totuși s'ar găsi îndată un altul, om mai cu stare,
Care să cumpere dacă... n'o să vă scumpiți prea tare:

30 Acum timpurile-s grele, bani în țară nu-s și nu-s;
Cu Turcii, cu una cu alta, toți gălbenașii s'au dus!..

[Ed. III, r. 10: Aș dori cu trup și suflet, dar nu găsesc chip s'o fac...

Totuși s'ar afla prea lesne altul cineva cu stare,
Incât să cumpere dacă... n'o să vă scumpiți prea tare:

35 Acum timpurile-s grele, bani în țară nu-s și nu-s;
Cu Turcii, c'una, cu alta, toți gălbenașii s'au dus!..]

r. 13. VIDRA (cu ironie)

r. 14. Gustând vieața de câmpie și aerul cel curat

- r. 15. *Dintr'o cușcă mojicească, plină cu miros de varză*
 r. 18. *Eu purtând grije de turme, de arie și de stupi,*
 r. 21. *Frumos traiu! plăcută soartă! O Vidră și un Răzvan*
 r. 22. *Să 'nlemnească la o parte, nemișcați ca un buștean!..*

*In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de țară,
 Cari, ne având altă treabă, se ceartă pentru hotară:
 Cu tine o să se facă cu unul mai mulțor...
 O să fie trei mii unul!.. Ce strălucit viitor!..*

[Ed. III, între r. 22 — 23. *In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de țară,
 Care n'având altă treabă, se ceartă pentru hotară:
 Prin tine cista lor crește c'un trântor mai mulțor:
 O să fie trei mii unul!.. Ce strălucit viitor!..*]

r. 23. SBIEREA (cu gravitate)

Este foarte potrivită socoteala *dumisale*:

[Ed. III, r. 23. Este foarte potrivită socoteala *dumisale*:]

r. 24. *Decât a sta la moșie, mai bine să ai parale...*

p. 263, r. 3. *Hem! s'ar putea și acolo să te primească polcovnic...*

r. 5. *Să văz eu, cum se 'ncovoie cu sfială un Răzvan*

[*Perseveranța*, r. 5. *O! Da! să se căciulească cu sfială un Răzvan*]

r. 6. *Pe lângă cei depe urmă boierași dela divan,*

r. 7. *Pentru ca apoi vreunul, cu inima mai miloasă,*

r. 10. *O să mă trimiți cu lacrimi să mă plâng și să mă rog*

r. 11. *La nevasta unui vornic sau la o logofeteasă,*

r. 12. *Care n'ar putea la mine să fie fată din casă!..*

r. 13. *Așa se capătă slujba, când vii singur ca s'o cei,*

[Ed. III, r. 13. *Așa se capătă slujba, când vii însuși ca s'o cei,*]

r. 14. *În loc d'ai sili prin fapte ca să te caute ei!..*

[Ed. III, r. 14. *În loc d'ai sili prin fapte să te cate singuri ei,*]

r. 15. *Nu! Lasă ca țara noastră să simță durerea crudă,*

r. 17. *Și din cupa desnădejzii bând ocară și amar*

r. 20. *Și p'oricine nu le place, îl respinge și-l omoară!..*

r. 21. SBIEREA (zâmbind către Vidra)

Ca unul și unul două, ai vorbit drept și frumos!

r. 22. *Și pe mine tot mișei din visterie m'au scos!..*

r. 25 (întorcându-se către Răzvan)

Așa dar, vinde moșia, să n'ai bătaie de cap...

p. 264, r. 1. RĂZVAN (cu confuzie luând pe Vidra la o parte)

Iubito Vidră, mai lasă... De ce astă grabă mare?

r. 2. *Eu nu ți-am spus încă toate... Este o împrejurare...*

- r. 3. SBIEREA (*salutând cu umilință*)
 r. 6. (se depărtează, apoi se oprește în ușa din fund, mai salută odată și iese).

Scena VII

Răzvan și Vidra

5

VIDRA (*cu energie*)

- Fie! Eu ți-am spus, Răzvane, *am spus-o ș'o mai spui iară*,
 r. 9. Cât de mare e *puterea-ți*, și cât de mult te iubesc...
 r. 10. Dar *vieașa-mi întreagă* oare nu-i destul să-ți dovedească
 r. 11. *La tot minutul*, că Vidra *poate* și ea să iubească?
 10 [Ed. III, r. 11. In toată clipa, că Vidra *poate* și ea să iubească?]
 r. 13. *Eu nu știu, nu vreau nemica*, decât înălțarea ta...
 [Ed. III, r. 13. *Eu nu știu, nu vreau nemica*, decât înălțarea ta...]
 r. 15. *Lumea e încăpătoare*; s'alegem o altă cale;
 r. 16. La Nemți, la Turci sau aiurea, *oriunde vei* porunci,
 15 r. 17. *Dar este* cu neputință d'a mai rămâne *aci*...
 p. 265, r. 3. Acum el n'o mai ascunde, *ci o* spune la *oricine*,
 r. 4. *C'o să aibe* cu Moldova un războiu înfricoșat...
 r. 5. Astăzi la dânsul acasă *ne chemă* pe toți la sfat...
 r. 7. *Și, având pace* cu Turcii, ar dori *ca s'o păzească*;
 20 r. 9. *Să împotriva* Turciei *cu împăratul* nemțesc:
 r. 10. Ne-a mai spus altele multe, înșirând vr'o *două* oare,
 r. 11. Și 'n sfârșit, *ca încheere*, *ne-a arătat* o scrisoare,
 r. 12. In care craiul îi zice *a fi gata*, *ca pe loc*
 r. 13. *Să poată trece hotarul* cu sabie și cu foc...
 25 r. 15. Un piept de Român? *Să arză* o colihă românească?

după r. 15.

VIDRA (*cu confuzie*)

Nu, Răzvane... însă... însă...

RĂZVAN

- Atunci altă cale nu-i,*
 30 *Decât să plecăm departe.*

VIDRA (*cu o voce dulce*)

Ba mai 'nainte să-mi spui,
Dacă hatmanul nu poate... ca să-ți dea vr'o năintare?..

RĂZVAN (*cu indignație*)

- 35 *Și de-ar da?..*

VIDRA (*cu sfilă*)

Atuncea... Atuncea...

Scena VIII
Tot aceia și Răzvanul

[Ed. III, după r. 15: VIDRA

Nu, Răzvane... însă... însă...

RĂZVAN

*Atunci altă cale nu-i,
Decât să plecăm departe...*

VIDRA (*dulce*)

*Ba mai 'nainte să-mi spui,
Dacă hatmanul nu poate... ca să-ți dea vr'o naintare?*

RĂZVAN

Și d'ar da?..

VIDRA

Atuncea... atuncea...]

r. 16. *Polcovnice! Lucru mare*

Vine hatmanul! El însuși!

[Ed. III, r. 16. *Polcovnice! Lucru mare*

Vine hatmanul! El însuși!]

r. 17. (*iese, lăsând ușa din fund deschisă*).

VIDRA (*cu o jumătate de voce*)

Iubitul meu! Nu uita,

[Ed. III, r. 17. *Eu plec, scumpul meu!.. N'uita,*

r. 18. *Că și rămând aicea, tu poți iubi țara ta...*

[Ed. III, r. 18. *Că și rămând aicea, tu poți iubi țara ta...*]

25 după r. 18.

Scena IX

Răzvan, Hatmanul

*(Răzvan merge la ușa din fund întru întâmpinarea hatmanului.
Hatmanul intrând salută pe Vidra, care îi întoarce salutarea și iese
prin ușa din stânga, după ce făcuse cu mâna un semn persuasiv
lui Răzvan).*

HATMANUL (*privind cu admirație în urma Vidrei*)

r. 20. *Ce te 'nsoțește în lupte, înfruntă moartea, veghează*

p. 266, după r. 3 (*se așează, se gândește, apoi după o pauză*)

r. 4. *Fiind că azi dimineață ne certasem oarecum,*

r. 5. *Nu te așteptai, de sigur, d'a mă mai vedea acum?..*

[Ed. III, r. 5. *Tu nu te-așteptai, sunt sigur, să ne mai vedem ș'acum?]*

- r. 6. RĂZVAN (*cu modestie*)
Hatmane ! Neașteptată e numai cinstea cea mare
- r. 9. RĂZVAN (*iute*)
Ș'o mai spui încă o dată, că-mi dau viața pentru Leși,
 5 r. 13. Ești dator tocmai acum *a te jertfi* chiar nevrând.
 r. 15. *Ne este mai de nevoie în astă împrejurare.*
 r. 16. Dumneata cunoști Moldova; țara, *oamenii* cunoști,
 r. 19. *Adesea brațul nu face cât poate o dibăcie...*
 [Ed. III, r. 19. Ades mai mult ca prin brațe *se poate* prin dibăcie.]
 10 p. 267, r. 3. După cum zice Latinul, *iar* nu mai ești Moldovean,
 r. 4. *Și poți să lovești* Moldova, făr' a te numi viclean...
 r. 6. (*apăsând asupra vorbelor*)
 r. 16. *O mai spui încă odată:*
 r. 17. *Insuși dumneata* ai face tot așa la locul meu...
- 15 r. 19. HATMANUL (*reăgezându-se după o pauză*)
 Pe castelanul Piotrowski *îl știi, că-i rudă* cu mine;
 [Ed. III, r. 19. Pe castelanul Piotrowski-l cunoști, *că-i rudă* cu mine,]
 r. 21. *Este un ostaș de frunte* și la luptă și la sfat,
 r. 22. Nu-i bătrân, *are avere*, este foarte învățat...
- 20 p. 268, r. 1. Ei bine! eu, *ca epitrop*, aș putea să pun la cale,
 [Ed. III, r. 1. Ei bine! eu, *ca epitrop*, aș putea să pun la cale,]
 între r. 2—3. RĂZVAN (*cu turburare*)
 [Ed. III, între r. 2—3. RĂZVAN (*cu turburare*)]
 r. 6. Piotrowski o să m'asculte: *este un tânăr supus...*
 25 r. 7. Bine! O să 'ntreb pe Vidra... Vom vedea ce o să zică!..
 r. 11. Eu, eu hatmanul, sunt gata *a-ți* da în căsătorie
 r. 13. RĂZVAN (*emoționat*)
 Cum? *Pe fiică...*
 [Ed. III, r. 13. Cum? *Pe fiică...*]
- 30 p. 269, r. 1. RĂZVAN (*după o sforțare*)
Ș'o să uimească pe toți!
 r. 6. Hoț de codru! Să răpească, *să omoare*,
 r. 7. *Brațul meu făcea atâta!*.. Imi mai dai pe fiica-ți oare?..
 r. 8. Trecutul nu ne privește... *Să cătăm ce este azi:*
 35 [Ed. III, r. 8. Trecutul nu ne privește... *Să cătăm ceea ce-i azi:*]
 r. 10. *Țara mea îți datorează multe zile strălucite*
 r. 11. *Și ne ești de trebuință și de p'acum înainte...*

r. 15. RĂZVAN (după o pauză)

[Ed. III, r. 15. Hatmane prea luminat! In Biblie-i fi citit,]

r. 16. Cum Faraon din Eghipet *se 'nfundă* cu păcătoșii

p. 270, r. 3. Numai *vr'o cățiva* scăpară din acel grozav canon;

r. 4. *Insă* o altă pedeapsă dela urgia cerească,

r. 7. Mii de *ani să colindeze*, fără țință, fără scop,

r. 8. *Mănași* din țară în țară, din loc în loc ca o turmă,

r. 9. Desprețuiți de noroadе ca lucrul cel *după* urmă

r. 11. Când trâmbița judecății din cer *se va* auzi

r. 12. *Ș'astă* lume despletită, ca muicrea vinovată

r. 13. O să strige: Doamne! Doamne! *iartă-mă încă o dată!*..

r. 17. *Sufere d'atunci încoace* mânia ursitei sale!

r. 19. *Scăldându-se în* minciună, în mișelii cufundați;

r. 20. Iar femeile ajută *și întrece* pe bărbați,

[Ed. III, r. 22. Ș'apoi sufletul Satanei, când *nemic* nu se mai vinde,]

r. 23. Căci soarta lor e să vânză *orișice și orișicui!*..

p. 271, r. 2. *Ce vrei să spui?*

r. 11. De loc nu se socotește *și nu* se bagă în seamă!..

r. 13. *Rabdă* dureri fără nume, pedeapsa lui Dumnezeu!

r. 14. Cu cântecul *său* ne 'nvață, cu laptele-i ne nutrește!

r. 16. Și plânge de bucurie, *pe când ne vede* zămbind!

r. 17. Maica, *ce iubind veghează!* Maica, *ce doarme iubind:*

r. 18. *Maica! Maica nu-i nemica!*.. Totu-i tată, tată, tată!

p. 272, r. 3. O Doamne! Tu Țigan?... *Ce vrea să zică?*

r. 5. *Hatmanul* (își pune mâna la frunte, se gândește, apoi după o pauză,
în cursul căreia Răzvan îl observă cu anxietate)

Țara leșească întreagă...

[Ed. III, r. 6. Taci, hatmane! *Taci! N'uita,*]

r. 7. *Cine sum*, ș'adu-ți aminte și cine ești dumneata!..

r. 8. În viață numai odată întâlnii în *trista-mi* calé.

[Ed. III, r. 8. În viață numai o dată întâlnii în *trista-mi* cale]

r. 9. Una singură ființă cu *inima* dumitale,

[Ed. III, r. 9. Una singură *făptură* cu simțirea dumitale,]

r. 10. Ce din *trușașă* nălțime a nașterii boierești,

[Ed. III, r. 13. *Această făptură-i* Vidra... nu soru-mea, ci soție!]

între r. 13—14. HATMANUL (sculându-se și răzemându-se pe umărul lui Răzvan).

[Ed. III, între r. 13—14. HATMANUL (sculându-se și răzemându-se pe umărul lui Răzvan)]

r. 15. *Și orice alte mijloace* din parte-mi n'aș fi cruțat,

r. 17. Dar nu-i chip!.. Să fim prieteni!.. *Lăsându-te, îți spui iarăș,*

r. 18. Că primeam cu bucurie *p'un ginere ca Răzvan!*..
[Ed. III, r. 18. Că primeam cu bucurie *p'un ginere ca Răzvan!*..]

după r. 18.

S c e n a X I
Tot aceia, și Vulpoi

5 între r. 19 și p. 273. r. 1 *S c e n a X I I*

(Răzvan face o mișcare de mirare *la intrarea lui Bașotă, care văzând pe hatman, se oprește în ușa*).

HATMANUL (*abordând pe Bașotă*)

[Ed. III, r. 1. HATMANUL (*apropiându-se de Bașotă*)]

- 10 r. 2. Și totuși te rog dă-mi voie *a-ți spune o vorbă* numa...
r. 4. Și s'ar trage *tocmai-tocmai dela Râmul cel vestit*;
[Ed. III, r. 4. Și s'ar trage *tocmai-tocmai din Râmul cel prea vestit*];
r. 5. Dar cum oare vreți *ca alții să v'asculte și să crează*,
[Ed. III, r. 5. Dar cum oare vreți *voi, alții să v'asculte și să crează*,]
15 r. 6. *De vreme ce traiul vostru* cu totul se depărtează
[Ed. III, r. 6. *Pe când toată firea voastră* cu totul se depărtează]
r. 7. *Dela pildele* acelor oameni ageri și vârtoși,
r. 8. Pe care voi cu *îngâmfare* îi socotiți *de strămoși*?
r. 11. Incât la plug și la sapă *adesea găseau* bărbați,
20 r. 13. La voi însă, când un *soare lucește* cum-va în țară,
r. 15. *Vă faceți punte și luntre* ca să-l dați *afară!*..
între r. 16—17. (*arată la Răzvan și iese, pe când Bașotă strânge din umeri cu mirare*).

S c e n a X I I I

Răzvan, Bașotă

25

r. 17. BAȘOTĂ (*salutând*)

r. 19. RĂZVAN (*întrerupând*)

r. 21. BAȘOTĂ (*salutând*)

r. 22. *Ai umplut* Moldova *toată* de numele dumitale,

30

r. 23. Și slava, ce-o câștigaseși *atuncea*, a mai crescut

r. 25. Deci, icoana *dumitale*, la Cracovia *lucrată*

[Ed. III, r. 25. Deci, icoana *dumitale*, la Cracovia *lucrată*]

r. 27. *Măria sa* Aron-Vodă o ține 'n palatul său,

p. 274, r. 1. Unde cu multă plăcere *am putut* s'o văz și eu;

- r. 2. Și cum o văzui, *îndată zisei: iată omul mare!*
 r. 3. Nas de șoim! *frunte înaltă! în ochi inima tresare!*
 r. 5. Căci pe cei aleși de soartă eu unul *ți știu pe loc,*
 între r. 5—6. *Precum tot pe loc descopăr și firile cele proaste...*
 5 *Dar mă mir, d'unde pe mine dumneata mă poți cunoaște?*
Nu ne-am văzut nici o dată!..

RĂZVAN (cu mirare)

Nici o dată?

BAȘOTĂ (salutând)

10 RĂZVAN (cu amărăciune)

Crez că nu...

Adevărat! Eu uitasem!.. Când boierul mă văzu,

[Ed. III, între r. 5-6. *Precum tot pe loc descopăr și firile cele proaste...*

Dar mă mir, d'unde pe mine dumneata mă poți cunoaște?

15 *Nu ne-am văzut nicăireal..*

RĂZVAN

Nicăirea?

BAȘOTĂ (închinându-se)

Cred că nu...

20 RĂZVAN (cu amărăciune)

Adevărat! Eu uitasem!.. Când boierul mă văzu,]

r. 6. Nasul meu, *fruntea și ochii* vor fi fost de tot altminte;

r. 8. Ș'apoi mai este și *alta*: eu eram atât de mic,

r. 9. Încât vătavul cel mare, *văzând* un sărman pitic,

25 r. 10. Nu vrea să-l bage în seamă sau d'aproape să-l privească,

r. 11. Ș'ar fi putut cu piciorul ca p'o muscă să-l *strivească*

r. 13. N'a uitat și n'o să uite pe acel mare vătav...

r. 14. Dar lăsând *toate acestea*, spune-mi, cinstite jupâne

r. 15. Ce 'ntâmplare, ce furtună te aduce *astăzi la mine?*

30 r. 16. BAȘOTĂ (salutând)

r. 19. *Imi făcu* nespusa cinste de-a-mi boteza o copilă,—

r. 23. BAȘOTĂ (continuând)

r. 26. Un războiu atât de strașnic *nu este* lucru ușor!

p. 275 r. 4. *Măria sa* Aron-Vodă la dumneata s'a gândit...

35 r. 5. Cum ai spus? Ce zici? Eu hatman?... Mai spune *încă* odată...

r. 6. Hatman?... Hatman în Moldova?... Ce *soartă* neașteptată!..

r. 7. BAȘOTĂ (*salutând*)

Sărut mâna. Merg la gazdă, fiind gata orișicând
(iese cu multă umilință).

S c e n a X I V

5 RĂZVAN și VIDRA (*care se arată și se oprește pe pragul
ușei din stânga fără a fi văzută de Răzvan*).

RĂZVAN (*după o pauză cu emoție*)

- r. 10. Eu n'aș fi cătat lumină în codru și 'n haiducie;
r. 11. De nu mă ducea norocul în umbra unei păduri,
10 r. 12. *Pe Vidra, fără 'ndoială*, n'aș fi 'ntâlnit-o aiuri;
[Ed. III, r. 12. *Pe mult iubita mea Vidră* n'aș fi 'ntâlnit-o p'aiuri;]
r. 13. De nu iubeam o femeie cu inimă măreață,
r. 15. Acest om fără să știe, m'a ridicat pân' aci:
r. 17. Tu, ce pe dușmanii noștri ades îi faci o unealtă,

15 r. 21. VIDRA (*cu voluptate*)

- p. 276. r. 3. Și patruzeci mii de oaste s'aștepte cu ascultare,
r. 4. Bucuroși a 'nfige arma, oriunde-i va îndrepta
r. 10. Astă rană?... *Dar ce este?* Să vedem!
r. 15. Așa, Răzvane, că-i dulce?
20 r. 19. Jos la picioarele mele toată lumea să privească!..
[Ed. III, r. 19. Jos la picioarele mele toată lumea să privească!..]

p. 277, r. 3. RĂZVAN (*cu aprindere*)

- r. 4. Voiește a strânge aur numai la dânsul în ladă...
(Sbierea scoate capul prin ușa din fund).

25 [Aici se sfârșește ACTUL IV.]

- [Ed. III, r. 5. *Insă rana! rana! rana!.. O săgeată cu venin!..
Brațu-mi arde!.. Da!.. Mă mușcă!.. Ca și când ar fi un spin!..*]

SBIEREA (*înaintând*)

- [Ed. III, r. 6. *Hatmane prea luminate! O să-ți aduc eu în grabă
30 Un vrăciu 'scusit și ieften, sau și mai bine or'o babă,
Care descântă 'ntr'o clipă orice urmă de venin,
Ș'apoi fără nici o lescae: pentr'un păhar de pelin!..*]

ACTUL V

p. 281. *Scena prezintă camera lui Răzvan în cetatea Sucevei. Două uși.*

Scena I

RĂZAȘUL (*singur*)

(Șade gânditor, fluierând o doină cu capul plecat pe mână. Afară se aude din depărtare împușcături de tun).

Scena II

Răzașul. Vulpoiul

VULPOIU (*intrând prin ușa din fund*)

r. 6. *Ca să te 'nveți a nu zice* nici «Vulpoiule», nici «măi»!

[Ed. III, r. 6. *Să te 'nveți a nu-mi mai zice* nici «Vulpoiule», nici «măi»!]

r. 9. *Auzi treabă!*..

[Ed. III, r. 9. *Auzi treabă!*..]

r. 11. Mai așteaptă! D'ocamdată, *îți vei pune* pofta 'n cui!..

r. 12. Leahul ne trimite *hojma* ghiulele peste ghiulele,

p. 282, r. 2. Că peste două-trei zile *nici* de leac *n'o să* avem,

[Ed. III, r. 2. Că peste două-trei zile *nici* de leac *n'o să* avem,]

[*Perseveranța*, r. 4: *Să fac* lege și poruncă, ca eu să-ți zic căpitane?..]

r. 5. VULPOIU (*îmbunându-se*)

[Ed. III, r. 6. Noi ne-am înfrățit cu dânșii!.. *Așa-i!*..]

între r. 6-7. RĂZAȘUL (*cu mirare*)

între r. 7-8. VULPOIU (*triumfător*)

r. 9. Măria sa Aron-Vodă *trimise* azi dimineață

r. 12. Cu bună seamă! *Crez și* nu mă îndoesc!..

r. 15. Și prin urmare, *nici* astăzi *a o lua* nu-i ușor;

[Ed. III, r. 15. Și prin urmare, *nici* astăzi nu se ia *de tot* ușor;]

r. 16. *D'aci* Bașotă vatațul *este un bun* vorbitor,

[Ed. III, r. 16. Apoi Bașotă vatațul *este* faimos vorbitor,]

r. 17. *Incât* cu una cu două pe Leși o să-i ametească,

[Ed. III, r. 17. *Incât* îndrugând la fleacuri, pe Leși o să-i ametească;]

r. 18. Că-i știut ce fel de *poamă* înțelepciunea leșească;

r. 20. Cunoscându-l *prea d'aproape* că-i suflet de hoțoman!..

r. 22. Târgu-i rupt, pacea-i făcută, *mai lipsește* adălmașul;

r. 23. *Dar* cărșmăreasa-i aproape: o măsură doi șalăi,

p. 283, r. 2. VULPOIU (*întrerupând cu supărare*)

r. 4. Bre! N'am *mai* văzut pân' acuma o făptură mai deșartă!

r. 5. Trăsni-te-ar căpitănia, *că doar' știu și eu ce-ți spui:*

[*Perseverența*, r. 5: *Trăsnească* căpitănia, *că doar' știu și eu ce-ți spui!*]

[Ed. III, p. 5. Trăsni-te-ar căpitănia, *că doar' știu și eu ce-ți spui:*]

r. 6. Sunt sute de semne rele, *și bune nici unul nu-i!*
[Ed. III, r. 6. Sunt sute de semne rele, *și bune nici unul nu-i!*

r. 8. Mereu se tot poticnește, *ieșind și intrând în casă...*

[Ed. III, r. 8. Mereu se tot poticnește, *ieșind și intrând în casă...*]

5 r. 10. RĂZAȘUL (cu mirare)

r. 12. *Va fi rău când omul cade, iar nu când s'a poticnit...*

[Ed. III, r. 12. Este rău când omul cade, *dar nu când s'a poticnit...*]

r. 13. *Insă altceva mai este...*

r. 14. VULPOIU (întrerupând)

10 r. 14. Orișicâte *îmi vei spune,*

r. 15. Tălmăcind *cu dibăcie*, toate semnele sunt bune!

[Ed. III, r. 15. Tălmăcind *cu dibăcie*, toate semnele sunt bune!]

r. 16.

S c e n a I I I

Tot aceia, moș Tănase

15 p. 284, r. 1. VULPOIU (cu importanță)

r. 3. Am ajuns *și eu odată a fi un obraz în lume,*

r. 7. Impăcă treaba cu Leșii, *și Vodă a iscălit...*

r. 10. VULPOIU (cu bucurie)

r. 12. Haida-de! Ei sunt departe!.. *Le porți grijă în zădar...*

20 [Ed. III, r. 12. Haida-de! Ei sunt departe!.. *Le porți grijă în zădar...*]

r. 13. *Nu-i vorbă că sunt departe*, dar Leșii se 'ndatorează;

p. 285, r. 1. Adecă, orice s'ar zice, *este Vodă cum se cade:*

[Ed. III, r. 1. Adecă, orice s'ar zice, *îi un Vodă cum se cade:*]

r. 3. Iar nu lasă ca ciocoiul, *venit din cer cu hrisob,*

25 [Ed. III, r. 3. Iar nu lasă ca ciocoiul, *venit din cer cu hrisob,*]

r. 8. Despot-Vodă să trăiască, *și d'aci l-au omorât;*

r. 9. Să trăiască Ștefan Tomșa, *și-l goniră cu rușine;*

[Ed. III, r. 9. Să trăiască Ștefan Tomșa, *și-l goniră cu rușine;*]

[Ed. III, r. 11. Intr'o clipă Lăpușneanul, Tomșa, *Depotul ș' Ion*]

30 r. 13. Una crede, *alta spune, și face din zăpăcire*

r. 15. RĂZAȘUL (meditând)

r. 15. Bine ar fi s'avem *pace!* După ce dela Divan

r. 17. Cum aș mai *merge acuma* să-mi caut de răzășie!..

r. 18. VULPOIU (cu indignație)

35 Nu-ți este greu, căpitane *a spune o nerozie?..*

r. 20. *Am uitat* nu răzășia, ci *însuși codru* 'verzit!..

- r. 21. Ș'aici sunt *ca* și 'n pădure, având puterea d'a face
 r. 22. *Tot ce 'n minte îmi plesnește*, tot ce vreau și tot ce-mi place!
 r. 23. *Orișicine nu m'ascultă*, stau la pândă *de-l* ochesc,
 r. 24. *Apoi mi-l iau la bătaie, mi-l închid și mi-l globesc!..*
 5 [Ed. III, r. 24. *Apoi mi-i iau la bătaie, mi-i închid și mi-i globesc!..*]
 r. 26. *Cei ce nu sunt dintr'ai noștri nu ne ajung nici pân' la glezne*,
 [Perseveranța, r. 26. *Acei ce nu-s dintr'ai noștri nu ne-ajung nici pân'*
la glezne!]
 r. 27. *Ne-a venit apa la moară!* Vom măcina cât putem:
 10 r. 29. Ce te mai plângi *tu* atâta pentr'un paiu de răzășie,

p. 286, r. 1.

*S c e n a I V**Tot aceia, Răzvan*RĂZVAN (*intră foarte turburat și vorbind cu întreruperi*)

- r. 2. Mergeți!.. Pe toți căpitani în dată să mi-i chemați!..
 15 r. 3. Eu v'am fost *ca un* părinte!.. Adunați-i mai în pripă!..

r. 5.

*S c e n a V**Tot aceia fără Răzvan*

VULPOIU

Ha, ha! Înțeles-ați oare *un* singur cuvânt măcar?..

- 20 r. 6. Mă tem, că hatmanul nostru *are* trei roate la car!..
 r. 10. Noi pierdem vremea, verzi ș'uscate înșirând!..
 [Perseveranța, r. 10. *Nu ne privește a'nșira toate pe rând...*]
 r. 13. *Datoria noastră este a-l ajuta orișunde...*
 r. 15. Păcat că-i Țigan... *aceasta este* singuru-i cusur!..
 25 între r. 15-16 (*ies toți prin ușa din fund, pe când prin cea din stânga intră*
Răzvan și Vidra, continuând conversația).

*S c e n a V I**Răzvan, Vidra*

- r. 16. Da!
- S'a*
- împăcat cu Leșii...

30 p. 287, r. 3. *Cu atât* mai rău!.. Iubito, câtă drept în ochii mei!

- r. 9 (
- strângând pumnii și cu o voce năbușită*
-)

r. 11. VIDRA (*cu confuzie*)r. 13. RĂZVAN (*iute*)Astăzi, astăzi, astăzi; *ori* mai bine niciodată!35 [Ed. III, r. 13. Astăzi, astăzi, astăzi; *ori* mai bine niciodată!]

r. 15. Se 'ntărește în domnie, pe când eu sughiț și mor!

r. 17. Prin dușmani să-mi dea o slavă, iar slava duce la toate!..

după r. 19. VIDRA

Stăpânește-te Răzvane!.. Tu uiți c'o astfel de faptă

Cere multă chibzuială... Iubite, mai așteaptă!..

Trebuie mai întâi ca Leșii să se poată depărta,

Lăsând p'Aron în cetate, cu tine și 'n voia ta!..

[Ed. III, între r. 19-20. VIDRA:

Stăpânește-te Răzvane!.. N'uita c'o astfel de faptă

Cere multă chibzuială... Iubite, mai așteaptă!..

Trebuie dintr'untâi ca Leșii să se poată depărta!..

Lăsând p'Aron în cetate, cu tine și 'n voia ta!..]

p. 288 [lipsește r. 1.]

r. 2. Două nopți în șir, iubite, ieri și astăzi am visat

r. 3. O vedenie cumplită, un lucru înfricoșat...

[Ed. III, r. 3. O vedenie grozavă, un lucru de 'nfricoșat...]

r. 4. Maică ta, în haine negre, din mormânt pășea spre mine,

r. 8. Sunt vise, nemica alta! Luptătorul care 'n viață

r. 11. Nu-l supără o nălucă, ce sperie pe copii!..

[Ed. III, r. 11. Nu-l supără o nălucă, ce sperie pe copii!..]

r. 12. Ș'apoi unde-i acea Vidră, care îmi spunea odată

r. 15. Că însăși iubirea țării e pofta d'a se 'nălța?

r. 21. Rădicându-se ca bradul cel cu o sută de brațe?!

r. 23. Ce de spaimă vede umbre și plânge de spaima lor!..

r. 27. Te 'ngrozește fața apei, ce aruncă val pe val?..

p. 289, r. 2. El va merge înainte sau la tron, ori la mormânt!..

între r. 2-3.

Scena VII

Tot aceia, Răzașul, Vulpoiul, Moș Tănase, mai mulți căpitani

între r. 4-5.

Scena VIII

Tot aceia, fără Vidra

r. 9. Pe când Jigmond Ungureanul, la otarele române,

[Ed. III, r. 9. Pe când Jigmond Ungureanul, la otarele române,]

r. 10. Și el de groaza Turciei strâns cu cuțitul la os,

r. 12. Pe când Nemții, Frâncul, Papa, țările creștine toate (ed. III, id.)

r. 15. Iar Vodă Aron al vostru este închinat la Leși!..

între r. 15-16. TĂNASE

Așa-i!

TOȚI

Așa-i ! Ai dreptate !..

VULPOIU

O dreptate foarte mare !..

RĂZVAN

*Însă, o să-mi spunei, poate, că această împăcare
Va fi smulsă fără voie de vr'un biciu Dumnezeesc?
De vr'o urgie, la care bietul pitic omenesc
Nu-i chip să-i stea împotrivă, și ne având ce să facă,
Tace, primește pedeapsa, și de nevoie se pleacă?..
Nu fraților ! Nu-i urgie !.. Nu fraților ! Nu e bici !..
Cetatea noastră e tare și 'n cetate sunt voinici !..
Ajunge că până astăzi Suceava mai stă 'n picioare,
Căci peste două-trei zile ne mai sosește ajutoare...
Vedeți dară, c' Aron-Vodă ne-a trădat și ne-a vândut?*

TĂNASE

Sigur !..

TOȚI

Ne-a ucis mișelul !

VULPOIU

Acum ce-i de făcut?..

[Ed. III, între r. 15-16. TĂNASE

Așa-i !

TOȚI

Așa-i ! Ai dreptate

VULPOIU

O dreptate foarte mare !..

RĂZVAN

*Totuși o să-mi spunei, poate, c'astă jalnică 'npăcare
A fost smulsă fără voie de vr'un biciu dumnezeesc?
De vr'o urgie, la care bietul pitic omenesc
Nu-i mijloc să-i stea 'npotrivă, și n'având ce să mai facă,
Primește cruda pedeapsă și de nevoie se pleacă?
Nu, fraților ! Nu-i urgie !.. Nu, iubiiților !.. Nu-i bici !..
Cetatea noastră-i prea tare, și 'n cetate sunt voinici !..
Slava domnului, până astăzi Suceava mai stă 'n picioare,*

*Iar peste două-trei zile ne mai sosesc ajutoare...
Vedeți dară, c' Aron-Vodă ne-a trădat și ne-a vândut?*

TĂNASE

Sigur !..

5

TOȚI

Ne-a ucis mișelul

VULPOIU

Acuma ce-i de făcut?..]

- r. 18. Un Vodă este un doftor, și norodul, frații mei,
10 r. 20. Mulți domni avuse Moldova: cei buni *domniră* o vieață,
[Ed. III, r. 23. Poporul da jos p'aceia, *pe care dânsul i-a pus !..]*
p. 290 între r. 2-3. (Căpitanii ies *cu tumult*, afară de Vulpoi și moș Tănase).

S c e n a I X

Răzvan, Vulpoi, Moș Tănase

- 15 r. 5. S'aseamănă cu strigoi, ce umblă, dar nu trăesc...
r. 9. Ș'adunându-se în gloată, mic și mare pe maidan,
r. 12. Știu! Cu dânsul *chiar eu voi avea* a face:
r. 13. De mult îl *pasc de departe*, că nici de frică nu-mi place!..

între r. 13—14.

S c e n a X

20

Răzvan, Moș Tănase

- p. 291, r. 10. Dar oriicum *pân' acuma*, din mila dumnezească,
r. 11. *N'am avut încă un Vodă... știi!.. Țara o să cârtească!*
[Ed. III, r. 11. Noi n'am avut nici un Vodă... știi!.. Țara *va* să
cârtească!]

25

r. 15.

S c e n a X I

RĂZVAN (*singur*) (*face cu agitație câțiva pași prin
odaie, apoi se oprește pe loc meditănd*)

Nu e greu vr'o patru zile a mai răbda în cetate,

- r. 16. Pân' ce *oștile* lui *Jigmond* vor lovi pe Leși la spate...
30 [Ed. III, r. 16. Pân' ce tabăra lui *Jigmond* va lovi pe Leși la spate...]
p. 292, r. 2. Ramazanul lor mai ține *încă* două săptămâni...

între r. 6-7.

Scena XII

Răzvan, Vidra

VIDRA (intrând încet prin ușa din stânga)

r. 10. Privind cu *sânge* rece la răsplată și osândă!..

5 [Ed. III, r. 10. Privind cu *sânge* rece la răsplată, la osândă...]

r. 14. Care din cupa mării a știut ca să te 'nbete!..

[Ed. III, r. 14. Care din cupa mării s'au străduit să te 'mbete!..]

r. 16. În cari Dumnezeu sădește câte un adânc păcat,

r. 17. Ce toți de același sânge îl moștenesc neîncetat!

[Ed. III, r. 18. Neamul lui Moțoc nu poate s'aibe nici o cugetare,]

r. 19. Decât numai-numai-numai pofta d'a ajunge mare!..

RĂZVAN (*distrat fără s'o fi ascultat*)

r. 20. Tu n'ai auzit pistolul?... Pistolul n'ai auzit?..

p. 293, r. 1. A!.. Acuma s'a sfârșit!

15 r. 6. Nu știu ce... ba mi se pare... *da*, îmi povesteai un vis...

[Ed. III, r. 6. Nu știu ce... ba mi se pare... *dec*! îmi povesteai un vis...]

r. 7. Mai spune-l încă o dată...

r. 10. Crezut-ai *oare*, Răzvane, că se poate speria

[Ed. III, r. 10. Crezut-ai *oare* Răzvane, că se poate speria]

20 r. 11. De niște *vise deșarte* o inimă ca a mea?

[Ed. III, r. 11. De niște deșerte vise chiar s'o inimă c'a mea?]

r. 13. Ar putea glasul mării în pieptu-mi să năbușească?..

p. 294, r. 3. Uit toate, și *văz* acuma, *că sunt* femcie și eu!..

r. 4. RĂZVAN (*cu exaltare*)

25 între r. 6.

Scena XIII

Tot aceia, șoltuzul și mai mulți burgezi

ȘOLTUZUL (*prezentând lui Răzvan pe o tablă de argint
struguri și spice de grâu*)

r. 16. Nu voi uita niciodată c'a *Românilor* tărie

30 r. 19. *Am ales* din sânul nostru băiatul cel mai sărac,

după r. 39. Și de-i zice: *lasă-mă să te las*,—

O să pățești și ntr'un ceas...

p. 296, r. 2.

Scena XIV

Tot aceia, Răzașul, Moș-Tănase, mai mulți căpitani

35 r. 3. *Am isprăvit* toată treaba fără multă greutate:

r. 9. Pe Vulpoi cu toată ceata de *armășei* în spinare!

r. 10. Bine, dragii mei tovarăși!.. *Domnia mea* în curând

r. 12.

S c e n a X V
Tot aceia, Sbierea

r. 15. Sinete, zapise, țara, lumea e aci în ladă!..

r. 16. SBIERIA (*respirând mai ușor și făcând semnul crucii*)

5 r. 18. Doamne, soțule, stăpâne! Nu mai pociu a mă opri.

r. 19. Și eu într'un glas cu țara a-ți ura și a-ți dori

p. 297, r. 1. O domnie fericită... ba încă aș vrea, ca mâne

r. 2. Să 'mpletești într'o cunună toate țările române,

[Ed. III, r. 2. Să se lege 'ntr'o cunună toate țările române,]

10 r. 4. Să domnească nu un Vodă, ci un Răzvan împărat!..

r. 5. CĂPITANII (*cu entuziasm*)

Da, da! O împărăție!..

[Ed. III, r. 5. Da, da, da! O 'mpărăție!..]

între r. 7-8. SBIERIA (*iute*)

15 [Ed. III, r. 8. Ce mai om făr' judecată!..]

r. 9. Moldova e sărăcită! Nu-i chip altfel s'o cârpești,

r. 11. Unul și cu unul două: cea mai dreaptă socoteală!..

r. 12. RĂZAȘUL (*meditând*)

r. 15. Să mergem! Voesc ca astăzi din gura domniei mele

20 r. 19.

S c e n a X V I
Tot aceia, Vulpoi

VULPOIU (*intrând cu precipitațiune, sufocat de spaimă*)

r. 20. Ce este?..

p. 298, r. 5. VULPOIU (*luând răsuflare*)

25 r. 10. Că nu se cădea domnia s'o apuce orice neam!..

r. 14. Și care altă poruncă vă poate da un Răzvan,

r. 15. Decât sabia în mână și 'nainte la dușman!

p. 299, r. 1. RĂZVAN (*cu exaltare, scoțând sabia*)r. 3. CĂPITANII (*în cor apucând armele*)30 *Mormântu-i casă**Moartea-i mireasă*între r. 6-7 (*iese cu sgomot, repetând cântecul, care se mai aude câțva timp și apoi se pierde în depărtare*).

S c e n a X V I I

VIDRA (*singură*)

r. 7. Moarte! *Dar se poate oare?*... Moare oamenii cei mici,

r. 9. *Insă omul*, care lumea ar vrea pe palmă s'o poarte,

5 r. 11. (*se gândește, apoi cu indignație*)

Dumnezeule puternic! De ce *faci tu* uriași,

r. 12. Dacă *în* rând cu *piticii* pradă morții vrei să-i lași?..

r. 15. Și numai omul cel mare, *tu, Doamne*, îl osândești

r. 16. *A muri* de-o potrivă cu muștele omenești!..

10 între r. 16—17 (*se cutremură și după o pauză*)

r. 18. *Are un țel, o ursită, un scop, o țință* anume,

r. 19. *La care trebuie* să meargă, *de oarba soartă* împins,

r. 20. Și cade numai *atuncea, când semnul este atins*!..

p. 300, r. 2 (*sculându-se cu energie*)

15 Și de ce *să* stau *aice*... *Dați-mi un arc o săgeată*:

[Ed. III, r. 2. Și de ce *să* stau *aice*... *Dați-mi un arc o săgeată*:]

r. 3. *Vidra știe să se lupte, Vidra poate să se bată*!..

[Ed. III, r. 3. *Vidra știe să se lupte, Vidra poate să se bată*!..]

r. 4. Dar copilul meu!.. O Doamne! *e cumplit al mumei dor*!..

20 [Ed. III, r. 4. Dar copilul meu!.. O Doamne! *Cumplitu-i al mumei dor*!..]

[*rândurile 5—13, lipsesc*].

r. 14. (Pe prag *în fața* Vidrei, apare Răzvan, greu rănit, *susținut* de Vulpoi și de Răzaș)

r. 13. A! Scăpat!.. *Ce fericire*!..

15 (*apucându-l de mână cu efuziune*)

Tu!..

p. 301, r. 1.

S c e n a X V I I I

Vidra, Răzvan, Răzașul, Vulpoi

RĂZVAN (cu o *voce slabă*, pe când Vulpoi și Răzașul
îl *depun* pe divan)

30

r. 3. *Iubind* cinstea și mărirea, *precum el iubea averea?*

[Ed. III, r. 3. *Iubind* cinstea și mărirea, *cum iubea dânsul averea?*..]

r. 4. *Ce-i trebuie lui acuma aurul strâns* în grămezi?

r. 5. Ce-mi folosește domnia?.. *Aci p'amândoi* ne vezi

35

r. 6. Praf, pulbere și cenușe, *acei ce din lăcomie*,

r. 7. El *pentru* o biată lăscăie, eu *pentru* un ceas de domnie

r. 9. Uitam că *vieța-i o clipă între* leagăn și mormânt!..

[Ed. III, r. 9. Uitam că *vieța-i o clipă dintre* leagăn și mormânt!..]

r. 10. Mi se 'ntunecă vederea... *Pieptu-mi arde, arde, arde*!..

40

[Ed. III, r. 10. Mi se 'ntunecă vederea... *Pieptu-mi arde, arde, arde*!..]

r. 11. *Jumătatea firii mele de cealaltă se desparte...*

[Ed. III, r. 11. *Jumătatea firii mele de cealaltă se desparte...*]

r. 12. *E grozav !.. Nu-mi place moartea !.. Inșă unde-i moș Tănase?..*

[Ed. III, r. 12. *Ah, veniți, veniți cu toții !.. E grozav !.. Unde-i Tănase !..*]

5 după r. 13. *Eu n'am murit !.. Proastă vieață, bat'o trăsnetul s'o bată !..*

Mult aș fi dat măicuțiță, să mor eu dânsul odată !..

(Vulpoiul plânge).

RĂZVAN (în agonie)

Nu mai văz... Ah capul !.. Capul !.. Moartea... o privesc... mă chiamă !

10 *Vidro !.. Iubito !.. ascultă... O rugămintă... Ești mamă...*

(face o sforțare și se scoală în picioare).

Invață copilul nostru, ca să nu dorească 'n veci

Bunuri ce sclipest ca sticla, bunuri fragede și seci !..

15 (șovăind)

Țigan !.. Țigan !.. Apă !.. Apă !.. (cade mort lângă cadavrul lui Sbierea).

[Ed. III, între r. 13—14:

Apărându-te pe tine, mort de paloș a rămas !..

20 *Eu n'am murit !.. Proastă viață, bat'o trăsnetul s'o bată !..*

Mult fire-aș dat, măicuțiță, ca să murim toți o dată !..

(Vulpoiul plânge).

RĂZVAN (în agonie)

Nu mai văd... Ah, capul !.. Capul !.. Moartea... O privesc...

25 *Mă chiamă !..*

Vidro !.. Draga mea... Ascultă... O rugămintă... Ești mamă...

(face o silință și se scoală în picioare)

Invață copilul nostru, ca să nu dorească 'n veci

Bunuri ce sclipest ca sticla, bunuri fragede și seci !..]

30 (șovăind)

Țigan !.. Țigan !.. Apă !.. Apă !..

(cade mort peste Sbierea).

r. 16. *Smeul smelilor să 'ncapă într'un stânjen de mormânt !..*

[Ed. III, id.]

35 p. 302, r. 1. VIDRA (sculându-se palidă, dar liniștită).

r. 3. VIDRA (cu dispreț)

Pe voi nu vă doare !..

[Aici se sfârșește actul V]

[Ed. III, r. 5. *O să mi-o plătești acuma, înghițitea-ar iadul !*]

40 [Ed. III, r. 6. *Ieși !..*]

NOTELE LUI HASDEU LA
RĂZVAN ȘI VIDRA

p. 164, r. 1. *Adecă, nu-i vorbă, nici calăii nu sunt rari...*

Despre această ocupațiune a Țiganilor, vezi: Toppeltinus, *Origines Transsylvanor.*, ed. 2, Vien. 1762, op. 6, p. 56.— Benko, *Transsylvania*, Vindob. 1778, t. 1, p. 502.— Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 231. — Grellmann, etc.

5. p. 165, r. 4-5. *Tat'-tău va fi fost, băiete, o groază de blăstemat
De-au întortochiat pe mă-ta în lingușirile lui !*

Despre părinții lui Răzvan, vezi: Heidenstein, *Rerum Polonicar.* lib. XII Francof. 1672, p. 315: « Rozvanum quemdam, qui matre Valacha, patre ex eo, genere hominum, quos Țiganos vulgo vocant, natus ».

10 p. 170, r. 4. *Petru-Vodă schiopătează, dar nu-i slut !..*

Despre frumsețea lui Petru cel Șchiop, vezi: Crusius, *Turco-Graecia*, Basil. 1584, p. 275.— Hammer, *Geschichte d. Osmanisch. Reiches*, t. 3, p. 205.

p. 174, r. 9. *Par'căș fi sigur că-i iarăși or'un cântec nerușinat !*

15 In pravila lui Vasile Lupul, publicată în 1643, dar bazată pe nește materiale cu mult mai vechi, se prevede deja pedeapsa pentru « ceta ce va scrie versuri sau va scoate cântece într-o ocară cui va... ». Vezi: Misail, *Epoca lui Vasile Lupul*, p. 54.— E remarcabil că asemeni satire au fost familiare străbunilor noștri chiar în timpii cei primitivi ai Romei; dovadă cele XII Table: « qui malum carmen incantasset... ».

20 p. 178, r. 7. *Logofătul e viclean...*

Mare-logofăt era pe atunci Luca Stroici, unul din oamenii cei mai învățați și cei mai perfizi ai timpului, despre care vezi monografia mea: *Luca Stroici, părintele filologiei latino-române*, București 1864. [Nota aceasta lipsește în ed. II].

25 p. 178, r. 18. *Cată dar, dascăle, cată !..*

Vezi opiniunea lui Ștefan Tomșa despre oamenii cei învățați, în Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 231. [În ediția II, se reproduce și textul lui Miron Costin. Ed.].

30 p. 179, r. 16 *Cum-că de-osândă se iartă, pe cine-l ia de bărbat
O copilă, o fecioară, un suflet nevinovat...*

Acest sublim obicei a existat în Moldova până la începutul secolului nostru, după cum își mai aduc aminte bătrânii. El se pare a fi o reminiscență a supremei venerațiuni ce avusese anticii Romani pentru virginitate.

p. 182, r. 4, 5. *Țiganul la mal se 'nneacă !..*

5

Țiganul își dete în petec.

O mulțime de asemenea proverbe și anecdote despre Țigani, vezi în Anton Pann, *Povestea vorbei*. [În ediția II-a, urmează: « O colecție și mai numeroasă posedă în manuscris d. Fundescu ». Ed.].

p. 184, r. 6. *Furul se dă aceluia dela care a furat...*

10

Acest obicei a existat deja în pravila cea pierdută a lui Alexandru cel Bun, precum arată un călător, care a trecut prin Moldova în anul 1420. Vezi: *Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy*, Mons 1840: « les larrons jusques à neuf furent prins et a moy livre au hart au col... ». Pasagiul întreg noi l-am reprodus în *Arhiva Istorică*, t. 1, part. 1, p. 129—

15

30. În documente scrise românește aceasta se numește: « a da pe fur de grumaz ». Originea obiceiului se referă la legislațiunea romană din cele XII Table. Vezi Gaius, *Comment. II*, § 189: « liber verberatus addicebatur ei, cui furtum fecerat... ».

p. 192, r. 11. *Ar fi răzași ca și-ai noștri, numiți acolo moșneni...*

20

Răzaș și moșnean sunt sinonime în toată puterea cuvântului. Răzaș vine dela « redire », verb juridic, care înseamnă la anticii Romani moștenirea averii teritoriale în marginile unei singure familii. Vezi: Terentius apud Heinecc, *Antiquitates Romanae jurisprudentiae*, Argentor. 1734 t. 2, p. 11. [Ed. II, urmează: « Din redire s'au format haereditas, adică moștenire în

25

genere, și haeredium, un petec de câmp »].

p. 192, r. 13. *Le zice chineji, dar este chiar o breaslă răzășească...*

Vezi Puscar, *Dissertaț. despre împărțirea Ardealului*, p. 15, 16, etc.—Kemény, *Ueber die ehemal. Knesen und Kenesiate der Walachen*, în *Kurz, Magazin*, t. 2, p. 286—339.—Vizsgálódás az erdélyi kenézségekről, Enyed, 1846., etc. [În ed. II, nu există decât referința la Puscaru. Ed.].

30

p. 192, r. 25. Doina Răzașului am cusut-o din fragmentele cântecelor naționale, publicate de D. Alexandri în *România Literară*, suplem., p. XIX și XXIII. [Nota aceasta există numai în ed. II. Ed.].

p. 197, r. 9. *Știut ! După ce-i din osul aceluia vornic Moțoc...*

35

Despre acest Moțoc, care a răsturnat unul după altul pe Ștefan Rareș, pe Joldea-Vodă, pe Alexandru Lăpușneanu și pe Basiliu Despote, vezi Urăchie,

Letopis., t. 1, p. 176, 182 etc., Engel, *Geschichte der Moldau*, p. 192, 202, etc., Șincai și alții.

p. 204, r. 8. *Insuși Domnul cu rușine pleacă fruntea la păgân...*

5 Botero, *Relazioni universali*, Venezia, 1600, t. 2, p. 120: « I Vaivodi di « Moldavia, di Valachia, e di Transilvania, si mantengono ne' loro principati « a viva forza di presenti, e si mutano ogni giorno quei di Valachia e di « Moldavia, perchè si danno a quel che più offerisce, e per poter mantener « quel che si è offerto, consumano i popoli... ».

10 p. 205, r. 7. Toate aceste principii ale haiduciei române din secolul XVI, vezi-le în baladele naționale despre Codrean, Grue Grozovan, Mihu, și chiar balada mai modernă despre Bujor, în Alexandri, *Balade*, t. 1, p. 16, 31, etc.; t. 2, p. 41, 97, etc. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

p. 216, după r. 10. În ed. II acest vers este:

*Stând în calea lor,
Păunașul codrilor.*

15

Numai în ed. II, Hasdeu are următoarea notă:

Deja d. Alexandri observă, că « păunașul codrilor » derivă dela Pan, divinitatea silvestră a Romanilor. Justificarea acestei opinii, vezi-o în Dionys. Halic., lib. I, § 31 (ed. Kiessling):

20

*ἐνύχαιε δέ τοις τήν βασιλείαν τῶν Ἀβοργίνων παρεληφώς Φαῦνος, Ἄρεως ὡς φασὶν ἀπόγονος, ἀνῆρ μετὰ τοῦ θρασυτέρου καὶ συνετός, καὶ αὐτὸν ὡς τῶν ἐπιχαιρω-
ῶν τινα Ῥωμαῖοι δαιμόνων θινάεας καὶ ῥεαῖς γεραίρονται.*

25

p. 216, r. 26. Forma acestei balade aparține autorului; idea însă e luată din numeroasele poezii naționale despre *păunașii codrilor*, din care unele s'au publicat de D. Alexandri. [În ed. III—IV, nota aceasta lipsește].

30

p. 217, r. 6. La Romanii primitivi însuși resbelul fusese dintr'untăiu o luptă între doi, de unde și cuvântul *duellum*, din care mai târziu s'a format *bellum*: « duellum id postea bellum » zice Varro, *de lingua lat.*, VII, 49. Această instituție se conservă la Români sub feluritele forme de luptă voinească, mocânească, dreaptă, etc., despre care vorbesc baladele populare. Însă duelul modern, bazat pe așa numitul « punct de onoare », și supus regulilor precise în privința armelor, marturilor, nobleței și altele, este de origină pură germană, și pătrunse la Românii din Moldova prin intermediul Poloniei, unde în secolul XVI această « luptă nemțească » luase niște proporțiuni imense. Vezi Lelewel, *Pojedynki w Polsce*, Poznan 1856, p. 12. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

35

p. 222, r. 17. *C'acest vir Valachus este strenuissimus...*

A amesteca cuvinte, locuțiuni și chiar fraze întregi latine, a fost în Polonia o modă de eleganță și de erudițiune, mai ales pe la finele secolului XVI. Din acest punct de vedere, personagiul lui Piotrowski este un tip istoric.

5 p. 225, r. 3. *Eu unul îți spui atâta, că de-oi fi vr'o dată crai...*

În Polonia, după stingerea dinastiei Jagellonilor, toți nobilii, până și cei mai de jos, erau eligibili la tron. Proverbul favorit al acelei epoci era: «țăranul nobil este egal Voevodului» (szlachcie na zagrodzie, rówien wojewodzie...). [În ediția II, nota nu are decât prima frază. Dela «Proverbul
10 favorit...», se adaogă în edițiile ulterioare. Ed.].

p. 225, r. 13, 14. *La marginea drumului
În calea Armeanului...*

Tot comerțul Moldovei din secolul XVI se afla în mâinile Armenilor, ceiace explică sensul acestei doine, publicate de D. Alexandri.— Pentru
15 citațiuni, vezi scrierea mea: *Istoria toleranței religioase în România*, p. 61—65. [În ed. II, nota are numai prima frază. Ed.].

p. 227, r. 12. *În codru se pedestrește, pe câmp încalecă iară...*

Vezi Bălcescu, *Artă militară la Moldoveni*, în *Magaz. Istoric*, t. 2, p. 52.

p. 229, r. 17. *Dela Alexandru-Vodă și dela Ștefan cel Sfânt...*

20 Așa numea poporul pe Ștefan cel Mare. Vezi Ureche, *Letop.*, t. 1, p. 145.— Strykowski, *Kronika Polska*, Warszawa 1846, t. 2, p. 320.

p. 231, r. 2. *Leșii au o lege-anume: un om de neam țigănesc*

Vezi legile din 1565 și 1578, în *Volumina Legum*, t. 2, p. 608 și 691.— Cf. Czacki, *O Cyganach* în *Dziela*, Poznań 1845, t. 3, p. 300.

25 p. 231, r. 5. *Iar Jidovii, mai cu seamă, sunt ca'n țara lor...*

Despre Evreii în Polonia vezi o interesantă scrisoare din 1601 în Burmann, *Sylloge epistolarum*, Leidae 1727, t. 2, p. 69—71.

p. 233, r. 14. *După cum mărturisește jericitul Chrisostom...*

30 Vezi Königswarter, *Hist. de l'organisation de la famille*, Par. 1851, p. 337, unde mai citează un canon synodal: «Mulier non est facta ad imaginem Dei».

p. 234, r. 6. *Iscoadă 'n întreaga lume, popă numai în altar...*

Cum că preoții greci și ruși din secolul XVI jucau în adevăr asemenea roluri, vezi *Akty Zapadnoi Rosii*, t. 4, p. 159—160, 203—236 și *Acta Tomiciana*, t. 1, p. 154. [Aceasta notă lipsește în ed. II. Ed.],

5 p. 236, r. 13. *Precum anume sunt scrise în sfântul Nomocanon...*

Vezi *Nomocanon Photii cum comment. Balsamonis*, ed. Justelli, Paris, 1615, p. 186—197.

p. 240, r. 6. *Spre mai deplină răsplată, în boerimea leșească...*

10 Despre această înaintare a lui Răzvan în armata polonă sub regele Ștefan Batori, vezi Heidenstein, loco laudato: «pro gregario primum milite inter «pedites meruerat, postea a Stephano Rege virtutis causa ad ordinem perductos fuerat...».

p. 246, r. 15. *Dela Tătari mă luară...*

Despre tot ce suferea Moldova în secolul XVI din cauza invaziunilor tătărești, vezi Gratiani, *De Despota Vallachorum Principe*, Varsaviae, 1759, p. 19, 75: «senibus atque imbelli aetate occisa, aedificiis incensis, quindecim «millia capitum Christiani nominis in servitute abduxere ».

p. 253, r. 2. *Să nu văd o sărmăluță, ci tot borș cu știr...*

20 Până la introducerea cucuruzului sub primul Mavrocordat, varza sau curechiul forma mâncarea națională a țăranului român, duple cum zice Miron Costin, *Letop.*, t. 1, p. 9: «în toată viața în mâncare cu dulceața curechiului». Despre origina slavonică a borșului cu știr, vezi Golembiowski, *Domy i dwory*, Warszawa, 1830, p. 32-3.

p. 254, r. 20. Această sublimă doină, ceva modificată, am luat-o din

25 Granda, *Miosotis*, p. 128. [Nota aceasta lipsește în ed. III și IV. Ed.].

p. 254, r. 28. *Care șade sus, dar ține tot cu norodul de jos!*

Despre cruzimea lui Aron-Vodă în privința boerilor vezi Urechie, *Letopis*. t. 1, p. 205—209. [Nota aceasta, numai în ed. II. Ed.].

p. 254, r. 30. *O viță lăpușnenească: feciorul lui Alexandru...*

30 Așa se întitulează însuși Aron-Vodă în crisoavele sale. Vezi Wickenhauser, *Moldawa oder ein Urkundenbuch*, Wien 1862, t. 1, p. 93.

p. 262, r. 3. *Cumpărai pe lângă Nistru nește câmpuri nelucrate.*

Așa era pe atunci mai tot litoralul Nistrului din cauza invaziunilor tătărești, precum arată călătoria Olandezului Douza, *De itinere suo Constantinopolitano*, Lugduni Bat., 1599, p. 16.

5 p. 262, r. 6. ... *mii de vite rămătoare...*

Una din principalele resurse de bogăție în zona de mijloc a Basarabiei nistrene. Vezi Kanțemir, *Beschreibung der Moldau*, Leipz. 1771, p. 69.

p. 262, între rândul 22—23; vers care lipsește în ed. IV:

In Moldova sunt în totul trei mii de boieri de țară...

10 Vezi notița statistică din 1566, pe care eu am publicat-o în a mea *Arhivă Istorică a României*, t. 3, p. 14. [Suprimându-se patru versuri în ed. IV, nota aceasta — ca și cea urdătoare — nu se găsește decât în ed. II, III. Ed.].

p. 262, între rândul 22—23:

Care, n'având altă treabă, se ceartă pentru hotară...

15 Aproape toate procesele la Români erau pentru hotare, sau « per formulam finium regundorum », duple expresiunea dreptului roman, de unde însăși sentința judecătorească lua numele de « hotărâre ». Acest fapt, confirmat prin mii de documente, probează că la străbunii noștri predomina sistemul proprietății micii.

20 Despre Montesquieu observă *Esprit des lois*, lib. XVIII, cap. 13: « c'est le partage des terres qui grossit principalement le code civil, ... ». [Nota aceasta a fost suprimată în ed. IV, suprimându-se patru versuri; cf. variante. Ed.].

p. 267, r. 6. *In cuibul meu, la Moldova, nu se 'nvață lătinește...*

25 Kanțemir, *op. land.*, p. 340. [Nota aceasta, suprimată în ed. III, IV, Ed.].

p. 270, r. 2. *Astfel pieri Faraon, etc.*

Din această opiniune poporană despre originea Țiganilor a derivat la noi numele lor « Faraon » sau « Baraon ». E remarcabil că autorii romani de câte ori vorbesc despre vechii Egipteni, parcă descriu pe Țiganii de astăzi, 30 bună-oară: Amm. Marcell, I, XXII, § 6 și 16, Ariston ap. Aula-Gell., I, XI, cap. 18 etc. — Cronicarul săsesc Weyss, carele cunoscuse personalmente pe Răzvan, zice: « Resovan war gewiss nationis aegyptiacae... ». Vezi Trauschénfels, *Deutsche Fundgruben z. Gesch. Siebenburgens*, Kronstadt, 1860, p. 145.

p. 282, r. 22. *Târgu-i rupt, pacea-i făcută, mai lipsește aldămașul.*

O beție așa zicând juridică, prin care se încheiau toate tocmelile la Români. Cuvântul e unguresc, însemnând « bine-cuvântare », dar noi îl găsim deja în crisoavele românești din secolul XV. [Nota aceasta lipsește în ed. III, IV. Ed.].

5 p. 285, r. 2. *Pe sărăcimea o cruță, pe cei cu cățan îi rade.*

Așa descrie o cronică grecească pe Vodă Ștefan Tomșa, atât de maltratat în letopisețul cel aristocratic al lui Miron Costin: « Ștefan, domn bun și înțelept, cum arătară faptele în urmă, bun mai ales pentru săraci, dar aspru
10 către boieri, pentrucă aceștia erau nedrepți către sărăcime; Ștefan însă știu să-i îmblânzească și să-i facă miei, tăind din ei, împilându-i, luându-le averile și desolându-le casele: săracii măreau pe împăratul Christos, că nu mai erau supărați de nimenea... ». Vezi Papiu, *Tesaur de monumente*, t. 1, p. 338. Cf. cronica săsească a lui Peter Banfi, în Trauschenfels, *op. laud.*, p. 264.— Tot această linie de purtare ținură în politica lor interioară Petru Rareș,
15 Ioan-țel-Cumplit și Aron-Vodă. [Nota aceasta, suprimată în ed. III, IV. Ed.].

p. 288, r. 4. *Măică-ta, în haine negre, din mormânt pășia spre mine.*

A se cerni este un cuvânt slavon, care însemnează a se îmbrăca în *negru*; cu toate astea, străbunii noștri au luat dela Slavi numai expresia, iar nu și obiceiul, care este curat latin, consacrat prin însuși dreptul roman: « qui
20 luget, abstinere debet ab albâ veste ». Vezi J. Paul, *Sentent.*, lib. I, tit. 21, §14. [Notă suprimată în ed. III, IV. Ed.].

p. 289, r. 23. *Poporul da jos p'acea-pe cari poporul i-a pus...*

Cum că la Români n'a existat niciodată nici măcar umbra așa numitului « drept divin », dovadă că chiar Ștefan cel Mare, deși cucerise tronul cu
25 sabia în mână și deși era fiu de domn, totuși a fost silit să convoace adunarea poporului și « i-a întrebat pe toți, este cu voia tuturoră să le fie domn? » Vezi Țrechie, *Letopis.*, p. 118. Mai multe alte probe, care nu pot avea aici locul lor, au fost dezvoltate în Cursul public de dreptul constituțional al Românilor, pe care îl ținusem în sala Ateneului Român în Septembrie-
30 Novembre 1866.

p. 294, r. 7. *Eu, șoltuzul ot Suceava, cu cei doi-spre-zeci pângari...*

Despre șoltuzi, pângari și toată organizațiunea vechilor municipalități române, vezi în a mea *Arhivă istorică*, t. 1, part. I, darea de seamă, p. VII—VIII.— Despre obiceiul de a oferi principelui la intrare în domnie struguri
35 și grâu, cată Heidenstein, *op. cit.*, p. 318.

p. 295, r. 39:

Această sublimă *orație* noi am auzit-o în Besarabia dela bătrânul boier Vasile Cristea. Lipsa mențiunii despre Muscali demonstrează că ea este anterioară secolului XVIII, iar prezența Nemților se pare a face o aluzie anume la epoca lui Mihai Viteazul și a lui Răzvan. Cuvântul « orație » este o curioasă moștenire juridică dela Romani, care a rămas în limba noastră fără-a adopta obicinuita finală *ciure*. Până acum ne-am fost cunoscute numai « orațiile » de căsătorie, adică « oro uxorem », după expresia lui Terentius; orația însă, pe care o dăm aci, este cu totul politică. În privința formei, confrunteaz-o cu aceea publicată de D. Fundescu în *Calendarul lui Warta* pe 1866, p. 86—89. [Notă suprimată în ed. III, IV. Ed.]

TABLA DE MATERII

	Pag.
Prefața	V
Curriculum vitae	XI
Introducere	XXXVII

POEZII

Muza	3
Ionașcu Vodă	4
Femeea înneacă	6
Adevăratul poet	8
Ștefan Tomșa Vodă și Vornicul Ion Moțoc	10
Bradul	12
Tablou flamand	14
Lui N. Nicoleanu	16
Odă la Ciocoi	18
Complotul Bubei	24
Sărăcia	30
Vornicul Iancu Moțoc	32
Ștefan și Radu	35
Dorul	41
Luntrea	43
Muntele și Valea	45
Frunzele	46
Femeia cu câțelul	48
Câinii și lupii	50
Viersul	52
Ovidiu la gurile Dunării	54
Darul Dunării	58
Ciocărlia	60
Mater Dolorosa	61

	<u>Pag.</u>
Alb și negru	62
Multiplicamină	63
Așteptând	66
La casa de nebuni	74
Gaudeamus	81
Table d'hôte	83
Dumnezeu	84

PROZĂ LITERARĂ

Duduca Manuca	95
-------------------------	----

D R A M Ă

Răzvan și Vidra	151
Dedicațiune	153
Cântul I: Un rob pentru un galben	155
Cântul II: Răzbunarea	187
Cântul III: Nepoata lui Moțoc	217
Cântul IV: Încă un pas	249
Cântul V: Mărirea	277

A D D E N D A

P O E Z I I

Elogiul castrațiunii	303
Un vis	305
Evlavia	308
D. Cogălniceanu	310
O doină postumă	312
Drumul de fier	313
Odă la plecarea d-lui Botez-Florescu, supranumit «Tololoi»	314
Treisprezece!	316
Conjurațiunea lui Fiasco	319
Să vorbim românește!	324
Alexandrinae Nugae	326

P R O Z Ă

Apărarea lui P. B. Hasdeu în procesul de presă al nuvelei «Duduca Manuca»	327
Micuța	336